Clasicii Literaturii

Universale

Coperta

colecţiei
de Vasile
Socoliuc

Traducerea s-a făcut după volumul:

DIDER
OT —
OEUVR

ES
ROMA
NESQU

ES

Editions Garnier

Freres, Paris,

1959 Toate

drepturile asupra

acestei versiuni sînt

rezervate Editurii

UNIVERS

DIDE
ROT

CĂLUG
ĂRIŢA

NEPOTUL
LUI RAMEAU

JACQUES
FATALISTUL

Traducere și not

e
de
GE
LL
U

NA
U
M

B

uc

ur

eş

ti,

19

85

Ed

it

ur

a

U

ni

ve

rs

CĂLUGĂRIŢA

(Scrisă prin 1760 — Publicată în 1796)

R. ăspunsul domnului marchiz de Croismare — dacă voi primi vreunul — îmi vai fi punctul de plecare al a- cestei povestiri. înainte de a-i scrie, am vrut să-l

cunosc. Domnul marchiz face parte din înalta societate, s-a distins în serviciu, e un om în vîrstă şi a fost căsătorit; are o fiică şi doi fii, pe care îi iubeşte şi cărora le este drag. E de neam mare, cult, inteligent, vesel, îi plac artele şi, mai cu

seamă, e un om original. Mi s-au spus multe lucruri frumoase despre sensibilitatea, onoarea şi cinstea sa ; şi mi-am putut da singură seama, după interesul viu pe care mi l-a arătat şi după toate cîte le-am auzit, că nu m-am înşelat adresîndu-mă lui;

dar nu-mi închipui că se va decide să-mi schimbe soarta pînă nu va şti cine sînt; de aceea m-am hotărît să-mi înfrîng amorul propriu şi sila, scriind memoriile acestea, în care zugrăvesc o parte din nenorocirile mele, fără talent şi

fără pricepere, cu naivitatea vîrstei mele fragede şi cu sinceritatea firii mele. Fiindcă s-ar putea ca protectorul meu să se intereseze de unele fapte petrecute mai demult, sau să-mi dea mie prin minte să-mi termin memoriile cînd faptele

acelea vor fi uitate, m-am gîndit că notarea lor pe scurt, adăugată la sfîrşit, cît şi impresia a- dîncă pe care mi-au lăsat-o pentru toată viaţa vor fi de ajuns ca să mi le amintească fără greş.

Tata era avocat. Se însurase

cu mama în pragul bă- trîneţii, şi din căsătoria lor s-au născut trei fete. Tata avea mai multă avere decît i-ar fi trebuit ca să-şi mărite bine fiicele ; dar pentru asta ar fi trebuit să le iubească pe toate trei deopotrivă şi, din păcate,

lucrurile stăteau cu totul altfel, aşa că nu-i pot aduce o asemenea laudă. Fără doar şi poate că eu eram mult mai drăgălaşă
la fire şi la chip decît surorile mele, pe care le întreceam şi prin caracter şi prin talente ;

dar tata şi mama păreau mîhniţi din pricina aceasta. însuşirile mele cele bune, dăruite de natură sau căpătate prin sîrguinţă, mi-au adus numai necazuri; de aceea, ca să pot fi şi eu iubită, dezmierdată, răsfăţată şi iertată mereu, aşa

cum erau surorile mele, am dorit să le semăn încă de pe cînd eram micuţă, de tot. Dacă se întîmpla să-i spună cineva ma. mei: „Drăguţi copii aveţi..asemenea cuvinte nu mă priveau niciodată şi pe mine. Uneori se întîmpla să fiu

răzbunată pe deplin pentru nedreptatea asta, dar laudele primite mă costau atît de scump cînd rămîneam numai noi, încît în locul lor aş fi dorit de o mie de ori nepăsarea sau chiar ocara ; cu cît musafirii arătau că eu le sînt cea mai

plăcută, cu atît ai mei păreau mai nemulţumi^ după plecarea lor. Vai, de cîte ori n-am plîns de necaz că nu m-am născut urîtă, neghioabă, proastă, îngîmfată ; într-un cuvînt, cu toate cusururile care pe surorile mele le făceau dragi

părinţilor ! Şi m-am întrebat cum se poate ivi o asemenea ciudăţenie la nişte părinţi cinstiţi, drepţi şi cuvioşi. Să vă spun totul, domnule ? Cîteva cuvinte scăpate de tata în clipele de mînie, căci era iute din fire, cîteva lucruri pe care

le-am observat cînd şi cînd, cît şi unele vorbe ale vecinilor şi ale slugilor m-au făcut sâ bănuiesc ceva care i-ar scuza oarecum. Poate că tata sî îndoia că aş fi fost a lui; poate că maniei îi aminteam de un păcat săvîrşit şi de ingratitudinea

unui bărbat căruia îi dăduse prea multă ascultare ; ce ştiu eu ? Dar, chiar dacă bănuielile mele ar fi neîntemeiate, de ce să nu vi le destăinuiesc ? Tot veţi arde aceste file, iar eu vă făgăduiesc să ard răspunsul dumneavoastră.

Surorile mele şi cu mine veniserăm pe lume la scurtă vreme una după alta, aşa că ne-am făcut mari toate trei odată. Şi au început să se ivească peţitorii. Pe sora mea mai mare a cerut-o ;un tînăr încîntător ; dar mi-am d£t seama de îndată

că tînărul începuse să mă placă pe mine şi că sora-mea nu va mai fi, curînd-curînd, decît un pretext ca să vină atît de des pe la noi. Am presimţit cîte necazuri îmi va aduce alegerea asta ; şi am prevenit-o pe mama. E poate singura faptă pe care-

am făcut-o vreodată fărS ca s-o supăr, şi iată cum am fost răsplătită : peste vreo patru zile mi-au spus că mi s-a oprit un loc intr-o mănăstire ; iar a doua zi am şi fost dusă acolo. Fiindcă acasă nu avusesem trai bun, plecarea nu m-a întristat de

loc ; şi m-am dus la Sainte-Marie — aşa se numea mă-năstirea — cu inima uşoară. In timpul acesta, iubitul so- rei mele, nemaivăzîndu-mă, m-a uitat şi i-a devenit soţ. ll cheamă domnul K...; e notar şi locuieşte la Corbeil, iar căsnicia lor

merge cum nu se poate mai rău. Cea de a doua soră s-a măritat cu un oarecare domn Bouchon, negustor de mătăsuri pe strada Quincampoix, la Paris, şi o duce destul de bine cu el.

După măritişul surorilor mele, mi-am închipuit că au sâ-şi

aducă aminte de mine şi că n-am să mai rămîn mult h mănăstire. Aveam, pe atunci, şaisprezece ani şi jumătate. Surorilor li se dăduse zestre mare ; de aceea, gin-' dindu-mă că mi se va hărăzi o soartă asemănătoare lor, îmi făceam

tot felul de planuri, care de care mai ademenitoare, cind, deodată, m-am pomenit chemată la vorbitor. Venise să mă vadă părintele Seraphin. duhovnicul mamei ; fiindcă fusese şi duhovnicul meu, nu i-a fost greu să-mi lămurească

scopul vizitei sale ; voia să mă convingă să mă călugăresc. Fără doar şi poate că m-am împotrivit unei propuneri atît de ciudate ; i-am spus răspicat că n-aveam de loc poftă de călugărie. „Cu atît mai rău, mi-a răspuns el. Părinţii dumitale

şi-au dat ultimul ban ca să-ţi înzestreze surorile, şi nu văd cum te-ar mai putea ajuta acum, cînd sînt atît de strîmtoraţi. Gîn- deşte-te bine, domnişoară : ori te căIugăreşti şi rămîi aici pentru totdeauna, ori te duci în altă mănăstire, în

provincie, unde te-ar putea primi pentru o mică plată lunară, şi de unde nu vei mai ieşi pînă la moartea părinţilor dumitale, care s-ar putea întîmpla peste cine ştie cîtă vreme..." Am plins, plină de amărăciune, şi-am vărsat

şiroaie de lacrimi. Stareţa ştia despre ce e vorba ; de aceea, cînd m-am întors de la vorbitor, am găsit-o aştep- tîndu-mă. Eram într-o stare de nedescris. Ea mă întrebă : „Ce ai, draga mea copilă ? (Şi doar ştia mai bine decît mine ce aveam !) Ce

ţi s-a întîmplat ? N-am mai văzut atîta deznădejde ; mă faci să tremur. Nu cumva ţi-ai pierdut tatăl âau mama ?“ Era cît pe-aci să mă arunc

la pieptul ei şi să spun : „Ah ! unde dă Dumnezeu dar m-am mulţumit sâ strig : „Vai, nu mai

am nici tată, nici mamă ; sînt o biată năpăstuită ; părinţii mă urăsc şi vor să mă îngroape de vie aici“. Stareţa aşteptă să-mi treacă plînsul şi să mă potolesc. I-am spus mai limpede ce veste mi se adusese. S-ar fi zis că-i e milă de mine ; mă plînse ; mă

sfătui să nu îmbrac veşmîntul către care nu mă simţeam de loc atrasă ; îmi făgădui să se roage, să le arate părinţilor mei nedreptatea, să stăruie. O, domnule, cît de prefăcute sînt stareţele ! Nici n-aveţi idee. E drept că le-a scris. Dar ştia bine

ce răspuns va primi ; şi .mi l-a adus la cunoştinţă ; iar eu abia mult mai tîrziu am început să mă îndoiesc de buna ei credinţă. Cînd s-a împlinit răgazul care mi se dăduse ca să mă hotărăsc, stareţa a venit să mă înştiinţeze, arătîndu-mi o

mîhnire cît se poate de bine jucată. La început a: stat fără să scoată o vorbă, apoi a lăsat să-i scape cîteva cuvinte de compătimire, din care am înţeles totul. A urmat încă o criză de deznădejde ; ultima, căci altele nu voi mai avea să vă

descriu. Doar sînt neîntrecute în arta de a şti să se stăpînească. In cele din urmă mi-a spus. şi cred că avea lacrimi în ochi : „Aşadar, copila mea, ne vei părăsi ! Copilă scumpă, n-o să ne mai vedem !...“• Mi-a mai spus şi

alte cîteva cuvinte, pe care nu le-am mai auzit. Mă prăbuşisem pe un scaun : cînd tăceam, cînd suspinam, cînd rămîneam împietrită, cînd mă ridicam, ca să mă rezem de ziduri, sau să-mi plîng durerea la sînul ei. Iată în ce stare mă aflam, cînd

stareţa adăugă : „De ce nu faci un lucru simplu ? Ascultă-mă, să nu zici cel puţin că nu te-am sfătuit; dar să păstrezi cea mai a- dîncă taină, fiindcă n-aş vrea pentru nimic în lume să mi se poată aduce vreo vină. Ce ţi se cere ? Să iei vălul călugăriei ?

Ei bine ! de ce nu l-ai lua ? Întrucît te legi ? Ar însemna doar să mai rămîi încă doi ani cu noi, atîta tot. Nu poţi să ştii cine moare şi nici cine trăieşte ; doi ani înseamnă timp, nu glumă ; cîte nu se pot întîmpla în doi ani...“ îşi însoţea vorbele

viclene cu atîtea mîngîieri, cu atîtea asigurări de prietenie, cu atîtea făţărnicii duioase — ştiam unde mă găsesc, îmi zicea ea, dar nu ştiam unde am să fiu dusă — încît m-am lăsat convinsă. Aşadar, stareţa îi scrise tatălui meu ; scrisoarea

ei era

cît se poate de bine adusă din condei ; cît despre asta nu le întrece nimeni ; n-a ascuns nici chinul, nici durerea, nici plîngerile mele ; vă asigur că ar fi putut înşela chiar o fată mai isteaţă decît mine ; bineînţeles că pînă la urmă a dobîndit şi consimţămîntul meu. Cu cîtă grabă au fost apoi pregătite toate ! S-a hotărît ziua, mi-am făcut veşmîntul, şi clipa ceremoniei sosi atît de repede, încît astăzi mi se pare că lucrurile acestea s-au petrecut toate odată, fără pic de răgaz între ele.

Uitasem să vă spun că mi-am văzut părinţii, că n-am cruţat nimic ca să-i înduioşez, şi că ei au rămas neclintiţi în hotărîrea lor. Un oarecare preot Blin, doctor de la Sorbona, a ţinut predicaiar domnul episcop d'Alep mi-a înmînat veşmîntul. O asemenea ceremonie e tristă prin ea însăşi; dar în ziua aceea a fost şi mai tristă decît de obicei. Deşi maicile se îngrămădeau în jurul meu, ca să mă sprijine, am simţit de zeci ide ori că mi se moaie genunchii şi că sînt gata să mă prăbuşesc pe treptele altarului. Nu mai auzeam şi nu mai vedeam nimic, eram năucită ; mă lăsam dusă ; mi se puneau întrebări la care răspundeau alţii în locul meu. In cele din urmă,, ceremonia aceasta crudă se sfîrşi; toţi ceilalţi au plecat, şi am rămas în mijlocul turmei de care mă legaseră. Maicile s-au strîns în jurul meu şi m-au sărutat, vorbind între ele : „Ia te uită, soră, ce frumoasă e ! Ia te uită cum vălul negru face să-i pară şi mai alb tenul! Şi ce bine îi şade ! Cum îi mai rotunjeşte faţa ! Cît de netezi îi par acum obrajii ! Şi veşmîntul, cum îi mai scoate la iveală frumuseţea taliei şi a braţelor !" Abia le auzeam ; eram deznădăjduită ; dar, cu toate astea, nu pot să ascund că, de îndată ce am rămas singură în chilie, mi-am amintit de cuvintele lor măgulitoare şi nu m-am putut opri să iau oglinjoara ca să văd cît erau de adevărate ; la drept vorbind, mi s-a părut că le meritam întrucîtva.

Există obiceiul ca într-o asemenea zi să ţi se aducă oarecare cinstiri; pentru mine, au făcut mai mult decît se cuvenea ; dar, deşi se vedea limpede că lucrul acesta nu mă interesa cîtuşi de puţin, maicile s-au prefăcut că

sînt convinse de bucuria mea şi chiar mi-au spus-o. Cînd s-a sfîrşit rugăciunea de seară, stareţa a venit în chilia mea. „Zău dacă mai înţeleg de ce ţi-e atîta silă de veş- mîntul călugăresc, mi-a spus ea, după ce m-a privit cî- teva clipe; îţi vine minunat, te face încîntătoare. Nimic de zis, sora Suzana e o maică preafrumoasă ; aşa, vei fi şi mai iubită. Ia umblă puţin, să vedem cum cade. Nu pi'ea te ţii dreaptă ; să nu stai niciodată încovoiată..."

Mi-a arătat cum să-mi mişc capul, braţele, palmele, picioarele, cum să-mi ţin talia, mi-a ţinut o lecţie, a- proape ca Marcel despre graţia mănăstirească, fiindcă fiecare profesiune îşi are graţia ei. Apoi s-a aşezat şi mi-a spus : „Aşa-d bine ; acum hai să vorbim puţin şi despre lucruri serioase. Iată, deci, că ai cîştigat doi ani, în care timp părinţii dumitale îşi pot schimba hotărîrea ; ba chiar s-ar putea ca dumneata însăţi să vrei să rămîi aici cînd ei vor dori să te scoată ; un asemenea lucru n-ar fi de loc cu neputinţă." — „Maică, să nu credeţi una ca asta." — „Ai stat mult printre noi, dar încă nu ne cunoşti viaţa ; îşi are ea necazurile ei, nici vorbă, dar are, de asemenea, şi bucurii..." Vă daţi seama ce-a mai putut să-mi îndruge despre lume şi despre mănăstire ; cuvinte ca ale ei se găsesc scrise pretutindeni şi totdeauna în a- celaşi fel; căci, slavă Domnului, mi s-au dat să citesc destule din nimicurile în care călugării au sporovăit despre traiul lor, pe care şi-l cunosc bine şi îl urăsc, şi împotriva lumii, pe care o iubesc, o sîîşie şi n-o cunosc de loc.

N-am să vă dau amănunte despre noviciatul[1] meu ; dacă s-ar ţine seama de toate opreliştile, n-ar putea nimeni să reziste ; şi totuşi acesta e timpul cînd viaţa monahală e cea mai puţin aspră. Maica în a cărei grijă sînt date novicele e de obicei cea mai blajină din mănăstire. Rostul ei e să-ţi ascundă spinii traiului mănăstiresc ; şi pentru asta face un adevărat curs menit să te ademenească prin metodele cele mai subtile şi mai încercate. Ea

1 Stagiu de ucenicie înainte de călugărie, avlnd durata de doi ani.

;i întunecă şi mai mult bezna care te înconjoară ; şi tot a te leagănă, te adoarme, te înşală şi te vrăjeşte ; maica oastră se ocupa îndeosebi de mine. Nu cred să existe ie lume vreun suflet tînăr şi fără experinţă care să poată ezista stăruinţelor acestora ademenitoare şi funeste, făcute cu atîta pricepere. Lumea îşi are străfundurile ei de irăpăstii, dar n-aş fi crezut că se poate aluneca în ele pe) pantă atît de uşoară. Dacă strănutam de două ori la rînd, eram scutită şi de slujbă, şi de lucru, şi de rugă- îiune ; mi se dădea voie să mă culc mai devreme şi să mă scol mai tirziu ; regulile mănăstireşti începetau atunci pentru mine. închipuiţi-vă, domnule, că ajunsesem pînă acolo, încît uneori oftam după clipa cînd trebuia să mă jertfesc, oftam de dorul călugăriei. Nu se petrecea nici o laptă rea în lume despre care să nu mi se vorbească ; cele adevărate erau răstălmăcite cum trebuie, cele false erau născocite ; şi apoi urmau laudele nesfîrşite şi mulţumirile aduse lui Dumnezeu că ne-a păzit de întimplări atît de înjositoare. Cu toate acestea, timpul călugăririi, pe care-1 doream uneori să vină mai repede, se apropia. Şi atunci am căzut pe gînduri, am simţit cum mi se trezeşte sila şi cum îmi creşte neîncrederea. Mi-am mărturisit sila şi stareţei, şi maicii noastre, a novicelor.

Femeile acestea ştiu să se răzbune straşnic pentru supărarea pe care le-o pricinuieşti ; să nu vă închipuiţi eumva că le distrează rolul făţarnic pe care-1 joacă sau neroziile pe care sînt silite să ţi le repete ; toate acestea li se par pînă la urmă tare învechite şi neplăcute ; dar le fac pentru mia de scuzi intrată în pungă. Iată lucrul important din pricina căruia mint toată viaţa, pregătind fetelor nevinovate o deznădejde de patruzeci-cincizeci de ani şi, poate, o nenorocire veşnică ; deoarece e sigur, domnule, că, între o sută de călugăriţe care mor înainte de a împlini cincizeci de ani, găseşti tot o sută sortite iadului, fără să le punem la socoteală pe cele care, în aşteptare, înnebunesc, se îndobitocesc sau sînt prinse de furii.

S-a întîmplat într-o zi ca una dintre acestea din urmă să scape din celula unde o ţineau închisă. Am

văzut-o şi eu. Domnule, iată de ce fericirea sau nefericirea mea depinde de felul cum vă veţi purta cu mine. N-am văzut

de cînd sînt ceva mai hidos. Era despletită şi aproape goală ; îşi tîra după ea lanţurile de fier, avea privirile rătăcite ; îşi smulgea părul ; se izbea cu pumnii în piept, alerga, urla, se afurisea pe ea însăşi şi pe celelalte cu eele mai cumplite blesteme; căuta o fereastră ca să se arunce jos. M-a cuprins groaza ; tremuram toată ; în nefericita aceea mi-am văzut soarta care mă aştepta şi-am hotărît dintr-o dată, în fundul inimii mele, că-i mai bine de mii de ori să mor decît să ajung ca ea. Fiindcă şi-au dat seama ce înrîurire ar putea să aibă asupra mea, au crezut că se cuvine s-o preîntîmpine. Mi-au spus despre biata călugăriţă nu ştiu cîte minciuni prosteşti, care se bateau cap în cap ; că era ţicnită încă de pe cînd o primiseră în mănăstire, că o dată, într-o anumită zi a lunii, trecuse - printr-o spaimă cumplită ; că are vedenii; că se crede în contact cu îngerii ; că citise cărţi vătămătoare, care îi stricaseră mintea ; că dăduse ascultare iniţiatorilor unei morale exagerate şi se speriase atît de tare de cele auzite cu privire la judecata din urmă, încît mintea, şi aşa zdruncinată, i se zăpăcise de tot; că nu mai vedea decît diavoli, iad şi noianuri de flăcări; că ele se simţeau cum nu se poate mai nefericite din pricina asta ; că era de mirare cum de putuse pătrunde o asemenea fiinţă în lăcaşul lor ; şi cîte şi mai cîte încă. Dar nimic nu m-a putut convinge.

Călugăriţa nebună îmi revenea mereu în minte, şi mi-am urat din nou să nu mă călugăresc.

Şi totuşi, clipa în care trebuia să arăt dacă ştiu să-mi ţin cuvîntul sosi. într-o dimineaţă, după slubă, m-am pomenit cu stareţa la mine. îmi aducea o scrisoare. Avea chipul trist şi abătut; braţele îi atîmau moi; părea că nu mai are putere nici să ţină scrisoarea în mînă ; mă privea ; ochii îi păreau scăldaţi în lacrimi; tăcea şi ea, tăceam şi eu ; aştepa să vorbesc cea dintîi; dar, deşi m-am simţit îndemnată s-o fac, m-am abţinut. M-a întrebat cum o mai duc ; mi-a spus că slujba durase prea mult în

ziua aceea ; că mă auzise tuşind şi că îi păream sufe-rindă. La toate acestea, i-am răspuns : „Nu, dragă maică". Ţinea scrisoarea cu o mînă obosită, care îi atîrna pe lingă trup ; după primele întrebări, o ridică pe genunchi ascunzînd-o puţin cu palma ; în sfîrşit, după ce mi-a mai pus pe ocolite cîteva întrebări despre tata şi despre mama, văzind că n-o întreb de loc ce-i cu hirtia aceea, mi-a spus :

— Iată o scrisoare...

Am simţit cum îmi zvîcneşte inima şi, cu buzele tre- murînde şi cu vocea întretăiată, am întrebat:

— E de la mama ?

— Da ; poftim, citeşte-o...

Mi-am mai venit puţin în fire, am luat scrisoarea şi am citit-o ; la început m-am putu stăpini îndeajuns ; dar cu cît citeam mar departe, mă cuprindea spaima, indignarea, mînia, ciuda, o sumedenie de sentimente aprinse, unul după altul; glasul, chipul şi gesturile mele exprimau simţămintele care clocoteau în mine, Cînd abia dacă mai puteam ţine hîrtia în mînâ, cînd o ţineam ca şi cum aş fi vrut s-o rup, cînd o strîngeam cu putere, ca şi cum aş fi încercat s-o mototolesc şi s-o arunc departe de mine.

. — Ce să răspundem, copila mea ?

— Maică, ştiţi foarte bine.

— Ba nu, nu ştiu de loc. Sînt vremuri grele, familia dumitale a trecut prin mari greutăţi băneşti; nici treburile surorilor nu merg prea bine ; amîndouă au copii mulţi ; părinţii s-au ruinat ca să le mărite, iar acum se ruinează ca să le ajute. Le e peste putinţă să-ţi facă şi dumitale un rost; ai intrat în mănăstire, i-ai pus să cheltuiască ; făcînd pasul acesta, le-ai dat nădejdi; toată lumea ştie că în curînd te vei călugări. Altminteri, fii sigură că eu te voi sprijini mereu. în viaţa mea n-am ademenit pe nimeni la călugărie. Aici numai Dumnezeu ne cheamă, şi e din cale afară de primejdios să-ţi amesteci glasul cu al Său. N-am să încerc să vorbesc inimii tale, dacă harul Domnului nu-i spune nimic ; pînă acum nu ştiu să am pe suflet nefericirea nimănui; cum aş începe, copila mea, tocmai cu tine, care-mi eşti atît de dragă ? N-am

uitat că primii paşi i-ai făcut după îndemnurile mele ; şi nu voi îngădui să fii silită a lua vălul împotriva voinţei tale. Hai să ne sfătuim împreună, să ne înţelegem. Vrei să te călugăreşti ?

— Nu, maică.

— Nu simţi nici o dragoste pentru veşmîntul religios ?

— Nu, maică.

— N-ai să te supui părinţilor ?

— Nu, maică.

— Atunci ce-ai de gînd să te faci ?

— Orice, în afară de călugăriţă. Nu vreau să fiu călugăriţă, şi nici nu voi fi.

— Bine ! N-ai să fii. Acum, însă, hai să ticluim un răspuns către mama dumitale.

Am hotărît împreună cîteva lucruri pentru răspuns. Ea le-a aşternut pe hîrtie şi mi-a arătat scrisoarea, care mi s-a părut foarte bună. între timp mii-a fost trimis grabnic duhovnicul mănăstirii ; mi-a fost trimis şi doctorul care^mi ţinuse predica la intrarea în noviciat; ani fost dată în grija specială a maicii novicelor ; l-am văzut şi pe domnul episcop d'Alep ; am mai avut de luptat şi cu nişte cuvioase care se amestecau în treburile mele, deşi nici nu le cunoşteam măcar ; am avut întruna consfătuiri cu tot soiul de preoţi şi călugări; a venit tata, mi-au scris surorile ; în cele din urmă a venit şi mama. Am ţinut piept lâ toate. Ziua călugăririi, însă, tot a fost sorocită ; nu s-au dat în lături de la nimic ca să-mi obţină consimţămîntul; dar cînd şi-au dat seama că nu-i chip să li-1 dau, s-au lipsit de el.

Din clipa aceea am fost închisă în chilia mea şi silită ia tăcere ; despărţită de toată lumea, lăsată singură cu mine însămi; şi am văzut limpede că erau decişi să-mi hotărască soarta fără măcar să mă întrebe. Nu voiam să mă călugăresc ; eram decisă ; şi toate poveştile adevărate sau false prin care căutau să mă-nspăimînte nu mă clinteau din hotărîrea mea. Totuşi, mă găseam într-o stare jalnică ; şi nu ştiam cît o să dureze ; iar dacă avea să ia sfîrşit nu ştiam ce putea să mi se-ntîmple. în clipele E- celea de nesiguranţă, am luat hotărîrea pe care dumneavoastră, domnule, o veţi judeca aşa cum veţi crede; nu mai vedeam pe nimeni, nici pe

stareţă, nici pe maica novicelor, nici pe tovarăşele mele ; am chemat-o pe cea dintîi şi m-am prefăcut că m-aş lăsa oarecum înduplecată de voinţa părinţilor ; dar scopul meu era să pun capăt cu cît mai multă zarvă persecuţiei şi să mă ridic in faţa lumii împotriva silniciei pe care o plănuiau ; aşadar, i-am spus stareţei că erau stăpîni pe soarta mea şi că puteau hotărî după dorinţa lor; mi se cerea să mă călugăresc, deci aşa voi face. Şi iată că voia bună se revărsă din nou asupra mănăstirii, iată că reveniră iar pentru, dine toate mîngîierile, vorbele dulci şi ademenirile : dumnezeu vorbise inimii mele ; nici o fiinţă nu era mai Potrivită pentru desăvîrşire decît mine. Era peste putinţă să nu se întîmple aşa ; toată lumea se aşteptase la asta. Doar nu-ţi îndeplineşti îndatoririle cu atîta smerenie şi statornicie, dacă nu simţi cu adevărat chemarea. Maica novicelor nu văzuse de cînd era pe lume, la nici una dintre elevele ei, o chemare mai deplină ; ea se mirase grozav de toana mea şi îi spusese mereu maicii stareţe să nu dea înapoi, că are să-mi treacă ; îi spusese că îi cele mai evlavioase maici trecuseră prin asemenea clipe ; că de vină era numai duhul cel rău care îşi înzecea sforţările cînd vedea că prada e gata să-i scape ; că nu mai aveam a mă teme de el; că de-acum înainte în calea mea n-aveau să mai fie decît trandafiri ; că îndatoririle vieţii călugăreşti aveau să mi-se pară cu atît mai uşoare, cu cît mi se păruseră pînă acum mai grele ; că îngreuna- rea aceasta neaşteptată a jugului nu fusese altceva decît un har al cerului, care-1 folosise tocmai ca să mi-1 uşureze mai apoi... Mi se părea destul de ciudat cum unul şi acelaşi lucru purcedea cînd de la Dumnezeu, cînd de la diavol, după cum le venea lor mai bine la socoteală. A- semenea lucruri nu sînt de loc rare în viaţa credincioşilor ; iar dintre cei. care m-au consolat, unii mi-au spus adesea despre gîndurile mele că erau îmboldiri ale Satanei, iar alţii că erau inspiraţii dumnezeieşti. Acelaşi rău poate veni cînd de la Dumnezeu, care ne pune la încercare, cînd de la diavol, care ne ispiteşte.»

Am luat-o cu binişorul, crezînd că pot să fiu sigură de mine. L-am văzut pe tata ; mi-a vorbit cu

răceală ; am văzut-o pe mama ; ea m-a sărutat; am primit scrisori de felicitare din partea surorilor mele şi a multor rude Şi cunoştinţe. Am aflat că predica mi-o va ţine un oarecare preot Sornin, vicar la Saint-Roch, iar legămintul mi-1 va primi părintele Thierry, cancelar al Universităţii. Toate au mers bine, pînă în ajunul zilei sorocite, în a

fară doar de vestea pe care am aflat-o că slujba se va ţine pe ascuns, deci cu foarte puţină lume, şi că uşa bisericii va fi deschisă numai pentru rude ; am. chemat atunci prin portăreasă toţi vecinii, prietenii şi prietenele ; mi s-a dat voie să scriu şi unora dintre cunoştinţe. Toată mulţimea asta, la care nu se aşteptau, a venit; au fost nevoiţi să-i lase să intre ; şi s-a strîns destulă lume, a proape cîtă nădăjduisem eu ca să-mi poată izbuti planul. O, domnule ! Ce noapte cumplită a fost noaptea din ajun ! Nu m-am culcat de loc ; m-am aşezat pe pat ; am invocat ajutorul lui Dumnezeu ; mi-am ridicat manile spre cer, luîndu-L martor pentru silnicia la care eram supusă ; mă şi vedeam la picioarele altarului, o tînări strigînd în gura mare împotriva unei fapte pe care păruse că o încuviinţează. îmi închipuiam indignarea celor de fată, deznădejdea călugăriţelor, furia părinţilor... „O, Doamne, ce-am să mă fac ?...“ Rostind cuvintele acestea, am simţit o moleşeală cuprinzîndu-mi tot trupul şi am căzut le-şinată de-a curmezişul patului ; după starea de moleşeală m-a prins un tremur care mi-a zgîlţîit genunchii şi a făcut să-mi clănţănească dinţii ; iar după tremur m-a cuprins o fierbinţeală groaznică ; mi s-au tulburat minţile. Nu-mi aduc aminte nici să mă fi dezbrăcat, nici să fi ieşit din chilie, şi cu toate astea am fost găsită numai în cămaşă, la uşa stareţei, zăcînd nemişcată şi aproape moartă. Toate acestea le-am aflat mai tîrziu. Dimineaţa m-am trezit în chilie, cu stareţa, cu maica novicelor şi cu maicile care sînt numite însoţitoare strînse în jurul patului meu. Eram tare abătută ; mi-au pus cîteva întrebări ; din răspunsurile mele şi-au dat seama că nu ştiam nimic despre cele petrecute ; şi nu mi-au mai vorbit despre asta. M-au întrebat de sănătate, dacă mai stărui în sfînta mea hotărîre şi dacă mă simt în stare să îndur ostenelile zilei. Le-am răspuns că da ; şi, împotriva aşteptării lor, nu s-a schimbat nimic.

Totul fusese pregătit din ajun. S-au tras

clopotele, ca să afle întreaga lume că aveau să nenorocească o făptură omenească. Bătăile inimii nu mi se potoliseră încă. Au venit să mă gătească ; ziua aceasta e o zi a gătelii ; şi acum, cînd îmi aduc aminte de toate ceremoniile cîte s-au desfăşurat atunci, mi se pare că aveau ceva solemn şi foarte înduioşător pentru o tînără nevinovată care n-ar fi simţit chemarea către nimic altceva. Am fost dusă in biserică, unde s-a ţinut sfînta slujbă ; bietul vicar, crezînd că m-am împăcat cu soarta, cînd de fapt nu era de loc aşa, mi-a ţinut o predică lungă, plină de cuvinte care mi se potriveau ca nuca-n perete ; vorbele lui despre fericirea, harul, curajul, sîrguinţa, osîrdia şi toate simţămintele frumoase pe care îşi închipuia că le am erau cu totul caraghioase. Nepotrivirea dintre cuvintele lui de laudă pentru mine şi ceea ce aveam de gînd să înfăptuiesc m-a tulburat; cîteva clipe m-am simţit nesigură, dar mi-a trecut repede. Atunci, mai bine decît oricînd, mi-am dat seama că-mi lipsea cu desăvîrşire ceea ce e neapărat trebuitor pentru a deveni o bună călugăriţă. în sfîrşit, sosi şi clipa cumplită. Cînd am pătruns în locul de unde urma să rostesc legămîntul, nu-mi mai simţeam picioarele ; două dintre tovarăşele mele m-au prins de subsuori ; îmi culcasem fruntea pe umărul uneia dintre ele şi mă tîram. Nu ştiu ce se petrecea în sufletul celor de faţă, dar cred că vedeau în mine o tînără victimă gata să moară, mînată spre altar, căci se auzeau din toate părţile suspine şi gemete, dintre care sînt sigură că lipseau ale tatii şi ale mamei. Toată lumea se ridicase în picioare ; unii, mai tineri, se urcaseră pe scaune sau se agăţaseră de zăbrelele grilajului ; şi, deodată, se lăsă o tăcere adîncă, atunci cînd preotul care mă călugărea mă întrebă :

— Maria-Suzana Simonin, făgăduieşti să spui adevărul ?

— Făgăduiesc.

— Oare cu bunăvoie deplină şi nesilită de nimeni te afli aici ?

Eu am răspuns „nu“, dar însoţitoarele răspunseră în locul meu „da“.

— Maria-Suzana Simonin, îi făgăduieşti lui Dumnezeu castitate, sărăcie şi supunere ?

Am şovăit o clipă; preotul aştepta, şi i-am

răspuns :

— Nu, părinte.

El spuse iar :

— Maria-Suzana Simonin, îi făgăduieşti lui Dumnezeu castitate, sărăcie şi supunere ?

I-am răspuns şi mai răspicat :

— Nu, părinte, nu.

El se opri şi-mi spuse :

— Copila mea, vină-ţi în fire şi ascultă-mă.

Părinte, i-am răspuns, mă întrebaţi dacă îi făgăduiesc lui Dumnezeu castitate, sărăcie şi supunere ; v-am auzit bine şi vă răspund că nu...

Intorcîndu-mă către cei de faţă, din mijlocul cărora se ridica un murmur destul de puternic, le-am făcut semn că vreau să vorbesc ; cînd murmurul încetă, am spus :

— Domnilor, şi mai ales voi, tată şi mamă, vă iau martori pe toţi...

La aceste cuvinte una din maici lăsă să cadă o perdea peste grilaj şi mi-am dat seama că e zadarnic să mai vorbesc. Maicile mă înconjurară, acoperindu-mă de mustrări ; le ascultam fără să scot o vorbă. M-au dus în chilie' şi m-au încuiat cu cheia.

Acolo, singură, în voia gîndurilor, am încercat să-mi liniştesc sufletul. M-am gîndit la ce făcusem şi nu m-am căit de loc. Am înţeles că, după zarva stîrnită, nu mai era cu putinţă să mă ţină multă vreme aici, şi că poate nu vor mai îndrăzni să mă vîre din nou într-o mănăstire. Nu ştiam ce vor face cu mine ; dar nimic nu md se părea mai rău decît să fii călugăriţă fără voie. Am stat (lestul de multă vreme fără să mai aud o vorbă măcar. Cele care îmi aduceau de mîncare intrau, puneau bucatele jos şi plecau tăcute. Peste vreo lună mi s-au adus haine lumeşti ; le-am lepădat pe cele mănăstireşti ; a venit stareţa şi mi-a spus s-o urmez. Am urmat-o pînă la poarta mănăstirii ; acolo m-am urcat într-o trăsură în care mă aştepta mama, singură ; m-am aşezat pe scăunelul din faţa ei ; şi trăsura a pornit. Am stat cîtva timp aşa, tăcute, una în faţa celeilalte ; ţineam ochii plecaţi şi nu îndrăzneam s-o privesc. Nu ştiu ce se petrecea în sufletul meu ; dar pe neaşteptate m-am aruncat la picioarele mamei şi mi-am plecat

fruntea pe genunchii ei ; nu spuneam o vorbă, dar hohoteam şi mă înăbuşeam. Ea m-a împins cu asprime. Dar nu m-am ridicat; i-am prins, fără voia ei, o mînă ; şi udînd-o cu lacrimi şi cu sîngele care începuse să-mi curgă din nas, apăsîndu-mi buzele pe mîna

lamei, am sărutat-o şi i-am spus : „îmi eşti tot mamă, şi J tot fiică îţi sînt !...“ Ea mi-a răspuns (împingîndu-mă ■i şi mai multă asprime şi smulgîndu-şi mîna din palmele •ele) : „Ridică-te, nenorocito, ridică-te“. Am ascultat-o, i-am aşezat din nou pe scăunel şi mi-am acoperit obrazul cu broboada. Vorbise cu atîta severitate şi tărie, în- 't mi se părea că trebuie să mă feresc de privările ei. Lăţimile şi sîngele care-mi curgea din nas se amesteca- eră, scurgîndu-mi-se de-a lungul braţelor, şi mă murdăriseră fără ca eu să observ. Din cîteva vorbe ale mafiei am înţeles că-i pătasem cămaşa şi rochia şi că asta o upărase. Am ajuns acasă, şi m-au dus numaidecît într-o imăruţă care-mi fusese dinainte pregătită. Pe scări, n-am aruncat din nou la picioarele mamei ; i-am prins ochia ; dar nu m-am ales decît cu o privire şi cu o mişcare mînioasă a capului, a gurii şi a ochilor, mişcare pe :are v-o puteţi închipui mai binq decît v-aş putea-o iescrie eu.

Aşa am intrat în noua mea închisoare, unde am petrecut şase luni, cerind, zadarnic, în fiecare zi îngăduinţa ie a-i vorbi mamei, de a-1 vedea pe tata sau de a le scrie. Mi se aducea mîncarea, eram servită ; o slujnică mă însoţea la biserică în zilele de sărbătoare, apoi eram din nou închisă. Citeam, lucram, plîngeam, uneori cîn- tam ; şi aşa îmi depănam zilele. Mă întărea simţămîn- tul tainic că sînt liberă şi că soarta mea, oricît ar fi fost de aspră, putea să se schimbe. Dar fusese hotărît să mă călugăresc, şi m-am călugărit.

Atîta neomenie, atîta înverşunare din 'partea părinţilor mei au sfîrşit prin a-mi întări bănuiala cu privire la naşterea mea ; nu le-am putut găsi niciodată vreo altă scuză. Mama, după cît se pare, se temea să nu revin în- t-r-o bună zi asupra împărţirii averii ; să nu-mi dea cumva prin minte să-mi cer partea care mi se cuvenea şi să nu pun astfel un copil din flori alături de copiii legitimi. Şi această presupunere a mea avea să se adeverească.

Pe cînd stăteam închisă în casă, îmi îndeplineam foarte puţin îndatoririle religioase ; totuşi, mă trimiteau la spovedanie în ajunul fiecărei mari

sărbători. V-am spus că aveam acelaşi duhovnic cu mama ; i-am vorbit ; i-am înfăţişat toată asprimea purtării pe care o aveau faţă de mine de trei ani încoace. El ştia totul. M-am plins mai ales de mama, cu amărăciune şi cu ciudă în glas. Preotul, fiindcă îmbrăcase rasa la o vîrstă înaintată, mai avea puţină omenie în el ; de aceea, m-a ascultat liniştit şi mi-a spus:

— Copilă, compătimeşte-ţi mama, compătimeşte-o mai degrabă decît să gîndeşti rău despre ea. Are suflet bun ; fii sigură că fără voia ei se poartă aşa.

— Cum fără voia ei, părinte ? Cine-o poate sili ? Oare nu ea m-a născut ? Şi ce deosebire este între mine şi surorile mele ?

— Mare deosebire.

— Mare ? nu înţeleg de loc ce-mi spuneţi...

Eram gata să-ncep a-i arăta asemănarea dintre surorile mele şi mine, cînd el mă opri, spunîndu-mi :

— Lasă, lasă ; păcatul părinţilor dumitale nu e neomenia ; caută să-ţi înduri soarta cu răbdare şi să-ţi faci măcar din lucrul acesta un merit în faţa lui Dumnezeu. Am s-o văd pe mama dumitale, şi fii sigură că voi folosi marea autoritate morală pe care-o am asupra ei, ca să te ajut...

Cuvîntul *mare,* pe care-1 rostise, m-a luminat dintr-o dată ; nu mă mai îndoiam de adevărul bănuielilor cu privire la naşterea mea.

Sîmbăta următoare, pe la cinci şi jumătate seara, cînd tocmai amurgea, servitoarea care se îngrijea de mine veni şi-mi spuse : „A poruncit doamna, mama dumneavoastră, să vă îmbrăcaţi..." Iar după o oră : „Doamna doreşte să coborîm împreună..." La poartă ne aştepta o trăsură, şi m-am urcat în ea însoţită de servitoare ; am aflat că ne ducem la mănăstirea feuillantinilor[1] la părintele Se- raphin. Acesta ne aştepta singur. Servitoarea mâ lăsă cu el; şi am intrat în vorbitor. M-am aşezat neliniştită şi dornică să aflu ce-mi va spune. Iată ce mi-a spus :

— Domnişoară, taina purtării aspre a părinţilor

1 Membri ai unui ordin călugăresc înfiinţat In 1588.

dumitale ţi se va lămuri; am primit încuviinţarea doamnei. Eşti cuminte, eşti deşteaptă, eşti dîrză ; ai vîrsta la care ţi se poate încredinţa o taină, chiar dacă nu te-ar privi de loc. A trecut multă vreme de cînd am îndemnat-o pentru prima oară pe doamna, mama dumitale, să-ţi des- tăinuiască lucrurile pe care le vei afla acum ; dar n-a putut să se hotărască ; e greu pentru o mamă să-i mărturisească un păcat grav copilului ei : îi cunoşti firea ; nu se potriveşte de loc cu umilinţa pe care i-ar cere-o o anumită destăinuire. A crezut că va putea să te ducă acolo unde voia şi fără să fie nevoită să-ţi facă mărturisiri ; s-a înşelat şi acum îi pare rău : s-a hotărît să tină seama de sfatul pe care i-1 dădusem ; şi m-a însăr- cinat să-ti aduc la cunoştinţă că nu eşti fiica domnului Sinionin. -

I-am răspuns numaidecît :

— Eram sigură.

—Acum vezi, domnişoară, cumpăneşte bine, judecă dacă doamna, mama dumitale, poate, fără consimţămîn- tul sau chiar cu consimţămîntul domnului, tatăl dumitale, să te pună laolaltă cu copiii cărora nu le eşti soră ; gîndeşte-te dacă ea îi poate mărturisi domnului, tatăl, dumitale, o faptă asupra căreia el are şi aşa destule bănuieli.

— Dar cine mi-e tată, părinte ?

—Lucrul acesta nu mi s-a spus, domnişoară. Dar e sigur, adăugă el, că surorile ţi-au fost părtinite într-un mod cu totul uimitor şi că prin contractele de căsătorie, prin înstrăinarea bunurilor, prin condiţiile prevăzute, prin trecerea moştenirii pe nume străine, cît şi prin alte nvijloace s-au luat toate măsurile ca partea dumitale să fie redusă la nimic, în cazul cînd te-ai adresa vreodată legilor, ca să ţi-o ceri înapoi. Cînd îţi vor muri părinţii, nu-ţi va rămîne mare lucru de la ei; acum nu vrei să intri în mănăstire, dar poate te vei căi odată...

— E cu neputinţă, părinte ; nu cer nimic.

— Nu ştii ce-nseamnă grija, truda, nevoile.

— Ştiu în schimb cît preţuieşte libertatea şi ce înseamnă povara unei vieţi spre care nu te simţi chemată.

— Ţi-am spus tot ce aveam de spus ; acum e rîndul dumitale, domnişoară, să te gîndeşti...

După asta, se ridică.

— Părinte, aş dori să vă mai pun ‘o întrebare.

— Pune-mi cîte vrei.

— Surorile mele ştiu ce mi-ati spus ?

— Nu, domnişoară.

— Cum s-au putut deci hotărî să-şi despoaie sora ? Fiindcă ele mă cred sora lor, nu ?

— Ah, domnişoară, interesul, interesul ! Altfel n-ar fi avut parte de soţii bogaţi pe care i-au găsit. în lumea asta fiecare se gîndeşte la sine ; şi nu te-aş sfătui să te bizui pe ele, cînd nu vei mai avea părinţi; fii sigură că vor încerca să-ţi smulgă şi ultima lăscaie din părticica pe care-o vei avea de împărţit cu ele. Au copii mulţi, şi asta le face să se creadă îndreptăţite să te ducă la sapă de lemn. Şi apoi, ele n-au nici o putere ; soţii lor hotărăsc totul ; dacă surorile ar simţi vreun pic de milă pentru dumneata, ajutorul pe care ţi l-ar da fără ştirea soţilor ^ar deveni un izvor de certuri casnice. Peste tot nu văd decît asemenea lucruri : sau copii lepădaţi, sau chiar copii legitimi, pe care unul din părinţi îi ajută cu preţul liniştii casei. Şi apoi, domnişoară, pîinea pe care o primeşti de pomană tare mai e amară ! Dacă m-ai asculta pe mine, ai căuta să te împaci cu părinţii ; ai face fapta pe care o aşteaptă mama dumitale : te-ai călugări ; şi ţi s-ar da o pensioară cu ajutorul căreia, de bine de rău, ţi-ai duce zilele. De altminteri, n-am să-ţi ascund că lepădarea aparentă la care te-a supus mama, îndărătnicia ei de a te închide şi alte cîteva lucruri pe care acum le-am uitat, dar le ştiam altădată, au avut asupra tatălui dumitale aceleaşi urmări ca şi asupra dumitale : avea unele bănuieli în privinţa naşterii; acum nu le mai are ; şi, fără să-i fi spus cineva, ştie că nu eşti copila lui decît prin legea care te-a dat celui ce poartă numele de soţ. Hai, domnişoară, fiindcă eşti bună şi cuminte, gînaeşte-te la cele ce ţi-am spus.

M-am ridicat, şi am început să plîng. Am văzut că şi el era înduioşat; şi-a înălţat încet ochii spre cer şi m-a petrecut pînă la uşă. Am chemat servitoarea care mă însoţea ; ne-am urcat amîndouă în trăsură şi ne-am întors acasă.

Se făcuse tîrziu. O parte din noapte, şi chiar a doua zi, m-am gîndit la ceea ce mi se destăinuise.

Nu mai a- veam tată ; remuşcările îmi îndepărtaseră mama ; se lua

seră măsuri ca să nu pot pretinde drepturile unei naşteri legitime ; acasă trăiam ca într-o închisoare dintre cele rr.ai aspre ; şi nu mai aveam nici o nădejde, nici un mijite de scăpare. Poate că dacă mi s-ar fi explicat mai din v:eme, după căpătuirea surorilor mele, dacă m-ar fi ţinut acasă, unde veneau mereu oaspeţi, s-ar fi găsit vreun o ti căruia firea, deşteptăciunea, înfăţişarea şi însuşirile ftele să i se pară o zestre îndestulătoare; şi asta n-ar fi fost cu neputinţă nici mai apoi, dar scandalul pe care-1 strnisem la mănăstire îngreunase lucrurile ; e greu de îtţeles că o fată de şaptesprezece-optsprezece ani ar fi pJtut să facă ce făcusem eu, dacă n-ar fi fost deosebit

dîrză ; bărbaţii laudă însuşirea asta, dar mi se pare ci nu doresc s-o găsească la cele cu care au de gînd să se însoare. Mai aveam totuşi de făcut o încercare, înainte de a mă gîndi la altceva ; m-am hotărît să mă destăi- tiuiesc mamei; i-am cerut o întrevedere, şi ea m-a primit.

Era iarnă. Mama stătea într-un jilţ, dinaintea focu- lii ; avea o înfăţişare aspră,—privirea fixă şi trăsăturile feţei neclintite ; m-am apropiat, m-am aruncat la picioare ei şi i-am cerut iertare pentru toate necazurile pe cire i le pricinuisem.

— Iertarea depinde numai de ceea ce ai să-mi spui, îmi răspunse ea ; ridică-te. Tatăl tău nu-i acasă, deci ai tot timpul să te explici. Ai vorbit cu părintele Seraphin 5. ştii, în sfîrşit, cine eşti şi la ce te poti aştepta din partea mea, dacă ai cumva de gînd să mă chinuieşti toată viaţa pentru o greşeală pe care am ispăşit-o din plin. îi, spune, domnişoară, ce vrei de la mine. Te-ai hotărît ?

— Mamă, i-am spus eu, ştiu că n-am nimic şi că nu pot să pretind nimic ; departe de mine gîndul de a-ţi spori necazurile, oricare ar fi ele ; poate că ţi-aş fi fost mult mai supusă, dacă mi-ai fi destăinuit mai din vreme unele lucruri pe care eu cu greu le-aş fi putut bănui ; car, în sfîrşit, ştiu, mă cunosc şi nu-mi rămîne decît să toă port după starea pe care-o am. Nu mă mai miră deo- Sîbirile făcute între mine şi surorile mele ; recunosc că s'.nt drepte şi n-am nimic -împotriva lor ; dar tot copilul Cumitale sînt;

m-ai purtat şi pe mine în pîntece, şi asta rădăjduiesc că n-o vei uita.

— Blestemată să fiu, strigă ea, dacă nu-ti voi mărturisi tot ce-mi va fi cu putinţă.

— Atunci, hai, mamă, i-am spus eu, dovedeşte-mi bunătatea ta, ia-mă lingă tine ; fă în aşa fel, încît să fiu din nou iubită de cel care se crede tatăl meu.

— Puţin mai lipseşte, urmă ea, să fie şi el tot atît de lămurit ca mine şi,ca tine în ceea ce'priveşte naşterea ta. De cîte ori vă văd împreună, îi aud mustrările ; asprimea lui faţă de tine mi se adresează mie, de fapt; nici nu te gîndi că. te-ar putea iubi cu dragostea unui tată adevărat. Şi apoi, ca să fiu sinceră, îmi aminteşti o trădare, o ticăloşie atît de groaznică din partea unui bărbat, încît nu pot suferi nici măcar să mă gîndesc la ea; chipul bărbatului aceluia mi se iveşte în minte de cîte ori te privesc ; mi se pare că mă respinge şi ura pe care i-o port lui se răsfrînge asupra ta.

— Cum, îi spusei, nu pot nici măcar să nutresc nădejdea că dumneata şi domnul Simonin vă veţi purta cu mine aşa cum v-aţi purta cu o străină, cu o necunoscută adăpostită din milă ?

— Nu putem face asta, nici eu şi nici el. Fiica mea, nu-mi mai otrăvi zilele. Dacă n-ai fi avut surori, aş şti ce trebuie să fac ; dar ai două ; şi amîndouă au familie numeroasă. Dragostea, care mă mai sprijinea, s-a stins de multă vreme, conştiinţa şi-a reluat drepturile ei...

— Dar cel căruia şi datorez viaţa ?

— Nu mai trăieşte ; a murit fără să-şi amintească de tine ; şi asta nu-i cea mai mare dintre ticăloşiile lui...

Ajunsă aici, obrazul i s-a întunecat, ochii i s-au aprins, şi minia i-a năpădit faţa ; ar mai fi vrut să vorbească, dar nu rosti nici o vorbă, atît de tare îi tremurau buzele. Cum stătea în jilţ, şi-a plecat fruntea în palme, ca să-şi ascundă clocotul care-o frămînta. Rămase astfel cîtăva vreme, apoi se ridică, făcu de cîteva ori înconjurul camerei, tăcînd mereu ; îşi stăpîni lacrimile care îi curgeau încet şi-mi spuse :

— Monstrul ! Cu toate necazurile pe care mi le-a pricinuit, n-a izbutit să te înăbuşe în pîntecul meu ;

ne-a fost dat amîndurora să trăim, pentru ca mama să-şi ispăşească vina prin copilul ei. Fiica mea. nici nu ai şi nici nu vei avea nimic, niciodată. Puţinul pe care-1 pot face pentru tine il voi răpi surorilor tale ; iată unde duce o clipă de slăbiciune. Nădăjduiesc, totuşi, că voi muri avînd cugetul împăcat : îţi voi strînge zestre din economii. Nu înşel bunăvoinţa soţului meu; dar pun deoparte "totdeauna ceea ce obţin din cînd în cînd datorită dărniciei lui. Mi-am vîndut giuvaerurile; şi mi-a dat voie să cheltuiesc cum vreau banii luaţi pe ele. îmi plăcea să joc cărţi, dar mă abţin ; îmi plăceau spectacolele, şi m-am lipsit de ele ; îmi plăcea lumea, acum trăiesc în singurătate ; îmi plăcea luxul, am renunţat la el. Dacă te călugăreşti, cum doresc şi eu şi domnul Simonin, aestrea ta va fi rodul economiilor pe care le fac lipsindu-mă zilnic de cîte ceva.

— Mamă, îi răspunsei eu, dar tot mai vin pe aici cîţiva oameni cumsecade ; poate se va găsi printre ei unul care se va mulţumi numai cu fiinţa mea şi nu vă va cere nici măcar cheltuielile pe care v-aţi gîndit să le faceţi pentru intrarea mea în mănăstire.

— Nici să nu te gîndeşti; scandalul pe care l-ai făcut te-a pierdut.

— Şi răul nu se mai poate îndrepta ?

— E cu neputinţă.

— Dar, chiar dacă nu-mi găsesc un soţ, de ce e nevoie să mă închid într-o mănăstire ?

— Ţii oare cu tot dinadinsul să-mi prelungeşti chinul şi remuşcările, pînă la moarte ? Căci acolo am să ajung ! Iar în clipa aceea cumplită, surorile tale îmi vor sta la căpătii ; gîndeşte-te numai dacă te-aş putea vedea în mijlocul lor, şi ce-a$ simţi avîndu-te în faţa ochilor în clipele de pe urmă! Fiica mea — fiindcă, vreau, nu vreau, îmi eşti fiică — surorile tale au obţinut prin lege un nume pe care tu îl ai printr-un păcat ; nu îndurera o mamă care-şi dă sfîrşitul; las-o să se coboare liniştită în mormînt; las-o să-şi poată spune sie însăşi, atunci cînd va fi gata să se înfăţişeze înaintea Marelui Judecător, că a făcut tot ce-a putut ca să-şi îndrepte greşeala ; lasă-i mîngîierea de a şti că

după moartea ei nu vei aduce tulburare în casă şi că nu vei pretinde nişte drepturi pe care nu le ai.

— Mamă. îi răspunsei, să n-ai nici o grijă Sn privinţa asta ; cheamă un magistrat ; să întocmească actul de renunţare, şi voi semna tot ce-mi vei cere.

— E cu neputinţă, fiica mea : un copil nu se poate dezmoşteni singur; dezmoştenirea e pedeapsa pe care-o dau un tată şi o mamă mîniaţi pe bună dreptate. Dacă Dumnezeu ar vrea să mă cheme la el mîine, chiar mîine ar trebui să aleg mijlocul acesta, şi să-i mărturisesc soţului meu totul, ca să ne înţelegem pe deplin asupra măsurilor ce trebuie luate. Nu mă sili să mărturisesc un lucru care l-ar face să mă urască şi ar avea urmări, care ţi-ar păta cinstea. Şi, dacă ai trăi după moartea mea, ai rămîne fără nume, fără avere şi fără situaţie. Nenoro- cito! spune-mi, ce-ai să te faci atunci ? Cu ce gînduri vrei să părăsesc lumea ? O să fiu nevoită, deci, să-i spun tatălui tău... Ce-am să-i spun ? Că nu eşti copilul lui ! Fiica mea, poate trebuie să îngenunchez înaintea ta, pentru ca tu... Dar nu, pe tine nu te mişcă... ai inima împietrită, ca şi tatăl tău...

în clipa aceea intră domnul Simonin ; văzu cît de tulburată îi era soţia ; el o iubea ; şi era iute din fire ; de aceea, se opri locului şi. aruncîndu-mi o privire înfricoşătoare, îmi spuse :

— Ieşi !

Dacă mi-ar fi fost tată, nu l-aş fi ascultat; dar nu-mi era.

Şi, vorbindu-i servitoarei care-mi lumina drumul, a- dăugă :

— Spune-i să n-o mai văd pe-aici.

M-am închis iar în mica mea închisoare. Mă gîndeam la ce-mi spusese mama ; îngenuncheam şi-l rugam pe Dumnezeu să-mi lumineze mintea ; m-am rugat multă vreme ; am stat cu faţa la pămînt ; oamenii nu cheamă cerul în ajutor aproape niciodată, în afară de clipele cînd nu mai ştiu ce să facă, şi rareori se întâmplă ca glasul cerului să nu te îndemne la supunere. Aşa am făcut şi eu. „Vor să mă călugăresc ; poate că asta e şi voia lui Dumnezeu. Ei bine, mă voi călugări ! Dacă trebuie să sufăr, ce-mi pasă unde voi suferi !...“ Am rugat-o pe

fata care mă slujea să mă anunţe de îndată ce va pleca tata. A doua zi i-am cerut mamei o întrevedere ; ea mi-a răspuns că-i făgăduise domnului Simonin să nu mă mai vadă, dar că puteam să-i scriu, şi că-mi trimitea pentru asta un creion. A.m scris, deci, pe un colţ de hîrtie (biletul acesta nu s-a pierdut, ci s-au slujit de el, din plin, împotriva mea) : „Mamă, îmi pare rău de toate necazurile pe care ti le-am pricinuit; îţi cer iertare ; am de gînd să le pun capăt. Porunceşte-mi ce vrei ; dacă e voia ta să intru în mănăstire, doresc ca ea să fie şi voia lui Dumnezeu...“ Servitoarea a luat biletul şi l-a dus mamei. Peste o clipă s-a întors şi mi-a spus veselă :

— Domnişoară, dacă nu trebuia decît o vorbă ca să aduci fericirea domnului, a doamnei şi a dumitale, de ce-ai amînat-o atîta vreme ? De cînd mă aflu aici, nu i-am văzut niciodată pe stăpînii mei în starea aceasta ; mereu se certau din pricina dumitale ; acum, slavă Domnului, n-am să-i mai văd certîndu-se.

în timp ce ea îmi vorbea, eu mă gîndeam că-mi iscălisem condamnarea la moarte, şi presimţirea aceasta se va împlini, domnule, dacă mă veţi părăsi.

Au mai trecut cîteva zile, fără să mai aud vorbindu-se de ceva ; dar într-o dimineaţă, pe la ora nouă, uşa camerei mele fu deschisă pe neaşteptate, şi intră domnul Simonin, îmbrăcat în halat şi cu scufa de noapte pe cap. De cînd ştiam că nu-mi este tată, mă îngrozeam numai cînd îl vedeam. M-am ridicat şi i-am făcut o plecăciune. Mi se părea că am două inimi: nu mă puteam gîndi la mama fără să mă înduioşez şi să-mi vină să plîng ; dar pentru domnul Simonin simţeam cu totul altceva. Fără îndoială că un tată inspiră anumite sentimente pe care nu le ai pentru nimeni în lume în afară de el; nu poate să ştie asta cine n-a stat, ca mine, faţă în faţă cu un om care multă vreme a purtat numele acesta măreţ, şi, din- tr-o dată, l-a pierdut; ceilalţi nu-şi dau seama. Dacă o vedeam pe mama în locul lui, mi se părea că sînt alta. £1 mă întrebă :

— Suzana, cunoşti biletul ăsta ?

— Da, domnule.

— L-ai scris de bunăvoie ?

— N-aş putea spune decît da.

— Cel puţin eşti hotărîtă sâ îndeplineşti ce-i scris în el?

— Sînt hotărîtă.

— Doreşti să intri într-o mănăstire anumită ?

— Nu, toate mi se par la fel.

— Atîta vroiam să ştiu.

Iată ce-am răspuns; dar, din nenorocire, cuvintele mele n-au fost scrise. Timp de vreo două săptămîni, în care n-am ştiut absolut nimic din ce se petrecea, mi s-a părut că s-au adresat la mai multe mănăstiri, şi că scandalul stîrnit cu ocazia primei încercări împiedica primirea mea ca postulantă [1]. La Longchamp însă a > mers mai uşor ; şi asta, fără îndoială, din pricină că li s-a vorbit maicilor despre faptul că mă pricep la muzică şi că am voce frumoasă[2]. Ai casei mi-au arătat, exagerîndu-le, greutăţile întîmpinate pentru primirea mea acolo, cît şi favoarea care mi se făcea ; m-au pus chiar să-i scriu stareţei. Pe atunci nu-mi dădeam încă seama de urmările mărturiei scrise care mi se cerea : se temeau, după cît se pare, ca nu cumva să mă răzgîndesc într-o bună zi ; voiau să aibă o dovadă scrisă de mîna mea că intram nesilită. Altfel cum ar fi fost cu putinţă ca scrisoarea, care trebuia să rămînă în mîinile stareţei, să ajungă mai apoi în mîinile cumnaţilor mei? Dar să trecem cu vederea, cît mai repede, asemenea lucruri ; ele mi-1 arată pe domnul Simonin aşa cum n-aş vrea să-l văd ; acum e mort.

Am fost dusă la Longchamp ; m-a însoţit mama. N-am cerut să-mi iau rămas bun de la domnul Simonin ; mărturisesc că la asta nu m-am gîndit decît pe drum. La mănăstire eram aşteptată ; îmi cunoşteau şi povestea, şi însuşirile ; nu mi-au spus nimic despre faptele mele ; dar s-au arătat foarte grăbite cînd a fost vorba să vadă dacă în ceea ce priveşte glasul îmi meritam laudele. Am discutat

1 Postulant — cel care cere sâ intre la mănăstire.

2 Stareţa din Longchamp (mănăstire situată In apropierea Parisului, pe locul unde mai apoi s-a instalat hipodromul), ca să Iaci slujba mai atrăgătoare, căuta maici cu voci cît mai frumoase şi uneori împrumuta chiar corul operei.

despre tot felul de nimicuri, căci, după cele întîmplate, vă daţi seama că nu-mi puteau vorbi nici despre Dumnezeu, nici despre chemare, nici despre primejdiile lumeşti, nici despre farmecul vieţii mănăstireşti, şi că nu puteau strecura nici un cuvinţel din cuvioasele nerozii care ţi se spun de obicei în primele clipe ; apoi stareţa mi-a spus : „Domnişoară, am aflat că te pricepi la muzică şi că ştii să cînţi ; avem un clavecin ; dacă vrei, să mergem în vorbitor..." Mi se strîngea inima ; dar nu se cuvenea să-mi arăt sila; mama trecu înainte, eu o urmai ; apoi venea stareţa, însoţită de cîteva maici mai curioase, care închideau alaiul. Se înnopta ; mi s-au adus luminări ; m-am aşezat la clavecin şi mi-am plimbat mult timp mîinile peste clape, căutînd şi negăsind nici un cîntec, deşi ştiam atîtea ; dar stareţa stărui, şi am cîntat fără nici o intenţie, din obişnuinţă, fiindcă ştiam cîntecul : *Triste pregătiri, pale făclii, zi mai înfricoşătoare decît beznele etc.* [1] Nu ştiu dacă le-a plăcut sau nu ; dar nu m-au ascultat multă vreme ; mi-au curmat cîntecul prin laude care mi s-au părut prea grăbite pentru atîta lucru. Mama mă dădu în primire stareţei, îmi întinse mina să i-o sărut şi plecă.

Iată-mă dar într-o altă mănăstire, ca postulantă şi, după cît se părea, intrată de bunăvoie. Dumneavoastră însă, domnule, care ştiţi acum tot ce s-a întîmplat, ce credeţi ? Cea mai mare parte din lucrurile acestea n-au fost amintite cînd am vrut să revin asupra hotărîrii mele ; unele fiindcă erau adevăruri lipsite de probe, alte fiindcă m-ar fi ponegrit fără nici un folos ; m-ar fi luat toţi drept un copil denaturat, care necinsteşte memoria părinţilor săi, ca să-şi capete libertatea.. Existau probe numai *împotriva* mea: cele care pledau *pentru* mine nu puteau fi nici amintite, şi nici dovedite.. N-am vrut nici măcar să se strecoare în mintea judecătorilor bănuieli cu privire la naşterea mea ; cîteva persoane, care nu se pricepeau la

1 Cuvintele sînt din Castor şi *Pollux* — tragedie lirică de Bemard, pe muzică de Rameau. Aşa începe aria *Telmrei,* cîatată pe atunci, cu mult succes, de actriţa Sophie Amould.

treburile judecătoreşti, m-au sfătuit să-l citez şi pe duhovnicul mamei şi al meu ; asta n-ar fi fost cu putinţă ; şi chiar dacă s-ar fi putut, eu n-aş fi îngăduit-o. Dar, fiindcă veni vorba şi pentru că mă tem să nu uit. dacă dorinţa de a-mi fi de folos v-ar îndemna cumva să uitaţi asta, cu voia dumneavoastră v-aş ruga să nu spuneţi nimănui că mă pricep la muzică sau că ştiu să cînt la clavecin ; atît ar fi de-ajuns ca să se afle cine sînt ; cinstirea care se dă unor asemenea talente nu se potriveşte de loc cu viaţa retrasă şi liniştită pe care o caut eu. Cele ca mine nu cunosc astfel de lucruri, şi trebuie deci să nu le cunosc nici eu. Dacă voi fi silită să mă ex- patrieE, am să trăiesc din muzică. Să mă expatriez ! Spu- neţi-mi, de ce mă îngrozeşte oare ideea aceasta ? Poate fiindcă nu ştiu unde-am să mă duc ; sau fiindcă sînt tî- nără şi fără experienţă ; fiindcă mă tem de sărăcie, de oameni şi de păcate, fiindcă am trăit mereu închisă, iar atunci cînd ieşeam din Paris mă credeam rătăcită în lume. Poate că mă înşel ; dar aşa sînt. Iar dacă voi şti încotro să merg, domnule, şi ce să fac, asta depinde de dumneavoastră.

La Longchamp, ca şi în cele mai multe mănăstiri, stareţa se schimbă din trei în trei ani. Cînd am venit eu, tocmai fusese aleasă o oarecare doamnă de Moni ; nu ştiu cum aş putea să v-o laud atîta cît merită ; şi tocmai bunătatea ei m-a pierdut. Era o femeie cu bun-simţ, care cunoştea inima omului ; era îngăduitoare, deşi nimeni n-avea, de fapt, nevoie de îngăduinţă ; ne socotea pe toate drept copiii ei. Nu vedea niciodată decît greşelile pe care nu le putea trece cu vederea şi a căror gravitate nu-i îngăduia să închidă ochii. Să nu credeţi că v-o descriu aşa fiindcă aş avea vreun interes ; mi-am îndeplinit întocmai îndatoririle ; şi stareţa ar fi putut să spună, pe bună dreptate, că n-am făcut nici o greşeală pentru care să mă fi pedepsit sau să mă fi iertat. Dacă îi plăcea cineva mai mult, însemna că merita să placă ; după ce v-am spus toate acestea, nu ştiu dacă se mai cuvine să vă spun că m-a iubit din toată inima şi pe mine, şi că n-am fost cea de pe urmă dintre favoritele ei. Ştiu că vorbind astfel îmi aduc o laudă, mai mare de- nît vă

puteţi închipui dumneavoastră, care n-aţi cunoscut-o. Maicile le numesc, din invidie, „favorite" pe cele îndrăgite de stareţă. Dacă ar fi să-i reproşez ceva doamnei de Moni, i-aş reproşa doar faptul că prea îşi arăta pe faţă dragostea pentru virtute, cucernicie, sinceritate, duioşie, talente şi onestitate, umilind astfel, cu bună ştiinţă,

maicile care nu puteau năzui să aibă însuşirile acestea. Doamna de Moni mai avea apoi darul, mai des întîlnit în mănăstire decît în lume, de a pătrunde dintr-o dată în înflete. Rar se întîmpla ca o călugăriţă, care n-u-L plăcuse de la bun început să-i placă mai apoi. Pe mine n-a trecut mult şi m-a îndrăgit; am avut, din primele clipe, incredere deplină în ea. Le plîng pe cele care nu ştiu s-o atragă în chip firesc ! Trebuiau să fie sau rele, sau lipsite de însuşiri, şi ea le-o spunea de-a dreptul. A stat de vorbă cu mine despre scandalul de la mănăstirea Sainte-Marie ; i-am povestit faptele, fără să-i ascund nimic ; i-am spus tot ce v-am scris şi dumneavoastră : şi despre, naşterea mea, şi despre necazurile îndurate ; n-am uitat nimic. Ea m-a compătimit, m-a mîngîiat şi m-a făcut să nădăjduiesc într-un viitor mai blînd.

Dar timpul trecea ; sosi şi clipa cînd trebuia să iau vălul, şi l-am luat. Am făcut noviciatul fără nici o silă ; nu vă voi spune prea multe despre aceşti doi ani, fiindcă n-am avut nimic trist în ei, în afară de tainicul meu sim- ţămînt că mă apropii pas cu pas de pragul unei vieţi pentru care nu eram făcută. Uneori simţămintul acesta mă răscolea cu putere ; atunci dădeam fuga ia stareţă, şi ea mă dezmierda, îmi uşura inima, îmi arăta părerile ei convingătoare, şi sfîrşea totdeauna cu următoarele cuvinte : „Există oare cale fără spini ? Dar aşa e omul, nu-i simte decît pe cei aşternuţi în drumul lui. Hai, copila mea, să cădem în genunchi şi să ne rugăm".

Şi, îngenunchind, începea să se roage cu glas tare, dar cu atîta smerenie, prin vorbe atît de frumoase, cu atîta blîndeţe, înălţare sufletească şi tărie, încît ai fi zis că e inspirată de duhul lui Dumnezeu. Felul cum gîndea, felul cum vorbea dînd viaţă cuvintelor pătrundeau pînă în adîncul sufletului; mai întîi o ascultai, apoi te simţeai încetul cu încetul atrasă, te uneai cu ea, îţi tresărea sufletul şi îi împărtăşeai extazul. N-avea intenţia să te ademenească, dar asta făcea, fără îndoială ; ieşeai de la ea cu un foc sacru în suflet, cu bucuria şi extazul zugrăvite pe faţă ; lacrimile ţi se păreau atît de plăcute ! Aceleaşi simţăminte le avea şi ea,

şi le păstra multă vreme. Nu vă vorbesc numai despre ce se petrecea cu mine, ci şi cu toate celelalte maici. Unele dintre ele mi-au povestit că simţeau cum li se naşte în suflet nevoia de a fi consolate, ca o nevoie a unei plăceri imense ; sînt convinsă că doar puţin mi-a lipsit ca să ajung şi eu acolo.

Totuşi, cu cîte se apropia mai mult ceasul călugăririi, mă năpădea o tristeţe atît de adîncă, încît maica stareţă nu mai ştia ce să facă ; nu mai avea har, ea însăşi mi-a mărturisit-o :

— Nu ştiu ce-i cu mine, mi-a spus ea. Cînd vii să mă vezi, mi se pare că Dumnezeu se îndepărtează şi că duhul lui tace ; degeaba mă străduiesc, degeaba caut idei şi vreau să-mi înalt sufletul; mă simt o biată femeie obişnuită şi mărginită ; mi-e teamă pînă şi să vorbesc...

— Ah, maică scumpă, i-am spus eu, ce presimţire ! Dacă îţi ia chiar Dumnezeu graiul!...

Intr-o zi, pe cînd mă simţeam mai nehotărîtă şi mai abătută decît oricînd, m-am dus în chilia stareţei. Cînd m-a văzut intrînd, a rămas o clipă încremenită : îmi citise, pesemne, în ochi şi în toată fiinţa, iar simţămîntul adînc dinlăuntrul meu îi întrecea puterile, şi ea nu voia să lupte fără convingerea că va birui. Cu toate acestea, începu să-mi vorbească şi, încetul cu încetul, se simţi cuprinsă de căldura focului sacru ; cu cît mi se stingea durerea, cu atît creştea avîntul stareţei: pe neaşteptate, ea căzu în genunchi, şi eu făcui la fel. Am crezut că-i voi împărtăşi extazul şi aş fi dorit din toată inima să fie aşa ; ea mai rosti cîteva cuvinte, apoi, dintr-o dată, tăcu. Zadarnic am aşteptat; n-a mai spus un cuvînt, ci s-a ridicat, a izbucnit în lacrimi, m-a luat de mînă şi m-a îmbrăţişat :

— Ah, copilă dragă, îmi spuse ea, ce putere cumplită ai asupra mea ! Iată, s-a dus duhul sfînt, simt că s-a dus : de-acum, Dumnezeu să-ţi vorbească ţie, de-a dreptul, fiindcă văd că nu-i place să se facă auzit prin gura mea...

La drept vorbind, nu ştiu ce se întîmplase cu ea : nu-mi pot da seama dacă îi insuflasem atîta neîncredere în propriile ei puteri, încît nu izbutise

s-o alunge, nu ştiu dacă numai o intimidasem sau dacă îi rupsesem, în- tr-adevăr, legăturile cu cerul; dar n-a mai redobîndit iarul de a mîngîia. In ajunul călugăririi, m-am dus din lou s-o văd ; era la fel de tristă ca şi mine. Am început ă plîngem amîndouă ; m-am aruncat la picioarele ei, ea m-a binecuvîntat, m-a ridicat, m-a îmbrăţişat şi mi-a lat drumul spunîndu-mi :

— M-am săturat de viaţă. Aş vrea să mor. I-am cerut lui Dumnezeu să n-ajung să văd ziua de mîine, dar n-a /rut să-mi împlinească ruga. Du-te, voi vorbi cu maică-ta, mă voi ruga toată noaptea, roagă-te şi tu ; dar să te culci ; îţi poruncesc să te culci.

— Dă-mi voie să rămîn cu dumneata, am rugat-o.

— îţi dau voie doar de la nouă la unsprezece, nu mai mult. La nouă şi jumătate am să-mi încep rugăciunile, şi să ţi le începi şi tu pe-ale tale ; dar la unsprezece să mă laşi să mă rog singură, iar tu să te odihneşti. Haide, copilă dragă, voi veghea eu în faţa lui Dumnezeu, tot restul nopţii.

A vrut să se roage, dar n-a putut. Pe cînd dormeam, femeia asta sfîntă a cutreierat coridoarele, bătînd din uşă în uşă, trezind maicile şi chemîndu-le să coboare fără zgomot în biserică. S-au strîns toate acolo, şi ea le-a cerut să se roage cerului pentru mine. Mai întîi s-au rugat pe tăcute ; apoi au stins luminile şi au cîntat împreună *Miserere,* în afară de stareţă, care, prosternată înaintea altarului, îşi canonea cumplit trupul şi striga :

— O, Doamne ! dacă te-am alungat de la mine să- vîrşind vreun păcat, iartă-mă. Nu cer să-mi înapoiezi darul pe care mi l-ai luat, ci doar să-i vorbeşti tu însuţi neprihănitei care doarme, pe cînd eu mă rog aici. Vor- beşte-i. Doamne, vorbeşte şi părinţilor ei şi iartă-mă.

A doua zi, stareţa intră devreme în chilia mea ; n-am auzit-o, fiindcă mai dormeam încă. S-a aşezat lîngă patul meu, mi-a pus uşor o mînă pe frunte şi m-a privit ; neliniştea, tulburarea şi suferinţa i se zugrăveau rînd pe rînd pe faţă ; aşa am văzut-o cînd am deschis ochii. Nu mi-a spus nimic despre cele

petrecute în cursul nopţii ; m-a întrebat doar dacă mă culcasem devreme ; i-am răspuns :

— M-am culcat cînd mi-ai poruncit.

Dacă m-am odihnit.

— Pe deplin.

— Era de aşteptat.

Cum mă simţeam.

— Foarte bine. Dar dumneata, dragă maică ?

— Vai ! ori de cîte ori s-a călugărit cineva, nu mi-am simţit inima uşoară ; dar pentru nici una n-am fost atît de tulburată ca pentru tine. Aş dori din toată inima să fii fericită.

— Dacă tot îţi mai sînt dragă, voi fi.

— Ah ! -dacă atît ar fi de ajuns ! Nu te-ai gîndit la nimic în timpul nopţii ?

— Nu.

— N-ai văzut nimic ?

— Nimic.

— Ce-i în sufletul tău acum ?

— Mă simt prostită ; mă supun sorţii, fără nici o tragere de inimă şi fără nici o împotrivire ; îmi dau seama că nevoia mă tîrăşte, şi mă las dusă. Ah ! maică stareţă, nu simt nici o urmă măcar din fiorul, din melancolia sau din uşoara nelinişte pe care am observat-o uneori la cele care urmau să se călugărească. Mă simt atît de vlăguită, încît nici măcar nu sînt în stare să plîng. N-am decît un singur gînd : aşa vor — aşa trebuie... Dar, de ce taci ?

— N-am venit să-ti vorbesc, ci să te văd şi să te aud. O aştept pe mama dumitale ; caută să nu mă înduioşezi ; lasă-mi sufletul să se umple de simţăminte ; cînd va fi plin, am să mă duc. Trebuie să tac ; mă cunosc bine ; izbucnesc rar, dar atunci izbucnirea mea e năvalnică, şi n-aş vrea s-o am faţă de tine. Mai odihneşte-te

o clipă, să te mai privesc ; spune-mi numai cîteva vorbe şi lasă-mă să iau de-aiei ceea ce am venit să caut. Apoi mă voi duce, şi restul îl va săvîrşi Dumnezeu...

Am tăcut, mi-am culcat capul pe-o pernă şi i-am întins stareţei o mînă. Ea a luat-o între ale ei, părînd că se gîndeşte adînc, adînc de tot; îşi ţinea ploapele strînse ; din cînd în cînd îşi deschidea însă ochii, şi-i înălţa spre cer, apoi mă privea ; se frămînta ; îi clocotea sufletul; uneori lua o înfăţişare gravă, apoi începea din nou să se frămîne. Nici vorbă că, judecînd-o după chip şi

după fire, femeia aceasta era născută să fie profet. Pe timpuri fusese frumoasă ; iar vîrsta îmblînzindu-i trăsăturile şi brâzdîndu-i riduri adinei, îi dăduse şi mai multă demnitate. Avea ochi mici, care păreau cînd că privesc înlăun- trul ei, cînd că străbat prin lucrurile din preajmă, deslu- şind ceva, dincolo de ele, tare departe, în trecut sau în viitor. Din cînd în cînd, îmi strîngea mîna cu putere. Deodată mă întrebă cît e ceasul.

— Aproape şase.

— Rămîi cu bine. mă duc. Au să vină să te îmbrace ; nu vreau să fiu de faţă, fiindcă asta mi-ar abate gîn- durile. Am o singură grijă : să fiu cît mai stăpînă pe mine în primele clipe.

De-abia ieşise, cînd maica novicelor intră, urmată de însoţitoarele mele ; îmi luară veşmintele mănăstireşti şi mă gătiră în haine lumeşti; obiceiul acesta îl cunoaşteţi. Nu auzeam nimic din ce se vorbea în jurul meu ; devenisem aproape un automat; nu-mi mai dădeam seama de nimic ; doar din cînd în cînd începeam să tremur din toate mădularele. Mi se spunea ce trebuie să fac ; de multe ori maicile erau nevoite să repete, căci nu le auzeam de prima dată; şi asta nu pentru că m-^aş fi gîn- dit la altceva, ci pentru că îmi simţeam mintea dusă, îmi simţeam capul greu, ca atunci cînd te obosesc gîndurile. In vremea asta, stareţa vorbea cu mama. N-am ştiut niciodată ce şi-au spus, dar întrevederea lor a durat foarte mult; am aflat doar că, la despărţire, mama era atît de tulburată, încît nu mai putea nimeri uşa prin care intrase, şi că stareţa ieşise apăsîndu-şi fruntea cu pumnii.

Cînd au început să sune clopotele, am coborît. în biserică era puţină lume. Din predică, bună sau rea, n-am auzit nimic ; toată dimineaţa aceea, care parcă nici n-a existat în viaţa mea, fiindcă nici nu ştiu cît a durat, m-am lăsat pe de-a-ntregul în voia celorlalţi. Nu-mi a- mintesc nici ce-am făcut, nici ce-am spus. Fără îndoială că mi-au pus întrebări şi că le-am răspuns ; am rostit le- gămîntul, dar, cum vă spun, nu-mi amintesc nimic, şi m-am pomenit călugăriţă, pe neştiute, tot aşa după cum fusesem botezată. N- am înţeles nimic din slujba călugăririi mele; după

cum nu înţelesesem nimic nici din a botezului, cu singura deosebire că pe cîtă vreme una îţi dă harul, cealaltă îl presupune. Zău, domnule, deşi la Longchamp nu m-am răzvrătit, cum făcusem la Sainte- Marie, credeţi că legămîntul meu are mai multă valoare ? Sînteţi martor ; şi martor îmi e şi Dumnezeu. Eram într-o asemenea stare de buimăcire, încît peste cîteva zile, cînd m-au înştiinţat că fac parte din cor, n-am înţeles ce vor să-mi spună. Am întrebat dacă mă călugărisem cu adevărat; voiam să văd semnătura le- gămîntului meu ; la dovezile acestea au trebuit-adăugate mărturiile tuturor maicilor şi ale cîtorva străini care fuseseră de faţă la slujbă. Am întrebat-o de mai multe ori pe stareţă : „Aşadar, e adevărat ?...“ şi m-am aşteptat de fiecare dată ca ea să-mi răspundă : „Nu, copila mea ; te-au amăgit..." încredinţarea ei, de mai multe ori repetată, nu era de ajuns ca să mă convingă, şi nu izbuteam să cred că din cuprinsul unei zile întregi, atît de fărîmi- ţată, atît de felurită, în care se întîmplaseră atîtea lucruri extraordinare şi ciudate, puteam să nu-mi amintesc nimic, nici măcar chipurile celor ce mă însoţiseră, al preotului care ţinuse predica sau al celui care îmi primise legămîntul; nu-mi aminteam decît despre schimbarea veşmîntului mănăstiresc cu un veşmînt lumesc ; din clipa aceea mi-am pierdut minţile. Au trebuit să treacă luni de zile ca să-mi revin în fire ; uitarea deplină a celor petrecute o pun tocmai pe seama lungimii convalescenţei acesteia : eram la fel cu cei care au trecut printr-o boală îndelungată, în timpul căreia au vorbit cum trebuie, s-au spovedit şi s-au grijit, iar la vindecare nu-şi mai aduc aminte de nimic. Am mai văzut multe cazuri asemănătoare în mănăstire, şi mi-am spus în sinea mea : „Se pare că şi mie mi s-a întîmplat la fel, în ziua cînd am luat vălul. “ Dar rămîne de aflat dacă faptele acestea intră în firea omului şi dacă el este cu adevărat în ele, chiar atunci cînd pare să fie.

În acelaşi an m-au încercat trei pierderi însemnate : a tatălui meu, sau mai bine zis a celui care trecuse drept tatăl meu — era om în vîrstă şi muncise din greu — a stareţei şi a mamei.

Stareţa şi-a simţit apropierea sfîrşitului cu mult înainte de a-i suna ceasul; s-a osîndit la canonul tăcerii;

[a] Poruncit să i se aducă sicriul în odaie ; nu mai putea dormi şi-şi petrecea zilele şi nopţile cugetînd sau [sc]i'iind : au rămas de la ea cincisprezece meditaţii, care nţi s-au părut nespus de frumoase ; mai am încă o copie. Dacă veti fi vreodată curios să ştiţi ce idei pot insufla clipele de pe urmă, am să v-o trimit ; meditaţiile [e]i poartă titlul : *Ultimele clipe ale maicii de Mo ni.* în pragul morţii a cerut să fie îmbrăcată şi s-a întins pat ţinînd cu crucifix în braţe ; astfel a fost împărtăşită. Era noapte ; scena aceasta lugubră se desfăşura în lumina slabă a făcliilor. în jurul ei, noi plîngeam în hohote ; ea se ridică pe neaşteptate şi vorbi ; vocea îi era [a]Proape la fel ca înainte de-a se îmbolnăvi; îi revenise harul pierdut ; şi ne-a mustrat pentru lacrimile pe care le vărsăm, spunînd că s-ar putea crede că-i pizmuim fericirea veşnică. „Copilele mele, durerea voastră e amăgitoare. Acolo, acolo sus, spunea ea arătînd spre cer, vă [v]oi sluji mai departe; mă voi uita mereu în jos, spre Mănăstirea noastră ; mă voi ruga pentru voi şi rugăciunile mele se vor împlini. Veniţi lîngă mine, să vă sărut, [v]eniţi să primiţi binecuvintarea mea de bun rămas...“ Rostind aceste ultime cuvinte a răposat femeia aceasta Neobişnuită, lăsînd în urma ei nesfîrşite păreri de rău.

Mama a murit la întoarcerea dintr-o călătorie pe [c]are-o făcuse la una din fiicele ei, spre sfîrşitul toamnei. A. murit abătută şi sleită de puteri. N-am putut afla nici numele adevăratului meu tată, şi nici povestea naşterii °iele. Prin duhovnicul ei, care fusese şi-al meu, am pricit un pacheţel; înăuntru se aflau cincizeci de ludovici §i un bilet, totul învelit şi cusut într-o bucată de pînză. Iar în bilet scria următoarele :

,;E puţin, copila mea, dar nu m-a lăsat conştiinţa să strîng o sumă mai mare ; atîta mi-a mai rămas, economisind din micile daruri ale domnului Simonin. Trăieşte cu pioşenie, e cel mai bun lucru pentru fericirea ta, chiar aici, pe pămînt. Roagă-te pentru mine ; naşterea ta e singurul meu păcat mai de seamă ; ajută-mă să-l ispăşesc, iar Dumnezeu, cumpănind faptele tale

1
0
0

bune, să tnă ierte că te-am născut. Ai grijă, mai cu seamă, să nu tulburi pacea familiei; şi, cu toate că n-ai ales chiar de bunăvoie, aşa cum aş fi vrut eu, viaţa pe care o duci, teme-te s-o schimbi. De ce n-am avut parte să fiu închisă într-o mănăstire toată viaţa mea ? Nu m-ar fi fră- mîntat atîta gîndul că va trebui, odată, să apar în faţa cumplitei judecăţi. Copila mea, gîndeşte-te că soarta mamei tale pe cealaltă lume depinde în mare măsură de purtarea ta în lumea aceasta ; Dumnezeu, care le vede pe toate, va întoarce asupra mea tot binele sau tot răul pe care-1 vei face. Adio, Suzana ; nu le cere nimic surorilor tale ; ele n-au putinţa să te ajute ; nu nădăjdui nimic de la tatăl tău ; el mi-a luat-o înainte, a văzut ziua cea mare şi mă aşteaptă ; lui îi va fi mult mai uşor decît mie în ceasul reîntîlnirii. Încă o dată, adio ! Ah, mamă nefericită ! Ah, nefericit copil ! Au sosit surorile tale; nu sînt mulţumită de ele : sub ochii unei mame care-şi dă sufletul, ele iau, cară tot, se ceartă pentru lucruri care mă mîhnesc. Cînd se apropie de patul meu, eu întorc capul ; ce-aş putea să văd ? Două fiinţe în care lipsurile au înăbuşit orice simţire omenească. Amîndouă oftează după puţinul pe care li-1 las şi pun doctorului şi îngrijitoarei întrebări neobrăzate, care arată cu cîtă nerăbdare aşteaptă clipa cînd îmi voi da suflarea de pe urmă, ca să pună mîna pe tot ce e în casă. Nu ştiu cum de-au bănuit că aş putea avea ceva bani ascunşi între saltele; au făcut tot ce au putut ca să mă ridice, şi au izbutit; din fericire însă, cel căruia ii încredinţasem pachetul venise din ajun, şi-i dădusem tot atunci şi scrisoarea pe care a scris-o la dictarea mea. Arde scrisoarea ; şi cînd vei afla eă nu mai exist, ceea ce în curînd se va împlini, dă un acatist pentru mine şi reînnoieşte-ţi legămlntul; căci doresc din toată inima să rămîi la mănăstire ; gîn- dul că ai putea rămîne pe lume lipsită de apărare şi de sprijin şi atît de tînără mi-ar tulbura ultimele clipe."

Tata a murit la 5 ianuarie, stareţa pe la sfîrşitul aceleiaşi luni, iar mama a doua zi de Crăciun.

După maica de Moni a urmat la stăreţie sora Sainte- Christine. Ah ! domnule ! cîtă deosebire

între una şi alta ! V-am spus ce fel de femeie era maica de Mori. Noua stareţă avea o fire meschină, o minte îngustă si îmbîcsită de superstiţii ; îi plăcea să arate că îmbrăti- şează ideile noi; discuta cu sulpicienii[4], cu iezuiţii. De cum a venit, s-a înverşunat împotriva tuturor favoritelor fostei stareţe : cît ai clipi, mănăstirea se umplu de tulburări, de ură, de clevetiri, de învinuiri, de bîrfeli şi de persecuţii; a trebuit să ne spunem părerea asupra unor probleme de teologie din care nu înţelegeam nimic, să consimţim la formule, să ne supunem la practici ciudate. Maica de Moni nu admisese chinurile trupeşti pentru pocăinţă ; ea însăşi, cît trăise, nu-şi chinuise trupul decît de două ori : o dată în ajunul călugăririi mele, şi altă dată într-o împrejurare asemănătoare. Despre asemenea canoane, fosta stareţă spunea că nu îndreaptă greşelile şi că nu sînt bune decît să dea prilej de îngîmfare. Ea dorise ca toate călugăriţele din mă-, năstire să aibă trupul sănătos şi mintea senină. Primul lucru pe care-1 făcuse cînd luase conducerea fusese să adune toate cămăşile de păr şi toate bicele[1], şi să o- prească stricarea mîncării prin cenuşă, dormitul pe scîn- duri şi folosirea tuturor acestor mijloace de pocăinţă. Noua stareţă, dimpotrivă, trimise fiecărei maici cămaşa de păr şi biciul şi nu mai îngădui să ţinem la noi Vechiul şi Noul Testament. Niciodată favoritele unei foste domnii nu sînt şi favorite ale domniei care urmează. Pe mine, noua stareţă m-a privit cu nepăsare, ca să nu zic mai rău, din pricină că-i fusesem dragă celei dinaintea ei; dar în scurtă vreme mi-am îngreunat şi mai mult soarta făcînd unele fapte pe care le puteţi numi nesocotite sau îndrăzneţe, după cum veţi crede de cuviinţă să le priviţi.

1 E vorba de cămaşa (uneori briul) făcută de obicei din păr aspru de animal, pe care unii călugări o poartă direct pe piele, să-şi canonească trupul. „Biciul“ era făcut din lănţişoare sau din cordeluţe cu noduri şi servea călugărilor sau credincioşilor catolici tot pentru a-şi chinui trupul.

în primul rînd, mi-am dat frîu liber durerii pricinuite de pierderea maicii de Moni ; am lăudat-o pe fosta stareţă de cîte ori am avut ocazia ; am dat mereu prilejul să se facă între ea şi noua stareţă comparaţii care erau în dauna acesteia din urmă ; am zugrăvit viata mănăstirii aşa cum fusese mai înainte, am reamintit liniştea de care ne bucuram, îngăduinţa faţă de noi a maicii de Moni, hrana sufletească şi lumească pe care o primeam pe a- tunci, şi am ridicat în slavă purtarea, simţămintele şi firea fostei stareţe. Al doilea lucru pe care l-am făcut a fost să arunc în foc cămaşa de păr şi să mă descotorosesc de bici, propovăduind aceasta şi prietenelor mele şi îndemnîndu-le pe cîteva dintre ele să-mi urmeze pilda ; în al treilea rînd, mi-am făcut rost de un Nou şi de un Vechi Testament; în al patrulea rînd, m-am lepădat de orice influenţă, păstrîndu-mi numai titlul de creştină, fără a mai da voie să mi se spună jansenistă sau moli- nistă ; în al cincilea rînd, m-am hotărît să păstrez cu străşnicie regulile mănăstirii, să nu fac mai mult sau mai puţin decît cereau ele, prin urmare să nu fac nimic în locul altei maici, căci şi obligaţiile care-mi reveneau erau destul de aspre ; să nu cînt la orgă decît în zilele de sărbătoare ; să nu cînt la cor decît atunci cînd îmi venea rîndul şi să nu las ca din pricina bunăvoinţei şi a talentelor mele să fiu pusă la toate treburile, în orice clipă. Am citit şi am recitit îndatoririle, şi le-am învăţat şi pe dinafară ; dacă mi se poruncea un lucru care nu era destul de lămurit, dacă nu era potrivnic acestora sau dacă mi se părea mie că ar fi aşa, refuzam cu îndîrjire să-l duc la îndeplinire ; luam cartea cu îndatoririle maicilor şi spuneam : „Iată ce m-am legat să fac ; altceva nu mă priveşte".

Cuvintele mele au atras cîteva maici de partea mea. Astfel, autoritatea celor de la conducerea mănăstirii fu îngrădită ; acum nu ne mai puteau mîna oriîncotro voiau, ca pe nişte roabe. Aproape că nu trecea zi fără să izbucnească certuri. Dacă existau îndoieli asupra vreunui lucru, maicile veneau să-mi ceară părerea ; şi totdeauna eram pentru rînduieli, împotriva tiraniei. Curînd am în- ceput să par şi chiar să fiu întrucîtva răzvrătită. Vicarii cei mari ai părintelui arhiepiscop erau

chemaţi întruna ; mă înfăţişam dinaintea lor, mă apăram, Smi apăram tovarăşele ; şi, fiindcă aveam nespusă grijă să nu fac de-
it lucruri după dreptate, nu s-a întimplat niciodată să iu osîndită ; în privinţa îndatoririlor, era cu neputinţă ă mi se găsească vreo vină, căci mi le îndeplineam cu trăşnicie. Cît despre micile hatîruri pe care o stareţă le loate face sau le poate refuza, eu una nu le ceream liciodată. Nu mă duceam la vorbitor şi, fiindcă nu cunoş- eam pe nimeni, nu primeam vizite. Dar îmi arsesem că- naşa de păr şi îmi aruncasem cît colo biciul ; mai mult, e sfătuisem şi pe alte maici să facă la fel ; nu voiam iă aud nici bine, nici rău despre jansenism [1] sau despre nolinism [2]. Cînd mă întrebau dacă mă supun legilor mănăstireşti, le răspundeam că mă supun bisericii ; cînd nă întrebau dacă recunosc bula [3], răspundeam că recunosc Evanghelia. Mi-au scotocit chilia, şi au descoperit icolo Vechiul şi Noul Testament. Scăpasem cîteva cuminte care n-ar fi trebuit spuse, despre prietenia nu tocmai curată dintre unele favorite ; maica stareţă avea în-trevederi lungi şi dese cu un preot tînăr, şi eu desluşisem de ce se întîlneau mereu sub tot felul de pretexte. Făcusem tot ce se putuse ca să fiu temută, urîtă, $i să merg spre pierzanie ; mi-am atins ţinta. Nu se mai plîn- seră de mine superiorilor, ci îşi dădură toată silinţa să-mi facă viaţa cît mai grea. Maicile nu mai aveau voie să se apropie de mine ; şi în curînd mă pomenii singură ; aveam puţine

1 Concepţie mistică elaborată de iezuitul spaniol Luis Mo- lina (1535—1600), care şi-a propus să împace necesitatea cu „harul* divin. Concepţia aceasta a avut, încă de la apariţia ei (1588), partizani înflăcăraţi în cercurile iezuite şi duşmani înverşunaţi în special printre dominicani şi jansenişti. Certurile iscate au dus, într-o oarecare măsură, la discreditarea bisericii catolice. Pînă in secolul al XVIII-lea, în Franţa molinisniul a reprezen
2tat concepţia religioasă va cercurilor ultrareacţionare.

3 Referire la bula papală *Unigenitus,* dată in 1713 de papa Clement al Xl-lea. Bula condamna cu străşnicie jansenismul, a- părînd poziţiile iezuiţilor.

prietene ; fiind bănuite că vor căuta să în- frîngă pe ascuns opreliştea la care fuseseră silite, şi că, neputînd să stea de vorbă' cu mine ziua, vor veni să mă vadă noaptea sau în orele cînd nu era voie, au fost pîn-

dite ; m-au prins cînd cu una, cînd cu alta ; au judecat nesăbuinţa aceasta cum le-a venit mai bine şi m-au pedepsit fără pic de omenie ; m-au osîndit să stau săptă- mîni întregi, în genunchi, la o parte de celelalte, în mijlocul bisericii, cît ţineau slujbele ; m-au osîndit să trăiesc cu pîine şi cu apă ; să rămîn încuiată în chilie, să fac cele mai înjositoare munci ale mănăstirii. N-au fost cru- ţatc nici aşa-numitele mele complice. Cînd nu-mi puteau găsi nici o vină, mi le scorneau ele ; îmi dădeau în acelaşi timp porunci care se băteau cap în cap, şi mă pedepseau pentru că nu le puteam îndeplini ; schimbau orele slujbelor, ale meselor ; tulburau toată rînduila mănăstirească, fără ştirea mea şi cu cea mai mare grijă să ■să nu aflu, şi, deşi mă străduiam din răsputeri să-mi îndeplinesc îndatoririle, nu trecea zi fără să mi se găsească vină şi eram întotdeauna pedepsită. Sînt o fiinţă curajoasă : dar cine are atîta curaj, încît să poată lupta cînd se ştie părăsit, singur şi prigonit pe nedrept *1* A- junseseră pînă acolo, încît făceau haz chinuindu-mă ; aşa petrecea o şleahtă de vreo cincizeci de maici. îmi e cu neputinţă să vă descriu cu de-amănuntul toate răutăţile lor ; mă împiedicau să dorm, să veghez, să mă rog. Intr-o zi mi-au furat o parte din veşminte ; în altă zi mi-au furat cheile şi cartea de rugăciuni ; mi-au stricat broasca de la uşă ; nu mă lăsau să fac nimic bine şi întorceau pe dos tot ce făcusem ca lumea ; mi se puneau în seamă tot felul de fapte şi de cuvinte ; mă găseau vinovată de toate, viaţa îmi era plină de păcate, adevărate sau ticluite, şi de pedepse care se ţineau lanţ.

N-am piitut ţine piept unor încercări atît de îndelungi şi de aspre ; m-au cuprins descurajarea, mîhnirea şi melancolia. La început îmi căutam tăria şi împăcarea la picioarele altarului ; găsindu-le uneori, pluteam între resemnare şi deznădejde, cînd supunîndu-mă loviturilor ■sorţii, cînd gîndindu-mă

să le înlătur jugul cu forţa. în fundul grădinii se afla o fîntînă adîncă ; de cîte ori nu m-am dus acolo ! De cîte ori n-am privit înăuntrul ei ! Lîngă fîntînă era o bancă de piatră ; de cîte ori nu m-am aşezat pe ea, sprijinindu-mi fruntea de jgheab ! De cîte ori, în vălmăşagul gîndurilor, nu m-am ridicat deodată, hotărîtă să-mi pun capăt necazurilor ! Ce m-a oprit oare ? De ce mă mulţumeam doar să plîng, să strig în gura mare, să-mi calc în picioare vălul, să-mi smulg părul şi să-mi sfîşii obrajii cu unghiile ? Dacă Dumnezeu voia să-mi împiedice pieirea, de ce nu-mi stăvilea şi celelalte porniri ?

Am să vă spun un lucru, domnule marchiz, care poate vi se va părea de necrezut, deşi e pe deplin adevărat : desele mele drumuri spre fîntîna aceea sînt sigură că fuseseră observate ; şi sînt de asemenea sigură că nemiloasele mele duşmance nădăjduiau că într-o bună zi îmi voi duce la îndeplinire gîndurile care-mi clocoteau în a- dîncul inimii. Cînd mă îndreptam într-acolo, ele se pre-făceau că pleacă sau că privesc în altă parte. Nu o dată am găsit poarta grădinii deschisă, la ore cînd trebuia să fie încuiată, mai cu seamă în zilele în care mă potopiseră cu necazurile, mă scoseseră din răbdări şi credeau că-mi pierdusem minţile. Dar de cum am priceput că mijlocul acesta de-a muri era, ca să zic aşa, dăruit deznădejdii mele, că ele mă duceau de mînă la fîntînă, că voi găsi fîntîna oricînd gata să mă primească, nu mi-a mai păsat de ea şi-am început să caut alte locuri; colindam coridoarele şi măsurăm înălţimea ferestrelor ; seara, cînd mă dezbrăcăm, încercam, fără să-mi dau seama, tăria jartierelor ; alteori nu voiam să mănînc ; coboram în sala de mese şi rămîneam cu spatele lipit de zid, cu braţele- atîrnînd pe lîngă trup, cu ochii închişi, fără să ating bucatele puse dinainte ; în asemenea clipe uitam într-atîta de mine, încît rămîneam mai departe aşa, după ce plecau toate maicile. Atunci căutau să iasă cît mai tăcute şi mă lăsau acolo ; după care mă pedepseau sub cuvînt că-lipsisem de la rugăciuni. Ce să vă mai spun ? Mi s-a făcut silă de toate mijloacele de a-mi lua zilele, fiindcă mi-am dat seama că, în loc să mă împiedice, maicile mi le

puneau la îndemînă. Nimeni nu doreşte să fie trimis pe lumea cealaltă, şi poate că eu aş fi pornit-o într-acolo* dacă ele s-ar fi prefăcut cît de cît că nu vor să mă lase_ Cînd îţi curmi viaţa, poate vrei să le pricinuieşti altora durere ; de aceea o păstrezi cînd crezi că moartea ta le-ar fi pe plac; asemenea lucruri se petrec cu totul pe nesim- tite în noi, într-adevăr, dacă e cu putinţă să-mi amintesc de starea în care mă găseam, mi se pare că atunci cînd mă aflam lîngă fîntînă strigam în sinea mea către nenorocitele care se depărtau ca să înlesnească o nelegiuire : „Apropiaţi-vă cu un pas măcar, arătati-mi cea mai slabă dorinţă de a-mi scăpa zilele, daţi fuga să mă opriţi şi puteţi fi sigure că veţi ajunge prea tîrziu." Cu drept cuvînt, pot spune că nu trăiam decît pentru că ele îmi doreau moarte. înverşunarea spre rău, spre chinuirea altora se mai potoleşte în lume ; dar în mănăstiri ea nu se potoleşte de fel.

Ajunsesem în asemenea hal, încît, amintindu-mi trecutul, m-am gîndit să-mi desfac legămîntul. La început, abia dacă visam s-o fac. Singură, părăsită, fără sprijin, ■cum aş fi putut izbuti să duc la îndeplinire un lucru atît de anevoios, chiar dacă aş fi avut ajutoarele care-mi lipseau ? Dar gîndul acesta m-a liniştit, mi-a potolit sufletul ; m-a făcut mai stăpînă pe mine ; am putut astfel să ocolesc necazurile şi să le rabd mai uşor pe cele care mă loveau. Maicile au observat schimbarea mea şi s-au mirat, răutatea li s-a oprit dintr-o dată, cum s-ar opri din urmărire un duşman laş cînd te întorci cu faţa la el pe neaşteptate. Aş vrea să vă întreb, domnule, de ce printre atîtea gînduri funeste care bîntuie minţile unei călugăriţe deznădăjduite nu-i vine de loc ideea de a da foc mănăstirii ? Nici mie nu mi-a venit în minte ideea asta, şi nici altora, deşi ar fi lucrul cel mai uşor de îndeplinit ; n-ai decît să duci o făclie în hambar, la magazia cu lemne sau într-un coridor, odată cînd bate vîn- tul. Nu există mănăstire care să fi luat foc ; şi, totuşi, în asemenea împrejurări porţile se deschid şi n-ai decît să fugi. Nu cumva te opreşte să dai foc teama că vei primejdui viaţa celor dragi şi pe-a ta şi sila c-ai putea fi salvată împreună cu cele pe care le urăşti ? O asemenea idee mi se pare prea subtilă,

ca să poată fi adevărată.

Tot gîndindu-te la un lucru, începi să-l crezi drept, şi întrezăreşti chiar putinţa de a-1 îndeplini; atunci eşti cu adevărat tare. Eu am mintea aprigă şi nu mi-au trebuit decît vreo două săptămîni ca să ajung pînă acolo. Ce trebuia să fac ? Să întocmesc un memoriu şi să-i înaintez ? Nici vorbă că şi scrierea şi trimiterea lui erau primejdioase. De cînd îmi schimbasem gindurile, mă su- pravegheau cu şi mai multă atenţie decît înainte ; mă urmăreau din ochi, nu puteam face un pas pe ascuns ; nu puteam scoate o vorbă care să nu fie cumpănită. S-au apropiat de mine, au căutat să mă încerce ; mi-au pus întrebări ; mi-au arătat milă şi prietenie ; mi-au amintit trecutul; abia dacă mă mai învinuiau, mă iertau, nă- dăjduiau că voi avd*a o purtare mai bună, îmi făgăduiau un viitor mai senin ; şi, cu toate acestea, îmi intrau mereu în chilie, ziua, noaptea, cu tot felul de motive ; îmi dădeau la o parte perdelele, pe neaşteptate şi pe tăcute, apoi ieşeau. Luasem obiceiul de a mă culca îmbrăcată ; îl mai luai şi pe acela de a-mi scrie spovedania. In zilele cînd o scriam, zile dinainte hotărîte, mă duceam să-i cer stareţei cerneală $i hîrtie, şi ea mi le dădea. Aşteptam deci ziua spovedaniei şi, aşteptînd-o, îmi rînduiam în minte ce trebuie să arăt în memoriu, adică un fel de rezumat al faptelor pe care vi le-am scris şi dumneavoastră, cu singura deosebire că dădea lămuririle sub nume împrumutate. Am făcut'însă trei nerozii: mai întîi, i-am cerut stareţei mai multă hîrtie decît se dă de obicei, spunîndu-i că aş avea multe lucruri de scris ; a doua nerozie a fost faptul că, străduindu-mă cu memoriul, mi-am lăsat spovedania nescrisă; iar a treia, că neavînd spovedania scrisă şi nefiind pregătită pentru actul acesta de credinţă, n-am rămas decît o clipă în faţa duhovnicului. Toate acestea n-au scăpat neluate în seamă ; şi s-a înţeles că hîrtia pe care o cerusem fusese folosită pentru altceva. Dar, dacă n-o folosisem la spovedanie, după cum se vedea, la ce putusem s-o folosesc ?

Fără să ştiu că voi isca astfel de bănuieli, mi-am dat seama că nu trebuie să se găsească la mine un act atît de însemnat. M-am gîndit mai întîi să-l cos

în sulul patului sau în saltea, apoi să-l ascund în veşminte, să-l îngrop în grădină, să-l arunc în foc... Nici nu vă puteţi închipui cu cîtă grabă l-am scris şi cît de stînjenită m-am simţit cînd a fost gata. Mai întîi l-am pecetluit, apoi l-am pitit în sîn şi m-am dus la slujba care tocmai începea. Se cunoştea după mişcări cît eram de neliniştită. M-am aşezat lîngă o maică tînără, căreia îi eram dragă ;
o văzusem uneori privindu-mă cu milă şi lăcrimînd :

nu-mi spunea nimic, dar fără îndoială că suferea. Cu orice risc, m-am hotărît să-i încredinţez hîrtia ; şi, în- tr-un anumit moment al rugăciunii, cînd toate maicile îngenunchează, fac mătănii şi rămîn parcă scufundate în strane, am scos încetişor hîrtia şi am întins-o înapoia mea ; ea a luat-o şi a pus-o în sin. Binele acesta a fost cel mai mare din cîte mi-a făcut; dar nu m-a uitat nici mai apoi. Luni de zile ea s-a căznit să-mi înlăture, fără să se dea de gol, toate piedicile pe care mi le puneau în cale cele ce voiau să mă pedepsească ; venea să-mi bată la uşă cînd trebuia să ieşim ; punea la loc lucrurile învălmăşite de alţii ; suna cînd uitam, sau răspundea în locul meu ; se afla pretutindeni unde trebuia să fiu. Iar eu nu ştiam nimic din cîte făcea.

Hotărîrea de a-i da hîrtia a fost cum nu se poate mai bună, căci, pe cînd ieşeam de la slujbă, stareţa mi-a spus : .,Soră Suzana, vino după mine... Am urmat-o ; apoi, oprindu-se în coridor dinaintea unei alte uşi. a a- dăugat : Iată chilia în care ai să locuieşti ; maica Saint- Jerome o să se mute în fosta dumitale chilie..." Am intrat împreună cu ea. Stăteam amîndouă jos, fără să vorbim, cînd a venit o maică aducînd veşminte pe care le-a pus pe un scaun ; iar streţa mi-a spus : „Soră Suzana, dezbracă-te, şi ia veşmintele acestea... " I-am dat ascultare pe loc ; şi tot timpul ea a fost atentă la mişcările mele. Cealaltă maică aştepta la uşă; după ce m-am schimbat, a intrat iar, a luat veşmintele pe care le lepă- dasem şi a plecat; stareţa a ieşit după ea. Nu mi s-a spus de ce făcuseră toate astea ; dar nici eu n-am întrebat. în timpul acesta, îmi scotociseră chilia pe-nde- lete ; descususeră perna şi salteaua ; mutaseră din loc tot ce putea fi mutat ; merseseră pe urmele mele, cău- taseră în jilţul duhovnicului, în biserică, în grădină, la fîntînă, în jurul băncii de piatră ; o parte din cercetările lor le-am văzut ; restul l-am bănuit. N-au găsit nimic, dar asta nu le-a împiedicat să rămînă convinse că se pe-trecuse ceva. M-au pîndit încă zile întregi ; mergeau pe unde fusesem eu ; se uitau pretutindeni, dar degeaba. în sfîrşit, stareţa socoti că nu e cu putinţă să afle adevărul altfel decît de la mine. într-o zi, intră în chilia mea şi-mi spuse :

— Soră Suzana, ai multe cusururi; dar de minţit nu minţi; spune-mi, aşadar, adevărat: ce-ai făcut «u hîrtia pe care ţi-am dat-o ?

— V-am spus, maică.

— Nu se poate, fiindcă mi-ai cerut multă hirtie, iar la spovedanie n-ai stat decît o clipă.

— Aşa e.

— Prin urmare, ce-ai făcut cu hîrtia ?

— Ce v-am spus.

— Jură-mi atunci, pe sfînta supunere cu care te-ai legat în faţa lui Dumnezeu, că nu minţi; şi, cu toate bănuielile, te voi crede.

— Maică, n-aveţi voie să-mi cereţi jurăminte pentru un lucru atît de neînsemnat; şi nici nu se cade s-o fac. N-aş putea să jur.

— Mă înşeli, soră Suzana, şi nu-ţi dai seama la ce te expui. Ce-ai făcut cu hîrtia pe care ţi-am dat-o ?

— V-am spus.

-— Unde este ?

— N-o mai am.

— Ce-ai făcut cu ea ?

— Ceea ce se face de obicei cu asemenea scrieri, care nu mai folosesc la nimic după ce te-ai servit de ele.

— Jură-mi, pe sfînta supunere, că ai folosit-o toată numai ca să-ţi scrii spovedania, şi că n-o mai ai.

— Maică, vă mai spun o dată că nici lucrul acesta nu-i mai important decît cel dintîi, aşa că n-am să jur.

— Jură ! îmi spuse ea, jură sau...

— N-am să jur.

— N-ai să juri ?

— Nu, maică.

— Aşadar eşti vinovată ?

— De ce-aş putea-fi vinovată ?

— De toate ; fiindcă eşti în stare de orice. Ai lău- dat-o atîta pe starea dinaintea mea, doar ca să mă înjoseşti pe mine ; ai dispreţuit datinile înlăturate de ea, legile desfiinţate pe care eu am crezut de cuviinţă să le restabilesc ; ai răzvrătit mănăstirea ; ai înfrînt regulile, ai iscat zîzanie ; ţi-ai călcat toate îndatoririle ; m-ai silit să te

pedepsesc şi să le pedepsesc şi pe cele ademenite de tine, ceea ce mă doare şi mai mult. Aş fi putut să iau măsuri cît se poate de aspre împotriva ta, dar te-am cruţat ; am crezut că ai să-ţi recunoşti vina, că ai să reca- peţi spiritul tagmei noastre şi că ai să revii la mine ; dar n-ai făcut-o. In mintea ta se coace un lucru rău ; ai anumite planuri; trebuie să le cunosc, spre binele mănăstirii, şi le voi cunoaşte; asta s-o ştii de la mine. Soră Suzana, spune-mi adevărul.

— Vi l-am spus.

— Am să plec; teme-te de întoarcerea mea... uite că mai stau ; îţi mai las încă o clipă, să te hotărăşti... Dă-mi hîrtiile. dacă mai există...

— Nu le mai am.

—' Sau 'jură-mi că nu cuprindeau decît spovedania.

— N-am să jur...

Mai rămase o clipă, fără să scoată o vorbă, apoi plecă şi se întoarse împreună cu patru dintre favorite ; toate păreau că-şi ieşiseră din minţi de furie. M-am aruncat la picioarele lor, cerşindu-le mila. Ele strigau, laolaltă : „Fiţi fără milă, maică stareţă ; nu vă lăsaţi Înduioşată ; ori dă hîrtiile, ori să se ducă la in *pace* [1]... 1« îmbrăţişam genunchii, cînd uneia, cînd alteia, şi le spuneam, chemîndu-le pe nume : „Maică Sainte-Agnes, maică Sainte-Julie, cu ce v-am greşit ? De ce întărîtati stareţa împotriva mea ? Eu aşa v-am făcut ? De cîte ori n-am cerut îndurare pentru voi ? Aţi uitat ? Şi voi eraţi vinovate, iar eu nu sînt".

Stareţa, neclintită, mă privea şi-mi spunea :

— Dă hîrtiile, nenorocito, sau arată ce cuprindeau.

— Mşică, strigau ele, nu i le mai cereţi, prea sînteţi bună ; n-o cunoaşteţi; are o fire răzvrătită, şi numai asprimea îi poate veni de hac ; ea vă sileşte la asta; cu atît mai rău pentru ea.

— Dragă maică, îţi jur că n-am greşit cu nimic, nici în faţa lui Dumnezeu, nici în faţa oamenilor.

— Nu ăsta e jurămîntul pe care ţi-1 cer.

---

1 Unele temniţe mănăstireşti, adevărate cavouri, purtau numele de *in pace*.

— O fi scris împotriva noastră şi a dumitale vreun memoriu către marele vicar, către arhiepiscop ; Dumnezeu ştie cum o fi zugrăvit viaţa din lăcaşul nostru ; rău

lui i se dă lesne crezare, maică ; trebuie să-i venim de hac, dacă nu vrem să ne vină ea nouă.

Stareţa adăugă :

— Vezi, soră Suzana...

M-am ridicat dintr-o dată în picioare şi iram spus :

— Am văzut tot; şi-mi dau seama că sînt pierdută ; dar, o clipă mai devreme sau mai tirziu, e totuna. Faceţi cu mine ce vă place ; daţi ascultarei furiePtor, duceţi nedreptatea pînă la capăt...

Şi spunînd acestea le-am întins braţele. Ele mi le-au şi înhătat. Mi-au smuls vălul; m-au despuiat fără ruşine. Mi-au găsit la sîn un mic portret al fostei stareţe ; l-au luat; le-am rugat să-mi dea voie să-l mai sărut o dată ; n-au vrut. Mi-au zvîrlit o cămaşă, mi-au scos ciorapii, m-au acoperit cu un sac şi m-au mînat, desculţă şi cu capul descoperit, de-a lungul coridoarelor. Strigam, chemam în ajutor ; zadarnic însă, pentru că trăseseră clopotele dînd de veste să nu iasă nimeni. Mă rugam cerului, trîntită la pămînt, iar ele mă tîrau. Cînd am a- juns la capătul scărilor, îmi sîngerau tălpile şi mi se zdreliseră pulpele ; eram într-un asemenea hal, de-aş fi putut înduioşa şi-o inimă de piatră. Şi touşi, ele au descuiat cu nişte chei grele uşa unei cămăruţe întunecoase, zidită în pămînt, şi m-au îmbrîncit pe-o rogojină putrezită de igrasie. Acolo am găsit o fărimă de pîine neagră şi un urcior cu apă, împreună cu nişte vase grosolane. Un capăt răsucit al rogojinei servea drept pernă ; pe un bolovan se găseau o ţeastă de mort şi un crucifix de lemn. Primul meu gînd a fost să-mi pun capăt zilelor ; mă slrîngeam de git şi-mi sfîşiam îmbrăcămintea cu dinţii ; scoteam strigăte înfiorătoare ; urlam ca o fiară ; mă izbeam cu capul de ziduri ; mă umplusem toată de singe ; am încercat să-mi iau zilele ; peste puţină vreme, mi s-au sleit puterile. Am petrecut acolo trei zile, crezîndu-mă închisă pentru toată viaţa. In fiecare dimineaţă, una din cele ce mă chinuiseră venea şi-mi spunea :

— Supune-te stareţei, şi vei ieşi de-aici.

— N-am făcut nimic, nu ştiu ce vreţi de la

mine. Ah ! maică Sainte-Clement, există un Dumnezeu...

A treia zi, pe la orele nouă seara, uşa s-a deschis ; veniseră aceleaşi maici. După ce-au lăudat milostenia stareţei, mi-au dat de veste că ea mă iertase şi că aveau să-mi dea drumul.

— E prea tirziu, le-am răspuns eu ; lăsaţi-mă, vreau să mor aici.

Dar ele m-au ridicat, m-au tîrît şi m-au dus în chilia mea, unde ne aştepta stareţa.

— L-am întrebat pe Dumnezeu ce să fac cu tine ; şi el mi-a muiat inima : vrea să-ti arăt milă ; mă supun lui. îngenunchează şi cere-i iertare.

Am îngenuncheat şi-am spus :

— Doamne, îţi cer iertare pentru păcatele mele, aşa cum tu, pe cruce, ai cerut pentru mine.

— Cîtă trufie ! strigară ele ; adică ea ar fi asemeni lui Isus Cristos, iar noi asemeni jidovilor care l-au răstignit.

— Lăsaţi-mă pe mine, le-am răspuns eu ; priviţi-vă pe voi înşivă şi judecaţi-vă.

— Mai e ceva, îmi spuse stareţa. Jură-mi pe sfînta supunere că n-ai să vorbeşti niciodată despre cele intîm- plate.

— Aşadar, aţi făcut un lucru rău, de vreme ce mă puneţi să jur c-am să tac. Vă jur că nimeni, în afară de conştiinţa voastră, n-o să ştie niciodată, nimic.

— Juri ?

— Da, jur.

M-âu despuiat apoi de veşmintele pe care mi le dăduseră şi m-au lăsat să mă îmbrac cu ale mele.

Răcisem din pricina umezelii; mă găseam într-o stare jalnică, tot corpul îmi era zdrobit; de mai multe zile abia dacă gustasem cîteva picături de apă şi puţină pîine. Credeam că de aici înainte nu voi mai fi prigonită. Şi ca urmare imediată a zguduirilor prin care trecusem, dovedind cîtă putere are natura în fiinţele tinere, m-am întremat repede; iar cînd am reapărut, am găsit întreaga mănăstire convinsă că fusesem bolnavă. Mi-am reluat treburile monahiceşti şi locul în biserică. Nu

uitasem nici de hîrtii, nici de tînără maică în ale cărei mîini le încredinţasem; eram sigură că ea le păstrase cu grijă, dar şi cu nelinişte. La cîteva zile după ce ieşisem din închisoare, tot cam la ora cînd i le dădusem, adică atunci ciad îngenuncheam şi ne cufundam în stranele noastre plîcîndu-ne una spre alta, cineva m-a tras binişor de rochie ; am întins mîna şi mi s-a dat un bilet care nu cuprindea decît aceste cuvinte : „Cît de îngrijorată am fost din pricina ta ! Şi cu hîrtiile acelea cumplite ce să fac ?" După ce-am citit biletul, l-am răsucit în palme şi l-am înghiţit. Toate acestea se petreceau pe la începutul postului. Se apropia vremea cînd curiozitatea atrage la Longchamp tot felul de oameni din Paris, şi mai aleşi, şi mai de rînd. Aveam un glas foarte frumos; aproape tot atît de frumos ca mai înainte. In mănăstiri însă nu sînt lăsate la o parte nici cele mai mici însuşiri; de aceea s-au purtat ceva mai blind cu mine ; mi-au dat mai multă libertate ; maicile pe care le învăţam să cînte se puteau apropia de mine fără teamă ; şi printre ele era şi aceea căreia îi încredinţasem memoriul. In orele de odihnă pe care le petreceam în grădină, o luam deoparte, o puneam să cînte şi, pe cînd ea cînta, iată ce-i spuneam :

— Dumneata cunoşti multă lume, pe cînd eu nu cunosc pe nimeni. N-aş vrea să te compromiţi; mai bine sâ mor aici decît să te ştiu bănuită că m-ai ajutat; prietenă dragă, ştiu că de te-ar prinde ai fi pierdută, şi asta tot nu m-ar salva ; şi chiar dacă pierderea dumitale nii-ar aduce scăparea, n-aş primi-o cu un asemenea preţ.

— Să lăsăm astea, îmi răspunse ea ; spune-mi, despre ce-i vorba ?

— E vorba să treci hîrtiile, fără să afle nimeni, in mîinile vreunui avocat priceput, dar avocatul să nu ştie din ce mănăstire vin, şi să-ţi dea un răspuns pe care să mi-1 aduci fie în biserică, fie în altă parte.

— Fiindcă veni vorba, mă întrebă ea, ce-ai făcut cu biletul meu ?

— Fii liniştită, l-am înghiţit.

— Fii şi dumneata liniştită, n-am să uit ce mi-ai cerut.

Ţineţi seama, domnule, că eu cîntam în timp ce ea îmi vorbea, iar ea cînta în timp ce eu îi răspundeam, şi că vorbele noastre erau întrerupte de mersul cîntecu- lui. Tînără aceasta mai e încă în mănăstire ; fericirea ei se află în mîinile dumneavoastră ; dacă se descoperă ce a făcut pentru mine, nu există chin la care să nu fie supusă. N-aş vrea să aud că din pricina mea a intrat în

a*

temniţă ; mai bine aş intra eu în locul ei. De aceea, domnule, ardeţi scrisorile mele ; în afară de interesul pe care binevoiţi să mi-1 purtaţi, ele nu cuprind nimic care să merite osteneala de a le păstra.

Iată ce vă spuneam pe atunci ; dar, vai ! acum ea nu mai este, şi am rămas singură...

N-a trecut mult pînă cînd prietena mea şi-a ţinut cuvîntul şi m-a înştiinţat, după cum vorbisem. A venit săptămîna mare ; o mulţime de oameni s-au adunat la slubele noastre. Am cîntat destul de bine, ca să stirnesc din belşug acele scandaloase aplauze care îi răsplătesc pe actori în sălile de spectacole, şi care n-ar trebui să fie niciodată auzite în templele Domnului, mai ales în zilele solemne şi lugubre cînd se slăveşte amintirea fiului său răstingnit pentru ispăşirea crimelor omenirii. Tinerele mele eleve erau bine pregătite ; unele dintre ele aveau glasuri frumoase : şi aproape toate cîntau cu expresie şi cu gust ; mi s-a părut că publicul le asculta cu plăcere şi că întreaga comunitate e mulţumită de succesul străduniilor mele.

Ştiţi, domnule, că joia sfintele daruri sînt duse din tabernacol într-un alt altar, unde rămîn pînă vineri dimineaţa. Şi tot timpul nu mai contenesc rugăciunile maicilor, care se duc la altar una cîte una sau două odată. O listă îi arată fiecăreia ora de rugăciune ; cît de mulţumită am fost cînd am citit : Sora Suzana şi sora Ursula, de la două pînă la trei dimineaţa ! La ora hotărîtă m-am dus spre altar ; prietena mea era acolo. Ne-am aşezat una lîngă

alta pe treptele altarului ; am îngenuncheat împreună şi timp de-o jumătate de ceas ne-am rugat amîndouă. După aceea, Ursula mi-a întins mîna, a strins-o pe a mea şi mi-a spus :

— Poate n-o să mai avem niciodată prilejul să stăm de vorbă atîta vreme şi atît de nestingherite ca acum ; Dumnezeu ştie în ce silnicie trăim şi-o să ne ierte că-i luăm o parte din timpul pe care i-1 datorăm în întregime. Nu ţi-am citit memoriul; însă nu-i greu de ghicit ce cuprinde ; în curînd voi avea răspunsul. Dar dacă răspunsul te va îndreptăţi să-ţi ceri dezlegarea legămîntu-

lui, nu crezi c-ar fi nimerit să te sfătuieşti cu vreun avocat ?

— Ba da.

— Şi nu crezi că pentru asta o să ai nevoie de libertate ?

— Aşa e.

— Dacă procedezi bine, te-ai gîndit că, pentru a-ţi redobîndi libertatea, te poţi folosi de dispoziţiile existente în mănăstire ?

— M-am gîndit.

— Aşadar, le vei folosi ?

— Am să văd...

— Încă ceva : dacă se află, te-ai gîndit că vei stîrni furia întregii comunităţi ? Te-ai gîndit la chinurile care te aşteaptă ?

— N-o să sufăr mai mult decît am suferit pînă acum.

— De ! Nu ştiu...

— Iartă-mă, dar mai întîi n-au să îndrăznească să mă închidă.

— De ce nu ?

— Pentru că atunci mă voi afla sub ocrotirea legilor; va trebui să mă înfăţişez la proces ; am să fiu, ca să zic aşa, între lume şi mănăstire ; am să pot vt>rbi, am să am libertatea de-a mă plînge ; am să vă iau martore pe toate, şi nu vor îndrăzni să-mi facă neajunsuri de care m-aş putea plînge ; au să se ferească să-şi înrăutăţească situaţia. Nici nu mi-aş dori altceva decît să se poarte rău cu mine ; dar n-au s-o facă ; fii sigură c-au să se poarte tocmai dimpotrivă. Vor stărui pe lîngă mine, îmi vor arăta răul pe care mi l-aş face mie însămi şi mănăstirii ; la ameninţări n-au să ajungă decît atunci cînd vor vedea că blîndeţea şi ademenirea nu duc la nimic ; dar la mijloace violente nu vor mai putea recurge.

— Nu-mi vine să cred că simţi atîta silă împotriva unei vieţi ale cărei îndatoriri le îndeplineşti cu uşurinţă şi conştiinciozitate.

— Sila asta o am în mine ; m-am născut cu ea, şi nu mă va părăsi niciodată. Dacă aş rămîne, aş deveni o călugăriţă netrebnică ; nu trebuie să ajung acolo...

— Dar dacă, din nenorocire, nu vei izbuti ?

— Dacă nu izbutesc, am să-mi cer mutarea în altă mănăstire. Sau am să pier aici.

— E mult de suferit pînă mori. Ah, prietenă dragă, încercarea ta mă înspăimîntă : tremur şi la gîndul că-ţi vor dezlega legămîntul, şi la gîndul că nu ţi-1 vor dezlega. Dacă ţi-1 vor dezlega, ce-ai să te faci ? Ce-ai să te faci în lume ? Eşti drăguţă, deşteaptă şi talentată ; dar se spune că atunci cînd eşti cinstită toate astea nu ajută la nimic ; şi sînt sigură că vei rămîne totdeauna cinstită.

— Eşti dreaptă cu mine, dar eşti nedreaptă faţă de cinste ; eu tocmai pe ea mă bizui ; cu cît e mai rară în lume, cu atît trebuie să fie mai respectată.

— Toţi o laudă, dar nu fac nimic pentru ea.

— Pe mine ea mă întăreşte şi mă face să fiu dîrză in hotărîrea luată. Orice mi s-ar spune, purtarea îmi va fi respectată ; cel puţin nu se va zice, ca despre atîtea altele, că am părăsit mănăstirea dintr-o patimă nesocotită ; nu văd pe nimeni şi nu cunosc pe nimeni. Cer să fiu liberă, fiindcă jertfa libertăţii mele a fost făcută :u sila. Mi-ai citit memoriul ?

— Nu ; am deschis pachetul, pentru că n-avea adresă, şi mi-am închipuit că era pentru mine , dar de la primele rînduri am înţeles. despre ce-i vorba, şi n-am citit mai departe. Ce bine-ai făcut că mi l-ai dat! Dacă l-ai mai fi ţinut încă o clipă măcar, îl găseau... Dar se apropie ceasul cînd se termină veghea noastră ; să îngenun- chem ; e bine ca maicile care urmează după noi sâ ne găsească unde trebuie. Cere-i lui Dumnezeu să te lumineze şi să te îndrume ; am să-mi unesc rugăciunea şi suspinele mele cu alte tale.

îmi simţeam sufletul mai uşurat. Sora Ursula se ruja stînd în picioare, eu îngenuncheasem ; îmi sprijinisem fruntea de treapta cea mai de jos a altarului şi-mi întinsesem braţele pe treptele de sus. Nu cred să mă fi rugat niciodată lui Dumnezeu cu mai multă seninătate şi cu mai multă osîrdie ; inima bătea să-mi spargă pieptul; uitasem, într-o clipită, pînă şi locul unde mă găseam. Nu ştiu cît timp am rămas în starea aceasta, şi nici cît aş mai fi

rămas încă ; dar pesemne că înfăţişam o privelişte cit se poate de înduioşătoare pentru prietena m;a şi pentru cele două maici care urmau să vegheze după noi. Cînd m-am ridicat, credeam că sînt singură ; mă înşelasem însă ; toate trei maicile stăteau în spatele meu, cu ochii scăldaţi în lacrimi : nu îndrăzniseră să-mi tulbure rugăciunea ; aşteptau să ies singură din extazul şi delirul în care mă vedeau. Iar cînd m-am întors cu faţa spre ele, pesemne că păream plină de măreţie, dacă ar fi să judec după cum mă priveau şi după spusele lor : li s-a părut atunci că semăn aidoma cu fosta noastră stareţă, în clipele cînd ne mîngîia ; cînd m-au văzut, au tresărit de parcă ar fi văzut-o pe ea. Sînt sigură că dac-aş fi simţit vreo înclinare cît de slabă spre ipocrizie ori spre fanatism, sau dac-aş fi vrut să joc vreun rol în mănăstire, aş fi putut izbuti. Sufletul mi se înflăcărează uşor, mi se înalţă şi mi se înduioşează lesne ; buna maică stareţa îmi spusese de zeci de ori, îmbrăţişîndu-mă, că nimeni n-ar fi putut să-l iubească pe Dumnezeu ca mine ; că eu aveam inimă de carne, iar celelalte maici — inimă de piatră. E drept că îmi venea foarte uşor să-i împărtăşesc extazul şi că, în rugăciunile pe care ea le rostea cu glas tare, mi se întîmpla uneori să încep să vorbesc, să-i urmăresc firul ideilor şi să spun, ca printr-o inspiraţie, cuvintele pe care le-ar fi spus ea însăşi. Celelalte maici o ascultau, tăcute, sau o îngînau ; eu o întrerupeam, i-o luam înainte sau vorbeam odată cu ea. Starea aceasta dăinuia multă vreme ; şi se pare că şi stareţa se alegea cu ceva de la mine ; căci dacă la celelalte se cunoştea imediat cînd stăteau de vorbă cu ea, în schimb la stareţă se cunoştea de cîte ori stătea de vorbă cu mine. Dar la ce pot folosi toate astea, dacă nu simţi chemarea... Cînd ne-am terminat veghea, am lăsat locul celor venite în urma noastră; şi ne-am îmbrăţişat cu dragoste, amîndouă, înainte de-a ne despărţi.

Scena de la altar făcuse vîlvă în mănăstire ; mai gîn- diţi-vă apoi şi la succesul slujbei noastre din Vinerea Mare ; am cîntat din gură, am cîntat la orgă, am fost aplaudată. O, călugăriţe smintite ! N-am avut de făcut mai nimic şi iată-mă împăcată cu

toată comunitatea ; mi-au ieşit în întâmpinare, cu stareţa în frunte. Cîţiva oameni dinafară au căutat să mă cunoască; lucrul a

1
2
2

cesta se potrivea prea bine cu planurile mele, aşa că nu puteam să-l refuz. Am primit vizita primului preşedinte, a doamnei de Soubise şi a multor oameni aleşi ; au venit să mă vadă călugări, preoţi, militari, magistraţi, femei pioase, femei din lumea bună; iar printre ei am cunoscut şi câţiva dintre bezmeticii cărora dumneavoastră le spuneţi „curteni", şi de care m-am despărţit cît am putut mai repede. N-am păstrat decît legăturile care nu s-ar fi putut întoarce împotriva mea ; restul l-am lăsat pentru maicile noastre mai puţin pretenţioase.

Uitasem să vă spun că primul semn de bunăvoinţă care mi s-a arătat a fost că mi s-a redat vechea mea chilie. Am avut curajul să cer portretul fostei noastre stareţe, şi n-au îndrăznit să mă refuze ; chipul ei şi-a reluat locul, pe inima mea, şi acolo va rămîne cît voi trăi. In fiecare dimineaţă, întîia mea grijă e să-mi înalţ sufletul spre Dumnezeu, iar a doua să sărut portretul ; cînd vreau să mă rog şi-mi simt sufletul împietrit, scot portretul de la gît, mi-1 pun dinaintea ochilor, îl privesc şi el mă însufleţeşte. Ce păcat că nu i-am cunoscut îndeaproape pe sfinţii ale căror chipuri le venerăm ; atunci ar fi fost cu totul altfel; ei nu ne-ar fi lăsat la picioarele lor sau în faţa lor cu inimile atît de reci ca acum.

Am primit răspuns la memoriul meu, de la un oarecare domn Manouri; răspunsul nu era nici favorabil, nici nefavorabil. înainte de a-şi spune părerea, avocatul îmi cerea o mulţime de lămuriri, pe care cu greu i le-aş fi putut da fără să ne vedem ; i-am spus, aşadar, cum mă' cheamă, şi l-am poftit pe domnul Manouri să vină la Longchamp. Domnii de felul lui pornesc anevoie la drum ; cu toate astea, el a venit. Am stat mult de vorbă ; ne-am înţeles cum să ne scriem ca să-i pot primi în mod sigur întrebările şi să-i pot trimite răspunsurile cerute, în ceea ce mă priveşte, mi-am folosit tot răgazul de timp ca să-i înduplec pe oameni, să-i fac să mă înţeleagă şi să le dobîndesc sprijinul. Le spuneam cine sînt, le arătam cum mă purtasem în prima mănăstire, cît avusesem de suferit în casa părintească, necazurile îndurate în mă- năstirire ;

le-am povestit despre împotrivirea mea de la Sainte-Marie, despre timpul petrecut la Longchamp, despre luarea vălului, despre mărturia mea de credinţă şi despre cruzimea cu care fusesem tratată de cînd mă călugărisem. Toţi mă compătimeau şi-mi făgăduiau să mă ajute ; le-am mulţumit, spunîndu-le să-şi păstreze bunăvoinţa pentru ziua cînd voi avea nevoie de ea ; alte lămuriri nu le-am dat. în mănăstire nu s-a aflat nimic despre toate acestea ; am primit de la Roma încuviinţarea de a-mi cere dezlegarea legămîntului ; curind-curlnd, urma* să fie intentată acţiunea, şi asupra ei plutea cea mai desăvîrşită taină. Vă puteţi deci închipui cît de uimită a fost stareţa cînd i s-a înmînat, în numele maicii Maria-Suzana Simonin, un protest împotriva legămîntului, împreună cu cererea de-a lepăda vălul călugăresc şi de-a părăsi mănăstirea, spre a se bucura de libertatea ei după cum va crede de cuviinţă.

Ştiam eu bine, încă dinainte, că voi avea de întîm- pinat mai multe feluri de piedici: din partea legilor, din . partea mănăstirii, din partea cumnaţilor şi surorilor mele alarmate; ei luaseră doar toată averea familiei, şi, o dată liberă, aş fi putut să le cer înapoi o mare parte din ea. Am scris surorilor, le-am rugat să nu se împotrivească ieşirii mele din mănăstire, le-am amintit cum fusesem silită să mă călugăresc, le-am făgăduit o renunţare cu forme legale la orice pretenţie faţă de moştenirea tatei sau a mamei; am făcut tot ce-am putut ca să le conving că nu era vorba nici de interes şi nici de patimă în încercarea mea. Dar ştiam că nu trebuie să mă bizui pe sentimentele lor; actul pe care li-1 făgăduisem, făcut în timpul cît mă aflam încă la mănăstire, n-ar fi avut nici o valoare mai apoi ; iar ca să-l confirm, cînd a- veam să fiu liberă, li se părea prea nesigur ; şi-apoi, cum le-ar fi venit lor la socoteală să-mi primească propunerile ? Şi-ar fi putut lăsa oare surioara fără adăpost şi fără avere ? S-ar fi putut bucura oare de bunurile ei ? Şi lumea ce avea să zică ? Dacă sora ar fi venit să le ceară o bucată de pîine, puteau s-o refuze ? Şi dacă-i dădea prin gînd să se mărite, cine ştie ce fel de om putea să ia ? Şi dacă făcea copii ?... Trebuiau să se

împotrivească din toate puterile acestei primejdioase încercări— Iată ce şi-au spus şi ce-au făcut surorile mele.

De cum a primit înştiinţarea de la tribunal, stareţa a dat fuga în chilia mea.

— Cum, soră Suzana, vrei să ne părăseşti ?

— Da, maică stareţă.

— Şi-ai să protestezi împotriva legămîntului ?

— Da, maică stareţă.

— Nu l-ai rostit de bunăvoie ?

— Nu, maică stareţă.

— Cine te-a putut sili ?

— Toţi.

— Si tatăl dumitale ?

— Şi el.

— Şi mama dumitale ?

— Şi ea.

— Şi de ce n-ai strigat, cind te-au dus înaintea altarului ?

— Eram atît de uluită, încit nici nu-mi aduc aminte că am fost acolo.

— Cum poţi să spui asemenea cuvinte ?

— Spun adevărul.

— Cum ? Adică nu l-ai auzit pe preot întrebîndu-te : „Soră Suzana Simonin, îi făgăduieşti Domnului să trăieşti în ascultare, castitate şi sărăcie ?''

— Nu-mi aduc aminte.

— Şi n-ai răspuns : „Da !“ ?

— Am uitat.

— Şi-ţi închipui că are să te creadă cineva ?

— Fie că are să mă creadă, fie că nu, lucrurile n-au să fie mai puţin adevărate.

— Copilă dragă, dacă s-ar ţine seama de asemenea pretexte, îţi dai seama und£ s-ar ajunge ? ,Ai făcut un pas nechibzuit; te-ai lăsat minată de răzbunare ; n-ai dat uitării pedepsele la care m-ai silit să te supun ; ai crezut că e de ajuns să-ţi calci legămîntul; dar te-ai înşelat ; asta nu-i cu putinţă nici în faţa oamenilor, şi nici în faţa lui Dumnezeu. Gindeşte-te că sperjurul e cea mai îngrozitoare crimă ; gîndeşte-te că l-ai şi săvîrşit în cugetul tău şi că eşti pe cale să-l duci pînă la capăt.

— N-am să fiu sperjură, fiindcă n-am jurat.
— Dacă ţi s-a făcut vreun rău, n-a fost el oare îndreptat ?
— Nu din pricină că am fost prigonită am luat această hotărîre.

— Atunci din ce pricină ?
— Nu simt chemare pentru viaţa călugărească ; mi i-a pus vălul cu de-a sila.
— Dacă n-ai simţit nici o chemare, dacă ai fost silită să vii aici, de ce n-ai spus-o cît mai era timp ?
— La ce mi-ar fi folosit ?
— De ce n-ai arătat aceeaşi tărie ca la Sainte-Marie ?
— Oare tăria depinde de noi ? Prima dată am fost .are, a doua oară n-am mai fost în stare de nimic.
— De ce n-ai chemat un avocat ? De ce nu te-ai împotrivit ? Ai avut răgaz douăzeci şi patru de oare ca să-ţi dai seama.
— Ce ştiam eu despre toate formalităţile astea ? Şi chiar dacă le-aş fi ştiut, aş fi fost oare în stare să le folosesc ? Aş fi putut ? Cum, maică, dumneata n-ai văzut in ce stare mă aflam ? Dacă te-aş lua martoră, ai putea jura că eram în toate minţile ?
— Aş jura.
— Ei bine, maică, atunci dumneata ai fi sperjură, nu eu.
— Copila mea, ai să faci zarvă de pomană. Vino-ti in fire, te rog, pentru binele tău şi al mănăstirii; astfel ie fapte sînt totdeauna urmate de bîrfeli...
— N-o să fie din vina mea.
— Oamenii sînt răi ; au să-şi închipuie tot felul de lucruri murdare despre mintea, despre sufletul şi despre purtarea ta ; au să creadă...
— Creadă ce-or vrea.
— Haide, spune-mi cu inima deschisă ; dacă ai vreo nemulţumire tainică, oricare ar fi ea, o putem lecui.
— Am fost, sînt şi voi fi toată viaţa nemulţumită că m-am călugărit.
— Nu cumva duhul ispitei, care ne bîntuie fără încetare, şi care încearcă să ne piardă, s-o fi folosit de prea marea libertate care ţi s-a dat de cîtăva vreme, ca să te îmbie la cine ştie ce patimă vinovată ?
— Nu, maică ; dumneata ştii că eu nu jur cu una cu două ; martor mi-e Dumnezeu că am sufletul curat şi că nu mi-a pătruns niciodată în el vreun simţămînt ruşinos.
— E de necrezut.

— Şi cu toate astea, maică, nimic nu-i mai lesne de crezut. Fiecare îşi are firea lui; mi-o am şi eu pe a mea ; dumneata iubeşti viata mănăstirească, eu o

urăsc; dumneata ai primit de la Dumnezeu harul călugăriei, iar mie îmi lipseşte ; dumneata ai fi păcătuit în viata lumească şi îţi găseşti aici izbăvirea; eu aici aş cădea pradă răului şi nădăjduiesc să-mi găsesc mîntuirea ca mi- reană : am fost şi voi fi o călugăriţă rea.

— De ce spui asta ? Nimeni nu-şi îndeplineşte îndatoririle mai bine decît tine.

— Dar o fac anevoie şi în silă.

— Cu atît mai mare ţi-e meritul.

— Nimeni nu ştie mai bine decît mine cît merit am ; şi sînt silită să mărturisesc că, supunîndu-mă la toate, nu merit nimic. M-am săturat de făţărnicie ; făcînd ceea ce îi salvează pe alţii, mă dispreţuiesc şi mă afurisesc, într-un cuvînt, maică, adevărate călugăriţe cred că nu sînt decît acelea care stau aici fiindcă le place să trăiască departe de lume şi care ar rămîne chiar dacă n-ar mai fi garduri şi ziduri împrejurul lor, ca să le oprească. Eu, una, sînt departe de a mă număra printre ele ; trupul îmi e aici, dar inima mi-e în afara mănăstirii; şi dacă mi-ar fi dat să aleg între moarte şi călugărie veşnică, n-aş şovăi să mor. Iată care-mi sînt simţămintele.

— Cum ! Ai lepăda fără remuşcare vălul, veşmintele care te-au legat de Isus Cristos ?

— Da, maică, fiindcă le-am îmbrăcat fără să judec şi cu de-a sila...

îi vorbeam potolit, dar inima îmi şoptea cu totul altceva ; ea-mi spunea : „Oh ! de ce n-a sosit clipa cînd voi putea să le sfîşii şi să le arunc departe de mine ?...“

Totuşi, răspunsul meu o doborise pe stareţă ; ea păli, voi să mai zică ceva, dar îi tremurau buzele şi nu ştia ce-ar mai fi putut spune. Pe cînd mă plimbam de colo- colo, prin chilie, ea strigă :

— O, Doamne ! Ce-au să spună maicile ? O, Isuse, pogoară o privire milostivă asupră-i ! Soră Suzana !

— Te ascult, maică stareţă.

— Eşti hotărîtă, aşadar ? Vrei să ne dai de ocară, să ne faci de rîsul lumii, să-ţi aduci pieirea !

— Vreau să plec de-aici !

— Dacă numai mănăstirea nu-ţi place...

— Mănăstirea, călugăria ; nu mai vreau să fiu închisă nici aici, nici altundeva.

— Copila mea, eşti bîntuită de diavol; el te tulbură, îţi dă grai, te ameţeşte ; ăsta-i adevărul; vezi-te în ce hal eşti !

Intr-adevăr, privindu-mă, am văzut că rochia mi se strîmbase, plastronaşul îmi ajunsese spre spate, iar vălul îmi căzuse pe umeri. Sfaturile stareţei acesteia răutăcioase, care-mi vorbea pe un ton îndulcit şi fals. mă plictiseau ; de aceea, i-am spus cu ciudă :

— Nu, maică, nu mai vreau veşmintele astea, nu le mai vreau...

In acelaşi timp, încercam să-mi potrivesc vălul, dar mîinile îmi tremurau, şi cu cît mă căzneam mai mult să-l îndrept, cu atît îl strîmbam mai tare ; pierzîndu-mi răbdarea, l-am înhăţat furioasă, l-am smuls, l-am azvîrlit jos şi am rămas dinaintea stareţei cu fruntea încinsă de-o fîşie de pînză, cu părul despletit. Iar stareţa, neştiind dacă să mai rămînâ sau nu, umbla de colo-colo spu- nînd :

— Iguse ! e bîntuită de diavol ; se vede cît de colo că a intrat necuratul în ea...

Şi se închina, plină de făţărnicie, cu crucea mătăniilor.

Nu mi-a trebuit mult timp ca să-mi vin în fire ; mi-am dat seama de necuviinţa stării mele şi de nesocotinţa vorbelor rostite ; mi-am dres veşmintele cum am putut mai bine, mi-am ridicat vălul şi mi l-am pus pe cap ; apoi, întorcîndu-mă către stareţă, i-am spus :

— Maică, nu sînt nici nebună, nici posedată de diavol ; îmi pare rău că mi-am pierdut cumpătul şi-ţi cer iertare ; dar aş vrea să-ţi dai seama, tocmai din pornirile mele, cît de puţin sînt făcută pentru călugărie şi cît e de drept să caut s-o părăsesc, dacă e cu putinţă.

Fără să mă asculte, stareţa repeta întruna :

— Ce-o să zică lumea ? Ce-au să zică maicile ?

— Maică, am adăugat eu, dacă vrei cu orice chip să ocoleşti scandalul, s-ar putea găsi o cale. N-am nevoie de zestre ; nu cer decît libertatea ; nu spun să-mi destchizi porţile ; dar, astăzi, miine sau in orice altă zi, fă aşa fel ca ele să rămînă nepăzite, şi ia-mi in seamă fuga cit mai tîrziu cu putinţă...

— Nefericito ! Ce îndrăzneşti să-mi propui ?

— Iţi dau un sfat pe care o stareţă bună şi înţeleaptă ar trebui să-l urmeze faţă de toate cele cărora mănăstirea li se pare o temniţă ; şi mănăstirea e pentru mine o temniţă de mii de ori mai groaznică decît temniţele pline de răufăcători; ori ies de-aici, ori

mor. Maică, am adăugat, vorbind cît puteam mai serios şi privind-o drept în ochi, ascultă-mă : dacă legile cărora m-am plîns îmi vor înşela aşteptările, şi dacă, împinsă de deznădejdea pe care am mai gustat-o... există o fîntîna... mănăstirea are ferestre... ziduri sînt peste tot... veşminte ca să fie sfîşiate se găsesc... iar mîini ca să folosească fîşiile...

— Opreşte-te, nenorocito ! Mă cutremur ! Cum ! Ai fi în stare.. ?

— Aş putea chiar să nu mai mănînc, de pildă, dacă n-aş găsi mijlocul de-a curma dintr-o dată necazurile vieţii ; poţi să mănînci sau să bei cînd vrei, nimeni nu te poate sili... Dacă s-ar întîmpla, după cum ţi-am spus, să am curajul... şi ştii că-1 am şi că uneori e mai greu să trăieşti decît să mori... Gîndeşte-te la judecata Domnului şi spune-mi cine i se va părea mai vinovată : sta- re|a sau sora ?... N-am cerut şi nu voi cere niciodată nimic de la mănăstire ; nu mă îndemna la o nelegiuire; cruţă-te de nesfîrşitele remuşcări care te vor năpădi apoi ; să ne înţelegem amîndouă...

— Nici nu te gîndi, soră Suzana ! Să-mi calc prima îndatorire ; să întind mîinile păcatului; să fiu părtaşa unui sacrilegiu !

— Adevăratul sacrilegiu îl făptuiesc eu, maică, în fiecare zi, pîngărind prin sila mea veşmintele sfinte pe care le îmbrac. Scoateţi-mi-le, nu sînt vrednică de ele ; aduceţi-mi din sat zdrenţele celei mai nevoiaşe ţărance ; iar poarta lăsaţi-o întredeschisă.

— Şi unde te-ai duce, ca să te simţi mai bine ?

— Nu ştiu unde ; dar ştiu că nu e rău decît acolo unde nu te vrea Dumnezeu, şi Dumnezeu nu mă vrea aicL

— Gîndeşte-te că eşti săracă lipită pămîntului.

— Aşa e ; dar nu de sărăcie mă tem...

— Gîndeşte-te unde te va tîrî sărăcia.

— Trecutul îmi e chezaş pentru viitor ; dacă mi-ag îi plecat urechea spre păcate, aş fi fost liberă. Dar dacă voi pleca din mănăstire, n-am s-o fac decît sau cu învoirea dumitale, sau sub pavăza legilor. Poţi să alegi...

Discuţia noastră ţinuse multă vreme. Roşesc şi acum cînd îmi amintesc lucrurile nelalocul lor şi caraghioase pe care le-am spus şi le-am făcut, dar e prea tîrziu. Stareţa îi tot dădea zor cu : „ce-o să zică lumea ! ce-or să spună maicile !“, cînd clopotul a sunat pentru slujbă, şi ne-am despărţit. Plecînd, ea mi-a spus :

—Te duci la biserică, soră Suzana ; roagă-te lui

Dumnezeu să se pogoare asupra ta şi să-ţi redea minţile ; întreabă-ţi cugetul şi crede ce-ţi va spune : e cu neputinţă să nu te mustre. De cor te scutesc.

Am coborît aproape amîndouă odată. Slujba s-a sfîrşlt; în clipa cînd maicile erau gata să plece care încotro, stareţa le-a oprit făcîndu-le semn cu cartea de rugăciuni.

— Vă chem pe toate să vă aruncaţi la picioarele altarului, le-a spus ea, şi să chemaţi milostenia cerească asupra unei maici rătăcite, care nu mai simte nici o chemare pentru viaţa noastră cucernică şi e pe cale de-a săvîrşi o faptă nelegiuită în faţa lui Dumnezeu şi ruşinoasă în faţa oamenilor.

N-aş putea să vă zugrăvesc uimirea tuturora ; cît ai clipi din ochi. fiecare, fără să se clintească, le-a privit pe cele din preajmă, căutînd să ghicească cine e vinovata. Apoi au îngenuncheat şi s-au rugat în tăcere. După un timp destul de îndelungat, stareţa a început să cînte încetişor *Veni Creator,* şi toate i-au ţinut isonul, la fel de încet ; cînd au sfîrşit, s-a făcut linişte ; atunci, stareţa, lovind în strană, le-a făcut semn să iasă.

Yă puteţi închipui cum au început maicile să murmure : „Cine e ? Care-o fi ? Ce-a făcut ? Ce vrea să facă ?...“ Dar îndoielile lor n-au ţinut prea mult. Cererea mea stîrnise o oarecare vîlvă în lume ; primeam mereu vizite ; unii mă mustrau, alţii îmi dădeau sfaturi ; unii mă aprobau, alţii mă defăimau. N-aveam decît o cale ca să le explic tuturor : aceea de a le arăta cum se purtaseră părinţii mei; or, vă puteţi da seama cu cîtă grijă tăi- nuiam lucrul acesta ; în scurtă vreme nu mi-au mai rămas decît puţini prieteni adevăraţi, în afară de domnul Manouri, care se însărcinase să ducă treaba pînă la capăt ; doar lor le puteam spune întregul adevăr. Mă gîn- deam uneori cu spaimă la chinurile care mă ameninţau, şi îmi revenea în minte, cu întreaga ei hidoşenie, temniţa în care fusesem tîrîtă odată ; ştiam ce înseamnă furia maicilor. I-am arătat domnului Manouri temerile mele ; el mi-a spus : ,.Mi-e cu neputinţă să te scap de toate necazurile ;• vei avea destule, şi trebuia să te aştepţi la asta ; e bine să te înarmezi cu răbdare şi să te întăreşti cu nădejdea că ele vor avea un sfîrşit. Cît despre temniţă, îţi făgăduiesc că n-ai să mai intri niciodată în ea ; în privinţa asta, las’ pe mine...“ într-adevăr, peste cîteva

zile i-a adus stareţei ordinul de a mă lăsa -să fiu prezentă la înfăţişări ori de cîte ori i se va cere.

A doua zi, după slujbă, stareţa a pus din nou maicile să se roage pentru mine ; s-au rugat în tăcere şi au spus cu voce înceată acelaşi imn ca în ajun. A treia zi a fost la fel, cu singura deosebire că mi s-a poruncit să stau în picioare, în mijlocul bisericii, şi că s-au citit rugăciunile pentru muribunzi şi litaniile sfinţilor, cu refrenul *ora pro ea* [1]. A patra zi s-a petrecut o întreagă comedie, care se potrivea de minune cu firea ciudată a stareţei. La sfîrşitul slujbei, m-au culcat într-un sdcriu pus în mijlocul bisericii ; de o parte şi de alta mi s-au pus candelabre şi un agheasmatar ; m-au acoperit cu un giulgiu şi mi-au cîntat slujba de înmormîntare, la sfîrşitul căreia fiecare călugăriţă, ieşind, mă stropea cu apă sfinţită şi-mi spunea : *Requiescat in pace*[2]. Trebuie să ştii graiul mănăstiresc ca să înţelegi cîtă ameninţare cuprindeau cuvintele acestea. Două călugăriţe au ridicat giulgiul, au stins luminările, şi m-au lăsat acolo, muiată pînă la piele de apa cu care mă stropiseră din răutate. Veşmintele s-au uscat pe mine ; n-aveam cu ce să mă schimb. După canonul acesta, a urmat încă unul. S-a a- dunat întreaga comunitate şi m-a privit ca pe-o osîndită, iar fapta mea ca pe-o lepădare nelegiuită a credinţei ; maicilor li s-a interzis, sub pedeapsă de nesupunere,

1) Rugaţi-vă pentru ea (lat.).
2) Odihnească în pace (lat.).

să-mi vorbească, să mă ajute, să se apropie de mine şi chiar să atingă lucrurile de care m-aş fi folosit vreodată. Porunca a fost îndeplinită cu străşnicie.- Coridoarele mănăstirii sînt înguste ; pe alocuri cu greu pot trece doi inşi odată : dacă treceam şi în faţa mea se ivea o maică, ori se întorcea dincotro venise, ori^se lipea de zid, strîn- gindu-şi vălul şi veşmîntul, de teamă să nu le atingă pe-ale mele. Dacă aveau de luat ceva de la mine, trebuia să pun lucrul acela jos, şi ele îl luau cu o cîrpă ; dacă voiau să-mi dea vreun obiect, mi-1 aruncau. Dacă aveau nenorocul să mă atingă, se credeau pîngărite şi mergeau la spovedanie sau la stareţă să-i ceară dcdcctsre. Se spune că linguşirea e josnică şi murdară ; ea e insă şi mai cumplită şi mai iscusită încă, atunci cînd vrea să se facă plăcută prin chinurile pe care le născoceşte. De cîte ori nu mi-am amintit cuvintele scumpei mele stareţe de Moni : Copila mea, printre toate făpturile atît de supuse, de nevinovate şi de blînde pe care le vezi aici, în preajma ta, să ştii că nu-i aproape nici una, da, aproape nici una, din care să nu poţi face o fiară turbată ; şi pentru schimbarea asta ciudată eşti cu atît mai potrivită, cu cît ai intrat mai de tînără într-o chilie şi cu cît cunoşti mai puţin lumea dinafară ; văd că vorbele mele te uimesc ; să te ferească Dumnezeu să le simţi adevărul pe pielea ta. Soră Suzana, nu-i o bună căltigâriţă decît aceea care intră în mănăstire ca să ispăşească cine ştie ce mare păcat".

Nu mi-au mai dat nimic de făcut. La biserică rămînea locul gol de o piarte şi de alta a stranei mele. Cînd mîncam, stăteam singură la masă. şi 'nu-mi aducea nimeni mincarea ; eram nevoită să merg la bucătărie, ca să mi-o cer ; cînd am intrat prima dată, maica bucătăreasă mi-a strigat :

— Nu intra, pleacă de-aici...

M-am supus.

— Ce Vrei ?

— Să mănînc.

— Să mănînci ? Nu meriţi să trăieşti...

Uneori plecam şi nu mîncam nimic toată ziua ; alteori stăruiam, şi mi se puneau pe prag bucate pe care mi-ar fi fost ruşine să le dau şi cîinilor ; le luam, plîngînd, şi plecam. Dacă mi se întîmpla să ajung vreodată ultima la biserică, găseam uşa încuiată ; atunci îngenun- cheam şi aşteptam acolo sfîrşitul slujbei,' iar

dacă se cînta jn grădină, mă întorceam în chilie. Din pricina lipsei de mîricare,. a hranei proaste pe care o primeam şi mai ales din pricina mîhnirii că eram nevoită să sufăr necontenite semne de neomenie, puterile îmi slăbiseră ; • simţeam că, dacă am să mai sufăr fără să mă plîng, n-o să mai văd sfîrşitul procesului. De aceea, m-ajn hotărît să-i vorbesc stareţei ; eram leşinată de frică ; şi totuşi^ am bătut, încetişor, la uşa ei. Mi-a deschis chiar ea, dar, văzîndumă, s-a dat înapoi cu cîţiva paşi şi mi-a strigat:

— înapoi, nelegiuito !

M-am tras înapoi.

— Mai încolo !

M-am depărtat şi mai mult.

•— Ce vrei ?

— Fiindcă nici Dumnezeu şi nici oamenii nu m-au osîndit la moarte, vreau să porunceşti, maică, să mi se dea din ce să trăiesc.

— Să trăieşti ? strigă ea,* repetînd cuvintele maicii bucătărese. Dar meriţi să trăieşti ?

— Numai Dumnezeu ştie dacă merit sau nu ; dar vă înştiinţez că dacă şi de acum înainte nu mi se va mai da hrană, mă voi vedea silită să mă plîng ocrotitorilor mei. Aici trebuie săltau numai pînă cînd viaţa şi soarta îmi vor fi hotărîte.

— Pleacă, îmi răspunse ea ; nu mă pîngări cu privirile tale ; o să am eu grijă...

Am plecaO? şi stareţa a trîntit uşa în urma mea. După cîte se pare, a dat poruncile făgăduite. Dar tot neîngrijită am rămas ; maicilor li se părea că e o cinste să nu asculte aceste porunci ale stareţei; mi se aruncau tot bucatele cele mai rele, ba încă le şi spurcau cu cenuşă sau cu alte murdării.

Iată ce viaţă am dus tot timpul cît a ţinut, progesul. Vizitele nu-mi fuseseră toate interzise ; nu mă puteau împiedica să stau de vorbă cu judecătorii şi nici cu avocatul meu, deşi acesta din urmă a fost silit, de cîteva ori, să folosească ameninţări ca să mă poată vedea. De fiecare dată mă însoţea o maică ; dacă vorbeam încet, protesta ; dacă stăteam prea mult, îşi pierdea răbdarea ; mă întrerupea, spunea că mint, mă contrazicea, îi repeta stareţei' toate vorbele mele, le răstălmăcea, le înrăia, îmi punea pe seamă chiar unele pe care nu le rostisem. Ce să vă mai spun ? Au ajuns pînă acolo, încît mi-au furat lucrurile, m-au despuit,

mi-au luat scaunele, velinţele, salteaua ; nu mi-au mai dat rufe de schimb ; veşmintele mi se zdrenţuiseră ; umblam aproape desculţă, şi apa abia dacă puteam s-o capăt ; am fost silită de mai multe ori să #mi-o scot singură din fîntînă, din fîntînă aceea despre care v-am mai vorbit. Mi-au spart vasele ; în felul ăsta, m-au silit să beau numai apa scoasă pe loc, fără să pot lua cu mine, în chilie. Dacă treceam pe sub ferestre, trebuia să fug ca să nu-mi arunce murdăriile din chilii. Unele maici mă scuipau în obraz. Ajunsesem înfricoşător de murdară. Şi, fiindcă se temeau sa nu mă pllng duhovnicilor, mi-au interzis spovedania.

Intr-o zi de sărbătoare, cred că la înălţare, mi-au stricat broasca de la uşă ; din pricina asta, n-am putut ieşi şi nu m-am putut duce la slujbă ; poate că n-aş fi apucat să mă duc nici la alte slujbe, dacă n-ar fi venit să mă vadă domnul Manouri, căruia i-au spus mai întîi că nu ştiu ce s-a întîmplat cu mine, că nu mai ieşeam, că nu-mi mai vedeam de îndatoririle mele de călugăriţă. In timpul acesta am reuşit, cu mari cazne, să scot broasca de la uşa chiliei şi să mă duc la biserică. Am găsit uşa încuiată, aşa cum se întîmpla cînd nu veneam printre primele. M-am întins pe pămînt, cu capul şi spatele sprijinite de pereţi, cu braţele încrucişate pe piept; trupul meu, culcat, închidea trecerea, iar cînd s-a sfîrşit slfljba şi'maicile au început să iasă. prima dintre ele s-a oprit deodată ; celelalte au venit după ea ; stareţa a bănuit despre ce-i vorba şi a strigat :

— Călcaţi-o în picioare, nu-i decît un stîrv.

Cîteva maici au ascultat-o şi m-au călcat în picioare ; altele s-au arătat mai omenoase ; dar nici una n-a cutezat să întindă mîna şi să mă ridice. în lipsa mea, mi-au luat din chilie scăunelul pentru rugăciuni, chipul ctitoritei mănăstirii, icoanele, crucifixul ; nu mi-a rămas decît crucea pe care o aveam la mătănii, dar curînd mi-au luat-o şi pe aceea. Aşa trăiam. între patru ziduri goale, într-o odaie fără uşă, fără scaune, stînd în picioare sau pe paie, fără să am nici unul din vasele de care nu te poţi lipsi, silită să ies noaptea afară ca să-mi fac nevoile, şi învinovăţită, dimineaţa, că am tulburat odihna lăcaşului, că' umblu năucă şi că mi-am pierdut

minţile. Fiindcă nu-mi puteam închide chilia, intrau noaptea fă- cînd zarvă, strigau, îmi trăgeau patul, îmi spărgeau geamurile, căutau cu orice chip să mă înspăimînte. Zgomotul se auzea la etajul de deasupra şi la cel. de dedesubt; iar maicile care nu luau parte la complot spuneau că în chilia mea se petrec lucruri ciudate; că.auziseră voci înfiorătoare, ţipete, zăngănit de lanţuri, că vorbeam cu strigoii şi cu duhurile rde ; că pesemne am făcut un pact cu diavolul; şi că negreşit trebuia să nu mai locuiască nimeni ţfe acelaşi coridor cu mine.

In orice mănăstire există minţi slabe ; ba chiar există destul de multe ; acestea credeau toate cîte se spuneau pe seama mea şi nu îndrăzneau să treacă pe dinaintea uşii mele ; în mintea lor tulburată mă vedeau cu înfăţişare hidoasă, îşi făceau cruce cînd mă întîlneau şi îugeau de mine, strigîndu-mi : ,,Piei, Satană ! Doamne, aju- tă-mă !...“ Odată am dat peste una dintre cele tinere ; se afla în fundul coridorului şi, cum mă îndreptam spre ea, nu era chip să mă ocolească : a cuprins-o groaza. Mai întîi s-a întors cu faţa spre zid, bîiguind cu glas tremurător : „Doamne ! Doamne ! Isuse ! Sfîntă Fecioară !...“ In timpul acesta, eu mă apropiam ; cînd m-a simţit lîngă ea, şi-a acoperit obrazul cu palmele, de teamă să nu mă vadă, a sărit spre mine, mi s-a aruncat furioasă în braţe şi a început să ţipe : „Ajutor ! Ajutor ! Fie-ţi milă de mine ! Sînt pierdută ! Soră Suzana, nu-mi face rău ; soră Suzana, fie-ţi milă de mine !...“ Şi spunînd acestea, a căzut dintr-o dată, aproape moartă, pe lespezi.

La strigătele ei, celelalte maici au dat fuga de-au luat-o ; şi nu v-aş putea spune cît de răstălmăcită a fost întîmplarea aceasta ; din ea s-a scos cea mai ticăloasă poveste : s-a spus că demonul necinstei se Strecurase în trupul meu ; mi s-au pus în seamă gînduri şi fapte pe care nu îndrăznesc să vi le arăt, cît şi pofte ciudate, cărora s-ar fi datorat starea de neorînduială vădită a tine

tei maici. De fapt, pentru că nu sînt bărbat, nu prea ştiu ce şi-or fi închipuit că pot face două femei împreună, şi mai cu seamă o femeie singură ; cu toate astea, fiindcă n-aveam perdele la pat, iar în chilia mea se putea intra oricînd... ce să vă spun, domnule ? Pesemne că, deşi par atît de cuviincioase, deşi li se citeşte cuminţenia în ochi şi cinstea în cuvinte, femeile acestea au inima stricată de-a binelea ; ele, cel puţin, ştiu că poţi 'ace singură fapte ruşinoase, pe cîtă vreme eu nu ştiu ; lot astfel n-am putut înţelege de ce mă învinovăţeau : foloseau cuvinte atît de încîlcite, incit h-am ştiut niciodată ce le-aş fi putut răspunde.

N-aş mai sfîrşi. dacă v-aş povesti toate amănuntele prigoanei la care m-au supus. Ah ! domnule, dacă aveţi copii, aflaţi din nenorocirile mele ce-i aşteaptă dacă le îngăduiţi să intre în mănăstire fără să simtă chemarea cea mai puternică şi mai hotărîtă. Cîtă nedreptate e în, lume ! Se dă voie unui copil să facă ce vrea cu libertatea lui, la o vîrstă cînd n-ar trebui lăsat să hotărască ce să facă nici măcar cu un gologan. Mai bine ucideţi-vă fiica decît s-o închideţi, fără voia ei, într-o mănăstire ; da, e mai bine s-o ucideţi. De cîte ori n-am dorit să mă fi sugrumat mama, cînd m-a născut ! Soarta mi-ar fi fost mai puţin cumplită. Mă veţi crede cînd vă voi spune că mi-au luat cartea de rugăciuni şi eă mi-au interzis să mă mai rog ? Vă daţi seama că nu le puteam lăsa. Vai ! era singura mea mîngîiere; îmi înălţăm braţele spre cer, strigam, nădăjduiam că strigătele mele. vor fi auzite de singura fiinţă care îmi vedea întreaga nenorocire. Maicile ascultau la uşă ; iar într-o zi cind mă rugam, cu inima copleşită, chemîndu-1 pe Dumnezeu în ajutor,
o maică mi-a spus :

— li chemi degeaba, pentru tine nu există Dumnezeu ; mori deznădăjduită, şi fii blestemată...

Altele au adăugat :

— *Amen ! Amen !*

Dar iată un lucru care vi se va părea mult mai ciudat decît toate celelalte. Nu ştiu dacă le-a împins răutatea sau dacă li se părea aşa ; oricum, deşi nu făcusem nimic care să arate că mi-aş fi pierdut minţile, şi cu atît mai puţin că aş fi fost în puterea duhurilor necurate, maicile s-au sfătuit între ele sâ alunge diavolul din mine. şi au hotărît, cu majoritate

de glasuri, că mă lepădasem de mirul sfinţit şi de botez ; că Satana sălăşluieşte în trupul meu şi mă alungă de la liturghii. O maică a adăugat că în biserică, la anumite rugăciuni, scrîşneam din dinţi şi mă înfioram ; şi că, atunci cînd se înălţa sfînta-cumine- cătură, eu îmi suceam braţele. Altă maică a spus că-1 calc pe Crist în picioare şi că nu mai port mătăniile (tot ele mi le furaseră) ; că afuriseam prin cuvinte pe care n-aş îndrăzni să le repet. Toate au fost de părere că se petrece cu mine ceva nefiresc şi că trebuia înştiinţat marele. vicar ; ceea ce, de altfel, au şi făcut.

Marele vicar era un oarecare părinte Hebert, cm în vîrstă, cu multă experinţă, aspru, dar drept şi luminat. I s-a povestit cu de-amănuntul neorînduiala din mănăs-tire ; şi nici vorbă că neorînduiala era mare şi că, dacă eu i-aş fi fost cauza, apoi cauza aceasta era cu totul ne-vinovată ; vă închipuiţi, -fără doar şi poate, că în me-moriul pe care l-au trimis n-au uitat să vorbească des-pre plimbările mele din timpul nopţii, despre faptul că lipseam de la slujbe, despre zgomotele care se auzeau în chilia mea, despre ce văzuse una, despre ce auzise alta, despre ura mea împotriva lucrurilor sfinte, despre afuriseniile mele, despre faptele ruşinoase care mi se puneaţi în seamă ; cît priveşte întîmplarea cu tînără maică, au interpretat-o cum au vrut. Mi s-au adus învinuiri atît de numeroase şi de mari-, încît, cu tot bunul lui simţ. părintele Hebert n-a putut să nu le ia în seamă, ba chiar a crezut că multe dintre ele erau adevărate. Lucrurile i s-au părut destul de însemnate ca să le cerceteze el însuşi ; şi-a anunţat vizita şi a venit într-adevăr, însoţit de doi călugări tineri, care i se dăduseră ra ajutoare şi-i uşurau îndeplinirea grelelor lui sarcini.

Cu cîteva zile mai înainte, am auzit cum cineva intra încetişor, noaptea, în chilia mea. Am tăcut, aşteptînd să fui se vorbească ; o voce înceată şi tremurătoare mi-a spus :

—- Soră Suzana, dormi ?

— Nu, nu dorm. Cine e ?

' —* Eu sînt.

— Cine anume ?

— Prietena ta, care moare de frică şi se expune la

Pielre, ca să-ţi dea un sfat, poate nefolositor. Ascultă : Poimîine, &au într-una din zilele • viitoare e anunţată vizita marelui vicar ; ai să fii învinuită, pregăteşte-te să te aperi. Adio ; fii curajoasă şi Domnul cu tine.

Spunind acestea, a plecat, uşoară ca o umbră.

După cum vedeţi, există pretutindeni, chiar şi în mănăstiri, suflete milostive, pe care nimic nu le împietreşte.

în acest timp, procesul meu îşi urma cursul cu tot ''frai multă aprindere ; o mulţime de oameni de toate soiurile şi de toate condiţiile, bărbaţi şi femei pe care nici ttu-i cunoşteam se interesau de mine şi-mi ţineau parte. Printre ei aţi fost şi dumneavoastră, şi poate cunoaşteţi Povestea procesului meu mai bine chiar decît mine ; căci, în vremea din .urmă, nu mă mai puteam sfătui cu domnul Manouri. I se spusese că sînt bolnavă ; el bănuia că e minţit ; se temea ca nu cumva maicile să mă fi întemniţat din nou. S-a adresat arhiepiscopului, dar nici n-au Vrut să-l asculte măcar ; i se spusese că sînt nebună, sau Poate şi mai rău. Atunci domnul Manouri s-a adresat judecătorilor ; a stăruit să se ţină seama de ordinul trimis stareţei, în care i se poruncea să fiu înfăţişată, vie sau moartă, de cîte ori i se va cere lucrul acesta. Judecătorii Uici s-au adresat la rîndul lor judecătorilor bisericeşti ; aceştia şi-au dat seama de urmările pe care le-ar fi putut avea un asemenea incident, dacă nu erau luate măsuri preventive ; iată ce a grăbit, după cum se pare, vizita marelui vicar, căci altminteri domnii aceştia,, obosiţi de veşnicele hărţuieli din mănăstiri, nu prea se grăbesc să se amestece ; ştiu, din experienţă, că autoritatea le iese totdeauna zdruncinată şi compromisă.

M-am folosit de înştiinţarea prietenei mele, ca să cer aiutoiul lui Dumnezeu, să-mi liniştesc sufletul şi să-mi pregătesc apărarea. Nu-i ceream cerului decît fericirea de-a fi întrebată şi ascultată fără părtinire ; am obţir nut-o, dar veţi afla îndată cu ce preţ. Dacă eu ţineam să apar nevinovată şi cuminte înaintea judecătorului, cu . atît mai mult dorea stareţa ca el să vadă in mine o bîn- tuită de diavol, rea, vinovată şi nebună. De aceea, pe cînd eu îmi spoream rîvna şi rugăciunile, ele îşi sporeau rău-

tăţile ; nu mi se mai dădea hrană decît atîta cît să nu mor de foame ; mă copleşeau cu caznele, sporeau spaimele în preajma mea ; nu-mi lăsau nici o clipă de odihnâ, noaptea ; făceau totul ca să-mi doboare sănătatea şi să-mi tulbure minţile ; au fost de o cruzime cum nu vă puteţi închipui. De altfel, vă veţi putea da seama de asta, dacă am să vă povestesc o singură isprava de-a lor : într-una din zile, pe cînd ieşeam din chilie ca să mă duc la biserică sau în altă parte, am văzut pe jos, de-a curmezişul coridorului, un cleştişor ; m-am aplecat să-l ridic şi să-l pun în aşa fel, încît aceea care l-a pierdut să-l poată regăsi cu uşurinţă : din pricina luminii n-am putut sa văd că era aproape roşu ; l-am apucat, dar cînd i-am dat drumul, odată cu cleştişorul s-a dus şi toată pielea arsă de pe degetele, mele. Noaptea, puneau în locurile p'e unde trebuia să trec tot felul de piedici, fie la picioare, fie la înălţimea capului ; m-am rănit de zeci de ori ; mă întreb cum de-am scăpat cu viaţă. TSÎ-aver.m cu ce să-mi luminez drumul şi eram silită să umblu tremurînd, cu mîinile întinse. îmi presărau în cale cioburi de sticlă spartă. Eram hotărîtă să spun toate acestea, şi mi-am ţinut oarecum cuvîntul. Fiindcă găseam uşa privăţilor închisă, eram silită să cobor mai multe etaje şi să alerg în fundul grădinii, dacă găseam poarta descuiată ; iar dacă era încuiată... Ah ! domnule, îndrăcite fiinţe devin călugăriţele, cînd sînt sigure că merg la pas cu ura stareţei şi cînd cred că-1 slujesc pe Dumnezeu chinuindu-te ! Abia aşteptam să sosească arhidiacor.ul, abia aşteptam să mi se sfîrşească procesul.

Iată şi clipa cea mai îngrozitoare din viaţa mea ; căci, gîndiţi-vâ, domnule, habar n-aveam în ce culori mă zugrăviseră maicile faţă de vicar, şi nici că el venise numai din curiozitatea de-a vedea o bîntuită de diavol sau una care se prefăcea că-i bîntuită. Maicile îşi dădură seama că numai printr-o spaimă puternică mă vor putea aduce într-o asemenea stare, şi iată ce-au făcut :

în ziua venirii vicarului, de cu zori, stareţa intră în chilia mea ; era însoţită de trei maici ; una dintre ele purta un agheasmatar, alta cu crucifix şi cea de a treia nişte funii. Cu glas puternic şi amăninţător, stareţa îmi zise :

— Ridică-te... îngenunchează şi roagă-te.

— Maică, îi răspunsei eu, aş putea să te întreb, îna-

inte de a mă supune, ce se va întîmpla cu mine, ce-aţi hotărît să-mi faceţi şi ce îndurare trebuie să-i cer lui Dumnezeu ?

O sudoare rece îmi năpădise tot trupul; tremuram, simţeam că mi se moaie genunchii; mă uitam cu groază la cele trei însoţitoare ; stăteau în picioare, la rînd, cu feţele posomorite, cu buzele strînse şi cu ochii închişi. De spaimă, abia. am putut rosti, unul cîte unul, cuvintele din întrebarea către stareţă. Din pricină că tăceau, mi-am închipuit că nu mă auziseră ; am spus din nou ultimele cuvinte, fiindcă nu eram in stare să repet toată întrebarea ; am spus, aşadar, cy o voce slabă, care părea tot mai stinsă :

— Ce îndurare trebuie să-i cer lui Dumnezeu ?

Mi s-a răspuns :

— Cere-i să-ţi ierte păcatele săvîrşite de cînd te-ai născut ; vorbeşte-i ca şi cînd ai fi gata să apari înaintea judecăţii lui.

Cuvintele acestea m-au făcut să cred că maicile se sfătuiseră împreună şi că hotărîseră să-mi facă de petrecanie. Mai auzisem eu că în anumite mănăstiri există obiceiul de a judeca, de a osîndi şi de a pune la cazne. Nu credeam că asemenea legiuiri neomenoase ar putea exista într-o mănăstire de maici; dar erau atîtea lucruri pe care nici nu le bănuisem măcar şi le văzusem apoi aici ! La gîndul morţii apropiate, am vrut să strig, dar, deşi am deschis gura, n-am reuşit să scot nici un sunet ; mi-am întins braţele împreunate spre stareţă şi, nemai- putîndu-mă ţine pe picioare, m-am prăbuşit ; am căzut, dar căderea mi-a fost uşoară. In momente de acestea, de mare spaimă, cînd te părăsesc puterile, mîinile şi picioarele îşi pierd vlaga, se prăvălesc, ca să zic aşa, unele peste altele ; firea, nemaiputîndu-se ţine, pare că încearcă să se prăbuşească încet-încet. Mi-am pierdut şi judecata, şi simţirea ; nu mai auzeam decît un zumzet de voci nedesluşite şi depărtate ; fie că vorbeau maicile, fie că-mi vîjîiau mie urechile, nu mai auzeam altceva în afara zumzetului acestuia necontenit. Nu ştiu cît am rămas aşa, dar m-a trezit o răcoare -neaşteptată; care m-a înfiorat şi mi-a smuls un oftat adînc. Eram leoarcă de apă ; curgeau şiroaie de pe veşmintele mele : turnaseră peste mine apa din agheasmatarul cel mare. Zăceam pe-o rină, în udă- tură, cu fruntea sprijinită de zid, cu gura întredeschisă, cu ochii pe jumătate stinşi şi închişi ; încercam să-i deschid şi să privesc, dar mi

se părea că sînt învăluită de neguri, prin care nu puteam zări decît rochii care fluturau pe lîngă mine, şi încercam zadarnic să mă prind de rochiile acestea. Sprijinindu-mă într-o mină, încercam s-o întind pe cealaltă ; voiam s-o ridic, dar mi se părea nespus de grea ; încetul cu încetul, însă, mi-a trecut leşinul ; nl-am ridicat, m-am sprijinit cu spatele de zid : mîinile îmi atirnau amîndouă în apă ; capul mi se lăsase pe piept, şi am stat aşa, scoţînd din cînd în cînd gemete nedesluşite şi jalnice. Maicile îmi aruncau priviri pline de neîndurare, de asprime, care-mi tăiau curajul de-a le ruga. Stareţa zise :

— Ridicaţi-o în picioare.

M-au luat de subsuori şi m-au ridicat. Stareţa adăugă :

— Cu atît mai rău dacă nu vrea să se roage ; ştiţi ce aveţi de făcut; începeţi.

Credeam că aduseseră funiile ca să mă sugrume ; le-am privit cu oqhii plini de lacrimi. Am cerut să-mi dea crucifixul ca să-l sărut, dar nu mi l-au dat. Am ce-rut să' sărut funiile, şi mi le-au întins. M-am plecat, am apucat patrafirul sfinţit al stareţei, şi l-am sărutat, spu-nînd :

— Doamne, fie-ţi milă de mine ! Dosftnne, fie-ţi milă de mine ! Dragile mele maici, căutaţi să nu mă chinuiţi.

Şi le-am întins gîtul.

tj-aş putea să vă spun nici ce s-a întîmplat cu mine, nici ce mi-au făcut ; e sigur că cei ce sînt duşi la locul de execuţie — şi eu mă credeam asemeni lor — îşi dau sufletul înainte de-a fi ucişi. M-am pomenit pe paiele care-mi ţineau loc de pat ; îmi legaseră mîinile la spate şi-mi puseseră un crucifix mare, de fier, pe genunchi...

...îmi dau seama, domnule marchiz, de tot răul pe care vi-1 pricinuiesc povestindu-vă toate acestea, dar aţi vrut să ştiţi dacă sînt cît de cît vrednică de mila pe care-o aştept din partea dumneavoastră...

Abia atunci am simţit prin ce întrece creştinismul ţop*e religiile din lume şi cîtă adîncă înţelepciune există în ceea ce oarba filozofie numeşte nebunia crucii. In halul în ;are mă găseam, la ce mi-ar mai fi putut folosi icoana unai legislator fericit şi copleşit de glorie ? Eu însă îl vedeam pe nevinovat cu coapsa străpunsă de lance, cu fruntea încununată de spini, cu mîinile şi picioarele stră- Puise de piroane, dîndu-şi sufletul în dureri, şi îmi spuneam : „Iată Dumnezeul meu, şi mai îndrăznesc să mă vaiet !" ...Am stăruit în gîndul acesta şi-am simţit cum îmi renaşte mîngîierea în suflet ; am priceput deşertăciunea vieţii şi m-am bucurat că mă despart de ea, înainte de a-mi înmulţi păcatele. Totuşi, socotindu-mi anii Şi gîndindu-mă că n-am decît douăzeci-, am oftat ; eram prea slăbită, prea doborîtă ca să-mi pot înălţa sufletul deisupra spaimelor morţii ; dacă aş fi fost pe deplin sănătoasă, cred că le-aş fi privit cu mai mult curaj.

Cînd s-a întors stareţa împreună cu satelitele ei, m-au găsit mai trează decît se aşteptau şi decît ar fi voit ele să fiu. M-au ridicat în picioare, mi-au pus vălul Pe obraz ; două dintre ele m-au prins de subsuori ; o a treia m-a împins din urmă, iar stareţa mi-a poruncit să umblu. Mergeam fără să văd unde, convinsă că mă îndrept spre locul osîndei ; şi mer^ind, mă rugam: „Doamne, fie-ţi milă de mine ! Doamne, ajută-mă ! Nu , mă părăsi! Iartă-mă, dacă ţi-am greşit !"

Am ajuns în biserică. Marele vicar oficiase slujba. Toate maicile erau adunate acolo. Am uitat să vă spun că atunci cînd m-am ivit în prag, cele trei maici, care mj mînau strîngîndu-mă şi îmbrîncindu-mă furioase, păreau că se frămîntă în jurul meu, şi unele mă tîrau de miini, ca să intru. în timp ce altele, din spate, mă trăgeau înapoi, ca şi cum n-aş fi vrut, ca şi cum mi-ar fi fost silă să pătrund în biserică, deşi eu nu mă împotriveam d% loc. M-au mînat spre treptele altarului: abia mă mai ţineau picioarele ; mi-au dat brînci să îngenunchez, ca şi cum eu n-aş fi vrut; apoi m-au ţinut, de parcă aş fi avut de gînd să fug. După ce sa cîntat *Veni Creator* şi au fost scoase sfintele daruri, vicarul a dat binecuvînta- rea. In clipa binecuvîntării, cînd trebuie să te înclini cu respect, maicile care mă ţineau de mîini m-au încovoiat cu forţa, iar celelalte m-au împins de umeri. Simţeam toate mişcările lor, dar îmi era cu neputinţă să bănuiesc de ca ie* fac ; în cele din urmă am priceput totul.

Bupă binecuvîntare, marele vicar şi-a scos odăjdiile, îmbrăcînd doar stiharul şi etola, şi a venit spre treptele altarului unde mă găseam îngenuncheată. Venea între cei doL preoţi, cu spatele întors spre altarul pe care se vedeau sfintele daruri, şi cu faţa spre mine. Apropiin- du-se, vicarul zise :

— Ridică-te, soră Suzana.

Maicile care mă ţineau m-au smucit dintr-o dată in sus ; celelalte m-au înconjurat, ţinîndu-mă de după mijloc, ca şi cum le-ar fi fost teamă să nu le scap. Vicarul spuse :

— Dezlegaţi-i funiile.

Dar nu i-au dat ascultare ; se prefăceau că văd cîtă primejdie ar fi dacă mi s-ar da drumul ; v-am spus însă că vicarul era un om dintr-o bucată ; el mai spuse o dată, tare şi apăsat :

— Dezlegaţi-i funiile.

Atunci s-au supus.

Cînd mi-am simţit mîinile libere, am scos un geamăt îndurerat şi ascuţit, care l-a făcut pe vicar să pălească ; făţarnicele maici din preajma mea s-au tras înapoi, pre- făcîndu-se înspăimîntate.

Vicarul şi-a venit repede în fire ; maicile s-au întors, • avînd grijă să tremure.

— Cei cu tine ? m-a întrebat vicarul.

I-am răspuns, arătîndu-i braţele ; funia cu care mă legaseră îmi pătrunsese aproape pe de-a-ntregul în came ; braţele îmi erau învineţite din pricina sîngelui oprit şi revărsat din vasele lui; vicarul pricepu că geamătul se datora durerii cauzate de sîngele care începea să circule iar. Şi spuse :

— Să i se ia vălul.

. Maicile, care cususeră vălul în mai multe locuri fără ţfi eu să bag de seamă, începură să-l smulgă dîndu-şi mai multă osteneală decît ar fi fost nevoie ; trebuia ca preotul să mă vadă zănatică, posedată de diavol sau nebună ; cu toate acestea, tot trăgînd, firul se desprinse pe alocuri, voalul şi veşmîntul mi se sfîşiară, şi am ieşit la iveală.

Am o înfăţişare plăcută ; durerea adîncă prin bare trecusem mi-o întunecase întrucîtva, dar nu mi-o schimbase ; glasul îmi e plin de duioşie ; se simte că nu spun decît adevărul. însuşirile acestea, laolaltă, au făcut să se nască mila în cei doi tineri care îl însoţeau pe arhidia- con ; cît despre el, nu cunoştea asemenea simţăminte ; drept, dar puţin simţitor, vicarul făcea

parte dintre acei oameni născuţi să practice virtutea fără a-i simţi dulceaţa ; oamenii de felul lui fac binele din spirit de disciplină, şi tot astfel judecă. Punîndu-mi mîneca etolei pe creştet, vicarul mă întrebă :

— Soră Suzana, crezi în Dumnezeu tatăl, fiul şi sfîntul duh ?

I-am răspuns :

— Cred.

— Crezi în maica noastră, sfînta biserică ?

~ Da.

— Te lepezi de Satana şi de faptele lui ?

în loc să-i răspund, am făcut pe neaşteptate un pas înainte, am scos un strigăt, şi bucata de etolă mi s-a desprins de pe creştet. Vicarul s-a tulburat; însoţitorii săi au pălit, cîteva dintre maici au fugit, iar cele ce se găseau în stranä au încercat să iasă, făcînd un zgomot de nedescris. Vicarul le făcu semn să se potolească ; mă privea întruna, aşteptînd să se petreacă vreun lucru nemaipomenit. L-am liniştit spunîndu-i :

— Nu s-a întîmplat nimic, părinte ; m-a înţepat una dintre maici cu ceva ascuţit. Şi, ridicîndu-mi ochii şi braţele spre cer, am adăugat, vărsînd un şuvoi de lacrimi : M-au înţepat tocmai cînd mă întrebaţi daca mă lepăd de Satana şi de deşertăciunile lui ; şi înţeleg de ce m-au înţepat...

Maicile tăgăduiră toate, prin gura stareţei, că m-ar fi atins.

Arhidiaconul îmi puse iar etola pe creştet; călugăriţele se pregăteau să vină lingă mine ; dar el le făfip semn să se dea înapoi şi mă întrebă din nou dacă mă lepăd de Satana şi de faptele lui. I-am răspuns cu tărie :

— Mă lepăd, mă lepăd !

Vicarul ceru chipul lui Crist şi mi-1 dădu să-l sărut; i-am sărutat picioarele, mîinile şi rana din coapsă.

Apoi mi-au poruncit să mă rog cu glas tare ; am pus icoana jos şi, după ce-am îngenuncheat, am spus :

— Doamne, Mîntuitorul meu, tu care ai pierit de cruce pentru păcatele mele şi ale întregului neam omenesc, te iubesc din toată inima ; fă-mă şi pe mine vrednică de toate chinurile pe care le-ai îndurat ; fă să curgă asupra mea un strop din sîngele care ţi-a curs ţie, ca să mă curăţ de păcate. Iartă-mă, Doamne, aşa cum iert şi eu tuturor duşmanilor mei...

După ce m-am rugat, vicarul mi-a zis :

— Fă mărturie de credinţă... şi am făcut-o.

— Fă mărturie de iubire... şi am făcut-o.

— Fă mărturie de nădejde... şi am făcut-o.

— Fă mărturie de milostenie... şi am făcut-o.

Nu-mi mai aduc aminte cu ce vorbe am făcut mărturiile acestea ; dar cred că erau patetice, căci le-am auzit pe cîteva maici suspinînd, iar pe cei doi călugări tineri i-arri văzut plîngînd; arhidiaconul m-a întrebat, uimit, de unde scosesem rugăciunile pe >care le spusesem.

I-am răspuns:

— Din fundul inimii mele; acestea îmi sînt gîndurile şi simţămintele ; martor mi-e Dumnezeu care ne-aude pretutindeni şi e de faţă aici, pe altar. Sînt creştină şi nevinovată ; dacă am greşit, Dumnezeu singur ştie ; şi numai el e îndreptăţit să-mi ceară socoteală şi să mă osîndească...

La auzul cuvintelor mele, vicarul aruncă o privire cumplită stareţei.

Apoi ceremonia aceasta, în care măreţia Domnului fusese batjocorită, lucrurile cele mai sfinte pîngărite, şi demnitarul bisericii făcut de ocară, se încheie ; maicile se retraseră ; am rămas doar eu, stareţa şi cei doi călugări tineri. Arhidiaconul se aşează, scoase memoriul care

i se trimisese împotriva mea, îl citi cu glas tare şi-mi puse întrebări legate de învinuirile ce mi se aduceau.

— De ce nu te spovedeşti ? mă întrebă el.

— Fiindcă nu sînt lăsată s-o fac.

— De ce nu te atingi de cuminecătură ?

— Fiindcă nu mi se dă voie.

— De ce nu iei parte la liturghii şi la sfintele slujbe ?

— Fiindcă nu mi se dă voie.

Stareţa voi să se amestece în. vorbă, dar vicarul îi spuse cu asprime :

— Taci, maică stareţă...

— De ce ieşi noaptea din chilie ?

— Fiindcă m-au lăsat fără apă, fără urcior şi fără vase în care să-mi fac nevoile.

— De ce se aud zgomote, noaptea, în chilia ta ?

— Fiindcă vor să-mi răpească liniştea.

Stareţa voi din nou să vorbească, dar vicarul îi spuse Pentru a doua oară :

— Maică stareţă, ţi-am spus să taci; ai să răspunzi cînd vei fi întrebată...

Apoi către mine :

— Ce-i cu maica pe care ţi-au smuls-o din mîini şi au găsit-o trîntită pe jos, în coridor ?

— E urmarea groazei de mine, insuflată maicilor.
— Iţi este. prietenă ?
— Nu, părinte.
— N-ai intrat niciodată în chilia ei ?
— Niciodată.
— Nu i-ai făcut niciodată vreun lucru de ruşine, nici ei şi nici alteia ?
— Niciodată.
— De ce te-au legat ?
— Nu ştiu nici eu.
— De ce nu ţi se închide uşa la chilie ?
— Fiindcă am spart broasca.
— De ce ai spart-o ?
— Ca să deschid şi să pot veni la slujbă, în ziua înălţării.
— Va să zică, ai fost la biserică în ziua aceea !
—' Da, părinte...
Stareţa spuse :
— Părinte, nu-i adevărat; toate maicile pot depune mărturie...
Am întrerupt-o :
— Pot depune mărturie că uşa bisericii era încuiată ; că m-au găsit culcată dinaintea uşii acesteia şi că le-ai poruncit să mă calce în picioare, iar unele au şi îndeplinit porunca ; eu. însă. le iert, maică, şi te iert şi pe. dumneata că le-ai dat porunca ; n-am venit să aduc învinuiri nimănui, ci să mă apăr.
— De ce n-ai mătănii, nici crucifix ?
— Fiindcă mi le-au luat.
— Unde-ţi este cartea de rugăciuni ?
— Mi-au luat-o.
— Atunci cum te rogi ?
— Mă rog în inimă şi în cuget; cu t«flte că m-au oprit de la rugăciune.
— Cine ti-a dat opreliştea asta ?
— Stareţa...
Ea vru din nou să spună ceva.
— Maici-stareţă, îi spuse vicarul, e adevărat sau nu că ai oprit-o să se roage ? Spune numai da sau nu.
— Credeam că, şi pe bună dreptate credeam că...
— Nu te-am întrebat asta ; ai oprit-o să se roage, sau nu ?
— Am oprit-o, dar...
Stareţa ar mai fi vrut să adauge ceva.

— Dar, ii tăie vorba vicarul, dar... soră Suzana, de ce eşti desculţă ?

— Fiindcă nu mi se dau nici ciorapi, nici pantofi.

— De ce rufele şi veşmintele îţi sînt atît de vechi şi de murdare ?

— Fiindcă nu mi s-au mai dat rufe de vreo trei luni, şi fiindcă sînt silită să mă culc îmbrăcată. »

— De ce te culci îmbrăcată ?

— Fiindcă n-am nici perdele, nici saltea, nici velintă. nici cearşaf, nici rufe de noapte.

— De ce nu le ai ?

— Mi-au fost luate.

— Hrană ţi se dă ?

— Eu cer...

— Va să zică, nu ţi se dă ?

Am tăcut ; iar vicarul adăugă :

— E de necrezut cum de s-au purtat atît de aspru cu tine, fără să fi săvîrşit vreun păcat care să merite asprimea asta.

— Păcatul meu e că nu simt chemarea pentru călu-
Sirie şi că am cerut să fiu dezlegată de legămîntul făcut
oi de-a sila.

— Asta au s-o hotărască legile, şi orice ar hotări «fe, trebuie ca pînă atunci să-ţi îndeplineşti îndatoririle te maică.

— Părinte, nimeni nu le îndeplineşte mai cu străşni-ce decît mine.

— Trebuie să te bucuri de soarta tuturor celorlalte Calci.

— Nici nu cer altceva.

— N-ai să te plîngi împotriva nimănui ?

— Nu, părinte, v-am spus ; n-am venit să învinuiesc, ci să mă apăr.

— Poţi să te'duci. ?

— Unde să mă duc, părinte ?

— în chilia ta.

Am făcut cîţiva paşi, apoi m-am întors şi am înge-nuncheat la picioarele stareţei şi ale arhidiaconului.

— Ei, ce mai este ? **, Şi arătîndu-i capul rănit în mai multe locuri, picioarele însingerate, braţele învineţite şi slabe, zdrenţele Hurdare şi sfîşiate care mă acopereau, i-am spus :**

— Iată !

Parcă vă aud, pe dumneavoastră, domnule marchiz, cît Şi pe cei ce vor mai citi memoriile acestea : „Atîtea grozăvii necurmate şi mereu altele ! Atîtea cruzimi meşteşugite, la nişte suflete cuvioase ! Nu poate fi adevărat!“ Recunosc că aşa pare, dar n-am scris decît adevărul, cerul mi-e martor ; iar dacă am lăsat să se strecoare prin- ţte rînduri măcar o umbră de calomnie, tot cerul să mă judece cu toată asprimea sa, şi să mă osîndească să ard îf focul cel veşnic ! Deşi am putut să-mi dau seama, vreme îndelungată, că duşmănia unei stareţe e un imbold puternic pentru perversitatea firească a unora, mai ca seamă cînd se face o cinste, o laudă şi o fală din asemenea nelegiuiri, ura n-o să mă împingă la nedreptăţi. Cu cît mă gîndesc mai mult, cu atît îmi spun că toate cîte tfli S-au întîmplat mie fiu s-au mai întîmplat încă nimă- nai şi nici nu se vor mai întîmpla, în veci. Odată-(şi deie Eomnul sâ fi fost prima şi ultima dată !), soarta, ale

cărei căi ne sînt ascunse, a vrut să adune asupra unei singure nefericite toate cruzimile împrăştiate în nepă- trunsele ei hotârîri asupra mulţimii nesfîrşite de nenorocite care au pus înaintea mea piciorul în mănăstire şi care îl vor mai pune, după mine. Am suferit, am suferit crunt ; dar soarta asupritoarelor mele mi s-a părut totdeauna şi mi se pare şi acum mai de plins decît a mea. Aş fi vrut şi mi-ar fi fost mult mai plăcut să mor decît să fiu în locul lor. Necazurile mele vor avea sfîrşit prin bunăvoinţa dumneavoastră ; dar maicilor le va rămîne a- mintirea. ruşinea şi remuşcările pentru crimele făptuite, pînă în ceasul de pe urmă. Fiţi sigur că ele se simt vinovate de pe acum ; se vor învinovăţi toată viaţa, şi groaza va coborî în mormînt odată cu ele. Cu toate astea, domnule marchiz, starea mea e şi astăzi de plins, viaţa mi-e o povară ; sînt femeie şi am mintea slabă, ca toate fe- meile ; Dumnezeu mă va părăsi : simt că n-am nici pu- terea şi nici curajul să mai îndur încă o dată ceea ce am indurat. Domnule marchiz, temeţi-vă să nu se abată din nou nenorocirea asupra mea ; chiar dacă vă vor seca ochii plingîndu-mi soarta, chiar dacă vă vor sfîşia mustrările, tot n-am să mă reîntorc din prăpastia în care voi cădea : prăpastia aceea se va- închide pentru totdeauna asupra unei biete deznădăjduite.

— Poţi să te duci, îmi spuse arbidiaconul.

Unul dintre preoţi îmi întinse mîna, ajutîndu-mi să

mă ridic, iar arhidiaconul adăugă :

— Ţi-am pus întrebările pe care voiam să ţi le pun ; acum o voi întreba pe -stareţă, şi nu voi pleca de-aici pînă cînd nu voi pune rînduialâ în toate.

Am plecat. întreaga mănăstire clocotea. Le-am găsit pe maici în pragurile chiliilor, vorbindu-şi de la un capăt la altul al coridorului ; de cum m-am ivit, s-au si retras, trîntind cu putere uşile, care se închideau una după alta, cu zgomot. Am intrat şi eu în chilia mea, am îngenuncheat lîngă zid şi iţi-am rugat lui Dumnezeu să ţină seama că-i vorbisem cu destulă cumpătare arhidiaconu- lui şi să-i arate nevinovăţia mea şi adevărul.

Tot mă mai rugam, cînd au intrat în chilie arhidiaconul, stareţa şi cei doi călugări. V-am spus că n-aveam nici perdele, nici scaun, nici scăunel pentru rugăciune, nici saltea, nici velinţă, nici cearşafuri şi nici vase ; v-am spus că uşa nu mi se închidea şi că n-aveam aproape nici un geam nespart la ferestre. M-am ridicat în picioare, iar arhidiaconul, oprindu-se dintr-o dată şi arun- cind o privire mînioasă către stareţă, o întrebă :

— Ce-ai de spus, maică ?

Ea îi răspunse :

' — Nu ştiam...

— Nu ştiai ? Minţi ! A trecut vreo zi fără să intri aici ? Şi nu de-aici ai coborît cînd ai venit la mine ?... Ia spune soră, Suzana, stareţa n-a dat astăzi pe-aici ?

Nu i-am răspuns, şi nici el nu m-a mai întrebat; iar călugării cei tineri, cu braţele lăsate în jos,v cu frunţile plecate şi cu ochii in pămint, abia-şi puteau ascunde mîhnirea şi uimirea. Au ieşit împreună, şi l-am auzit pe arhidiacon spunîndu-i stareţei, pe coridor :

— Nu eşti vrednică de -stăreţie ; ar trebui să fii alungată. Mă voi plînge arhiepiscopului. Pînă cînd plec, să îndrepţi toată neorînduiala de-aici.

Mergînd mai departe şi clătinîndu-şi capul, vicarul adăugă :

— E groaznic. Creştine ! Maici! Fiinţe omeneşti! E groaznic !

Pe urmă n-am mai auzit nimic, dar mi s-au adus rufe, veşminte, perdele, cearşafuri, velinţe, vase, cartea mea de rugăciuni precum şi alte cărţi pioase, mătăniile, crucifixul, geamuri, într-un cuvînt tot ce aveau şi celelalte maici; am fost lăsată din nou să

merg la vorbitor, însă numai cînd eram chemată .pentru treburi.

Treburile nu mergeau bine de loc. Domnul Manouri publicase un prim memoriu, care nu prea făcuse vîlvă ; era prea spiritual, nu îndeajuns de patetic şi, aş putea spune, fără multe argumente. Dar nu trebuie să credeţi că avocatul acesta iscusit ar fi fost de vină ! Nu, de vină eram eu, care nu voiam cu nici un chip să-l las să-mi facă de rîs nici părinţii, şi nici viaţa manohală sau mănăstirea unde sălăşluiam ; şi nu voiam nici să-mi zugrăvesc surorile şi cumnaţii în culori prea urîte. N-aveam în sprijinul meu decît un prim protest,, cu adevărat legal, dar făcut într-o altă mănăstire, şi nereînnoit. Cînd cineva îşi mărgineşte la atîta apărarea, şi cînd are de-a face

cu oameni care nu se dau îndărăt de la nimic in atacul lor, care calcă în picioare şi ce-i drepi, şi ce nu e, care recunosc şi neagă cu aceeaşi neobrăzare şi nu roşesc nici de mustrări, nici de bănuieli^ nici de clevetiri, nici de birfeli, e greu să biruie, mai ales la tribunale, unde o- bişnuinţa şi plictiseala împiedică să fie cercetate ca lumea cazurile mai însemnate, şi unde un protest ca al meu e totdeauna privit cu ochi răi de politicianul care se teme că izbînda unei călugărite cerîndu-şi dezlegarea legămîn- tului ar trage nenumărate altele pe aceeaşi cale ;-el simte, în taină, că de s-ar îndura să doboare, măcar pentru o singură nenorocită, porţile acestor temniţe, mulţimea s-ar repezi să le dărîme. De asta tribunalul are grijă să ne descurajeze, să ne înfpace pe toate cu soarta, nimicin- ou-ne nădejdea că am putea-o schimba. Mi se pare, to- tuşi, că într-un stat condus ca lumea ar trebui să fie tocmai dimpotrivă : să intri greu în mănăstire şi să poţi ieşi uşor. Şi de ce nu s-ar adăuga şi un astfel de caz la atîtea altele, în care lipsa unei formalităţi neînsemnate nimiceşte procedura, chiar cînd altminteri e justă ? Mănăstirile sînt ele oare atît de trebuincioase pentru temeliile unui stat ? A făcut Isus Cristos călugări şi călugăriţe ? Biserica nu se poate cu nici un chip lipsi de ei ? Ce nevoie are mirele sfînt de atîtea fecioare* nebune ? Şi ce nevoie are neamul omenesc de 'atitea victime ? Oare nu se va simţi niciodată trebuinţa de a strimta gura a- cestor prăpăstii. în care neamurile viitoare se vor pierde ?

Toate rugăciunile făcute din obişnuinţă acolo preţuiesc oare cît gologanul dat din milostenie .unui sărac ? Şi e oare voia lui Dumnezeu să vadă trăind în sihăstrie omul pe care l-a menit să trăiască laolaltă cu semenii săi ? Dumnezeu, care l-a făcut atît de nestatornic, atît de uşuratic, cum poate îngădui îndrăzneala legămintelor călugăriei ? Legămintele acestea, împotriva firii omeneşti, pot fi oare păzite fără abatere de către oameni, în afara celor cîţiva cărora plămada le e greşită, iar inima le e secătuită de orice fel de imbold ? Dacă ne-ar îngădui mintea să cunoaştem tot atît de uşor şi de bine alcătuirea lăuntrică a omului, pe cît ne îngăduie să-i cunoaştem înfăţişarea, n-ar fi drept oare să socotim ca anormale asemenea fiinţe ? Şi toate slujbele acestea lugubre,

care se ţin la luarea vălului sau la mărturie, cînd un blrbat sau o femeie sînt dăruiţi vieţii monahale şi ne-norocirii, curmă' oare funcţiunile animalice ale omului ?

Nu se trezesc ele, dimpotrivă, în tăcere, în silnicie şi in. ^indăvie, cu o putere necunoscută celor ce trăiesc în afara mănăstirilor şi care îşi găsesc sumedenie de dis-tracţii ? Unde oare, în afară de mănăstiri, poţi găsi minţi Mntuite de duhuri necurate, care nu le dau pace şi le fr'âmîntă ? Unde,' în afară de mănăstiri, poţi vedea plictiseala adîncă, paliditatea, slăbiciunea, toate semnele a- costea ale naturii care tînjeşte şi piere ? Unde, în afară de mănăstiri, nopţile sînt tulburate de gemete, zilele sînt Muiate de lacrimi care curg din senin şi precedate /ie tristeţi fără pricină ? Unde, în afară de mănăstiri, se mai intimplă ca natura, răzvrătindu-se împotriva unei cazne ■ Pentru care nu e făcută, să cadă pradă furiilor şi să ducă animalul din om la o tulburare fără leac ? în care colţ al lumii mihnirea şi supărarea au nimicit toate calităţile sociale ? Unde, în altă parte, nu mai există nici tată, nici frate, nici soră, nici rudă, nici prieten ? Unde, în afară de mănăstiri, omul, socotindu-şi viaţa ca pe o, clipă tre-cătoare, priveşte legăturile cele mai plăcute din lume cu &ceeaşi nepăsare cu care un călător priveşte obiectele tfitîlnite în drum, fără pic de dragoste ? Şi unde oare e lăcaşul urii, al scîrbei şi al smintelii ? Unde e locul slugărniciei şi al despotismului ? Unde nu se sting niciodată duşmăniile ? Unde clocesc, în tăcere, patimile ? Unde e lăcaşul cruzimii şi al curiozităţii ? ,.Nu cunoaştem încă 'storia acestor azile“, spunea mai departe domnul Maiouri în memoriul său ; nu. i\-o cunoaştem. Şi, în altă Parte, adăuga : „A face legămînt de sărăcie înseamnă a te lega prin jurămînt să fii trîndav şi hoţ ; a face legă- ^înt de castitate înseamnă a-L făgădui lui Dumnezeii încălcarea necontenită a celei mai cuminţi şi mai însemnate dintre legile sale; a face legămîţit de supunere înT ssamnă a renunţa la prerogativa inalienabilă a omului, libertate. Dacă ţii legămintele, eşti ticălos ; dacă nu le tii, eşti sperjur. Viaţa monahală e viaţă de fanatic ori de f Harnic.K

O fată a cerut voie părinţilor ei să intre în mănăstire. Taică-său i-a spus că-i îngăduie să se călugărească, dar

că îi dă mai întîi- trei ani de gîndire. O asemenea opreliştе i s-a părut tare aspră tinerei plină de rîvnă ; dar, neavîhd încotro, a trebuit să se supună. Nespulberîndu-i-âe chemarea, ea s-a întors la taică-său şi i-a spus că răgazul de trei ani trecuse. „Foarte bine, copila mea, i-a răspuns el ; ti-am dat trei ani, ca să te încerc ; acum . nădăjduiesc că ai să-mi dai şi tu alţi trei ani, ca să mă hotărăsc...“ Şi de data asta răgazul i s-a părut prea lung tinerei fete ; au năpădit-o lacrimile ; dar tatăl era un om dintr-o bucată, care nu ştia de glumă. După trecerea acestor şase ani, fata s-a călugărit. A fcst o maică bună, simplă, cuvioasă, cu grijă în îndeplinirea îndatoririlor ; dar 8-a întîmplat ca duhovnicii să se folosească de sinceritatea ei pentru a dezvălui tribunalului bisericesc cele ce se petreceau în mănăstire. Stareţele au bănuit-o, au întemniţat-o. maica şi-a pierdut minţile ; cum ar fi putut oare să ţină piept persecuţiilor a cincizeci de fiinţe care nu se gîndeau toată ziua decît în ce fel s-o mai chinuiască ? Mai înainte îi întinseseră mamei călugăriţei o cursă ; şi cursa aceasta vădeşte avariţia care domneşte în mănăstiri. I-au insuflat mamei nefericitei dorinţa de-a veni în mănăstire, ca să vadă chilia fiicei sale. Ea a cerut marilor vicari îngăduinţa de a intra, şi i s-a dat. A intrat în mănăstire şi a alergat spre chilie ; dar a rămas uimită negăsind altceva decît patru ziduri goale ! Maicile luaseră tot din chilie. Ştiau că mama aceasta, duioasă şi simţitoare, n-are să-şi lase fiica aşa ; şi, într-adevăr, ea trimise mobile noi. veşminte, rufe şi le spuse maicilor că o costase destul de scump curiozitatea, ca s-o mai încerce încă o dată, şi că trei sau patru asemenea vizite într-un an i-ar duce la ' ruină fraţii şi surorile... Acolo ambiţia şi luxul jertfesc o parte din familie, ca să-i facă celei rămase o scartă mai bună ; acolo e cloaca în care sînt aruncate gunoaiele societăţii. Şi cîte mame ca a mea nu-şi ispăşesc o crimă necunoscută de nimeni prin altă crimă !

Domnul Manouri publică un al doilea memoriu, care avu ceva mai mult succes. Se interveni cu stăruinţă pentru mine ; am făgăduit din nou surorilor mele să le las în stăpînire deplină şi netulburată moştenirea părintească. La un moment dat, procesul luase o întorsătură mai fericită, şi nădăjduiam să scap din

a
ş

mănăstire ; din pricina aceasta, durerea mi-a fost şi mai crîncenă, cînd am văzut că mă înşelasem ; cauza mea a fost pledată în şedinţă şi pierdută. Toate maicile. în afară de mine, a- flaseră rezultatul. Se iscase o frămîntare, un tumult, o(bucurie, se ţineau mici consfătuiri tainice, maicile trăiau/ într-un veşnic du-te-vino la stareţă şi se vizitau necontenit una pe alta. Tremuram ; nu puteam nici să stau în chilie, nici să ies; n-aveam nici o prietenă în ale cărei braţe să mă arunc. Cît de cumplită a fost dimineaţa procesului ! Voiam Să mă rog; dar îmi era peste putinţă ; ingenuncheam, mă reculegeam, încercam o rugăciune, dar îndată gîndurile îmi fugeau, fără voie, la judecători ; îi vedeam aievea, auzeam avocaţii, le vorbeam ; îi opream pe ai mei, găsind că nu mă apară cum trebuie. Nu cunoşteam nici un magistrat, totuşi căutam să-mi închipui cum ar putea să arate, îmi făuream tot felul de imagini, unele bune, altele sinistre, altele indiferente ; mă cuprinsese un neastîmpăr, o năucire de nedescris. După toată zarva asta, a urmat o tăcere adîncă ; maicile nu-şi mai vorbeau ; în biserică mi s-a părut că vocile lor răsună mai tare ca de obicei, cel puţin vocile celor din cor, fiindcă unele nu cintau ; la sfîrşitul slujbei au plecat toatft, în tăcere. Eram convinsă că aşteptarea le neliniştea !a fel de mult ca şi pe mine ; dar după-amiază larma şi fierberea au' reînceput dintr-o dată, de pretutindeni ; am auzit cum se deschid şi se închid uşile, am auzit paşii maicilor care forfoteau de colo-colo, şuşotitul celor care îşi vorbeau prin colţuri. Mi-am lipit urechea de uşă, dar mi s-a părut că tăceau şi păşeau în vîrfurile picioarelor atunci cind treceau pe dinaintea chiliei mele. Mi-am dat seama că pierdusem procesul : nu mai aveam nici o îndoială în privinţa aceasta. Şi am început să umblu tăcută, prin chilie ; mă înăbuşeam, dar nu mă puteam plînge ; îmi sprijineam fruntea cînd de un perete, cînd de altul şi-mi încrucişam braţele pe cap. Aş fi vrut să mă odihnesc, dar nu-mi dădeau pace bătăile inimii, pe care . nu numai că le auzeam, dar le şi simţeam săl

tîndu-mi veşmîntul. în starea asta eram, cînd au venit să-mi spună că mă caută cineva. Am coborît şi n-am îndrăznit să păşesc mai departe. Călugăriţa care mă anunţase era atît de veselă, încît mi-am dat seama că vestea care'mi se adusese nu putea fi decît tare tristă ; şi, totuşi, m-am (fus. Cînd am ajuns la uşa vorbitorului, m-am oprit dintr-o dată şi m-am zvîrlit în ungherul dintre doi pereţi ; nu mă mai puteam ţine pe picioare ; şi. totuşi, am intrat în vorbitor. Acolo n-am găsit pe nimeni ; am aşteptat. Cel care mă chemase fusese oprit să intre înaintea mea ; îşi închipuiau că trebuie să fie vreun trimis de-al avocatului meu şi maicile voiau să afle ce se va mai întîmpla între noi, ba chiar, în aşteptare, se adunaseră laolaltă. Cînd a intrat trimisul, eu stăteam pe un scaun, cu fruntea în palme, sprijinită de gratiile grilajului.

— Din partea domnului Manouri, îmi spuse el.

— Ca să-mi spuneţi c-am pierdut procesul ?

— Habar n-am, maică ; atîta ştiu : că mi-a dat scrisoarea asta ; iar cînd mi-a dat-o părea mîhnit ; şi-am venit în grabă, după cum mi-a cerut.

— Dă-mi-o,,.

Trimisul mi-a întins scrisoarea, şi am luat-o, fără să mă mişc şi fără să-l privesc măcar ; am pus-o pe genunchi şi am rămas aşa. Iar el m-a întrebat :

— N-ai de dat vreun răspuns ?

— Nu, poţi pleca.

Trimisul s-a dus ; eu am rămas acolo, neputînd nici să mă mişc, şi nifci să mă hotărăsc să plec.

în mănăstiri nu-i îngăduit nici să scrii, şi nici să primeşti scrisori fără voia stareţei; ei i se dau şi cele care vin şi cele trimise ; trebuia deci să-i duc şi scrisoarea mea. Am pornit spre chilia ei; mi se părea că drumul nu se mai sfîrşeşte ; un osîndit, cînd iese din temniţă ca să-şi audă osînda, n-ar fi mers mai încet sau mai îndurerat decît mergeam eu. Totuşi, am ajuns la uşa stareţei. Maicile mă priveau de departe ; nu voiau să piardă nimic din privelişte a durerii şi a umilirii mele. An> bătut, şi mi s-a deschis.* La stareţă se mai aflau cîteva maici; mi-am dat seatna zărindu-le poalele rochiilor, căci ochii nu îndrăzneam să-i ridic ; i-am întins, cu mîna tremu- rîndă, scrisoarea ; a luat-o, a citit-o şi mi-a înapoiat-o.

M-am întors în chilia mea ; m-am aiuncat'pe pal, cu scrisoarea lîngă mine, şi am stat aşa, fără s-o citesc,

fără să mă duc la masă, fără să fac nici o mişcare pînă la slujba de după-amiază. La trei şi jumătate clopotele mi-au dat de veste că trebuie să cobor. Cîteva maici veniseră înaintea mea ; stareţa stătea, la uşa bisericii ; ea m-a oprit şi mi-a poruncit să îngenunchez afară ; celelalte maici au intrat, şi uşa s-a închis. După slujbă, au ieşit toate odată ; le-am lăsat să treacă. M-am ridicat abia după ce-a trecut ultima dintre ele. Din clipa aceea, am început să-mi dau singură tot, felul de osînde: fiindcă nu mi se mai dădea voie să intru în biserică, m-am ho- tărît să nu mai intru în trapezărie şi să nu mai ies în orele de odihnă. Oricum mi-aş fi cîntărit situaţia, nu găseam altă scăpare decît în nevoia pe care-c aveau de însuşirile mele şi în supunere. M-aş fi mulţumit cu soiul de uitare în care mă lăsaseră timp de cîteva zile. Deşi am fost căutată de mai multă lume, nu mi s-a dat voie să-l primesc decît pe domnul Manouri. Cînd am intrat în vorbitor, l-am găsit întocmai cum mă găsise trimisul lui pe mine, cu fruntea în palide şi cu braţele sprijinite de grilaj. L-am recunoscut, dar nu i-am spus nimic. El nu îndrăznea nici să mă privească, nici să-mi vorbească.

— Maică, îmi spuse el mai apoi, fără să se mişte de la locul lui, ţi-am scris ; rni-ai citit scrisoarea ?

— Am primit-o, dar n-am citit-o.

— Va să zică, nu ştii...

— Dimpotrivă, domnule, ştiu tot ; nn-am ghicit soarta şi m-am resemnaţ.

— Cum se poartă cu dumneata ?

— încă nu se gîndesc la mine ; dar văd în trecut ce mă aşteaptă pe viitor. Mă mîngîie doar gîndul că deacum, fără nădejdea care mă susţinea, n-am să mai sufăr cît am suferit ; altfel aş muri. In mănăstire, o vină ca a mea nu se iartă. Nu-i cer lui Dumnezeu să îmblîn- zească inimile celor in ale căror mîini a fost voia lui să mă părăsească ; îi cer doar puterea de-a îndura, îi cer să mă scoată din deznădejde şi să mă cheme mai grabnic la el.

— Maică, îmi spuse domnul Manouri plîngînd, dacă mi-ai fi fost soră, tct n-aş fi putut face mai mult...

Ce om bun !

- — Maică, adăugă el, dacă îţi pot fi de vreun folos, nu te sfii să-mi spui. Am să mă duc la primul preşedinte, care mă stimează, am să mă duc la marii vicari, la arhiepiscop...

— Domnule, nu vă duceţi nicăieri, totul s-a sfîrşit.

— Dar dacă te-am putea muta intr-o altă mănăstire ?

— Sînt prea multe piedici.

— Care sînt piedicile astea ?

— E greu de căpătat învoirea ; mai e nevoie de încă o zestre sau trebuie luată zestrea de aici; şi-apoi, ce-am să găsesc în altă mănăstire ? Inima mea împietrită, stareţe nemiloase, maici tot atît de rele ca şi aici, aceleaşi îndatoriri, aceleaşi necazuri. E mai bine să rămîn aici ca să-mi sfîrşesc zilele ; aşa, vor fi mai puţine.

— Maică, gîndeşte-te că o mulţime de oameni se interesează de dumneata; cei mai mulţi dintre ei sînt bogaţi ; n-ai să fii oprită aici, dacă pleci fără să iei nimic.

— Aşa cred şi eu.

— O călugăriţă care pleacă sau moare sporeşte bunul trai al celor care rămîn.

— Dar oamenii de treabă, oamenii bogaţi despre care-mi vorbiţi nu se gîndesc la mine şi vă vor primi cu răceală cînd le veţi cere să mă înzestreze pe cheltuiala lor. De ce credeţi că le-ar veni mai uşor "bogaţilor să scoată din mănăstire o maică fără har decît le e credincioşilor să aducă una care simte chemarea ? Oare, cele care simt chemarea sînt mai uşor de înzestrat ? Vai, domnule, de cînd am pierdut procesul, m-au părăsit toţi ; nu mai văd pe nimeni.

— Maică, lasă-mi mie grija asta ; aş fi mai fericit.

— Nu cer nimic, nu nădăjduiesc nimic, nu mai rezist, singurul imbold care-mi dădea tărie s-a frînt. Măcar de mi-aş putea făgădui c-o să mă schimbe Dumnezeu şi că-n sufletul meu o să se nască dragostea pentru mănăstire, în locul nădejdii de-a o părăsi, pe care am pierdut-o... Dar e cu neputinţă ; veşmintele astea mi s-au lipit de piele, de oase; şi mă chinuiesc mai mult acum. Ah! ce soartă ! Să fii maică pentru totdeauna şi să simţi că nu vei fi niciodată altceva decît o maică rea ! Să-ţi petreci toată viaţa izbindu-ţi capul de gratiile temniţei !

Spunînd acestea, am început să strig ; voiam să-mi înăbuş strigătele, dar nu puteam. Uimit de izbucnirea mea, domnul Manouri îmi spuse :

— Maică, pot să te întreb ceva ?

— întrebaţi-mă. doipnule.

— O durere atît de adîncă nu ascunde cumva vreo taină ?

— Nu, domnule. Urăsc singurătatea, simt că o urăsc şi că o voi urî totdeauna. Mi-e cu neputinţă să mă supun tuturor mizeriilor vieţii de pustnică ; e o ţesătură întreagă de copilării care mă dezgustă ; m-aş fi supus, dacă aş fi putut ; de sute de ori am încercat' să mă deprind, să mă las în voia lor, dar mi-e cu neputinţă. Am rîvnit şi i-âm cerut Domnului fericita îndobitocire [a] minţii pe care o văd la celelalte maici, dar nu mi-a dat-o. Toate le fac rău, toate le spun pe des, în tcate faptele mele se simte, se vede că-mi lipseşte chemarea ; în fiecare clipă batjocoresc fără voie viaţa monahală ; nepotrivirea mea e luată drept trufie ; umilinţele^ curg, Păcatele şi pedepsele mi se înmulţesc întruna, şi-mi trec zilele măsurînd cu ochii înălţimea zidurilor.

— Maică, să le dărîm nu sînt în stare, dar altceva aş putea.

— Vă rog, domnule, lîu încercaţi nimic.

— Trebuie să te muţi în altă mănăstire ; îmi voi lua eu grija asta. Am să mai trec pe-aici ; nădăjduiesc că nu te vor ascunde ; am să-ţi trimit mereu veşti. Fii sigură că dacă vei voi, am să izbutesc să te scot de-aici. Iar dacă se vor purta prea aspru cu dumneata, nu uita să mă înştiinţezi.

Cînd a plecat domnul Manouri, se făquse tîrziu. M-am întors în chilia mea. Curînd au sunat clopotele pentru vecernie; am ajuns la biserică printre primele, le-am lăsat pe maici să treacă şi mi-am spus că trebuie să ră- mîn afară ; într-adevăr, stareţa a închis uşa. Seara, la cină, ea mi-a făcut semn să m-aşez pe podea, în mijlocul sălii de mese. M-am supus, şi nu mi-au dat decît pîine Şi apă. Am mîncat o fărîmă de pîine udată cu lacrimi. A doua zi s-a ţinut sfat. întreaga comunitate a fost chemată să mă judece, şi m-au osîndit să nu mai ies în orele de odihnă, să ascult de-afai'ă slujba, timp de o lună ; să mânînc pe jos, în mijlocul sălii de mese, să mă supun la canoane trei zile în şir, să fac încă o dată legămîntul şi să iau vălul ;

să-mi îmbrac din nou cămaşa de păr, să postesc o dată la două -zile şi să mă biciuiesc în fiecare vineri, după vecernie. Cînd mi-au rostit osînda, stăteam in genunchi, cu vălul coborit peste obraz.

Chiar a doua zi a şi venit stareţa, împreună cu încă o maică. Au intrat în chilia mea, aducîndu-mi o cămaşă de păr şi rochia din pînză grosolană pe care-o mai purtasem cînd fusesem întemniţată. Am înţeles de ce mi le-au adus. M-am îmbrăcat, sau mai bine zis ele mi-au smuls vălul, m-au despuiat şi mi-au întins rochia aceea. Eram în capul gol, desculţă ; pletele îmi cădeau pe umeri. N-aveam altă îmbrăcăminte decît cămaşa de păr, încă o cămaşă foarte aspră şi rochia lungă care începea la gît şi se cobora pînă la tălpi. Aşa am rămas toată ziua şi tot aşa mi-am îndeplinit toate îndatoririle.

Seara, cînd m-am întors în chilie, le-am auzit venind şi cîntîndu-mi litanii ; erau toate rînduite în două şiruri.. Au intrat, m-am înfăţişat lor ; mi-au petrecut o funie pe după gît, mi-au pus o făclie într-o mînă şi un bici în cealaltă. O maică a prins funia de capăt, m-a tîrît printre cele două şiruri, şi întregul alai a pornit spre paraclisul dinăuntrul mănăstirii, închinat sfintei Ma_ i'ia. De venit, veniseră cîntînd ; de plecat, au plecat în tăcere. Cînd am ajuns în paraclis, unde ardeau două luminări, mi s-a poruncit să cer iertare lui Dumnezeu şi comunităţii pentru scandalul stîrnit ; călugăriţa care mă mîna îmi şoptea ce anume trebuia să repet, şi am repetat întocmai ce mi s-a cerut, vorbă cu vorbă. După aceea, mi-au scos funia, m-au despuiat pînă la brîu, mi-au apu- 'cat pletele răvăşite pe umeri, mi le-au zvîrlit de o parte şi de alta a gîtului, mi-au pus în mîna dreaptă biciul pe care îl ţinusem în stînga şi au început rugăciunea *Mise- rere.* Am înţeles ce aşteptau de la mine şi m-am supus. Cînd rugăciunea s-a sfîrşit, stareţa mi-a ţinut o predică, apoi maicile au stins luminările şi au plecat, iar eu m-am îmbrăcat.

Cum am intrat în chilie, aţn şi simţit dureri groaznice în picioare. Mi-am privit tălpile : erau numai sînge, din

P'icina cioburilor de sticlă pe care maicile avuseseră - eomenia să ini le împrăştie în c«le.

A doua şi a treia zi m-au supus la aceleaşi canoane, singura deosebire că a treia zi au mai adăugat un Tsalm la *Miserere.*

A **patra zi mi-au adus veşmîntul de maică, şi-au fă-**

c'.t lucrul acesta de parcă ceremonia ar fi fost publică.

în a cincea zi mi-am reînnoit legămîntul. întreaga lună nii-am îndeplinit restul osîndei la care fusesem silită. Apoi, încetul cu încetul, am reintrat în viata de toate zilele a comunităţii. Mi-au reluat locul în biserică şi în sala c'e mese. am îndeplinit unele treburi ale mănăstirii, cind mi-a venit rîndul... Dar care nu mi-a fost uimirea c'nd mi-am întors privirile spre tînără mea prietenă ! Mi Ş-a părut aproape tot-atît de schimbată ca şi mine ; era înfiorător de slabă, o paloare de moarte îi acopere^ o- fcrajii, buzele i se albiseră, iar ochii parcă i se stinseseră.

— Soră Ursula, am întrebat-o eu în şoaptă, ce ai ?

— Ce să am ! mi-a răspuns ea ; mi-eşti dragă şi mă niai întrebi ce am ! De nu-ti curmau suferinţele, îmi dădeam sufletul !

Dacă în ultimele două zile ale canoanelor nu-mi răcisem tălpile, aceasta se întîmplase doar fiindcă avusese ® grijă să mături pe furiş coridoarele şi să arunce la dreapta şi la stînga cioburile de sticlă. în zilele în care fusesem osîndită la post negru, ea se lipsea de o parte din hrană şi mi-o arunca, înfăşurată într-o pînză albă, h chilie. Se trăsese la sorţi care anume dintre maici să mă mîne de funie, şi sorţii căzuseră asupra ei; dar ª avut tăria să meargă la stareţă şi să-i spună că mai curînd s-ar hotărî să piară decît să înfăptuiască c ticăloşie atît de cumplită. Din fericire, tînără aceasta avea Geamuri sus-puse, se bucura de o pensie îmbelşugată, pe care o lăsa la cheremul stareţei, aşa că a putut găsi, pentru o mînă de zahăr şi un pic de cafea, o călugăriţă care să-i ia locul. Nu îndrăznesc să cred că mîna Domnului s-a abătut asupra nemernicei aceleia ; acum e închisă, căci a înnebunit, dar stareţa trăieşte, 'tâpîneşte, chinuieşte şi e zdravănă.

Ar fi fost cu neputinţă ca sănătatea mea să poată face iaţă atâtor încercări lungi şi grele. într-o bună zi m-am îmbolnăvit. Atunci mi-a dovedit sora Ursula cît de mult ţiaeaja mine ; datorită ei am scăpat cu viaţă. Nici vorbă că, păstrîndu-mi zilele, nu-mi păstrase cine ştie ce lucru da preţ ; uneori, ea însăşi îmi spunea asta. Dar nu era îngrijire pe care să nu mi-o dea cînd era de serviciu la infirmerie ; şi nici în celelalte zile nu rămîneam uitată, mulţumită atît grijii sale, cît şi

darurilor împărţite maicilor care mă vegheau, fiecare după cum se purta cu mine. Ceruse să stea noaptea la câpătîiul meu, dar stareţa n-o lăsase, sub cuvîflt că e prea plăpîndă ca să poată face fată unei asemeni osteneli. Cu «toate îngrijirile ei însă, boala mi s-a înrăutăţit ; ajunsesebi la un pas de mormînt. Cu cîteva clipe înainte de a-mi primi împărtăşania de pe urmă, am cerut să văd întreaga comunitate, şi mi s-a dat voie. Maicile s-au strîns în jurul patului ; veniss şi stareţa. Prietena mea veghea la căpătîi, ţinîn- du-mi o mînă pe care mi-o uda cu lacrimi. Bănuind că am ceva de spus, m-au ridicat şi m-au ţinut aşa, spriji- nindu-mă cu două perne. Atunci, adresîndu-mă stareţei, am rugat-o şă-mi dea binecuvîntarea şi să-mi uite păcatele săvîrşite. Am cerut iertare tuturor maicilor pentru scandalul stîrnit. Cerusem să mi se aducă o seamă de nimicuri care îmi împodobiseră chilia sau pe care le foloseam zilnic şi am rugat-o pe stareţă să-mi dea voie să le dăruiesc. Ea nu s-a împotrivit. Şi am dăruit toate lucruşoarele astea maicilor care o însoţiseră cînd mă zvirlise în temniţă. Am chemat-o lîngă mine pe aceea care mă minase de funie în ziua canonului şi i-am spus, îmbrăţişînd-o şi dîndu-i mătăniile şi crucea mea : „Maică, aminteşte-ţi de mine cînd te vei ruga şi fii sigură că nici eu n-am să te uit înaintea lui Dumnezeu..." De ce nu m-a luat Dumnezeu în clipa aceea ? M-aş fi dus la el cu inima uşoară. Cine oare îşi poate îngădui de două ori o fericire atît de mare ? Cine poate să ştie cum îmi va fi ultima clipă ? Şi ea trebuie totuşi să vină... Dea Domnul să trăiesc din nou toate necazurile, numai ultima clipă să-mi fie atît de senină, pe cît mi-a fost în ziua aceea ! Vedeam cerurile deschizîndu-se, şi nici vorbă că aşa era, fiindcă în clipa de pe urmă cugetul nu te înşală, iar cugetul meu îmi făgăduia fericirea veşnică.

După împărtăşanie, am căzut într-un fel de letargie. Toată noaptea s-a crezut că-mi voi da sufletul. Din cînd in cînd, mi se pipăia pulsul. Simţeam mîini plimbîndu-se pe obraji şi auzeam, ca din depărtare, felurite glasuri, ricina : „Urcă... 1 s-a răcit nasul... n-o să apuce ziua de nriîine... Au. să-ţi rămînă mătăniile şi crucea..Apoi o <?oce mînioasă spunea : „Plecaţi de-aici, plecaţi de aici ; -ăsaţi-o să moară în pacţ ; n-aţi chinuit-o îndeajuns ?...“ Cit de plăcut mi-a

fost cînd, sfîrşindu-se criza, am deschis ochii şi m-am trezit în bravele prietenei mele ! Stătuse neclintită lîngB mine ; îşi petrecuse întreaga noapte ingrijindu-mă, murmurînd rugăciunile pentru cei în a- gonie, dîndu-mi să sărut chipul lui Crist şi după aceea ducîndu-1 ea însăşi la buze. Cînd m-a văzut deschizînd ochii şi oftînd, şi-a închipuit că e pentru cea din urmă oară ; a început să ţipe, să mă numească prietena ei şi să spună : „Doamne, fie-ţi milă de ea şi de mine ! Doamne, primeşte-i sufletul ! Prietenă dragă, cînd te vei găsi dinaintea Domnului, aminteşte-ti de sora Ursula...“ Am privit-o zîmbindu-i cu tristeţe şi, lăsînd să-mi cadă o lacrimă, am strîns mîna prietenei mele.

In aceeaşi clipă sosi domnul Bouvard, doctorul mănăstirii. După cît se spune, e un om priceput, dar trufaş $_{k}$ şi aspru, din cuvintele căruia nu iese nimeni. Mi-a îndepărtat prietena cu forţa. Mi-a luat pulsul şi mi-a pipăit uşor pielea, lângă el stătea stareţa şi două-trei dintre favoritele ei. Doctorul mormăi cîteva întrebări cu privire la cele petrecute, apoi răspunse : „O să scape. Şi privind-o pe stareţă, căreia vorbele acestea nu-i fuseseră pe plac, adăugă : Da, maică stareţă, o să scape, pielea arată bine, febra i-a trecut, şi viaţa începe să-i mijească în ochi.“

Pe măsură ce doctorul vorbea, chipul prietenei mele se lumina de bucurie, pe cînd al stareţei şi al însoţitoarelor ei se acopereau de umbre, pe care ele se căzneau zadarnic să le ascundă

— Domnule, spusei eu, nu cer de lbc să trăiesc.-

— Te priveşte, îmi răspunse el. Apoi dădu cîteva porunci şi plecă. Se spune că în timpul leşinului rostisem de mai multe ori : „Mamă, dragă mamă, am să te în- tîlnesc, în sfîrşit! Am să-ţi pot spune tot !“ Sînt sigură că vorbeam cu fosta mea stareţă, nici nu se poate altfel. Portretul ei nu l-am dat nimănui, dorind să-l duc cu mine în mormînt.

S-a întîmplat întocmai cum prevăzuse domnul Bouvard : febra mi-a scăzut, topită în valuri de năduşeală; vindecarea mea devenise vădită, şi într-adevăr m-am făcut bine, dar am avut o convalescenţă nespus de lungă. Stătea scris să sufăr în mănăstirea aceasta toate necazurile cîte pot fi îndurate. Se pare că boala mea era molipsitoare, iar sora Ursula nu mă părăsise aproape de loc. Cînd mie au început să-mi revină puterile, pe ea au început s-o părăsească ; i se stricase stomacul, şi după- amiaza o cuprindeau leşinuri, care

ţineau uneori pînă la un sfert de ceas ; atunci părea moartă, ochii i se stingeau şi fruntea i se acoperea cu o sudoare rece, care i se aduna în broboane şi-i şiroia de-a lungul obrajilor ; braţele îi atîrnau, nemişcate, pe lîngă trup. Se simţea ceva mai bine doar dacă o întindeau şi-i desfăceau veşmintele. Cînd îşi revenea din leşin, prima ei grijă era să mă caute lîngă ea, şi mă găsea întotdeauna; ba uneori, dacă îi mai rămînea puţină simţire şi judecată, mă căuta cu mîna în preajmă. Nu mă îndoiam că mă caută pe mine, fiindcă uneori vreo maică încerca să-i mîngîie mîna care pipăia, dar nerecunoscînd-o, mîna ei cădea fără vlagă. „Soră Suzana, mă chemau celelalte, pe tine te caută, apropie-te...“ Cădeam în genunchi, îi puneam mîna pe fruntea mea, şi Ursula rămînea aşa, pînă la trezire ; atunci îmi spunea : „Vezi, soră Suzana, eu mă duc şi tu rămîi. Eu am s-o văd cea dintîi şi am să-i vorbesc de tine, şi ea n-o să mă poată asculta fără să plîngă. Căci dacă există lacrimi amare, de ce n-ar exista şi lacrimi dulci, şi dacă în ceruri există iubire, de ce nu s-ar şi plînge ? Apoi îşi lăsa capul pe pieptul meu, şi, în timp ce lacrimile îi curgeau şiroaie, adăuga : Adio, soră Suzana ; adio, prietenă dragă ; cine-ţi va mai împărtăşi necazurile, cînd nu voi mai fi eu ? Cine... ? Vai ! prietenă dragă, cît te plîng ! Eu mă duc, simt că mă duc. Dacă ai fi fost fericită, ce rău mi-ar fi părut că mor !“

Starea ei, mă îngrozea. Am vorbit cu stareţa. Voiam s-o duc la infirmerie, s-o scutească de slujbe şi de alte îndatoriri grele, să cheme un medic, dar. mi-a răspuns htruna că nu-i nimic, că slăbiciunea are să-i treacă de a sine, iar draga soră Ursula nici nu voia altceva decît ă-şi îndeplinească îndatoririle şi să urmeze rînduiala ibişnuită. într-o zi, după slujba din zori, la care asisase şi ea, Ursula n-a mai ieşit. Mi-am închipuit că se imte rău ; cînd s-a sfîrşit utrenia, am zburat la ea şi-am ;ăsit-o lungită pe pat. Era îmbrăcată. Mi-a spus : „Ai ’enit. prietenă dragă ? Ştiam că n-o să întârzii. Ascullă-mă. De-ai şti cu cită nerăbdare te-am aşteptat ! Leşinul mi-a fost atît de puternic şi de îndelungat, incât cre- leam că n-o să mă mai trezesc şi n-o să te mai revăd. Vine, iată cheia paraclisului ; să deschizi dulapul, să ridici scindurica dintre rafturile de jos, în dosul ei ai găseşti un teanc de scrisori; nu m-am putut despărţi de ele, cu tot pericolul care mă ameninţa din pricină că le aăstram şi cu toată durerea pe care o

simţeam recitin- du-le ; vai, atîta le-am udat cu lacrimi, încît aproape că nu mai pot fi citite ; cînd îmi voi da sufletul, arde-le...“ Era atît de slăbită şi de zdrobită, încît abia putea lega două vorbe ; se oprea după fiecare silabă şi vorbea atît de încet, încât abia o auzeam, cu toate că-mi lipisem urechea de buzele ei. Am luat cheia, i-am arătat cu degetul paraclisul şi ea mi-a făcut semn că da ; apoi, presimţind că am s-o pierd şi convinsă că boala ei se trăgea fie din boala mea, fie din grijile avute, fie din îngrijirile pe care mi le dăduse, am început să plîng, şi să mă vaiet cu glas tare. I-am sărutat fruntea, ochii, obrajii, mîinile ; i-am cerut iertare ; dar ea părea că se gîndeşte cine ştie unde ; nici nu mă auzea măcar ; doar îşi plimba o mînă pe faţa mea, mingîindu-mă. Cred că nu mă mai vedea sau că mă credea plecată, cind m-a chemat:

— Soră Suzana !

I-am răspuns :

— Aici sînt.

— Cit e ceasul ?

— Unsprezece şi jumătate.

— Unsprezece şi jumătate ! Du-te la masă; du-te şi întoarce-te degrabă...

Siina clopotul pentru masă, şi trebuia s-o părăsesc. Cînd am ajuns la uşă, m-a chemat din nou. M-am întors. S-a căznit să-mi întindă obrajii, i-am sărutat. M-a prins de mină, şi mi-a strîns-o. Părea că nu vrea, că nu poate să mă părăsească : „Totuşi, trebuie, îmi spuse ea, dîndu-mi drumul; aşa vrea Domnul. Adio, soră Suzana. Dă-mi crucifixul..." I l-am pus în palme şi am plecat.

Cînd eram gata să ieşim de la masă, m-am adresat stareţei; i-am vorbit de faţă cu toate maicile despre primejdia care-o ameninţa pe maica Ursula, şi-am îndemnat-o să meargă să se încredinţeze. „Bine, trebuie s-o vedem“, mi-a răspuns ea. S-a urcat, însoţită de încă vreo cîteva maici. Am urmat-o. Au intrat în chilie; biata maică îşi dăduse sufletul. Zăcea pe pat, îmbrăcată, cu capul plecat pe pernă, cu gura întredeschisă, cu ochii închişi, cu crucea în braţe. Stareţa o privi cu răceală şi zise : „E moartă. Cine-ar fi crezut că sfîrşitul îi e atît de aproape ? A fost o fată cum nu se poate mai bună ; trageţi clopotele şi înfăşuraţi-o în giulgiu".

Am rămas singură la căpătîiul moartei. Cîtă durere am simţit n-aş putea să vă spun şi, cu toate astea, aş fi vrut să fiu în locul ei. M-am apropiat de ea, am udat-o cu lacrimi, am sărutat-o de nenumărate ori, i-am

acoperit obrazul ale cărui trăsături începuseră să se schimbe, apoi m-am gîndit să îndeplinesc ceea ce-mi ceruse. Ca să nu mă stinghereascâ nimeni, am aşteptat să plece toată lumea la slujbă. Atunci am deschis dulapul, am scos scîn- dura şi-am găsit un teanc de scrisori pe care le-am ars chiar în seara aceea. Biata fată, fusese întotdeauna tristă, şi nu-mi amintesc s-o fi văzut zîmbind decît o singură dată, în timpul cînd se îmbolnăvise.

Iată-mă aşadar singură în mănăstire, singură pe lume ; fiindcă nu mai cunoşteam pe nimeni care să-mi ducă grija. Despre domnul avocat Manouri nu mai auzisem nimic ; îmi închipuiam sau că se descurajase în faţa greutăţilor, sau că din pricina distracţiilor, ori a treburilor, uitase făgăduiala dată, şi nu-i purtam pică ; aşa îmi e firea, gata oricînd să ierte ; sînt în stare să le iert toate oamenilor, în afară de nedreptate, nerecunoştinţa şi neomenie. L-âm iertat deci şi pe domnul Manouri şi pe toţi ceilalţi care arătaseră atîta însufleţire în timpul procesului şi care acum uitaseră că mai exist; vă iertasem chiar şi pe dumneavoastră, domnule marchiz, cînd ne-am pomenit cu 0 seamă de înalte feţe bisericeşti sosite să ne vadă mănăstirea.

Au venit, au intrat prin toate chiliile, au pus întrebări maicilor, au cerut socoteală de felul cum e cîrmuită Mănăstirea, atît în privinţa administrării bunurilor, cît Si a respectării canoanelor ; şi, după cum s-a priceput fiecare să-şi îndeplinească sarcinile, au mai îndreptat cîte ceva, ori au mai sporit neorînduiala. L-am revăzut deci şi pe cinstitul, dar asprul părinte Hebert, cu tineri şi milostivii lui însoţitori. Se pare chiar că şi-au a- Mintit de starea jalnică în care mă găsiseră altădată ; °chii li s-au umplut de lacrimi, şi pe chipurile lor am Putut vedea duioşenia şi bucuria. Părintele Hebert s-a Şşezat şi mi-a spus să mă aşez şi eu, în faţa lui. Cei doi însoţitori au rămas în picioare, dinapoia jilţului marelui vicar, cu ochii ţintă spre mine. Părintele Hebert mi-a

zis :

— Ia spune, soră Suzana, cum se mai poartă acum cu tine ?

I-am răspuns :

— M-au dat uitării, părinte.

— Cu atît mai bine.

— Asta mi-am dorit şi eu; dar aş vrea să vă fac o

***nare rugăminte : s-o chemaţi aici pe stareţă.**

— De ce s-o chem ?

— Pentru că de s-o întîmpla să se plîngă cineva de ea, apoi tot pe mine o să mă scoată vinovată.

— înţeleg, dar. oricum, spune-mi ce ştii.

— Părinte, vă rog din suflet s-o chemaţi, ca să vă audă ea însăşi întrebările şi să-mi audă răspunsurile.

— Hai, spune.

— Părinte, mă minaţi la pieire.

—Nu, nu te teme ; de azi înainte nu mai eşti sub stăpînirea ei ; pînă duminică te vei muta la mănăstirea Sainte-Eutrope, lingă Arpajon. Să ştii că ai un prieten bun.

— Un prieten bun, părinte ? Nu ştiu cine-ar putea fi.

— Avocatul tău.

•— Domnul Manouri ?

— El însuşi.

— Credeam că m-a uitat.

— A fost la surorile tale ; a fost la părintele arhiepiscop, la primul-preşedinte, la toţi oamenii pioşi ; ţi-a făcut zestre pentru mănăstirea de care ti-am pomenit. Acum nu mai ai mult de stat aici. Aşadar, dacă ştii vreo neorînduială, poti să mi-o spui, fără nici o grijă, şi-ţi poruncesc pe sfînta supunere să mi-o spui.

— Nu ştiu nici una, părinte.

— Cum ? S-au purtat cum trebuie cu tine de cînd ai pierdut procesul ?

— Au crezut, aşa cum era şi firesc, că am săvîrşit un păcat cerînd dezlegarea legămîntului, şi m-au făcut să cer îndurare lui Dumnezeu.

— Tocmai cum te-au făcut să ceri îndurare aş vrea să ştiu...

Spunînd aceasta, marele vicar îşi clătină capul şi. îşi îndreptă sprâncenele. Mi-am dat seama că nu depinde decît de mine ca să trimit pe spinarea stareţei o parte din loviturile de bici pe care mă silise să mi le dau singură. Dar nu asta voiam. Vicarul văzu bine că n-o să scoată nimic de la mine şi ieşi, spunîndu-mi să nu vorbesc nimănui despre cele ce-mi încredinţase cu privire la mutarea mea în mănăstirea Sainte-Eutrope din Ar- pajon.

Pe cînd bunul părinte Hebert se plimba singur pe coridor, cei doi însoţitori ai săi întoarseră capetele şi mă salutară cu multă duioşie şi blândeţe. Nu ştiu cum îi cheamă, dar să le ţină Dumnezeu firea aceasta duioasă şi milostivă, pe care o tntîlneşti atît de rar în

tagma bisericească şi care se potriveşte atît de bine celor cărora li se încredinţează atîtea slăbiciuni omeneşti şi care se roagă ca mila Domnului să se pogoare asupra păcătoşilor. Credeam că părintele Hebert mai are încă de consolat, de întrebat sau de dojenit alte maici, cînd m-am pomenit cu el în chilie. M-a întrebat :

— De unde îl cunoşti pe domnul Manouri ?

— De la proces.

— Cine ţi l-a trimis ?

— Doamna preşedintă.

— în decursul procesului, a trebuit să s.tai adeseori de vorbă cu el ?

— Nu, părinte, abia dacă l-am văzut.

— Atunci cum v-aţi înţeles ?
— Prin cîteva memorii, pe care i le-am scris cu mîna mea.
— Ai copiile memoriilor ?
— Nu, părinte.
— Cine îi dădea memoriile ?
— Doamna preşedintă.
— Şi pe ea de unde o cunoşti ?
— Am cunoscut-o prin sora Ursula, prietena mea şi ruda ei.
— De la pierderea procesului, l-ai mai văzut pe domnul Manouri ?
— L-am mai văzut o singură dată.
— Cam puţin. Şi nu ţi-a scris ?
— Nu, părinte.
— Şi nici nu i-ai scris, de loc ?
— Nu, părinte.

— Fără doar şi poate că are să-ţi spună ce a făcut pentru tine. îţi poruncesc să nu te duci la vorbitor cînd va veni; iar dacă îţi scrie, fie direct, fie prin altcineva, să-mi trimiţi scrisoarea, fără s-o deschizi.

— Da, părinte, aşa voi face...

Neîncrederea lui, fie că mă privea pe mine, fie că-1 privea pe binefăcătorul meu, m-a jignit.

Domnul Manouri veni la Longchamp în aceeaşi seară ; mi-am ţinut cuvîntul dat arhidiaconului şi nu m-am dus să-i vorbesc. A doua zi mi-a scris prin omul său ; am primit scrisoarea şi am trimis-o, nedeschisă, părintelui Hebert. După cîte îmi amintesc, era într-o marţi. Aşteptam cu nerăbdare urmările făgăduielii arhidiaconului şi ale străduinţelor domnului Manouri. Miercuri, joi, vineri şi sîmbătă trecură, fără să aud nimic nou. Cît de lungi mi s-au părut zilele acelea ! Tremuram de teamă să nu se fi ivit vreo piedică şi să fi răsturnat totul. Nu-mi recîştigam libertatea, dar schimbam temniţa, şi asta nu-i puţin lucru. O întâmplare fericită face să ne încolţească în inimi nădejdea unei alte fericiri; poate de-aici se trage proverbul care spune : o *fericire nu vine niciodată singură.*

îmi cunoşteam tovarăşele pe care le părăseam, şi nu era greu să-mi dau seama că voi avea de cîştigat trăind

cu alte prizoniere ; oriţine ar fi fost, ele nu puteau fi atît de rele, şi nici atît. de răuvoitoare. Sîmbătă, pe la nouă dimineaţa, în mănăstire s-a iscat o fierbere de nedescris : maicilor nu le trebuie mult ca să-şi piardă

capul. Umblau de colo-colo, şuşoteau ; uşile dormitoarelor se închideau şi se deschideau ; toate acestea, după cum v-aţi putut da seama din ce v-am scris pînă acum, sînt semnele răscoalei în mănăstire. Stăteam singura în chilie. Inima îmi bătea cu tărie. Ascultam la uşă, mă uitam pe fereastră, mă foiam de colo-colo, fără să-mi dau seama ; înfiorată de bucurie, îmi spuneam în gînd : „Pe mine mă caută ; în curînd am să scap. de aici...“ $i a- veam dreptate.

Două necunoscute au venit la mine ; era o călugăriţă, împreună cu portăreasa de la Arpajon ; în cîteva cuvinte mi-au spus de ce mă căutau. M-am repezit la bruma de lucruri pe care o aveam. Le-am aruncat de-a valma în şorţul portăresei, care le făcu pachet. Pe stareţă n-am cerut s-o văd. Sora Ursula murise. Nu părăseam pe nimeni. Am coborît, mi s-au deschis porţile, după ce mi-au fost controlate lucrurile pe care le luasem ; m-am urcat într-o trăsură, şi iată-mă plecată.

Arhidiaconul. cei doi preoţi tineri, doamna preşedintă de * şi domnul Manouri se adunaseră la stareţă, unde li s-a anunţat plecarea mea. Pe drum, maica mi-a vorbit despre mănăstire, iar portăreasa adăuga ca un refren, după fiecare laudă : „Aşa e, tocmai aşa:..“ Maica se mîn- drea că fusese aleasă ca să mă aducă şi voia să-mi fie prietenă ; prin urmare, îmi destăinui unele secrete şi-mi dădu unele sfaturi despre cum trebuia să mâ port. După cît se părea, ea se conforma acelor sfaturi, dar mie nu mi se potriveau de fel. Nu ştiu dacă aţi văzut vreodată mănăstirea din Arpajon. E o clădire pătrată, cu una din faţade spre drum şi cu cealaltă spre cîmp şi spre grădini. La fiecare fereastră a faţadei dinspre drum se găseau cîte două-trei maici ; lucrul acesta mi-a lămurit ce fel de ordine domnea în mănăstire, mai mult decît tot ce mi-au spus călugăriţa şi însoţitoarea ei. Se vede că ştiau în ce trăsură venim, fiindcă toate capetele dispărură într-o clipită de la ferestre ? şi astfel am ajuns la poarta noii**

mele închisori. Stareţa îmi ieşi înainte, cu braţele des- -hise, mă sărută, mă luă de mînă şi mă duse în sala nare, unde cîteva maici mă aşteptau, pe cînd celelalte se grăbeau să vină şi ele.

Pe stareţă o cheamă doamna *. înainte de a merge nai departe, nu-mi pot stăpîni dorinţa de-a v-o**

descrie.

S o femeie măruntă şi grăsuţă, dar sprintenă. Capul nu-i stă niciodată locului. Veşmintele îi atîrnă întotdeauna, Ja într-o parte, ba într-alta. La chip e mai mult drăguţă decît urîtă. Ochii, dintre care cel drept e mai sus şi mai nare decît cel stîng, sînt plini de foc, iar privirea îi pare rătăcită. Cînd umblă, stareţa îşi avîntă braţele înainte si înapoi. Dacă vrea să vorbească, mai întîi deschide Sura şi după aceea se gîndeşte. Din pricina asta biiguie puţin. Dacă stă cumva pe vreun jilţ, se foieşte, ca şi ?um ar stingheri-o ceva ; nu ţine seama de buna-cu- viinţă, îşi ridică vălul ca să se scarpine. stă picior peste Picior, te întreabă şi nu-ţi ascultă răspunsurile, îţi vorbeşte şi uită, se opreşte pe neaşteptate, nu mai ştie ce "rea să spună, se necăjeşte şi te face dobitoacă, nătîngă sau neroadă, dacă vrei s-o ajuţi să-şi amintească; cînd

*** prietenoasă şi te tutuieşte, cînd e trufaşă şi dispreţuitoare ; rareori îşi păstrează demnitatea. E, rînd pe Und, miloasă şi aspră. Pe chipul ei răvăşit poţi- citi cum iu se poate mai bine cît e de .nestatornică din fire. De aceea, în mănăstire domneşte azi ordinea, iar mîine dezordinea. în unele zile numai deosebeşti pensionarele de novice şi novicele de maici. Atunci aleargă unele în cdăile celorlalte, beau împreună ceai, cafea, ciocolată, lichioruri. Slujba se face cu o grabă necuviincioasă, şi dacă în mijlocul zarvei faţa stareţei se posomorăşte pe neaşteptate. clopotele prind să bată; atunci toate se închid, se ascund ; după zgomot, strigăte şi zarvă, urmează tăierea cea mai adîncă, aşa încît ai putea crede că a pierit, dintr-o dată, orice urmă de viaţă. De greşeşte cumva atunci vreo maică, stareţa o cheamă în chilie, se poartă £spru cu ea, îi porunceşte să se dezbrace şi să-şi tragă douăzeci de lovituri de bici; maica se supune, se despoaie, îşi ia biciul şi se bicuieşte ; dar de-abia apucă să-şi dea cîteva lovituri, că stareţa, milostivindu-se, îi smulge unealta de tortură, începe să plîngă şi să spună cit e de nenorocită că trebuie să dea pedepse, îi sărută fruntea, ochii, gura, umerii ; o dezmiardă, lăundînd-o : „Vai, ce piele frumoasă şi dulce ai! şi ce durdulie eşti ! Ce gît frumos ai ! Şi ce coc mic... Maică Sainte-Augustine, eşti nebună dacă te ruşinezi de mine ; hai, dă cămăşuta la o parte, doar sînt femeie şi sînt stareţa ta. Oh, ce sîn frumos ! Şi ce tare e ! Cum de-am putut îndura să-l**

sfîr- teci cu biciul ? Nu, nu, o să-ţi treacă..." Şi o mai sărută o dată, o ridică, o îmbracă ea însăşi, îi spune vorbele cele mai plăcute, o scuteşte de slujbe şi o trimite în chilie. Cu astfel de femei nu-i bine să ai de-a face. Nu poţi să ştii niciodată cum să le fii pe plac, cum să le intri in voie ; toate se fac fără rost ; ori ţi se dă să mă- nînci pină nu mai poţi, ori flămînzeşti. Socotelile mănăstirii se încurcă, şi orice observaţie e luată în nume de rău sau e trecută cu vederea. Faţă de stareţe cu asemenea firi eşti totdeauna sau prea aproape, sau prea departe. Nu poţi păstra nici distanţa cuvenită şi nici măsura. Aici te îndrăgeşte, aici te surghiuneşte, şi treci de la preţuire la surghiun, fără să înţelegi de ce. Vreţi să vă dau, cu un lucru de nimic, o pildă grăitoare despre felul ei de-a conduce ? De două ori pe an, stareţa alerga din chilie în chilie şi poruncea să fie aruncate pe fe- . reastră toate sticlele de lichior pe care le găsea, iar după patru zile trimitea ea însăşi alte sticle celor mai multe dintre maici. Iată cui i-am făcut legămîntul solemn de supunere, căci duceam legămintele cu noi, dintr-o- mănăstire într-alta.

Am intrat împreună. Stareţa mă conducea, ţinîndu-mă îmbrăţişată de după mijloc. Ni s-a servit o gustare din fructe, pricomigdale şi dulciuri. Arhidiaconul cel serios începu să mă laude, dar stareţa îl întrerupse prin : „Au greşit, n-au avut dreptate, ştiu..." Arhidiaconul cel serios voi să vorbească mai departe, dar stareţa îl întrerupse iar : „Cum de-au lăsat-o să plece ? E modestia şi blîn- deţea în persoană, şi se spune că-i plină de talente..." Arhidiaconul cel serios vru să mai spună ceva, dar stareţa îl întrerupse încă o dată şoptindu-mi la ureche : „Sînt nebună după tine, şi cînd domnii ăştia atît de pedanţi au să plece de-aici, am să chem maicile, şi-ai să ne cînţi un cîntec, nu-i aşa ?..." Era să pufnesc în rîs.

Părintele Hebert nu se simţeai tocmai în largul lui. Ti-nerii săi însoţitori zîmbeau văzîndu-1 încurcat, şi la fel de încurcată mă simţeam şi eu. Totuşi, părintele Hebert îşi veni în fire şi, după obicei, îi porunci cu asprime stareţei să stea jos şi o sili să tacă. Ea se aşează, dar nu-şi mai găsea astîmpăr; se tot sucea pe scaun, se scărpina în cap, îşi îndrepta veşmintele unde nu era de loc nevoie, căsca, în timp ce arhidiaconul rostea cuvinte chibzuite despre mănăstirea de unde plecasem, despre necazurile îndurate acolo, despre mănăstirea în care venisem şi despre îndatoririle mele

faţă de cei ce mă ajutaseră. Cînd a spus cuvintele acestea, m-am uitat la domnul Manouri, dar el şi-a plecat ochii. Pe urmă, s-au prins toţi în vorbă. Stareţa putu acum să iasă din tăcerea greu de îndurat care îi fusese impusă. M-am îndreptat, spre domnul Manouri şi i-am mulţumit pentru ajutorul dat. Tremuram, bîlbîiam şi nu ştiam ce fel de recunoştinţă să-i făgăduiesc. Tulburarea, încurcătura, înduioşarea mea — căci mă simţeam cu adevărat înduioşată — amestecul de lacrimi şi de bucurie, toate acestea i-au vorbit mai bine decît aş fi putut eu s-o fac. Nici răspunsul lui n-a fost mai ca lumea decît cuvîntarea mea. Şi el era la fel de tulburat ca şi mine. Nu ştiu ce-mi spunea, dar înţelegeam că ar fi îndeajuns de răsplătit dacă mi-ar îndulci cît de cît asprimile vieţii, că-şi va aminti de ceea ce făcuse cu şi mai multă plăcere decît îmi voi aminti eu. îi părea rău că treburile îl ţineau legat de palatul justiţiei şi nu-i permiteau să vină mai des la mănăstirea din Arpajon. dar nădăjduia să capete de la părintele arhidiacon şi de la maica stareţă îngăduinţa de a afla cum mă voi simţi cu sănătatea şi cum o voi duce.

Arhidiaconul nu l-a auzit, dar stareţa îi răspunse : „Cum nu, domnule ? De cîte ori vrea. Aici o să facă tot ce-o să-i placă. Vom încerca să îndreptăm necazurile pe care le-a îndurat". Apoi, plecîndu-se spre mine, stareţa îmi şopti : „Va să zică, ai suferit mult, copila mea ? Cum de-au avut creaturile alea din Longchamp îndrăzneala să te chihuiască ? Ţi-am cunoscut stareţa ; am fost amîn- două la Port-Royal, şi nimeni nu putea s-o sufere. Lasă,
o s-avem timp berechet, şi-ai să-mi povesteşti toate, nu-i aşa ?...“ Vorbindu-mi astfel, ea îmi prinse o mînă şi mi-o

bătu uşurel cu palmele. Apoi mi-au spus şi tinerii călugări cîteva cuvinte. Dar se făcuse tîrziu. Domnul Manouri îşi luă rămas bun de la noi; arhidiaconul şi însoţitorii săi plecară la domnul *, seniorul Arpajonului, la care erau invitaţi, şi am rămas singură cu stareţa. Dar nu pentru multă vreme : toate maicile, toate novicele, toate pensionarele se îmbulziră să mă vadă. într-o clipă m-am pomenit înconjurată de o sută de persoane. Nu mai ştiam pe cine să ascult şi cui să răspund. în preajir.a mea se strînseseră tot felul de chipuri şi se auzeau toate soiurile de cuvinte. îmi dădeam totuşi seama că maici.e sînt mulţumite de răspunsurile mele şi de mine.**

După ce adunarea aceasta nepotrivită ţinu o bucală de vreme, şi după ce prima curiozitate se potoli, o parte din maici plecară. Stareţa le îndepărtă pe celelalte şi merse ea însăşi să mă instaleze în chilia mea. Acolo se purtă după cum îi era obiceiul : arătîndu-mi paraclisul îmi spuse : „Aici o să se roage mititica mea ; am să-i pun o pernuţă pe treaptă, ca să n-o doară genunchiorii. la te uită, n-au pus apă sfinţită în aghiazmatar ! Maica asta, Doroteea, uită mereu cîte ceva. Ia încearcă jilţul; vezi dacă stai bine în el...“

Şi vorbindu-mi astfel, mă aşeză, îmi plecă capul pe spătar şi-mi sărută fruntea. Apoi merse la fereastră, ca să vadă dacă storurile se ridică şi se lasă cum trebuie ; se îndreptă spre pat, unde trase într-o parte şi într-alta perdelele, ca să vadă dacă se închid ca lumea ; îmi cercetă velinţele : „sînt bune“. Luă perna, şi după ce-o bătu cu palma, spuse : „drăguţul de căpşor o să se simtă foarte bine aici; cearşafurile sînt cam grosuţe, dar aşa-i la mănăstire ; saltelele sînt însă bune..." Pe urmă veni spre mine, mă sărută şi plecă. Tot timpul îmi spusesem în gînd, privind-o : „Nebună mai e !“ Mă aşteptam din partea ei şi la zile bune, şi la zile rele.

M-am instalat cum am putut mai bine în chilie ; am luat parte la vecernie, la cină şi la odihna care a urmat. Unele maici s-au apropiat de mine, altele m-au ocolit. Cele dintîi se gîndeau că am să le părtinesc faţă de stareţă ; celelalte se şi speriaseră de dragostea pe care ea mi-o arăta. Prima întîlnire s-a scurs lăudîndu-ne unele pe altele, răspunzînd la întrebările despre mănăstirea de unde venisem ; maicile căutau să-mi dibuie firea, înclinările şi gusturile : aşa-i la mănăstire, te încearcă întruna, îţi întind tot soiul de laturi, pe nesimţite, şi din momelile astea înţeleg ce fel de fiinţă eşti. De

pildă, una aruncă o vorbă de ocară, şi toate se uită la tine ; alta începe o poveste şi aşteaptă să-i ceri să-ţi spună mai departe, sau să 'o laşi baltă. Dacă spui o vorbă oarecare, toate o găsesc încîntătoare, deşi ştiu foarte birîe că nu-i aşa. Eşti lăudată sau dojenită dinadins. Maicile încearcă să-ţi desluşească gîndurile cele mai tainice. Te întreabă ce citeşti, îţi dăruiesc cărţi bisericeşti sau lumeşti şi pîn- desc ce anume alegi. Te îndeamnă la mici abateri de la rînduielile mănăstirii. Iţi fac mărturisiri, o bîrfesc pe stareţă ; toate acestea sînt spuse şi răsspuse ; te părăsesc şi te caută, încearcă să afle ce crezi despre moravuri, despre credinţă, despre lume, despre biserică, despre călugărie, despre toate. Din cercetările acestea asidue, găsesc un cuvînt care ţi se potriveşte cel mai bine şi ti-1 adaugă ca poreclă lîngă numele tău : astfel, pe mine m-au numit Sora Suzana-cumpătata.

în prima seară am primit vizita stareţei; a venit să mă dezbrace ; ea mi-a scos vălul şi gulerul, ea m-a piep.- tănat pentru culcare şi tot ea m-a dezbrăcat cu sute de cuvinte dulci şi mii de dezmierdări, care, nu ştiu de ce, m-au cam stînjenit, fiindcă nici eu nu înţelegeam nimic, şi nici ea ; ba chiar acum, dacă aş sta să mă gînde3c, tot n-aş şti ce-am fi putut înţelege din ele. Totuşi, cînd i-am spus duhovnicului, el a luat foarte în serios apropierea aceasta, care mi s-a părut şi mi se pare încă nevinovată, şi m-a oprit cu toată asprimea s-o mai repet de-acum înainte. Deci, stareţa mi-a sărutat gîtul. umerii, braţele ; mi-a lăudat plinătatea trupului şi subţirimea taliei, şi m-a urcat în pat ; a ridicat velinţele de o parte şi de alta, mi-a sărutat ochii, a tras perdelele, apoi a plecat. Am uitat să vă spun că, ştiindu-mă ostenită, mi-a dat voie să stau oricît în pat.

M-am folosit de învoirea dată. A fost poate singura noapte bună petrecută în mănăstire ; şi totuşi, mai apoi n-am nesocotit regulile. A doua zi, pe la nouă dimineaţa, cineva mi-a bătut încetişor în uşă. Eram încă în pat. Am răspuns, şi a intrat o călugăriţă care mi-a spus, destul de ursuză, că e tîrziu şi că mă cheamă stareţa. M-am seu, lat, m-am îmbrăcat în grabă şi m-am dus.

— Bună ziua, copilă, îmi spuse ea. Cum ai dormit azi-noapte ? Hai, că te aşteaptă de-un ceas cafeaua. Cred c-o să-ţi placă. Grăbeşte-te s-o bei, ca să putem sta ni- ţeluş de vorbă...

Tot vorbind, stareţa aşternu pe masă un şerveţel. îmi dădu şi mie unul. Turnă cafeaua şi o îndulci. La fel fă. ceau şi celelalte maici, între ele. Pe cînd mîncam, îmi vorbi despre tovarăşele mele, descriindu-le după cum îi plăcea ei; îmi arătă nespus de multă bunăvoinţă, mă întrebă despre mănăstirea de unde venisem, despre rude*, despre ce necazuri întîmpinasem din partea lor. Lăudă şi defăimă la întimplare şi nu-mi ascultă nici un răspuns pînă la capăt. N-am contrazis-o de loc, aşa că i-au plăcut firea, judecata şi discreţia mea. între timp veni o maică, şi încă una, şi încă una, pînă se strînseră vreo şase. Se vorbi despre toate nimicurile, despre năravurile unei surori, despre cusururile celor ce nu erau de faţă. Şi aşa, ne-am înveselit. într-un colţ al chiliei se găsea un clavir. Am atins clapele, ca să fac ceva, fiindcă abia sosisem în mănăstire şi, necunoscîndu-le pe maicile despre care se ridea. nu făceam haz de glumele auzite. Şi chiar dacă le-aş fi cunoscut, tot nu m-ar fi distrat. Trebuie să fii foarte deştept, ca să poţi glumi cum trebuie. Şi-apoi. cine n-are nici un cusur ? Aşa că, în timp ce ele rîdeau, eu încercam clapele. încetul cu încetul, au prins să mă asculte. Stareţa veni lîngă mine, mă atinse pe umăr şi-mi spuse : „Hai, soră Suzana, distrează-ne puţin. Cîntă-ne mai întîi la clavir şi pe urmă din gură". Am ascultat-o şi am cîntat ce mi-a venit în minte. Am lăsat degetele să-mi alerge în voie pe clape, apoi am cîntat cîteva versete din psalmii lui Mondonville [1].

— Foarte frumos, îmi spuse stareţa, numai că sfinţenie avem cîtă vrem în biserică. Acum sîntem între noi, măicuţele astea sînt prietenele mele şi în curînd au să v fie şi prietenele tale. Ia cîntă-ne ceva mai vesel.

Cîteva dintre maici se amestecară în vorbă :

— Poate că nu ştie altceva; o fi ostenită după drum ; s-o cruţăm ; e de ajuns pentru astăzi.

— Nu, nu, stărui stareţa, cîntă minunat la clavir şi are cea mai frumoasă voce din lume (glasul îmi e plăcut, intr-adevăr, dar, deşi are justeţe, dulceaţă şi flexibilitate, nu prea are tărie) ; n-o las pînă ce nu ne mai cîntă ceva.

Mă cam necăjiseră spusele maicilor. De aceea, i-am

1 Jean-Joseph Mondonville (1711—1772) — compozitor francez, autor de opere, motete şi oratorii; a luat parte la faimoasa ceartă a Bufonilor, ca partizan al muzicii franceze.

răspuns stareţei că poate nu le-ar fi pe plac dac-aş mai cînta.

— Dar îmi place mie.

Mă aşteptam să spună aşa. Le-am cîntat, deci, un cîntec destul de drăguţ, şi maicile aplaudară, lăudîn-du-mă, sărutîndu-mă, dezmierdîndu-mă şi cerîndu-mi încă. unul. Toate dovezile acestea de admiraţie erau nesincere şi făcute numai de ochii stareţei ; cred că oricare dintre ele mi-ar fi smuls glasul şi mi-ar fi frînt degetele, dac-ar fi putut. Vreo cîteva, care se vede că nu ascultaseră muzică în viaţa lor, îmi zvîrliră cîteva vorbe pe cît do caraghioase pe atît de neplăcute, dar stareţa nu le luă in seamă.

— Ia mai tăceţi din gură, le spuse ea ; sora Suzana cîntă ca un înger, şi am s-o chem aici în fiecare zi. *Şi eu ştiam să* cînt *puţin* la *clavir, pe vremuri.* Vreau să mă înveţe ea, din nou...

— Vai, maică stareţă, îi răspunsei, cine a cîntat odată, nu poate uita de tot...

«— Aşa ? Ce bine-mi pare ! Ia lasă-mă în locul tău...

îşi puse degetele pe clape şi începu să cînte alandala, nebuneşte, fără nici o legătură, aşa cum îi erau şi gîndu- rile. Dar mi-am dat seama, cu toate greşelile făcute, că avea mîna mult mai uşoară decît mine. I-am spus lucrul acesta, căci îmi place să laud, şi rareori am pierdut prilejul să o fac, cînd lauda e dreaptă. Te simţi atît de bine atunci ! Maicile plecară pe neobservate, una cîte una, şi am rămas aproape singură cu stareţa, vorbind despre muzică. Ea stătea jos, eu în picioare ; îmi ţinea mîinile între ale ei, şi strîngîndu-mi-le, îmi spunea : „Nu numai că ştii să cînţi minunat, dar ai şi cele mai frumoase degete din lume. Ia te uită, soră Tereza...“ Sora Tereza pleca ochii, se roşea şi îngăima ceva. Ce-i păsa sorii Tereza dacă eu aveam sau nu degete frumoase, sau dacă stareţa le lăuda sau nu pe bună dreptate ? Stareţa îmi îmbrăţişase mijlocul. Găsea că am cea mai frumoasă talie din cîte există. Mă trăsese spre ea, mă luase pe ge- nuchi, îmi ridica bărbia, îmi cerea s-o- privesc în ochi, îmi lăuda ochii, gura, obrajii, pielea ; eu nu-i răspundeam nimic, mă uitam în jos, şi o lăsam, prosteşte, să mă mîngîie cum voia. Sora Tereza, gînditoare, nelinişti tă, se plimba de colo-colo, punea mîna pe toate obiectele, fără să aibă nevoie de ele, nu

ştia ce să mai facă, se uita pe geam, i se părea c-a auzit bătăi în uşă, iar stareţa îi spuse : „Soră Tereza, dacă te plictiseşti, poţi să pleci".

— Nu mă plictisesc de loc, maică.

— Ştii, aş avea multe de vorbit cu fata asta.

— Cred.

— Vreau să-i aflu toată povestea, altfel cum aş putea să îndrept tot răul ce i s-a făcut ? Vreau să-mi povestească tot, fără să uite nimic ; sînt sigură că o să-mi sfîşie inima şi c-am să plîng, dar ce-are a face. Soră Suzana, • cînd am să aflu tot ?

— Cînd vrei, maică stareţă.

— Te-aş ruga să-mi spui chiar acum, dacă avem timp. Cît o fi ceasul ?...

Sora Tereza îi răspunse :

— E cinci, o să toace de vecernie.

— N-are decît să înceapă.

— Dar mi-ai făgăduit o clipă de mîngîiere, înaintea vecerniei. Mă tulbură gîndurile, şi-aş vrea tare mult să-mi deschid mima dinaintea măicuţei mele. Dacă m-aş duce aşa la slujbă, n-<aş putea să mă rog, aş sta cu gîn- dul aiurea.

— Ia lasă-mă, îi spuse stareţa. Eşti nebună, cu gîndurile tale. Pun rămăşag că ştiu despre ce e vorba. 0 să stăm mîine de vorbă.

— Ah ! maică scumpă ! strigă Tereza, aruncîndu-se la picioarele stareţei şi izbucnind în lacrimi, nu mîine. Acum, acum...

— Maică, o rugai şi eu pe stareţă, ridicîndu-mă de pe genunchii ei, îngăduie-i ceea ce-ţi cere. Curmă-i mîhni-

rea. Eu am să plec. Voi avea tot timpul să-ţi mulţumesc pentru grija pe care te-ai milostivit să mi-o arăţi, iar biata soră Tereza, după ce-ai s-o asculţi, n-are să mai sufere...

*** Am făcut un pas spre uşă ; stareţa mă ţinu locului, apucîndu-mi o mînă ; sora Tereza, în genunchi, mi-o prinsese pe cealaltă, mi-o săruta şi plîngea, iar stareţa îi spunea :**

— Vezi cum mă superi cu grijile tale, soră Tereza ? Ţi-am mai spus că nu-mi place să mă superi; nu vreau să mă superi.

— Ştiu, dar nu-mi pot stăpîni simţămintele, aş vrea şi nu pot...

în timp ce vorbeau astfel, am plecat, 4ăsînd-o pe stareţă cu tînără maică. In biserică nu m-am putut împiedica s-o privesc ; părea tot tristă şi abătută. Privirile ni s-au întîlnit de mai multe ori, şi mi s-a părut că-i e tare greu să mi se uite în ochi. Cît despre stareţă, ea moţăia în strană.

Slujba se sfîrşi cît ai bate din plame. După cîte mi s-a părut, maicilor nu prea le plăcea să stea în biserică. Au ieşit grăbite, gungurind ca un stol de păsări scăpate din colivie, şi s-au risipit care. încotro, alergînd, rîzînd, vorbind. Stareţa s-a închis în chilie, iar sora Tereza s-a oprit dinaintea uşii, pîndindu-mă, ca şi cum ar fi vrut negreşit să ştie ce-am să fac. Am intrat în chilia mea. De-acolo am auzit abia peste cîtăva vreme închizîndu-se încetişor uşa chiliei sorii Tereza. Mi-a trecut prin minte că fata asta e geloasă pe mine şi că se teme să nu-i răpesc locul pe care-1 avea în bunăvoinţa şi în prietenia stareţei. Timp de mai multe zile în şir am căutat să aflu dacă nu cumva mă înşel; şi cînd n-am mai avut nici o îndoială că bănuiala mea e dreaptă, cînd i-am înţeles uşoarele porniri de mînie, temerile copilăreşti, încăpăţânarea de-a se ţine scai după mine, de a mă cerceta, de-a se găsi mereu între stareţă şi mine. de a ne curma convorbirile, de a-mi bagateliza calităţile, de a-mi scoate la iveală cususurile, dar mai cu seamă cînd am văzut-o palidă, cînd mi-am dat seama că suferă, că i s-a şubrezit sănătatea şi chiar mintea, m-am dus la ea şi am întrebat-o :

— Draga mea, ce-i cu tine ?

Ea nu mi-a răspuns. Venirea mea o uimise şi o pusese în încurcătură ; nu mai ştia nici ce să spună, nici ce să facă.

— Eşti nedreaptă cu mine ; spune-mi adevărul, nu cumva ţi-e teamă că mă folosesc de prietenia stareţei ca să te alung din inima ei ? Linişteşte-te ; am altă fire decît îţi închipui; dacă aş avea norocul să cîştig încrederea stareţei...

— Vei dobîndi orice voieşti ; te iubeşte ;, acum face pentru dumneata exact ce-a făcut, la început, pentru mine.

— Ei bine, fii sigură că n-am să-i folosesc încrederea decît ca s-o fac să te iubească şi mai mult.

— Crezi că e în puterea ta ?

— De ce nu ?

In loc să-mi răspundă, mi s-a aruncat de gît şi mi-a spus oftînd :

— Ştiu că n-ai nici o vină, îmi spun mereu asta ; totuşi, făgăduieşte-mi...

— Ce să-ţi făgăduiesc ?

— Că...

— Spune ; am să fac tot ce-am să pot.

Ea se codi. îşi acoperi ochii cu palmele şi-mi spuse, atît de încet, încît abia dacă o auzeam :

— Făgăduieşte-mi că ai s-o vezi cît ai să poţi mai rar...

Rugămintea ei mi s-a părut ciudată; de aceea, nu m-am putut împiedica s-o întreb :

x **— Dar ce-ţi pasă dacă o văd rar sau des Pe stareţă ? Eu nu m-aş supăra, oricît ai vedea-o. N-ar trebui să te superi nici tu ; nu ţi-e de ajuns că-ţi făgăduiesc să nu te vorbesc de rău în faţa ei, nici pe tine şi nici pe oricare alta ?**

Drept răspuns, ea se depărtă de mine, se trînti pe pat şi-mi şopti îndurerată :

— Sînt pierdută !

— Pierdută ? De ce ? Pesemne că mă crezi fiinţa cea mai rea din lume !

Abia îi spusesem cuvintele acestea, cînd intră stareţa. Fusese în ehilia mea, nu mă găsise acolo ; mă căutase Zadarnic prin toată mănăstirea ; dar nu-i dăduse prin gînd că m-aş putea afla la sora Tereza. De îndată ce maicile trimise după mine îi spuseră unde sînt, ea veni în goană. Ochii îi erau tulburi, şi faţa i se întunecase, dar o ştiam atît de schimbătoare

! Sora Tereza stătea, tăcută,
Pe pat; eu rămăsesem în picioare. I-am spus :

— Dragă maică, iartă-mă c-am venit aici fără să-ţi cer voie.

— E drept c-ar fi fost mai bine să-mi ceri.

— Mi-a fost milă de biata soră Tereza : o vedeam că suferă...

— Ce are ?

— Să spun ? Şi de ce-aş tăcea, la urma urmei ? E doar un lucru care-i face cinste şi arată cît îi eşti de dragă. Bunăvoinţa pe care mi-ai arătat-o i-a înfricoşat dragostea ; se teme să nu-i iau locul în inima dumitale ; şi gelozia asta, atît de curată, atît de firească şi de măgulitoare pentru dumneata, o chinuia cumplit pe biata soră Tereza-; am venit s-o liniştesc.

După ce mă asc.ultă, stareţa luă o înfăţişare aspră şi impunătoare, apoi spuse :

— Soră Tereza, te-am iubit şi te mai iubesc încă ; n-am a mă plînge de tine şi nici tu nu vei avea de ce să te plîngi; dar nu îngădui pretenţiile tale egoiste de-a nu mai vedea pe nimeni în afară de tine. Dezbară-te de ele, dacă nu vrei să stingi dragostea pe care ţi-o mai păstrez şi dacă n-ai uitat încă soarta maicii Agata„. Apoi, întorcîndu-se spre mine, îmi zise : Agata e maica aceea înaltă şi oacheşă, care, la slujbă, stă în faţa mea. (îmi dădea explicaţii fiindcă ieşeam atît de rar, trecuse atît de puţină vreme de cînd mă găseam în mănăstire şi eram atît de nouă, încît n-ajunsesem să cunosc numele tuturor maicilor.) Pe urmă, stareţa adăugă : O iubeam pe Agata, cînd a venit Tereza la noi, şi am îndrăgit-o pe ea. Maica Agata a fost la fel de neliniştită, a făcut a- celeaşi nebunii ; am prevenit-o, dar nu s-a îndreptat şi m-am văzut silită, multă vreme, să iau măsuri aspre, care nu sînt de loc potrivite cu firea mea ; altfel, oricare dintre maici îţi va spune că sînt bună şi că nu pedepsesc

decît călcîndu-mi pe inimă... Şi, adresîndu-se sorii Te- reza, stareţa vorbi iar : Copila mea, nu-mi place să mă superi, ţi-am mai spus-o o dată ; mă cunoşti. Nu mă face să-mi ies din fire !.... Apoi, sprijinindu-se cu o mină pe umărul meu, îmi spuse : Hai, soră Suzana, condu-mă.

Am ieşit împreună. Sora Tereza vru să vină după noi, dar stareţa, întorcîndu-şi nepăsătoare capul peste umărul meu, îi porunci cu asprime :

— Intră în chilie, şi să nu mai ieşi pînă nu ţi-oi îngădui eu !

Tereza se supuse ; trînti uşa şi rosti cîteva cuvinte la auzul cărora stareţa tresări ; de ce-o fi tresărit, nu ştiu, fiindcă n-aveau nici un sşns ; am văzut însă că se mîniase şi i-am spus :

— Maică dragă, dacă ţii puţin la mine, iart-o pe sora Tereza. Şi-a pierdut capul, nu mai ştie nici ce spune şi nici ce face.

— S-o iert ? Şi eu aş vrea s-o iert, dar ce-mi dai ?

% — Ah ! maică dragă, cît de fericită aş fi să am ceva caro să-ţi placă şi să-ţi domolească mînia.

Ea lăsă ochii în jos, roşi, oftă ; ai fi zis că e un îndrăgostit. Apoi, lăsîndu-se alene spre mine, ca şi cum ar fi cuprins-o ameţelile, îmi şopti : „Dă-mi fruntea să ţi-o sărut..M-am plecat, -şi mi-a sărutat fruntea. De atunci, de cîte ori se întîmpla să greşească vreo maică, stăruiam pe lîngă stareţă şi eram sigură că-i dobîndesc iertarea, pentru cine ştie ce nimicuri nevinovate ; o sărutare pe frunte sau pe gît, pe ochi sau pe obraji, pe gură sau pe

- mîini, pe sîni sau pe braţe, dar mai ales pe gură ; spunea că am respiraţia dulce, dinţii albi, buzele fragede şi rumene.

Şi zău, tare frumoasă ar mai trebui să fiu, dacă aş merita măcar o mică parte din laudele ei : căci despre fruntea mea spunea că e albă, netedă şi de-o formă încîntătoare ; despre ochii mei că sînt strălucitori, despre obraji că sînt rumeni şi dulci, despre mîini că sînt mici şi grăsuţe ; despre sîni că sînt tari ca marmura şi că au o linie admirabilă, despre braţele mele că sînt cum nu se poate mai bine făcute şi mai rotunjite ; spunea că am un gît cum nici o altă maică nu mai are şi că e de o frumuseţe desăvîrşită şi rară; şi

cîte şi mai cîte nu-mi
spunea ! Pe ici pe colo mai era şi cîte un pic de adevăr în spusele ei; nu credeam chiar tot ce-mi spunea, dar cîte un pic tot mi se potrivea. Uneori, măsurîndu-mă din creştet pînă în tălpi, cu o privire pe care n-o mai văzusem în ochii altor femei, îmi spunea : „E o adevărată fericire că te-a chemat Dumnezeu în mănăstire. Altfel, cu chipul tău, ai fi dus la pierzanie toţi bărbaţii care te-ar fi văzut, şi-ai fi fost sortită iadului şi tu, odată cu ei. Dumnezeu ştie ce face.“

Tot mergînd, ne apropiaserăm de chilia ei. Tocmai mă pregăteam să plec, dar ea m-a prins de mînă, spunîndu-mi : „Cu toate că e prea tîrziu să-mi povesteşti ce-ai îndurat la Sainte-Marie şi la Longchamp, hai, intră să-mi dai o lecţioară.de clavir“.

Am intrat după ea. într-o clipă a deschis clavirul, şi-a pregătit caietul, a tras 'un scaun. Era tare sprintenă. M-am aşezat. Fiindcă se temea să nu-mi fie cumva răcoare, a luat o pernuţă de pe scaun, mi-a adus-o dinainte, s-a aplecat, mi-a prins picioarele şi mi le-a pus deasupra pernuţei; pe urmă i-am cîntat cîteva melodii de Couperin, Rameau, Scarlatti. In timp ce cîntam, ea îmi dezgolise puţin gîtul, îşi pusese mîna pe umărul meu gol, şi vîrfurile degetelor pe sîni. Ofta. Părea că se înăbuşă, că o apasă ceva ; mai: întîi mîna pe care mi-o ţinuse pe Umăr mă .strînsese tare, apoi nici n-o mai simţeai de uşoară, ca şi cum şi-ar fi pierdut vlaga şi viaţa, iar capul şi-l lipise de al meu. Tare trebuie să mai fi fost simţitoare şi tare trebuie să-i mai fi plăcut muzica nebunei acesteia, fiindcă de cînd sînt n-am mai văzut încă la nimeni ca un cîntec, două să aibă urmări atît de neobişnuite.

Aşa petreceam amîndouă, simplu şi plăcut, cînd, pe neaşteptate, uşa s-a deschis cu putere ; m-am speriat şi eu, şi stareţa. Era zăpăcita de sora Tereza, cu veşmintele mototolite, cu ochii tulburi ; s-a uitat la noi cu o stăruinţă ciudată. îi tremurau buzele de nici nu putea vorbi măcar. Cînd şi-a revenit în fire, s-a aruncat la picioarele stareţei. M-am rugat şi eu împreună cu ea şi i-am do- bîndit încă o dată iertarea. Stareţa a mustrat-o însă cum nu se poate mai aspru, zicîndu-i că-i ultima oară cînd o iartă, cel puţin pentru astfel de greşeli. Apoi am ieşit amîndouă odată.

In drum spre chiliile noastre, i-am spus :

— Ia seama, dragă soră Tereza, să n-o superi pe sta-

reţă. Eu n-am să te părăsesc, dar din pricina asta o să mă bucur de mai puţină trecere în faţa ei ; şi-aş fi deznădăjduită să nu mai pot face nimic, nici pentru tine, nici pentru alta. Tu ce crezi ?

Nici un răspuns.

— De ce te temi de mine ?

Nici un răspuns.

— Oare nu poate maica stareţă să ne iubească la fel de mult pe amîndouă ?

— Nu, nu, strigă ea, asta e cu neputinţă ; în curind o să-i fie silă de mine, şi am să mor de durere. Ah ! de ce-ai venit aici ? N-ai să fii nici tu fericită multă vreme, sînt sigură; iar eu voiifi totdeauna nenorocită.

— Ştiu că e o mare nenorocire să pierzi bunăvoinţa stareţei, i-am răspuns eu, dar există una şi mai mare : aceea de a merita s-o pierzi ; tu n-ai nici o vină.

— Ah ! Doamne !

— Dacă te mustră cugetul pentru vreun păcat, trebuie să-l ispăşeşti, şi cel mai sigur mijloc e să înduri fără cîrtire pedeapsa.

— Nu ştiu, nu'ştiu dacă am păcătuit ! Şi-apoi tocmai ea să mă pedepsească !

— Tocmai ea, soră Tereza, tocmai ea-! Aşa se vorbeşte despre o stareţă ? Nu-i frumos ; nu-ţi dai seama ce vorbeşti. Şi sînt sigură că păcatul ăsta e mai greu decît cele care te chinuiesc.

— Ah ! Doamne ! Doamne !... suspină ea.

Apoi ne-am despărţit; sora Tereza^ca să plingă în chilia ei, eu ca să mă gîndesc, în chilia mea, la ciudăţeniile minţii femeieşti.

Iată unde duce sihăstria. Omul e născut să trăiască în lume ; desparte-1 de ea, izolează-1 şi i se vor împrăştia gîndurile, i se va strica firea, îi vor răsări în inimă o mie de patimi ridicole ; în minte îi vor i încolţi gînduri ' smintite, aşa cum încolţesc mărăcinii în pustiu. Lasă-1 pe om în pădure, şi-o să devină fiară ; iar dacă-1 duci în mănăstire, unde pe lîngă sărăcie mai are de îndurat şi robia, va fi şi mai rău încă. Dintr-o pădure tot mai ieşi, dar din mănăstire niciodată ; în pădure eşti liber, iar în mănăstire eşti rob. Poate că ai nevoie de mai multă putere sufletească pentru a îndura singurătatea decît pentru a îndura sărăcia cea mai cruntă ; sărăcia înjoseşte, sihăstria te corupe. Cum e oare mai bine să trăieşti : ta un mîrşav sau ca un nebun ? Asta n-aş îndrăzni s-o hotărăsc. Dar e bine să te fereşti şi de una,

şi de alta.

Pe zi ce trecea, vedeam cum creşte dragostea stareţei Pentru mine. Cînd ne căutai, sau eu eram in chilia ei, sau ea în chilia mea. Dacă mă durea cît de puţin capul, rnă trimitea la infirmerie, mă scutea de slujbe, îmi poruncea să mâ duc devreme la culcare, numi dădea voie sî vin la slujba de dimineaţă.

In biserică, la masă, în timpul recreaţiei, nu pierdea niciodată prilejul să-mi dea dovezi de prietenie. în biserică, dacă se nimerea vreun verset drăgăstos şi duios, ea îl cînta pentru mine, sau dacă îl cînta altcineva, ea mă sorbea din ochi. La masă îmi trimitea întotdeauna cîte ceva care-i plăcuse îndeosebi; în timpul recreaţiei mă ţinea pe după mijloc şi-mi spunea lucrurile cele mai ciulei şi mai plăcute. Nu primea niciodată vreun .dar, fără sâ-1 împartă cu mine : ciocolată, zahăr, cafea, lichior, tutun, rufe, batiste, orice. îşi golise chilia de tablouri, vase, rr.obile şi de-o mulţime de alte lucruri plăcute şi comode, ca s-o împodobească pe a mea ; aproape că nu se întîmpla sâ lipsesc un ceas măcar, fără ca la întoarcere să nu mă Pomenesc îmbogăţită cu vreun dar. Cînd mă duceam la ea să-i mulţumesc, o cuprindea o bucurie de nedescris ; mă săruta, mă dezmierda, mă lua pe genunchi, îmi spunea toate tainele mănăstirii, şi îşi făgăduia o viaţă de mii de ori mai fericită decît viaţa pe care ar fi avut-o în lume, numai s-o iubesc eu. După asta se oprea, mă privea cu duioşie în ochi şi mă întreba :

— Iţi sînt dragă, soră Suzana ?

— Cum s-ar p\itea altfel ? Ar însemna să fiu nerecunoscătoare.

— Aşa e.

— Eşti atît de bună.

— Ştii de ce ? Fiindcă-mi placi...

Şi vorbind astfel, lăsa ochii în jos ; mîna cu care îmi cuprinsese mijlocul mă strîngea şi mai tare ; cealaltă mînă, pusă pe genunchii mei, apăsa şi mai mult; mă trăgea spre ea ; îşi lipea obrazul de al meu, gemea, se răsturna în jilţ, tremura ; s-ar fi zis că vrea să-mi încredinţeze o taină şi nu îndrăznea ; o năpădeau lacrimile ; apoi îmi spunea :

— Ah, soră Suzana, tu nu mă iubeşti !

— Cum nu te iubesc, maică stareţă ?

— Nu, nu mă iubeşti !

— Spune-mi ce să fac, ca să-ţi dovedesc ?
— Ar trebui să ghiceşti singură.
— Mă tot gîndesc, dar degeaba ; nu ghicesc.

Ea tăcea, şi tăceam şi eu. Îşi dezgolise gîtul, îmi luase una din mîini, punîndu-şi-o pe sîni; părea că simte o plăcere de nespus. îmi cerea să-i sărut fruntea, obrajii, ochii şi gura, iar eu mă supuneam. Cred că riu făceam nici un rău prin asta ; dar plăcerea ei părea să crească tot mai mult, şi cum nici nu doream altceva decît să-i măresc, într-un fel nevinovat, fericirea, îi sărutam mereu fruntea, obrajii, ochii şi gura. Mîna pe care mi-o .pusese pe genunchi mi se plimba pe deasupra veşmintelor, de la vîrfurile picioarelor pînă la şold, strîngîndu-mă cînd într-un loc, cînd într-altul; ea mă îndemna, îngăimînd cuvintele, cu voce schimbată şi înceată, s-o mingii şi mai, mult, iar eu o mîngiiam ; pînă cînd, la un moment dat, nu ştiu dacă de plăcere sau de mîhnire, s-a îngălbenit ca o moartă ; i s-au închis ochii, i s-a încordat tot trupul: buzele mai întîi i s-au strîns, acoperite de-o spumă subţire ; apoi i s-a descleştat gura, şi a gemut adînc, de credeam că-şi dă sufletul. M-am ridicat repede, crezînd că i-a venit rău ; voiam să ies, să chem în ajutor. Ea şi-a deschis, uşor, pleoapele şi mi-a spus : „Nevinovato ! Nu-i nimic ; ce vrei să faci ? Stai locului..." O priveam uimită, neştiind dacă să plec sau să mai rămîn. Ea îşi deschise din nou pleoapele ; nu mai putea de loc să vorbească ; mi-a făcut semn să mă apropii şi să-i stau iar pe genunchi. Nu ştiu ce se petrecea cu mine ; mă temeam, tremuram, îmi bătea inima, respiram greu, mă simţeam tulburată, sufocată, frămîntată, îmi era frică; mi se părea că mă părăsesc puterile şi că sînt gata să mă prăbuşesc ; cu toate astea, n-aş putea spune că mă simţeam rău. M-am apropiat <fe ea ; mi-a făcut din nou semn să-i stau pe genunchi; am stat ; ea era ca moartă ; eu, ca şi cum m-aş fi găsit pe pragul morţii. Şi am rămas multă vreme, şi una şi; alta, în starea aceea nefirească. Dacă s-ar fi întîmplat să intre vreo maică, s-ar fi speriat, pe bună dreptate ; şi-ar fi putut închipui sau că am leşinat amîndouă, sau că am adormit. Şi totuşi, buna mea stareţă, fiindcă e cu neputinţă să fii atît de simţitoare şi să nu fii bună, s-a dezmeticit. Stătea tot răsturnată în jilţ ; ochii îi ţinea tot închişi ; dar în obraji i se iviseră cele mai frumoase

culori ; îmi prinse o mînă şi mi-o sărută, iar eu i-am spus : „Vai maică, tare mi-a fost teamă..." Ea îmi zîmbi blînd, fără să deschidă ochii. „Oare nu ţi-a fost rău ?“

— Nu.

— Eu aşa am crezut.

— Nevinovata! Ah ! Nevinovata scumpă! Cît o iubesc !

Şi vorbind astfel, se săltă, se aşeză cum trebuie în jilţ, mă strinse la piept, îmi sărută obrajii cu putere şi mă întrebă :

— Cîţi ani ai ?

— Aproape douăzeci.

— Cum se poate ! N-aş crede...

— Nu te mint, maică.

— Vreau să-ţi cunosc toată viaţa ; ai să mi-o povesteşti ?

— Da, maică.

— Toată ?

— Toată.

— Acum s-ar putea să vină cineva ; hai să ne aşezăm la clavir : Ai să-mi dai lecţii.

Ne-am aşezat; dar nu ştiu cum s-a făcut că-mi tremurau mîinile, nu vedeam în caiet decît o încîlceală de note, şi-mi era cu neputinţă să cînt. I-am sţJus stareţei lucrul acesta ; ea a rîs şi s-a aşezat în locul meu, dar a fost şi mai rău : i se muiaseră braţele de tot.

— Văd eu, copila mea, că nici tu nu eşti în stare să-mi arăţi şi nici eu să învăţ, îmi zise ea ; am cam ostenit şi trebuie să mă odihnesc : Adio. Mîine aş vrea negreşit să ştiu tot ce s-a petrecut în sufleţelul tău ; adio...

De obicei, cînd plecam, mă însoţea pînă la uşă şi mă petrecea cu ochii cît ţinea coridorul, pînă ajungeam în chilie ; atunci îmi arunca o sărutare, cu vîrfurile degetelor, şi nu închidea uşa pînă ce n-o închideam eu pe-a mea ; de data asta, însă, abia dacă s-a ridicat ; n-a fost în stare decît să se mute în jilţul de lîngă pat ; s-a aşezat în el, şi-a pleeat capul pe pernă, mi-a trimis o sărutare şi a închis ochii, iar eu am plecat.

Chilia mea se găsea aproape faţă în faţă cu chilia sorei Tereza ; uşa ei era deschisă ; sora Tereza mă aştepta ; m-a oprit şi mi-a spus :

— Ah ! soră Suzana, te-ntorci de la stareţă ?

— Da.

— Ai stat mult acolo ?

— Cît a vrut ea.

— Parcă îmi făgăduiseşi altceva.

— Nu ţi-am făgăduit nimic.

— Ai avea îndrăzneala să-mi spui ce-ai făcut acolo ?...

Cu toate că nu ştiam să fi făcut vreun lucru rău, vă mărturisesc totuşi, domnule marchiz, că întrebarea ei m-a încurcat ; sora Tereza băgă de seamă, stărui, şi atunci i-am răspuns :

— Soră dragă, poate n-o să mă crezi pe mine ; dar pe stareţă ai s-o crezi ; am s-o rog pe ea să-ţi spună.

— Soră Suzana, draga mea, mă opri ea speriată ; să nu faci una ca asta ; doar nu vrei să mă nenoroceşti ; stareţa n-o să mi-o ierte niciodată ; n-o cunoşti : e în stare să treacă de la cea mai mare duioşie la cruzime; şi nu ştiu ce m-aş face. Făgăduieşte-mi eă n-ai să-i spui.nimio.

— Vrei să nu-i spun ?

— Te rog, în genunchi te rog. Sînd deznădăjduită, dar n-am încotro ; văd că trebuie să dau înapoi ; n-am încotro. Făgăduieşte-mi că n-ai să-i spui nimic.

Am ridicat-o şi i-am făgăduit ; ea m-a crezut şi bine a făcut; apoi am intrat fiecare în chilia ei.

Cînd am rămas singură, m-au prins gîndurile ; aş fi vrut să mă rog, dar mi-era cu neputinţă ; căutam să fac ceva ; începeam un lucru şi-l lăsam ca să încep altul, pe care iar îl lăsam apoi, de îndată ; mîinile mi se opreau singure; nu mai eram în stare de nimic ; niciodată nu mă simţisem aşa. Apoi mi s-au închis ochii; şi-am adormit puţin, deşi nu dorm niciodată în timpul zilei. Cînd m-am trezit, mă tot întrebam ce s-o fi petrecut între stareţă şi mine, mă cercetam... Şi tot întrebîndumă, mi s-a părut că încep să înţeleg... dar îmi veneau în minte nişte gînduri atît de nedesluşite, de nebuneşti şi de ridicole, încît le-am alungat. In cele din urmă, mi-am închipuit că stareţea trebuie să îie bolnavă ; apoi m-am gîndit că, pesemne, boala ei se ia ; sora Tereza se molipsise, şi aveam să mă molipsesc şi eu.

A doua zi, după utrenie, stareţa mi-a spus :

— Soră Suzana, astăzi nădăjduiesc că-mi vei povesti tot ce ţi s-a întîmplat ; hai cu mine...

M-am dus. M-a aşezat în jilţul de lîngă pat, iar ea Şi-a tras un scaun ceva mai mic ; fiindcă sînt înaltă şi stăteam în jilţ, stareţa părea tare mică pe lingă mine. Stătea atît de aproape, încît genunchii îmi intraseră

între genunchii ei; ea îşi rezemase coatele de pat. După o clipă de tăcere, i-am spus :

— Cu toate că sînt tînără, am avut multe de suferit; în curînd se vor împlini douăzeci' de ani de cînd m-am născut şi tot douăzeci de cînd mă chinuiesc. Nu ştiu dacă am să-ţi pot povesti totul şi dacă te va răbda inima să mă asculţi; n-am avut decît necazuri, şi cu părinţii, şi la mănăstirea Sainte-Marie, şi la Longchamp; peste tot numai necazuri ; de unde vrei să încep, maică ?

— De la început.

— Ar însemna să-ti povestesc întîmplări prea multe Şi prea triste, şi n-aş vrea să te mihnesc.

— N-ai grijă ; îmi place să plîng ; plînsul e cum nu se poate mai plăcut pentru o inimă duioasă. Trebuie să-ţi P^că şi ţie ; tu ai să-mi ştergi lacrimile, eu am să ţi le şterg pe-ale tale, şi aşa ne vom simţi fericite în mijlocul suferinţelor ; cine ştie la ce ne poate duce înduioşarea... Şi vorbind astfel, ea.mă privi de jos în sus, cu ofchii umezi; îmi luă mîinile ; se ghemui şi mai mult lîngă mine, pînă ce ne-am lipit una de altă.

— Povesteşte-mi. copila mea ; te-ascult şi simt cum mă apasă nevoia de-a mă înduioşa ; de cînd sînt nu m-am simţit atît de miloasă şi de drăgăstoasă...

- Am început, aşadar, să-i spun povestea vieţii mele, aproape la fel cum v-am scris-o şi dumneavoastră. Nici nu vă puteţi închipui cît a tulburat-o. cum a suspinat, cîte lacrimi a vărsat, cît de indignată a fost împotriva cruzilor mei părinţi, împotriva netrebnicelor maici de la Sainte-Marie şi de la Longchamp ; m-ar mîhni dacă li s-ar întîmpla măcar o parte din relele pe care stareţa ar fi dorit să li se-ntîmple ; mie, uneia, mi-ar fi cu neputinţă să clintesc măcar un fir de păr din capul celui mai cumplit duşman. Uneori stareţa mă întrerupea, se ridica, umbla de colo-colo, apoi se aşeza la loc ; alteori îşi înălţa braţele spre cer şi-şi ascundea faţa în poala mea. Cînd i-am povestit despre temniţă, despre cum au vrut să a- lunge diavolul din mine, despre biciuire, doar că n-a ţipat ; iar cînd am terminat şi am tăcut, ea a rămas cîtva timp rezemată de pat, cu faţa ascunsă în velinţe şi cu braţele întinse deasupra capului ; iar eu i-am spus : „Maică, iartă-mă că te-am mîhnit : eu te-am prevenit, dar aşa ai vrut..." „Afurisitele ! Fiarele !" striga ea. „Numai în mănăstiri poate exista atîta neomenie. Cînd se îmbină ura cu iritarea zilnică, nu mai ştii pînă unde pot ajunge

lucrurile. Ce bine că eu sînt blîndă ; iubesc toate maicile ; şi ele au luat, una după alta, cîte o părticică din firea mea ; acum se iubesc între ele. Dar cum de-a putut sănătatea ta, atît de gingaşă, să facă faţă atîtor cazne ? Cum de nu s-au zdrobit picioruşele şi mînuţele astea ? Cum de nu ş-a sfărîmat un organism atît de plă- pînd ? Cum de nu s-a stins în lacrimi luciul ochişorilor ăstora ? Auzi. fiarele ! să-i lege braţele cu funii... " şi-mi săruta braţele, „Să-nece în lacrimi ochişorii ăştia !..." Şi mi-i săruta. „Să smulgă suspine şi gemete din guriţa asta !..." Şi-mi săruta gura. „Să acopere cu norii mihnirii un chip atît de încîntător !..." Şi iar mă săruta. „Să ofileşti trandafirii din obrăjorii ăştia !..." Şi-mi mîngîia o- brajii, şi mi-i săruta. „Să urîţeşti asemenea căpşor ! Să-i smulgi părul! Să-i încreţeşti fruntea cu necazuri !..." Şi-mi săruta capul, fruntea, părul... „Au îndrăznit să sugrume un gît ca al ei şi să sfîşie umerii ăştia !..." Şi-mi descheia gulerul, îmi desfăcea rochia şi vălul; pletele mi se răspîndiseră pe umerii dezgoliţi ; pieptul îmi era aproape gol, şi ea mă săruta pe gît, pe umerii dezgoliţi ?i Pe pieptul aproape gol.

Atunci mi-am dat seama, după tremurul care o [a]Pucase, după cum bîiguia cuvintele, după ochii ei rătăciţi şi după mîini, după genunchiul care i se împingea între genunchii mei, după ardoarea cu care mă strîngea Şi după puterea cu care mă ţinea în braţe, că în curînd are s-o apuce din nou boala. Nu ştiu ce se petrecea în lintea mea, dar mă cuprinsese o teamă, un fior şi o Moleşeală care-mi adevereau bănuiala cum că boala ei ar îi molipsitoare.

I-am spus :

— Maică, uite în cel hal m-ai adus ! dacă vine cineva...

— Stai, stai, mi-a răspuns ea, cu vocea sugrumată; n-o să vină nimeni...

Eu însă tot mă căzneam să mă ridic şi să mă smulg de lîngă ea, zicîndu-i:

— Maică, maică, ia seama ! Iar ţi se face rău. Indură-te şi lasă-mă...

Voiam să plec; sînt sigură de asta; dar nu puteam. Mă moleşisem de tot, mi se muiaseră genunchii. Stareţa stătea jos ; eu mă ridicasem în picioaredar mă temeam [s]ă nu cad peste ea şi s-o rănesc ; de aceea m-am aşezat Pe marginea patului şi i-am spus :

— Maică, nu ştiu ce am, mi-e rău.

— Şi mie, îmi răspunse ea, dar nu-i nimic, odihneşte-te puţin, o să-ţi treacă...

Şi, într-adevăr, m-am potolit şi eu şi ea. Păream doborîte amîndouă ; eu îmi pusesem capul pe pernă ; ea si-1 ţinea pe genunchii mei, cu fruntea sprijinită în palme. Am stat aşa cîteva timp ; la ce s-o fi gîndit stareţa, nu Ştiu ; dar eu, una, nu mă gîndeam la nimic şi nici n-aş

putut să mă gîndesc, atît de slăbită mă simţeam. Tăceam şi una şi alta cînd stareţa îmi zise :

— Suzana, n-ai spus cumva că-ţi era tare dragă prima stareţă ?

— Ba da.

— Nu te iubea ea mai mult decît mine ; tu însă o iubeai mai mult... De ce nu-mi răspunzi ?

— Eram nefericită şi-mi alina necazurile.

— Dar de unde ţi se trage sila asta pentru călugărie ? Suzana, tu îmi ascunzi ceva.

— Iartă-mă, maică.

— Suzana, e cu neputinţă, drăguţă cum eşti — fiindcă eşti foarte drăguţă, fetiţa mea, nici nu-ţi dai seama cit eşti de drăguţă — e cu neputinţă să nu ţi-o fi spus nimeni pînă acum.

— Ba mi s-a spus, maică.

— Şi cel ce ţi-a spus-o nu-ţi displăcea ?

— Nu. ’

— Iţi plăcea ?

— De loc.

— Cum, nu ţi-a tresărit niciodată inima ?

— Niciodată.

— Adică, vrei să spui că nu din pricina unei patimi tainice sau neplăcute părinţilor ai prins sila asta de mănăstire ? Hai, mărturiseşte-mi, sînt înţelegătoare.

— Nu prea am ce să mărturisesc.

— Atunci, te mai întreb o dată, de unde ţi se trage sila de mănăstire ?

— De la viaţa călugăreasQă, maică. Nu pot să sufăr îndatoririle, treburile ei, singurătatea, silnicia ; mi se pare că sînt născută pentru altceva.

— Şi ce tei face să simţi asta ?

— Urîtul care mă năpădeşte. Mi-e urîtă mănăstirea.

— Chiar şi mănăstirea noastră ? * %

— Da, maică ; chiar şi ea, cu toată bunăvoinţa pe care mi-o arăţi.

— Dar ce imbolduri, ce dorinţe simţi în sinea ta ?

— Nici unul.

— Te cred ; pari foarte potolită din fire.
— Sînt destul de potolită.
— Eşti chiar rece.
— Asta nu ştiu.
— Cunoşti lumea ?
— Puţin.
— Cu ce crezi că te-ar putea ea atrage ?
— Nu-mi dau bine seama ; dar trebuie să fie ceva.
— Nu cumva îţi pare rău că nu eşti liberă ?
— Şi de asta îmi pare rău, şi de multe alte lucruri.
— Care sînt lucrurile acelea ? Draga mea, spune-mi cinstit; nu cumva ai vrea să te măriţi ?
— Nici vorbă că aş vrea mai mult să mă mărit decît fiu călugăriţă.
— Şi de oe ai vrea mai mult ?
— Nu ştiu.
— Nu ştii ? Dar, ia spune-mi ce simţi cînd te găseşti în faţa unui bărbat ?
— Nimic ; dacă e deştept şi vorbeşte frumos, îl ascult cu plăcere ; dacă e chipeş, îl privesc.
— Şi nu-ţi bate inima ?
Pînă acum a stat liniştită.
— Cum ? Vrei să spui că atunci cînd te soarbe din °chi un bărbat nu simţi nimic... ?
— Ba, cîtepdată, mă simt stînjenită ; şi-mi cobor primirile.
— Nu te simţi de loc tulburată ?
— De loc.
— Dar simţurile, ce-ţi zic ?
— Nu le cunosc graiul.
— Cu toate astea, ele vorbesc.
— Se poate...
— Şi nu le înţelegi ?
— De loc.
— Cum ? Tu... simţurile au un grai atît de dulce ; n-ai vrea să-l auzi ?
— Nu, maică ; la ce mi-ar folosi ?
— Ţi-ar ajuta să-ţi împrăştii urîtul.
— Sau poate să mi-1 măresc. Şi apoi, ce poate să însemne graiul simţurilor, aşa, fără nici un rost ?
— Cînd îl vorbeşti, te adresezi totdeauna cuiva; °rice-ai spune, e mai bine decît să fii singură, cu toate că nici singură nu e rău de loc.
— Nu înţeleg nimic din tot ce-mi spui.

— Dacă ai vrea, fetiţa mea, ţi-aş vorbi mai lămurit.

— Nu, maică, nu vreau. Nu ştiu nimic ; şi-mi place n^ai mult să nu ştiu decît să aflu lucruri care m-ar face Poate şi mai nefericită decît sînt. N-am dorinţe, şi nici nu vreau să-mi descopăr unele pe care nu mi le-aş putea împlini.

— Şi de ce crezi că nu ţi le-ai putea împlini ?

— Cum aş putea oare ?

— Ca mine.

— Ca dumneata ! Dar nu e nimeni în mănăstire.

— Sînt eu, draga mea ; şi mai eşti tu.

— Ei şi ? Ce-ţi sînt eu ? Şi ce-mi eşti dumneata ?

— Cît eşti de nevinovată !

— Da, maică, e adevărat că sînt nevinovată ; şi mai bine aş muri decît să nu mai fiu.

Nu ştiu cu ce-au putut-o supăra vorbele mele. dar chipul stareţei se schimbă pe dată ; părea serioasă, îngrijată ; îşi plecase privirile ; mîna de pe genunchii mei îşi slăbi mai întîi strînsoarea, apoi se retrase.

Am întrebat-o :

— Ce s-a întîmplat. maică ? Mi-a scăpat cumva vreo vorbă care te-a jignit ? Iartă-mă. M-am folosit de libertatea pe care mi-o făgăduiseşi ; şi nu mă gîndesc prea mult înainte de a-ţi răspunde ; dar chiar dacă m-aş gîndi, ar fi totuna, ba poate şi mai rău. Toate lucrurile despre care am vorbit îmi sînt necunoscute ! Iartă-mă...

Vorbindu-i astfel, am prins-o cu braţele de după gît şi mi-am culcat capul pe umărul ei. Ea m-a prins în braţe şi m-a strîns, drăgăstoasă. Am rămas aşa cîteva clipe, apoi, recăpătîndu-şi duioşia şi seninătatea, stareţa m-a întrebat :

— Ia spune, Suzana, cum dormi noaptea ?

— Foarte bine, mai ales de cîtăva vreme încoace.

— Adormi numaidecît.

— De obicei, da.

— Şi cind nu adormi numaidecît, la ce te gîndeşti ?

— La ce-a fost, la ce-o să mai fie ; uneori mă rog ; alteori plîng, mai ştiu eu ? N

— Dar dimineaţa te trezeşti devreme-2

— Devreme.

— Şi te scoli imediat ?

— Da.

— Va să zică, nu-ţi place să visezi ?

— Nu.

— Şi nici să leneveşti ?

— Nu.
— Şi nici să te bucuri de căldura patului ?
— Nu.
— Niciodată ?

După ce-a spus asta, s-a oprit puţin, şi bine a făcut; ceea ce voia să mă întrebe nu se cuvenea, şi poate nici eu nu se cuvine s-o spun, dar m-am hotărît să nu tăi-nuiesc nimic.

— ...Nu te-ai simţit niciodată ispitită să-ţi priveşti frumuseţea trupului ?

— Nu, maică. Nu ştiu dacă sînt chiar atît de frumoasă pe cît îmi spui; şi-apoi, chiar dacă aş fi, frumuseţea e pentru alţii, nu pentru sine.

— Nu te-ai gîndit niciodată să-ţi plimbi mîinile pe Anişorul ăsta, pe coapsele astea, pe pîntec, pe carnea asta atît de tare, de fragedă şi de albă ?

— O ! asta nu ; şi, dacă m-aş fi gîndit, nu ştiu cum a? fi mărturisit-o la spovedanie...

Nu-mi aduc aminte despre ce-am mai vorbit, cînd. a venit o maică să anunţe că o caută cineva pe stareţă. Mi s-a părut că vestea a mîhnit-o şi că ar fi preferat să rămînă cu mine, deşi vorbele noastre nu preţuiau mare ^cru totuşi ne-am despărţit.

Niciodată mănăstirea nu fusese atît de fericită, pe cît era de cînd venisem eu. Stareţa părea că-şi pierduse Nestatornicia ; se spunea că schimbarea mi se datoreşte ^ie. In cinstea mea. a îngăduit mai multe zile de odihnă Şi de aşa-numite sărbători; în asemenea zile hrana e t^ai bună decît de obicei; slujbele sînt mai scurte, şi tot răgazul dintre ele ţi-1 petreci după voie. Dar vremurile astea fericite aveau să treacă şi pentru mine, şi pentru celelalte maici.

După scena pe care v-am zugrăvit-o, au urmat multe altele asemănătoare ; am să trec însă peste ele ; şi n-am să povestesc decît urmările celei mai suspomenite.

Stareţa începuse să fie neliniştită ; se posomorise, se simţea slăbită, îşi pierduse tihna. Noaptea următoarea, pe cînd toată lumea dormea, iar mănăstirea zăcea cufundată în linişte, ea se sculă ; după ce rătăci cîtva timp de-a lungul coridoarelor, veni spre chilia mea. Cum nu dorm greu, am auzit-o venind. Stareţa se oprise. Făcuse totuşi destul zgomot, sprijinindu-se de uşă, ca să deştepte din somn chiar dacă as fi dormit. N-am scos o vorbă însă ; şi mi s-a părut că aud un vaiet sau

un plînset : m-am înfiorat, apoi m-am -hotărît să spun *ave* In loc că-mi răspundă, ea se depărtă binişor. După cîtva timp am auzit din nou paşi; vaietele şi suspinele reîncepuseră ; am spus din nou *ave,* şi paşii s-au depărtat pentru a doua oară. Apoi m-am liniştit şi am ad< i nit. Pe cînd dormeam, cineva a intrat şi s-a aşezat lîng'i patul meu ; perdelele patului erau trase ; fiinţa care se furişase în chilia mea ţinea o luminare în mînă şi. luminîndu-mi faţa, mă privea cum clorm ; cel puţin aşa am crezut, judecind după cum stătea, atunci cînd mi-am deschis ochii; şi fiinţa aceea era stareţa.

Am sărit în sus ; ea, văzînd că m-am speriat, îmi spuse :

— Suzana, eu sînt, nu-ţi fie teamă...

Mi-am lăsat iar capul pe pernă şi-am întrebat-o :

— Ce cauţi, maică, atît de tîrziu, în chilia mea ? Ce te-a îndemnat să vii încoace ? De ce nu dormi ?

— Nu pot să dorm, îmi răspunse ea ; şi multă vreme de-aici înainte n-am să mai dorm. Mă frămîntă vise rele ; abia închid ochii, că-mi şi vin în minte chinurile pe care le-ai îndurat; te văd pe mîinile fiarelor acelora ; îţi văd părul împrăştiat pe obraz, îţi văd picioarele în- sîngerate, făclia în mînă, funia la gît; mi se năzare ci vor să-ţi ia viata ; tremur, mă înfior; o sudoare rece îmi nepădeşte trupul ; vreau să-ţi săr în ajutor ; strig, mă trezesc şi aştept zadarnic să mă cuprindă iar somnul. Iată ce mi s-a întîmplat în noaptea asta ; m-am temut să nu fie un semn al cerului ; să nu ţi se fi întîmplat vreo nenorocire ; m-am sculat, am venit lîngă uşa ta, am ascultat; mi s-a părut că nu dormi; ai vorbit, iar eu am plecat; m-am întors din nou, şi din nou ai vorbit; de aceea, am plecat şi de data asta ; m-am întors pentru a treia oară ; şi crezîndu-te adormită, am intrat. Sînt de mult lîngă tine, temîndu-mă să nu te deştept ; am pregetat, mai întîi, dacă să trag sau nu perdelele ; voiam să plec, pentru a nu-ţi tulbura odihna ; dar n-am fost în stare să mă împotrivesc ispitei de-a vedea cum se s^nte draga mea Suzana ; te-am privit; frumoasă mai eşti, şi cînd dormi, şi cînd nu dormi !

[1] Cuvint latin de salut, folosit de catolici.

— Cît eşti de bună, maică !
— Am răcit; dar fiindcă ştiu că nu i s-a întîmplat nimic rău fetiţei mele, cred c-am să pot dormi. Dă-mi
roîna.
I-am dat-o.
— Cît de potolit iţi bate pulsul ! Nimic nu-1 tulbură. '
— Am somnul destul de lin.
— Fericito !
— Maică, să nu răceşti mai rău.
— Ai dreptate ; la revedere, frumoasa mea, la revedere, plec.
Totuşi n-a plecat, ci m-a privit ca şi pînă atunci ; din ochi îi curgeau lacrimi.
— Maică, am întrebat-o, ce ai ? Plîngi ; ce rău îmi Pare că ţi-am vorbit despre necazurile mele !... Deodată
închise uşa, stinse luminarea şi se repezi la mine. Mă ţinea strîns, se culcase pe velinţă alături de mine, îşi lipise obrazul de obrazul meu, lacrimile ei îmi udau fata ; suspinînd, îmi spunea cu glas plîngător şi întretăiat :
— Draga mea, fie-ţi milă de mine !
— Maică, am întrebat-o eu, ce ai ? Ţi-e rău ? Ce să fac ?
— Tremur, îmi răspunse ea, mă trec fiori; simt un frig ca de gheaţă.
— Vrei să mă scol şi să-ţi las patul meu ?
— Nu ; dacă te scoli, n-aş mai avea nevoie de el; desfă numai puţin velinţa, să mă apropii de tine, să mă încălzesc şi să mă tămăduiesc.
— Vai, maică, ne e oprit să facem una ca asta. Ce s-ar spune, dacă s-ar afla ? Am văzut maici pedepsite Pentru fapte mai puţin grave. La mănăstirea Sairite- Marie s-a întîmplat ca o maică să se ducă noaptea în chilia altei maici, care-i era prietenă bună, şi nici nu pot sâ-ţi spun ce mai păcătoşenii se vorbeau pe seama ei. Duhovnicul m-a întrebat de cîteva ori dacă nu mi-a cerut vreo maică să doarmă cu mine, şi mi-a poruncit, cu toată străşnicia, să nu primesc. I-am spus că mă dezmierzi, fiindcă îţi socotesc dezmierdările cît se poate de nevinovate, dar el nu crede aşa ; nu ştiu cum de i-am uitat sfaturile ; aveam de gînd să ţi le

spun şi dumitale.

— Draga mea, îmi răspunse ea, toată mănăstirea doarme ; n-o să afle nimeni nimic. Mie mi-e dat să răsplătesc sau să pedepsesc aici ; şi, orice ar spune duhovnicul, nu văd ce păcat e dacă o prietenă primeşte lîngă ea o altă prietenă pe care a cuprins-o nelinişstea, s-a deşteptat, şi a venit, cu tot întunericul şi frigul de-afară, să vadă dacă nu i s-a întîmplat ceva celei pe care o îndrăgeşte. Suzana, acasă, la părinţi, nu te-ai culcat niciodată cu vreuna din surorile tale ?

— Niciodată, maică.

— Şi dacă s-ar fi ivit prilejul, n-ai fi făcut-o cu inima curată ? Dacă surioara ta, speriată şi pătrunsă de frig, ar fi venit să ceară un locşor lîngă tine, n-ai fi primit-o ?

— Cred că nu.

— Şi nu sînt eu maica ta scumpă ?

— Ba eşti ; dar nu mi-e îngăduit să te primesc.

— Draga mea, eu îi opresc pe ceilalţi, iar ţie îţi îngădui şi îţi cer chiar. Doar să mă .încălzesc puţin şi plec. Hai, dă-mi mîna... I-am dat-o. Ia te uită, urmă ea, pipăie, vezi; tremur, mă trec fiorii, sînt rece ca marmura... Şi chiar aşa era.

— O ! maică, i-am spus eu, ai să te îmbolnăveşti. Dar stai puţin, am să mă trag spre margine, iar dumneata ai să te aşezi în locul încălzit. M-am tras mai spre margine, am desfăcut velinţa, şi ea mi-a luat locul. O ! cît ii era de rău ! O scuturau frigurile din creştet pînă-n tălpi; ar fi vrut să-mi vorbească, să vină mai lîngă mine, dar nu putea rosti un cuvînt măcar şi nici să se mişte. îmi şoptea doar : „Suzana, draga mea, vino mai lîngă mine...“ îmi întindea braţele, şi cum mă întorsesem cu spatele, mă apucă binişor, şi mă trase lîngă ea ; apoi îşi tr^cu un braţ pe sub mine şi altul pe deasupra, zicîndu-mi:

— Am îngheţat; mi-e atît de frig, tncît mi-e teamă să te ating, ca să nu-ţi fac rău.

— Nu-ţi fie teamă, maică.

Atunci şi-a pus o mină pe pieptul meu, iar cu cea-laltă m-a cuprins de după mijloc ; îşi vîrîse

picioarele pe sub ale mele, şi i le apăsam, ca să i le încălzesc ; iar draga de ea îmi spunea :

—- Ah. prietenă scumpă, uită-te cît de repede mi s-au încălzit picioarele, fiindcă nimic nu le mai desparte de ale tale.

— Maică, de ce nu te încălzeşti peste tot, în acelaşi chip ?

— Dacă m-ai lăsat tu, m-aş încălzi.

Mă întorsesem cu faţa spre ea ; maica îşi ridicase cămaşa şi era cît pe-aci să mi-o ridic şi eu, cînd, pe neaş- tate, răsunară două bătăi puternice în uşă. înfricoşate, am sărit eu de o parte a patului, iar stareţa de cealaltă. &.m ascultat amindouă şi am auzit cum cineva intra în chilia de-alături, mergînd în vîrful picioarelor.

— Ah ! am spus eu, e sora Tereza ; te-o fi văzut tre- cînd pe coridor şi intrînd la mine ; o fi ascultat şi-o fi cuzit ce-am vorbit ; ce-o să zică ?

Simţeam că mor de frică.

— Da, ea e, spuse stareţa, mînioasă ; ea e, nici vorbă ; dar cred c-o să-şi aducă multă vreme aminte de îndrăzneala asta.

- Ah ! maică, o rugai eu, să n-o pedepseşti.

— Te las, Suzana, îmi răspunse ea ; noapte bună ; culcă-te şi dormi liniştită ; te scutesc de slujbă ; acum tjţă duc la smintită. Dă-mi mîna...

I-am întins mîna, pe deasupra patului; ea a ridicat mîneca, mi-a dezgolit braţul şi l-a săruţat, suspinînd, de la vîrfurile degetelor pînă la umăr ; apoi a plecat, spu- nînd că are s-o înveţe minte pe nechibzuita care-a îndrăznit s-o tulbure. M-am îndreptat şi eu, îndată, spre celălalt capăt al patului, lingă uşă, şi am ascultat; stareţa intră la sora Tereza. Mă simţeam ispitită să mă duc s-o apăr pe sora Tereza, dacă cearta n-ar fi înteţit; dar eram atît de năucită, mă simţeam atît de rău, încît am rămas în pat; însă n-am putut adormi. îmi închipuiam că de-acum întreaga mănăstire numai despre mine o să vorbească ; că întîmplarea asta, care la urma urmei mi se părea cît se poate de firească, va fi povestită cu tot felul de adausuri mincinoase ; că o să-mi fie mai rău decît la Longchamp, unde nici nu ştiam măcar de ce

fusesem învinuită ; că greşeala noastră va ajunge la urechile superiorilor, că stareţa va fi înlocuită şi că vom fi amindouă pedepsite cu asprime. Şi în timpul acesta pîndeam, cu auzul aţintit, aşteptînd ca stareţa să iasă de la sora Tereza ; dar se pare că i-a fost tare greu să ducă lucrurile la capăt, căci a rămas acolo toată noaptea. Ce ir.il? îmi era de stareţă ! O ştiam doar numai în cămaşă, goală, pătrunsă de mînie şi de frig.

Dimineaţa, aş fi avut poftă să mă folosesc de scutirea dată şi să rămîn în pat; dar m-am gîndit că nu se cade. M-am îmbrăcat repede şi-am intrat prima în biserică ; stareţa şi sora Tereza n-au venit la slujbă în dimineaţa aceea ; lipsa lor m-a bucurat mult, mai întîi pentru că nu m-aş fj simţit tocmai în largul meu lîngă &ora Tereza ; şi apoi, fiindcă scutirea ei de a veni la slujbă dovedea că dobîndise iertarea într-un fel care mă putea linişti. Şi chiar aşa era.

De-abia se terminase slujba, cînd stareţa trimise după mine. M-am dus s-o văd ; era încă în pat şi părea abătută ; cum am intrat, îmi spuse :

— Mi-a fost rău ; n-am închis ochii toată noaptea ; sora Tereza e nebună ; dacă mai face o dată cea făcut, o închid.

— Nu, maică, am rugat-o eu. să n-o închizi.

— Să văd cum s-o purta ; mi-a făgăduit c-o să se îndrepte, şi o cred. Dar tu, soră Suzana, cum te mai simţi ?

— Bine, maică.

— Te-ai odihnit vreun pic ?

— Foarte puţin.

— Mi s-a spus c-ai fost la slujbă ; de ce n-ai rămas în pat ?

— M-aş fi simţit prost; ş-apoi m-am gîndit că e mai bine să...

— N-ar fi fost nimic dacă rămîneai în pat. Acum, uite că m-a prins somnul ; te-aş sfătui să te duci şi tu la culcare, afară doar dacă nu vrei un locşor lingă mine.

— Iţi mulţumesc din toată inima, dragă maică, dar sînt obişnuită să mă culc singură şi n-aş putea dormi cu cineva lîngă mine.

— Atunci, du-te ; n-am să cobor la masă ; o să

mi se aducă mîncarea aici; poate n-o să mă scol toată ziua din pat. Am să te chem la mine, împreună cu încă vreo cîteva maici.

— Pe sora Tereza ai s-o chemi ? întrebai eu.

— Nu, îmi răspunse ea.

— Nu-mi pare rău de loc.

— De ce ?

— Nu ştiu, dar parcă mi-e frică să dau ochi cu ea.

— Linişte-te, fetiţa mea ; îţi spun ea că ea se teme mai mult de tine decît te temi tu de ea.

Am plecat să mă odihnesc. După masă m-am dus la stareţă, unde am găsit adunate o mulţime de maici, cele mai tinere şi mai drăguţe din mănăstire ; celelalte fuseseră s-o vadă şi plecaseră. Vă asigur, domnule marchiz, că dumneavoastră, care vă pricepeţi la pictură, v.-ar fi plăcut să vedeţi un asemenea tablou : închipuiţi-vâ un grup de zece-douăsprezece femei dintre care cea mai tînără putea să aibă cam cincisprezece ani, iar cea mai vîrstnică n-avea mai mult de douăzeci şi trei; închipui- ţi-vă, în mijlocul lor, c stareţă de aproape patruzeci de ani, albă, fragedă, plinuţă, stînd pe jumătate culcată, cu o guşă care nu-i venea rău de loc, cu braţele bine rotunjite, cu degetele ca nişte fuse pline peste tot de gropiţe ; cu ochii negri, mari. vii şi drăgăstoşi, aproape niciodată închişi de tot, ci mijiţi, ca şi cum stăpînei lor i-ar fi fost lene să-i deschidă ; cu buzele fragede şi trandafirii, cu dinţii albi ca laptele, cu obrajii cît se poale de frumoşi, şi cu un cap drăgălaş. înfundat în perne moi şi adinei; stareţa îşi întinse alene braţele, sprijinin- du-şi coatele în nişte pemuţe. Eu stăteam pe marginea patului, fără să fac nimic ; alta stătea într-un jilţ, ţinînd în poală o broderie la care lucra ; unele, aşezate pe lîngă ferestre, împleteau dantele ; altele stăteau pe podea, deasupra pernuţelor luate de la scaune, şi coseau, brodau, torceau sau depănau la vîrtelniţă. Cîteva erau blonde, cîteva oacheşe ; şi cu toate că nu semănau de loc una cu alta. toate erau frumoase. Şi firile le aveau tot atît de deosebite, pe cît erau chipurile ; una era liniştită, alta zglobie, una serioasă, alta visătoare sau tristă. După cum v-am spus, toate lucrau, în afară de mine. Nu era greu să deosebeşti prietenele, printre indiferente şi duşmance ;

prietenele stăteau una lîngă alta sau faţă In faţă şi, lucrînd, vorbeau între ele, se sfătuia, se priveau pe furiş, îşi strîngeau degetele, sub cuvînt că-şi împru

mută vreun ac sau vreo foarfecă. Stareţa le privea pe rînd, dojenind-o pe una că e prea sîrguincioasă, pe alta că e nepăsătoare, pe alta că e tristă ; le cerea lucrul, le lăuda sau le mustra ; uneia ii potrivea vălul : „Prea e căzut pe frunte... Prea îţi acoperă faţa, şi nu ţi se văd obrajii... Cutele astea nu vin ca lumea...[11] Le împărţea tuturor fie dojeni blînde, fie dezmierdări.

Pe cînd ele lucrau astfel, am auzit cîteva bătăi uşoare in uşă şi m-am dus să văd cine-i. Stareţa îmi spuse :

— Să vii înapoi, soră Suzana.

— Vin, maică.

— Să nu uiţi, fiindcă am să-ţi spun ceva importan:.

— Mă întorc îndată...

în coridor, am dat de biata soră Tereza. Am stat un timp tăcute, amîndouă ; apoi am întrebat-o :

— Soră, nu cumva pe mine mă căutai ?

— Ba da.

— Cu ce te-aş putea ajuta ?

— Am să-ti spun. Maica stareţă e din nou supăraţi pe mine ; credeam că mă iertase, şi aveam de ce să cred asta ; dar uite că v-aţi adunat toate, afară de mine. la ea, iar mie mi s-a poruncit să nu vin.

— Ai vrea să intri şi tu ?

— Da.

— Să-i cer voie stareţei ?

— Da.

— Aşteaptă puţin, prietenă dragă ; mă duc îndată,

— Adevărat ? Ai să-i vorbeşti de mine ? ■

— Negreşit; de ce nu ţi-aş făgădui să-i vorbesc şi, o dată ce ţi-am făgăduit, de ce n-aş face-o ?

— Ah ! spuse Tereza, privindu-mă duios, o iert, o iert că te place atit de mult ; eşti încîntătoare ; ai cel mai frumos suflet şi cel mai frumos trup...

Mă bucuram că-i pot fi de folos. Am intrat in cameră. O altă soră îmi luase locul pe marginea patului stareţei, cît timp lipsisem, şi stătea aplecată, cu cotul sprijinit între pulpele ei, arătîndu-i lucrul ; stareţa, abia rididnd pleoapele, aproape fără s-o privească, îi spunea da sau nu ; şi, cum stăteam în picioare lingă ea, nici nu mă observă măcar. Dar îşi reveni curînd din visare. Sora care-mi luase locul se ridică şi mi-1 lăsă

mie ; m-am aşezat, apoi, aplecîndu-mâ binişor spre stareţă, care se săltase puţin între perne, am tăcut, privind-o ca şi cum aş fi vrut s-o rog ceva.

— Ce-i cu tine ? mă întrebă ea. Spune-mi, ce vrei ? Doar ştii bine că fac orice pentru tine.

Sora Tereza...

*** - Înţeleg. Sînt foarte supărată pe ea ; dar fiindcă pui ţu o vorbă bună, am s-o iert; du-te şi cheam-o.**

Am dat fuga. Biata măicuţă aştepta la uşă ; i-am spus să intre, şi m-a ascultat, tremurînd, cu ochii plecaţi; ţinea în mînă o bucată de mătase prinsă de-un tipar, dar o scăpă jos de cum intră pe uşă ; am strîns mătasea ; am luat-o pe sora Tereza de mînă şi-am dus-o la stareţă. Ea căzu în genunchi ; îi apucă o mînă şi i-o sărută, sus- pinînd şi lăcrimînd din belşug ; apoi îmi prinse o mînă şi, unini-o cu a stareţei, le sărută pe amîndouă. Stareţa îi făcu semn să se ridice şi să stea unde-o vrea ; Tereza se supuse. Ni se aduse o gustare. Stareţa se ridică din pat ; nu s-a aşezat lîngă noi, dar s-a plimbat tot timpul în jurul mesei, cînd punînd mîna pa capul uneia, dîndu-i-1 încetişor pe spate şi sârutîndu-i fruntea, cînd ridicînd gulerul alteia, punîndu-i mîna dedesubt şi ră- mînînd sprijinită de spătarul scaunului; cînd trecînd • la o a treia, mîngîind-o, sau atingîndu-i gura cu degetele ; abia dacă gusta, cu vîrful buzelor, din mîncarea adusă şi o împărţea uneia sau alteia dintre maici. După ce se plimbă aşa un timp, stareţa se opri în faţa mea, privin- du-mă cu ochii înduioşaţi şi drăgăstoşi ; celelalte se uitau toate în jos, de parcă s-ar fi temut să n-o stînjenească sau să n-o supere, şi mai ales sora Tereza... Cînd s-a sfîr- şit gustarea, m-am aşezat la clavir şi am acompaniat două maici care n-aveau multă pricepere, dar aveau glas frumos şi cîntau cu gust şi cu simţire. Am cîntat apoi şi eu, acompaniindu-mă singură. Stareţa se aşezase la picioarele clavirului şi părea că-i place nespus de mult să mă vadă şi să mă audă ; celelalte ascultau, în picioare, nefăcînd nimic sau lucrînd mai departe. A fost o petrecere cum nu se poate mai plăcută. Cînd s-a sfîrşit, toate măicuţele au plecat.

Aş fi plecat şi eu odată cu celelalte, dar stareţa mă opri.

— Cît e ceasul ? mă întrebă ea.

— Aproape şase.

— Cîteva dintre cele mai de încredere maici au să se întoarcă peste o ciipă, două. M-am gîndit la ce mi-ai povestit despre Longchamp ; le-am spus şi lor ce gîn- deam ; şi ne-am înţeles toate să-ţi propunem ceva. E cu neputinţă să dăm greş ; şi, dacă izbutim, mănăstirea va cîştiga ceva, iar ţie o să-ţi facă plăcere.

La şase. maicile de încredere intrară în chilie ; sigur că mai întii de toate trebuiau să ştie să păstreze o taină ; şi, ca în toate mănăstirile, însuşirea aceasta o au maicile îmbătrînite şi hodorogite de-a binelea ; m-am ridicat în picioare :

— Soră Suzana, nu mi-ai spus tu oare că zestrea cu care ai venit aici ai avut-o datorită domnului Manouri ?

— Ba da, maică.

— Va să zică,, nu m-am înşelat ; şi maicile- de la Longchamp au rămas stăpîne pe zestrea cu care ai intrat la ele ?

— Aşa e, maică.

— Nu ţi-au dat nimic înapoi ?

— Nu, maică.

— Şi nu-ţi plătesc nici o pensie ?

— Nu, maică.

— E nedrept ; asta le-am spus şi maicilor de faţă, iar ele gîndesc, ca şi mine, că eşti în drept să le ceri celor din Longchamp fie să-ţi înapoieze zestrea, în folosul mănăstirii noastre, fie să-ţi facă un venit din ea. Ceea ce domnul Manouri a făcut pentru tine n-are nimic a face cu ceea ce-ţi datorează maicile din Longchamp ; doar nu ţi-a strîns zestrea pe cheltuiala lor.

— Nu, maică, dar, pentru mai multă siguranţă, cel mai bun lucru ar fi să i se scrie.

— Fără îndoială ; dar dacă răspunsul lui o să fie cel pe care-1 dorim noi, iată ce vrem să-ţi propunem : în numele tău mănăstirea noastră o să dea în judecată mănăstirea din Longchamp ; asta se va face pe cheltuiala mănăstirii noastre, fiindcă n-o să fie cine ştie ce, întru- cît s-ar părea că domnul Manouri nu va refuza să se ocupe de întreaga afacere ; iar dacă vom cîştiga, mănăstirea o să împartă pe din două cu tine, fie zestrea, fie ve

nitul. Ce părere ai, soră ? De ce taci ? La ce te gîndeşti ?

— Mă gîndesc că oricit m-au chinuit maicile din Longchamp, mi-ar părea rău dacă şi-ar închipui cî vreau să mă răzbun.

— Nu-i vorba de nici o răzbunare, ci de-a le cere ceea ce sînt datoare să-ţi dea.

— Iar să fac zarvă ?

— Nici nu te gîndi la una ca asta ; o să facem aşa fel. încît să nu fie de loc vorba despre tine. Şi-apoi mănăstirea noastră e săracă, iar cea din Longchamp e bogată. Vei fi binefăcătoarea noastră, măcar atît timp cît vei trăi ; deşi nu de asta am vrea să te avem cît mai mult printre noi ; doar ştii foarte bine cît te iubim...

Şi toate celelalte adăugară într-un glas :

— Cum ar fi cu putinţă să n-o iubească cineva ? E desăvîrşită.

— S-ar putea oricînd să-mi sfîrşesc zilele, şi stareţa care va urma poate să nu mai aibă aceleaşi simtâminte Pentru tine ; ah, sînt sigură că n-o să le aibă. S-ar putea întîmpla să te încerce vreo boală sau vreun necaz, şi e bine să ai la indemînă cîţiva bani cu care să te ajuţi singură sau să-i îndemni pe alţii să-ţi dea o mînă de ajutor.

— Dragele mele surori, le-am răspuns eu, voi ţine seama de tot ce-aţi avut bunăvoinţa să-mi spuneţi; mai sînt şi alte lucruri peste care mi-e şi mai greu să trec ; dar sînt hotărîtă să nu mă dau în lături de la nici o jertfă, de vreme ce mi-o cereţi. Singura îngăduinţă pe care v-o cer la rîndul meu este să nu începeţi nimic pînă nu staţi de vorbă, în faţa mea, cu domnul Manouri.

— Asta dorim şi noi. Vrei să-i scrii chiar tu ?

— Cum crezi, maică.

— Scrie-i; şi ca să terminăm odată, fiindcă mă plictisesc de moarte asemenea treburi, scrie-i chiar acum.

Mi-au dat pana, cerneala şi hîrtia, şi l-am rugat fără zăbavă pe domnul Manouri să binevoiască a veni la Arpajon, de îndată ce-i vor îngădui treburile ; i-am scris că am nevoie din nou de sfatul şi de sprijinul său, într-o

chestiune destul de însemnată etc. Consiliul de fată citi scrisoarea, o aprobă şi o trimise.

Peste cîteva zile, sosi şi domntul Manouri. Stareţa îi arătă mai întîi despre ce e vorba ; el nu şovăi nici o clipă să fie de aceeaşi părere cu noi ; au socotit neîntemeiate mustrările mele de conştiinţă ; şi s-a hotărît ca a doua zi să fie trimisă o notificare către maicile din Longchamp. Aşa s-a şi făcut ; şi iată că, deşi acest lucru nu-mi convenea, numele mi-a apărut din nou în memorii, în acte, în şedinţe, împreună cu amănunte, bănuieli, minciuni şi toate murdăriile care pot ponegri o fiinţă în ochii judecătorilor şi o pot face vrednică de hulă în ochii tuturor. De ce, domnule marchiz, de ce li se dă voie avocaţilor să defăimeze cum le place ? Oare nu există justiţie şi împotriva lor ? Dacă aş fi ştiut cîte a- mărăciuni are să-mi aducă procesul, vă jur că n-aş fi îngăduit niciodată să fie deschis. Au mers pînă acolo, încît au avut grijă să trimită cîtorva maici din mănăstirea noastră scrierile îndreptate împotriva mea. Cînd le cău- tai, maicile veneau să-mi ceară amănunte despre grozăviile care n-aveau nici umbră de adevăr în ele. Şi cu cît le spuneam că nu ştiu nimic, cu atît mă credeau mai vinovată ; fiindcă nu dădeam nici o lămurire, nu mărturiseam nimic şi negam totul, îşi închipuiau că totul e adevărat; zîmbeau, îmi spuneau vorbe cu două înţelesuri, dar cît se poate mai jignitoare ; şi ridicau din umeri cînd era vorba despre nevinovăţia mea. Iar eu plîngeam, eram deznădăjduită.

Un necaz nu vine niciodată singur. A sosit şi timpul spovedaniei. Primele dezmierdări ale stareţei le mărturisisem mai demult ; duhovnicul mă oprise atunci, cu toată asprimea, s-o mai las să mă mîngîie ; dar cum puteam refuza un lucru care-i plăcea atît de mult fiinţei sub a cărei stăpînire mă aflam, mai ales cînd eu însămi nu vedeam nimic rău în el ?

Duhovnicul despre care vă vorbesc va juca un rol însemnat în restul memoriilor mele ; de-aceea, cred că e nimerit să-l cunoaşteţi.

E un călugăr franciscan şi se numeşte părintele Le- moine ; n-are mai mult de patruzeci şi cinci de anL E un bărbat chipeş, cum rar întîlneşti, cu o faţă blîndă, senină, deschisă, veselă, atunci cînd uită că trebuie să fie sever ; tar cînd îşi aduce aminte,

fruntea i se încreţeşte, sprintenele i se zbîrlesc. privirea i se pleacă, şi toată făptura lui devine gravă. Nu cunosc doi oameni care să se deosebească mai mult unul faţă de altul pe cît se deosebeşte Părintele Lemoine cînd e la altar, de părintele Lemoine cînd e la vorbitor, singur sau împreună cu alţii. De alt- iel, cam aşa sînt toate feţele bisericeşti; uneori m-am surprins chiar pe mine însămi, oprindu-mă dintr-o dată inainte de-a mă arăta la grilaj, aranjîndu-mi vălul, bentiţa, potrivindu-mi chipul, ochii, gura, palmele, braţele, portul, mersul, luînd o ţinută sfioasă şi păstrînd-o mai mult sau mai puţin, după cei cu care trebuia să stau de vorbă. Părintele Lemoine e înalt, bine făcut, vesel şi tare binevoitor, cînd nu se controlează ; vorbeşte minunat; îrt mănăstire trece drept un mare teolog, iar in lume drept un mare predicator ; cînd vorbeşte, te farmecă. E foarte cult, ştie o mulţime de lucruri, chiar dintre cele lumeşti ; are o voce nespus de frumoasă, cunoaşte muzica, istoria ; Stie cîteva limbi străine ; e doctor de la Sorbona. Deşi e încă tînăr, a trecut prin toate demnităţile de frunte ale franciscanilor. Cred că nu e intrigant, şi-i lipsit de ambiţii; confraţii săi îl iubesc. A cerut stăreţia mănăstirii din Etampes, ca pe-o muncă liniştită, în care ar fi putut duce la capăt, nestingherit, studiile începute ; şi a devenit stareţ. Pentru oricare mănăstire, alegerea unui duhovnic e mare lucru : trebuie să te conducă un om important şi de seamă. Mănăstirea noastră a făcut tot ce s-a putut ca să-l aibă duhovnic pe părintele Lemoine şi a izbutit să-l aducă măcar din cînd în cînd.

în ajunul sărbătorilor, i se trimitea trăsura, şi el venea. Atunci să fi văzut frămîntare pe maicile care-1 aşteptau ! Cum se mai înveseleau, cum se mai reculegeau, cum mai lucrau să-şi pregătească spovedania, cum îşi dădeau silinţa s-o prelungească pe cît se poate !

Era în ajunul Rusaliilor. Se aştepta sosirea părintelui Lemoine. Stareţa băgă de seamă că sînt tulburată, şi-mi vorbi. Nu i-am ascuns cauza tulburării mele ; mi s-a părut că ea e şi mai speriată decît mine, deşi făcea tot ce putea ca să nu văd asta.

Despre părintele Lemoine mi-a spus că e un caraghios ; a rîs de neliniştea mea ; m-a întrebat dacă, după cite cred eu, duhovnicul ar putea şti mai mult decît noi despre nevinovăţia şi simţămintele noastre şi dacă mă simt cumva vinovată, I-am răspuns că nu. „Ei bine, îmi spuse atunci stareţa, eu sînt mai mare aici, şi trebuie să mi te supui ; îţi poruncesc să nu-i pomeneşti nimic duhovnicului despre toate prostiile astea. Şi-apoi, de ce te-ai spovedi, cînd n-ai de mărturisit decît nişte nimicuri ?“

Dar iată că părintele Lemoine sosi; şi mă pregăteam pentru spovedania pe care maicile mai grăbite o şi începuseră. Cînd mi-a venit rîndul, stareţa m-a luat deoparte şi mi-a spus :

— Soră Suzana, m-am gîndit la toate cîte mi le-ai spus ; întoarce-te în chilie, nu vreau să te spovedeşti astăzi.

— De ce, maică ? am întrebat-o eu. Mîine e sărbătoare. şi se împărtăşesc toate : ce-au să creadă despre mine, dacă am să fiu singura care n-o să mă apropii de sfînta masă ?

— Creadă ce-or vrea, dar n-o să te duci la spovedanie.

— Maică, o rugai eu, dacă m-ai iubi cu adevărat, nu mi-ai da pedeapsa asta cumplită ; fii milostivă.

— Nu, nu, mi-e cu neputinţă, cine ştie ce buclucuri ai să-mi faci cu hudovnicul, şi n-am poftă de necazuri.

—“Maică, n-am să-ţi fac nici un necaz.

— Atunci făgăduieşte-mi că... Adică nu ; n-are nici un rost ; mai bine vino mîine dimineaţă în chilia mea şi spune-mi cu ce-ai greşit; n-ai săvîrşit nici un păcat pentru care să nu-ţi pot da iertare ; şi după aceea te poţi împărtăşi, laolaltă cu celelalte. Hai, du-te.

Aşadar, m-am închis în chilie, tristă, neliniştită, pradă gîndurilor, neştiind ce să fac, dacă să mă duc la părintele Lemoine fără voia stareţei, dacă să mă mulţumesc ca dezlegarea să-mi fie dată numai de stareţă, dacă să mă împărtăşesc laolaltă cu celelalte maici, sau dacă să fug de împărtăşanie, orice mi s-ar zice.

Cînd s-a întors, stareţa se spovedise; iar părintele Le- moine o întrebase dacă nu sînt cumva bolnavă, fiindcă nu dăduse ochi cu mine ; nu ştiu ce i-o fi răspuns ea, dar urmarea a fost că duhovnicul mă aştepta la spovedanie.

— Dacă trebuie, du-te, mă îndemnă stareţa, dar mai întîi făgăduieşte-mi că n-ai să-i spui nimic. Pentru că şo- văiam, ea stărui. Nebună mai eşti ! Ce rău vrei să fie dacă nu mărturiseşti un păcat pe care nu l-ai săvirşit ?

— Dar ce păcat fac dacă îi mărturisesc ?

— Nici' unul, numai că n-ar fi bine. Cine ştie dacă duhovnicului n-au să i se pară importante nimicurile astea ? Aşa că, făgăduieşte-mi...

Tot mai stăteam în cumpănă, dar pînă la urmă i-am făgăduit să nu spun nimic, dacă n-am să fiu întrebată, şi m-am dus.

M-a spovedit, şi-am căutat să tac, dar m-a întrebat duhovnicul, aşa că nu i-am ascuns nimic. Mi-a pus o mulţime de întrebări ciudate, pe care nici acum, cînd mi le amintesc, nu le înţeleg de loc. Cu mine s-a purtat blînd ; dar despre stareţă a spus nişte cuvinte înfricoşătoare ; a numit-o ticăloasă, desfrînată, călugăriţă netrebnică, buruiană vătămătoare, suflet păcătos ; şi m-a legat, sub pedeapsa celui mai mare păcat, să nu rămîn niciodată singură cu ea, să nu-i mai rabd nici un fel de dezmierdare.

— Părinte, i-am spus eu, dar cum să fac ? E doar stareţa noastră şi poate intra la mine sau mă poate chema la ea cînd vrea.

— Ştiu, ştiu, şi tocmai asta mă mîhneşte. Copila mea, lăudat fie cel de sus, că te-a ajutat să-ţi păstrezi curăţenia pînă acum! Nu îndrăznesc să-ţi vorbesc mai limpede, de teamă să n-ajung eu însumi părtaşul netrebnicei stareţe şi să ofilesc prin suflarea otrăvită care mi-ar ieşi fără voie din gură o floare gingaşă pe care n-o poţi păstra proaspătă şi neîntinată pînă la vîrsta ta decît prin ocrotirea cu totul deosebită a Domnului; dar îţi poruncesc să te fereşti de stareţă, să te lepezi de dezmierdările ei, să nu intri niciodată singură în chilia ei, să închizi uşa chiliei tale, mai cu seamă noaptea ; iar dacă intră fără voia ta, să te ridici din pat, să dai fuga în co-ridor, să strigi, la nevoie să cobori dezbrăcată pînă

la picioarele altarului, să umpli mănăstirea cu strigăte şi să faci tot ce dragostea pentru Dumnezeu, teama de ticăloşie, sfinţenia stării tale şi grija de a-ti izbăvi sufletu te-ar împinge, dacă diavolul însuşi ţi-ar ieşi în cale ş te-ar urmări. Da, fiica mea, diavolul; aşa sînt silit să ţi-< înfăţişez pe stareţă ; e prăbuşită în prăpastia ticăloşiei ş caută să te afunde şi pe tine ; ba poate că ai fi şi ajuns acolo, dacă n-ar fi înspăimîntat-o şi n-ar fi oprit-o nevi novăţia ta. Apoi, ridicîndu-şi ochii spre cer, părintele Lemoine adăugă : „Doamne, păzeşte şi de-acum înainte copila aceasta... Hai, spune cu mine : *Satana, vade retro, apage, Satana*[1]. Iar dacă te întreabă nefericita de sta- . reţă, spune-i tot, repetă-i cuvintele mele ; spune-i că mai bine nu s-ar fi născut, sau că ar fi mai bine dacă s-ai prăbuşi în iad, luîndu-şi singură viaţa.

— Părinte, îl întrebai eu, n-ai spovedit-o chiar dumneata, adineauri ?

El nu-mi răspunse ; ci, oftînd din adînc, îşi puse palmele pe unul din pereţii chiliei duhovnice şi-şi sprijini fruntea în ele, ca un om copleşit de durere ; şi rămase aşa multă vreme. Nu ştiam ce să mai cred ; îmi tremurau genunchii, mă simţeam mai buimăcită, mai năucă decît vă puteţi închipui. Eram asemeni unui călător rătăcind în beznă printre prăpăstii nevăzute şi auzind din toate părţile voci subpămîntene cărei strigă : „S-a sfir-şit cu tine".

Mai apoi, privindu-mă liniştit şi blînd, duhovnicul mă întrebă :

— Cu sănătatea cum o duci ?

— Bine, părinte.

— Nu te-ar osteni prea mult o noapte de veghe ?

— Nu, părinte.

— Atunci să nu te culci la noapte, mă sfătui el ; cum lei masa, să te duci în biserică, să îngenunchezi dinaintea altarului şi să-ţi petreci noaptea în rugăciuni. Nici nu-ţi dai seama prin ce primejdie ai trecut ; să-i mulţumeşti Domnului că te-a scăpat ; iar mîine să vii la împărtăşanie, odată cu celelalte maici. Nu-ţi dau altă ispăşire decît să

---

1 Piei, Satano, depărtează-te (lat.).

stai departe de stareţă şi să fugi de mîn- gîierile ei înveninate. Du-te ; am să mă rog şi eu pentru tine. Cîtă tulburare mi-ai pricinuit ! Văd de pe acum urmările sfatului pe care ţi l-am dat; dar am fost nevoit să-l dau, şi pentru tine, şi pentru mine. Dumnezeu e mare ; şi legea lui e una singură.

Nu-mi amintesc, domnule, decît foarte nedesluşit tot ce mi-a spus. Acum, cînd cumpănesc vorbele lui, aşa cum vi le-am scris, cu spaima care m-a cuprins ascultîndu-le, mi se pare că nu există asemănare între ele ; dar asta e din pricină că nu-mi amintese decît frînturi de cuvinte dezlinate, din pricină că am uitat o mulţime dintre ele; pentru că pe multe nu le-am înţeles şi pentru că nu vedeam şi nici acum nu văd nimic de seamă în lucrurile împotriva cărora el se ridicase cu cea mai mare străşnicie. De pildă, ce i se păruse ciudat in scena cu clavirul ? Oare nu există fiinţe pe care muzica să le mişte atît de adînc ? Chiar mie mi s-a spus că unele arii, unele modulaţii, mă preschimbau cu desăvîrşire, că ascultîndu-le sau cîntîndu-le îmi ieşeam parcă din mine şi nu mai ştiam pe ce lume trăiesc ; nu cred că atunci eram mai puţin nevinovată. De ce nu s-ar fi putut întîmpla la fel şi cu stareţa, care, fără îndoială, cu toată sminteala şi nestatornicia ei, era una din femeile cele mai simţitoare din lume ? Ştiu prea bine că ea nu putea să asculte o povestire cît de cît înduioşătoare fără să izbucnească în lacrimi ; cînd i-am povestit suferinţele mele, ajunsese într-o stare de-ţi făcea milă. De ce nu găseau că şi milostenia ei este o ticăloşie ? Şi întîmplarea din noaptea aceea, al cărei sfîrşit duhovnicul l-a aşteptat cuprins de groază... Fără doar şi poate, omul acesta e prea aspru.

Oricum ar fi, însă, eu am îndeplinit întocmai toate poruncile ale căror urmări le prevăzuse. De cum am plecat de la spovedanie, am şi îngenuncheat în faţa altarului; eram înfricoşată ; şi am rămas acolo, pînă la masă. Stareţa, îngrijată de lipsa mea, trimise să mă cheme ; i s-a răspuns că mă rog. S-a ivit chiar ea, de mai multe ori, la uşa bisericii, dar m-am făcut că n-o văd. Apoi sună ora meseim-am dus în sala de mese, am mîncat în

grabă şi m-am întors îndată la biserică ; n-am ieşit nici cînd s-a sunat pentru odihna de seară ; şi nu m-am urcat în chilie nici cînd a venit ora de culcare. Stareţa ştia ce-i cu mine.

Se făcuse noapte, tîrziu, şi toată mănăstirea dormea, cînd a coborît în biserică. Dar văzînd-o mi-am închipuit-o aşa cum mi-o înfăţişase duhovnicul; tremuram ; nu îndărz- neam s-o privesc ; mi se părea că are un chip hidos. învăluit în flăcări, şi-mi spuneam în sinea mea : „*Satana, vaăe retro,* apage. *Satana.* Doamne păzeşte-mă, alungă diavolul de lîngă mine.“

Ea îngenunche şi, după ce se rugă-un timp, îmi spuse :

— Ce faci aici, Suzana ?

— Vezi bine ce fac, maică.

— Ştii cît e ceasul ?

— Da.

— De ce nu te-ai urcat în chilia ta, la ora culcării ?

— Fiindcă mă pregătesc pentru sărbătoarea de mîine.

— Va să zică, aveai de gind să râmîi toată noaptea aici ?

— Da, maică.

— Cine ţi-a dat voie ?

— Mi-a poruncit duhovnicul.

— Duhovnicul nu poate porunci nimic împotriva rin- duielilor mănăstirii ; iar eu îţi poruncesc să te culci.

— Maică, ăsta-i canonul pe care mi l-a dat.

— Ai să-l înlocuieşti cu alte cazne.

— Nu mi-e dat să aleg.

— Haide, copila mea, vino. Răcoarea bisericii, noap. tea, te pot îmbolnăvi ; ai să te rogi în chilie.

Şi spunîndu-mi acestea, voi să mă ia de mînă, dar m-am ferit în lături, cît am putut de repede.

— Fugi de mine ? mă întrebă ea.

— Da, maică, fug.

Şi, îmbărbătată de sfinţenia locului, de prezenţa divinităţii şi de nevinovăţia inimii mele am îndrăznit să-mi ridic ochii spre ea ; dar, cum am zărit-o, am ţipat şi am început să alerg ca scoasă din minţi prin biserică, stri- gînd : „Piei, Satană !"

2
1
2

Ea n-a venit după mine ; rămăsese pe loc şi-mi spunea cu glas dulce şi duios, întinzîndu-mi braţele : „Ce-i cu tine ? Ce te-a înfricoşat aşa ? Opreşte-te. Nu sînt diavolul, îţi sînt stareţă şi prietenă".

M-am oprit, mi-am întors încă o dată capul spre ea şi am văzut că mă înspăimîntase o nălucire ciudată, iscată

de închipuire : stareţa stătea în aşa fel faţă de candelabrul bisericii, încît numai chipul şi palmele îi erau luminate, în timp ce restul corpului îi rămînea învăluit în umbră ; şi faptul acesta îi dădea o înfăţişare neobişnuită. Venindu-mi puţin în fire, m-am aşezat într-o strană. Stareţa s-a apropiat, cu gînd să se aşeze în strana alăturată, dar eu m-am ridicat şi-am trecut în strana de alături. Aşa m-am tot mutat, din strană în strană, pînă cînd am ajuns la ultima ; acolo m-am oprit şi am rugat-o pe stareţă să lase măcar un loc gol între ea şi mine.

— N-amr nimic împotrivă, îmi răspunse ea.

Ne-am aşezat amindouă ; o strană goală ne despărţea ; apoi stareţa, începînd să vorbească, m-a întrebat:

—Aş putea să ştiu şi eu, Suzana, de unde ţi se trage spaima asta faţă de mine ?

—Maică, i-am răspus eu, iartă-mă, nu de la mine a pornit, ci de la părintele Lemoine. Dragostea ce-mi porţi, dezmierdările, în care mărturisesc că nu văd nici un păcat, el mi 'le-a înfăţişat în culorile cele mai înspăimîntă- toare. Mi-a poruncit să fug cînd te întîlnesc, să nu-ţi intru niciodată, singură, în chilie ; şi să ies dacă intri cumva în chilia mea ; te-a zugrăvit în faţa inimii mele ca pe un diavol. Şi cîte încă nu mi-a mai spus.

— Va să zică, tot i-ai vorbit ?

— Nu, maică; dar n-am putut să nu-i răspund.

----Şi acum te înspăimînt ?

— Nu, maică. N-aş putea că nu te mai iubesc, să nu-ţi mai preţuiesc bunătatea, să nu te rog s-o ai şi de-acum înainte ; dar trebuie să mă supun duhovnicului.

— Şi n-ai să mai vii pe la mine ?

— Nu, maică.

— Nici n-ai să mă mai primeşti la tine ?

— Nu, maică.

— Şi-ai să-mi respingi dezmierdările ?

— O să mă coste scump, fiindcă sînt născută să dezmierd şi-mi place să fiu dezmierdată ; dar trebuie să mă supun ; i-am făgăduit duhovnicului şi am jurat în afaţa altarului. Dacă aş putea să-ţi arăt cum înţelege el lucrurile ! E un om cuvios şi luminat; la ce i-ar folosi să işte zîzanie între o călugăriţă şi stareţa ei ? Dar poate că în faptele noastre preanevinovate el întrezăreşte sămînţa unei tainice desfrînări, pe care o crede crescută în dumneata, şi se teme să nu încolţească şi în mine. Nu-ţi ascund că dacă mă gîndesc la ce-am simţit uneori... Cum se face, maică dragă, că după ce stăteam lîngă tine şi mă întorceam în chilia mea. mă simţeam frămîntată, visătoare ? Cum se face că nu puteam nici să mă rog atunci, şi nici să-mi văd de treburi ? Şi de unde-mi venea urîtul acela, pe care nu-1 mai simţisem pînă atunci ? De ce eu, care n-am dormit niciodată ziua, aş fi tot stat culcată ? Credeam că poate ai vreo boală molipsitoare, şi că începusem s-o iau şi eu ; dar părintele Lemoine crede cu totul altceva.

— Şi ce anume crede ?

— El vede în lucrurile acestea toată bezna ticăloşiei, pe dumneata te vede pierdută, iar pe mine mă vede sub ameninţarea pieirii. Ce ştiu eu ?

— Vezi-ţi de treabă, îmi spuse stareţa. Părintele Lemoine al tău pesemne că e lunatic ; nu-i prima ceartă de felul acesta pe care mi-o iscă. E de ajuns să leg prietenie mai strînsă cu vreo maică, şi el gata, îi sucește minţile ; puţin a lipsit ca să n-o înnebunească şi pe biata Tereza. A început să mă plictisească, şi-am să scap de el; mai stă şi la zece leghe de-aici; nu-i de loc uşor să-l chemi; şi nici nu poate veni destul de repede, la nevoie : dar despre asta o să vorbim noi, mai pe îndelete. Va să zică, nu vrei să te duci în chilie ?

— Nu, maică, te rog, îngăduie să-mi petrec noaptea aici. Dacă mi-aş călca îndatorirea, n-aş mai îndrăzni să mă apropii mîine de împărtăşanie, odată cu celelalte maici. Dar dumneata te împărtăşeşti ?

— Sigur că da.

— Părintele Lemoine nu ţi-a spus nimic ?

— Nu.

— Cum se poate ?

— Se poate, fiindcă n-a avut prilejul să-mi spună. Doar nu te duci la spovedanie decît spre a-ţi mărturisi păcatele ; şi eu nu văd ce păcat fac dacă iubesc din toată inima o fetiţă atît de drăguţă ca tine, Suzana. Dacă e vorba de păcat, atunci n-am altul decît că revărs asupra ta toată dragostea pe care ar trebui s-o răspîndesc a- supra întregii comunităţi; dar asta nu-i vina mea ; nu mă pot împiedica de-a recunoaşte meritul acolo unde se află şi de a-1 preţui lăsîndu-mă atrasă de el. I-am cerut iertare lui Dumnezeu ; şi nu pot să înţeleg cum de părintele Lemoine al tău îmi găseşte păcate într-o înclinare atit de firească, împotriva căreia e greu să te păzeşti. Mă străduiesc ca toate sâ fie fericite ; dar sînt unele pe care le preţuiesc şi le iubesc mai mult decît pe celelalte, fiindcă sînt mai drăguţe şi mai vrednice de iubit. Âsta mi-e tot păcatul faţă de tine, Suzana. Crezi că e mare ?

— Nu, maică.

— Atunci hai, fetiţo, să ne mai rugăm puţin şi să mergem la culcare.

Dar am rugat-o din nou să îngăduie să-mi petrec noaptea în biserică, şi mi-a dat voie, cu condiţia să fie pentru cea din urmă oară ; apoi a plecat.

M-am gîndit la ceea ce,-mi spusese ; i-am cerut lui Dumnezeu să mă lumineze ; m-am gîndit adînc şi mi-am zis că, la urma urmei, chiar între două fiinţe de acelaşi sex poate exista măcar necuviinţă in dovezile de prietenie pe care şi le dau una alteia ; că părintele Lemoine, om straşnic de aspru, poate mersese prea departe, dar că sfatul lui de-a mă feri să mă apropii prea mult de stareţă, de-a sta mai la o parte e un sfat bun ; şi m-am legat să-l urmez.

Dimineaţa, cînd maicile au intrat în biserică, m-au găsit îngenuncheată dinaintea altarului; şi s-au apropiat toate de sfînta masă, cu stareţa în frunte, lucru care m-a convins de nevinovăţia ei, fără să mă facă să-mi uit legămîntul. Şi-apoi, eram departe de a simţi pentru ea înclinarea pe care o simţea ea pentru mine. Nu puteam să n-o compar în minte cu prima

mea stareţă : cîtă deosebire ! Nu avea nici aceeaşi cuvioşenie, nici aceeaşi seriozitate, nici aceeaşi demnitate, nici aceeaşi osîrdie, nici aceeaşi judecată, şi nici aceeaşi dragoste pentru buna rîn- duială.

în răstimp de cîteva zile, s-au întîmplat două lucruri de seamă : mai întîi, am cîştigat procesul împotriva maicilor de la Longchamp ; au fost condamnate să plătească mănăstirii Sainte-Eutrope, în care mă găseam, o pensie proporţională cu zestrea mea ; al doilea fapt de seamă a fost schimbarea duhovnicului. Despre acesta din urmă mi-a dat de veste însăşi stareţa.

Totuşi, nu mă duceam niciodată singură la ea, şi nici ea nu mai venea singură la mine. Mă căuta mereu, dar mă feream din calea ei ; ea îşi dădea seama de asta şi mă dojenea. Nu ştiu ce i se petrecea în suflet, dar trebuie să fi fost ceva cumplit. Se scula noaptea şi rătăcea prin coridoare, mai ales pe lîngă chilia mea ; o auzeam tre- cînd în sus şi-n jos ; se oprea în faţa uşii, plîngea, suspina ; simţeam cum mă trec fiorii şi mă ghemuiam în pat. Ziua, dacă mă aflam la plimbare, sau în sala de o- dihnă, sau în odaia de lucru, şi stăteam aşa ca să n-o pot vedea, ea rămînea ceasuri întregi privindu-mă; îmi pîndea toate mişcările : dacă mă coboram, o găseam în josul treptelor ; dacă urcam, mă aştepta sus. Intr-o zi m-a oprit şi s-a uitat lung la mine, fără să scoată o vorbă ; din ochi îi curgeau şiroaie de lacrimi ; apoi s-a trîntit la pămînt, pe neaşteptate, şi, strîngîndu-mi în plame un genunchi, mi-a spus : „Crudo, cere-mi viaţa, şi ţi-o dau, dar nu mă mai ocoli ; n-aş mai putea să trăiesc fără tine...“ Mi s-a făcut milă de ea ; luminile ochilor i se stinseseră, slăbise, se gălbejise. îmi era stareţă şi-mi căzuse la picioare, sprijinindu-şi fruntea de genunchiul pe care mi-1 ţinea încleştat; i-am întins amîndouă mîinile, şi ea mi le-a strîns cu înfocare, mi le-a sărutat şi m-a privit din nou, îndelung. Am ajutat-o să se ridice. Se clătina, abia dacă mai putea să meargă ; de aceea, am dus-o pînă la uşa chiliei. Acolo, m-a prins de mînă şi a încercat să mă tragă, binişor, înăuntru, fără să scoată o vorbă şi fără să mă privească în ochi.

— Nu, maică, i-am spus eu, nu ; am făcut

legâmînt să nu mai intru singură; e mai bine pentru amîndouă aşa ; îmi dai prea mult din dragostea pe care i-o datorezi, întreagă, lui Dumnezeu.

— Şi tocmai tu mă dojeneşti ?...

Vorbindu-i, încercam să-mi desprind mîna dintre degetele ei.

— Aşadar, nu vrei să intri ? mă întrebă ea.

— Nu, maică, nu vreau.

— Nu vrei, Suzana ? Nici nu ştii la ce mă împingi, nu, n-ai de unde să ştii ; mă ucizi...

Cuvintele acestea avură asupra mea cu totul alte urmări decît ar fi vrut stareţa ; mi-am tras mîna, cu putere, şi am fugit. Ea a ieşit afară, s-a uitat puţin după mine, apoi a intrat din nou în chilie, lăsînd uşa deschisă, şi a început să se vaiete cît putea mai tare. îi auzeam plînsetul şi mi-era milă. O clipă am stat în cumpănă, dacă să mă întorc sau să fug mai departe ; totuşi, nu ştiu CQ simţămînt de dezgust mă împingea să fug ; dar îmi era şi milă de halul în' care o lăsasem, fiindcă sînt miloasă din fire. M-am încuiat în chilia mea ; nu-mi puteam găsi locul, nu mai ştiam ce să fac; m-am plimbat de colo-colo cîtva timp, tulburată, cu gîndurile împrăştiate ; apoi am ieşit, m-am întors în chilie şi, in cele din urmă, am bătut la uşa sorii Tereza, vecina mea. Am găsit-o stînd de vorbă cu o soră tînără, prietenă de-a ei. I-am spus : „Soră Tereza, îmi pare rău că vă întrerup, dar te rog să mă asculţi o clipă ; am să-ţi spun ceva... Ea a venit la mine : „Nu ştiu ce are stareţa, am înştiinţat-o eu ; e tare mîh- nită ; dacă te duci la ea. poate izbuteşti s-o mîngîi...“ Tereza nu mi-a răspuns ; şi-a lăsat prietena în chilie, a închis uşa şi a dat fuga la stareţă.**

în zilele următoare, stareţa s-a simţit din ce în ce mai rău ; cfevenise melancolică şi serioasă ; veselia, care de la venirea mea în mănăstire nu încetase o clipă, dispăruse Pe neaşteptate ; toate se făceau acum după rînduiala cea mai aspră; slujbele se ţineau pe de-a-ntregu.1; străinii aproape că nu mai erau primiţi în vorbitor : maicile fuseseră oprite să se mai ducă una la alta ; rugăciunile se tăceau fără nici o abatere ; la stareţă nu se mai ţineau adunări, nu se mai luau gustări; cele mai mici greşeli erau pedepsite cu străşnicie ; uneori maicile îmi cereau

să pun o vorbă bună ca să fie iertate, dar eu nu voiam nici în ruptul capului să-mi calc legămîntul. Toată lumea ştia pricina schimbării acesteia ; celor mai în virată nu le părea rău, însă maicile tinere erau deznădăjduite şi se uitau urît la mine ; dar eu, una, fiind sigură că mă port cum se cuvine, nu le luam în seamă nici duşmănia, nici mustrările.

Stareţa, căreia nu-i puteam uşura suferinţele, după cum nu-i puteam nici opri lacrimile, trecu, rînd pe rînd, de la melancolie la habotnicie, şl de la habotnicie la delir. N-am să vă arăt cum s-au desfăşurat toate a,cestea, fiindcă ar însemna să vă dau amănunte, la nesfîrşit ; am să vă spun doar că, în prima stare, cînd mă căuta, cînd mă ocolea ; că uneori se purta, faţă de celelalte şi de mine, cu blîndeţea ei obişnuită ; că alteori devenea, pe neaşteptate, nespus de aspră ; ne chema şi ne trimitea înapoi ; dădea recreaţie şi, după o clipă, îi punea capăt ; ne chema în biserică şi, cînd toată lumea dădea fuga la porunca ei, suna clopotul anunţînd maicilor să se închidă în chilii. E greu să vă închipuiţi în ce neorînduială trăia comunitatea ; maicile îşi petreceau ziua intrînd şi ieşind, întruna, din chilii, luîndu-şi cartea de rugăciuni şi lă- sînd-o, urcînd şi coborînd. scările, coborîndu-şi sau ridi- cîndu-şi vălul. Noaptea era aproape aceeaşi frămînlare ca şi ziua.

Cîteva maici veniră la mine încercând să mă facă să înţeleg că, dacă aş avea mai multă bunăvoinţă faţă de stareţă şi i-aş da mai multă atenţie, lucrurile s-ar întoarce la rînduiala lor obişnuită ; mă gîndeam, de fapt, c-ar fi trebuit să spună la *neorînăuiala* lor şi le-am răspuns, tristă : „îmi pare rău de voi ; dar spuneţi-mi lămurit, ce trebuie să fac...“ Unele întorceau capul şi nu mai spuneau o vorbă ; altele îmi dădeau sfaturi care nu se potri- veau de loc cu sfaturile duhovnicului ; bineînţeles, vă vorbesc despre sfaturile fostului duhovnic, pentru că pe cel nou nu-1 văzuserăm încă.

Stareţa nu mai ieşea noaptea ; petrecea săptămîni întregi închisă în chilie, fără să se arate nici la slujbe, nici la biserică, nici la trapezărie, nici în orele de odihnă ; uneori rătăcea prin coridoare sau se cobora în biserică, bătea la uşile

maicilor şi le spunea cu glas plîngător : „Maică, roagă-te pentru mine ; maică, roagă-te pentru inine...“ Umbla zvonul că se pregăteşte pentru o spovedanie generală.

Intr-o zi, coborîndu-mă prima în biserică, am văzut o hirtie agăţată de perdeaua din spatele grilajului ; m-am apropiat şi am citit : „Maicilor, rugaţi-vă pentru o călugăriţă rătăcită, dornică să se întoarcă la Dumnezeu..." Am vrut să rup hîrtia, dar am lăsat-o. Peste cîteva zile am

găsit alta, în care scria : „Maicilor, sînteţi rugate să cereţi milostenia lui Dumnezeu pentru o călugăriţă care şi-a dat seama de rătăcirile ei, şi mari sint rătăcirile acestea.. în altă zi am dat peste altă chemare, care spunea : „Maicilor, sînteţi rugate să-i cereţi Domnului să alunge dez- nădejdea unei călugăriţe care şi-a pierdut nădejdea în milostenia cerească..

Toate chemările acestea oglindeau cumplitele frămîn- tări ale bietului ei suflet şi mă întristau adînc. Mi s-a întîmplat odată să rămîn împietrită în faţa unei asemenea Turtii, întrebîndu-mă care or fi rătăcirile care-i ard sufletul ? Ce o înfricoşează ? Pentru ce fel de crime se socoteşte vinovată ? Mi-am amintit strigătele duhovnicului, cuvintele lui ; le-am căutat un înţeles şi, negăsindu-1, am rămas năucită. Cîteva maici care se uitau la mine au început să vorbească între ele ; şi, dacă nu mă înşel cumva, mă priveau ca şi cum aş fi fost şi eu ameninţată de aceleaşi grozăvii.

Biata stareţă nu mai ieşea rlecît cu vălul pe obraz; nu se mai amesteca în treburile mănăstirii şi nu mai vorbea cu nimeni în afară de noul duhovnic; ore întregi se sfătuiau amîndoi. Duhovnicul era un călugăr benedictin, tînăr. Nu ştiu dacă el dăduse toate pedepsele cu care se canonea stareţa ; dar ea postea de 1 rei ori pe săptămînă; se biciuia şi asculta slujba într-o strană de jos. Ca să mergem la biserică, trebuia să trecem pe la uşa ei; a- colo o găseam lungită cu faţa la pămînt, şi nu se ridica decit atunci cînd rămînea singură. Noaptea, cobora numai în cămaşă, cu picioarele goale ; dacă, din întîmplare, se întîlnea cu sora Tereza sau cu mine, se întorcea şi-şi lipea faţa de zid. într-o zi, pe cînd ieşeam din chilie, am găsit-o lungită, cu faţa în jos şi cu braţele întinse ; şi mi-a spus : „Haide, treci, calcă-mă în picioare ; nu inerit altceva".

Vreme de mai multe luni, cît a ţinut boala, întreaga comunitate avu tot timpul să pătimească şi să mă urască. N-am să mai spun încă o dată ce poate păţi c maică urîtă de celelalte, fiindcă acum ştiţi. încetul cu încetul, am simţit cum mă apucă iar sila de călugărie. Sila aceasta şi toate

necazurile îndurate i le-am mărturisit noului duhovnic, dom Morel, un om de aproape patruzeci de ani

şi. cu o fire aprigă. El m-a ascultat cu luare aminte si cu ? nteres ; a vrut să-mi cunoască întreaga viaţă ; a intrat în cele mai mici amănunte cu privire la familie, la înclinările şi la firea mea, la mănăstirile în care fusesem, la cea în care mă găseam, la ce se petrecuse între stareţă şi mine... Nu i-am ascuns nimic. Şi mi s-a părut că nu dă aceeaşi însemnătate pe care o dăduse părintele Lemoine purtării stareţei faţă de mine ; s-a mulţumit să-mi spună doar, în treacăt, cîteva cuvinte despre asta. socotind că de-acum s-a terminat; cel mai mult l-au interesat simţămintele mele tainice asupra călugăriei. Şi, pe măsură ce-mi deschideam inima, avea tot mai multă încredere în mine ; eu mă spovedeam, iar el, la rîndul lui, mi se destăinuia ; necazurile lui se potriveau de minune cu ale mele : intrase cu de-a sila în mănăstire ; simţea pentru călugărie aceeaşi silă pe care o simţeam şi eu şi nu era mai puţin de plîns decît mine.

— Soră dragă, îmi spunea el, ce poţi să faci ? N-avem decît o cale : să ne uşurăm cît mai mult viaţa de mănăstire. Apoi îmi dădea sfaturi înţelepte, arătîndu-mi cum trăieşte el : In felul acesta, soră, nu scapi de necazuri, ci numai te resemnezi să le înduri. Cuvioşii nu sînt fericiţi decît în măsura în care îşi fac din suferinţele lor un merit în faţa lui Dumnezeu ; atunci inima li se bucură, şi caută singuri chinurile ; cu cît ele sînt mai greu de îndurat şi mai dese, cu atît cuvioşii sînt mai mulţumiţi ; ei dau fericirea zilei de azi in schimbul fericirii viitoare şi astfel îşi cîştigă fericirea de-apoi. jertfind-o, de bunăvoie, pe cea a clipei de faţă. Chiar dacă îi doboară suferinţa, ei tot spun : *Amplius, Domine* — mai dă-mi. Doamne... iar Dumnezeu împlineşte totdeauna astfel de rugăciuni. Dar dacă suferinţe ca ale lor ne sînt date mie sau ţie, noi nu ne putem aştepta la aceeaşi răsplată, fiindcă ne llpsssţa singiirul lucru care o face să preţuiască : resemnarea. Şi lucrul acesta e trist. Vai, cum aş putea să-ţi insuflu o virtute pe care tu n-o ai, iar mie îmi lipseşte ? Dar fără ea ne-ar aştepta pierzania în viaţa de apoi, după ce am fost nefericiţi în viaţa pămintească. Canonindu-ne aici, ne o- sindim la fel cum se osîndesc cei ce se desfată în desfătări lumeşti ; noi în lipsuri, ei în belşug; şi după moarte ne-aşteaptă aceleaşi chinuri. Cît e de grea viaţa unui călugăr sau a unei maici care nu simte chemarea ! Şi, cu toate aslea, ea ne e dată nouă, şi n-o putem schimba. Ne-au pus lanţuri p.i ele, şi sîntem osînditi să le zornăim- întruna, fără nădejde că le-am putea zdrobi; să le tîrîm cît om putea, soră. Acum du-te ; am să mai vin să te văd.

Peste cîteva zile, duhovnicul a venit iar ; l-am văzut la vorbitor şi l-am cercetat mai îndeaproape. Mi-a destăinuit pînă la capăt toată povestea lui, iar eu i-am mărturisit-o pe a mea : nenumărate erau faptele care se asemănau, legîndu-ne unul de altul; şi el îndurase aceleaşi chinuri, acasă şi în mănăstiri. Nu-mi dădeam seama că* ascultîndu-1 vorbind despre sila lui, cu greu aş fi putut s-o destram pe a mea ; şi, totuşi, se destrăma ; ba chiar cred că ascultîndu-mi suferinţele se simţea şi

el mai puţin chinuit. Astfel, asemănarea firilor noastre se uni cu asemănarea întîmplărilor vieţii ; cu cît ne vedeam mai des, cu atît ne plăceam mai mult ; povestea vieţii lui era povestea vieţii mele ; povestea simţirilor lui era a simţirilor mele; povestea inimii lui era a inimii mele.

După ce-am vorbit îndelung despre noi, am vorbit şi despre ceilalţi, mai ales despre stareţă. Fiind duhovnic, nu-mi putea spune prea multe ; totuşi, am înţeles din cîte mi-a spus că ea nu va putea să rămînă multă vreme în starea de-acum ; că se lupta cu ea însăşi, zadarnic ; şi că, mai curînd sau mai tîrziu, se va întîmpla una din două : ori o să se întoarcă la vechile ei apucături, ori o să înnebunească. Tare-aş fi vrut să aflu mai multe, să-mî lămuresc unele întrebări pe care mi le pusesem fără să le găsesc răspuns, dar nu îndrăzneam să-l întreb ; nu l-am întrebat decît dacă-1 cunoaşte pe părintele Lemoine.

— Cum să nu, îmi răspunse el. E un om de seamă.

— Acum nu-1 mai avem ca duhovnic.

— Adevărat.

— N-aţi putea să-mi spuneţi din ce pricină ?

— Mi-e teamă să nu afle şi alţii.

— Fiţi sigur că n-am să spun nimănui.

— Mi se pare că s-a scris la arhiepiscopie împotriva lui.

— Şi ce-au putut să scrie ?

— Că locuia prea departe de mănăstire ; că nu putea veni cînd aveau nevoie de el; că e prea aspru; că, după unele semne, voia să calce vechile rinduieli ; că semăna zîzania in mănăstire şi le înstrăina pe maici de stareţa lor.

— Cine v-a spus toate astea ?

— Chiar părintele Lemoine.

— î! cunoaşteţi ?

— Sigur ; mi-a vorbit de cîteva ori şi despre dumneata.

— Şi ce v-a spus ?

— Că erai cu adevărat vrednică de plîns ; că nu putea pricepe cum ai fost în stare să înduri atîtea chinuri ; că, deşi nu te-a văzut decît o dată sau de două ori, nu crede c-ai putea să te obişnuieşti vreodată cu viata de mănăstire ; că avea de gînd...

Duhovnicul se opri, pe neaşteptate. L-am întrebat :

— Ce avea de gînd ?

Dom Morel îmi răspunse :

— E o taină prea mare, şi na mi-e îngăduit să U-o spun :

N-am mai stăruit, ci am adăugat doar :

— E adevărat că părintele Lemoine m-a sfătuit să mă înstrăinez de stareţă.

— Bine a făcut.

— Dq ce ?

— Soră, îmi răspunse el cu multă seriozitate, ur- meză-i sfaturile şi nu încerca niciodată să afli de ce ti le-a dat.

— Ba eu cred că, dacă aş cunoaşte primejdia, m-aş putea feri mai bine de ea.

— S-ar putea întîmpla tocmai contrariul.

— Proastă părere trebuie să aveţi despre mine.

— Despre purtarea şi despre nevinovăţia dumitale am părerea pe care trebuie s-o am ; dar crede-mă că există lămuriri aducătoare de nenoroc, pe care nu le poti căpăta fără să-ti

dăuneze. Numai nevinovăţia te-a scăpat de stareţă ; dacă ai fi ştiut mai multe, ea nu te-ar fi respectat atit.

— Nu înţeleg ce-mi spuneţi.

— Cu atît mai bine.

— Ce poate fi primejdios în pritenia şi în dezmierdările unei femei pentru altă femeie ?

Dom Morel nu-mi răspunse.

— Nu sînt oare la fel cum eram cînd am venit în mănăstire asta ?

Dom Morel nu-mi răspunse.

— N-aş fi fost tot aşa şi de-aci înainte ? Ce fel de păcat faci dacă iubeşti, dacă o spui şi o dovedeşti ? E atît de plăcut !

— Adevărat, îmi răspunse dom Morel. ridicînd spre mine privirile pe care le ţinuse plecate tot timpul cît vorbisem.

— Şi asta se întîmpla deseori în mănăstiri ? Biata stareţă ! In ce hal a ajuns !

— E rău, şi tare mă tem c-o să ajungă şi mai rău. Nu era făcută pentru călugărie ; iată ce se întîmpla, mai curînd sau mai tîrziu, cînd te împotriveşti chemărilor celor mai puternice ale firii : constrîngerea te mînă spre simţăminte desfrînate, şi ele sînt cu atît mai puternice, cu cît sînt mai lipsite de rost; e un fel de nebunie.

— Cum, stareţa e nebună ?

— Negreşit că da, şi va înnebuni tot mai mult.

— Şi credeţi că soarta asta îi aşteaptă pe toţi cei care duc o viaţă pentru care nu sînt făcuţi ?

— Nu, nu pe toţi; unii mor mai înainte ; alţii au firi mai mlădioase şi-o duc vreme îndelungată ; alţii trăiesc cîtva timp, nădăjduind...

— Oare ce poate nădăjdui o călugăriţă ?

— Ce poate nădăjdui ? Mai întîi, să-şi dezlege legâ- mîntul.

— Şi cînd şi-a pierdut nădejdea asta ?

— Atunci visează că va găsi, într-o bună zi, porţile deschise ; că oamenii vor pune capăt ţicnelii de-a închide în morminte fiinţe vii, şi că mănăstirile vor fi desfiinţate ; sau că vor lua foc, că se vor prăbuşi zidurile şi că

o va scăpa cineva. Toate visurile astea îi umblă întruna prin cap ; vorbeşte despre ele cu alte maici; cînd se plimbă prin grădină, măsoară, fără să vrea, înălţimea zidurilor ; cînd e în chilie, apucă zăbrelele ferestrei şi le qţatină încetişor, ca şi cum s-ar juca ; dacă fereastra dă spre drum, se uită lung, afară ; îi bate inima de cîte ori aude paşii cuiva şi oftează în tăcere de dorul unui eliberator ; e'acă să iscă ps-aproape vreo zarvă şi zgomotul răzbate pînă in chilie, maica trage nădejde că-i pentru ea ; visează vreo boală care s-o ducă în preajma unui bărbat sau din pricina căreia să fie trimisă la băi.

— Aşa e, aşa e ! strigai eu ; parcă mi-aţi citi în fundul sufletului; şi eu am avut şi mai am încă asemenea visuri.

— Iar cînd le destrami cugetînd asupra lor — fiindcă ameţeala aceasta plăcută, cu care inima învăluie mintea, se destramă din cînd în cînd — atunci vezi cît de adîncă îţi e nenorocirea ; şi-ţi e silă de tine ; şi-ţi e silă de ceilalţi ; plîngi, oftezi, strigi, simţi cum te năpădeşte deznădejdea. în asemenea clipe, unele maici dau fuga să se arunce la picioarele stareţei şi caută acolo mîngîierea ; altele îngenunchează în chilie, sau dinaintea

altarului, chemînd cerul în ajutor ; altele îşi sfîşie veşmintele şi-şi smulg părul ; altele caută vreo fîntînă adîncă, ferestre înalte, o funie, şi uneori le găsesc ; altele, după îndelungi zvîrcoliri, cad într-un fel de îndobitocire şi rămîn năuce ; altele, mai plăpînde şi mai slabe, tînjesc şi se prăpădesc ; altele îşi pierd minţile şi devin furioase. Fericite sînt doar cele în care nădejdile renasc mereu şi le leagănă, pînă în mormînt; viaţa lor se scurge intre amăgire şi deznădejde.

— Şi cele mai nefericite, după cîte se pare, adăugai eu oftînd, sînt cele care trec, rînd pe rînd, prin toate stările acestea. Ah, părinte, rău îmi pare că te-am ascultat !

— De ce ?

— Fiindcă nu mă cunoşteam ; iar acum mă cunosc ; visele n-au să mai poată ţine cine ştie cît. Şi în clipa în care...

N-am putut sfîrşi, fiindcă a venit o maică, şi încă una, apoi a treia, a patra, a cincea. a şasea, nici eu nu mai ştiu cîte. Au intrat şi ele în vorbă ; unele se uitau la duhovnic ; altele îl ascultau tăcute, cu ochii în jos ; îi puneau întrebări, mai multe deodată, şi se minunau de înţelepciunea răspunsurilor lui; cît despre mine mă retrăsesejn într-un ungher, adîncită în gînduri. In mijlocul discuţiei acesteia, pe cînd maicile se străduiau să arate fiecare cît preţuieşte şi să-l încînte pe duhovnic

cu ce aveau mai bun, se auziră paşii cuiva care se apropia încet-încet, oprindu-se din timp în timp şi oftînd ; maicile ascultară şi-şi şoptiră între ele : „E ea ! E stareţa !“ Apoi tăcură şi se strinseră roată. Intr-adevăr era stareţa ; venea spre noi, cu vălul atîrnindu-i pînă la brîu, cu braţele încrucişate pe piept şi cu capul plecat. Mai întîi mă zări pe mine ; şi de îndată îşi desfăcu o mînă de sub văl şi-şi acoperi ochii, întorcîndu-se puţin într-o parte, iar cu cealaltă mînă ne făcu semn să plecăm ; am ieşit toate, în tăcere ; şi a rămas doar stareţa, singură cu dom- Morel.

Prevăd, domnule Marchiz, că vă veţi face o părere rea despre mine ; dar dacă nu mi-a fost ruşine să fac ce-am făcut, de ce m-aş ruşina să vă mărturisesc ? Şi-apoi, cum să scot din povestirea mea un fapt care a avut atîtea urmări ? Să spunem deci că mintea mi-e alcătuită într-un iei cu totul neobişnuit; cînd e vorba de lucruri care vă pot face să mă stimaţi sau să mă compătimiţi mal mult, atunci nu ştiu dacă scriu bine sau rău, dar ştiu că vă scriu cu o iuţeală şi cu o uşurinţă de necrezut; inima mi se înveseleşte, cuvintele îmi vin singure, lacrimile îmi curg domol, şi mi se pare că sînteţi lîngă mine, că vă văd şi că mă ascultaţi. Iar dacă, dimpotrivă, sînt nevoită să mă zugrăvesc în culori neplăcute, atunci gîndesc anevoie, nu găsesc cuvintele, pana nu merge, chiar scrisul mi se schimbă, şi nu scriu mai departe decît nădăjduind în sinea mea că veţi sări peste toate rîndurile acelea. Iată cîteva asemenea rînduri:

După ce-au plecat toate maicile... „Ei, ce-ai făcut după ce-au plecat toate... ?“ Aşa-i că nu ghiciţi ? Sînteţi prea cinstit, ca să vă treacă prin

minte asemenea lucruri... Am coborît în vîrful picioarelor şi m-am aşezat fără să fac nici un zgomot la uşa vorbitorului, ca să ascult ce se vorbeşte acolo. „Foarte rău ai făcut", îmi veţi spune...

O cît despre asta, ştiu că e foarte rău ; mi-am spus-o şi eu ; iar tulburarea care mă cuprinsese, grija de-a nu fi zărită de cîte ori mă opream, glasul conştiinţei, care mă îndemna la fiecare pas să mă-ntorc, îmi arătau cu prisosinţă că fac rău ; totuşi, curiozitatea a fost mai tare, şi m-am supus ei. Dar dacă e urît c-am ascultat ce îşi vorbeau doi oameni care se credeau singuri, nu-i şi mai urît să vă scriu cuvintele lor ? Iată, din nou cîteva rînduri pe care vi le trimit numai cu nădejdea că nu le veţi citi ; ştiu că nu poate îi aşa. dar trebuie să mă străduiesc să cred că va îi.

Primele cuvinte pe care le-am auzit, după o îndelungă tăcere, m-au cutremurat ; iată-le :

„Sînt sortită iadului, părinte...“

M-am liniştit. Am ascultat mai departe ; valul care pînă atunci îmi ascunsese pericolul prin care trecusem, se sfîşia ; atunci m-a chemat cineva ; trebuia să plec şi am plecat ; dar, vai ! auzisem destul. Ce femeie, domnule marchiz, ce femeie mîrşavă !...

Aici memoriul maicii Suzana se întrerupe ; cele ce urmează nu sînt decît însemnări ; se vede că ea avea de gînd să le folosească pentru restul povestirii. După cît se pare, starea o înnebunit, aş a că despre starea nenorocită c acesteia trebuie să fie vorba în fragmentele pe care le voi copia mai jos.

După spovedania stareţei, urmară cîteva zile liniştite. Voioşia pătrunsese din nou în mănăstire ; maicile mă lăudau pe mine pentru asta, dar mă lepăd, cu indignare, de asemenea laude.

Stareţa nu mai fugea de mine ; mă privea chiar ; şi prezenţa mea părea că n-o mai tulbură. Mă sileam să-i ascund pe cît puteam groaza pe care mi-o insufla din ziua aceea cînd, printr-o curiozitate fericită sau nenorocită. învăţasem s-o cunosc mai bine.

Peste cîtva timp, a devenit din nou tăcută ; nu mai spunea decît da sau nu ; se plimba singură ; nu voia să mănînce ; o cuprindeau fierbinţelile, dădea în friguri, iar după friguri începea delirul.

Zăcea singură în pat şi i se părea că mă vede, îmi vorbea, mă chema lîngă ea, îmi spunea cele mai duioase cuvinte. Dacă auzea paşi pe coridor, striga : „E ea ; sînt paşii ei, o recunosc. Chemaţi-o... Nu, nu, lăsaţi-o“.

Ciudăţenia e că nu se înşela niciodată şi striga numai cînd treceam eu.

Rîdea cu hohote ; iar după o clipă izbucnea în plins. Maicile stăteau, tăcute, în preajma ei; unele plîngeau împreună cu ea.

- Uneori se pomenea strigînd : „N-am mai fost la biserică ; nu m-âm mai rugat lui Dumnezeu... Vreau să mă dau jos din pat şi să mă îmbrac ; îmbrăcaţi-mă...“ Dacă n-o lăsau, spunea : „Daţi-mi măcar cartea de rugăciuni.

I-o dădeau ; ea o deschidea şi întorcea foile, întruna, pînă la capăt, iar după ce ajungea la

scoarţe tot îşi mai mişca degeţel^ ca şi cum ar fi răsfoit o carte ; avea privirile rătăcite, ţintuite în gol.

într-o noapte s-a coborît în biserică, singură ; cîteva maici s-au ţinut după ea ; s-a lungit pe treptele altarului gemînd, oftînd şi rugîndu-se cu glas tare ; a ieşit, s-a întors, apoi a spus : „Trimiteţi s-o caute, are un suflet atît de curat ! E atît. de nevinovată ! Dacă s-ar ruga odată cu mine...“ Apoi, adresîndu-se întregii comunităţi şi întor- cîndu-se spre stranele goale, striga: „Ieşiţi toate afară, să nu rămînă decît ea şi cu mine. Nu sînteţi vrednice s-o a- tingeţi ; dacă v-ati ruga odată cu ea, tămîia nelegiuită a glasurilor voastre ar strica, dinaintea Domnului, dulceaţa glasului ei. Haide, plecaţi, plecaţi..." Apoi mă îndemna să-i cer lui Dumnezeu ajutor şi iertare. Vedea chipul Domnului ; i se părea că deasupra capului ei cerul se cască, bubuind, brăzdat de fulgere şi că îngerii coboară mînioşi ; privirile divinităţii o înspăimîntau ; alerga în toate părţile, se ascundea în ungherele cele mai întunecoase ale bisericii şi, cu fruntea lipită de lespezi, cerea îndurare ; şi rămânea aşa pînă cînd. pătrunsă de frigul şi de umezeala bisericii, era dusă ca o moartă, în chilia ei.

Dimineaţa nu-şi amintea nimic din grozăviile nopţii, întreba : „Unde sînt maicile ? nu mai văd pe nimeni, am rămas singură în mănăstire ; m-au părăsit toate ; m-a părăsit şi sora Tereza ; bine au făcut. Acum, dacă nu mai e sora Suzana, degeaba am să ies, că tot n-am s-o mai întîlnesc... Ah ! dacă aş mai vedea-o ! Dar nu mai e aici, nu-i aşa ? Nu-i aşa că nu mai e aici ?... Fericită e mănăstirea în care s-a dus ! O să-i povestească tot stareţei celei noi ; şi ce-o să creadă despre mine ?... Oare sora Tereza a murit ? Toată noaptea am auzit clopotele sunînd pentru morţi... Biata fată ! E pierdută pentru vecie ; eu am pierdut-o ! Eu ! într-o zi, am să fiu dusă înaintea ei ; şi ce-am să-i pot spune ? Ce-am şă-i pot răspunde ?... Biata de ea ! Vai mie, nefericita !“

Alteori, zicea : „Nu s-au întors încă maicile ? Spu- neţi-le că sînt bolnavă, rău... Ridicaţi-mi perna... Desfă- ceţi-mi şireturile... Simt că mă apasă ceva, aici... îmi arde capul, scoateţi-mi camilafca... Vreau să mă spăl... Da- ţi-mi apă ; turnaţi, mai turnaţi încă... Eu sînt albă, dar pata din suflet tot mi-a rămas... Aş vrea să mor ; să nu mă mai fi născut; atunci n-aş mai fi văzut-o“.

Intr-o dimineaţă maicile au găsit-o desculţă, în cămaşă, despletită, urlînd, spumegînd şi umblînd în jurul chiliei, cu mîinile puse peste urechi, cu ochii închişi şi cu trupul înghemuit în zid... „Fugiţi de prăpăstiile .astea ; nu auziţi strigătele ? Acolo e iadul; văd flăcări înălţln- du-se din străfundurile lui ; şi, în mijlocul vîlvătăii, aud glasuri nedesluşite, care mă cheamă.,. Doamne, fie-ţi milă de mine !... Repede ; trageţi clopotele ; adunaţi toate maicile ; spuneţi-le să se roage pentru mine, şi-am să mă rog şi eu... Dar e în zori de-abia, maicile dorm... N- am închis ochii toată noaptea ; aş fi vrut să dorm, dar n-am putut."

Una dintre călugăriţe îi spunea : „Maică, te- apaeă ceva pe suflet; destăinuieşte-mi-te mie, poate asta te va rnai uşura".

— Ascultă, soră Agata, vino mai lîngă mine... mai aproape... şi mai aproape... nu trebuie să ne-

audă nimeni. Vreau să-ţi destăinuiesc tot ; dar să păstrezi taina... Ai văzut-o ?

— Pe cine să văd, maică ?

— Aşa-i că nu-i nimeni mai dulce ca ea ? Şi ce mers are! Cîtă bună-cuviinţă. cîtă nobleţe, cîtă modestie !... Du-te la ea ; spune-i.... Ba nu ! Nu-i spune nimic ; nu te duce... N-ai putea să te apropii de ea ; îngerii din ceruri
o păzesc şi veghează în preajma ei; eu i-am văzut; ai să-i vezi şi tu şi te vei înfricoşa, asemeni mie. Rămîi... Şi dacă te duci, ce-ai să-i spui ? Născoceşte ceva de care să nu roşească...

— Maică, dacă te-ai sfătui cu duhovnicul ?

— Da, da... Adică nu, ştiu ce-o să-mi spună ; l-am tot auzit... Şi despre ce-aş mai putea vorbi cu el ?... 0, dacă mi-aş putea pierde memoria !... Dacă aş putea reintra în haos, sau dacă m-aş putea naşte din nou !... Să nu-1 chemi pe duhovnic. Mai bine citeşte-mi patimile Domnului nostru Isus Cristos... Citeşte-mi... Parcă mă simt mai uşurată... îmi e de ajuns o picătură din sîn- gele ăsta, ca să mă purific... Uite-1, ţîşneşte clocotind din coapsa lui... Apleacă rana asta sfinţită deasupra capului meu... li curge sîngele pe mine, dar nu mi se lipeşte de trup... Sînt pierdută !... Luaţi-1 de-aici.... Aduceţi-1 înapoi...

I se dădea chipul lui Crist ; îl strîngea în braţe, îl săruta peste tot, apoi spunea : „Are ochii ei, gura ei : cînd am s-o mai văd oare ? Maică Agata, spune-i că o iubesc ; arată-i cu de-amănuntul în ce stare sînt ; spune-i că mă prăpădesc".

I s-a luat sînge ; i s-au făcut băi ; dar toate leacurile acestea mai mult i-au agravat boala. Nici nu cutez să vă scriu toate faptele ruşinoase pe care le-a săvîrşit sau să vă repet toate vorbele urîte pe care le-a scăpat în timpul delirului. îşi ducea mereu mîna la frunte, ca şi cum ar fi vrut să alunge gîndurile supărătoare, vedeniile, cine ştie ce fel de vedenii ! îşi înfunda capul printre perne, îşi acoperea faţa cu cearşafurile. „Ispita, striga ea, ispita ! Ce formă ciudată a luat ! Aduceţi aghiazmă ; stro- piţi-mă cu aghiazmă... Gata ; ajunge ; s-a dus."

în cele din urmă, au închis-o ; dar, nefiind păzită cu destulă grijă, într-o bună zi a scăpat. îşi sfîşiase veşmintele şi alerga de-a lungul coridoarelor, goală, numai cu două capete de frînghie ruptă atîrnîndu-i de braţe, şi striga : „Sînt stareţa voastră ; mi-aţi jurat, toate, supunere ; supuneţi-vă. M-aţi închis, nenorocitelor ! Asta-i răsplata bunătăţii mele ! Mă batjocoriţi, fiindcă sînt prea bună; dar n-am să mai fiu aşa... Săriţi !... Foc !... Ucigaşii !... Hoţii !... Ajutor !... Soră Tereza. ajutor !... Ajutor, soră Suzana !..." Şi cum între timp o prinseseră şi o duceau din nou spre temniţă, ea spunea ; „Bine faceţi, vai, bine faceţi '. Sînt nebună. Simt că sînt nebună."

Cîteodată părea că are în faţa ochilor privelişte a unor cazne ; vedea femei cu funii de gît şi cu braţele legate la spate, sau cu torţe în mîini ; suferea alături de cele supuse la cazne ; se credea osîndită la moarte ; şi-i spunea călăului : ,.Mi-am meritat soarta, da, mi-am meritat-o ; măcar de-ar fi ăsta chinul cel de pe urmă ; dar să arzi o veşnicie ! O veşnicie de flăcări !..."

Tot ce scriu aici e adevărul curat ; iar

adevărurile pe care le-aş mai avea de scris, ori le-am uitat, ori mi-e ruşine să nu murdăresc cu ele hîrtiile acestea.

După că-a mai trăit cîteva luni în aceeaşi stare de plîns, starea şi-a dat sufletul. Ce moarte a avut, domnule marchiz ! Eram de fată şi am văzut groaznicul chip al deznădejdii şi al crimei, în ultimul său ceas ; se credea încolţită de duhurile iadului ; îi aşteptau sufletul, ca să i-l înhaţe ; şi starea gemea cu o voce înăbuşită : „Iată-i ! Iată-i !...“ Incercînd să li se împotrivească, împingea spre dreapta şi spre stinsa chipul lui Crist pe care-l ţinea în mîini, şi striga : „Doamne !... Doamne !...“ Peste puţin timp, a murit şi sora Tereza ; iar mănăstirea a căpătat o stareţă nouă, bătrînă, ursuză şi îmbuibată de superstiţii.

M-au învinovăţit că i-aş fi făcut vrăji fostei stareţe ; ea crede ; iar încep necazurile. Noul duhovnic e şi el prigonit de mai-marii lui şi-mi spune mereu să fug din mănăstire.

Am pus la cale fuga. Intre orele unsprezece şi miezul nopţii cobor în grădină. Mi se aruncă funii, mă leg cu ele ; dar se rup, şi cad : mi-am jupuit picioarele şi m-am lovit groaznic la şale. Mai încerc o dată şi încă o dată, şi iată-mă sus, pe zid ; apoi cobor. Dar care nu mi-e mirarea cînd în locul unei trăsuri ca lumea, cum nădăjduiam să găsesc, dau peste o birjă păcătoasă. Şi iată-mă în drum spre Paris, cu un tînăr benedictin lîngă mine. Dar mi-am dat curînd seama, după tonul neruşinat cu care-mi vorbea şi după ceea ce cuteza să încerce, că nu-şi va ţine nici una din făgăduielile date ; atunci mi-a părut rău că mi-am părăsit chilia şi-am simţit toată ticăloşenia situaţiei mele.

Aici voi descrie scena din brişcă. Ce scenă ! Ce om ! Strig ; birjarul îmi sare în ajutor. încăierare groaznică între el şi călugăr.

Sosesc la Paris. Birja se opreşte într-o ulicioară, dinaintea unei porţi strimte, care dădea într-o alee întunecoasă şi murdară. Gazda mi-a ieşit înainte şi m-a dus la etajul cel mai de sus, într-o odăiţă mobilată aproape cu tot ce trebuie. A venit să mă vadă femeia care locuia la etajul întîi. „Eşti tînără şi pesemne că te plictiseşti, domnişoară. Vino la mine, ai să te simţi bine acolo, îff- tre bărbaţi şi femei ; nu sînt toate atît de drăguţe ca dumneata, în schimb, însă, sînt aproape la fel de tinere. Vorbim, jucăm, cîntăm, dansăm ; petrecem cum putem mai bine. Dacă o să le suceşti capetele cavalerilor noştri, poţi să fii sigură că fetele n-au să fie nici geloase, nici supărate. Hai, domnişoară..." Aceea care-mi vorbea astfel era cam în vîrstâ, avea privirea galeşă, vocea dulce şi cuvintele foarte ispititoare.

Am trăit două săptămîni în casa aceea, primejduită de stăruinţele vicleanului meu răpitor şi de scenele gălăgioase ale unui loc suspect, pîndind în fiecare clipă prilejul de-a scăpa.

In sfîrşit, prilejul mi s-a ivit într-o seară, tîrziu ; dacă m-aş fi găsit în apropierea mănăstirii, m-aş fi întors acolo.

Alerg pe străzi, fără să ştiu încotro. Nişte

bărbaţi se leagă de mine, şi mă cuprinde teama. Cad, sfîrşită de oboseală, pe pragul dughenei unui lumînărar ; mi se dau îngrijiri; cînd mă trezesc, mă văd întinsă pe-un pat ca vai de lume, cu mai mulţi oameni în jurul meu. Ei mă întreabă cine sînt; nu ştiu ce să le răspund. E chemată o slujnică ; ea mă va însoţi; o apuc de braţ; pornim... După ce-am mers o bucată bună de drum, fata mă întreabă : „Domnişoară, barem ştii unde mergem ?“

— Nu, draga mea ; cred că la spital.

— La spital ? Nu cumva ai" rămas pe drumuri ?

— Ba aşa-i, am rămas pe drumuri.

— Dar ce-ai făcut ca să fii alungată în puterea nopţii ? Ei, uite că am ajuns la uşa Sfintei Ecaterina ; să vedem dacă au să ne deschidă ; oricum, n-avea grijă, n-o să rămîi în. drum, ai să te culci cu mine.

M-am întors la lumînărar. Slujnica s-a speriat cînd mi-a văzut picioarele, jupuite de cînd căzusem în noaptea fugii de la mănăstire. Am petrecut noaptea la ea. A doua seară m-am întors la Sfînta Ecaterina, unde-am rămas trei zile, după care mi s-a spus că trebuie sau să mă duc la spitalul generalsau sâ primesc orice slujbă mi s-o da.

Primejdia, care m-a ameninţat la Sfînta Ecaterina, din partea bărbaţilor şi a femeilor ; aici, după cîte mi s-au povestit mai apoi, vin desfrînaţii şi mijlocitoarele din oraş, ca să ia ce le trebuie. Şi, deşi ştiam că mă aşteaptă o viaţă plină de lipsuri, n-am căzut pradă ispitei de a primi propunerile josnice care mi-au fost făcute. Îmi vînd boarfele şi-mi cumpăr altele, mai potrivite cu starea mea.

Intru în slujbă la o spălătoreasă ; la ea lucrez şi acum. Primesc rufele şi le calc ; munca e tare grea ; mă hrănesc prost ; am locuinţă proastă ; nu dorm de-ajuns ; în schimb, se poartă omeneşte cu mine. Bărbatul e birjar ; nevasta e cam repezită, dar are inimă bună. M-aş mulţumi cu traiul acesta, dacă aş putea nădăjdui să mă bucur în linişte de el.

Am aflat că poliţia l-a prins pe răpitorul meu şi l-a dat în mîna mai-marilor săi. Bietul om ! E mai de plîns decît mine ; fapta lui a stîrnit vîlvă ; şi n-aveţi idee cu cîtă cruzime pedepsesc călugării greşelile despre care se află ; o carceră îi va fi locuinţa, pînă cînd îşi va da sufletul ; şi tot o carceră mă aşteaptă şi pe mine, dacă m-or prinde ; dar eu voi trăi mai puţin deciît el.

Rănile căpătate în cădere mă dor ; mi s-au umflat picioarele şi nu pot să fac un pas măcar ; lucrez aşezată, fiindcă abia mă pot ţine pe picioare. Totuşi, mă tem de clipa vindecării : ce-am să pot spune atunci, ca să nu ies din casă ? Şi cîte primejdii au să mă pîndească, dacă voi ieşi ? Din fericire, mai e mult pînă atunci. Fără doar şi poate că rudele mele, care bănuiesc că sînt în Paris, fac tot felul de cercetări ca să-mi dea de urmă. Mă hotărî- sem să-l chem aici pe domnul Manouri, să-i cer şi să-i urmez sfaturile, dar nu l-am mai găsit. ■

Trăiesc într-o veşnică spaimă ; la cel mai mic zgomot auzit în casă, pe scară, în stradă, mă sperii, tremur ca o frunză bătută de vînt, mi se,

moie genunchii .şi scap lucrul din mînă. Noaptea, nu închid ochii mai niciodată ; iar dacă se întîmplă să adorm, mă trezesc mereu, vorbesc în somn, chem, strig : nu înţeleg cum de nu mi-au ghicit taina cei care dorm in preajma mea.

Toată lumea ştie despre fuga mea ; mă aşteptam la asta. "Una dintre tovarăşele mele mi-o povestea ieri, a- dăugînd amănunte îngrozitoare şi păreri care mă loveau drept în inimă. Din fericire, în timp ce-mi vorbea, ea întindea rufele ude pe-o frînghie, cu spatele spre lampă, şi nu putea vedea cît sînt de CUlburată ; stăpîna însă a băgat de seamă că plîngeam şi m-a întrebat : „Ce ai, Mario ?“ „Nimic“, i-am răspuns eu. „Ce naiba, a adăugat ea, să fii oare atît de năroadă, încît să te înduioşeze o maică ticăloasă, neruşinată, fără credinţă, care se îndrăgosteşte de un păcătos de călugăr şi fuge cu el din mănăstire ? Mai bine ţi-ar fi milă de noi, astelalte. Ea n-avea altceva ce făcut decît să bea, să mănînce, să se roage şi să doarmă ; îi mergea bine unde era ; de ce n-a rămas a- colo ? Dacă s-ar fi dus numai de trei-patru ori la rîu, pe-o vreme ca asta, aşa cum ne ducem noi. i-ar fi plăcut călugăria..." Eu i-am răspuns că nu putem şti ce necazuri o fi avut ; dar mai bine aş fi tăcut, fiindcă stăpîna a adăugat : „Dă-o-ncolo ; e o dezmăţată, şi-o s-o bată Dumnezeu..." Auzind-o vorbind astfel, m-am plecat peste masă : şi am rămas aşa, pînă ce stăpîna mi-a spus : „La ce naiba te tot gîndeşti, Mario ? Ţu dormi, şi treaba stă pe loc".

Niciodată nu mi-a plăcut călugăria, şi asta se vede îndeajuns din faptele mele ; dar m-am deprins în mănăstire cu. unele obiceiuri, pe care le repet, fără să-mi dau seama ; de pildă : sună un clopot ? Eu sau mă închin, sau îngenunchez. Bate cineva la uşă ? Îi spun *Ave.* Mi se pune o întrebare ? Dau totdeauna un răspuns care se

sfîrşeşte cu da, sau nu, maică, sau soră. Dacă intră un străin, îmi încrucişez braţele pe piept şi, în loc să-l salut, fac o plecăciune. Tovarăşele mele rîd şi-şi închipuie că glumesc făcînd pe călugăriţa ; dar nu ştiu cît timp au să mai creadă asta ; nechibzuinţele mele au să mă dea de gol, şi-atunci voi fi pierdută.

Domnule, ajutaţi-mă cît mai e timp. O să-mi spuneţi, fără doar şi poate : arată-mi cu ce te pot ajuta. Iată ; nu doresc cine ştie ce lucruri mari. Mi-ar trebui un loc de cameristă sau de îngrijitoare, sau de simplă slujnică, numai să pot trăi neştiută de nimeni, undeva la ţară, în vreun fund de provincie, la nişte oameni de treabă, care să nu primească multă lume. De leafă nu-mi pasă ; să mă ştiu în siguranţă, să mă pot odihni, să am pîine şi apă. Fiţi sigur că am să-mi mulţumesc st^pînii. In casa tatălui meu am învăţat să muncesc, şi la mănăstire âm învăţat să mă supun ; sînt tînără, am firea blîndă ; cînd mi se vor vindeca picioarele, am să am mai multă putere decît e nevoie pentru munca mea. Ştiu să cos, să torc, să brodez şi să spăl rufe ; cînd eram la părinţi, îmi dre- geam singură horbotele şi în curînd am să le dreg din nou ; nu sînt de loc stîngace şi nu m-aş da înapoi de la nici o muncă. Am glas plăcut ; cunosc muzica şi cînt destul de bine la clavir, ca să fac să petreacă o mamă căreia i-ar place să m-asculte ; ba chiar aş putea să dau şi lecţii copiilor ; dar mă tem că aş dovedi prin asta că am primit o educaţie îngrijită şi că astfel m-aş da de gol. Dacă e nevoie să învăţ să coafez, cum nu sînt lipsită de gust, mi-aş lua un maestru şi în cîtăva vreme aş deprinde şi îndeletnicirea asta. Domnule, nu-mi trebuie decît
o slujbă pe care s-o pot îndeplini, o slujbă oarecare, şi nu-mi doresc nimic mai mult. în ciuda tuturor aparenţelor, puteţi fi sigur că am purtări cinstite ; şi nici credinţa nu-mi lipseşte. Ah, domnule, aş fi pus capăt tuturor necazurilor, şi nu m-aş mai fi temut de oameni, dacă nu m-ar fi oprit Dumnezeu ; de cîte ori n-am călcat pe lîngă fîntîna aceea adîncă de la marginea grădinii mănăstirii ! Nu m-am aruncat în fundul ei, doar fiindcă îmi lăsau deplină libertate s-

o fac. Nu ştiu ce soartă mă aşteaptă, dar dacă voi fi silită, într-o bună zi, sâ intru din nou în mănăstire, oricare ar fi mănăstirea, nu răspund de viaţa mea ; fîntîni sînt pretutindeni. Domnule, fie-vă milă de mine şi cruţaţi-vă şi dumneavoastră părerile de rău pe care le-aţi putea avea cîndva.

P. S. Sînt frîntă de oboseală, spaima îmi dă tîrcoale, şi nu pot dormi. Am recitit cu mintea limpede memoriile acestea, pe care le-am scris în grabă, şi mi-am dat seama că, fără voia mea, m-am descris în fiecare rînd atît de nefericită pe cît eram cu adevărat, dar mult mai plăcută decît sînt în realitate. Oare să fie asta din pricină că-i credem pe bărbaţi mai puţin sensibili la durerile decît la farmecele noastre şi ni se pare mai uşor să-i cucerim decît să-i înduioşăm ? Eu, una, nu-i cunosc mai de loc, şi sînt prea puţin pricepută, ca să-mi pot răspunde la întrebarea asta. Totuşi, dacă marchizul, despre care se spune că are o minte cum nu se poate mai iscusită, o să-şi închipuie cumva că nu mă adresez bunăvoinţei, ci poftelor lui, ce-o să creadă despre mine ? Gîndul acesta mă nelinişteşte. într-adevăr, n-ar fi de loc drept să mi se facă o vină dintr-un instinct propriu sexului femeiesc. Sînt femeie şi poate doresc să plac, cine ştie ? Dar lucrul acesta îl fac în mod cinstit şi firesc.

PREFAŢA — ANEXĂ LA „CĂLUGĂRIŢA"

Extrase din Corespondenţa literară a lai Grimm[1] • Anul 1770

Călugăriţa domnului de la Harpe[2] mi-a trezit conştiinţa adormită de zece ani, amintindu-mi de un

1 Fred£ric-Melchior von Grimm (1723—1807) — literat şi critic german, prieten apropiat al enciclopediştilor şi al lui Diderot; şi-a petrecut aproape întreaga viaţă în Franţa. Scrierile lui, publicate sub titlul de *Corespondenţi* literară, sînt o valoroasă mărturie asupra mişcării culturale a vremii.

2 Referire la *Melania,* drama lui La Harpe, tn care se vorbea despre suferinţele unei tinere silită să se călugărească. Piesa a fost jucată în 1770, dată la care *Călugăriţa* lui Diderot circula clandestin, in manuscris.

complot îngrozitor, pus la cale de mine, împreună cu domnul Di- derot şi alţi doi-trei bandiţi de acelaşi soi, dintre cei mai buni prieteni ai noştri. De aceea, cred că nu-i prea devreme să mă spovedesc şi să încerc să capăt, în aceste prea-sfinte zile ale postului, iertarea păcatului, împreună cu a celorlalte rele săvîrşite de mine, şi să le înec pe toate în fîntîna fără fund a milosteniei divine.

Anul 1760 a fost însemnat în analele oricărui gură- cască parizian prin renumele cîştigat dintr-o dată, în mod strălucit, de Ramponeau [1] şi prin comedia *Filozofilor,* jucată în urma ordinelor date de sus, pe scena Comediei Franceze. Astăzi, n-a mai rămas din toată această afacere decît amintirea plină de dispreţ pentru autorul frumoasei rapsodii, pe nume Palissot, amintire pe care toţi foştii săi protectori se feresc s-o împartă cu el ; cele mai sus- puse personaje, sprijinind în taină lucrarea lui Palissot, se credeau obligate să se lepede de ea în public, ca de

ceva care le-ar fi pătat onoarea. Pe cînd scandaluL făcea vîlvă în tot Parisul, singur domnul Diderot, pe care ştrengarul de Aristofan francez îl alesese să-i ţină locul lui Socrates, nu se sinchisea de loc. Cu ce ne ocupam noi pe atunci ? Dea Domnul ca lucrurile acelea să fi fost nevinovate ! Cea mai caldă prietenie ne lega de multă vreme de domnul marchiz de Croismare, fost ofiţer în regimentul regelui, retras din slujbă şi unul din cei mai cumsecade oameni din Franţa....

Marchizul acesta încîntător ne părăsise pe la începutul anului 1759, ca să meargă la moşiile lui din Norman- dia, pe lîngă Caen. Ne făgăduise să nu stea acolo decît pînă ce-şi pune treburile la punct ; dar şederea lui se prelungea mai mult decît ne aşteptam...

1 Numele unui birtaş, care, cuprins pe neaşteptate de scrupule religioase, n-a vrut să respecte contractul semnat în legătură cu un spectacol de bîlci. Cu toată intervenţia clerului, care i-a sărit în ajutor, birtaşul a fost silit să plătească daune.

Cum lipsa lui ne era tare neplăcută, am chibzuit, în 1760, după ce o îndurasem timp de cincisprezece luni, asupra mijloacelor de a-1 face să se întoarcă la Paris. A- tunci, autorul memoriilor din paginile precedente îşi a- minti că, doar cu puţină vreme înaintea plecării marchizului, se vorbise peste tot, cu mult interes, despre o tî- nără maică din Longchamp care ceruse pe cale judecătorească să i se dezlege legămîntul, întrucit fusese silită de părinţi să ia vălul călugăriei. Această sărmană prizonieră îl interesase atît de mult pe marchiz, încît, fără s-o fi văzut vreodată, fără să-i ştie numele, fără să fi cercetat măcar dacă dreptatea era de partea ei, ceruse sprijinul tuturor consilierilor parlamentului din Paris. Cu toată această mărinimoasă mijlocire, nu ştiu cum s-a făcut, dar sora Suzana Simonin pierdu procesul, iar legămintul ei fu socotit valabil. Domnul Diderot hotărî să reînvie întîmplarea aceasta în folosul nostru. îşi închipui că sora , Suzana avusese fericirea să scape din mănăstire ; şi ca urmare scrise, în numele ei. marchizului de Croismare, cerîndu-i ajutor şi protecţie. Eram siguri că-1 vom vedea pe marchiz alergînd. cu toată graba, în ajutorul călugăriţei ; sau, dacă s-ar fi întîmplat să ne bănuiască din prima clipă înşelătoria şi planul nostru să rămînă baltă, eram siguri că vom avea de ce rîde mai apoi. Dar înşelătoria aceasta neînsemnată luă cu totul altă întorsătură,

după cum veţi vedea din corespondenţa între domnul Diderot sau aşa-zisa călugăriţă şi încîntătorul, cinstitul marchiz de Croismare, care n-a bănuit nici o clipă perfidia noastră. Perfidia aceasta ne-a apăsat multă vreme pe conştiinţă. Ne petreceam pe atunci serile citind, printre hohote de rîs, scrisorile care trebuiau să-i smulgă lacrimi marchizului ; şi rîdeam, cu aceleaşi hohote, de răspunsurile demnului şi mărinimosului nostru prieten ; scrisorile acestea le veţi găsi în paginile ce urmează. Totuşi, dîn- du-ne seama că soarta nefericitei noastre începea să-l intereseze prea mult pe duiosul ei binefăcător, domnul Diderot se hotărî

s-o omoare, preferind să-l mâhnească pe marchiz decît să-l chinuiască mai departe, într-un mod şi mai cumplit, cum s-ar fi întîmplat, fără doar şi poate, dacă ar fi lăsat-o în viaţă pe sora Suzana. La întoarcerea în Paris, i-am mărturisit marchizului nelegiuitul nostru complot; după cum vă puteţi închipui, el a rîs ; iar nenorocirile bietei maici n-au făcut decît să strîngă şi mai mult legăturile de prietenie dintre cei care i-au supravieţuit. Cu toate astea, marchizul nu i-a vorbit niciodată domnului Diderot despre cele petrecute. Un amănunt la fel de ciudat îl constituie faptul că, în timp ce farsa îl înfierbînta pe prietenul nostru în Normandia, la rîndul său, domnul Diderot se înfierbînta şi el. Convins că marchizul n-o să adăpostească o tînără fată fără s-o cunoască, el începu să scrie cu de-amănuntul povestea călugăriţei.

Intr-o zi, pe cînd lucra din plin la scrisori, îl vizită domnul d'Alainville, unul dintre prietenii noştri comuni, şi-l găsi copleşit de durere, cu faţa scăldată în lacrimi. „Ce ţi s-a întîmplat ? îl întrebă domnul d'Alainville ; a- răţi tare rău !" „Ce să mi se întîmple, îi răspunse domnul Diderot ; mă mîhneşte povestea pe care o scriu." Fără îndoială că dacă ar fi terminat povestea aceasta, ar fi făcut unul din romanele cele mai adevărate, cele mai interesante şi mai patetice din cîte avem. Nu s-ar fi putut citi o pagină fără lacrimi în ochi; şi totuşi în el nu era vorba de dragoste. Lucrare de geniu, plină de puternica amprentă a imaginaţiei autorului; lucrare de folos public şi general; fiind cea mai cumplită satiră care s-ar fi scris vreodată împotriva mănăstirilor, ea ar fi fost cu atît
mai periculoasă, cu cît în prima parte nu sînt decît laude la adresa lor ; tînăra lui călugăriţă era de-o pioşenie îngerească şi păstra în inima ei simplă şi caldă respectul cel mai sincer pentru tot ce fusese învăţată să respecte. Dar din romanul acesta n-au fost scrise decît unele fragmente, şi neterminat a rămas : s-a pierdut, ca atîtea alte nenumărate lucrări ale unui om rar, care ar fi cîştigat nemurirea prin zeci de capodopere, dacă ar fi ştiut să fie zgîrcit cu timpul său...

RAVAŞ
al călugăriţei către domnul conte de croixmar |
GUVERNATOR AL ŞCOLII MILITARE REGALE

O femeie nefericită, de care domnul marchiz de Croix- mar s-a interesat acum trei ani,_ cînd locuia lingă Academia regală de muzică, a aflat că ar locui acum la Şcoala militară. Ea ar dori să ştie dacă se mai poate bizui pe bunătatea lui acum, cînd e într-o stare mai jalnică decît oricînd.

Un cuvînt de răspuns, dacă binevoieşte ; situaţia ei e gravă ; şi poate avea urmări pe care aducătorul acestui răvaş nici nu le bănuieşte măcar.

I S-A RĂSPUNS

Că se înşela şi că domnul de Croismare, despre care e vorba, locuieşte acum la Caen.

Răvaşul fusese scris de mîna unei tinere pe care am folosit-o în tot timpul cît a durat această corespondenţă. Un comisionar l-a dus la Şcoala militară şi ne-a adus răspunsul verbal. Domnul Diderot considera acest prim pas trebuitor din mai multe motive, bine chibzuite. Că

lugăriţa părea că-i confundă pe cei doi veri[1] şi că nu cunoaşte adevărata ortografie a numelui lor ; totodată ea afla, în mod firesc, că protectorul ei era la Caen. S-ar fi putut prea bine ca guvernatorul Şcolii militare să se a- muze pe socoteala vărului său şi să-i trimită răvaşul; lucrul acesta ar fi făcut ca prea-cinstita noastră aventurieră să pară cum nu se poate mai reală. Bunul guvernator, ca şi toţi din familia lui. resimţea lipsa vărului, după cum o resimţeam şi noi ; şi nădăjduiam să-l atragem în rîndurile conspiratorilor. După primirea răspunsului, călugăriţa scrise la Caen.

SCRISOARE
A CĂLUGĂRIŢEI CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE, LA CAEN

Nu ştiu cui scriu, domnule, dar, în deznădejdea mea, oricine veţi fi, mă adresez dumneavoastră. Dacă cei de la Şcoala militară nu m-au amăgit şi dacă dumneavoastră sînteţi mărinimosul marchiz pe care îl caut, binecuvîa- tat fie Domnul ! Dar dacă nu sînteţi dumneavoastră, nu ştiu ce-am să mă fac. Mă bizui însă pe numele ce purtaţi; şi nădăjduiesc că veţi ajuta o nefericită pe care dumneavoastră, domnule, sau un alt domn de Croismare, care m e cel de la Şcoala militară, aţi sprijinit-o cu stăruinţele dumneavoastră acum doi ani, într-o încercare făcută de ea , ca să scape de temniţa veşnică la care o csîndise asprimea părinţilor. Deznădejdea m-a mînat la o a doua încercare ; pesemne că ştiţi despre ce e vorba ; am fugit din mănăstire. Nu mai puteam să îndur, şi altă cale n-aveam, în afară poate de-o ticăloşie şi mai mare. ca să-mi recapăt libertatea, care nădăjduiam să-mi fie daft prin lege.

Domnule, dacă m-aţi sprijini cîndva, fie ca starea mea de-acum să vă mişte şi să trezească în inima dumneavoastră simţămîntul milei ! Poate vi se va părea nepc.

---

1 Greşeala aceasta de titulatură şi de ortografie e explicată ceva mai departe.

trivit faptul că m-am adresat unui necunoscut, într-o astfel de împrejurare. Vai, domnule, dacă aţi şti cît sînt de Părăsită ; dacă aţi şti cu cîtă lipsă de omenie se pedepsesc în mănăstiri păcatele care stîrnesc vîlvă, m-aţi ierta ! Dar aveţi o inimă simţitoare, şi vă veţi teme să vă amintiţi, într-o bună zi, despre o nevinovată, zvîrlită ca să-şi sfir- şească zilele în fundul unei carcere. Ajutaţi-mă, domnule, ajutaţi-mă ! Iată ce îndrăznesc să vă cer, şi dacă vă e mai uşor, ar fi mai bine în provincie decît la Paris. Să-mi găsiţi, prin dumneavoastră sau prin vreo cunoştinţă, un loc de cameristă sau de îngrijitoare, la Caen sau oriunde. N-aş vrea decît să trăiesc neştiută de nimeni, la nişte oameni cumsecade şi retraşi; leafa nu mă interesează. Să am doar pîine şi apă şi să fiu la adăpost de cercetări ; cei ce mă vor primi au să fie mulţumiţi de munca mea, n-aveţi grijă. M-am deprins să muncesc, în casa părintească, şi am învăţat să mă supun, în mănăstire. Sînt tînără, sănătoasă şi blîndă din fire. Cînd mi-or reveni puterile, am să pot face orice fel de treburi casnice. Ştiu să brodez, să cos şi să spăl; cînd .eram în lume, îmi dregeam singură horbotele şi curînd voi putea s-o fac din nou. Nu sînt stîngace ; aş putea face orice. Daca Va trebui, voi învăţa să coafez ; am destul gust şi m-aş deprinde repede. Nu cer decît o slujbă pe care s-o pot îndeplini, o slujbă oarecare. Despre purtările mele, puteţi să vă luaţi, fără nici o grijă, răspunderea ; în ciuda aparenţelor, sînt evlavioasă. în fundul mănăstirii ps care am părăsit-o, ^e găsea o fîntînă la care m-am uitat adeseori; mi-aş fi putut curma necazurile, dacă nu m-ar fi oprit Dumnezeu. Domnule, n-aş mai putea să mă întorc în mănăstirea aceea înfiorătoare ! Ajutaţi-mă; e o faptă bună, de care vă veţi aminti cu mulţumire cît veţi trăi şi pe care Dumnezeu o va răsplăti cîndva, în lumea aceasta sau în cealaltă. Şi mai ales, domnule, gîndiţi-vă că trăiesc într-o spaimă neîntreruptă şi că-mi număr clipele. Rudele mele bănuiesc că sînt la Paris ; fără îndoială că mă caută pretutindeni; nu le daţi răgaz să mă găsească. Mi-am luat cu mine toate veşmintele. Trăiesc din munca mea şi din mila unei femei cumsecade, care-mi e prietenă şi căreia vă rog să-i trimiteţi răspunsul dumneavoastră. O cheamă doamna Madin. Locuieşte la Versăilles. Prietena aceasta îmi va da tot ce va trebui pentru călătorie ; şi, cînd îmi voi găsi un loc, nu-mi va mai trebui nimic, şi n-am să-i mai fiu o povară. Domnule, purtarea mea vă va arăta că merit protecţia dumneavoastră, dacă vă veţi hotărî să mi-o acordaţi,* dar oricare vă va fi răspunsul, eu n-am să mă plîng decît de vitregia soartei.

Iată adresa doamnei Madin : Doamnei Madin, la pavilionul Bourgogne, strada Anjou, Versailles.

V-aş ruga să fiţi bun şi să folosiţi două plicuri : unul cu adresa ei, iar înăuntru un altul, cu o cruce pe el.

Doamne, cum mai aştept să-mi răspundeţi ! Trăiesc într-o spaimă neîntreruptă.
Preasmerita şi preasupusa dumneavoastră slujitoare,
Semnat : Suzana Simonin

Aveam nevoie de-o adresă pentru răspunsuri, şi am ales-o pe a unei oarecare doamne Madin, soţia unui fost ofiţer de infanterie, care trăia într-adevâr la Versailles. Ea nu ştia nimic despre farsa noastră,

şi nici despre scrisorile pe care i le-am scris chiar ei, mai apoi, folosindu-ne de mîna unei alte tinere. Doamna Madin nu ştia decît că trebuie să primească şi să ne trimită toate scrisorile venite din Caen. întîmplarea a făcut ca domnul de Crois- inare, după întoarcerea sa la Paris, şi cam la opt ani după gluma noastră, s-o întîlnească pe doamna Madin la soţia unui prieten de-al nostru, care făcuse parte din complot. A fost o adevărată lovitură de teatru ; domnul de Croismare avea de gînd să pună mii de întrebări despre nefericita căreia îi purtase grija, iar doamna Madin nu ştia absolut nimic. Atunci a avut loc spovedania generală şi iertarea noastră.

RĂSPUNSUL DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE

Domnişoară, scrisoarea dumitale a ajuns în mîinile celui căruia îi era adresată ! Nu te-ai înşelat de loc în privinţa simţămintelor lui ; poţi veni imediat la Caen, dacă îţi convine un loc pe lingă o tînără domnişoară.

Doamna, prietena dumitale. să-mi scrie doar că-mi trimite o cameristă, aşa cum i-am cerut ; să—ţi laude însuşirile cum va crede de cuviinţă, fără să intre în amănunte cu privire la viaţa dumitale. Să-mi scrie de asemenea numele pe care ţi l-ai ales, ce trăsură ai luat, şi, dacă se poate, în ce zi soseşti. Dacă iei diligenta de Caen, să ştii că pleacă în fiecare luni din Paris, în zorii zilei, şi ajunge aici vineri; o găseşti la Paris, în strada Saint- Denis, la „Cerbul mare“. Dacă la sosirea în Caen nu vei găsi pe nimeni, adresează-te, pînă una alta, în numele meu, domnului Cassion, peste drum de Piaţa Regală. Fiindcă e nevoie sâ ne tăinuim numele, şi unul şi altul, o rog pe doamna care îţi este prietenă să-mi trimită înapoi scrisoarea, în care, deşi nu e semnată, poţi avea deplină încredere. Păstrează numai pecetea, ca semn de recunoaştere la Caen, pentru persoana căreia te vei adresa.

Urmează, domnişoară, întocmai şi degrabă ceea ce te sfătuieşte scrisoarea aceasta; ca totul să se desfăşoare în deplină siguranţă, nu te încărca nici cu hîrtii, nici cu scrisori sau cu. alte lucruri după care ai putea fi recunoscută ; îţi va fi uşor să le aduci cu un alt prilej. Bi- zuie-te cu deplină încredere pe bunele intenţii ale slujitorului dumitale.

A... lîngă Caen, astăzi, miercuri,
6 februarie 1760.

Plicul îi fusese trimis doamnei Madin. In el se găsea un alt plic, cu o cruce deasupra, după cum fusese înţelegerea. Pecetea înfăţişa un Amor ţinînd o făclie într-o mină şi două inimi în cealaltă mînă ; deviza n-a putut fi citită, fiindcă la deschiderea scrisorii se rupsese pecetea. Fireşte că o călugăriţă tînără. care nu ştia ce-i dragostea, nu putea să-i ia chipul decît drept un înger păzitor.

RĂSPUNS
AL CĂLUGĂRIŢEI CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Domnule, am primit scrisoarea. Cred câ am fost bolnavă, bolnavă rău. Acum sînt slăbită. Dacă Dumnezeu mă cheamă la el, am să mă rog necurmat pentru sufletul
dumneavoastră ; iar dacă mă fac bine, voi îndeplini

întocmai ceea ce-mi porunciţi. Stimate şi bunule domn, fiţi sigur că n-am să uit niciodată bunăvoinţa ce mi-aţi arătat.

Prietena mea va veni de la Versailles ; ea vă va povesti totul.

Februarie, în sfînta zi de duminică.

Voi păstra cu grijă pecetea. Pe ea, am găsit imprimat un inger ; sînteţi îngerul meu păzitor.

. Fiindcă domnul Diderot lipsise de la adunarea complotiştilor, răspunsul acesta a fost trimis fără consimţă- mîntul său. El nu l-a găsit pe plac ; spunea că ne va da de gol, dar cred că n-a avut dreptate. Cu toate astea, ca să-l mulţumim, am aşternut în registrele sfatului comun al înşelătoriei răspunsul următor, care n-a fost însă trimis. De altfel, boala ne era trebuitoare ca să amînăm plecarea la Caen.

EXTRAS DIN REGISTRU

După scrisoarea care a fost trimisă, iat-o pe aceea pe care ar fi trebuit s-o scrie sora Suzana :

Vă mulţumesc, domnule, pentru bunăvoinţa arătată ; dar trebuie să nu mă mai gîndesc la nimic ; totul se va sfîrşi pentru mine. Peste cîteva clipe mă voi afla dinaintea lui Dumnezeu, milostivul; acolo îmi voi aminti de dumneavoastră. Cei ce mă îngrijesc se gîndesc dacă să-mi ia sînge pentru a treia oară. Facă ce-or vrea. Adio, dragul meu domn. Nădăjduiesc că viaţa către care mă îndrept va fi mai fericită ; ne vom revedea în ea.

SCRISOARE
A DOAMNEI MADIN CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Sînt la căpătîiul ei, şi mă îndeamnă să vă scriu. A fost la un pas de moarte, şi treburile, care mă ţin la Versailles, nu mi-au îngăduit să-i vin mai degrabă în a-

iutor. Ştiam că e bolnavă si părăsită de toată lumea, dar nu puteam pleca. Vă închipuiţi, domnule, cît a suferit. Căzuse şi nu-mi spusese lucrul acesta. Şi, pe neaşteptate, au cuprins-o căldurile, din pricina căderii ; am fost nevoiţi să-i luăm de cîteva ori sînge, ca să-i uşuram răul. Acum cred că a scăpat. Mă nelinişteşte însă teama că va «vea o convalescenţă îndelungată şi că nu va putea pleca dfccît peste vreo patru sau şase săptămîni. E destul de slăbită şi va mai slăbi încă, fără doar şi poate. Să încercăm, domnule, să folosim răgazul acesta, făcînd împreună ceva pentru salvarea fiinţei celei mai nenorocite şi mai demne de milă din cîte există pe lume. Nici nu vă puteţi închipui ce-a însemnat penlru ea scrisoarea dumneavoastră ; a plîns, a scris adresa domnului Gassion pe dosul unei sfinte Suzana din cartea de rugăciuni şi a vrut să vă răspundă, cu toată slăbiciunea ei. Tocmai ieşise dintr-o criză ; nu ştiu ce v-a scris, căci bietul ei cap suferea încă din pricina Eebrei. Iertaţi-mă, domnule, că vă scriu în grabă. Mi-e milă de ea, n-aş vrea s-o părăsesc, dar îmi e cu neputinţă sâ rămîn aici mai multe zile. Vă trimit înapoi scrisoarea dumneavoastră. Am mai trimis una, aşa cum mi-aţi cerut. Nu pomenesc de însuşirile ei plăcute, pentru că nu sînt potrivite slujbei care o aşteaptă şi, de nu mă înşel, trebuie să renunţe cu totul la ele, dacă vrea să nu fie recunoscută. De altfel, tot ce-am scris despre ea e adevărat; orice femeie, domnule, ar fi fost fericită să-i fie mamă. După cum vă puteţi închipui, prima mea grijă a fost s-o pun la adăpost, ceea ce am şi făcut. N-am s-o las cu inima împăcată să plece decît atunci cînd se va însănătoşi ; dar asta nu se va putea întîmpla mai înainte de patru sau şase săptămîni, după cum am avut cinstea să v-o spun ; şi mai e nevoie ca pînă atunci să nu se mai întîmple cine ştie ce. Ea păstrează pecetea scrisorii în cartea de rugăciuni, la căpătîi. N-am îndrăznit să-i spun că nu-i a dumneavoastră ; o rupsesem cînd am deschis plicul, şi i-am dat-o pe a mea : în starea în care se găsea, nu puteam să-i înmînez răspunsul dumneavoastră înainte de a-1 citi. îndrăznesc să vă cer, domnule, să-i scrieţi cîteva cuvinte care să-i întărească nădejdile ; sînt singurele ei nădejdi, şi, fără ele, na ştiu dacă ar mai putea trăi. V-aş ruga, de asemenea.

2
4
1

să binevoiţi a-mi da, separat, cîteva amănunte asupra casei în care va intra ; mă voi folosi de ele, ca s-o liniştesc. Nu duceţi grija scrisorilor dumneavoastră ; vi le voi înapoia, aşa cum am făcut şi cu cea dintîi ; şi fiţi sigur că eu însămi am tot interesul să nu săvîrşesc nici o nechibzuinţă. Vă vom asculta întocmai, bineînţeles dacă nu veţi schimba cumva dispoziţiile trimise. Adio, domnule. Draga mea nefericită se roagă, de cîte ori o lasă durerile, pentru sănătatea dumneavoastră.

Aştept răspunsul dumneavoastră tot la pavilionul Bourgogne, în strada Anjou, la Versailles.

Astăzi, 16 februarie, 1760.

SCRISOARE
TRIMISA PE FAŢA DE CĂTRE DOAMNA MADINT, AŞA CUM DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE II CERUSE

Domnule, numele persoanei pe care v-o propun va fi Suzana Simonin. O iubesc ca pe copilul meu ; cu toate astea, trebuie să credeţi întocmai ceea ce vă scriu despre ea, fiindcă n-am obiceiul să exagerez. N-are nici tată, nici mamă ; e de familie bună şi a primit o educaţie aleasă. Se pricepe la toate trebuşoarele care se pot învăţa cînd eşti îndemânatică şi cînd îţi place să le faci; vorbeşte puţin, dar frumos, şi scrie cu multă uşurinţă. Dacă persoana căreia o destinaţi va dori să i se facă lectură, aflaţi că Suzana citeşte minunat. Nu-i nici înaltă, nici scundă. Are talia frumoasă şi chipul cum nu se poate mai interesant. Poate c-au s-o găsească prea tî- nără, fiindcă abia cred că a împlinit nouăsprezece ani : dar, dacă n-a trăit îndeajuns, în schimb a suferit mai mult decît trebuia. E foarte reţinută şi are o inteligenţă puţin obişnuită. Cît priveşte cinstea purtărilor ei, mă pun chezaşă. E pioasă, fără a fi însă habotnică. E naivă, veselă, şi n-o vezi niciodată posomorită. Am două fiice ; dacă anumite împrejurări n-ar împiedica-o pe domnişoara Simonin să locuiască la Paris, nu mi-aş dori o guvernantă mai bună pentru fiicele mele ; de altfel, nici nu cred că aş putea găsi. O cunosc din copilărie, şi a trăit întotdeauna sub ochii mei. Va pleca de la mine cu destulă îmbrăcăminte. Am să-i plătesc cheltuielile de călătorie şi . chiar pe cele de întoarcere, dacă va fi trimisă înapoi:

« cel mai neînsemnat lucru pe care-l pot face pentru ea. ?înă acum n-a mai ieşit niciodată din Paris ; nu ştie unde 'ra merge ; se crede pierdută ! Mă necăjesc grozav, ca s-o Pot linişti. Un simplu cuvînt de-al dumneavoastră, domnule, asupra persoanei la care merge, asupra casei în «are va locui şi îndatoririlor pe care le va avea de îndeplinit o va convinge mai mult decît toate cuvintele mele. Vă cer oare prea mult ? Se teme grozav că nu va putea să facă faţă : sărmana copilă, nu-şi dă încă bine seama <ie ce este în stare să facă.

Am cinstea să vă fiu, cu toate simţămintele ce le Meritaţi, preaumila şi supusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat : *Moreau-Madin* Paris, 16 februarie 1760

SCRISOARE

A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE DOAMNA MADIX

Acum două zile am primit, doamnă, scrisoarea în care « vorba, în cîteva cuvinte, despre boala domnişoarei Si- Hionin. Soarta ei nefericţă mă îndurerează ; sănătatea ei Hnă nelinişteşte. Pot oare să vă cer mîngîierea de-a mă tine la curent cu starea ei, cu ceea ce are de gînd să Iacă, într-un cuvînt cu răspunsul la scrisoarea ce i-am trimis ? Bunăvoinţa şi interesul pe care i-1 arătaţi mă fac să nădăjduiesc toate acestea.

Al dumneavoastră preaumil şi supus slujitor.

Caen, 17 februarie 1760

ALTA SCRISOARE A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE DOAMNA MADIN

Eram foarte neliniştit, doamnă, şi, din fericire, scrisoarea dumneavoastră mi-a risipit neliniştea cu privire la starea sănătăţii domnişoarei Simonin, despre care îmi

scrieţi că e in afară de pericol şi la adăpost de cercetări. I-am scris ; şi o puteţi asigura şi dumneavoastră de statornicia simţămintelor mele. Scrisoarea ei mă tulburase ; şi, în strîmtorarea în care o ştiam, am crezut că n-o pot ajuta mai bine decît luind-o la mine şi ţinind-o lingă fiica mea, a cărei mamă, din nefericire, a murit. Iată, doamnă, casa pe care i-am hărăzit-o. Sînt sigur de mine şi nu mă îndoiesc că am să-i pot uşura suferinţele, fără să-i trădez taina, lucru greu de înfăptuit în alte case. Nu mă pot stăpîni să nu oftez şi pentru starea ei, şi pentru că averea nu-mi îngăduie să fac pentru ea tot ce-aş dori ; dar ce poţi face cînd eşti sub domnia legilor necesităţii ? Locuiesc la două leghe de oraş, în mijlocul unei cîmpii destul de plăcute ; trăiesc foarte retras, împreună cu fiica mea şi cu fiul meu mai mare, care e un băiat plin de simţire şi de evlavie, şi căruia la nevoie aş putea să-i ascund taina. Cît despre servitori, îi am de mult timp în casă ; aşa că sîntem o familie liniştită şi unită. Mai adaug că propunerea pe care i-o fac nu va trebui s-c primească decît în lipsă de altceva ; dacă găseşte vreo ocupaţie mai bună, n-am de gînd s-o împiedic, în nici un fel, să şi-o ia ; să fie însă sigură că va găsi în mine, oricînd. un sprijin. Aşadar, să se însănătoşească liniştită ; voi aştepta-o şi-mi va face plăcere să primesc cît mai des ştiri despre ea.

Am cinstea, doamnă, de a fi preaumilul şi preasupusul dumneavoastră slujitor.

Caen, 21 februarie 1760

SCRISOARE
A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CÂTRE SORA SUZANA — PE PLIC ERA O CRUCE —

Nimeni, domnişoară, nu e mai mişcat decît mine, din pricina stării în care te găseşti. Nu pot decît să mă interesez din ce în ce mai mult de dumneata şi să încerc să-ţi aduc o mîngîiere în ursita nefericita care te urmăreşte. Linişte-te, recapătă-ţi puterile şi bizuite mereu, cu toată încrederea, pe simţămintele mele.

Nu trebuie să

te gîndeşti la nimic altceva decît la recăpătarea sănătăţii şi la păstrarea tainei. Dacă aş putea să-ţi îmbunătăţesc soarta, aş face-o ; dar sînt strîmtorat de nevoi şi n-aş putea decît să oftez din pricina asprimilor vieţii. Persoana pe lînfiă care vei merge îmi e cum nu se poate mai dragă, şi va trebui să răspunzi mai cu seamă faţă de mine. Eu, unul, pe cît îmi va fi cu putinţă, voi încerca să-ţi uşurez micile neajunsuri legate de viaţa pe care o vei avea de dus. Te rog să ai încredere în mine. şi eu, la rîndul meu, mă voi bizui cu totul pe serviciile pe care mi le vei a-' duce ; asigurarea aceasta trebuie să te liniştească şi să-ţi arate felul meu de a gîndi şi prietenia sinceră ce-ţi poartă, domnişoară, a] dumitale preaumil şi supus slujitor.

Caen, 21 februarie 1760 I-am scris şi doamnei Madin, care-ţi va putea spune mai multe.

SCRISOARE A DOAMNEI MADIN CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Domnule, vindecarea scumpei noastre bolnave e asigurată : nu mai are călduri, n-o mai doare capul, toate vădesc convalescenţa cea mai grabnică şi însănătoşirea cea mai deplină. Buzele încă nu şi-au recăpătat culoarea, dar ochii au început din nou să-i lucească. Obrajii încep să i se îmbujoreze ; carnea i s-a frăgezit şi peste puţin îşi va recăpăta iar tăria ; toate merg bine, de cînd i s-a liniştit sufletul. Abia acum, domnule, îşi dă ea seama de bunăvoinţa dumneavoastră, şi-mi spune asta în modul cel mai înduioşător cu putinţă. Tare mult aş vrea să vă pot descrie ce s-a petrecut între noi, cînd i-am adus ultimele dumneavoastră scrisori ! Le-a luat cu mîini tremurătoare ; le-a citit abia respirînd ; se oprea la Jiecare rînd ; iar cînd le-a terminat, mi s-a aruncat de gît, plîn- gînd cu lacrimi fierbinţi, şi mi-a spus : „Iată, doamnă Madin, că nu m-a lăsat Dumnezeu ; vrea, în sfîrşit, să fiu şi eu fericită. Da, Dumnezeu

mi-a dat gîndul să-i scriu domnului marchiz : cine altul pe lume ar fi avut milă de mine ? Să-i mulţumim cerului pentru darurile acestea, ca să ne mai trimită şi altele". S-a aşezat apoi pe pat şi s-a rugat ; pe urmă, recitind scrisoarea, mi-a spus : „îmi încredinţează copila lui. Ah, mamă, ea are să-i semene ; va fi blîndă, binevoitoare şi simţitoare ca el“. Şi adăugă, puţin îngrijată : „Copila n-are mamă ! Cît îmi pare de rău că n-am experienţa care mi-ar trebui. Nu mă pricep de loc, dar voi face cum voi putea mai bine ; îmi voi aminti în fiecare dimineaţă şi în fiecare seară ce îl datorez tatălui ei : recunoştinţa trebuie să înlocuiască multe lucruri. Cît am să mai fiu bolnavă ? Cînd o să mi se dea voie să mănînc ? Nu mă mai dor de .loc rănile pe care mi le-am făcut căzînd. „Vă dau amănuntele acestea, domnule marchiz, pentru că nădăjduiesc c-au să vă facă plăcere. în cuvintele şi în gesturile ei era atîta naivitate şi sirguinţă, incit nu ştiam ce să mai cred. Aş fi dat orice ca s-o puteţi vedea şi auzi. Da, domnule, sau nu mă pricep eu la nimic, sau veţi avea o comoară, care vă va a. duce binecuvîntarea în casă. Ceea ce aţi avut bunătatea să-mi spuneţi despre dumneavoastră, despre fiica şi fiul dumneavoastră, despre felul în care trăiţi se potrivesc de minune cu dorinţele ei. De aceea stăruie necontenit în ceea ce v-a cerut din prima dată. Nu vrea decît hrană şi îmbrăcăminte, şi nici nu-i nevoie să-i daţi mai mult, dacă nu veţi crede de cuviinţă : deşi nu sînt bogată, mă voi îngriji eu de rest. Mi-e dragă copila, mi-am lipit-o de inimă ; şi puţinul ce-1 voi face pentru ea în viată îi va fi asigurat şi după moartea mea. N-aş vrea să vă ascund că vorbele dumneavoastră despre *situaţia* pe *care nu v-a trebui s-o primească decît în lipsă de altceva* şi despre faptul că o *veţi lăsa să-şi aleagă, liberă, orice* altă ocupaţie *care i-ar fi mai pe plac* au mîhnit-o ; mie, însă, nu mi-a părut de loc rău că are atîta delicateţe sufletească. Am să vă scriu neapărat cum îşi petrece convalescenţa ; dar am un plan, pe care cred că-1 voi duce la îndeplinire pină cînd ea se va însănătoşi cu tbtul, dacă îmi veţi Putea face cunoştinţă cu vreunul dintre prietenii dumneavoastră ; cred că aveţi mulţi prieteni aici. Aş avea nevoie de un om înţelept, discret, iscusit, care să se bucure de oarecare vază şi care să poată merge, el sau vreunul din prietenii lui, la persoanele însemnate al căror nume i le-aş spune ; ar mai trebui ca omul acesta să aibă uşa deschisă la palat, fără să facă parte dintre curtenii regelui. Aşa cum văd eu lucrurile, nu cred că ar fi nevoie să fie pus la curent cu toate dedesubturile planului nostru ; ne-ar fi de folos fără să ştie la ce ; în felul acesta, dacă nu mi-ar izbuti planul, am putea cel puţin să-l facem să creadă că ea e in străinătate. Dacă-mi puteţi face cunoştinţă cu un asemenea om, v-aş ruga să-mi spuneţi cum îl cheamă şi unde locuieşte, apoi să-i scrieţi că doamna Madin, pe care o cunoaşteţi de multă vreme, va veni să-i ceară un serviciu, şi că-1 rugaţi să facă tot ce-i va sta în putinţă. Dacă nu cunoaşteţi un asemenea om, n-o să am încotro ; dar v-aş ruga să vă gîndiţi bine. A- cestea spuse, vă rog să vă bizuiţi pe interesul pe care îl port bietei noastre nefericite şi pe prudenţa cîştigată în urma experienţei. Bucuria pricinuită de scrisoarea dumneavoastră i-a adus o uşoară bătaie de inimă ; dar o să-i treacă.

Am cinstea să fiu, cu cele mai respectuoase simţăminte, domnule, preaumila şi supusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat: *Moreau-Madin* Paris, 3 martie 1760

Ideea doamnei Madin de a 1 se face cunoştinţă cu vreun prieten mărinimos de-al protectorului Suzanei o inspirase Satana, iar acoliţii săi nădăjduiau în felul a- cesta să-şi îmboldească prietenul din Normandia să-mi scrie şi mie şi să-mi aducă la cunoştinţă întreaga afacere ; după cum veţi vedea din celelalte scrisori, ea a fost dusă la capăt cum nu se poate mai bine.

SCRISOARE
A SOREI SUZANA CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Domnule, doamna Madin mi-a adus cele două scrisori pe care mi-aţi făcut cinstea să mi le trimiteţi şi mi-a dat să citesc, de asemenea, scrisoarea adresată ei. Primesc, primesc. E de o sută de ori mai mult decît merit; da, de o sută, de o mie de ori mai mult. Cunosc atît de puţin lumea, am atît de puţină experienţă şi-mi dau atît de bine seama de ceea ce mi-ar trebui ca să pot răspunde cu vrednicie încrederii dumneavoastră ! Dar îmi pun nădejdea în bunătatea dumneavoastră, în rîvna şi în recunoştinţa mea. Locul pe care-1 voi avea mă va forma, şi doamna Madin spune că e mai bine aşa decît să fi fost gata făcută pentru acest loc. Doamne ! Cît de repede aş vrea să mă vindec, să alerg şi să mă arunc la picioarele binefăcătorului meu, să fac pentru fiica lui tot ce-mi va sta în putinţă ! Mi se spune că va trebui să mai treacă încă o lună pînă atunci. O lună ! E mult ! Dragă domnule, păstrează-mi bunăvoinţa ce-mi porţi. Nu mai pot de bucurie ; dar nu mi se dă voie să citesc, mă ţin în pat, mă silesc să beau tot felul de ceaiuri, mă lasă moartă de foame, şi 'toate astea pentru binele meu. Domnul fie lăudat ! Şi totuşi, mă supun lor, fără voia mea.

Rămîn, cu inima plină de recunoştinţă, domnule, a dumneavoastră preasmerită şi supusă slujitoare.

Semna : *Suzana Simonin* Paris. 3 martie 1760

SCRISOARE
A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE DOAMNA MADIN

Unele neplăceri, pe care le-am avut în ultimul timp, m-au împiedicat, doamnă, să vă răspund mai grabnic şi să vă arăt cît m-a bucurat vestea că domnişoara Simonin merge spre bine. Trag nădejde că nu va trece mult şi veţi avea bunătatea să-mi anunţaţi deplina ei însănătoşire. pe care o doresc din toată inima. Sînt foarte mîh- nit, însă, că nu vă pot ajuta la îndeplinirea planului dumneavoastră ; fără a-1 cunoaşte, nu-1 pot găsi decît foarte bun prin prudenţa pe care o arătaţi, cît şi prin dorinţa pe care o aveţi de a-1 duce la capăt. Sînt foarte puţin cu- noscut la Paris şi n-am decît un mic număr de prieteni, tot aşa de puţin cunoscuţi ca şi mine : oameni asemeni celui despre care îmi scrieţi nu sînt

uşor de găsit. Vă rog să-mi daţi veşti despre domnişoara Simonin ; voi face

totdeauna, cu dragă inimă, tot ce-mi va fi cu putinţă pentru ea.

Am cinstea, doamnă, de a fi preaumilul şi preasupusul dumneavosatră slujitor.

31 martie 1760

RĂSPUNSUL
DOAMNEI MADIN CĂTRE MARCHIZUL DE CROISMARE

Poate că am greşit, domnule, neexplicindu-vă planul meu ; dar mă grăbeam atît să-l îndeplinesc ! Iată la ce mă gîndisem. Mai întîi trebuie să ştiţi că domnul cardinal de T * era protectorul familiei Suzanei. Moartea lui a fost o pierdere mare pentru toţi şi mai cu seamă pentru Suzana, care-i fusese prezentată încă de pe cînd era copilă. Bătrînului cardinal îi plăceau copiii drăguţi ; frumuseţea Suzanei îl fermecase, şi el făgăduise să-i poarte de grijă. Dar după moartea lui s-au purtat cu ea după cum ştiţi, iar protectorii au crezut că-şi fac datoria faţă de micuţă măritîndu-le pe cele două surori mai mari cu doi dintre ai lor. Unul dintre aceşti protejaţi are o slujbă însemnată la Albi ; celălalt se ocupă cu strîngerea impozitelor în Castries, la trei leghe de Montpellier. Sînt nemiloşi amîndoi ; dar slujbele lor depind în întregime de cei care le-au dat. Mă gîndeam, aşadar, că dacă am putea avea oarecare trecere pe lîngă doamna marchiză de T ***, despre care se spune că are inimă bună şi că a făcut tot ce-a putut în procesul Suzanei, dacă i-am arăta trista situaţie a unei fiinţe tinere zvîrlite în ghearele mizeriei, într-o ţară depărtată şi străină, am fi putut smulge astfel o pensioară de la cei doi cumnaţi care au pus mîna pe toată averea familiei şi nu se gîndesc de loc s-o ajute. într-adevăr, domnule, face să ne ocupăm amîndoi de lucrul acesta. Cu pensioara pe care i-aş asigura-o şi cu ceea ce va dobîndi datorită bunătăţii dumneavoastră, ar avea ce-i trebuie şi acum, şi în viitor, şi aş lăsa-o să plece cu inima uşoară. Dar n-o cunosc nici pe doamna marchiză de T ***, nici pe secretarul defunctului cardinal, despre care se spune că ar fi scriitor ; nu cunosc pe nimeni din preajma lor ; iar copila mi-a dat ideea să mă**

adresez dumneavoastră. în rest, pot să vă înştiinţez că însănătoşirea ei merge bine. După cum cred că v-am spus, suferea de pe urma unei lovituri la rinichi: durerile căderii, care îi trecuseră, i-au revenit din nou ; sînt nişte dureri care cînd o lasă, cînd o chinuiesc iar. Odată cu ele încep s-o scuture nişte friguri uşoare, pe dinăuntru, dar pulsul ii rămîne cum nu se poate mai liniştit ; medicul clatină din cap şi ia o înfăţişare care nu-mi place de loc. Duminica viitoare Suzana va merge la biserică ; e dorinţa ci ; şi i-am trimis o mantie, ca să se acopere pînă în vlrful nasului ; în mantia aceasta cred că va putea să stea, fără nici o primejdie, timp de jumătate de ceas într-o biserică întunecoasă din apropiere. Biata copilă oftează după clipa cînd va pleca, şi sînt sigură că n-o să-i ceară lui Dumnezeu cu mai multă rîvnă altceva decît o grabnică însănătoşire şi păstrarea milosteniei binefăcătorului ei. Dacă o să fie cumva în stare să poată pleca între Paşti şi duminica Tomei, am să vă dau neapărat de ştire. De altfel, domnule, lipsa ei nu mă va împiedica să-mi duc planul la îndeplinire, dacă voi descoperi printre cunoscuţi vreunul cu trecere pe lîngă doamna de T * sau pe lîngă medicul A ***, care are multă influenţă asupra ei.**

Rămîn, cu nemărginită recunoştinţă din partea copilei şi a mea, preaumila şi preasupusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat : Moreau-Madtit

Versailles, 25 martie 1760

P. S. Nu i-am dat voie să vă scrie, de teamă să nu vă plictisească prea mult; numai grija aceasta a putut-o opri.

SCRISOARE A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE DOAMNA MADIN

Doamnă, planul dumneavoastră pentru domnişoara Simonin mi se pare întru totul lăudabil şi-mi place cu atît mai mult, cu cît eu însumi aş dori din toată inima s-o văd, în nenorocirea ei, pusă cît de cit la adăpost. Cred c-am să pot găsi vreun prieten care să poată interveni Pe lîngă doamna de T*, pe lingă medicul A ***, sau pe lîngă secretarul defunctului cardinal, dar asta cere timp şi măsuri de prevedere, atît pentru a nu dezvălui taina, cît şi pentru a asigura discreţia din partea persoanelor cărora vreau să mă adresez. N-am să uit lucrul a- cesta ; pînă atunci, dacă domnişoara Simonin nu s-a răz- gîndit şi dacă se simte destul de bine, nimic n-o împiedică să vină ; mă va găsi oricînd cu aceleaşi simţăminte Pe care i le-am arătat şi cu aceeaşi rîvnă de a-i uşura, , pe cît se poate, necazurile vieţii. Atît treburile, cît şi nenorocirile vremii noastre mă silesc să trăiesc foarte retras, la ţară, alături de • copiii mei, ca să pot face economie ; aşadar, ducem o viaţă destul de simplă. De aceea, nu-i nevoie ca domnişoara Simonin să cheltuiască bani pe veşminte elegante sau scumpe ; la noi sînt de ajuns cele obişnuite. Mă va găsi la ţară, în simplitatea şi liniştea aceasta, căreia aş dori să-i poată gusta dulceaţa şi plăcerile, cu toată stînjeneala măsurilor de prevedere pe care voi fi silit să le iau în privinţa ei.'Vă rog să fiţi bună,**

doamnă, şi să mă înştiinţaţi cînd va pleca ; iar de teamă să nu fi rătăcit adresa, v-o mai scriu o dată : la domnul Gassion, peste drum de piaţa Regală, la Caen. Dacă mă veţi înştiinţa din timp, va găsi la sosire pe cineva care o va conduce pînă aici, fără să se mai oprească.

Am cinstea de a fi, doamnă, preaumilul şi preasupusul dumneavoastră slujitor.

31 martie 1760

SCRISOARE A DOAMNEI MADIN CĂTRE DOMXUL MARCHIZ DE CROISMARE

Dacă nu s-a răzgîndit, domnule ? Vă mai puteţi îndoi oare ? Ce alta ar putea face mai bine decît să petreacă zile fericite şi liniştite lîngă un om de inimă şi o familie cinstită ? Poate fi o fericire mai mare pentru ea decît faptul că n-aţi uitat-o ? Şi unde şi-ar mai putea găsi a- dăpost, dacă nu l-ar mai avea pe acela pe care aţi avut mărinimia de a i-1 oferi ? Acestea sînt cuvintele ei, dom-

nule ; şi nu fac altceva decît să vi le repet. A ţinut să meargă la biserică şi în ziua de Paşti ; n-aş fi vrut s-o las, şi n-a fost bine că s-a dus. Cînd s-a întors, au prins-o frigurile ; şi, din ziua aceea nenorocită, nu s-a mai simţit bine. N-am să v-o trimit, domnule, pînă cînd nu se va însănătoşi pe deplin. Are arsuri deasupra rinichilor, in locul unde s-a lovit căzînd ; m-am uitat, dar n-am văzut nimic. Medicul însă mi-a spus, alaltăieri, cînd coboram amîndoi, că se teme de un început de pulsaţie şi că trebuie să mai aşteptăm, ca să putem şti ce are.

Cu toate astea, Suzana mănîncă şi doarme bine şi n-a slăbit. Numai din cînd în cînd mi se pare că i se roşesc obrajii şi că-i lucesc ochii mai mult decît de obicei. Şi mai ales nerăbdarea ei mă mîhneşte. Se ridică, încearcă să umble ; dar cum se pleacă spre partea bolnavă, ţipă de-ţi sfişie inima. Pînă s-o însănătoşi, nădăjduiesc totuşi să pot pune la punct mica ei zestre.

Pentru timpul cît or ţine căldurile, o să poarte o rochie de şaten englezesc ; la iarnă, o s-o căptuşească poate cu rochia de bumbac albastru, pe care o poartă acum.

îi dau mai multe jupoane albe. dintre care două au fost ale mele, din şifon, garnisite cu muselină.

Două pieptăraşe, făcute pentru fiica mea mai mică, şi care i se potrivesc de minune. Acestea au să-i folosească pentru îmbrăcămintea de vară.

Cincisprezece cămăşi, garnisite cu danteiuţe, unele din batist; altele din muselină. Pe la mijlocul lui iunie am să-i trimit să-şi mai facă încă şase, dintr-o pînză pe care mi-o albeşte acum la Senlis.

Cîteva corsete, şorţuri şi basmale de gît.

Două duzini de batiste.

Şase capoate de zi, festonate, cu opt perechi de manşete la un rînd, şi trei perechi la două rînduri.

Şase perechi de ciorapi din bumbac fin.

Mai mult n-am putut să-i fac. I le-am dat a doua zi . de sărbători şi nu pot să vă spun cît de mişcată a fost cînd le-a primit ! Se uita la un lucru, încerca un altul, îmi lua mîinile, mi le săruta. Cînd a văzut pieptăraşele fiicei mele, au năpădit-o lacrimile. „Ia ascultă, i-am spus eu, de ce plîngi ? N-ai fost şi tu, întotdeauna, fiica mea ?“ „Aşa este, mi-a răspuns ea ;

apoi a adăugat : Acum, cînd nădăjduiesc să fiu fericită, mi-ar părea rău să mor. Spune-mi, mămico, n-o să-mi treacă odată durerile din şale ? Dacă am pune ceva acolo ?“ Sînt încîntată, domnule, că-mi aprobaţi planul şi că întrevedeţi putinţa de a-1 face să izbîndească. Las totul în seama prudenţei dum- neavosatră; dar e de datoria mea sâ vă anunţ că doamna marchiză de T * pleacă la ţară, că domnul A*** e ursuz, şi face cu greu un bine, că secretarul, fălindu-se cu titlul de academician, pe care l-a obţinut după douăzeci de ani de stăruinţă, se întoarce în Bre- tagne, şi că peste trei-patru luni vom fi daţi uitării. Se uită toate atît de repede în ţara asta ! Abia dacă se mai vorbeşte despre noi, şi în curînd nu se va mai vorbi ele loc.**

Să nu vă temeţi că are să se piardă adresa trimisă. Nu deschide măcar o dată cartea de rugăciuni fără să se uite la adresă ; mai curînd ar uita numele ei, Simonin, decît pe acela al domnului Gassion. Am întrebat-o dacă r-ar vrea să vă scrie şi mi-a răspuns c-a început o scrisoare lungă, care va cuprinde tot ce-ar fi dorit să vă spună dacă s-ar fi milostivit Dumnezeu s-o însănătoşească şi v-ar fi întîlnit; dar presimte că n-are să vă vadă niciodată : „Durează prea mult, mamă, şi n-am să mă pot bucura nici de bunătatea ta şi nici de a lui, a a- dăugat ea ; parcă văd că ori se răzgîndeşte domnul marchiz, ori nu mai mă fac bine...“ „Ce-ţi trece prin minte ! i-am spus eu. Ştii că de ce' ţi-e teamă nu scapi, dacă te gîndeşti numai la lucruri triste ?“ Ea mi-a răspuns: „Facă-se *voia* Domnului". Am rugat-o să-mi arate ce v-a scris ; şi m-am speriat: v-a scris o carte, o carte întreagă. „Iată ce te doboară“, i-am spus eu mînioasă. „Ce vrei să fac ? m-a întrebat ea. Sînt sau mîhnită sau plic- tisită." „Şi cînd ai putut să zmîngăleşti toate astea ?“ „într-o zi cîteva pagini, în altă zi iar cîteva... Fie că scap cu zile, fie că mi-e dat să mor, vreau să ştie tot ce-am suferit..." N-am mai lăsat-o să scrie mai departe. Şi nici medicul nu i-a dat voie. Vă rog, domnule marchiz, să adăugaţi la rugăminţile mele autoritatea pe care o aveţi şi să-i spuneţi să nu mai scrie ; pe dumneavoastră vă priveşte ca pe un stăpîn drag, şi ştiu că are să vă asculte.

Mă gîndesc, totuşi, cît de lungi trebuie să i se pară ceasurile ! Şi negreşit că sînt nevoită să-i dau ceva de lucru, cel puţin ca să nu mai scrie atîta, să nu mai cadă pe gîn- duri şi s-o feresc de mîhnire ; de aceea, i-am adus un gherghef şi i-am propus să brodeze o vestă pentru dumneavoastră. Nici nu vă puteţi închipui cît s-a bucurat; a şi început, de îndată, s-o lucreze. Dea Domnul să n-aibâ timp s-o termine ai,ci ! V-aş ruga, dacă vreţi, s-o îndemnaţi să nu mai scrie şi să nu lucreze prea mult. Mă ho- tărîsem să mă întorc astă-seară la Versailles, dar sînt prea neliniştită : începutul acesta de pulsaţie mă îngri- orează, şi-aş vrea să fiu lîngă ea mîine, cînd o veni medicul. Din nefericire, am uneori încredere în presimţirile bolnavilor ; ei îşi simt starea. Cînd l-am pierdut pe domnul Madin, toţi medicii mă asigurau că se va face bine; numai el, singur, spunea că nu-i nici o nădejde ; şi bietul nm, avea dreptate. N-am să plec şi voi avea cinstea de-a vă scrie ; dacă o voi pierde, rămîn nemîngîiată pentru totdeauna. Cît de fericit sînteţi, domnule marchiz, că n-aţi vâzut-o încă ! Abia acum îşi dau seama de ce-au pierdut ticăloasele care au silit-o să fugă ; dar e prea tîrziu.

Am cinstea de a rămîne, cu respectul şi cu recunoştinţa ei şi a mea, preaumila şi preasupusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat : *Moreau-Madin* Paris, 13 aprilie 1760

RĂSPUNS
AL DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE DOAMNA MADIN

împărtăşesc din toată inima, doamnă, îngrijorarea dumneavoastră cu privire la boala domnişoarei Simonin. Starea ei nefericită m-a mişcat întotdeauna, din • plin; dar amănuntele pe care aţi avut bunăvoinţa (să mi le daţi despre însuşirile şi simţămintele ei m-au făcut s-o privesc cu ochi atît de buni, încît mi-ar fi cu neputinţă să nu-i port cea mai mare grijă ; aşadar, departe de a-mi da prin minte să mă răzgîndesc în privinţa ei, vă rog să aveţi bunăvoinţa de a-i spune încă o dată ce v-am scris şi că sentimentele mele faţă de ea vor rămîne neschimbate. Am crezut că-i mai bine să nu-i scriu, ca să nu-i dau prilej de osteneală răspunzîndu-mi. Fără îndoială că orice fel de ocupaţie 14 face rău, în starea în care se găseşte ; dacă aş avea vreo putere asupra ei, aş îolosi-o ca să-i interzic orice osteneală. Nimeni n-ar putea sî-i spună ce gîndesc în privinţa aceasta mai bine decît dumneavoastră, doamnă. Desigur că aş fi încîntat să pri- rncsc veşti chiar de la ea, dar nu i-aş îngădui să-mi scrie, aşa cum buna-cuviinţă o îndeamnă, ştiind că lucrul a- cesta i-ar întîrzia însănătoşirea. Grija pe care i-o purtaţi, doamnă, mă scuteşte de-a vă mai ruga încă o dată s-o domoliţi. Fiţi sigură de simţămintele pe care i le port, de stima deosebită şi de respectul profund cu care am cinstea de a rămîne, doamnă, al dumneavoastră preaumil şi preasupus slujitor.

25 aprilie 1760

P. S. Voi scrie neîntîrziat unuia dintre prietenii mei, căruia vă puteţi adresa pentru doamna de T*. îl cheamă domnul Grimm, e secretar al ordinelor ducelui d'Orleans şi locuieşte la Paris, pe strada Neuve-de-Lu- xembourg, lîngă strada Sainte-Honore. Ii voi da de veste că aveţi de gînd să treceţi 'pe la el şi-i voi arăta că vă sînt tare îndatorat şi că singura mea dorinţă este să vă dovedesc recunoştinţa ce vă port. De obicei, nu ia masa acasă.**

SCRISOARE
A DOAMNEI MADIN CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Vai, domnule, cît am suferit de cînd n-am avut cinstea să vă mai scriu ! Nu m-am putut hotărî să vă împărtăşesc durerea mea ; sper că nu-mi veţi lua în nume de rău faptul că am vrut să vă cruţ inima, pe care v-o ştiu atît de simţitoare. Dumneavoastră ştiţi cît îmi era ea de dragă. Ei bine, domnule, închipuiţi-vă că de două săptămîni văd apropiindu-i-se sfîrşitul, de două săptă- mîni o văd chinuindu-se groaznic. In sfîrşit, Dumnezeu a avut milă de ea şi de mine. Biata nefericită mai trăieşte încă ; dar nu mai are mult. Zace, lipsită de puteri, nu

mai scoate o vorbă şi abia poate deschide ochii. Nu i-a mai rămas decît puterea de-a îndura; Dacă n-am şti sâ îndurăm, ar fi vai şi amar de noi ! M-a părăsit dintr-o dată nădejdea de-a o mai vedea sănătoasă. Făcuse un abces la şale, care se 'dezvolta cu încetul, de cînd a căzut ; dar n-a vrut sâ lase medicul să i-1 taie şi, cînd s-a hctărît, era .prea tîrziu. Acum ştie că i se apropie sfîrşitul ; nu mă lasă să stau lîngă ea ; şi vă mărturisesc că nici eu nu sînt în stare s-o văd murind. A fost împărtăşită ieri, între ceasurile zece şi unsprezece noaptea. Ea a vrut. După ceremonia aceasta tristă, am rămas singură la căpătîiul ei. M-a auzit suspinînd, mi-a căutat mîna, i-am dat-o ; a luat-o, a dus-o la buze, şi, trăgîndu-mă spre ea, mi-a şoptit, atît de încet, încît abia am putut s-o aud :

— Mamă, nu-ţi cer decît un lucru.

— Care. copila mea ?

— Să mă binecuvîntezi şi să te duci. Apoi a adăugat : Domnul marchiz... nu uita să-i mulţumeşti.

Nu cred să mai fi rostit alte cuvinte. M-am îngrijit să aibă tot ce-i trebuie şi am plecat la o prietenă unde aştept, clipă de clipă. Acum e aproape unu noaptea. Poate că la ora aceasta cineva care ne este drag s-a înălţat la ceruri.

Rămîn cu respect, domnule, preaumila şi supusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat : Moreau-Madin

Scrisoarea a fost scrisă la 7 mai, dar n-a fost datată.

SCRISOARE A DOAMNEI MADIN CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Biata copilă, nu mai este ; i s-au curmat suferinţele ; iar inimile noastre poate că o vor plînge încă multă vreme. A plecat acolo unde vom merge cu toţii; şi-a dat sufletul miercurea trecută, între ceasurile trei şi patru dimineaţa. Pe cît de nevinovată i-a fost viaţa, pe-atît de liniştită i-a fost moartea, cu toate că au încercat în fel şi chip să i-o tulbure. îngăduiţi-mi să vă mulţumesc

pentru duioasa grijă ce i-aţi purtat; e singura îndatorire care mi-a rămas de îndeplinit pentru ea. Vă trimit toate scrisorile pe care am avut cinstea să le primim de la dumneavoastră. Pe unele le păstram eu. altele le-am găsit printre hîrtiile pe care mi le-a înmînat ea, cu cîteva zile înainte de a-şi da sufletul; hîrtiile acestea, după cîte mi-a spus, cuprind povestea vieţii ei, acasă şi în cele trei mănăstiri în care a vietuit, cît şi ce s-a petrecut după ce-a plecat de acolo. Nu prea cred că am să le pot citi curind ; nu m-ar răbda inima să privesc fără adîncă durere nimic din ce-a fost al ei, nici chiar ceea ce, din prietenie. îi dăruisem eu.

Dacă v-aş putea fi de folos cu ceva. domnule, m-aş simţi măgulită sâ vă aduceţi aminte de mine.

Rămîn, cu simţămîntul de respect şi de recunoştinţă ce-1 datorăm oamenilor milostivi şi binefăcători, prea- umila şi preasupusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat : Moreau-Madin
10 mai 1760

SCRISOARE A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE
CĂTRE DOAMXA MADIN

Ştiu, doamnă, ce înseamnă pentru o inimă simţitoare şi milostivă să piardă o fiinţă dragă, să piardă fericitul prilej de a-i dărui mîngîieri dobîndite cu atîta demnitate, prin suferinţă şi prin însuşiri plăcute, aşa cum au fost cele ale domnişoarei care vă pricinuieşte astăzi păreri de rău. Părerile de rău vi le împărtăşesc şi eu, doamnă, din toată inima. Dumneavoastră, care aţi cunoscut-o, vă e mai greu să îndura ţi despărţirea. Deşi eu n-am avut fericirea aceasta, vă rog să credeţi că suferinţele ei mă mişcaseră adînc, şi că mă bucuram dinainte la gîndul că voi putea fi şi eu cu ceva de folos ca să trăiască liniştită. Dacă cerul a poruncit altfel şi a vrut să mă lipsească de mulţumirea pe care o dorisem atît, facă-se voia lui ; dar nu pot rămîne nesimţitor. Dumneavoastră aveţi măcar mîngîierea că aţi ajutat-o cu simţămintele cele mai nobile şi cu

purtarea cea mai mărinimoasă. Eu, unul. v-am admirat şi aş fi dorit să pot face acelaşi lucru. Nu-mi rămîne, deci, decît dorinţa arzătoare de-a vă cunoaşte şi de-a vă spune prin viu grai cît m-a încîntat mărinimia dumneavoastră şi cu cîtă stimă respectuoasă am cinstea să fiu, doamnă, al dumneavoastră preaumil şi preasupus.

18 mai 1760

P. S. Toate lucrurile legate de amintirea bietei noastre prietene îmi sînt cît se poate de dragi ; v-aş cere oare să faceţi o jertfă prea mare, dacă v-aş ruga să-mi trimiteţi memoriile cuprinzînd suferinţele ei ? îndrăznesc să vă cer aceasta, doamnă, încredinţat că nu mă veţi refuza, deoarece mi-aţi adus la cunoştinţă că întrucîtva s-ar cuveni să le citesc şi eu. Vi le-aş trimite negreşit înapoi, aşa cum v-am trimis toate scrisorile dumneavoastră, cu primul prilej, dacă veţi crede că e nevoie. Vă rog să aveţi bunătatea de a mi le trimite prin surugiul diligentei de Caen, care locuieşte la *„Cerbul-mare“,* strada Saint-De- nis, Paris, şi pleacă în fiecare luni.

Aşa s-a sfîrşit povestea nefericitei călugăriţe Suzana Sauliem, numită Simonin în descrierea vieţii ei şi în scrisorile de faţă. E păcat că nu şi-a putut revedea şi pune la punct memoriile ; ele ar fi format o lectură foarte interesantă. La urma urmei, pe domnul marchiz de Croismare n-avea de ce să-l supere perfidia prietenilor săi, căci ea i-a dat prilejul să ajute o fiinţă nefericită, cu nobleţea, cu solicitudinea şi cu simplitatea care-1 caracterizează ; rolul pe care l-a jucat în această corespondenţă nu e cel mai puţin mişcător din roman.

Poate ni se va lua în nume de rău că am grăbit, cu atîta lipsă de omenie, moartea sorii Suzana, dar trebuia să facem aşa, din pricina unei ştiri primite de la castelul din Lasson ; acolo se mobila un apartament pentru domnişoara de Croismare, pe care taică-său voia s-o scoată din mănăstirea unde intrase după moartea mamei sale. Aceeaşi ştire adăuga că se aşteaptă sosirea de la Paris a unei cameriste, care avea să joace rolul de guvernantă pe lîngă domnişoara de Croismare, şi că domnul marchiz căuta s-o căpătuiască pe aceea care fusese pînă atunci femeia în casă a fiicei sale. Ştirea aceasta nu ne putea deci lăsa să alegem calea de urmat ; şi nici tinereţea, nici frumuseţea, nici nevinovăţia sorii Suzana, nici sufletul ei blînd, simţitor şi duios, în stare să mişte inimile cele mai împietrite, n-o putură scăpa de la o moarte inevitabilă. Dar, fiindcă împărtăşeam cu toţii sentimentele doamnei Madin, părerile de rău încercate de noi la moartea nefericitei copile n-au fost de loc mai puţin vii decît cele ale respectabilului ei protector.

Dacă există cumva unele uşoare nepotriviri între povestire şi memorii, aceasta se datoreşte faptului că cea mai mare parte dintre scrisori au fost alcătuite după roman, şi nici vorbă că, dacă a existat vreodată o prefaţă folositoare, apoi atunci e aceasta, care totodată e şi singura ce-ar trebui citită după terminarea lucrării.

ÎNTREBARE CĂTRE SCRIITORI

Domnul Diderot, după ce-şi petrecea dimineţile alcătuind scrisori bine scrise, bine gîndite, cu totul

înduioşătoare şi romanţioase, folosea restul zilei ca să le strice, scoţînd din ele, în urma sfaturilor soţiei şi a tovarăşilor săi întru ticluiri năzdrăvane, toate amănuntele sau scenele descrise în culori prea vii, exagerate, într-un cuvînt tot ce nu era absolut simplu şi firesc ; aşa că, dacă ai fi găsit pe stradă primele forme ale scrisorilor, ai fi spus : „Frumos, foarte frumos..iar dacă ai fi dat peste ultimele forme, ai fi zis : „Asta'e cum nu se poate mai adevărat..Care sînt bune ? Cele ce-ar fi stîrnit, poate, admiraţie, sau cele pe care, fără îndoială, le-ai fi crezut adevărate ?

NEPOTUL LUI RAMEAU

SATIRA

(ScrisS în 1762 — Revăzută In 1773 — Publicată în 1891)

„Vertumnis, quotquot sunt, natus

Horaţiu, lib. II, sat. VII, v. 14

F ie vreme bună, fie vreme rea, spre orele cinci seara sm obiceiul să mă plimb, la Palais-Royal[1]. Cel care e văzut mereu singur, stînd gînditor pe banca lui d'Argen- son[2]. sînt eu. Vorbesc cu mine însumi despre politică, despre dragoste, despre arta literară sau despre filozofie ; îi dau frîu liber minţii, în toată nestăvilirea ei; o las în voie să urmărească primul gînd, cuminte sau zănatic, care-mi trece prin cap, aşa cum îi vedem făcînd pe tinerii noştri dezmăţaţi care urmăresc prin aleea Foy vreo curtezană cu aer uşuratic, cu faţa surizătoare, cu ochii vii, cu nasul în vînt, părâsind-o apoi ca să urmărească alta, legîndu-se de toate şi nerămînînd cu nici una. Gîndurile sînt fetişcanele mele desfrînate.

Dacă vremea e rece sau din cale afară de ploioasă, mă adăpostesc la cafeneaua „Regenţei". Acolo, îmi place să mă uit cum se joacă şah. Nicăieri în lume şahul nu se joacă mai bine decît la cafeneaua „Regenţei" ; La Rey [1] se întrec chibzuitul Legal, subtilul Philidor şi vigurosul Mavot; se pot vedea mutările cele mai uimitoare şi se pot auzi cuvintele cele mai neghioabe ; căci dacă poţi fi totodată şi om inteligent şi mare jucător de şah, aşa cum este Legal, poţi de asemenea să fii un mare şahist şi în acelaşi timp un neghiob ca Foubert şi Mayot[1].

Eram acolo, într-o după-amiază, privind cu nesaţ, abia vorbind, şi ascultînd cît puteam mai puţin, cînd s-a a- propiat de mine unul dintre cele mai ciudate personaje din ţara aceasta, în care Dumnezeu a lăsat destule. Omul despre care vorbesc e un amestec de trufie şi de josnicie, de bun-simţ şi de sminteală ; pesemne că noţiunile de cinstit şi necinstit îi sînt învălmăşite în cap într-un mod cu totul neobişnuit, fiindcă omul acesta nu se făleşte de loc cînd arată însuşirile bune pe care i le-a hărăzit natura, şi nici nu se ruşinează cînd le. dă la iveală pe cele rele. Altminteri, e înzestrat cu o sănătate de fier, cu o

---

1 Palais-Royal, ca şi Champs-Elysâes, ca şi Cours (la Reine) despre care va fi vorba mai departe în text, erau, pe timpul a- cela, locurile de plimbare.

2 Banca lui d'Argenson era aşezată în faţa palatului familiei d'Argenson, ai cărei membri au ocupat slujbe importante în timpul monarhiei franceze. Unul dintre ei, Renă-Louis (1694—1757) a fost economist, precursor al liberalismului burghez şi ministru de externe sub Ludovic al XV-lea.

imaginaţie deosebit de înflăcărată şi cu nişte plămini neobişnuit de zdraveni. Dacă îl întîlneşti vreodată şi nu te ţintuieşte locului ciudăţenia lui, atunci trebuie sau să-ti vîri degetele în urechi, sau s-o iei la goană. Doamne, ce mai plărnîni grozavi are ! Şi cu nimic pe lume nu se aseamănă mai puţin omul acesta decît cu propria lui fiinţă. Uneori e slab şi jigărit, ca un bolnav înainte de a-şi da sufletul ; atunci i s-ar putea număra dinţii prin pielea străvezie a obrazului, s-ar putea crede că n-a mîn- cat de cine ştie cînd, sau c-a ieşit de la Trappe [1]. în luna următoare e gras şi dolofan, de parcă nu s-ar mai fi clintit de la masa vreunui financiar, sau ar fi fost închis în vreo mănăstire de-a bernardinilor[2]. Astăzi, îmbrăcat în rufe soioase, cu pantalonii sfîşiaţi, acoperit de zdrenţe, aproape desculţ, păşeşte cu fruntea în pămînt, ferindu-se, încît te simţi îndemnat să-l chemi şi să-i dai ceva de pomană. Iar a doua zi, pudrat, încălţat, frizat, îmbrăcat pe cinste, merge cu fruntea sus, te priveşte drept în faţă, încît aproape că l-ai putea lua drept un domn. Trăieşte de la o zi la alta, e trist sau vesel, după împrejurări. Di-

1 Mănăstire din Normandia meridională (departamentul Orne), fondată în secolul al XII-lea de către Sire de Rotrou Diderot îi foloseşte aici numele ca simbol al locului unde oamenii sînt supuşi la posturi aspre.

2Călugări catolici. Diderot se referă la traiul Îmbelşugat şi lipsit de griji pe care aceştia îl duceau în mănăstirile aparţinînd ordinului lor.

nineaţa, cînd se trezeşte, prima lui grijă este unde va prinzi ; după prînz se gîndeşte unde va cina. Şi noaptea *i aduce griji ; fie că ajunge pe jos în podul unde locuieşte, dacă nu cumva gazda, plictisită să tot aştepte plata chiriei, nu i-a încuiat uşa în nas ; fie că sa abate Pe ia vreo crîşmă de la marginea oraşului, unde aşteaptă zorile între un codru de pîine şi o stacană de bere. Cînd n- are gologani în buzunare, cum i se întîmplă cîteodată, îşi găseşte scăparea fie la vreun birjar care-i e prieten, fit la vizitiul vreunui monsenior, care îi dă voie să se culce pe paie, lîngă cai. Iar dimineaţa o parte din saltea i se mai găseşte încă prinsă în par. Dacă e vreme frumoasă, umblă toată noaptea, de colo-colo, prin promenada de la Cours sau prin Champs-Elysees. O dată cu zorile el reapare în oraş, îmbrăcat din ajun ţJentru a doua zi şi uneori de-a doua zi pentru întreaga săp- tămînă.

Asemenea originali mie nu-mi plac ; alţii şi-i fac cunoştinţe apropiate, ba chiar prieteni. Eu stau de vorbă cu ei la un an o dată, cînd îi întîlnesc, pentru că firea lor se deosebeşte de a celorlalţi oameni şi pentru că ei rup monotonia plictisitoare pe care au adus-o educaţia, convenienţele sociale şi regulile noastre de bună-cuviinţă. Dacă vreunul dintre ei se iveşte într-un grup, e ca o picătură de drojdie care dospeşte şi redă fiecăruia o părticică din individualitatea sa firească, ll vezi zgîlţîind, tul- burînd, făcîndu-te să aprobi sau să dezaprobi, scoţînd la iveală adevărul, arătîndu-i pe oamenii de treabă, demas- clnd lichelele ; şi abia atunci omul cu judecata sănătoasă care-1 ascultă îşi desluşeşte lumea.

Pe cel despre care vorbesc îl cunoşteam de mult. Venea adeseori într-o casă unde era primit pentru talentul său. Gazdele aveau o singură fată ; omul nostru jura în faţa tatălui si a mamei că se va însura cu fiica lor. Ei ridicau din umeri, îi râdeau în nas şi-l făceau "nebun ; şi am trăit clipa în care spusele lui se îndepliniră. Mie avea obiceiul să-mi ceară cu împrumut cîţiva gologani, pe care i-i dădeam. Se strecurase, nu ştiu cum, prin cîteva case cinstite,

unde era primit la masă cu condiţia să nu vorbească decît atunci cînd i se dă voie. El tăcea şi mînca, furios ; era o minunăţie întreagă să-l vezi aşa, silit la tă-

cere. Dacă îl rodea pofta să calce înţelegerea şi dacă deschidea gura, toţi cei din jurul lui strigau : „Rameau !“ Atunci ochii îi sticleau de furie, şi reîncepea să mănînce cu şi mai multă turbare.

Eraţi curioşi să ştiţi numele acestui om, şi vi l-am spus : este nepotul vestitului muzician [1] care ne-a scăpat de cîntarea plană[2] a lui Lulli[3], psalmodiată întruna, de peste un secol ; e nepotul vestitului autor al atîtor viziuni de neînţeles şi adevăruri apocaliptice cu privire la teoria muzicii, din care nici el şi nici altcineva pe lume n-a priceput niciodată nimic ; e nepotul muzicianului de la cave ne-au rămas cîteva opere, cu armonie în ele, cîteva frînturi. de cînturi, idei dezlînate, zgomote năprasnice, zboruri, triumfuri, lăncii, glorii, şoapte, victorii peste victorii, arii ce vor dăinui în vecii

---

1 Jean Philippe Rameau (1683—1764) — muzician francez, autor al unor Lucrări de teorie a muzicii (printre care *Tratatul de armonie redusă la principiile ei naturale* şi *Noul sistem de muzică teoretică),* a numeroase balete şi opere, printre care *Castor şi Pollux, Indiile galante* etc., al multor bucăţi pentru clavecin, violă, flaut.

2 Cînt liturgic (cantus choralis, cantus planis) al bisericii catolice, datînd de Ia începuturile creştinismului, cunoscut şi sub numele de cintare gregoriană, căci elementele sale au fost revăzute şi clasate pe vremea papei Grigore (anul 600).

Jean-Baptiste Lulli (1633—1687) — muzician, fondatorul o- perei clasice franceze. S-a născut la Florenţa.

3Pierre Carlet Marivaux (1688—1763) — autor a peste treizeci de cdmedii şi al cîtorva romane. Cit despre Crebillon-fiul, Diderot se referă la romancierul francez Claude Crebillon (1707— 1777) autor al *Sofalei,* al *Rătăcirilor dragostei* şi al altor lucrări frivole şi licenţioase. îşi spunea fiul spre a se deosebi de tatăl său, poetul tragic Prosper Crebillon (1674—1762).

vecilor ; e nepotul a- eeluia care, după ce l-a înmormîntat pe Lulli florentinul, va fi îngropat la rîndul său de virtuozii italieni ; e nepotul muzicianului care, presimţind lucrul acesta, devenise posomorit, trist, arţăgos, fiindcă nimeni nu poate fi mai necăjit — nici chiar o femeie frumoasă care se trezeşte cu o bubuliţă pe nas — decît un autor ameninţat să trăiască după ce i s-a uitat numele, ca de pildă Marivaux şi Crebillon-fiul/|.

El se apropie de mine. „Ah, ah ! iată-te şi pe dumneata, domnule filozof ; ce cauţi pe aici, îrf ceata asta de

trîntori ? Oare îti pierzi şi dumneata vremea împingînd lemnele[1] ?" (Fiindcă aşa se spune, în batjocură, jocului de şah sau de dame.)

EU : Nici gînd, dar cînd n-am altceva mai bun de făcut, îmi place să mă distrez o clipă uitîndu-mă la cei care le împing bine.

EL : In cazul ăsta. te distrezi rar ; în afară de Legal şi de Philidor, ceilalţi habar n-au de joc.

EU : Nici măcar domnul de Bissy [2] nu se pricepe ?

EL : Domnul de Bissy, ca jucător de şah, e ceea ce domnişoara Clairon[3] este ca actriţă : amîndoi ştiu din jocurile astea numai atît cît se poate învăţa.

EU ; Greu îţi poate intra cineva în voie, şi, după cîte văd, nu-ţi plac decît oamenii care sînt mai presus de semenii lor.

EL: Aşa e, cînd este vosba de şah, de joc de dame, de poezie, oratorie, muzică şi alte asemenea

---

1 Diderot juca el însuşi şah, destul de slab insă, fiind întotdeauna învins de Rousseau, a cărui superioritate în acest domeniu
o recunoştea bucuros.

2 E vorba de Claude de Thyard de Bissy (1721—1810) — autor al *Istoriei sufletului* (1752), atribuită de către Formay lui Diderot.

3 Domnişoara Clairon (1723—1803) — cunoscută actriţă, cea mai bună interpretă a pieselor lui Voltaire şi prietenă a enci- clopediştilor.

nerozii. La ce-i bună mediocritatea în lucrurile pe care ţi le-am înşirat ?

EU ; La nimica toată, adevărat. Numai că e nevoie să se ocupe cu ele o mulţime de oameni, ca să se poată ivi un geniu. El e unul, in mijlocul mulţimii. Dar să lăsăm asta. Nu te-am mai văzut de-o veşnicie. Nu mă gîn- desc la dumneata, cînd nu te văd, dar îmi face totdeauna plăcere să te întîlnesc. Ce-ai mai făcut ?

EL: Ceea ce faci şi dumneata, şi eu. şi alţii, adică bine, rău şi, nimic. Şi-apoi mi-a fost foame şi-am mîncat cînd am avut prilejul; după ce-am mîncat, mi s-a făcut sete şi-am băut cîteodată. Intre timp îmi creştea barba, şi, după ce a crescut, am ras-o.

EU ; Rău ai făcut; barba e singurul lucru care îţi lipseşte, ca să fii un înţelept.

EL : Ce spui! Am fruntea lată şi zbîrcită, privirea înflăcărată, nasul cocîrjat, obrajii lătăreţi, sprîncenele negre şi dese, gura bine croită, buzele răsfrînte şi faţa pătrată. Dacă bărbia asta cît toate zilele mi-ar fi acoperită de-o barbă lungă, ştii că aş arăta frumos turnat în bronz sau cioplit în marmură ?

EU : Lîngă vreun Cezar, Marc-Aureliu, Socrate.

EL : Nu. M-aş simţi mai bine între Diogene $i Fri- neea'. Sînt necuviincios ca Diogene şi mă duc bucuros la celelalte[1].

EU : Cu sănătatea cum o mai duci ?

EL : De obicei o duc bine ; astăzi însă nu prea mă simt în apele mele.

EU : Cum se poate ! ai un pîntec de Silene[2] şi un obraz...

---

1 Pentru a explica acest „celelalte" unele ediţii franceze au a- dăugat-o pe Laîs lingă Frineea. „Celelalte* e un exemplu de felul în care Diderot acordă nu cuvintele, ci ideile, Frineea reprezen- tind curtezanele in general.

2 Personaj mitologic care l-ar fi crescut pe Bachus, zeul vi- nului.

EL : Un obraz pe care l-ai putea lua drept potrivnicul lui. După cîte se pare, amărăciunea care-1 usucă pe unchi îl îngraşă pe scumpul său nepot.

EU : Fiindcă veni vorba de unchi. îl mai vezi cîte- odată ?

EL : Da, trecînd pe stradă.

EU : Şi nu te-ajută cu nimic ?

EL : Dacă face cuiva vreun bine, apoi fii sigur că-1 face fără s-o ştie. E un filozof, în felul lui; nu se gîn- deşte decît la el, de restul universului îi pasă cît de-un cui de papuc. Fiică-sa şi nevastă-sa n-au decît să. moară cînd or pofti ; numai clopotele parohiei care se vor trage pentru ele să sune şi de-aici înainte a douăsprezecea şi a şaptesprezecea | şi totul va fi în regulă. Asta e spre fericirea lui, dar e totodată şi ceea ce îmi place mai mult la oamenii de geniu. Nu sînt buni decît pentru un singur lucru, şi atîta tot; habar n-au ce înseamnă să fie cetă-

ţeni, taţi, mame, fraţi, rude, prieteni. Fie vorba între noi, e bine să le semeni din toate punctele de vedere, numai că nu e de dorit să fie prea mulţi ca ei pe lume.

De oameni e nevoie, dar de oameni geniali nu-i nevoie de loc ; nu, pe legea mea, nu-i nici o nevoie. Ei schimbă fata pămîntului ; iar în cel mai mic lucruşor prostia e atît de obişnuită şi atît de înrădăcinată. încît n-o poţi schimba fără tămbălău. O parte din ce-au imaginat oamenii de geniu se înfăptuieşte, iar restul rămîne aşa cum a fost; de aci, două scripturi, ceva ca un veşmînt petriţ de arlechin. Adevărata înţelepciune pentru liniştea sa şi a celorlalţi era înţelepciunea călugărului lui Rabelais '. Să-ţi faci datoria aşa şi aşa, să nu spui decît vorbe bune despre părintele stareţ şi să laşi lumea să-şi facă de cap.

Şi totul merge, fiindcă gloata se declară mulţumită. Dacă aş cunoaşte istoria, ţi-aş arăta că răul pe pămînt

s-a tras totdeauna de la vreun geniu ; dar habar n-am de istorie, fiindcă nu ştiu nimic. Să mă ia naiba dacă am învăţat vreodată ceva şi dacă mă simt mai prost din pricina asta. într-o zi, mă găseam la masa unui ministru al regelui Franţei, un om foc de deştept ; ei bine, ministrul ne-a arătat limpede că, aşa cum unu şi cu unu fac doi, nimic nu le foloseşte popoarelor mai mult decît minciuna şi nimic nu le e mai vătămător decît adevărul. Nu prea mi-aduc bine aminte cum ne-a dovedit-o, dar se înţelegea, fără putinţă de îndoială, că oamenii de geniu sînt netrebnici şi că dacă un copil ar avea pe frunte, de la naştere, semnul acestui periculos dar al naturii, ar trebui să fie sugrumat sau zvîrlit la cîini.

EU : Şi, totuşi, cei ce duşmănesc într-atît geniul pretind cu toţii că-1 au ei înşişi.

EL : Nici vorbă că aşa îşi spun în sinea lor, dar nu cred de lcc că îndrăznesc s-o mărturisească.

EU : Asta. din modestie. Aşadar, nutreşti o ură cumplită împotriva geniului ?

EL : Şi n-o să mi se domolească niciodată.

EU : Dar, după cîte îmi amintesc, pe vremuri sufe- reai groaznic la gîndul că nu eşti decît un muritor de

rînd. N-ai să fii niciodată fericit, dacă te mîhneşte la fel de mult un lucru şi opusul său ; va trebui să te hotărăşti pentru unul din două şi să rămîi legat de el. Recu- noscînd, o dată cu dumneata, că oamenii de geniu sînt îndeobşte ciudaţi, sau, cum spune proverbul, că unde e un car de minte, acolo e şi un grăunte de nebunie, lumea o să creadă mai departe tot aşa ; vor fi dispreţuite veacurile care nu vor da naştere nici unui geniu. Ei vor face cinste popoarelor în sinul cărora au trăit; mai cu- rînd sau mai tîrziu. li se înalţă statui şi sînt priviţi ca binefăcători ai neamului omenesc. Nu-i fie cu supărare măreţului ministru pe care l-ai pomenit, dar cred că, dacă minciuna poate folosi o clipă, în cele din urmă ea devine neapărat vătămătoare ; iar adevărul, dimpotrivă, devine neapărat folositor pînă la urmă, cu toate că se poate întîmpla să vatăme la un moment dat. După toate astea, m-aş simţi îndemnat să închei spunînd că omul de geniu, care spulberă o eroare generală sau care se face chezaşul unui înalt adevăr, e totdeauna o fiinţă demnă de cel mai adînc respect din partea noastră. Se poate întîmpla ca fiinţa aceasta să fie victima prejudecăţilor şi a legilor ; dar există două feluri de legi; unele de o dreptate şi de o generalitate desăvîrşită, iar altele ciudate, consfinţite numai datorită unei orbiri sau unei necesităţi de moment. Acestea din urmă nu-î acoperă pe vinovatul care le calcă decît cu o ocară trecătoare, ocară ce se întoarce, cu timpul, asupra judecătorilor şi asupra popoarelor, ca să rămînă acolo, pentru totdeauna. Dintre Socrate şi magistratul care l-a condamnat să bea cucută, care e astăzi dezonorat ?

EL : Şi cu ce s-a ales Socrâte ? De condamnat, tot l-au condamnat; de ucis, tot l-au ucis ; şi tot a fost socotit un cetăţean răzvrătit. Dispreţuind o lege nedreaptă, nu i-a îndemnat oare pe nebuni să dispreţuiască legile drepte ? Şi n-a fost tot un ins cutezător şi ciudat ? Mai adineauri erai cît pe-aci să pui o vorbă bună pentru oamenii de geniu.

EU : Ascultă-mă, omule dragă. O societate n-ar trebui să aibă de loc legi rele şi, dacă n-ar avea

dedt legi bune, nu s-ar găsi nicicînd în situaţia de a persecuta un geniu. Doar nu ţi-am spus că geniul e legat trup şi suflet cu răutatea, nici răutatea cu geniul. Mai curînd are să fie rău un om mărginit decît unul inteligent. Şi dacă un geniu ar fi îndeobşte neprietenos, anevoie de mulţumit, ţepos, nesuferit, dacă ar fi chiar rău la suflet, ce-ai spune la urma urmei ?

EL : Că e bun de înecat.

EU : încetişor, omule dragă. Ştii, n-am să-ţi iau ca pildă unchiul. El e un om aspru şi grosolan ; lipsit de omenie, e avar, e tată rău, soţ rău, unchi rău ; dar nu e dovedit că e geniu, că arta lui a atins cine ştie ce culmi şi că peste zece ani se va vorbi încă despre lucrările lui. Dar Racine ? El, fără îndoială că avea geniu, şi nu trecea de loc drept un om prea cumsecade. Dar Voltaire ?...

EL : Nu mă înghesui cu întrebările, căci ştiu să-mi duc gîndurile pînă la capăt.

EU : Care din două ţi-ar fi plăcut mai mult : să fi fost un om de treabă, cu gîndul numai şi numai la tejghea, ca Briassonori la metru, ca Bărbier, turnîn- du-i nevestei în fiecare an cîte un copil legitim, fiind soţ bun, tată bun, unchi bun, vecin bun, negustor cinstit, dar nimic mai mult; sau să fi fost mîrşav, trădător, ambiţios, pizmaş, rău, dar să fi scris *Andromaca, Britanicus, Ifigenia, Fedra, Atalia* ?

EL : Pentru el, pe legea mea dacă n-ar fi fost mai bine să se asemene cu primul dintre cei doi.

EU : Vorbele dumitale au în ele mai mult adevăr decît crezi.

EL : Oh ! cum sînteţi voi, filozofii! Dacă spunem şi noi o vorbă mai ca lumea, atunci o facem din întîmplare, ca nebunii sau ca inspiraţii. Numai voi vă pricepeţi ; da. domnule filozof, află că mă pricep şi eu ; şi mă pricep la fel de bine ca şi dumneata.

EU : Nu te supăra; dar, ia ascultă, de ce-ai zis „pentru el“ ?

EL : Fiindcă toate minunăţiile astea pe care le-a făcut nu i-au adus nici măcar douăzeci de mii de franci, iar dacă ar fi fost un bun negustor de mătăsuri pe strada Saint-Denis sau Saint-Honore, sau măcar un bun băcan cu toptanul, un şpiţer cu muşterii mulţi, ar fi strîns o avere uriaşă ; şi, strîngind-o, n-ar mai fi existat nici un soi ele plăcere de care să n-aibă parte ; şi ar fi dat din cînd în cînd cîte o băncuţă vreunui biet bufon ca mine, fiindcă, la nevoie, i-aş fi făcut rost de vreo fetişcană, să-i mai îndulcească plictisul veşnicului trai alături de nevastă ; am fi făcut nişte chefuri straşnice la el acasă, am fi jucat din gros. am fi băut vinuri grozave, lichioruri grozave, cafele grozave, ne-am fi plimbat la ţară ; vezi bine că mă pricep ; rîzi ?... dar lasă-mă să-ţi spun : ar fi fost mai bine pentru cei din jurul lui.

EU : Nu te contrazic. Numai să nu-şi fi folosit în vreun fel ruşinos bogăţia dobîndită prin negoţ legal; să fi dat afară din casă toţi jucătorii, toţi paraziţii, toţi inşii ăştia searbezi, care nu fac decît să aprobe, toţi trîn- torii, toţi pezevenghii nefolositori ; şi să fi pus băieţii din prăvălie să-l ciomăgească zdravăn pe binevoitorul care, prin anumite schimbări, mai alungă soţilor sila de traiul zilnic lîngă soţiile lor.

EL : Să-l ciomăgească, domnule, să-l ciomăgească ? Nimeni nu mai e ciomăgit aşa, cu una, cu două, într-un oraş civilizat. Iar meseria împotriva căreia te ridici e cinstită ; se îndeletnicesc mulţi oameni cu ea, ba unii dintre ei au chiar titluri. Şi, la urma urmei, pe ce naiba ai vrea dumneata să fie cheltuiţi banii, dacă nu pe mese bune, prieteni veseli, vinuri straşnice, femei frumoase, plăceri de toate soiurile, distracţii de toate felurile ? Aş prefera să fiu cerşetor decît să stăpînesc cîtămai averea şi să mă lipsesc de toate bucuriile astea. Dar să ne întoarcem la Racine. Cred că el n-a fost bun decît pentru cei cu care n-a avut a face şi pentru timpurile cînd n-a mai

trăit.

EU : Aşa e ; dar cumpăneşte răul şi binele. Peste o mie de ani, Racine va face să curgă lacrimi, va fi admirat de oameni pe întregul pământ ; va inspira omenia,

Tia.ila, duioşia. Cei ce vor trăi atunci se vor întreba cine a fost, în ce tară s-a născut, şi vor invidia Franţa. A făcut să sufere cîteva fiinţe care au pierit, cărora noi nu le mai dăm aproape nici o importanţă ; n-avem de ce să ne temem acum nici de viciile, nici de păcatele lui. Fără îndoială că ar fi fost mai bine dacă natura i-ar fi hărăzit virtuţile unui om cumsecade împreună cu talentele unui mare om. El e asemeni unui arbore care a silit să se usuce alţi cîţiva arbori plantaţi în preajma lui şi a înăbuşit plantele care îi creşteau la picioare, dar şi-a înălţat creştetul pînă în nori, şi-a întins ramurile pînă în zare ; şi a dăruit umbră celor ce au venit, vin şi vor mai veni să se cdihnească în jurul trunchiului său măreţ ; şi a dat toate cu un gust minunat, care se împrospătează fără încetare. Ar fi bine ca Voltaire să mai aibă şi gingăşia lui Du- clos [1] şi nevinovăţia abatelui Trublet[2], să fie drept oft abatele d'Olivet[3], dar, fiindcă asta nu e cu putinţă, să privim lucrurile din unghiul care ne poate arăta ceea ce au ele cu adevărat interesant ;

---

1 Eroina piesei cu acelaşi nume, s<!rtsă de Voltaire şi reprezentată pentru prima oară la 20 februarie 1743.

2 Literat francez mediocru (1697—1770); după douăzeci şi cinci de ani de aşteptare, a fost ales, prin Înalte protecţii, membru al Academiei. Intre el şi Diderot domnea o antipatie stăruitoare. Trublet s-a opus la intrarea lui Diderot in Academie. întreg acest pasaj trebuie înţeles ca o ironie la adresa lui Duclos, Trublet şi d'Olivet

3Abatele d'Olivet (1682—1768) — crescut de iezuiţi, devine apoi academician. A tradus în limba franceză lucrările lui Cicero. In ceea ce priveşte activitatea In domeniul gramaticii, Goethe îl a- preciază pe d'Olivet ca „duşman al reînnoirii limbii, purist şi rigorist", arătfnd că, de multe ori, fără să se priceapă, corecta lucrările poeţilor, din care pricină era duşmănit de aceştia.

să uităm o clipă locul unde ne aflăm în timp şi în spaţiu, şi să privim spre secolele viitoare, spre ţinuturile cele mai depărtate, spre popoarele care se vor naşte. Să ne gîndim la binele speciei omeneşti ; dacă noi nu sîntem prea darnici, măcar să-i iertăm naturii că a fost mai înţeleaptă decît noi. Dacă arunci cu apă rece în capul lui Greuze '\ poate că o dată cu vanitatea îi vei stinge şi talentul. Dacă ai să-l faci pe Voltaire mai puţin simţitor faţă de critică, n-o să mai poată pătrunde în sufletul Meropein-o să te mai mişte.

EL : Dar dacă natura a fost tot atît de puternică, pe cît s-a arătat de înţeleaptă, de ce nu i-a făcut la fel de buni, pe cît sînt de mar i ?

EU : Oare nu-ţi dai seama că printr-o asemenea judecată răstorni ordinea generală, nu-ţi dai seama că dacă totul în lume ar fi fost cît se poate mai bun, n-ar mai fi existat nici un fel de „Cît se poate mai bun“ !

EL : Ai dreptate ; principalul e ca dumneata şi eu să fim, şi să fim dumneata şi eu ; altminteri, meargă totul cum o putea. Cea mai bună ordine a lucrurilor, după părerea mea, e aceea în care trebuie să fiu şi eu, şi ducă-se naibii cea mai perfectă dintre lumi, dacă nu sînt şi eu în ea. îmi place mai mult să fiu, chiar dacă nu sînt decît un neobrăzat care contrazice întruna, decît să nu fiu de loc.

EU : Nu există om care să nu gîndească aşa cum gîndeşti dumneata şi să nu condamne ordinea existentă nedîndu-şi seama că renunţă la propria lui existenţă.

EL : E-adevărat.

EU : Să luăm, deci, lucrurile aşa cum sînt. Să vedem cît ne costă şi cît ne aduc şi să lăsăm deoparte tot ce nu cunoaştem îndeajuns pentru a putea lăuda sau defăima şi care poate că nu e nici bine, nici rău, dacă e trebuitor, după cum îşi închipuie atîţia oameni cumsecade.

EL : Nu prea înţeleg mare lucru din tot ce mi-ai

înşirat. S-ar părea că e filozofie ; îţi atrag atenţia că în lucruri de-astea nu mă amestec. Tot ce ştiu e că aş vrea să fiu un altul, cu riscul chiar de-a fi un om de geniu, un om însemnat; da, trebuie să recunosc, mi-o spune ceva dinăuntrul meu. N-am putut niciodată să ascult cum e lăudat cineva, fără ca lăuda să nu mă facă să turbez. Sînt invidios. Ascult cu plăcere cînd aud povestindu-se vreun lucru înjositor din viaţa personală a celor cu faimă ; asta mă apropie de ei; aşa îmi rabd mai uşor mediocritatea. Atunci îmi spun : sigur, tu n-ai fost niciodată în stare să scrii *Mahomet,* dar nici elogiul lui Maupeou [1]. Am fost, aşadar, şi mai sînt încă, necăjit din pricina mediocrităţii mele. Da, da, sînt mediocru şi necăjit. N-am ascultat niciodată cîntîndu-se uvertura I*n- diile galante*[2]*,* n-am ascultat niciodată cîntîndu-se Adîn- *ciie abisuri din Tenara; Noapte, veşnică noapte,* fără să-mi spun cu durere în suflet: iată ceea ce tu nu vei putea face niciodată. Eram, deci, gelos pe unchiul meu şi dacă i s-ar fi găsit la moarte cîteva bucăţi frumoase pentru clavecin, rătăcite prin portofoliu, n-aş fi stat la îndoială între a rămîne eu şi a fi el.

EU . Dacă numai asta te mîhneşte, nu merită să-ţi baţi capul pentru atîta lucru.

EL : Nu-i nimic, o să-mi treacă.

Apoi începu să cînte din nou uvertura *Indiilor galante* şi aria *Adîncile* abisuri şi adăugă :

Ceva-ul acela dinăuntrul meu îmi spune : Rameau, cît de mult ai fi vrut să compui tu bucăţile astea două ; şi. dacă le-ai fi compus tu, ai mai fi,făcut încă două: şi. cînd ai fi avut mai multe, te-ar fi jucat şi te-ar fi cîntat pretutindeni. Cînd ai fi mers, ai fi ţinut fruntea sus, conştiinţa ta ţi-ar fi dovedit ţie însuţi propriul tău merit, ceilalţi te-ar fi arătat cu degetul şi-ar fi spus : El e cel ce a compus frumoasele gavote (şi cînta *gavotele).* Apoi, cu aerul unui om adînc mişcat, al cărui suflet se scaldă în bucurii şi ai cărui ochi sînt, din pricina a- ceasta, umezi, adăuga, frecîndu-şi mîinile : Ai fi avut o casă bună (şi-i *măsura întinderea cu braţele),* un pat bun (şi se

tolănea acolo, alene), **vinuri bune** ***(din care gusta plescăindu-şi limba de cerul gurii),*** **o trăsură bună (şi** ***ridica*** **piciorul ca să se urce în ea), femei frumoase** ***(p[e] care le şi lua de după gît, privindu-le voluptuos); o*** **sută de puşlamale ar fi venit să mă tămîieze în toate zilele (şi i se** ***părea că-i şi vede în*** **jurul lui; ti** ***vedea pe Palissot[1], pe Poincinet[2],*** **pe** ***Freron tatăl şi fiul[3],*** **pe** ***La Porte*** **[4]; *îi auzea, se umfla în pene. îi aproba, le zîmbea,*** **îi** ***dispreţuia, nu-i lua in seamă, îi alunga, îi rechema,*** **apoi** ***vorbea mai departe) ;*** **jşi aşa, ţi s-ar spune dimineaţa că eşti un om mare ; ai citi în** ***Istoria celor trei secole*** **[r'] că eşti un om mare ; seara ai fi convins că eşti un om mare, şi marele om, Rameau nepotul, ar adormi în murmurul dulce al laudelor, care i-ar suna în urechi chiar în timpul somnului; ar părea mulţumit; pieptul i s-ar umfla, i s-ar ridica şi i s-ar coborî în tihnă ; ar sforăi ca un mare om...**

Şi, vorbind astfel, Rameau se aşeza binişor pe o bancă, închidea ochii şi imita somnul fericit pe

---

1 Charles de Montenoy Palissot (1730—1814) — scriitor francez, caracterizat de Goethe drept „mediocritate cu oarecare taler.t, dar grozav de pretenţios" ; s-a făcut cunoscut mai cu seamă prin atacurile sale înverşunate şi dezgustătoare împotriva lui Rousseau, Diderot şi a prietenilor lor. Lupta lui împotriva encilopedişti1or era susţinută de cercurile conducătoare ale Franţei monarhiste şi catolice.

2 Antoine-Alexandre-Henri Poincinet (1735—1769) — publicist francez din grupul lui Palissot, Freron etc.. potrivnic enciclope- diştilor. Întreaga viaţă a servit confraţilor săi drept ţintă a ironiilor.

3 Freron-tatăl (1719—1776) — publicist francez. Duşman înverşunat al gîndirii înaintate, îl atacă pe Voltaire şi pe enciclope- dişti, sprijinit fiind de cercurile reacţionare. Ambiţios din fire, se înconjoară de mediocrităţi, spre a domina asupra lor. Pînă la urmă, însă, nu face decît să se compromită. In demascarea lui Freron, Voltaire a jucat un rol activ. Fiul său, cunoscut sub numele de *Freron-fiul,* i-a urmat pilda.

4 Abatele de la Porte (1713—1779) — publicist francez.

[6] E vorba de Trei *secole ale literaturii franceze,* lucrarea a- batelui Sabatier de Castres, în colaborare, după unii, cu Palissot şi abatele Martin* apărută în anul 1772.

care şi-l închipuia. Iar după ce gusta cîteva clipe din dulceaţa odihnei acesteia, se trezea, întindea braţele, căsca. îşi freca pleoapele şi-şi căuta din nou în preajmă searbezii linguşitori.

EU : Aşadar, crezi că omul fericit îşi are un somn al lui ?

EL : Cum să nu cred ! Eu, bietul păcătos, cînd ajung seara în pod şi cînd mă vîr în aşternutul meu de zdrenţe, mă zgribulesc sub pătură, cu pieptul apăsat şi cu rcspi-

raţia îngreunată; atunci, abia dacă se aude un fel de scîncet, uşor, pe cîtă vreme un financiar sforăie de duduie toată casa, ba chiar toată strada. Dar ceea ce mă lihneşte astăzi nu e faptul că sforăi şi dorm într-un rnod meschin, ca un nefericit.

EU : Totuşi, e şi asta destul de trist.

EL : Ceea ce mi s-a întîmplat e şi mai trist încă.

EU : Dar ce ţi s-a întîmplat ?

EL : Totdeauna ai ţinut niţeluş la mine, fiindcă sînt un băiat bun, pe care în fond îl dispreţuieşti, dar care te distrează...

EU : Nimic mai adevărat.

EL : De aceea, am să-ţi povestesc, înainte de a începe, el oftează adînc, îşi duce amîndouă palmele la frunte, apoi se linişteşte şi-mi spune : Ştii că sînt un nepriceput, un prost, un nebun, un neobrăzat, un leneş, ceea ce noi, burgunzii, numim o *hai- 'mana patentată,* un potlogar, un mîncău...

EU : Ce mai panegiric !

EL : E în întregime adevărat; trebuie să recunoşti, cu voia dumitale, că nu-i nici un cuvînt de prisos în el. Nu mă cunoaşte nimeni mai bine decît mă cunosc eu ;
Şi încă nu spun tot. _

EU : N-am să te contrazic de loc. fiindcă nu vreau să te supăr.

EL : Ei bine, îmi duceam zilele pe lîngă nişte oameni care mă plăceau tocmai fiindcă sînt înzestrat din belşug cu toate aceste însuşiri.

EU : Ciudat lucru; crezusem pînă acum că oamenii îşi ascund însuşirile astea faţă de ei înşişi sau şi le iartă, Şi că le dispreţuiesc atunci

cînd le văd la alţii.

EL : Să şi le ascundă ? Oare pot s-o facă ? Nici nu te îndoi că Palissot, cînd e singur şi se gîndeşte la sine, îşi spune cu totul alte lucruri ; fii sigur că, atunci cînd se găseşte între patru ochi cu vreun coleg de-al lui, îşi mărturisesc deschis că nu sînt amîndoi decît nişte lichele nemaipomenite. Şi nici pomeneală să-şi dispreţuiască însuşirile, atunci cînd le văd la alţii ! Oamenii despre care Vreau să-ţi vorbesc ştiau să cîntărească mai bine lucrurile, şi firii mele îi mergea de minune pe lîngă ei; mă ţineau ca în vată ; mă sărbătoreau, nu se puteau lipsi o clipă de mine fără să le pară rău ; eram micuţul lor Rameau, nebunul lor Rameau, neobrăzatul, nepriceputul, leneşul, mîncăul, bufonul, nătîngul. Şi nu exista unul. printre epitetele acestea, care să nu-mi fi adus un zîmbet, o mîngîiere, o bătaie pe umăr, o palmă, o lovitură de picior ; la masă, oricare din ele îmi aducea o bucăţică bună, care mi se arunca în farfurie ; iar după-masă, îmi aduceau o libertate pe care mi-o luam singur şi n-avea nici o importanţă, fiindcă eu, unul, sînt un om fără importanţă. Se face din mine, cu mine, în faţa mea, tot ce vrei, fără ca să mă simt jignit. Şi ce de mai dăruleţe îmi picau ! Dar, javră păcătoasă, cum mă ştii, am pierdut totul ! Am pierdut totul, fiindcă am avut judecata sănătoasă o dată, o singură dată în viaţă. Ah ! Dacă mi se mai întîmplă vreodată !

EU : Dar despre ce e vorba ?

EL : Despre o prostie de neasemuit, de neînţeles şi de neiertat.

EU : Care mai e şi prostia asta ?

EL : Rameau ! Rameau ! pentru asta te angajaseră ? E o neghiobie să ai un pic de bun-gust, un pic de inteligenţă, un pic de judecată ; Rameau, prietene, asta te va învăţa minte să rămîi cum te-a făcut Dumnezeu şi cum te doreau protectorii tăi. Aşa, te-au luat de umeri, te-au condus la uşă şi ţi-au spus : „Secătură, şterge-o, şi să nu mai apari pe-aici ; ia uitaţi-vă la el. mi se pare că vrea să aibă bun-simţ şi judecată ! Şterge-o

! însuşiri de-astea avem şi noi“. Ai plecat, muşcîndu-ţi degetele ; blestemata de limbă ar fi trebuit să ţi-o muşti mai întîi. Fiindcă nu te-ai gîndit la asta, iată-te în drum. fără un gologan, şi neştiind cum s-o scoţi la capăt. Ţi se dădea să mănînci după pofta inimii, ce mai ! Şi acum vei fi silit să mănînci resturile care se vînd prin hale ; aveai o locuinţă, şi acum ai fi fericit dacă ţi s-ar da: iar podul tău ; dormeai bine, şi acum te aşteaptă paiele, între vizitiul domnului de Soubise [1] şi prietenul Robbe [2] ; în locul somnului dulce şi tihnit pe care-1 aveai, de-acum înainte ai să asculţi cu o ureche nechezatul şi tropăitul cailor, iar cu cealaltă zgomotul de o mie de ori mai nesuferit al versurilor seci, aspre şi barbare. Nefericitule, nechibzuit şi a- Pucat de-un milion de draci!

EU : Şi nu vă puteţi oare împăca ? Greşeala pe care ai făcut-o e chiar atît de gravă? Dacă aş fi în locul dumi- tale, m-aş duce la oamenii aceia ; le eşti mai trebuitor decît crezi.

EL : Oh ! sînt sigur că acum, cînd nu-i mai fac să l"îdă, se plictisesc cîineşte.

EU : Aşadar, m-aş duce să-i caut; nu le-aş da răgaz ş̈â mă uite şi să se întoarcă spre vreo distracţie mai cuviincioasă ; fiindcă nu se ştie ce se poate întîmpla !

EL : De aşa ceva nu mă tem ; n-o să se întîmple niciodată.

EU : Oricît ai fi de neîntrecut, un altul te-ar putea înlocui.

EL : Cu greu.

EU : Să zicem ; m-aş duce, totuşi, cu mutra asta deznădăjduită, cu ochii rătăciţi, cu gulerul descheiat, cu părul vîlvoi, în starea tragică în care te găseşti. M-aş arunca la picioarele divinităţii. Mi-aş lipi faţa de ţărînă şi, fără să mă ridic, i-aş spune cu voce stinsă şi suspinătoare : ..Iartă-mă, doamnă ! iartă-mă ! Sînt un nemernic şi un ftişel.

---

1 Grajdurile domnului de Soubise serveau ca adăpost cîtorva scriitori şi artişti aflaţi în frizerie.

2 Robbe de Beauveset (născut la Vendome, în 1725) — poet submediocru, care a încercat, fără succes, aproape toate genurile literare.

A fost o clipă nenorocită, fiindcă ştiţi foarte bine că nu sînt făcut să am o judecată sănătoasă, şi vă făgăduiesc că nu voi avea niciodată, cît voi trăi".

Nostim e că, pe cînd îi ţineam discursul acesta, el ii executa pantomima. Căzuse în genunchi; îşi lipise obrazul de ţărînă, părea că ţine în palme vîrful unui Pantof, plîngea, suspina şi spunea : „Da, micuţa mea regină, da, făgăduiesc, n-o să am cît voi trăi, cît voi trăi..." Apoi, ridicîndu-se în picioare, adăugă pe un ton serios Şi chibzuit :

EL : Da, ai dreptate. Cred că aşa ar fi cel mai bine. Ea e bună; domnul Vieillard [1] spune că e atît de bună !

Şi eu îi cunosc, oarecum, bunătatea; totuşi, să te umileşti în fata unei maimuţe, să ceri îndurare la picioarele unei mici paiaţe, pe care o urmăresc fără răgaz fluierăturile spectatorilor ! Eu, Rameau, fiul domnului Rameau, spiţerul din Dijon. care-i un om cumsecade şi nu şi-a îndoit niciodată genunchii, înaintea nimănui ! Eu, Rameau, nepotul celui numit marele Rameau. care pot fi văzut plimbîndu-mă ţeapăn şi cu braţele ridicate prin Palais- Royal, de cînd domnul Carmontelle [2] l-a desenat încovoiat şi cu mîinile virite sub pulpanele surtucului ! Eu, care am compus bucăţi pentru clavecin, necîntate de nimeni, singurele bucăţi care vor trece poate în posteritate şi vor fi cîntate ; eu ! eu... în sfîrşit!... Să mă duc ! Dar iată, domnule, îmi e cu neputinţă *(şi punîndu-şi mîna dreaptă pe piept, adăugă):* Simt, aici, ceva care se împotriveşte şi-mi spune : Rameau, n-ai să faci una ca asta. Trebuie să existe o oarecare demnitate, legată de natura omului, pe care nimic n-o poate înăbuşi. Demnitatea asta se trezeşte ca din Senin, da. iac-aşa ; fiindcă sînt zile în care nu mi-ar păsa de loc dacă aş fi cît de josnic vrei; în zilele acelea, aş fi în stare, pentru o para, să

---

1 Vieillard sau Vielard — fiul „directorului apelor[1]* din Passy, «^nant al actriţei Hus.

2 Louis-Carrogis Carmontelle (1717—1806) — pictor, gravor si scriitor francez ; a făcut portretul lui Rameau-unchiul, care poate vedea şi astăzi la Cabinetul de stampe din Paris.

o pup în c... pe micuţa Hus [1].

EU : Ehei! prietene, dar ea e albă, e drăguţă, dulce, dolofană, şi la un asemenea act de umilinţă s-ar putea înjosi cîteodată chiar şi unul mai năzuros decît dumneata.

EL : Să ne înţelegem ; există pupatul in c... la propriu, şi pupatul în c... la figurat. întreabă-1 pe grăsunul de Bergier care o pupă în c... pe doamna de La Marc[2],

Şi la propriu, şi la figurat ; şi, la ea, pe cinstea mea că ttii-ar displace şi propriul şi figuratul.

EU : Dacă nu-ţi place calea pe care ţi-o arăt, atunci ai curajul să fii cerşetor.

EL : E nespus de greu sâ fii cerşetor, cînd există atîţia Neghiobi înstăriţi, pe socoteala carora se poate trăi. Şi apoi, sila de tine însuţi este de nesuferit.

EU : Oare dumneata cunoşti simţimîntul acesta ?

EL : Dacă îl cunosc ! De cîte ori mi-am spus : Cum, Hameau, sînt zece mii de mese bune în Paris, cu cîte cincisprezece sau douăzeci de tacimuri fiecare, şi printre toate aceste tâcîmuri nu e nici unul pentru tine ! Există Pungi pline, din care curge aur in dreapta şi-n stînga, şi ţie nu-ţi pică un gologan ! Atîţia deştepţi mărunţi şi fără talent, fără merite ; atîţia tipi lipsiţi de farmec ; atîţia intriganţi josnici sînt îmbrăcaţi ca lumea, şi tu să umbli gol !. Şi tu să fii atît de neghiob ? Oare nu ştii să linguşeşti, ca oricare altul ? N-ai putea să minţi, să juri, să-ţi calci jurămintele, să făgăduieşti, să-ţi ţii sau nu cuvîn- tul, ca oricare altul ? Oare tu n-ai putea să stai în patru labe, ca oricare altul ? N-ai putea să înlesneşti aventurile amoroase ale doamnei şi să duci bileţele dulci domnului, ca oricare altul ? N-ai putea să-l încurajezi pe tinerelul acela să-i vorbească domnişoarei şi s-o convingi Pe domnişoară să-l

---

1 Adelaîde-Louise-Pauline Hus — născută la Ren nes in 1734 — a jucat la Comedia Franceză Intre anii 1753—17B0 şi a murit in 1805. Era întreţinuta lui Bertin, despre care se vorbeşte în text.

2de teologul şi academicianul Nicolas L. Bergier (1718—1790), duşman al iluminiştilor.

asculte, ca oricare altul ? Oare n-ai Putea tu s-o faci să înţeleagă pe fiica vreunuia dintre burghezii noştri că e prost îmbrăcată, să-i arăţi că nişte cercei frumoşi, un pic de roşu, cîteva dantele sau o rochie o *la polonaise* i-ar veni de minune ? N-ai putea tu s-o convingi că picioruşele ei nu sînt făcute ,să umble pe .ios ? Ca există un tînăr domn, frumos şi bogat, cu veş- ttiîniul gătit în fireturi de aur. cu o trăsură superbă, cu şase lachei tot unu şi unu ? N-ai putea tu să-i spui că tînărul acela a văzut-o trecînd, că a găsit-o încîntătoare. Şi că de atunci nu mai bea, nu mai mănîncă, nu mai doarme şi-are să moară ?

— Dar ce-o să zică tăticu ?

— Ei, ei, tăticu ! la început o să se supere niţel.

— Şi mămica, ea care-mi spune întruna să fiu fată cuminte şi mă învaţă că nu există nimic de preţ pe lumea asta, în afară de cinste !

— Vorbe învechite, care n-au nici o noimă.

— Şi duhovnicul meu ?

— N-o să-l mai vezi, sau dacă tot o să-ţi mai vină chef sâ te duci să-i povesteşti distracţiile dumitale. o să te coste cîteva livre de zahăr şi de cafea.

— Nici nu ştii cît e de neîngăduitor ; odată n-a vrut să-mi ierte păcatele, fiindcă am cîntat *Vino în chilia mea.*

— Asta din pricină că nu i-ai dat nimic ; dar cînd ai să apari în dantele...

— Va să zică, voi avea dantele ?

— Nici vorbă, tot felul de dantele... şi cu cercei de diamante...

— Va să zică, voi avea cercei frumoşi, cu diamante ?

— Sigur.

— La fel cu ai marchizei care vine uneori să-şi cumpere mănuşi din dugheana noastră ?

— întocmai... Cînd vei apărea într-o trăsură frumoasă, cu cai suri-rotaţi, cu doi lachei grozavi, cu un negru mic şi cu alergătorul dinainte ; cînd vei apărea fardată, cu benghiuri. cu trenă lungă.

— La bal ?

— *La bal, la Operă, la teatru...* *(Inima ii tresaltă*

de *pe acum, de bucurie... Tu te joci cu o hîrtiuţă, pe care o ţii între degete.)*

— Ce ai acolo ?

— Nimic.

— Ba mi se pare că ai ceva.

— Am un bilet.

— Pentru cine ?

— Pentru dumneata, dacă ai fi cît de cît curioasă.

— Curioasă ? sînt foarte curioasă, haide... *(ea citeşte)*

O întîlnire ! E cu neputinţă.

— Poate cînd te duci la biserică...

— Mama merge totdeauna cu mine ; dar dacă ar veni el aici mai de dimineaţă, eu mă trezesc prima şi sînt la tejghea înaintea celorlalţi...

El vine şi place ; iar într-o bună zi. pe înserat, micuţa dispare, şi mie mi se numără cei două mii de scuzi care mi se cuvin... Păi cum ! Adică să ai asemenea talente şi să n-ai o bucată de pîine ? Nu ţi-e ruşine, nenoroci- tule ? îmi aminteam o serie de secături care nu-mi ajungeau nici pînă la călcîie măcar şi erau, totuşi, tixiti de bani. Eu purtam un surtuc de lină grosolană, în timp ce ei se înveleau în catifele ; se sprijineau în bastoane cu măciulie de aur şi cu ciocul încovrigat, aveau Aristo- telul şi Platonul[1] la deget. Şi cine erau, mă rog ? Nişte lăutari păcătoşi; iar astăzi sînt boieri mari. Atunci simţeam cum prind curaj, îmi simţeam sufletul înălţat, mintea ascuţită şi capabilă de orice ; dar, după cîte se pare, stările astea nu durează cine ştie cît, şi pînă în clipa de faţă n-am izbutit să mă căpătuiesc. Orice s-ar spune, iată despre ce discut adeseori, de unul singur ; îmi poţi parafraza vorbele după cum ai chef, numai să pricepi, pînă la urmă, că şi eu cunosc sila de mine-însumi, sau zbuciumul acesta al conştiinţei care se naşte din zădărnicia darurilor pe care nf le-a împărţit cerul; e cel mai cumplit dintre toate. Aproape că ar fi mai bine ca omul să nu se fi născut.

1 E vorba de inele, pe ale căror pietre erau gravate figurile acestor filozofi antici.

ll ascultam şi, pe măsură ce juca scena pezevenghiului şi a tinerei fete seduse, îmi simţeam sufletul frămîntat de două imbolduri potrivnice : nu ştiam dacă o să izbucnesc în rîs sau dacă o să mă las pradă mîniei care mă cuprindea. Sufeream; de zeci de ori un hohot de rîs mi-a stăvilit mînia; de zeci de ori mînia, stîr- nită în fundal inimii mele, s-a sfîrşit printr-un hohot de rîs. Mă uimise atîta agerime a minţii şi atîta josnicie, mă uimiseră ideile, rînd pe rînd juste şi false, perversitatea atît de deplină a sentimentelor, mîrşăvia desăvîr- şită şi sinceritatea atît de neobişnuită. El îmi observă fră- mîntarea şi mă întrebă : „Ce ai ?“

EU : Nimic.

EL : Pari tulburat.

EU : Chiar sînt.

EL : La urma urmei, ce mă sfătuieşti să fac ?

EU : Să schimbi vorba. Ah, nefericitule ! Cît de josnic te-ai născut sau ai ajuns !

EL: Nu te contrazic ; totuşi, n-aş vrea ca starea mea să te mişte prea mult; dacă mi-am deschis inima în faţa

dumitale, n-am făcut-o cu gîndul să te mîhnesc. Am pus ceva bani deoparte, cît am stat la oamenii aceia; gîn- deşte-te numai că n-aveam nevoie de nimic, dar absolut de nimic ; şi mi se dădeau atîtea pentru micile mele plăceri !

începu din nou să-şi lovească fruntea cu unul din pumni; să-şi muşte buzele, să-şi dea peste cap ochii rătăciţi, adăugind : De-acum s-a isprăvit; am pus ceva deoparte ; timpul s-a scurs, şi ce aveam a sporit încă pe-atîta.

EU : Vrei să spui că s-a pierdut ?

EL : Nu, nu, a sporit. Te îmbogăţeşti cu fiecare clipă ; o zi mai puţin din viaţă, sau un ban mai mult e acelaşi lucru ; principalul e să te duci în tihnă, în fiecare seară, la privată : O, *stercus pretiosum* ![1] **Iată marele rezultat al vieţii, oricine ai fi. în ultima clipă, toţi sînt la fel de bogaţi ; şi Samuel Bernard**[2]**, care. după numeroase furturi, jafuri şi falimente, lasă în urma lui douăzeci şi şapte de milioane aur, ca şi Rameau, în urma căruia nu va rămîne nimic. Rameau căruia mila publică îi va face rost de giulgiu, ca să-l înfăşoare. Mortul n-aude dangătele clopotelor. Degeaba răguşesc o sută de preoţi cîntînd pentru el. degeaba merge înainte şi în urma lui un şir de oameni cu făclii aprinse ; sufletul lui nu păşeşte lîngă maestrul de ceremonie. A putrezi sub marmură ori a putrezi sub ţărînă înseamnă tot a putrezi, şi nimic altceva. La cc-ţi foloseşte dacă ai în jurul coşciugului copii roşii, copii albaştri**[3]**, sau dacă n-ai pe nimeni ? Şi apoi, ia uită-te la încheietura asta a mîinii: era**

---

1 Pietco Locatelli (1693—1764) — violonist şi compozitor italian, unul dintre primii reprezentanţi ai muzicii instrumentale dramatice cu caracter programatic. A locuit mulţi vreme la Paris.

[s] Ferrari Dominic (violonist) sau Louis (violonist), ca şi violonistul piemontez Cbiabran, au concertat pe la mijlocul secolului al XVIII-lea.

2 Samuel Bernard — bancher al regilor Ludovic al XlV-lea şi Ludovic al XV-lea ; a murit în 1739, lăsînd In urma lui o a- vere evaluată la treizeci şi trei de milioane de franci.

3 Copii roşii — orfani parizieni din azilul Înfiinţat de Francisc 1 în 1536 şi purtînd costume roşii; copii albaştri — orfani de la azilul Sfintei Treimi din Paris. Şi unii şi alţii erau folosiţi in cortegiile funerare, ca purtători de făclii sau corişti.

ţeapănă ca naiba ; toate cele zece degete păreau nişte beţe înfipte într-o palmă de lemn, iar tendoanele ei erau asemeni unor coarde vechi făcute din maţe mai uscate, mai ţepoase, mai nemlădioase decît cele pe care le foloseşte strungarul la roată ; dar mi ţi le-am chinuit atîta, mi ţi le-am frămîn- tat atîta, şi atîta le-am frînt... Tu nu vrei să te clinteşti, dar eu, mii de draci ! eu spun că te voi clinti, şi aşa va fi...

Şi, spunînd acestea, îşi apucase cu mîna dreaptă degetele şi încheietura mîinii stingi şi le răsucea în sus, în jos ; vîrfurile degetelor îi atingeau braţul, încheieturile trosneau ; mă temeam ca oasele să nu sară de la locul lor.

EU : Bagă de seamă, i-am spus, ai să te schilodeşti.

EL : N-ai grijă, sînt obişnuite ; de zece ani le-am tot schimbat forma ; în ciuda lor, ticăloasele au fost nevoite să se deprindă, să înveţe să se aşeze pe clape şi să zburde pe coarde ; aşa că acum merge, da, merge...

Spunînd acestea, el ia poziţia unui violonist, cîntă încetişor din gură un *allegro* de Locatelli cu mîna dreaptă imită mişcarea arcuşului, în timp ce mîna stîngă şi degetele par a i se plimba de-a lungul gîtului viorii ; dacă scoate un ton fals, se opreşte şi întinde sau slăbeşte coarda ; o ciupeşte apoi cu unghia, ca să vadă dacă a a- cordat-o exact : reia bucata de unde se oprise. Bate măsura cu piciorul, dă din cap, din mîini, din picioare, îşi mişcă palmele, se zvîrcoleşte tot. aşa cum i-am văzut fă- cînd uneori, la concertele religioase, pe Ferrari, pe Chia- bran[2] ori pe vreun alt virtuoz cuprins de aceleaşi con- vulsiuni, înfăţişîndu-mi imaginea aceleiaşi cazne şi cau- zîndu-mi aproape aceleaşi suferinţe; căci nu e oare groaznic să vezi durere cumplită la cel ce vrea să-ţi înfăţişeze plăcerea ? Lăsaţi să cadă o cortină între omul acesta şi mine, ca să nu-1 mai văd, dacă e vorba să-mi arate un nefericit pus la cazne. Cînd, printre zvîrcoliri şi strigăte, ajungea la un *tenuto,* una din acele părţi armonioase în care arcuşul se mişcă încetişor, pe mai multe coarde deodată, chipul lui părea cuprins de extaz, vocea i se îndulcea, se asculta singur, beat de

încîntare ; sînt sigur că acordurile răsunau şi în urechile lui, şi în ale mele ; apoi, repunîndu-şi instrumentul sub braţul sting, cu a- ceeaşi mîna în care îl ţinea, şi lăsînd să-i alunece în jos mîna dreaptă cu arcuşul, mă întrebă : „Ei bine, ce-ai de zis ?“

EU: Minunat!

EL : Mi se pare că merge, sună aproape ca şi cele-lalte...

Şi se lăsă îndată pe vine, ca un muzician care s-ar aşeza la clavecin.

EU : Te rog să te cruţi şi să mă cruţi...

EL : Nu, nu, acum că am pus mîna pe dumneata, ai să mă asculţi. Ne-am nevoie de laude aduse fără să ştii pentru ce. După asta, ai să mă lauzi cu şi mai multă convingere, şi poate că am să capăt vreun elev.

EU : Cunosc atît de puţină lume, încît te osteneşti de pomană.

EL : Nu mă ostenesc niciodată.

Cînd am văzut că încerc zadarnic să-l cruţ. căci so-nata la vioară făcuse să-i curgă năduşelile, m-am hotărît să-l las să cînte ; iată-1 stînd la clavecin, cu picioarele îndoite, cu capul ridicat spre tavan, unde s-ar fi spus că vedea o partitură ; iată-1 cîntînd, improvizînd, execu- tînd o bucată de Âlberti[1] sau de Galuppi[2], nu mai ştiu de care anume dintre amîndoi. Vocea îi zbura ca vîntul, iar degetele îi fluturau pe clape, cînd lăsînd discantul[3] ca să ia notele joase, cînd părăsind acompaniamentul ca să revină la discant. Pe chip i se iveau pasiunile, una după alta ; puteam deosebi dragostea, mînia, plăcerea, du. rerea ; se simţeau nuanţele de *piano* şi *forte,* şi sînt sigur că cineva mai iscusit decît mine ar fi putut recunoaşte bucata pe care o cînta după ritm, după stil, după expresia fetii iui şi după cele cîteva frînturi de clntec care îi scăpau uneori. Dar lucrul cel mai ciudat era că el dibuia din cînd în cînd, începea de la capăt, ca şi cum ar fi greşit şi se necăjea că nu mai

1 Giuseppe Matteo Alberti (născut la 1685) — compozitor italian.

2 Baldasare Galuppi (1706—1785) — compozitor veneţian. E socotit întemeietor al operei-bufe.

3 Discantul înseamnă : a) partea superioară a unei partituri vocale sau instrumentale ; b) cea mai ridicată categorie de voci (de pildă, sopranul, într-un cor) sau de instrumente.

ştie bucata pe dinafară.

„în sfîrşit, îmi spuse el ridicîndu-se şi ştergîndu-şi picăturile de sudoare care-i şiroiau de-a lungul obrajilor, iţi dai seama că ştim şi noi să plasăm un triton, o chintă superfluă, şi că înlănţuirea dominantelor ne este foarte cunoscută. Pasajele enarmonice[1], cu care scumpul meu unchi a făcut atîta vîlvă, nu sînt cine ştie ce mare lucru, Şi ne descurcăm şi noi în ele.“

EU : Ţi-ai dat prea multă osteneală, ca să-mi arăţi că eşti foarte priceput. Eu te-aş fi crezut pe cuvînt.

EL : Foarte priceput ? A, nu ! Cînd e vorba de meseria mea, pot spune că mă pricep oarecum, şi asta e mai niult decît trebuie, ori poate crezi că în ţara noastră eşti dator să şi ştii cea ce îi înveţi pe alţii ?

EU : Nu mai mult decît să ştii ceea ce se învaţă.

EL : Asta e adevărat, pe toţi dracii ! Ba încă foarte adevărat ! Ia spune, domnule filozof, spune cu mina pe conştiinţă, cinstit. Pe vremuri nu erai atît de procopsit ca acum, nu-i aşa ?

EU : Nici astăzi nu sînt prea procopsit.

EL : Dar nu mai umbli prin Luxembourg[2], vara... îţi niai aduci aminte ?

EU : Să lăsăm asta ; că mi-aduc aminte.

EL : In redingotă cenaşie, de pluş...

EU : Da, da.

EL : Făcută ferfeniţă într-o parte, cu dantelele de la ■nîneci sfîşiate şi cu ciorapi de lînă negri, cîrpiţi pe dos cu aţă albă.

EU : Bine, bine, fie cum spui.

EL : Ce făceai pe-atunci în aleea Suspinelor ?

EU : Mergeam destul de plouat.

---

1 *Triton* (de la latinescul *tritonus* — trei tonuri) denumire dată Unui interval absolut interzis In muzica veche. De asemenea, *chinta superfluă, înlănţuirea dominantelor, pasajele enarmonice* sînt termeni tehnici folosiţi in muzică.

2 Pe atunci existau în grădina Luxembourg, din Paris, două alei de platani, numite *aleea Suspinelor şi aleea Filozofilor.*

EL : Şi cînd plecai de-acolo, băteai trotuarele.

EU : Nu zic ba.

EL : Dădeai lecţii de matematică.

EU : Fără să mă pricep de loc ; la asta voiai să a-jungi. nu-i aşa ?

EL : Exact.

EU : învăţam eu însumi, învăţîndu-i pe alţii, şi unora le-a prins bine.

EL : Tot ce se poate ; numai că, vezi, cu muzica nu e tot aşa cum e cu algebra sau cu geometria. Acum, cînd eşti cineva...

EU : Nu sînt chiar cineva.

EL : Cînd ai bani la ciorap...

EU : Nu prea am.

EL : îi pui fetei dumitale profesori.

EU : încă nu-i pun ; las educaţia în grija maică-si, fiindcă trebuie să ai linişte în casă.

EL : Linişte în casă ? Mii de draci ! N-ai linişte decît atunci cînd egti slugă sau stăpîn, şi e bine să fii stăpîn... Am avut şi eu o nevastă... Dumnezeu să-i odihnească sufletul ; dar cînd îi venea cîteodată chef să deschidă pliscul, mă răţoiam la ea, începeam să tun şi să fulger, şi spuneam ca Dumnezeu : „Să se facă lumină şi lumină se făcea. în felul ăsta, timp de patru ani n-am avut nici o ceartă. Cîţi ani are fata dumitale ?

EU : Asta n-are a face.

EL : Cîţi ani are fata dumitale ?

EU : La naiba ! Să lăsăm în pace copilul şi vîrsta lui, şi să ne întoarcem la profesorii pe care-i va avea.

EL : Doamne ! N-am văzut de cînd sînt lighioane mai încăpăţînate decît filozofii. Dacă v-aş ruga frumos, domnule filozof, nu s-ar putea să-mi spuneţi cam ce vîrstă noate avea fiica domniei voastre ? [1]

EU : Să zicem că are opt ani.

EL : Opt ani ! De patru ani trebuia să-i pui degetele pe clape.

EU : Să zicem că n-am vrut să-i încarc programul cu un studiu care-i cere atîta vreme şi-i foloseşte foarte puţin.

1 Marie-Angeliquc Diderot, devenită mai apoi doamna de Vandeul, se născuse pe la sfîrşitul anului 1753, deci prin 1762 avea ceva mal mult de opt ani.

EL : Şi cam ce-ai s-o înveţi, dacă nu te superi?

EU : Dacă am să pot, am s-o învăţ să judece drept; e un lucru pe care îl ştiu puţini bărbaţi şi încă şi mai puţine femei.

EL : Eh ! las-o să judece cît de aiurea o vrea, numai să fie frumoasă, veselă şi cochetă.

EU : Fiindcă natura a fost vitregă cu ea, dîndu-i un trup plăpînd' şi un suflet sensibil şi punînd-o în faţa a- celoraşi necazuri ale vieţii ca şi cum ar fi avut un trup zdravăn şi o inimă de piatră, am s-o învăţ, dac- am să pot, să le facă faţă cu curaj.

EL : Eh ! las-o să plîngă, să sufere, să facă mofturi, să se enerveze, ca toţi ceilalţi, numai să fie frumoasă, veselă şi cochetă. Şi cum adică ? N-o înveţi nici dansul ?

EU : O învăţ doar atît cît îi trebuie ca să ştie să facă o reverenţă, să aibă o ţinută cuviincioasă, să ştie să se prezinte în lume şi să meargă frumos.

EL : Şi n-o înveţi nici cîntul ?

EU : Atîta doar cît îi trebuie ca să pronunţe bine.

EL : Şi nici muzica ?

EU : Dacă aş găsi un profesor de armonie bun, i-aş încredinţa-o bucuros două ore pe zi, timp de un an sau doi, nu mai mult.

EL : Şi ce pui în locul obiectelor de bază pe care le suprimi ?

EU : Pun gramatică, mitologie, istorie, geografie, puţin desen şi multă morală.

EL : Ce uşor mi-ar fi să-ţi dovedesc cît de nefolosi- toare sînt toate, cunoştinţele astea într-o lume ca a noastră ; şi nu numai nefolositoare ; periculoase chiar ! Dar deocamdată mă mulţumesc cu o întrebare : nu cumva o să aibă nevoie de-un profesor, doi ?

EU : Fără îndoială.

EL : Aha ! iată-ne din nou aici. Şi speri că profesorii ăştia au să cunoască gramatica, mitologia, istoria, geografia şi morala, din care îi vor da lecţii ? Mofturi, maestre dragă, mofturi; dacă ei ar şti din toate astea atîta cît să-i înveţe pe alţii, n-ar da lecţii de loc.

EU : De ce nu ?

EL : Pentru că ar fi trebuit să-şi petreacă toată viata studiindu-le. Trebuie să pătrunzi adînc în artă sau în ştiinţă ca să ştii bine primele noţiuni. Lucrările

clasice nu pot fi înlocuite ca lumea decît de cei care au încărunţit trăgînd la jug ; numai cunoscînd mijlocul şi sfîrşitul poţi să limpezeşti negurile începutului ; întreabâ-1 pe prietenul dumitale D'Alembert, corifeul ştiinţelor matematice, dacă s-ar pricepe să predea primele noţiuni. Unchiul meu abia după treizeci sau patruzeci de ani de exerciţiu a întrezărit primele licăriri ale teoriei muzicii.

EU : O, nebunule, căci eşti nebun de legat, strigai eu, cum se face că în capul tău scrîntit se găsesc idei atît de juste, învălmăşite cu atîtea ţîcneli ?

EL : Naiba ştie cum ? Vin aşa, la întîmplare, şi rămîn acolo. Oricum, atunci cînd nu ştii tot, nu ştii nimic cum trebuie ; habar n-ai unde duce un lucru, de unde vine altul, unde trebuiesc puse amîndouă ; care trebuie să aibă precădere, care e mai bine să urmeze. Se poate oare preda bine fără metodă ? Iar metoda cum ia naştere ? Iată, filozofule, pe mine, unul, mă bate gîndul că fizica va fi totdeauna o biată ştiinţă, o picătură luată cu vîrful unui ac dintr-un ocean uriaş, un grăunte desprins din crestele muntoase ale Alpilor ! Şi cauzele fenomenelor ? într-adevăr, ar fi mai bine să nu le cunoaştem de loc decît să le cunoaştem atît de puţin şi de prost; şi tocmai la ideile astea ajunsesem, cînd am început să dau lecţii de acompaniament. La ce te gîn- deşti ?

EU : Mă gîndesc că tot ce mi-ai spus pare adevăr la prima vedere, dar e lipsit de trăinicie ; să lăsăm asta însă ; şi spui că ai dat lecţii de acompaniament şi de compoziţie ?

EL Da.

EU : Şi nu cunoşteai de loc, nici una, nici alta ?

EL : Nu, pe cinstea mea ; ba încă în privinţa asta alţii stăteau şi mai rău decît mine: cei care îşi închipuiau că ştiu ceva. Eu, cel puţin, nu stricam nici mintea, şi nici mîinile copiilor. Cînd treceau de la mine la un profesor bun nu erau nevoiţi să se dezbere de nimic,

fiindcă nu-i învăţasem nimic, şi cu asta le economiseam şi timpul, şi banii.

EU : Dar cum făceai ?

EL : Aşa cum fac toţi. Soseam şi mă trînteam pe un scaun. „Ce vreme păcătoasa ! Cît e de obositor să

umbli !“ Apoi flecăream despre ultimele noutăţi : Doamna Le- mierre [1] trebuia să joace un rol de vestală într-o operă nouă ; dar e însărcinată pentru a doua oară ; nu ştiu cine o va înlocui. Domnişoara Arnould [2] l-a părăsit pe micul ei conte ; se spune că e în vorbă cu Bertin[3]. Cu toate astea, micuţul conte a găsit porţelanul domnului de Mon- tamy*. La ultimul concert dat de amatori, era o italiancă despre care pot spune că avea o voce de înger. E cineva Preville ăsta, trebuie să-l vedeţi în *Mercur galant*[1]; scena cu ghicitoarea e de nepreţuit; biata Dumesnil[4] nu mai Ştie nici ce face, nici ce spune... „Hai, domnişoară, luaţi-vă cartea."

Şi pe cînd domnişoara, care nu se grăbeşte de loc, îşi caută cartea pe care nu ştie unde a pus-o, mai cheamă şi servitoarea şi o ceartă, iar eu vorbesc mai departe : ..La Clairon [5] e cu adevărat de neînţeles. Se vorbeşte despre un măritiş cum nu se poate mai caraghios : acela al domnişoarei... cum o cheamă ?... fetişcana aceea pe care... o întreţinea, căreia i-a făcut vreo doi-trei copii; aceea care fusese întreţinută de atîţia alţii."

— Vai, Rameau, vorbeşti prostii ! E cu neputinţă.

— Nu vorbesc de loc prostii ; se spune chiar că s-a şi măritat. Se aude c-ar fi murit Voltaire; cu atît mai bine.

— De ce cu atît mai bine ?

— Fiindcă iar o să ne facă vreo năzbîtie ; de obicei,[1] moare cu două săptămîni înainte de a le face...

Ce să-ţi mai spun ? Dădeam drumul cîtorva lucruri mai deocheate aduse de prin casele de unde fusesem, pentru că noi toţi sîntem mari răspînditori de ştiri. Făceam pe nebunul, ei mă ascultau, rîdeau şi strigau : „Vai, cît e de încîntător“. în răstimp, cartea domnişoarei fusese găsită sub un jilţ, unde o tîrîse. o morfolise şi o sfîşiase vreun dog tinerel sau vreo

1 Faimoasă eintăreaţă din acele timpuri.

2 Madeleine-Sophie Arnould (1740—1802) — celebră eintăreaţă de operă.

3 Bertin d'Antilly — demnitar din acea vreme.

4 E vorba de actrita Dumesnil Marie-Franţoise-Marchant (1714—1803).

*2*5 Faimoasă actriţă din acele timpuri. .

pisicuţă. Domnişoara se aşeza la clavecin, şi mai întîi făcea ea singură zgomot, apoi mă apropiam şi eu de ea, după ce-i ,făceam maică-si un semn de aprobare.

Mama : **Merge binişor ; n-ar fi nevoie decît să vrea ; dar nu vrea ; îi place mai mult să-şi piardă vremea pălăvrăgind, aichisindu-se, alergînd sau făcînd mai ştiu eu ce. Dumneata nici n-apuci bine să pleci, că ea şi închide cartea, ca să n-o mai deschidă decît atunci cînd vii din nou ; şi n-o dojeneşti de loc.**

Fiindcă totuşi trebuia să facem ceva, îi luam mîinile domnişoarei şi i le aşezam altfel ; mă supăram, strigam : *Sol, sol, sol,* e un sol* domnişoară.

Mama **: Nu mai ai ureche de loc, domnişoară ? Eu, care nu sînt la clavecin şi nici nu-ţi văd cartea, tot simt că trebuie un sol. Tare îţi mai necăjeşti profesorul; nu pricep cum poate fi atît de răbdător ; nu reţii nimic din ce-ţi spune, nu faci măcar un pas înainte...**

Atunci eu param puţin loviturile şi, clătinînd din cap, spuneam : „Iertaţi-mă, doamnă, iertaţi-mă ; ar putea merge mult mai bine dacă domnişoara ar vrea, dacă ar studia puţin, dar şi aşa merge binişor “.

Mama : **Dac-aş fi în locul dumitale, aş ţine-c un an la aceeaşi bucată.**

— O ! n-aveţi nici o grijă ; n-o să treacă mai departe pînă cînd n-o să cînte bucata asta fără nici o greutate ; şi n-o să dureze atît de, mult cît credeţi.

— Domnule Rameau, o măguleşti. Eşti prea bun. Ce-ai spus acum e singurul lucru pe care-1 va reţine din lecţie, şi mi-1 va repeta ori de cîte ori va avea prilejul...

Ora trecea, şcolăriţa îmi dădea bănuţii cu o mişcare graţioasă a mîinii şi cu o reverenţă pe care o învăţase de la profesorul de dans ; iar eu îi puneam în buzunar, în timp ce mama spunea : „Foarte bine, domnişoară; dacă Javillier [1] ar fi pe-aici, te-ar aplauda..." Mai flecăream apoi o clipă, după cum se cuvine ; apoi dispăream, şi iată ceea ce se numea o lecţie de acompaniament.

EU : Şi astăzi e oare altfel ?

EL : La naiba ! Cred şi eu că e altfel; sosesc ; sînt grav ; mă grăbesc să-mi scot manşonul, deschid

1 Jacques-Letarig Javillier — faimos dansator al Operei, maestru de dans la curtea regelui Franţei.

clavecinul, încerc clapele. Sînt mereu grăbit; dacă sînt lăsat să aştept cît de puţin, ţip de parcă mi-ar fura banii ; peste
o oră trebuie să fiu la cutare, peste două ore la doamna ducesă cutare ; sînt aşteptat la masă de o frumoasă marchiză, iar la plecarea de-acolo trebuie să merg la un concert, la domnul baron de Bagge[1], în strada Neuve-des- Petits-Champs.

EU : Şi în tot acest timp nu eşti aşteptat nicăieri. Nu-i aşa ?

EL : Aşa e.

EU : Atunci ce rost au vicleşugurile astea murdare ?

EL : Murdare ? De ce mă rog ? Sînt lucruri obişnuite tn meseria mea ; nu mă înjosesc de loc făcînd ceea ce face toată lumea. Nu le-am inventat eu, şi ar fi ciudat Şi stîngaci din partea mea, dacă nu m-aş conforma lor. Nici vorbă, ştiu că dacă o să le supui unor principii generale, ale nu ştiu cărei morale, pe care toţi o au pe buze, dar nimeni n-o pune în practica, o să scoţi că albul € negru şi negrul e alb ; dar, domnule filozof, există o conştiinţă generală, aşa cum există o gramatică generală, şi apoi mai sînt şi excepţii in fiecare limbă, pe care voi, savanţii, le numiţi... asta... cum le numiţi ?

EU : Idiotisme.

EL : Exact. Ei bine, fiecare meserie îşi are excepţiile ei de la conştiinţa generală, excepţii pe care le-aş numi bucuros idiotisme ale meseriei.

EU : înţeleg, Fontenelle vorbeşte bine, scrie bine, cu toate că în stilul lui mişună idotismele franţuzeşti.

---

1 După cum arată Goethe, baronul de Bagge a fost un aristocrat german sau brabanson, mare amator de muzică şi organizator al multor concerte bune in locuinţa sa din Paris.

EL : Şi regele, ministrul, financiarul, magistratul, militarul, scriitorul, avocatul, procurorul, bancherul, meseriaşul, profesorul de cînt, profesorul de dans sînt oameni foarte cumsecade, cu toate că purtarea lor se depărtează în multe privinţe de conştiinţa generală şi e plină de idiotisme morale. Cu cît orînduirea e mai veche, cu atît sînt mai multe idiotisme în ea ; cu cît vremurile sînt mai nefericite, cu atît se înmulţesc idiotismele. Cît preţuieşte omul, atît preţuieşte meseria, şi reciproc ; pînă la urmă, cît preţuieşte meseria, atîta preţuieşte şi omul. Deci trebuie să te străduieşti pe cît .poţi să-ţi faci preţuită meseria.

EU : Ce pricep eu din toate frazele astea încurcate e faptul că puţine meserii sînt făcute cinstit, sau că. există puţini oameni cinstiţi în meseriile lor.

EL : Bun ! să zicem că nu există de loc ; în schimb, însă,.există puţini potlogari care să lucreze în afara meseriei lor ; şi totul ar merge binişor, dacă n-ar mai exista şi vreo cîţiva oameni aşa-numiţi sîrguincioşi, punctuali, îndeplinindu-şi cu stricteţe datoria, riguroşi sau, ceea ce e cam totuna, nescoţîndu-şi nasul din meseria lor, făcînd-o de dimineaţă pînă seara şi nefăcînd nimic altceva. Ăştia sînt singurii care se umplu de bani şi sînt stimaţi,

EU : Ţinînd seama cu stricteţe de idiotisme.

EL : Aşa e ; văd că m-ai înţeles. Ei bine, un idiotism comun tuturor oamenilor, fiindcă există lucruri comune tuturor ţărilor, tuturor timpurilor, după cum există şi neghiobii comune ; un idiotism comun, aşadar, este acela de a avea cît mai mulţi clienţi ; iar o neghiobie comună este să crezi că e mai iscusit cine are mai mult. Iată două excepţii de la conştiinţa generală în faţa cărora trebuie să te pleci. Ele n-au nimic în sine, sînt aşa, ca un fel de credit, dar au preţ din pricina opiniei celorlalţi. S-a spus că *faima bună face mai mult decît -punga plină* ; şi, cu toate astea, cine are faimă bună n-are de loc punga plină, ba chiar văd că în zilele noastre cine are punga plină are şi faimă. Pe cît poţi, e bine să ai

şi punga plină, şi faimă ; iată care-mi e scopul cînd mă fac preţuit prin ceea ce dumneata numeşti vicleşuguri murdare. Predau lecţii, şi le predau bine : iată regula generală ; las să se creadă că am de dat mai multe lecţii decît încap Intr-o zi : iată idiotismul.

EU : Şi spui că predai bine lecţiile ?

EL : Da, nu prea rău. binişor. Basul fundamental[1] al scumpului meu unchi a simplificat destul lucrurile. Pe vremuri furam banul elevului meu, da, i-1 furam, nici vorbă ; astăzi îl cîştig, cel puţin tot aşa cum îl cîştigă şi ceilalţi-

EU : Şi n-aveai remuşcări cînd furai ?

EL : Oh ! N-aveam remuşcări ! Se spune că atunci cind un hoţ îl fură pe altul, diavolul rîde. Părinţii erau plini de bani cîştigaţi numai Dumnezeu ştie cum ; erau curteni, financiari, mari negustori, bancheri, oameni de afaceri; eu, împreună cu mulţi alţii, pe care îi foloseau ca şi pe mine, îi ajutam să dea banii înapoi, tn natură, toate speciile se mănîncă una pe alta ; în societate, toate stările se sfîşie una pe alta. Ne facem dreptate unii altora, fără ca legea şă se amestece. Pe vremuri actriţa Deschamps, iar acum actriţa Guimard îl răzbună pe prinţ in dauna financiarului, iar modista, giuvaergiul, ta- piţerul, lenjereasa, escrocul, camerista, bucătarul, curela- rul îl răzbună pe financiar în dauna actriţei Deschamps. In vîrtejul acesta, doar nătîngul sau trîndavul pot fi jigniţi fără să fi supărat pe nimeni, şi e foarte bine aşa. De unde se poate vedea că excepţiile de la conştiinţa generală sau, după cum le-am numit, idiotismele morale, despre care se face atîta zarvă sub denumirea de *potlogării,* nu sînt nimic, şi că la urma urmei nu-i nevoie decît să , ştii să vezi cum trebuie.

EU : In privinţa asta, eşti de adriiirat.

EL : Şi-apoi, nu uita mizeria : vocea conştiinţei şi a onoarei nu prea se aud cînd îţi chiorăie maţele. E de ajuns să-ţi spun, că dacă mă voi îmbogăţi vreodată, voi fi silit să dau înapoi ce-am luat, şi că

1 Numele unui element din sistemul armonic al lui Rameau.

sînt hotărît s-o fac în toate felurile posibile : prin mese, joc, vin, femei.

EU : Mă tem doar că n-ai să te îmbogăţeşti niciodată.

EL : Aşa bănuiesc şi eu.

EU : Şi dacă s-ar întîmpla, totuşi ce-ai face ?

EL : Aş face ca toţi golanii îmbogăţiţi ; aş fi cea mai neruşinată lichea care s-a născut vreodată. Abia atunci mi-aş aduce aminte de cîte m-au făcut să sufăr şi le-aş întoarce cu vîrf şi îndesat toate ticăloşiile. Îmi place să poruncesc şi aş porunci. .îmi place să fiu lăudat şi aş fi lăudat. Aş lua pe socoteala mea toată trupa villemo- riană [1] şi i-aş spune, aşa cum mi s-a spus şi mie : „Hai, secăturilor, distraţi-mă“, şi m-ar distra ; „să-mi fie bîrfiţi oamenii cumsecade", şi-ar fi bîrfiti, dacă ar mai exista; şi apoi am avea fetişcane, şi ne-am tutui cînd am fi beti; ne-am îmbăta, ne-am spune năzdrăvănii, am avea tot felul de toane şi de vicii, şi ar fi cît se poate de plăcut. Am dovedi că Voltaire n-are pic de geniu, că Buf fon[2], veşnic scrobit şi plin de ifose, nu-i decît un retor cu stil umflat ; că Montesquieu nu-i decît un scriitor abil; l-am .surghiuni pe d'Alembert în matem^ticile lui. I-am învăţa minte pe toţi catonaşii[3] de teapa dumitale, care ne dispreţuiesc din invidie, cărora modestia le serveşte drept mantie a orgoliului, iar cumpătarea drept lege a sărăciei. Şi muzica ? Abia atunci am face muzică.

EU : După demna întrebuinţare pe care ai da-o averii dumitale, văd ce păcat e că nu eşti decît un calic. Ai trăi într-un mod cu totul onorabil pentru specia omenească, folositor pentru concetăţenii dumitale. şi glorios pentru dumneata însuţi.

EL : Mi se pare că mă cam iei peste picior.

---

1 RanAau se referă la fermierul-general Villemorien.

2 Georges Buffon (1707—17B8) — naturalist francez, unul din precursorii evoluţionismului în biologie. Autor al *Istoriei naturile a animalelor* In 36 de volume.

3 In sensul de personaje jalnice. Denumirea e ironică, formată de la numele faimosului orator, om politic şi scriitor roman Marcus Porcius Cato.

Domnule filozof, nu ştii cu cine ai de-a face ; nu-ţi dai seama că în clipa de faţă sînt reprezentantul celor mai de seamă oameni din oraş şi de la curte. Fie că bogătaşii noştri de toate soiurile şi-au spus în sinea lor ceea ce ţi-am mărturisit eu, fie că nu şi-au spus, adevărul e că, «dacă aş fi în locul lor, aş duce o viată leită cu aceea pe care o duc ei. Rău aţi mai ajuns voi, ăştia, care vă închipuiţi că fericirea e aceeaşi pentru toţi. Ciudată nălucire ! Fericirea voastră presupune o oarecare înclinare romantică, pe care noi n-o avem, un suflet deosebit, un gust aparte. Ciudăţenia asta o împodobiţi cu numele de virtute şi îi spuneţi filozofie ; dar te întreb : oare virtutea şi filozofia sînt făcute pentru toată lumea ? Le are şi le păstrează cine poate. Închipuieşte-ţi universul înţelept şi filozof ; recunoaşte că ar fi al naibii de trist. Aşa că, trăiască filozofia, trăiască înţelepciunea lui Solomon : să bei vinuri bune, să te îmbuibi cu mîncăruri alese, să te tăvăleşti peste femei frumoase, să-ţi odihneşti oasele pe" paturi moi; în afară de asta, restul nu-i decît deşertăciune.

EU : Cum ! dar să-ţi aperi patria ?...

EL : Deşertăciune. Patria nu există : de la un capăt la altul al lumii, nu văd decît tirani şi robi.

EU : Dar să-ţi slujeşti prietenii ?...

EL : Deşertăciune ! Are cineva prieteni ? Şi dacă ar avea, trebuie neapărat să fapi din ei nişte nerecunoscători ? Uită-te bine în jurul tău şi-ai să vezi că la asta duc aproape întotdeauna serviciile făcute prietenilor. Recunoştinţa e un jug, şi orice jug e făcut ca să fie scuturat.

EU : Dar să ai o funcţie în societate şi să-ţi îndeplineşti îndatoririle ?...

EL : Deşertăciune! Ce contează dacă ai sau n-ai o funcţie ? Totul e să fii bogat, fiindcă o funcţie n-o iei decît pentru a te îmbogăţi. Să-ţi îndeplineşti îndatoririle ; şi la ce ajungi ? la gelozie, la nelinişte, la persecuţie. Oare îndeplinindu-ţi datoriile devii cineva ? Să linguşeşti, pe toţi dracii ! Să linguşeşti, să te ţii după granguri; să le studiezi gusturile, să le satisfaci toanele, să le slugăreşti viciile, să le aprobi nedreptăţile : iată secretul.

EU : Dar să veghezi la educaţia copiilor tăi ?

EL : Deşertăciune ! Asta e treaba învăţătorului.

EU : Dar dacă învăţătorul e pătruns de principiile dumitale şi'nu-şi vede de treabă, cine o păţeşte ?

EL: Pe legea mea că n-o)s-o păţesc eu ; poate că într-o bună zi o s-o păţească soţul fiicei mele «au soţia fiului meu.

' EU : Dar dacă şi unul şi celălalt se aruncă în braţele desfrîului şi ale viciilor ?

EL : Asta-i ceva obişnuit pentru ei.

EU : Şi dacă-şi pierd onoarea ?

EL : Orice ai face, cînd eşti bogat nu-ţi poţi pierde onoarea.

EU : Dar dacă se ruinează ?

EL : Cu atît mai rău pentru ei.

EU : Mă gîndesc că, dacă îţi cruţi osteneala de-a .veghea asupra purtării soţiei, copiilor şi servitorilor, ar fi destul de lesne să nu-ţi mai pese nici de afacerile dumitale.

EL : Iartă-mă, dar uneori e greu să dai de bani, aşa că în privinţa afacerilor e mai cuminte să fii prevăzător.

EU : Iar de soţie o să ai puţină grijă ?

EL : Ba n-o să am de loc, dacă nu te superi. Cred că metoda cea mai bună pe care o poţi avea faţă de scumpa jumătate este s-o laşi să facă ce vrea. După părerea dumitale, n-ar fi foarte plăcută societatea, dacă fiecare şi-ar vedea de treaba lui ?

EU : De ce nu ? Niciodată seara nu mi se pare mai frumoasă decît atunci cînd sînt mulţumit de felul cum mi-am petrecut dimineaţa.

EL : Şi mie la fel.

EU : Doar' trîndăvia în care sînt cufundaţi îi face pe cei sus-puşi să fie atît de năzuroşi cînd e vorba de distracţii.

EL: Să nu crezi asta; se frămîntă şi ei destul.

EU: Nu se odihnesc niciodată, fiindcă nu se ostenesc niciodată.

EL : Să nu crezi un^ ca asta ; sînt frînţi de oboseală totdeauna.

EU : Pentru ei, plăcerea nu-i niciodată o nevoie, ci o afacere.

EL : Cu atît mai bine ; nevoia înseamnă bătaie de

cap.

EU : Cei sus-puşi nu cruţă nimic. Sufletul le este toropit de plictiseală. In mijlocul belşugului lor copleşitor, cel care le-ar răpi viaţa le-ar face un bine ; şi asta pentru că nu ştiu să-i ceară fericirii decît partea care se toceşte cel mai repede. Să nu-ţi închipui cumva că eu dispreţuiesc plăcerile simţurilor ; am un cer al gurii căruia îi place grozav o mîncare fină sau un viq desfătător ; am inimă şi ochi şi-mi place să privesc o femeie frumoasă, îmi place să-i simt în palmă tăria şi rotunjimea sinului, să-mi apăs gura pe buzele ei, să-i sorb voluptatea din priviri, să-mi dau sufletul în braţele ei. Cîteodată nu-mi displace de loc să trag un chef cu prietenii mei, ba chiar cîte unul mai zgomotos ; dar n-am să-ţi ascund că-mi face infinit mai multă plăcere să-i ajut pe nefericiţi, să termin o treabă spinoasă, să dau un sfat salvator şi să citesc o carte frumoasă, să mă plimb cu un bărbat sau cu o femeie care-mi sînt dragi, să-mi petrec . cîteva ore pline de învăţăminte lîngă copiii mei, să scriu

o pagină bună, să-mi îndeplinesc îndatoririle slujbei, să-i spun iubitei mele cîteva cuvinte duioase şi dulci, care s-o facă să mă cuprindă în braţe. Cunosc o faptă pe care mi-ar fi plăcut s-o fi săvirşit eu, chiar dacă ar fi trebuit să dau în schimb tot ce am ; *Mahomet* e o cperă măreaţă, dar mi-ar fi plăcut şi mai mult să reabilitez amintirea familiei Calas *. Unul dintre» cunoscuţii mei pribegise în Cartagina ; era mezinul familiei, într-o ţară în care există obiceiul ca întreaga avere să treacă în mîinile celui mai mare dintre fraţi. Acolo, află că fratele său mai mare, un copil răsfăţat, după ce-şi jefuise cu uşurinţă tatăl şi mama de tot ce aveau, îi alungase din castelul lor. Bieţii bătrîni abia-şi tîrau zilele în sărăcie, într-un orăşel din provincie. Ce face atunci mezinul, pentru părinţii care se purtaseră cu el atît de aspru, încît îl siliseră să-şi încerce norocul departe ? Le trimite ajutoare, se grăbeşte să-şi pună la punct treburile, se întoarce bogat, îşi readuce tatăl şi mama în vechea lor locuinţă, îşi mărită surorile. Ah ! dragă Rameau, el socotea clipele acelea drept cele mai fericite din

viaţa lui ; îmi vorbea despre ele cu lacrimi în ochi ; şi eu, povestindu-ţi, simt cum mi se tulbură sufletul de bucurie şi cum plăcerea îmi îneacă glasul.

EL : Eşti o fiinţă cu totul ciudată.

EU : Şi dumneata eşti o fiinţă vrednică de plîns, dacă nu poţi pricepe că unii îşi înfruntă soarta, şi că e cu

[J] Diderot se referă la Jean Calas din Toulouse, care, învinovăţit de fanatici că şi-ar fi ucis fiul, a fost omoTIt (tras) pe roată, strigîndu-şi nevinovăţia. Ceea ce urmează i s-a întîmplat însă scoţianului Hoope, pe care Diderot l-a cunoscut prin anul 1759 in casa baronului d'Holbăch, după cum reiese din scrisorile către domnişoara Volland.

neputinţă să fii nefericit, cînd ai săvîrşit fapte de felul - celei pe care ţi-am povestit-o:

EL : Iată un soi de fericire netulburată cu care mi-ar fi greu să mă deprind, fiindcă arareori o întîlneşti. Aşadar, după socoteala dumitale, ar trebui să fim oameni cumsecade ?

EU : Nici vorbă, dacă vrei să fii fericit.

EL : Şi, cu toate astea, văd nenumăraţi oameni cumsecade care nu sînt de loc fericiţi şi nenumăraţi oameni fericiţi care nu sînt de loc cumsecade.

EU : Ţi se pare.

EL : Şi oare nu mă întreb unde o să mănînc diseară numai pentru că am avut o clipă judecata sănătoasă şi pentru că am fost sincer ?

EU : O, nu ! ci fiindcă n-ai fost mereu aşa, fiindcă n-ai simţit din vreme că, mai întîi de toate, trebuie să-ţi cauţi mijloacele de trai nelegate de slugărnicie.

EL : Legate sau nelegate, ale mele sînt măcar cele mai comode.

EU : Şi cele mai nesigure şi mai puţin cinstite.

EL : Dar se potrivesc cel mai bine firii mele de trîntor, 'de neghiob şi de secătură.

EU : Nu te contrazic.

EL : Şi fiindcă pot să-mi ciştig fericirea prin vicii înnăscute, dobîndite fără muncă, păstrate fără sforţări, potrivite cu moravurile naţiei mele. pe placul celor ce mă ocrotesc şi mai asemănătoare cu micile lor nevoi personale decît virtuţile care i-ar stingheri acuzîndu-i de dimineaţă pînă seara, ar fi

ciudat să încep sâ mă frâ- mînt ca un suflet blestemat, să mă schimonosesc, şi să mă fac altul decît sînt. Ar fi ciudat să plămădesc o fire care-mi e străină ; ar fi ciudat să-mi caut însuşiri — hai să zicem demne de toată stima, ca să nu mai lungim vorba — Însuşiri a căror dobîndire şi punere în practică m-ar costa mult de tot şi nu m-ar duce la nimic, ba poate chiar la mai rău decît nimic, făcînd de batjocură bogătaşii pe lîngă care cerşetorii de teapa mea încearcă 5ă trăiască. Virtutea e lăudată, dar în schimb e urîtă, şi fugi de ea, fiindcă te îngheaţă cu răceala ei, iar în lumea asta e bine să trăieşti mai la căldură. Şi-apoi aş deveni morocănos ; de ce-ţi închipui oare că vezi, adeseori, cum cei cucernici slnţ aspri, supărăcioşi şi neprietenoşi ? Fiindcă Şi-au luat în spinare o sarcină care nu li se potriveşte ; [e]i suferă, şi cînd suferi îi faci şi pe alţii să sufere ; un a- [ser]*ienea lucru nu-mi convine nici mie, nici ocrotitorilor mei ; trebuie să fiu vesel, să ştiu să mă plec, să fiu glu- [m]eţ, bufon, caraghios. Virtutea se cere respectată, iar respectul e stînjenitor ; virtutea se cere admirată, şi nu e P[r]ea distractiv să tot admiri. Eu am de-a face cu oameni [car]e se plictisesc, şi trebuie să-i fac să rîdă. Iar pentru că numai caraghiosul şi nebunul fac oamenii să rîdă, trebuie" să fiu caraghios şi nebun, şi dacă natura nu m-ar fi făcut aşa, cel mai simplu lucru ar fi să par că [s]înt. Din fericire, nu-i nevoie să mă prefac; există Şi aşa destui prefăcuţi, de toate soiurile, chiar dacă [n]u-i mai punem la socoteală pe cei ce se prefac [f]aţă de ei înşişi. Cavalerul ăsta de La Morliere *, care-şi Pune pălăria pe sprinceană, umblă cu nasul în vînt, se [u]ită peste umăr la trecători, îşi bălăngăne cîtămai spada la şold şi are totdeauna o înjurătură la îndemînă pentru [c]el fără spadă, cavalerul de La Morliere, care pare că Ridează pe oricine, ce face el de fapt ? Tot ce poate ca să [Se] convingă pe sine însuşi că e îndrăzneţ, dar e un laş. Dă-i un bobîrnac peste nas, şi-l Va primi cu blîndeţe. ^rei să-l faci să-şi moaie glasul ? Strigă la el, arată-i bastonul şi dă-i un picior între buci. Mirîndu-se singur laşitatea lui. o să te: întrebe cine ţi-a spus că e laş, de unde ştiai? El

însuşi, cu o clipă mai înainte, habar ⁿ~avea de asta ; o îndelungă şi obişnuită maimuţăreală ª curajului îl făcuse să se creadă brav ; făcuse atîtea strîmbături, încît începuse şi el să le creadă.

Dar femeia asta, care-şi chinuieşte trupul prin posturi, vizitează închisorile, ia parte la toate adunările de binefacere, merge cu ochii în jos şi n-ar îndrăzni să privească nici un bărbat în faţă, femeia asta care se fereşte niereu să nu-i ademenească cineva simţurile ? Oare tot ce face îi împiedică inima să ardă, suspinele să-i umfle Pieptul, singele să i se aprindă, dorinţele s-o frămînte

şi închipuirea să-i amintească, noaptea şi ziua, scenele din *Portarul Şartrezilor*[1] sau poziţiile Aretinului[2] ? Ce se petrece cu ea atunci ? Ce gîndeşte camerista cînd se trezeşte şi dă fuga numai în cămaşă ca să-şi ajute stă- pîna care se prăpădeşte ? Justino, du-te şi te culcă din nou ; stâpîna, în delirul ei, nu te cheamă pe tine.

Iar prietenul Rameau, dacă s-ar apuca într-o bură zi să arate dispreţ pentru bogăţie, pentru femei, pentru traiul bun, pentru trîndăvie ; dacă s-ar apuca să facă pe virtuosul, ce-ar fi atunci ? Un ipocrit. Rameau trebuie să fie ceea ce este, adică un tîlhar fericit printre tîlharii bogaţi, şi nu un fanfaron al virtuţii, ori un virtuos silit să-şi ronţăie coaja de pîine singur sau printre calici. Şi-apoi, ca să-ţi vorbesc deschis, nu mă împac de fel cu fericirea dumitale netulburată, nici cu aceea a cîtorva visători de teapa dumitale.

EU : Văd, dragul meu, că nici n-o cunoşti, şi nici nu pari făcut s-o înţelegi.

EL : Pe naiba ! Cu-atît mai bine ; poate că m-ar face să crăp de foatfie, de plictiseală şi de remuşcare.

EU : După toate astea, singurul sfat pe care ţi-1 pot da este să te întorci cit mai grabnic în casa din care £i fost alungat fiindcă n-ai ştiut să te porţi cu destulă dibăcie.

EL : Şi să fac ceea ce dumneata nu dezaprobi la propria, iar mie îmi cam face scîrbă la figurat.

EU : Asta e părerea mea.

EL : Fără nici o legătură cu metafora care-mi displace în clipa de faţă, dar nu-mi va displace de loc altă dată.

EU : Ce mai ciudăţenie !

EL : Nu-i nimic ciudat în asta ; vreau cu adevărat sâ fiu mirşav, dar fără să mă sileascâ nimeni. Vreau să-mi injoscsc demnitatea... Rîzi ?

---

1 Charles-Jacques-Louîs-Auguste Rochette, La Morliere (1701— 1785) — scriitor francez, autor al lucrării Angola, destul de preţuită la vremea ei. La Morliere a fost însă un mare intrigant lumea teatrelor şi un faimos desfrmat.

[1] Lucrare literară pornografică, apărută pe la 1744, atribuită lui J. Ch. Gerwaise de Latouche.

EU : Da, demnitatea dumitale mă face să rid.

EL : Fiecare şi-o are pe a lui. Eu aş vrea s-o uit pe a ®ea, dar de bună voie şi nu la porunca" altuia. Oare trezie să mi se spună : tîrăşte-te, şi eu să fiu silit să mă tîrâsc ? Tîrîtul e mersul viermelui şi al meu ; şi unul si altul ne îndeletnicim cu el cînd sîntem lăsaţi în pace, dar ridicăm atunci cînd sîntem călcaţi pe coadă ; am fost călcat pe coadă şi mă voi ridica... Şi apoi, habar n-ai ce sat fără cîini e acolo. Inchipuie-ţi un personaj melancolic şi posac, ros de nevricale, cu halatul înfăşurat de două °ri în jurul trupului, un personaj căruia îi e silă de el ®suşi şi de toate ; pe care abia îl poţi face să zîmbească [s]Părgîndu-ţi ţeasta şi mintea în o sută de chipuri ; un Personaj care se uită cu răceală atît la schimonoselile hazlii ale obrazului meu, cît şi la cele, şi mai hazlii încă, ale minţii mele. Căci, fie vorba între noi, Moş Crăciunul ^spre care vorbesc, benedictinul ăsta josnic, atît de renumit pentru maimuţărelile lui, cu toate succesele pe care le are la curte, fără să mă laud nici pe mine, nici pe el, [r]u-i decît o paiaţă de lemn în comparaţie cu mine. De-geaba mă frămînt ca să ating măreţia nebunilor, nimic nu mă ajută. O să rîdă ? N-o să rîdă ? Iată ce sînt forţat *î mă întreb în mijlocul strîmbăturilor, şi poţi să-ţi dai seama îs ce măsură neliniştea asta dăunează talentului ®eu. Ipohondrul, cu ţeasta înfundată într-o scufă de [n]oapte care îi acoperă ochii, pare un idol neclintit. Parcă

is-ar fi legat un fir de bărbie, şi-apoi firul ar fi fost wborît pînă sub jilţ. Aştepţi să se tragă de fir, şi nu se frage, sau dacă se întîmplă să i se caşte fălcile idolului, [5t]unci el nu face decît să rostească vreo vorbă care să te "lihnească pînă în fundul inimii, o vorbă care să-ţi arate tâ nici nu te-a luat măcar în seamă şi că te-ai maimuţărit de pomană. Odată rostită vorba asta (drept răspuns la vreo întrebare pe care i-ai pus-o cu patru zile mai 'Hainte), resortul mastoidal se destinde, şi fălcile se închid.

Spunînd acestea, începu să-$i imite omul. Se aşezase Pe un scaun ; ţinea capul ţeapăn, avea pălăria trasă pe ochi şi pleoapele pe jumătate

închise ; braţele îi atîrnau it» jos ; îşi mişca fălcile asemeni unui automat, zicînd : :,Da, da, aveţi dreptate, domnişoară, e nevoie de fineţe".

Asta hotărăşte, ăsta hotărăşte mereu şi fără putinţă de apel, seara, dimineaţa, la spălat, la masă, la cafenea, la joc, la teatru, la cină, în pat, şi, Dumnezeu să mă ierte, cred că pînă şi în braţele amantei. Hotărîrile luate în braţele amantei nu le-am auzit, dar de celelalte sînt sătul pînă în gît... Trist, întunecat şi neînduplecat ca destinul, aşa e patronul nostru.

în faţa lui stă o mironosiţă care-şi dă aere. Te-ai putea hotărî să-i spui că e drăguţă, fiindcă mai este încă, deşi are ici-colo, pe obraz, cîteva plăgi şi nu mai are mult pînă să ajungă la proporţiile doamnei de Bouvillon[1]. îmi plac cărnurile, cînd sînt frumoase ; dar ce-i prea mult nu-i bun, iar mişcarea e atît de esenţială materiei ! *Item* [2], e mai rea, mai îngîmfată şi mai proastă decît o gîscă. *Item,* face pe deşteapta. *Item,* trebuie s-o convingi că o crezi grozav de deşteaptă. *Item,* habar n-are de nimic, dar dă şi ea decizii. *Item,* trebuie să aplauzi deciziile şi cu mîinile şi cu picioarele, să sări în sus de bucurie, să te înfiori de admiraţie : ,,Vai ce frumos, ce delicat, ce bine aţi vorbit ! Cu cîtă sensibilitate şi fineţe ! Ce părere originală! De unde iau femeile toate astea ? Fără să le fi învăţat cineva, numai aşa, din instinct şi din inteligenţa lor înnăscută ! Asta-i minune curată. Şi apoi să ni se mai spună că experienţa, studiul, gîndirea, educaţia sînt bune la ceva !...“ Şi alte multe asemenea prostii şi plînsete de bucurie ; să te ploconeşti de zeci de ori pe zi, cu un genunchi îndoit, cu piciorul celălalt tras înapoi, cu braţele întinse spre zeiţă, căutîndu-i dorinţa în ochi, cu privirea atinţită la buzele ei, aşteptîndu-i porunca şi pornind ca o săgeată. Cine s-ar putea supune unui asemenea rol, dacă nu nefericitul care găseşte acolo, de două sau de trei ori pe săptămînă, cu ce să-şi potolească necazurile maţelor ! Ce să mai spun de alţii, ca Palissot, Freron, Poinsineţii,

1 Personaj gras şi îndesat din *Romanu-l comic* al lui Scarron.
2 In plus, între altele (latj.

Baculard [1], care au cu ce să-şi ţină zilele şi a căror josnicie nu poate fi scuzată prin chiorăiturile unui stomac bolnav ?

EU : Nu te-aş fi crezut niciodată atît de preţios.

EL: Nici nu sînt. La început mă uitam cum fac ceilalţi, făceam şi eu la fel ca ei, ba poate ceva mai bine chiar, pentru că sînt mai neruşinat din fire, mai bun măscărici, mai flămînd şi am plămîni mai zdraveni. Se pare că sînt urmaş direct al vestitului Stentor [2].

Şi ca să-mi arate ce bojoci grozavi are, începu să tuşească cu atîta putere, încît zbirnîiau geamurile cafenelei, din care pricină jucătorii de şah îşi uitară pentru o clipă de jocul lor.

EU : Şi la ce foloseşte un asemenea talent ?

EL : Nu ghiceşti ?

EU : Nu ; sînt cam mărginit.

EL : Inchipuieşte-ţi că a început sfada şi că nu sînt încă sigur de victorie ; atunci mă ridic şi spun cu un glas răsunător : „Aşa e, cum zice domnişoara... asta înseamnă să judeci ! Nici unul din cei care fac pe deştepţii în saloanele noastre n-ar putea-o egala. Ceea ce spune e genial". Dar nu trebuie să aprobi întotdeauna în a- celaşi fel ; ar fi monoton, ar suna fals, ar deveni insipid. Ca să scapi de asemenea lucru e nevoie de chibzuială şi de inventivitate ; trebuie să ştii să-ţi' pregăteşti şi să plasezi la timp tonurile majore şi definitive, să prinzi prilejul şi momentul potrivit. Cînd, de pildă, sentimentele sînt împărţite, cînd discuţia a ajuns la punctul culminant, cînd nu se mai înţeleg şi vorbesc toţi odată, trebuie să te aşezi undeva, deoparte, în colţul camerei cel mai depărtat de cîmpul de luptă, să-ţi pregăteşti explozia prin- tr-o tăcere îndelungată şi să pici în mijlocul conversaţiilor pe neaşteptate, ca o bombă *Comminges - ;* în arta asta sînt neîntrecut. Dar sînt şi mai uimitor

---

1 Baculard d'Arnaud sau Darnaud-Baculard (1718—1B05) — scriitor submediocru, prieten cu Poinsinet.

2 Ostaş grec, erou al războiului troian, dotat cu o voce grozav de puternică. La această ultimă însuşire se referă aici Rameau.

în contrara ♦ ei : îmi am tonuleţele mele pe care le întovărăşesc cu zîmbete şi cu nenumărate mutre aprobatoare ; atunci, aprob cu naşul, cu gura, cu fruntea, cu ochii ; am o uşurinţă de-a mă ploconi, un fel al meu de a-mi muia spinarea. de-a ridica sau de-a coborî din umeri, un' fel de a-mi întinde degetele, de a-mi înclina capul, de-a în-

chide ochii şi de-a rămîne uluit, ca şi cum aş asculta coborindu-se din ceruri o voce îngerească şi divină ; asta măguleşte. Nu ştiu dacă îţi dai seama de puterea unei asemenea atitudini' ; n-am inventat-o eu, dar nu mă întrece nimeni în executarea ei. Ia priveşte, priveşte.

EU : E într-adevăr nemaipomenită.

EL : Crezi că există o minte de femeie, cît de cît înfumurată, care să-i reziste ?

EU : Nu ; sînt nevoit să recunosc că ai dus foarte departe talentul de-a face pe nebunul şi de-a te înjosi.

EL : N-au decît să facă orice, toţi, oricîţi or fi, şi n-au să mă întreacă niciodată ; Palissot, de pildă, cel mai tare dintre ei, n-o să fie niciodată decît un învăţăcel pe lîngă mine. Dar dacă la început rolul ăsta te distrează şi dacă simţi o oarecare plăcere să-ţi rîzi în sinea ta de neghiobia celor pe care îi ameţeşti, pînă la urmă el nu mai îacf nici două parale : şi-apoi după ce-1 joci de cîteva ori, eşti silit să te repeţi ; fiindcă inteligenţa şi arta îşi au şi ele limitele lor ; numai Dumnezeu şi cîteva rare genii îşi lărgesc orizontul, pe măsură ce merg mai departe. Poate că unul dintre ăştia e Bouret[1] : face nişte isprăvi care îmi dau pînă şi mie, da, mie însumi, idei grozave. *Căţeluşul, cartea marii fericiri*, *făcliile* de pe- drumul Versailles-ului sînt fapte care mă copleşesc şi mă u- milesc ; cînd le auzi, nu-ţi mai vine să te-apuci de nimic.

EU : Nu înţeleg despre ce căţeluş vorbeşti.

---

1 Financiar bogat, cu mare trecere la curtea Franţei. La moartea lui Ludovic al XV-lea, a dat faliment şi după aceea, ajuns în mizerie, s-a sinucis.

EL : Pe ce lume trăieşti ? Chiar serios nu ştii cum a făcut omul ăsta nemaipomenit ca să-şi deprindă căţeluşul să nu mai ţină la el şi să se gudure la ministrul justiţiei, căruia îi plăcea javra ?

EU : Mărturisesc că nu ştiu.

EL : Cu atît mai bine. E unul din cele mai frumoase lucruri care se pot imagina ; a uimit toată Europa, şi n-a existat măcar un curtean să nu-1 pizmuiască. Dumneata, care ai Q minte ageră, cum ai fi făcut ? Ţine seama de faptul că ciudăţenia veşmîntului ministerial speria căţeluşul şi că javra îl iubea pe Bouret; mai ţine seama că acesta n-avea decît opt zile la îndemînă ca să înlăture piedicile. Trebuie să cunoşti toate datele problemei ; doar aşa ai să înţelegi cum trebuie meritul dezlegării ei. Hal, spune !

EU : Ce să spun ? Mărturisesc că, în astfel de împrejurări, cele mai uşoare piedici mă stingheresc.

EL : Atunci ascultă (şi spunîndu-mi asta mă bătu uşurel pe umăr, fiindcă e prietenos de felul lui), ascultă şi admiră. Bouret îşi face o mască, asemănătoare cu obrazul ministrului ; împrumută, cu ajutorul unui valet, u- i'iaşa lui robă ; îşi pune masca pe faţă ; îmbracă roba. îşi cheamă cîinele, îl mîngîie, îi dă un covrig ; apoi, schim- bîndu-şi pe neaşteptate găteala, nu mai e ministrul justiţiei, ci Bouret care îşi cheamă cîinele şi-l biciuieşte. In mai puţin de două sau trei exerciţii de felul ăsta, făcute de dimineaţă pînă seara, cîinele se deprinde să fugă de Bouret fermierul-general şi să alerge după Bouret ministrul de justiţie. Dar sînt prea bun ; dumneata eşti un profan care n-ar merita să cunoască minunile înfăptuite su'o ochii lui.

EU : Totuşi, te rog să-mi vorbeşti şi despre *carte,* şi. despre făclii

EL : Nu, nu. Intreabă-1 pe mutu ! Poate-o să-ti spună el; şi foloseşte împrejurarea care ne-a adus faţă-n faţă, ca să afli lucruri neştiute de nimeni pe lume.

EU : Adevărat.

EL : Să împrumuţi roba şi peruca ministrului —

de perucă uitasem să-ţi spun — să împrumuţi roba şi peruca ministrului justiţiei! Să-ţi faci o mască după chipul şi asemănarea lui! Masca asta, mai ales, mă înnebuneşte. Iată pentru ce se bucură Bouret de cel mai înalt respect; iată pentru ce are milioane. Sînt unii, decoraţi cu crucea Stintului Ludovic, care n-au nici cu ce să-şi cumpere pîine; aşa că la ce bun să alergi după cruci şi să te spe-teşti, cind poţi duce un trai tihnit, răsplătit totde auna cum se cuvine? Asta se cheamă a- lucra în stil mare. Cînd
iei drept model oamenii de felul acesta, te simţi descurajat ; ţi se face milă de tine însuţi, şi te plictiseşti. Masca ! Masca ! Mi-aş fi dat un deget, numai să-mi fi trăsnit mie prin cap ceva asemănător.

EU : Dar dumneata, cu înflăcărarea pentru minunăţiile as:ea şi cu fertilitatea genială pe care o ai, oare n-ai inventat nimic ?

EL : Ba să mă ierţi ; ia, de pildă, felul de a admira, despre care ţi-am vorbit şi în care dai o anumită poziţie spinării : îl socotesc invenţia mea, deşi poate fi contestat de unii invidioşi.. Sînt convins că a fost folosit şi mai înainte; dar cine şi-a dat seama cît e de bun ca să-ţi poţi rîde pe ascuns de vreun neobrăzat pe care te prefaci -- că-1 admiri ? Am apoi peste o sută de metode ca să izbuteşti să seduci o fată, sub nasul maică-si, fără ca bă- trîna să bage măcar de seamă, ba chiar făcîna-o complice. De-abia îmi începusem cariera, cînd m-au şi dezgustat toate metodele vulgare' folosite pentru strecurarea bileţelelor dulci ; acum am zece mijloace ca să fac să-mi fie smulse, şi, printre mijloacele astea, îndrăznesc să mă laud că sînt unele noi. Am talent mai ales cînd e vorba să încurajez vreun bărbat sfios ; i-am dus la izbîndă pe unii care erau şi neghiobi, şi sluţi. Dacă toate astea âr fi scrise, cred că mi s-ar recunoaşte oleacă de geniu.

EU : Ţi-ar face o cinste neobişnuită.

EL : Cred şi eu.

EU : In locul dumitale, le-aş aşterne pe hîrtie. Ar fi păcat sâ se piardă.

EL : Aşa e, dar habar n-ai ce puţin caz fac eu de metodă şi de învăţăminte luate de-a gata. Cine simte nevoia de a le avea scrise n-o să ajungă niciodată departe ; geniile citesc puţin, fac multe şi se formează de la sine. Uită-te la Cezar, la Turenne *, la Vauban[1], la marchiza de Tencin[2], la fratele ei, cardinalul[3], şi la secretarul acestuia, abatele Trublet. Şi Bouret ? Cine i-a dat lecţii lui Bouret ? Nimeni; pe oamenii ăştia mari îi formează natura. Crezi că ai să găseşti scrisă undeva povestea cîinelui şi a măştii ?

EU : Dar cind n-ai ce face, cînd chinurile pîntecului ^ol sau osteneala pîntecului încărcat îţi alungă somnul...

EL : Am să mă mai gîndesc. E mai bine să scrii lucruri nari decît să faci nimicuri. Atunci ţi se înalţă sufletul, imaginaţia ţi se încălzeşte, ţi se înflăcărează şi creşte ; r.u ţi se îngustează peste măsură, aşa cum se întîmplă :înd e vorba să te miri în faţa micuţei Hus de aplauzele pe care un public tîmpit se încăpăţînează să le risipească pentru sclifosită de Dangeville[4], care joacă fără pic de gust, se mişcă pe scenă aproape. încovoiată, ba mai are încă şi prefăcătoria de-a se uita în ochii celui cu care vorbeşte, jucînd cu subînţelesuri şi luîndu-şi propriile schimonoseli drept finеţe, iar tropăiala drept graţie ; sau ciespre afectata de Clairon, care e mai uscată, mai scrobită, mai

---

1reşal al Franţei.

2 Claudine-Alexandrine Guerin, marchiză de Tencin (1681— T49). Salonul ei a fost frecventat de numeroşi scriitori din secolul al XVlII-lea, printre care Fontenelle şl Marivaux. După cum se
3v?de, Diderot ii adresează cuvinte de laudă.

4 Cardinalul Pierre Guerin de Tencin (1679—1758) — a'fost ministru, mai ales datorită influenţei surorii sale, după cîte se spunea. La retragerea din viaţa politică, se pare că şi-a pierdut minţile.

[3] Numele de scenă al familiei Botot. Claude Charles Botot (1655—1743) — actor la Comedia Franceză, ca şi fiul Charles îtienne Botot (1707—1787) şi -fiica sa, Marie-Anne Botot (1714— 1-J6), despre care e vorba In text şi care a debutat pe scenă li vîrsta de opt ani. A jucat un rol impoftant In piesa lui Pa- Usot *Filozofii.*

artificială şi mai băţoasă decît îţi poţi închipui. Iar imbecilii-de şpectatori bat din palme pînă nu mai pot, fără să-şi dea seama că dumneata, micuţă Hus, eşti un mănunchi de graţii (e adevărat că mănunchiul se cam îngroaşă, dar ce-are a face ?), că ai cea mai frumoasă piele, cei mai frumoşi ochi, cea mai frumoasă guriţă, cam puţină simţire, ce e drept, şi un mers nu tocmai sprinten, dar nici atît de greoi pe cît se spune. In schimb, cînd e vorba de temperament, nu-i nici una care să te întrecă.

EU : Şi toate astea le spui în batjocură, sau ca pe nişte adevăruri ?

EL : Nenorocirea e că împieliţatul ăsta de temperament stă pitit înăuntru şi nu vrea să dea la iveală nici o licărire măcar ; dar eu, cel care îţi vorbesc, ştiu, ştiu bine , că ea are temperament. Şi dacă nu chiar temperament, atunci în orice caz ceva asemănător. S-o vezi numai cînd o apucă toanele, cum se poartă cu valeţii, cum cirpeşte cameristele, ce mai picioare le trage în părţile moi pentru cea mai mică abatere de la respectul cuvenit. E un dră- cuşor, ţi-o spun eu, un drăcuşor plin de temperament şi de demnitate... Oh, te-ai zăpăcit, nu-i aşa ?

EU : îţi spun drept că nu-mi dau seama dacă buna- credinţă sau răutatea te face să vorbeşti astfel. Eu sînt un biet naiv ; fii bun şi lasă-ţi arta deoparte, vorbeşte-mi mai de-a dreptul.

EL : Cam aşa îi vorbim noi micuţei Hus despre Dan- geville şi despre Clairon. amestecînd pe ici, pe colo, cîteva cuvinte care te-ar face să bănuieşti adevărul. Admit să mă iei drept o secătură, însă nu drept un prost, ţi numai un prost sau un nebun din dragoste ar putea să spună cu seriozitate asemenea obrăznicii.

EU : Dar cum te poţi hotărî să le spui ?

EL : Asta nu se face dintr-o dată, ci încetul cu încetul. *Ingenii largilor venter*

EU : Cumplită trebuie să fie foamea care te îmboldeşte.

EL : Se prea poate : totuşi, oricît de tari ţi s-ar părea cuvintele, crede-mă că oamenii cărora li se adresează sînt mai obişnuiţi să le asculte decît

sîntem noi sâ le dăm drumul.

EU : Şi mai există pe-acolo vreunul care să îndrăznească să fie de aceeaşi părere cu dumneata ?

EL : Ce vrei să'spui cînd vorbeşti de vreunul ? Asta e doar părerea şi limbajul, tuturor.

EU : Acela dintre voi care nu e o mare secătură trebuie să fie un mare dobitoc.

EL : Dobitoci printre noi ? îţi jur că nu găseşti decît unul singur, şi anume gazda care ne prăznuieşte ca să fie dusă de nas. »

Pîntecul dăruitor de talent (lat.).

EU : Dar cum se poate lăsa dusă de nas in mod atît de grosolan ? La urma urmei, superioritatea talentelor Dangevillei şi a Claironei nu mai poate fi pusă la îndoială.

EL : Minciuna care măguleşte se înghite dintr-o sorbitură, iar adevărul care amărăşte se bea picătură cu picătură. Şi apoi, părem atît de convinşi, atît de sinceri !

EU : Trebuie totuşi să fi greşit vreodată fată de principiile artei ăsteia şi să fi scăpat, din nebăgare de seamă, vreunul din adevărurile amare care jignesc ; fiindcă. în ciuda rolului ticălos, mîrşav, josnic, groaznic, pe care-1 joci, cred că. de fapt, ai un suflet simţitor.

EL : Da' de unde. Să mă ia naiba dacă, de fapt, ştiu cum sînt. Mai întotdeauna drumul gîndurilor mele e neted ca-n palmă ; la mine, cum ,s-ar zice, ce e-n guşă şi-n căpuşă. N u spun niciodată neadevăruri, cînd am cît de cît. interes să fiu sincer, şi nu sînt niciodată sincer, cînd am cit de cît interes să mint. Spun lucrurilor aşa cum îmi vin ; dacă sînt mintos, cu atît mai bine ; dacă torn la obrăznicii, nu se ţine seama. Vorbesc fără pic de fereală. Nu m-am gîndit în viaţa mea, nici înainte de-a vorbi, «■ nici cînd vorbesc, nici după ce-am vorbit; aşa că nu jignesc pe nimeni.

EU : Şi totuşi ţi s-a întîmplat să-i jigneşti pe oamenii de treabă care te întreţineau şi-ţi arătau

atîta bunăvoinţă.

EL : Ce- să-i faci ? A fost o nenorocire, un ceas rău, cum vine cîteodată in viaţă. Fericire fără sfîrşit nu există ; prea o duceam bine, şi nu putea să mai dureze mult. După cum ştii, tagma noastră este cea mai numeroasă şi mai bine aleasă. E o şcoală de omenie, reînnoirea ospitalităţii antice : îi culegem pe toţi poeţii care cad ; pe Palissot l-am luat după ce a scris *Zara* pe Bret după *Falşii mărinimoşt*[1] ; adunăm toţi muzicanţii rău famaţi, toţi autorii care nu mai sînt citiţi, toate actriţele fluierate, toţi actorii huiduiţi, o ceată întreagă de bieţi mofluzi, de paraziţi neghiobi, în fruntea cărora am cinstea să mă aflu eu, ca şef viteaz al unei armate nu prea cutezătoare. Cînd vin pentru prima oară, eu îi îndemn să mănînce, eu cer de băut pentru ei, atît de neînsemnaţi sînt ! Se găsesc printre ei cîţiva tineri zdrenţăroşi care nu ştiu cu ce să înceapă, dar au înfăţişare plăcută ; restul nu sînt decît nişte ticăloşi, buni doar să linguşească patronul şi să-l adoarmă, ca să culeagă de la patroană ce-a mai rămas în.urma lui. Părem veseli; dar de fapt sîntem cu toţii amărîţi şi grozav de flămînzi. Nici lupii nu sînt mai hămesiţi, nici tigrii nu sînt mai cumpliţi decît noi. înghiţim ca lupii la vreme de iarnă, cînd troienele acoperă zile de-a rîndul pămîntul ; sfîşiem, ca tigrii, tot ce şi-a făcut un drum în viaţă. Cîteodată gaşca lui Bertin se adună cu a lui Monsauge - şi cu a lui Villemorien şi'atunci e mare tămbălău în menajerie. Nu s-a mai pomenit nicicînd atîtea jivine triste, arţăgoase, vătămătoare şi întărîtate, strînse laolaltă. Şi n-ai s-auzi altceva decît numele lui Buffon, al lui Duclos, al lui Montesquieu, al lui Rousseau, Voltaire, D' Alembert sau Diderot, şi numai Dumnezeu ştie de ce epitete sînt însoţite. Nu-i recunoaştem nimănui

---

1 *Orfelina* sau *Falşii* mărinimoşi — comedie scrisă în 1752 de către Antoine Bret (1717—1792), autor mediocru şi editor la iei de mediocru al operelor lui Moliere. *Falşii mărinimoşi* a fost- retrasă după cinci reprezentaţii, ,pentru a fi corectată", şi n-â mai fost reluată.

inteligenţa, dacă nu-i tot atît de neghiob ca noi. Acolo am conceput planul comediei *Filozo* filor;* scena cu cel care bate toba în sat am făcut-o eu, inspirîndu-mă din *Teologia pe mîna femeilor*[1]. N-ai fost cruţat de ea nici dumneata, şi nici nimeni altul.

EU : Cu atît mai bine ! Poate mi s-a făcut mai multă cinste decît merit. M-aş simţi înjosit dacă bîrfitorii atîtor oameni pricepuţi şi cinstiţi s-ar gîndit să mă vorbească de bine.

EL : Sîntem mulţi, şi fiecare trebuie să-şi dea obolul; după sacrificarea vitelor mari, le jertfim şi pe celelalte.

EU : Scump vă mai costă piinea, dacă pentru a o do- bîndi ocăriţi ştiinţa şi virtutea !

EL : Ţi-am mai spus că sîntem oameni de nimic ; înjurăm toată lumea şi nu mîhnim pe nimeni. Cîteodată ii avem printre noi pe greoiul abate d'Olivet, pe abatele Le Blanc [2] cel gras, sau pe ipocritul Bartteux[3] ; abatele Le Blanc e răutăcios numai înainte de masă. Cum şi-a luat cafeaua, se şi trînteşte într-un fotoliu, cu picioarele sprijinite de policioara vetrei, şi adoarme ca un papagal bătrîn pe-o vergea. Dacă zarva se înteţeşte peste măsură, abatele cască, se întinde, se freacă la ochi şi spune : „Ei, ce s-a-ntîmplat, ce s-a-ntîmplat ?''

— Discutăm dacă Piron[4] are mai mult spirit decît Volta ire.

— Să fim lămuriţi : spirit aţi spus ? nu cumva vorbiţi despre gust ? Fiindcă, în ce priveşte gustul,

---

1 *Femeia doctor* sau *Teologia* pe *mîna femeilor,* comedie în cinci acte de părintele Bougeant, îndreptată împotriva jansenişti1or, nu pare să fi fost reprezentată, dar a fost tipărită în 1731.

2 Abatele Le Blanc (1707—1781) — caracterizat de Goethe drept mediocritate ajunsă la situaţie înaltă şi onoruri prin favoarea celor mari". Anecdota povestită de Diderot arată tocmai Telaţiile acestea dintre Le Blanc şi Academie.

3Abatele Charles Batteux (1713—1780) — scriitor, prieten al abatelui d'Olivet şi duşman Înverşunat al lui Voltaire.

4 Alexis Piron (1689—1773) — scriitor francez mediocru.

Piron al vostru e ageamiu de tot.

— Adică habar n-are ?

— N-are...

Şi iată-ne vîrîţi într-o discuţie despre gust. Atunci patronul face semn cu mîna să i se dea cuvîntul, fiindcă el se crede tare, mai ales cînd e vorba de gust. „Gustul, spune el... gustul e ceva...“ Pe legea mea că nu ştiu ce îndrugă despre gust, şi nici el nu ştie.

Cîteodată vine printre noi amicul Robbe, şi ne desfată cu povestirile lui cinice, cu minunile convulsionarilor [1] pe care le-a văzut el însuşi, cu cîteva cînturi din poemul său, a' cărui temă o cunoaşte cum nu se poate mai bine [2]. Nu pot să-i sufăr versurile, dar îmi place să-l ascult ; cînd recită, ai zice că-i apucat. în jurul lui toti strigă : „Asta, da, poet !...“ Fie vorba între noi însă, poezia lui nu-i decît un talmeş-balmeş alcătuit din toate soiurile de zgomote nedesluşite, e încîlceala sălbatică a limbii locuitorilor turnului Babei.

Mai vine cîteodată pe-acolo şi un nerod cu o înfăţişare ştearsă şi nătîngă, dar deştept ca un diavol şi viclean ca o maimuţă bătrînă. E una din mutrele care parcă-ţi cer batjocura şi bobîrnacele, una din mutrele lăsate de. Dumnezeu spre îndreptarea celor ce judecă după înfăţişare $i cărora oglinda ar fi trebuit să le arate că e tot atît de uşor să fii deştept şi să pari neghiob, pe cît e de uşor să fii neghiob şi să te ascunzi sub o înfăţişare isteaţă. Ştii că e destul de obişnuită laşitatea de a jertfi un naiv pentru a-i distra pe ceilalţi ; faţă de omul nostru, laşitatea aceasta se comite întotdeauna. E o cursă pe care o întindem noilor veniţi şi aproape nici unul nu scapă fără să cadă în ea...

Mă uimea cîteodată justeţea observaţiilor

---

1 Mistici religioşi care, în timpul rugăciunilor, ajung intr-o stare asemănătoare cu epilepsia.

2 Povestirile lui Robbe, apărute în două mici volumaşe, nu sînt numai cinice, ci de-a dreptul pornografice. Cit despre „tema“ poemului, ea era sifilisul, boala de care suferea poetul.

nebunului de Rameau asupra oamenilor şi caracterelor, şi i-am mărturisit-o.

EL : Ştii, îmi răspunse, şi de la puşlamale te alegi cu ceva, şi chiar desfrînarea te poate învăţa destule ; îţi pierzi nevinovăţia, dar o dată cu ea scapi şi de prejudecăţi ; printre ticăloşi, unde viciul se arată fără mască, înveţi să-l cunoşti; şi apoi, am şi citit puţin.

EU : Ce-ai citit ?

EL : Am citit, citesc şi recitesc întruna cărţile lui Teofrast, La Bruyere şi Moliere.

EU : Sînt cărţi cum nu se poate mai bune.

EL : Ba chiar mai bune decît s-ar crede ; dar cine ştie oare să le citească ?

EU : Toată lumea ; fiecare după mintea lui.

EL : Eu cred că aproape nimeni nu ştie să le citească. Ai putea să-mi spui ce se caută-în ele ?

EU : Distracţie şi învăţăminte.

EL : Dar ce fel de învăţăminte ? Asta e principalul.

EU : Cunoaşterea îndatoririlor, dragostea pentru virtute, ura faţă de viciu.

EL : Eu culeg din ele tot ce trebuie făcut şi tot ce nu trebuie spus. Aşa, de pildă, cînd citesc *Avarul* îmi spun : Fii avar dacă vrei, dar fereşte-te să vorbeşti ca avarul. Cînd citesc *Tartuffe,* îmi spun : Fii ipocrit dacă ai chef, dar nu vorbi ca ipocritul. Păstrează viciile care îţi sînt folositoare, dar lasă la o parte şi tonul, şi aparenţele care te-ar face ridicol. Ca să te păzeşti de tonul şi de aparenţele astea, trebuie să le cunoşti ; iar suspomeniţii autori le-au zugrăvit cum nu se poate mai bine. Eu sînt eu. şi rămîn ceea ce sînt, dar fac şi spun ceea ce trebuie. Nu-i dispreţuiesc de loc pe moralişti : ai multe de cîştigat de la ei, mai (ales de la cei care au pus morala în acţiune. Viciul nu-1 vatămă pe om decît din cînd în cînd ; manifestările viciului însă te lovesc la orice pas. Poate că e mult mai bine să fii obraznic decît să ai înfăţişarea unui obraznic ; obraznicul din fire nu insultă decît din timp în timp, cel cu înfăţişare de obraznic insultă fără răgaz. Şi să nu-ţi închipui că sînt singurul cititor de soiul ăsta ; n-am alt merit decît că procedînd cu sistem, judecind limpede, văzînd lucrurile cum

trebuie, am făcut ceea ce majoritatea celorlalţi face din instinct. Din pricina asta, pe ei lecturile nu-i ajută să fie mai buni decît mine şi, în ciuda lor, rămîn ridicoli ; pe cîtă vreme eu nu sînt aşa decît dacă vreau, şi atunci le-o iau cu mult înainte. A-ceeaşi artă care, în unele ocazii, mă învaţă să mă feresc de ridicol, mă învaţă de asemenea ca în altele să-l folosesc cît mai bine. Atunci îmi aduc aminte de tot ce-au spus alţii, de tot ce-am citit, şi adaug tot ce iese din străfundul meu, care, pentru asemenea lucruri, e de o rodnicie uimitoare.

EU : Bine-ai făcut că mi-ai dezvăluit tainele astea ; altfel aş fi crezut că te contrazici.

EL : Nu mă contrazic de loc : pentru o singură dată cînd trebuie să eviţi ridicolul, ai o sută de prilejuri în care trebuie să cauţi cu tot dinadinsul să fii ridicol. Nu există alt rol de jucat pe lîngă cei mari decît rolul de nebun. Nebunul titular al regelui a existat vreme îndelungată.
dar niciodată regii n-au avut vreun înţelept titular. Eu, unul, sînt nebunul lui Bertin şi al multor altora, poate chiar şi al dumitale în clipa de faţă ; sau poate că dumneata eşti nebunul meu : înţeleptul n-are nevoie de nebun ; deci cel ce are un nebun nu e înţelept ; şi, dacă nu e înţelept, înseamnă că e nebun ; şi poate fi, chiar dacă e rege, nebunul nebunului său. De altfel, adu-ţi aminte că atunci cînd e vorba de ceva atît -de schimbător cum sînt moravurile, nu există nimic absolut, nimic esenţial, nimic adevărat sau fals pe deplin, în afară de faptul că trebuie să fii cum îţi cere interesul, să fii bun sau rău, înţelept sau nebun, cu bun-simţ sau ridicol, cinstit sau vicios. Dacă, din intîmplare, virtutea ar duce la bogăţie, a- tunci ori aş fi fost virtuos, ori aş fi simulat virtutea, ca oricare altul; oamenii m-au vrut ridicol şi ridicol m-au făcut ; iar vicios sînt din născare şi din bunăvoinţa naturii. Spun vicios doar ca să vorbesc pe limba voastră, fiindcă de-am sta să ne lămurim, s-ar putea întîmpla ca voi să înţelegeţi prin viciu tocmai ceea ce eu numesc virtute, iar prin virtute tocmai ceea ce eu numesc viciu.

Şi mai avem printre noi pe autorii de la Opera

Comică, pe actorii şi. actriţele lor, şi cel mai adesea pe antreprenorii lor, Corbie, Moette', toţi oameni pricepuţi şi deosebit de merituoşi.

Ei, dar uitam să-ţi pomenesc de marii critici ai literaturii : cei de la *l'Avant-Coureur, Ies Petites-Affiches, VAnnee litteraire, l'ObservateuT luterane, le Censeur heb- domadaire* [1], toată gaşca celor ce scriu fiţuici.

EU : *VAnnee litteraire* şi *l'Observateur litteraire ?* Asta nu-i cu putinţă ; doar nu se pot suferi unul pe altul.

EL : Adevărat; dar calicii se împacă în faţa blidului. Blestematul de *Observateur litteraire*, lua-l-ar naiba cu fiţuicile lui cu tot ! Cîinele ăsta, puiul ăsta de popă[2] zgîrcit, împuţit şi cămătar e cauza nenorocirii mele. Ieri ne-a ieşit pentru prima oară în cale : a sosit la ora care r.e scoate pe toţi din bîrlogurile noastre, la ora mesei, şi la ora asta, dacă e vremea urîtă, fericit acela dintre noi (are are în buzunar douăzeci şi patru de gologani, ca să-şi plătească o trăsură ! Cutare şi-a bătut joc de con-fratele lui, care sosise dimineaţa stropiţ de noroi pînă-n gît şi muiat pînă la oase, iar seara s-a întors el însuşi acasă, în acelaşi hal. Ba a fost unul, nu mai ştiu cine, care acum cîteva luni s-a certat straşnic cu savoiardul care ni se proţăpise în uşă ; era vorba de datorii : creditorul ţinea morţiş ca datornicul să-i plătească, iar a- cesta din urmă nu era în fonduri, şi nici nu putea să se urce la noi fără să treacă prin mîinile celuilalt.

Se aduce mîncarea şi i se dă abatelui locul de cinste în capul mesei. Intru ; îl zăresc. „Cum, părinte, prezidezi ? îl întreb eu... Asta-i foarte bine pentru astăzi, dar mîine, dacă nu-i cu supărare, ai

---

1pe la 190G. După numele lor, Diderot a lăsat un spaţiu liber în.

2E vorba de abatele Joseph de La Porte (1718—1779), redactor al *Observatorului literar*. La Porte fusese colaboratorul lui Frâron şi se certase apoi cu acesta ; de aceea, nu se puteau suferi unul pe altul.

- Expresie pornograf că, intraductibilă (ital.).

să te cobori cu un tacîm nai încoace, poimîine cu încă unul, şi tot aşa, mergînd din tacîm în tacîm, cînd la dreapta, cînd la stînga, din locul pe care l-am ocupat eu, la rîndul meu, înaintea du- mitale ; Freron, la rîndul lui, după mine ; Dorat, la rîndul lui, după Freron Palissot, la rîndul lui, după Dorat, şi o să înlemneşti lîngă mine, biet amărît care *siedo* sempre come *un maestoso cazzo* fra duoi *coglioni*

Abatele, care e băiat bun şi înţelege de glumă, începe să rîdă; domnişoara, pătrunsă de adevărul observaţiei mele şi de justeţea comparaţiei, începe şi ea să rîdă ; toţi cei ce stau la dreapta şi la stingă abatelui, ca şi cei pe care îi deplasase cu un loc, încep să rîdă. Rîde toată lumea, numai patronul se supără şi începe să-mi spună nişte cuvinte care, dacă am fi fost numai noi doi, n-ar fi avut nici o importanţă...

— Rameau, eşti un neruşinat.

— O ştiu prea bine, doar pentru asta sînt primit aici.

— Eşti o secătură.
— Ca oricare altul.
— Eşti un golan.
— Dacă n-aş fi golan, m-aş mai găsi oare aici ?
— Am să te dau afară.
— După masă plec eu singur.
— Chiar te-aş sfătui ş-o faci.

Am luat masa ; şi n-am lăsat să-mi scape nici un tlumicat. După ce am mîncat bine, am băut din plin, fiindcă, la urma urmei, tot un drac ar fi fost; jupînburtă e un personaj căruia i-am făcut întotdeauna pe plac ; m-am împăcat cu gîndul că trebuie să plec şi tocmai mă pregăteam s-o fac ; îmi dădusem cuvîntul în fata atîtor oameni şi trebuia să mi-1 ţin ! Am pierdut o grămadă de timp cotrobăind prin casă, căutîndu-mi bastonul şi pălăria acolo unde nu erau şi aşteptînd dintr-o clipă în alta ca gazda să dea drumul unui nou val de insulte, să intervină cineva, şi, pînă la urmă, tot supărîndu-ne mereu, să sfîrşim prin a ne împăca. Mă suceam şi mă învîrteam, fiindcă în sinea mea nu-i purtam de loc pică ; dar patronul, el, mai întunecat şi mai crunt decît Apollo al lui Homer cînd îşi zvîrlea săgeţile asupra armiei greceşti şi cu boneta mai trasă peste urechi decît de obicei, se plimba în lung şi-n lat, cu bărbia în pumn. Domnişoara se apropie de mine :

— Dar ce lucru neobişnuit am făcut, domnişoară ? Am fost astăzi mai altfel decît mi-fe felul ?
— "Vreau să plece.
— Voi pleca... Dar nu eu l-am ofensatpe patron.
— Iartă-mă ; domnul abate e invitat şi...

Patronul a dovedit că nu ştie ce i se cuvine cînd l-a invitat pe abate, cînd m-a primit în casă pe mine şi, o dată cu mine, atîţia alti golani de teapa mea...

— Haide, micuţul meu Rameau, trebuie să-i ceri iertare domnului abate.
— Puţin îmi pasă de iertarea lui.
— Haide, haide, aşa au să se potolească toate...

Sînt luat de mînă, tras spre jilţul abatelui; îi întind braţele şi mă uit la el cu oarecare admiraţie, căci s-a mai pomenit să-i ceară vreodată cineva iertare abatelui ? Abate, îi spun, abate, toate astea sînt caraghioase, nu-i aşa ?" Şi-apoi încep să rid, iar abatele rîde şi el. Aşadar, abatele mă iertase ; dar mai trebuia să-i vorbesc patronului. şi ce-aveam să-i spun era cu totul altă chestie. Nu prea mi-aduc aminte cum mi-am ticluit scuzele :

— Domnule, uită-te la nebunul de mine...

— Mă amărăşte de prea multă vreme ; nu vreau să mai aud de el.

— E supărat...

— Da, sînt foarte supărat.

— Asta n-o să se mai întâmple.

— Cea mai mare puşlama...

Nu ştiu dacă se găsea într-una din zilele de proastă dispoziţie, în care domnişoara se teme să se apropie de el şi nu îndrăzneşte să-i vorbească decît cu mănuşi, nu ştiu dacă a înţeles greşit ce i-âm spus, sau dacă eu i-am vorbit anapoda, dar ştiu că după asta a fost şi mai rău ca Înainte. Ce naiba ! Oare nu mă cunoaşte de loc ? Oare nu ştie că sînt ca un copil şi că uneori îmi dau drumul :a gură, fără să mă gîndesc ? Şi apoi, Dumnezeu să mă ierte, cred că mi se cuvine şi mie o clipă de răgaz. Şi o paiaţă făcută din oţel s-'ar toci, dacă ai juca-o aşa, de dimineaţă pînă seara şi de seara pînă-n zori. Sînt silit să-i înveselesc, altfel nici nu se poate, dar trebuie să mă mai distrez şi eu cîteodată. Şi în toată harababura aceea mi-a trăsnit prin minte un gînd nenorocit, un gînd care m-a umplut de trufie, insuflîndu-mi mîndrie şi obrăznicie ; mi-a trăsnit prin minte că nu se pot lipsi de mine, că le eram unţpin neapărat trebuincios.

EU: Da, şi eu cred că le eşti foarte folositor, dar ei iţi sînt şi mai folositori dumitale. Doar nu poţi găsi cînd vrei o casă atît de primitoare ; pe cînd ei, pentru un nebun care le lipseşte,, vor găsi o sută în loc.

EL : O sută de nebuni ca mine ? ! Domnule filozof, aşa ceva nu se prea găseşte pe toate drumurile. Nebuni obişnuiţi, da, poţi găsi. Dar oamenii sînt mai greu de mulţumit cînd e vorba de nerozii decît atunci cînd e vorba de talent sau de virtute. Eu sînt o raritate în felul meu, da, o adevărată raritate. Acum, cînd nu mă mai au, ce crezi că fac ? 6e plictisesc dineşte. Eu sînt un izvor nesecat de obrăznicii. în fiecare clipă aveam cîte-o glumă care-i făcea să rîdă cu lacrimi ; eram pentru ei un ospiciu întreg.

EU : Iar dumneata aveai masă, pat, haină, vestă şi nădragi, pantofi şi gologani în fiecare lună.

EL: Asta e partea frumoasă, e beneficiul; dar despre îndatoririle mele nu sufli o vorbă. Mai întîi, dacă se zvonea că s-a scris o piesă nouă, oricum ar fi fost vremea, trebuia să plec să scotocesc toate podurile caselor

din Paris, pînă dădeam peste autor ; trebuia să fac rost de textul lucrării şi să-i dau să înţeleagă, cu dibăcie, că există un rol pe care l-ar juca grozav de bine una din cunoştinţele mele.

— Şi care, mă rog ?

— Care ? Mai şi întrebi ! O persoană plină de graţii, de drăgălăşenii, de fineţe.

— Vrei să vorbeşti de doamna Dangeville ? Nu cumva
o cunoşti ?

— Ba o cunosc puţin, dar nu despre ea e vorba.

— Atunci despre cine ?

îi şopteam numele.

— Ea ? !

— Da, ea, repetam eu oarecum ruşinat, fiindcă mi se mai întîmplă să mă ruşinez uneori. Şi-ar fi trebuit să vezi cum i se lungea -faţa poetului cînd auzea numele, sau cum îmi pufnea în nas cîteodată. Cu toate astea, cu sau fără voia lui, trebuia să-l poftesc la masă ; iar el, temîndu-se să nu intre prea tare în horă, dădea înapoi şi-mi tot mulţumea. Şi să fi văzut ce păţeam cînd nu-mi reuşeau negocierile ; mă făceau bădăran, neghiob, ţărănoi, nu eram bun de nimic ; nu preţuiam nici cît paharul cu apă care mi se dădea de băut. Dar cel mai rău era cînd ea juca, şi cînd trebuia să merg plin de curaj în mijlocul huiduielilor unui public care, orice s-ar spune, judecă bine ; să fac să se audă aplauzele mele izolate, să atrag privirile asupra mea, să abat cîteodată fluierăturile a- dresate actriţei şi să aud şuşotindu-se în jurul meu : „E vreunul din valeţii deghizaţi ai amantului ei. O să tacă odată derbedeul ăsta ?...“ De obicei nu se ştie ce te poate împinge la asemenea isprăvi ; se crede că o faci din prostie, pe cîtă vreme tu ai un motiv care scuză totul.

EU : Pînă la încălcarea legilor civile.

EL : Totuşi, în cele din urmă mă recunoşteau, şi atunci se spunea : „Oh ! E Rameau..Nu-mi mai rămînea altceva de făcut decît să arunc cîteva cuvinte ironice, ca să-mi salvez de ridicol aplauzele singuratice, care erau interpretate de-a-ndoaselea. Recunoaşte că trebuie să te împingă un interes puternic, ca să poţi înfrunta astfel întregul public, şi că fiecare din corvoadele astea merita mai mult decît un bănuţ.

EU : De ce nu-ţi luai ajutoare ?

EL : Ba îmi luam, dar şi atunci aveam parte de cîte ceva. înainte de a merge la locul de tortură, eram silit să-mi încarc memoria cu pasaje strălucite la care tre-

buia să dau tonul aplauzelor. Dacă se întîmpla să le uit şi să mă înşel, tremuram cînd mă duceam apoi la ei ; nici nu-ţi închipui ce tărăboi ieşea. Şi unde mai pui că tDt acolo mai aveam de îngrijit şi o haită de cîini ; e adevărat că eu singur îmi luasem, prosteşte, sarcina asta ; eram, de asemenea, şeful aprovizionării pisicilor. Mă simţeam prea fericit dacă *Micou* mă binecuvînta cu o zgîrie- tură care îmi sîîşia manşeta sau mîna. *Criquette* suferă ce colici ; eu trebuie să-i frec pîntecele. Pe vremuri domnişoara avea nevricale, acum are nervi. Nici nu mai vorbesc despre alte indispoziţii uşoare, pentru care nu se sfia de loc faţă de mine. Asta hai, treacă-meargă ; nu i-am cerut niciodată să se abţină ; am citit nu mai ştiu unde că un prinţ, supranumit Cel Mare, stătea uneori sprijinit de spătarul jilţului cu fundul găurit în care a- manta lui îşi făcea nevoile. Faţă de-ai casei poţi doar să iaci ce vrei şi cine era pe-atunci mai de-al casei decît mine ? Am propovăduit întotdeauna că oamenii trebuie să trăiască laolaltă şi să facă ce le place ; dădeam eu însumi pilda şi nimeni nu mă ţinea de rău ; n-aveam decît să-mi dau frîu liber. Ţi l-am schiţat pe patron. Domnişoara începe să se cam îngraşe, şi să te ţii cîte au mai scornit pe seama ei !

EU: Şi dumneata ai făcut parte dintre cei ce-au scornit?

EL : De ce nu ?

EU : Fiindcă e cel puţin necuviincios să-ţi batjocoreşti binefăcătorii.

EL : Dar nu-i şi mai rău încă să-l înjoseşti pe cel ocrotit de tine, în numele milei pe care i-o arăţi ?

EU : Dacă cel ocrotit n-ar fi el însuşi josnic, atunci ocrotitorul n-ar mai avea putinţa să-l înjosească.

EL : Dar şi dacă oamenii n-ar fi ridicoli prin ei înşişi, nu s-ar rîde pe seama lor. Ce vină am eu dacă se înhăitează cu toti nemernicii şi sînt trădaţi sau ocărîţi? Cînd te hotărăşti să ai de-a face cu oameni de teapa noastră şi cînd ai mintea sănătoasă, trebuie să te aştepţi la nu ştiu cîte mîrşăvii. Cînd ne ia cineva, nu ştie oare cum sîntem, nu ne cunoaşte sufletele interesate, josnice şi perfide ? Dacă ne cunoaşte, atunci nu-i rău de loc. Se subînţelege că între noi există un paqt, după care ni se va face bine, şi că, mai devreme sau mai tîrziu, noi vom răsplăti prin rău binele făcut. Un asemenea pact ,nu există oare între om şi maimuţa sau papagalul său ? Brun[1] ţipă cît îl ţine gura că Palissot, care îi e comesean şi prieten, a făcut cuplete împotriva lui. Palissot a fost nevoit să scrie cuplete, şi Brun n-are dreptate. Poinsi- net ţipă cît poate că Palissot a pus pe seama lui cupletele făcute împotriva lui Brun. Palissot a fost nevoit să pună pe seama lui Poinsinet cupletele făcute împotriva lui Brun, iar Poinsinet n-are dreptate. Micul abate Rey ţipă cît îl ţine gura că prietenul său Palissot i-a suflat amanta cu care el îi făcuse cunoştinţă ; trebuia sau să nu-i prezinte amantei un individ de teapa lui Palissot, sau să se aştepte s-o piardă ; Palissot şi-a făcut datoria, iar micul abate Rey n-are dreptate. Librarul David ţipă cît poate că asociatul său Palissot s-a culcat sau a vrut să se culce cu nevastă-sa ; nevasta librarului David ţipă şi ea cît poate că Palissot a dat să înţeleagă cui a vrut şi cui n-a vrut că s-a culcat cu ea ; dacă Palissot s-a culcat sau nu cu nevasta librarului nu-i de loc uşor de ştiut sigur, fiindcă femeia a trebuit să nege adevărul, iar Palissot a putut lăsa să se creadă şi ce n-a fost. Oricum ar fi, însă, Palissot n-a făcut decît să-şi joace rolul, iar David şi nevastă-sa n-au dreptate. Helvătius[1] ţipă cît îl ţine gura că Palissot îl înfăţişează pe scenă, ca pe un om necinstit, tocmai pe el, căruia îi mai datorează încă nişte bani împrumutaţi ca să-şi îngrijească sănătatea vătămată, să se hrănească şi să se îmbrace. La ce ar fi putut să se aştepte din partea unui om mînjit cu tot felul de infamii, din partea unui om care şi-a făcut prietenul să-şi lepede religia, numai ca să petreacă el[2] ? La ce-ar fi putut să se

1 Publicist din acea vreme.

2 Se povestea cum Palissot l-a înşelat pe Poinsinet, făgăduindu-i că dacă va trece la protestantism va deveni profesorul unui prinţ protestant. în privinţa lui Poinsinet, şi alte documente ale

aştepte din partea unui om care îşi însuşeşte bunurile asociaţilor săi, nu crede în nimic pe lume, a- Uargă după noroc *per fas et nefas*[1], îşi numără zilele după ticăloşiile săvîrşite, ba încă se mai şi înfăţişează el însuşi pe scenă drept unul dintre cei mai periculoşi pungaşi, neruşinare cum n-a mai existat alta în trecut,

Şi nici nu va mai exista în viitor[2] ? Nu. Aşadar, nu Palissot, ci Helvetius n-are dreptate. Dacă duci un tînăr provincial la menajeria din Versailles, şi dacă lui, din Prostie, îi dă prin minte să-şi vîre mîna printre gratii în cuşca tigrului sau a panterei, dacă tînărul îşi lasă mina în gura fiarei singeroase, cine e de vină ? Toate astea sînt cuprinse în pactul despre care-ţi vorbeam; n-are decît s-o păţească cine nu le cunoaşte sau le uită. Ciţi oameni pe care îi învinuim de răutate n-aş putea dezvinovăţi prin pactul acesta universal şi consfinţit, acuzatorii trebuind, de fapt, să-şi recunoască propria lor neghiobie ! Da, contesă dolofană, dumneata eşti vinovată cînd îţi aduni în casă ceea ce oamenii de rangul dumitale numesc fiinţe ordinare, dumneata eşti de vină cînd fiinţele astea ordinare îţi fac mîrşăvii. te împing şi pe dumneata să le faci şi-ţi atrag ura oamenilor de treabă. Oamenii de treabă fac ce li se.cade să facă, fiinţele ordinare fac şi ele ce li se cade lor să facă, iar dumneata greşeşti primindu-i în casă. Dacă Bertinhus [3] trăia în pace, liniştit, împreună cu amanta lui, dacă, fiind oameni de

treabă, şi-ar fi făcut prieteni de treabă, dacă ar fi chemat în jurul lor oameni talentaţi şi cunoscuţi prin virtutea lor, dacă şi-ar fi rezervat numai pentru o mină de oameni luminaţi şi aleşi orele de distracţie în care s-ar fi smuls din plăcerea de-a fi amîndoi, de-a şi-o spune unul altuia în liniştea singurătăţii, crezi că s-ar mai fi scornit vreun lucru bun sau rău pe seama lor ? Ce-au păţit ? Ce meritau, şi nimic altceva ; şi-au primit pedeapsa pentru nesocotinţa lor ; noi sîntem cei pe care soarta i-a hărăzit din vecii vecilor să-i pedepsească pe Bertin-ii zilelor

---

timpului arată cum adeseori a căzut victimă farselor sinistre făcute de Frăron-tatăl şi alţii.

1 Prin mijloace îngăduite şi neîngăduite (lat.).

2 Se referă la lucrarea lui Palissot *Omul primejdios,* comedie in trei acte, în versuri.

3 Numele e format din Bertin ■— Hus.

noastre, iar nepoţii care ne vor semăna sînt hărăziţi să-i pedepsească pe Monsauge-ii şi Bertin-ii viitorului. Dar pe cîtă vreme noi executăm decretele juste ale sorţii asupra neghiobiei, voi, care ne zugrăviţi aşa cum sîntem. executaţi dreptele ei decrete asupra noastră. Ce-ai gîndi oare despre noi, dacă am pretinde, în ciuda tuturor moravurilor noastre ruşinoase, să ne bucurăm de respectul oamenilor? Ai gîndi că sîntem ţicniţi, nu-i aşa ? Şi cei ce se aşteaptă la purtări cinstite din partea unor oameni vicioşi din născare, mîrşavi şi josnici din fire sînt ei oare înţelepţi ? Toate îşi au o răsplată pe lumea asta. Există doi procurori-generali: unul e la îndemîna voastră şi pedepseşte delictele împotriva societăţii; celălalt e natura. Ea cunoaşte toate viciile care scapă legilor. Desfrî- nează-te cu femeile şi te vei îmbolnăvi de dropică ; ţine-te de chefuri şi-ai să-ţi strici bojocii ; deschide-ţi uşa pentru secături, trăieşte cu ele, şi vei fi trădat, batjocorit, dispreţuit. Nimic mai simplu decît să te supui fără cîrtire dreptăţii acestor judecăţi şi să-ţi spui în sinş^ ta : aşa mi se cade ; nimic mai simplu decît să te scuturi puţin şi să te îndrepţi, sau să rămîi cum eşti, dar în condiţiile sus-zise.

EU : Ai dreptate.

EL : Altminteri, să ştii că din toate bîrfelile astea nici una nu e inventată de mine ; eu nu fac decît să le răspîndesc. Cică acum vreo cîteva zile, pe la orele cinci dimineaţa, sa iscat o zarvă nemaipomenită; în toată oasa zbîmîiau soneriile şi se auzeau strigătele întrerupte şi nedesluşite ale unui om care se înăbuşea : „Ajutor... săriţi... mă înăbuş... mor...“ Strigătele acestea ieşeau din

apartamentul patronului. Oamenii se reped şi-i dau ajutor. Burduhănosul acela, cu minţile rătăcite, aproape leşinat şi fără să mai vadă nimic, cum se întîmplă în asemenea clipe, îi dădea zor înainte, se ridica în mîini şi lăsa să-i cadă peste părţile moi, cît putea mai de sus, o greutate de două sau de trei sute de livre, animat de toată iuţeala pe care o dă furia plăcerii. Abia au putut să-l scoată de sub ea. Ce plăcere o fi putînd să găsească un ciocănaş cînd se vîră sub o nicovală cît toate zilele ?

EU : Mare ştrengar mai eşti! Dar să vorbim despre altceva. De cînd tot flecărim împreună, îmi stă pe limbă o întrebare.

EL : De ce nu i-ai dat drumul atîta vreme ?

EU : Fiindcă mă tem să nu fie indiscretă.

EL : După cele ce ţi-am destăinuit, nu ştiu ce taină aş mai putea avea faţă de dumneata.

EU : Bănuieşti cum te judec eu ?

EL : Nici vorbă : în ochii dumitale sînt o fiinţă pe de-a-ntregul mîrşavă şi cu totul de dispreţuit ; la fel mă văd şi eu uneori, dar nu prea des ; de cele mai multe ori mă felicit, în loc să mă dojenesc pentru viciile mele ; dumneata, cu dispreţul pe care îl ai, eşti mai statornic !

EU : Aşa e ; dar de ce îmi arăţi toată mîrşăvia dumitale ?

EL : Mai întîi pentru că o cunoşti, în bună măsură ; şi apoi fiindcă vedeam că am mai mult de cîştigat decît de pierdut, dacă îţi mărturisesc restul.

EU : Şi cum asta, mă rog ?

EL : Dâcă are vreo importanţă să fii măreţ în vreun domeniu oarecare, apoi în rău e neapărată nevoie de măreţie. Peste un pungaş oarecare scuip, dar pentru un mare criminal nu se poate să n-ai un fel de respect : curajul lui te uimeşte, cruzimea lui te înfioară. In orice lucru trebuie să preţuim unitatea caracterului.

EU : Numai că dumneata n-ai încă această unitate a caracterului, vrednică de stimă ; te văd din cînd în cînd şovăind in faţa propriilor dumitale principii; şi apoi nu prea e sigur dacă răutatea o ai de la natură sau ţi-ai căpătat-o prin studiu, şi nici dacă datorită studiului ai ajuns atît de departe cît poate să ajungă un om.

EL : Asta aşa e ; dar am făcut tot ce-am putut. N-am avut oare modestia să recunosc că există fiinţe mai perfecte decît mine ? Nu ţi-am vorbit cu cea mai adîncă admiraţie despre Bouret ? Pentru mine. Bouret e omul cel mai de seamă din întreaga lume.

IÎU : Şi îndată după Bouret vii dumneata, nu ?

EL : Da' de unde !

EU : Atunci Palissot ?

EL : Da, Palissot, dar nu singur.

EU : Cine mai e oare demn să-şi împartă cu el al doilea rang ?

EL : Renegatul din Avignon.

EU : N-am auzit încă vorbindu-se despre renegatul din Avignon, dar trebuie să fie un om grozav.

EL : Aşa şi este.

EU : Istoria marilor personaje m-a interesat întotdeauna.

EL : Cred şi eu. Cel despre care e vorba trăia la unul dintre bunii şi cinstiţii urmaşi ai lui Abraham, făgăduiţi tatălui credincioşilor în număr egal cu numărul stelelor.

EU : La un evreu ?

EL : Da, la un evreu. Dobîndise mai întîi mila, apoi bunăvoinţa şi, în cele din urmă, încrederea cea mai deplină a evreului; fiindcă aşa se întîmplă întotdeauna : ne bizuim atîta pe binefacerile noastre, încît rareori ne mai ascundem tainele faţă de cei pe care i-am copleşit cu bunătăţi; şi atunci cum să nu existe ingraţi, cînd chiar noi îi îndemnăm pe oameni să fie aşa, nepedepsiţi ? Iată o cugetare adevărată, pe care evreul nostru nu s-a priceput s-o facă. El îi mărturisi, deci, renegatului că nu-şi simte cugetul curat, cînd gustă carne de porc. Ai să vezi cîte foloase a ştiut să tragă din mărturisirea asta o minte isteaţă. Se mai scurseseră cîteva luni, în timpul cărora renegatul nostru îşi spori dovezile de fidelitate ; cînd crezu că evreul e cu totul mişcat, robit, convins pe de-a-ntregul T— prin silinţa pe care şi-o dădea el — că n-are alt prieten mai bun în toate triburile.lui Israel... Admiră, te rog, grija deosebită a renegatului ! Nu se grăbeşte de loc ; lasă para sa se coacă bine, înainte de a scutura creanga ; prea mult zel ar fi putut să-i ducă de rîpă planul. De obicei, măreţia caracterului rezultă din cumpănirea firească a mai multor însuşiri potrivnice.

EU : Ei, lasă cugetările şi spune-mi mai departe povestea.

EL : Nu se poate, fiindcă există zile cînd sînt nevoit să cuget. E o boală care trebuie lăsată să-şi urmeze cursul ei. Unde ajunsesem ?

EU : La prietenia statornicită de-a binelea între evreu şi renegat.

EL : Atunci para se copsese... Dar dumneata nu mă asculţi de loc ; la ce te gîndeşti ?

EU : Mă gîndeam la cît de inegal iţi este tonul : cînd sus, cînd jos.

EL : Oare tonul omului vicios poate fi mereu acelaşi ?.. Aşadar, într-0 seară renegatul vine la prietenul său. Părea înspăimîntat, abia vorbea, avea faţa pală ca moartea şi tremura din toate încheieturile.

— Ce ţi s-a întîmplat ? îl întrebă evreul.

— Sîntem pierduţi.

— Pierduţi ? Cum se poate ?

— îţi fepun că sîntem pierduţi, fără putinţă de scăpare.

— Vorbeşte lămurit.

— O clipă, să-mi mai treacă spaima.

— Hai, vino-ţi in fire, îi spuse evreul. în loc să-i fi zis : „Mare pungaş mai eşti ; habar n-am ce veste mi-aduci, dar eşti un mare pungaş şi te prefaci că eşti îngrozit".

EU : De ce-ar fi trebuit să-i vorbească aşa ?

EL : Fiindcă renegatul se prefăcea şi întrecuse măsura ; pentru mine e limpede, şi nu mă mai tot întrerupe. „Sîntem pierduţi... pierduţi... fără putinţă de scăpare !“ Oare nu simţi prefăcătoria acestui *pierduţi* care se repetă ?... „Un trădător ne-a denunţat sfintei Inchi- ziţii, pe dumneata ca evreu, iar pe mine ca renegat, ca

• renegat ticălos...“ Iată cum trădătorul nu se sfieşte să folosească cuvintele cele mai cumplite. Iţi trebuie mult mai mult auraj decît crezi ca să-ţi poţi spune pe nume; nici n-ai idee cît te costă să ajungi pînă acolo !

EU : Sigur că n-am idee. Şi renegatul acela nemernic ?

EL : E prefăcut, dar are o prefăcătorie foarte dibace. Evreul se sperie, îşi smulge barba, se tăvăleşte pe jos, îi şi vede pe zbiri la uşă, se şi vede gătit cu *san benito* îşi vede autoclafe-ul - pregătit.

— Prietene, dragul şi singurul meu prieten, ce-i de făcut ?

— Ce-i de făcut ? Să ieşim în lume, să ne prefacem că sîntem cum nu se poate mai liniştiţi, să ne purtăm ca şi cum nu s-ar fi întîmpat nimic. Cercetarea Inchiziţiei e tainică, dar înceată ; trebuie să folosim răgazul pe care ni-1 dă şi să vindem tot. Am să închiriez eu sau am . să pun pe altcineva să ne închirieze o corabie, da, am să pun pe altcineva, e mai bine aşa ; o să ducem pe corabie toată averea dumitale! fiindcă mai ales cu averea dumitale au ei ce au ; şi-o să plecăm amîndoi, să căutăm sub alt cer libertatea de a-1 sluji pe Dumnezeu şi de-a urma în linişte legea lui Abraham şi a cugetului nostru. In împrejurările primejdioase prin care trecem, cel mai de seamă lucru e să nu ne dăm de gol.

Zis şi făcut. Plătesc corabia şi urcă pe ea merinde şi marinari ; averea evreului e dusă pe bord ; a doua zi, în zori, vor ridica pînzele, vor putea prinzi veseli şi vor putea dormi fără grijă ; mîine vor scăpa de prigonitori. în timpul nopţii, renegatul se scoală, jefuieşte portofoliul, punga şi giuvaerurile evreului, se urcă pe bord. şi p-aci ţi-e drumul... Dar crezi că asta e totul ? Aş ! N-ai ghicit. Cînd mi s-a povestit mie întîmplarea, eu am ghicit ceea ce dumitale nu ţi-am spus, ca să-ţi încerc agerimea minţii. Bine ai făcut că ai rămas om cumsecade, căci n-ai fi fost în stare decît de găinării mărunte. Nu-i vorbă, pînă aici nici renegatul n-a fost decît un biet pungaş, căruia nimeni n-ar fi dorit să-i semene. Măreţia răutăţii lui stă în faptul că l-a denunţat el însuşi pe bunul său prieten israelit, care fu înhăţat 'chiar a doua zi de sfînta Inchiziţie, iar peste vreo cîteva zile fu ars pe un ruguleţ de mai mare dragul. Şi astfel renegatul stăpîni în tihnă averea urmaşului blestemat al celor ce l-au sacrificat pe Mîntuitor.

EU : Nu ştiu ce mă îngrozeşte mai mult: mîrşăvia renegatului dumitale sau tonul cu care povesteşti asemenea fapt ?

EL : Păi tocmai asta imi spuneam şi eu : cruzimea acţiunii te face să treci dincolo de dispreţ, iată de ce am fost sincer. Am vrut să-ţi dai seama cît de neîntrecut sînt în arta mea, să-ţi şmulg mărturisirea că sînt cel puţin

original în josnicie, să iau loc în mintea dumitale printre marile secături şi apoi să-mi strig : *Vivat Masca- rillus, jourbum imperator*[1] *!* Haide, fii vesel, domnule filozof, ţine-mi isonul : *Vivat Mascarillus, fourbum imperator !*

Şi. spunînd aceasta, începu să cînte o fugă cu totul ciudată ; melodia era cînd gravă şi plină de măreţie, cînd uşoară şi zburdalnică ; uneori Rameau imita partea basului, alteori imita vocile de sus ; îmi făcea semn cu braţele, indicîndu-mi prin alungirea gîtului părţile de *tenuto,* şi îşi cînta, îşi compunea lui însuşi, un cînt triumfal din care se vădea că e mult mai priceput în muzică bună decît în bunele moravuri.

Nu mai ştiam dacă trebuie să rămîn locului sau să fug, dacă trebuie să rîd sau să mă înfurii ; stăteam acolo cu gîndul de-a abate discuţia spre vreun subiect în stare să alunge groaza care-mi umpluse sufletul. Abia mai puteam îndura prezenţa unui om care cerceta o faptă oribilă. o ticăloşie îngrozitoare, aşa cum un cunoscător în ale picturii sau poeziei ar examina frumuseţile unei lucrări de ■ artă, sau aşa cum un moralist ori un istoric ar da la iveală şi ar desluşi împrejurările în care s-a petrecut o faptă eroică. Mă posomorisem, fără să vreau ; el observă şi-mi spuse :

EL : Ce ai ? Nu cumva ţi-e rău ?

EU : Nu mă simt tocmai bine ; dar o să-mi treacă.

EL : Ai aerul îngrijorat al unui om bîntuit de idei negre.

EU : Aşa e...

După ce am tăcut amîndoi cîteva clipe, în care timp el s-a plimbat fluierînd şi cîntînd, m-am gîndit să aduc din nou vorba despre talentul lui. De aceea, l-am întrebat :

EU : Şi acum ce faci ?

EL : Nimic.

EU : Asta e foarte obositor.

EL : Eram şi aşa destul de prost, dar m-am mai dus să ascult muzica lui Duni[2] şi a celorlalţi autori tineri de pe

1 Frază folosită de Moliere *(L'Etourdi,* II, B) şi insemnlnd : Trăiască Mascarillus, împăratul şmecherilor.

2 Kgidio Rotnoaldo Duni (1709—1775) compozitor italian, a scris opere cu subiecte istorice şi mitologice printre care *Neron, Artaxerxe* etc. Incepind de pe la 1733, trăieşte la Paris, avînd un rol foarte important in afirmarea şi dezvoltarea operei-comice franceze. în operele lui apar ca eroi pozitivi oameni din popor <ţărani. meseriaşi etc.) şi se dezvoltă elemente de dramatism cu

la noi, şi ea m-a dat gata.

EU : Va să zică, nu eşti împotriva genului acestuia de muzică ?

EL : Fără îndoială că nu.

EU : Şi găseşti frumuseţe în noile cînturi ?

EL : Mai e vorbă! Pe cinstea mea, poţi să fii sigur că găsesc. Ce frumos se declamă ! Cît adevăr şi cîtă expresie au !

EU : Orice artă de imitaţie îşi are modelul ei în natură. Care e modelul muzicianului, atunci cînd compune un cînt ?

EL : De ce n-am lua lucrurile ceva mai de sus ? Ce este melodia ?

EU : Ca să-ţi spun drept, întrebarea asta mă depăşeşte. Aşa sîntem toţi : ţinem minte numai cuvintele, pe care credem că le înţelegem, din pricină că le întrebuinţăm adesea şi le folosim exact; iar în cap n-avem decît noţiuni nedesluşite. Să nu-ţi închipui că atunci cînd pronunţ cuvîntul cînt eu am o noţiune mai clară decît ai dumneata sau majoritatea semenilor dumitale cînd spun : faimă, *defăimare, onoare, viciu, virtute, modestie, cuviinţă, ruşine, ridicol.*

EL Cîntul e o imitare, prin sunete, a unei scări inventate de artă sau inspirate de natură, cum vrei s-o iei; sau o imitare, fie prin voce, fie prin instrument, a zgomotelor fizice şi a accentelor pasiunii. .Vezi că, schimbînd

ceea ce se poate schimba înăuntrul ei, definiţia se va potrivi întocmai picturii, oratoriei, sculpturii şi poeziei. A-'cum. să ne întoarcem la întrebarea dumitale : care este modelul muzicianului sau al cîntului ? E declamaţia, dacă avem de-a face cu un model viu şi înzestrat cu gîndire ; e zgomotul, dacă avem de-a face cu un model neînsufleţit. Trebuie să privim declamaţia ca pe o linie, iar cîntul ca pe o altă linie, care ar şerpui peste cea dintîi. Cu cît declamaţia aceasta, tip al cîntului, va fi mai puternică şi mai reală, cu atît cîntul care i se potriveşte o va întîlni în mai multe puncte, cu atît va fi mai adevărat şi mai frumos ; iată ce au simţit foarte bine tinerii noştri muzicieni. Cînd auzi: Sînt *un biet om* *, ţi

---

■caracter realist. S-a bucurat de preţuirea multor literaţi, printre care şi Diderot.

se pare că recunoşti plîngerea unui avar ; dacă avarul nu cîntă, fără îndoială că pe tonurile acestea vorbeşte el pămîntului, cînd îi încredinţează aurul său şi-i spune : O, *pămint, primeşte-mi comoara*[1]. Iar fetiţa care simte că-i bate inima şi se roşeşte, fetiţa care se tulbură şi-l roagă pe monsenior, s-o lase să plece, oare s-ar exprima ea altfel ? Există tot felul de caractere în lucrările despre care-ţi vorbesc, există în ele o nesfîrşită varietate a declamaţiei ; asta e ceva măreţ, ţi-o spun eu. Hai, ascultă bucata în care tînărul, simţindu-şi moartea apropiată, strigă : *Sufletu-mi piere !* Ascultă melodia, ascultă muzica, şi ai să-mi spui după aceea dacă vocea unui muribund se deosebeşte de întorsăturile cîntului ; vei vedea dacă linia melodiei nu coincide în întregime cu linia declamaţiei. Nu-ţi spun nimic despre măsură, oare e şi ea una dintre condiţiile cîntului, îţi vorbesc numai despre expresie, şi nimic nu-i mai limpede decît următoarele cuvinte citite de mine, undeva : *Musices seminarium* ac- *centus,* accentul este răsadniţa melodiei. Dă-ţi acum seama cît e de greu şi ce însemnătate are să ştii să fad cum trebuie recitativul[2]. Nu există arie frumoasă din care să nu se poată face un recitativ frumos, şi nu există recitativ frumos din care un om iscusit să nu poată face o arie frumoasă. Nu vreau să spun neapărat că un om

1 comedie in doufi acte, cu muzică de Duni.

2 Idem.

3 * Un mod de a cînta.

care recită bine va şi cînta bine ; dar m-aş mira dacă unul care cîntă bine nu va şti să recite în acelaşi fel. Şi te rog să cirezi tot ce ţi-am spus, fiindcă e adevărul curat.

EU : Mi-ar place grozav să te cred, dar vezi că mă împiedică ceva.

EL, : Ce te împiedică ?

EU : Iată : dacă muzica asta e sublimă, atuaci muzica divinului Lulli, a lui Campra ^ a lui Destouches[2], a lui Mouret[3] şi chiar, între noi fie vorba, muzica scumpului dumitale unchi înseamnă că e cam searbădă.

EL : (apropiindu-se de urechea mea, îmi răspunnse) ; N-aş vrea sâ mă audă nimeni, fiindcă sînt pe-aici o mulţime de oameni care mă cunosc ; dar chiar că e searbădă. Şi asta o spun încet, nu fiindcă m-aş sinchisi de scumpul meu unchi. *Scump,* vorba vine. E nesimţitor ca un pietroi şi nu mi-ar da un pahar cu apâ, măcar de m-ar vedea scoţînd limba de-un cot; dar degeaba a compus el: *Hon, hon, hin, htn, tu, tu, tu, turlututu*, în septimă, în octavă, cu un tărăboi drăcesc ; cei care încep să se priceapă, şi nu mai iau de loc tărăboiul drept muzică, nu se vor împăca niciodată cu asta. Ar trebui ca printr-o ordonanţă poliţienească să se interzică tuturor, oricît de sus- puşi sau de umili ar fi, să mai cînte *Stabat-ul* lui Pergo- lese Iată un *Stabat* care ar trebui ars de mîna călăului.

Pe legea mea, ne-au dat destule picioare în spate bufonii ăştia cu a lor *Slujnică stăpină* sau cu *Tracallo*. Pe vremuri un *Tancred,* un *Issâ, o Europă galantă, Indiile, Castor, Talentele lirice* [1] se jucau cite patrucinci luni ; era greu de prevăzut cit vor ţine reprezentaţiile Armidei[2]; acum toate cad, unele peste • altele, ca un castel din cărţi de joc. Din pricina asta

---

1 Andre Campra (1660—1744) — compozitor francez. Dintre lucrările lui citäm: *Europa* galantă, *Carnavalul din Veneţia, Muzele, Tancred, Telemac* etc.

2 Andre Destouches (1672—1749) — după o călătorie ca misionar, in Siam, devine muşchetar, apoi. în 1696, părăseşte armata. Campra introduce in opera sa *Europa galantă* citeva arii de Destouches şi-l ajută pe acesta să scrie *Isse,* operă foarte apreciată la vremea ei. Destouches a compus şi alte opere, printre care citäm: *Carnavalul şi nebunia* (1704), *Telemac* (1714), *Semi'aviida* (1718) etc.

Rebel şi Francoeur[1] sînt foc şi pară. îi auzi spunînd că totul e pierdut, că sînt ruinaţi şi că de li s-o mai îngădui multă vreme să'cînte pîrldtilor ăstora, buni de bîlci, se duce dracului muzica naţională, iar Academiei regale din fundătură[2] nu-i rămîne decît să-şi tragă obloanele. în spusele lor e un pic de adevăr. Bătrînele peruci care vin acolo de vreo treizeci-patruzeci de ani, în fiecare vineri, în loc să se distreze ca altădată, se plictisesc şi cască fără să prea ştie de ce, se tot întreabă şi nu prea ştiu să-şi răspundă. De ce nu mă întreabă pe mine ! Precizarea lui Duni se va împlini, şi, aşa dim merg lucrurile, să mor dacă peste patru sau cinci ani, socotind de la *Pictorul îndrăgostit de modelul său, o* să se mai audă vreun miorlăit măcar în faimoasa fundătură. Sărmanii de ei! Şi-au lăsat baltă simfoniile proprii, ca să cînte simfonii italiene. Au crezut că-şi vor deprinde urechile cu ele, fără să-şi schimbe cît de cît muzica vocală, ca şi cum simfonia (neuitînd o oarecare destrăbălare inspirată de mărimea instrumentelor şi de mobilitatea degetelor) n-ar fi pentru cînt ceea ce cîntul este pentru declamaţia reală ;• ca şi cum vioara n-ar fi maimuţa cîntăreţului, care la rîn- dul lui va deveni maimuţa viorii-, într-o bună zi. cînd dificitul va înlocui frumosul. Cel care l-a cîntat primul pe Locatelli a fost apostolul muzicii noi. S-o spună altora ; au crezut că ne vor obişnui cu imitarea accentelor pasiunii sau a fenomenelor naturii prin cînt, voce şi instrument, fiindcă asta e toată desfăşurarea şi obiectul muzicii, şi că noi ne vom păstra mai departe gustul pentru zboruri, lănci, glorii, triumfuri, victorii ? Vezi, Ioane, dacă vin ! [3] Şi-au închipuit că vor plînge sau că vor rîde la scena de tragedie sau de comedie muzicală, că vor putea asculta sunetele mîniei, ale geloziei, plîngerile adevărate ale iubirii, ironiile, glumele teatrului italian sau franţuzesc şi că în acelaşi timp vor rămîne

---

1 Jean-Joseph Mouret (1682—1738) — a scris opere, balete etc., într-un stil care, ca formă, se depărta de stilul tradiţional al lui Lulli.

2 E vorba de *Stabat-mater,* poem religios, scris In ritm de cîntare plană şi analogic imnului, care se cintă în bisericile catolice in vinerea Paştilor. Compozitorul italian Giovanni Battista Pergolese (1710—1736), a scris, în afara muzicii de operă, importantă pentru începuturile operei-comice franceze, şi un *Sta*bot-

3 Refrenul unui cintec vechi, de La Motte.

admiratori, ai Ra. *gondei*[1] sau ai *Plateei*[2]. Mofturi, toate, nici vorbă. Să simtă la tot pasul cu cîtă uşurinţă, cu cîtă mlădiere şi dulceaţă se potriveşte armonia, prozodia, elipsele şi inversiunile limbii italiene cu arta, cu mişcarea, cu expresia, cu întorsăturile cîntului şi du valoarea măsurată a sunetelor şi să n-aibă habar cît de aspră, înăbuşită, greoaie, apăsătoare, dăscălească şi monotonă e propria lor limbă ! Ei, da, da ; şi-au vîrît în cap că după ce-şi,vor amesteca lacrimile cu plînsetele unei mame deznădăjduite de moartea fiului ei, după ce se vor cutremura ascultînd cum un tiran porunceşte să se săvîrşească o crimă, după toate astea nu ee vor plictisi de propriile lor feerii, de mitologia lor searbădă, de micile lor madrigaluri duloege, care dovedesc în acelaşi timp şi prostul gust al poetului, şi mizeria artei care li se potriveşte. Bieţi naivi ! Ceea ce îşi închipuie ei nu există, şi nici nu poate exista ; adevărul, bunul, frumosul îşi au drepturile lor, care pot fi tăgăduite, dar în cele din urmă sfîrşesc prin a fi admirate ; ceea ce e lipsit de ele (poate fi admirat un timp, dar pînă la urmă te face să căşti. Căscaţi deci, domnilor, căscaţi în voie, nu vă sfiiţi. Domnia naturii şi a trinităţii mele, veşnic nebiruită de porţile iadului : adevărul-tată. zămislind bunul care îi este fiu, din care purcede frumosul ca un fel de duh-sfînt; domnia naturii şi a trinităţii acesteia se statorniceşte încetul cu încetul. Zeul străin se aşază smerit pe altar, lîngă idolul ţării ; încet-încet el prinde puteri ; într-o bună zi îşi împinge camaradul cu cotul, şi, bîldîbîc.

iată idolul prăbuşit. Tot aşa se zice că au sădit iezuiţii creştinismul în China şi în Indii; şi degeaba îi auzi pe jansenişti spunînd : cea mai bună metodă politică pare a fi aceea care merge spre scop, fără zgomot, fără vărsare de sînge, fără martiri, fără să clintească un fir de păr măcar.

EU : Ai judecat cum trebuie aproape tot ce mi-ai spus.

EL : Am judecat ? Cu atît mai bine. Să mă ia naiba dacă am făcut-o cu dinadinsul. Mi-a venit aşa, pe negîndite. Fac la fel cum au făcut muzicanţii din fundătură, cînd s-a ivit unchiul meu : dacă am nimerit-o, să fiu să-

---

1[J] *Iubirile Rogondei* — comedie lirică in trei acte, cuvinte do Tîestouches, muzica de Mouret (1742).

2 *Plateea sau Junona geloasă* — balet de Rameau, reprezentat pentru prima oară în 1749.

nătos ! Un ucenic de cărbunar o să vorbească totdeauna despre meseria lui mai cu pricepere decît toată Academia şi decît toţi Duhamelii[1] din lume.

Apoi începu să se plimbe pe neaşteptate, mormăind în gîtlej cîteva din ariile *Insulei Nebunilor,* din *Pictorul îndrăgostit de modelul său,* din *Potcovarul,* din *Pricinaşa,* începu să-şi înalţe mîinile şi ochii spre cer. strigînd din cînd în cînd : „Şi se mai întreabă unii dacă muzica asta e frumoasă ! Pe toţi dracii ! Auzi vorbă : dacă e frumoasă ! Cum poate cineva sâ aibă două urechi şi să mai pună o asemenea întrebare ?" începu să se înflăcăreze şi să dnte încetişor, să-şi ridice glasul pe măsură ce se înflăcăra mai tare, să facă tot felul de gesturi, să-şi schimonosească obrazul şi trupul; şi mi-am zis : „Aha, iată-1 cum îşi pierde minţile, iată cum se pregăteşte o nouă scenă !"

Intr-adevăr, îşi dădu drumul vocii : Sînt un biet ne fericit... Monseniore, monseniore, lasă-mă să plec... O, pă- mînt, primeşte-mi aurul, păstrează-mi bine comoara, sufletul meu, sufletul meu. viaţa mea! O, pămînt!... Ictd-Z, micul meu prieten, iată-l, micul meu prieten [2] ! Aspettare e non venire !... A Zerbina penserete... Sempre in contrasti

con *te* si sta îngrămădea şi amesteca laolaltă treizeci de opere italiene, franceze, tragice comice, de toate felurile. Cînd cobora pînă în infern, cu o voce de bas-prim, cînd îmi spărgea urechile, ţipînd pînă nu mai putea şi în- cercind să ia un falset ; imita mersul, ţinuta, gesturile diferitelor personaje pe care le interpreta ; era rînd pe rînd furios, potolit, trufaş, rînjit. Cînd imita o fată care plîngea, şi făcea asta cu toată graţia afectată, cînd devenea preot, rege, tiran, amenința, poruncea, se mînia, era sclav, se supunea, se potolea, deznădăjduia, jelea, rî- dea ; păstrînd totdeauna tonul, măsura, sensul cuvintelor şi caracterul ariei.

Şahiştii îşi lăsară jocurile şi se strînseră în jurul lui ; trecătorii, atraşi de zarvă, se îngrămădeau la ferestrele cafenelei. Rîdeau toţi, de se cutremurau pereţii. El nu-şi dădea seama de nimic şi cînta mai departe, cuprins de

---

1 Duhamel du Monceau (1709—1782) — botanist, membru al Academiei de ştiinţe, autor a numeroase manuale, printre care şi *Meseria cărbunarului* (1760), colaborator al Enciclopediei. A lăsat un număr imens de lucrări -din cele mai variate domenii.

*3*2 Arie din *Insula nebunilor* de Duni.

3

4

un delir, de un avînt atît de nebunesc, încît mă temeam că n-o să-şi mai vină în fire, că ar trebui zvîrlit într-un cupeu şi dus de-a dreptul la ospiciu, aşa, cîntînd o frîntură din *Lamentaţiile* lui Jomelli[1]. Repeta cu precizie, cu un realism şi cu o căldură de necrezut cele mai frumoase părţi ale fiecărei bucăţi : frumosul recitativ obligat[2], în care profetul deplingea jalea Ierusalimului, îl stropi cu un torent de lacrimi care muie ochii ascultătorilor. Punea în el de toate : delicateţea cîntului, forţa expresiei, durerea. Insista mai ales asupra părţilor în care compozitorul dovedise îndeosebi o mare măiestrie. Iar dacă părăsea partea vocii, o făcea numai ca să redea partea instrumentală, pe care, la rîndul ei, o părăsea pe neaşteptate. ca să revină la voce, înlănţuindu-le una de alta in aşa fel, încît să păstreze legătura şi unitatea întregului ; punînd stăpînire pe sufletele noastre şi ţinîndu-le în starea cea mai ciudtă pe care am simţit-o vreodată. Ii admi

1 Nicola Jomelli (1714—1774) — compozitor din şcoala napolitană. De cel mai mare succes s-au bucurat operele sale *Armida* (1770), *Demafoonte* (1710) şi *Ifigenia in Taurida* (1771); a scris şi un *Mtserere* renumit.

2Termen tehnic.muzical.

ram felul în care cînta ? Da, fără îndoială. Mă cuprinsese mila ? Da, mă cuprinsese. Dar în simţămintele a- cestea se amesteca o umbră de ridicol care le denatura.

Sînt sigur că aţi fi izbucnit în hohote de rîs văzîndu-1 şi ascultîndu-1 cum imita feluritele instrumente : cu obrajii rotunjiţi şi umflaţi şi cu un sunet răguşit şi mo- horît reda cornul şi fagotul; pentru oboi lua un ton răsunător şi nazal; ca să imite instrumentele cu coarde, ale căror sunete căuta să le redea cît mai bine, îşi repezea glasul cu o iuţeală de necrezut, fluiera ca să imite picola, gîngurea ca să imite flautele, striga, cînta, se zvircolea ca un turbat, reprezentînd, el singur, dansatorii, dansatoarele, cintăreţii, cîntăreţele, o orchestră întreagă, o întreagă operă, împărţindu-se în douăzeci de roluri diferite, alergînd, oprindu-se ca un apucat, fulgerînd cu privirea şi făcînd spume la gură.

Se făcuse o căldură îngrozitoare, şi din pricina asta sudoarea care aluneca pe cutele frunţii şi de-a lungul obrajilor lui Rameau se amesteca în pudra căzută de pe păr, îi şiroia şi-i brăzda partea de sus a veşmintelor. Ce nu l-am văzut făcînd ? Plîrigea, rîdea, suspina, privea, fie înduioşat, fie liniştit, fie mînios. Era cînd o femeie înnebunită de durere, cînd un nefericit cuprins de-o groaznici deznădejde ; ne înfăţişa fie un templu care se înalţă, fie păsările care tac în amurg ; fie apele care murmură într-un loc singuratic şi răcoros sau se prăvălesc în torente din vîrfurile munţilor ; era o vijelie, o furtună ; era jalea celor sortiţi pieirii, învălmăşită cu şuierăturile vîntului, cu bubuitul tunetului. Era noaptea cu bezneIe ei, sau timbra şi tăcerea, fiindcă tăcerea însăşi poate fi redată prin sunete. îşi pierduse pe de-a-ntregul minţile.

Apoi, zdrobit de oboseală, asemenea unui om care-şi revine după un somn adînc sau după o buimăceală îndelungată, rămase nemişcat, încremenit, năuc; privea în jurul lui ca un om rătăcit, care încearcă să-şi dea seama unde se găseşte, aştepta să-şi recapete puterile şi minţile ;

îşi ştergea obrajii în neştire. Asemeni celui care, tre- zindu-se, ar da cu ochii de mulţimea strinsă în jurul patului său şi n-ar mai ţine minte de loc, n-ar mai şti ab-

solut nimic din ce a făcut, el strigă îndată : „Ia ascultaţi, domnilor, ce s-a întîmplat ? De ce rîdeţi şi vă miraţi ? Ce s-a întîmplat?..." Apoi adăugă : „Iată ce-ar merita să se cheme muzică şi muzician ! Totuşi, domnilor, unele arii de Lulli nu trebuiesc dispreţuite. Desfid pe oricine să facă mai bine scena din *Ah ! voi aştepta...* fără ca să schimbe cuvintele. Nu trebuiesc dispreţuite unele părţi din bucăţile lui Campra, nici ariile pentru vioară ale unchiului meu, gavotele lui, sau intrările soldaţilor, ale preoţilor şi ale jertfitorilor. *Făclii palide, noapte mai groaznică decît tenebrele... Zeu al Tartarului, Zeu al.uitării* [1]...“ Spunînd acestea îşi întărea glasul, prelungea sunetele ; vecinii ieşeau la ferestre, iar noi ne vîram degetele în urechi. El adăugă : „Asta fiindcă aici e nevoie de plă- mîni zdraveni, de o voce puternică, de respiraţie ; dar mai e puţin pînă la *Adormirea Fecioarei, Postul* şi *Magii s-au dus.* Habar n-au încă despre ce trebuie pus în muzică, şi prin urmare nu ştiu nici ce i se potriveşte muzicianului. Poezia lirică nu s-a născut încă ; dar vor ajunge la ea, tot ascultîndu-1 pe Pergolese, pe Sason'[2], pe Terradeglias [3], Traetta[4] şi pe toţi ceilalţi; vor trebui să ajungă la ea, tot citindu-1 pe Metastasio [5]“.

---

1 Arie din *Castor şi Polux* de Rameau.

2 E vorba d" Hans Hasse (1699—1783), supranumit de italieni *Il Sassone* (Pietroiul).

3 Domenico-Micfcele-Barnaba Terradeglias — renumit compozitor din şcoala napolitană ; născut la Barcelona (1711), mort la Roma (1751) ; moartea pretimpurie pare că a fost urmarea insuccesului operei sale Sestoris.

4 Tommaso Traetta (1727—1779) — a compus 46 de opere cit şi lucrări de muzică religioasă. In 1774 i-a luat locul lui Galuppi, devenind compozitorul curţii Ecaterinei a H-a a Rusiei.

5 E vorba de poetul italian Pietro-Bonaventura Trapassi, supranumit Metastasio (1698—1782), care a fost şi un

EU : Cum adică ? Oare Quinault[1], La Motte[2], Fontenelle n-au înţeles nimic din toate astea ?

EL : Nimic, cînd e vorba de noul stil. In toate poe-. mele lor încîntătoare n-ai să găseşti nici măcar şase versuri la rînd care să poată fi puse pe muzică. Au fost cugetări ingenioase, madrigaluri uşoare, duioase şi delicate.

Dar ca să-ţi dai seama că ele nu fac doi bani pentru arta noastră, cea mai nestăvilită dintre toate artele, mai nestăvilită chiar decît arta lui Demostene, pune să ţi se recite poeziile lor şi vei vedea cît de reci, de neînsufleţite şi de monotone ţi se vor părea. Nu-i nimic în ele care să-i poată sluji drept model cîntului; mai mult mi-ar place să pun pe muzică maximele lui la Rochefoucauld sau cugetările lui Pascal. Linia care ni se potriveşte trebuie să fie dictată de strigătul animalic al pasiunii ; simţămintele trebuie să se îmbulzească unele în altele ; fraza trebuie să fie scurtă, sensul tăiat, suspendat; trebuie ca muzicianul să poată dispune de întreg şi de toate părţile lui, să scoată sau să repete un cuvînt, să-i adauge un altul care lipseşte, să-l sucească încoace şi încolo ca pe un polip, fără să-l distrugă ; de-asta poezia lirică franceză e mult mai anevoiasă decît a limbilor care admit inversiunea şi au în ele însele toate aceste posibilităţi... *Sălbati- cule, crudule. împlîntâ-ţi pumnalul în pieptul meu ; sînt gata să primesc lovitura mortală ; loveşte, îndrăzneşte... Ah* ? *îmi pierd firea, mor... Un tainic foc mi se aprinde-n* simţuri... *Iubire crudă, ce-ai cu mine* ?... *Lasă-mi blinda pace care-mi plăcea atît... Redă-mi judecata...* Pasiunile trebuie să fie puternice; sensibilitatea muzicianului şi a poetului liric trebuie să fie nemărginită... Aria e aproape întotdeauna peroraţia scenei. Ne trebuiesc exclamări, interjecţii, opriri, întreruperi, afirmări, negaţii; chemăm, invocăm, strigăm, gemem, plîngem, rîdem din toată inima. N-avem nevoie de glume, de epigrame, de idei ingenioase ; ele n-au nimic a face cu firea simplă, şi să nu credeţi că jocul actorilor de teatru şi declamaţia lor ne pot servi

drept modele. De loc ! Pentru noi ar trebui să fie mai energice, mai puţin meşteşugite, mai reale ; vorbirea simplă, felul cum se exprimă în mod obişnuit pasiunea ne sînt cu atît mai necesare, cu cît limba va fi mai monotonă şi mai puţin accentuată; strigătul animalic sau al omului pasionat le va da acest aer de adevăr.

Pe cînd îmi vorbea astfel, mulţimea care ne înconjurase pînă atunci se retrăsese, fie din pricină că nu înţelegea nimic, fie din pricină că nu dădea atenţie spuselor

lui, fiindcă, în general, copilului, asemeni omului, şi omului, asemeni copilului, îi place mai mult să se distreze decît să înveţe ceva ; fiecare se aşezase la locul lui, iar noi rămăsesem singuri in ungherul nostru. Stînd pe o laviţă, cu capul sprijinit de zid, cu braţele atîrnînd în jcs, cu ochii pe jumătate închişi, el îmi spuse :

EL : Nu ştiu ce am ; cînd am venit aici mă simţeam odihnit, bine dispus, şi acum iată-mă frînt, dărîmat, ca şi cum aş fi mers zece leghe pe jos ; m-a apucat aşa, dintr-o dată.

EU : N-ai vrea să bei ceva ?

EL : Cu plăcere. Sînt cam răguşit, nu mai am putere şi mă doare puţin pieptul. Aşa mă apucă în fiecare zi, din senin, fără să ştiu de ce.

EU : Ce vrei să bei ?

EL : Mi-e totuna ; nu sînt mofturos ; nevoia m-a învăţat să mă deprind cu toate.

Ni se aduce bere şi limonadă ; el umple un pahar mare din care bea de două sau de trei ori la rînd ; apoi, ca ţi cum i-ar fi revenit puterile, tuşeşte tare, se scutură şi reîncepe :

EL : Oare după părerea dumitale, mărite filozof, nu e cu totul ciudat că un străin, un italian, un Duni, vine şi ne învaţă să ne punem în valoare muzica şi să ne supunem cîntul la toate mişcările, la toate măsurile, la toate intervalele, la toate declamările, fără să stricăm prozodia ? Doar nu era cine ştie ce mare lucru s-o facem noi singuri. Oricine a ascultat un pîrlit cerînd de pomană pe drum, un om cuprins de mînie, o femeie geloasă şi furioasă, un amant deznădăjduit, un linguşitor îndulcin- du-şi glasul, tărăgănindu-şi cu o voce mieroasă silabele, într-un cuvînt oricine a ascultat glasul unei pasiuni omeneşti, oricare ar fi ea, dar capabilă prin forţă să fie luată drept model de un muzician, ar trebui să observe două lucruri : mai întîi că silabele lungi sau scurte n-au de loc o

---

libretist fecund.

1 Philippe Quinault (1635—1688) — poet francez, ca şi *Fonte- rtelle* şi *La Motte* a scris cea mai mare parte a versurilor pentru operele lui Lulli, Campra, Destouches etc.

2 Houdar La Motte (1678—1731) — poet şi fabulist francez.

durată fixă şi nici măcar nu există un raport determinat între duratele lor ; că pasiunea dispune aproape cum vrea ea de prozodie ; că ea face intervalele cele mai mari şi că acela care strigă în culmea durerii : „Ah ! Cît sînt de nefericit !“ ridică silaba exclamării la tonul cel mai înalt şi mai ascuţit, şi le coboară pe celelalte la tonul cel mai grav şi mai jos, luînd octava sau chiar un interval mai mare şi dind fiecărui sunet cantitatea care se potriveşte întorsăturii melodiei, fără ca să supere urechea, fără ca nici silabele lungi şi nici cele scurte să fi păstrat lungimea sau scurtimea vorbirii liniştite. Sînt departe timpurile cînd citam ca pe nişte minuni ale declamaţiei muzicale paranteza *Armidei: Învingătorul lui Renaud (dacă-l poate învinge cineva)* sau *Să ne supunem, fără cîrtire* din *Indiile galante.* în clipa de faţă, minunile astea mâ fac să ridic din umeri, cu milă. Nu ştiu unde va ajunge arta, aşa cum a pornit-o. In aşteptare, să mai bem o înghiţitură...

Bău două-trei înghiţituri, fără să ştie ce face. S-ar fi înecat, tot aşa cum se sfîrşise de oboseală, fără să-şi dea seama, dacă nu i-aş fi luat din faţă sticla pe care o căuta, cu gîndul la cine ştie ce. Apoi i-am spus :

EU : Cum se face ică, deşi ai un simţ atît de fin, o sensibilitate atît de mare pentru frumuseţile artei muzicale, eşti atît de orb faţă de frumuseţile morale şi atît de nesimţitor la farmecele virtuţii ?

EL : S-ar părea că unii au un simţ care mie îmi lipseşte, o coardă care nu mi-a fost dată, o coardă moale, pe care, oricît ai cîupi-o, vibrează; sau poate e de vină faptul că am trăit întotdeauna printre muzicieni buni şi oameni răi, de la care m-am ales cu o ureche foarte fină, în timp ce inima mi-a asurzit. Şi-apoi mai e şi ceva moştenit : sîngele tatei şi sîngele unchiului meu e acelaşi: sîngele meu e acelaşi cu al tatei; molecula paternă era dură şi mărginită, şi blestemata asta de moleculă primă şi-a asimilat tot restul.

EU : îţi iubeşti copilul ?

EL : Ce întrebare ! Sălbăticuţul! Sînt nebun după el.

EU : Şi nu cauţi, cu toată seriozitatea, să opreşti urmările pe care le-ar putea avea asupra lui blestemata de moleculă paternă ?

EL : Cred că m-aş osteni degeaba. Dacă îi e hărăzit să devină om de treabă, osteneala mea nu i-ar dăuna ; dar dacă molecula vrea să facă din el o haimana ca taică-su, osteneala pe care mi-aş da-o ca să-l fac om cumsecade i-ar fi foarte dăunătoare. Dacă educaţia s-ar pune fără încetare de-a curmezişul înclinării moleculei, copilul s-ar simţi ca tras de două forţe potrivnice şi ar merge cu totul pieziş pe drumul vieţii, aşa cum văd că merg nenumăraţi alţii, la fel de stângaci şi în bine, ca şi in rău. Unui asemenea om noi îi dăm cea mai cumplită poreclă din cîte există : spunem că este *un specimen,* porecla asta însem- nind şi mediocritate şi ultimul hal de dispreţ pe care personajul îl merită. O mare secătură e o mare secătură, dar nu e un *specimen.* Va trece timp îndelungat, copilul îşi va pierde cei mai frumoşi ani, pînă să fie stăpînit de molecula paternă şi mînat de ea la josnicia deplină în care mă găsesc eu ; deocamdată îl las în pace, îl las să se dezvolte în voie. îl cercetez : e de pe acum mîncăcios. pişicher, pungaş, leneş, mincinos ; mă tem că aşchia n-o să sară departe de trunchi.

EU : Şi-o să-l faci muzician, ca să nu-şi piardă nimic din asemănare ?

EL : Muzician ! Muzician ! Mă uit uneori la el, scrîş- nesc din dinţi şi-i spun : dac-ai să înveţi măcar o singură notă în viata ta. cred c-am să-ţi sucesc gitul.

EU : Şi de ce, mă rog ?

EL : Fiindcă muzica nu te duce la'nimic.

EU : Ba dimpotrivă, te duce la toate.

EL : Da, te duce atunci cînd eşti desăvîrşit; dar cine poa.te fi sigur că fiul lui va fi desăvîrşit ? Eu aş putea pune rămăşag, pe zece mii contra unu, că al meu nu va fi decît un nenorocit de lăutar prost, ca mine. Ştii oare că mai lesne s-ar putea găsi un copil în stare să conducă un regat, să fie un mare rege

decît un mare violonist ?

EU : Mi se pare că talentele plăcute, chiar dacă sînt mediocre, îl duc repede pe om la bogăţie, cînd trăieşte în mijlocul unui popor lipsit de moravuri, căzut în destrăbălare şi în lux.

Eu, unul, am auzit o discuţie între un fel de protector şi un îel de protejat. Acesta din urmă fusese îndrumat spre protector ca spre un om de bine, care l-ar fi putut ajuta :

— La ce te pricepi, domnule ? îl întrebă protectorul.

— Ştiu puţină matematică.

— N-ai decît să predai matematicile ; după ce-ai să baţi zece sau doisprezece ani toate noroaiele Parisului, ai să ai un venit de trei-patru sute de livre.

— Am studiat legile şi mă pricep in chestiuni de ' drept.

— Dacă Puffendorf şi Grotius [1] ar învia, ar crăpa a- mîndoi de foame, la marginea drumului.'

— Cunosc foarte bine istoria şi geografia.

— Dacă ar exista părinţi dornici să dea o creştere aleasă copiilor lor, ai scăpa de griji ; dar asemenea părinţi nu există.

— Sînt muzician destul de bun.

— Eh, de ce n-ai spus aşa de la început ? Şi ca să dovedesc ce-ţi poate aduce talentul ăsta, iată : am o fiică, vino zilnic între orele şapte jumătate seara şi nouă ; ai să-i dai lecţii, iar eu îţi voi plăti douăzeci şi cinci de ludovici pe an ; vei lua, împreună cu noi, şi micul dejun, şi prînzulj şi gustarea, şi cifia ; restul zilei va fi al dumitale, şi îl vei folosi după plac.

EL : Şi ce-a devenit omul acela ?

EU : Dacă s-ar fi purtat cum trebuie, pesemne că s-ar fi îmbogăţit ; e singurul lucru care te interesează, nu-i aşa ?

EL : Aur, aur, fără îndoială ; aurul e totul; iar restul fără aur nu-i nimic. De aceea, în loc să-i

---

1 Grotius (1583—1645) şi Puffendorf (1632—1694) — vestiţi jurisconsulţi din secolul al XVIII-lea.

îmbuib capul copilului cu maxime înţelepte, pe care va trebui să le uite ca să nu rămînă un biet pîrlit, de cîte ori mi se-ntîmplă să am un ludovic, şi asta nu mi se-ntîmplă prea des, mă aşez în faţa lui, scot ludovicul din buzunar, i-1 arăt plin de admiraţie, ridic ochii spre cer, aplec ludovicul spre băiat şi. ca să-l fac să înţeleagă şi mai bine încă importanţa piesei sfinţite, îi îngîn, îi arăt cu degetul toate cîte se pot dobîndi cu bani : o cămăşuţă frumoasă, o scufiţă ca lumea, un biscuit gustos ; apoi îmi pun ludovicul în buzunar, mă plimb mîndru, îmi salt pulpanele vestei, mă bat cu palma peste buzunăraşe ; şi aşa îl fac să priceapă că din ludovicul de acolo se naşte încrederea pe care mi-o vede.

EU : Nici că s-ar putea mai bine ; dar dacă se întîm- plă ca într-o bună zi, pătruns de valoarea ludovicului...

EL : Te înţeleg. Atunci n-o să am încotro, va trebui să închid ochii ; nu există principiu moral care să nu-şi aibă neajunsurile lui. La urma urmei, m-aş necăji un sfert de oră, şi gata.

EU : Chiar după ce ţi-am ascultat părerile atît de curajoase şi de înţelepte, rămîn la convingerea că ar trebui să-l faci muzician. Nu cunosc alt mijloc mai rapid de a-i cîştiga pe cei mari, de-a le sluji viciile şi de a-ţi putea folosi viciile proprii.

EL : E adevărat ; dar mă gîndesc la un succes mai grabnic şi mai sigur. Ah ! dacă aş fi avut o fată ! Dar, fiindcă nu fad ce vrei, eşti nevoit să primeşti ce^ţi vine şi să tragi cît mai multe foloase cu putinţă ; pentru asta trebuie să nu dai, prosteşte, unui copil care va trăi la Paris, o educaţie de lacedemonian, aşa cum fac numeroşi părinţi, care, chiar dacă ar dori să-şi nenorocească odraslele, şi tot n-ar găsi ceva mai rău. Dacă educaţia nu-i bună, nu sînt eu de vină, ci moravurile naţiunii mele. Răspundă cine poate ; eu vreau ca fiul meu să fie fericit, adică să fie onorat, bogat şi puternic, ceea ce e cam acelaşi lucru. Cunosc întrucîtva căile cele mai uşoare pentru a merge într-acolo. Şi i le voi arăta de timpuriu. Dacă voi, înţelepţii, mă veţi ţine de rău pentru atîta lucru, mulţimea şi succesele mă vor spăla de păcate. Copilul va avea

aur, ţi-o spun eu, şi, dacă va avea mult, nu-i va lipsi nimic, nici chiar stima şi respectul dumitale.

EU : S-ai[1] putea să te înşeli.

EL : Sau o să se lipsească de ele, ca atîţia alţii.

Cuvintele lui cuprindeau multe din lucrurile acelea pe care oamenii le gîndesc, după care ei se conduc'chiar, dar nu le spun niciodată cu glas tare. într-adevăr, iată deosebirea cea mai de seamă dintre omul meu şi marea parte a semenilor noştri. El îşi mărturisea viciile proprii, vicii pe care le au şi alţii, fără a fi de fel ipocrit. Nu era nici mai mult, nici mai puţin mîrşav decît ei, ci doar mai sincer, mai statornic şi uneori spunea lucruri mai adînci, în depravarea lui. Mă cutremuram gîndindu-mă la soarta copilului cu un astfel de profesor. Nici vorbă că, fiind crescut în idei despre lume luate aidoma după moravurile noastre, va trebui să ajungă departe, dacă nu va fi cumva oprit de timpuriu din drum.

EL : Oh ! nu te teme ; lucrul cel mai important şi mai greu, în privinţa căruia un tată trebuie să se străduiască îndeosebi, nu e să-i dea copilului năravuri care-1 îmbogăţesc, şi nici caraghioslâcuri preţuite de cei mari ; asta o face toată lumea, dacă nu ca mine, din sistem, cel puţin prin pildă şi lecţie. Lucrul cel mai important este să-l deprinzi qu măsura justă, să-l înveţi arta de a se feri de ruină, de dezordine şi de legi. Armonia socială are unele disonanţe pe care trebuie să ştii cum să le mînui, unde să le aşezi, ca să iasă bine. Nu există nimic mai plictisitor decît o suită de acorduri perfecte ; e nevoie de ceva care să aţîţe, să desfacă mănunchiul şi să împrăştie razele.

EU : Foarte bine ; prin comparaţia asta, m-ai readus de la moravuri la muzica de care mă depărtasem fără să vreau ; îţi mulţumesc, fiindcă, la drept vorbind, îmi placi mai mult ca muzician decît ca moralist.

EL : Totuşi, sînt mult inferior în muzică, şi mult superior în morală.

EU : Mă îndoiesc ; dar chiar dacă ar fi aşa, tine seama că eu sînt un om corect şi că nu-ţi împărtăşesc principiile.

EL : Nu te fericesc de loc. Ah ! dacă aş fi avut eu talentele dumitale !

EU : Să lăsăţn în pace talentele mele şi să ne întoarcem la ale dumitale.

EL : Dacă aş fi ştiut să mă exprim ca dumneata ! Dar eu abia dacă am un biet ciripit caraghios, pe jumătate de om bine crescut §i de literart, pe jumătate de tejghetar.

EU :. Eu nu vorbesc frumos ; nu mă pricep decît să spun adevărul, şi asta, după cum ştii, nu merge, întotdeauna.

EL : Dar nu pentru a spune adevărul, ci dimpotrivă, pentru a minţi cum trebuie îţi rîvnesc talentul. Ah ! de-aş şti să scriu, să cîrpăcesc o carte, să tom o epistolă cu dedicaţie, să ameţesc vreun neghiob lăudîndu-i meritele, să mă vîr pe sub pielea femeilor !

EU : Toate astea le ştii de o mie de ori mai bine decît mine ; n-aş fi demn nici măcar să-ţi fiu învăţăcel.

EL : Cîte mari însuşiri pierdute, cîte însuşiri de-al căror preţ habar n-ai!

EU : Culeg tot ce semăn.

EL : Dacă ar fi aşa, n-ai purta o haină atît de grosolană, n-ai purta o vestă de etamină, şi nici ciorapi de lînă, n-ai' purta pantofi atît de greoi, şi nici peruca asta antică.

EU : Sînt de aceeaşi părere cu dumneata ; trebuie să fii tare nepriceput cînd nu eşti bogat, deşi ai făcut orice ca să te îmbogăţeşti; există însă oameni.de felul meu, care nu privesc bogăţia ca pe lucrul cel mai preţios din lume ; oameni ciudaţi.

EL : Chiar foarte ciudaţi ; cu o asemenea fire nu te poţi naşte ; ea se capătă, fiindcă nu există în natură.

EU : în natura omului ?

EL : în a omului ; tot ce trăieşte, şi omul însuşi, caută să trăiască bine pe socoteala cui va aparţine ; sînt sigur că dacă l-aş lăsa in pace pe sălbăticuţul meu, fără să-i spun nimic, ar dori să aibă veşminte bogate, să fie hrănit cum nu se poate mai bine, să fie drag bărbaţilor şi iubit de femei şi să-i adune

toate bucuriile vieţii.

EU : Dacă mielul sălbatic ar fi lăsat de capul lui, dacă şi-ar păstra toată tîmpenia şi dacă ar adăuga la puţina lui minte de prunc violenţa pasiunilor unui om de treizeci de ani, atunci fii sigur că i-ar suci gîtul lui taică-său şi s-ar culca cu maică-sa.

EL : Spusele dumitale dovedesc necesitatea unei e- ducaţii bune ; dar cine a contestat-o oare ? Şi ce înseamnă
o educaţie bună, dacă nu aoeea care duce la tot felul de plăceri neprimejdioase şi fără neajunsuri ?

EU : Sîntem aproape de aceeaşi părere ; dar e mai bine să nu ne explicăm.

EL : De ce ?

EU : Mă tem că nu sîntem de acord decît în apa- renţă şi că. odată intraţi în discuţia despre primejdiile şi neajunsurile care trebuiesc ocolite, n- o să ne mai înţelegem de loc.

EL : Şi ce-i dacă o să fie aşa ?

EU : îţi spun că e mai bine să vorbim despre altceva ; ce ştiu eu despre toate.astea ştii şi dumneata, la fel de bine ; mai lesne poti să-mi arăţi din muzică ce nu cunosc eu şi ştii dumneata. Dragă Rameau, hai să vorbim despre muzică, şi să-mi spui cum se face că, deşi ai atîta uşurinţă de a simţi, de a reţine şi de a reda cele mai frumoase bucăţi ale marilor maeştri, cu tot avîntul pe care ele ţi le insuflă, şi reuşeşti să-l transmiţi şi altora, n-ai compus încă nimic de preţ...

In loc să-mi răspundă, el începu să-şi clatine capul şi, ridicînd un deget spre cer, strigă : „Şi steaua ! Steaua ! Cînd natura i-a zămislit pe Leo [1]. Vinci, Pergo- lese, Duni, ea a surîs. Şi-a luat un aer falnic şi grav al- cătuindu-1 pe scumpul unchi Rameau, care încă vreo zece ani va mai fi numit marelie Rameau şi apoi va fi uitat cu totul. Iar cînd l-a cîrpăcit pe nepotul său, ea s-a strîmbat, şi s-a mai strîmbat o dată, şi încă o dată". Şi, spunînd acestea, îşi schimonosea obrazul în toate felurile : arăta cînd silă, cînd dispreţ, cînd batjocură, părea

1 Leo (1694—1715) — compozitor italian din şcoala napolitană.

că frămîntă între degete o pastă şi că surîde formelor ridicule pe care i le dădea ; după ce făcu asta, aruncă departe de el ciudata figurină, şi spuse : „Aşa m-a făcut şi m-a azvîrlit lîngă alte figurine, unele cu pîntece mari şi zbîrcite, cu gîturi scurte, cu ochi holbaţi, damblagii, altele cu gîturi strîmbe ; printre ele erau u- nele uscate, cu ochiul pătrunzător, cu nasul cîrligat ; toate au început să plesnească de rîs văzîndu-mă, iar eu mi-am pus mîinile în şolduri şi am început să crăp de rîs privindu-le, fiindcă neghiobii şi nebunii îşi rid unii de alţii, se caută şi se atrag. Dacă atunci cînd am ajuns acolo n-am găsit gata făcut proverbul care spune că *banii proştilor sînt bogăţia deştepţilor,* în orice caz trebuia făcut pentru mine. Am simţit că natura pusese bunul meu în pungile figurinelor şi am născocit mii de mijloace ca să-l recapăt".

EU: Cunosc mijloacele astea ; mi-ai vorbit despre ele. şi le-am admirat foarte mult; dar printre atîtea posibilităţi cum de nu te-a atras să faci şi ceva frumos ?

EL : Cam acelaşi lucru l-a întrebat un nobil pe abatele Le Blanc. Abatele spunea : „Marchiza de Pompa- dour mă ia de mină, mă duce în pragul Academiei şi acolo îşi retrage mîna, iar eu cad şi-mi frîng amîndouă picioarele*[1]. Nobilul zice : „Zău, abate, trebuia să te ridici şi să spargi uşa cu capul“. La care abatele îi răspunse : j,Chiar asta am şi încercat ; şi ştii cu ce m-am ales ? Cu un cucui în frunte..."

După ce isprăvi povestioara, omul meu începu să se plimbe cu capul plecat, cu un aer gînditor şi abătut; suspina, plîngea» se căina, îşi înălţa braţele şi ochii, îşi trăgea pumni în cap cu atîta putere, încît mă temeam să nu-şi spargă fruntea, şi adăuga : „Cu toate astea, mi ' se pare că e ceva, aici, înăuntru : dar bat degeaba, zgîlţîi degeaba, nu iese nimic...“ ; şi iar începea să-şi clatine capul, să-şi lovească fruntea cît putea de tare şi să spună : „Sau nu e nimeni înăuntru, sau nu vrea să-mi

1 Piesă de Goldoni, jucată mai intii în Italia şi apoi, în 1761, în Franţa.

răspundă..."

Peste o clipă, îşi lua un aer falnic, îşi ridica frunte?, îşi punea mîna dreaptă pe inimă, umbla de colo- colo şi spunea : „Simt, da, simt...[ii]

Imita un' om furios, indignat, înduioşat, poruncitor, rugător, şi rostea pe neaşteptate vorbele de mînie, de ură, de dragoste ; schiţa pasiunile cu o fineţe şi cu un realism uimitor ; apoi adăuga : „Asta aşa e, nu ? Acum să ţi-o arăt pe cealaltă ; iată ce înseamnă să nimereşti un mamoş care ştie să pricinuiască, să grăbească durerile şi să scoată pruncul. Singur, îmi iau pana, vreau să scriu ; îmi rod unghiile, îmi tocesc fruntea ; bună seara, slugă, zeul e absent ; îmi băgasem în cap că am geniu ; iar după ce scriu un rînd văd în el că sînt un neghiob, un neghiob, un neghiob. Dar cum ai putea să simţi, să te înalţi, să gîndeşti, să zugrăveşti cu vînă, atunci cînd ai a face cu oameni cărora trebuie să le calci pragul ca să poţi mînca ? Cum ai putea, printre cuvintele pe care le spui, pe care le auzi, în mijlocul atîtor trăncăneli : „Astăzi bulevardul era fermecător. Aţi auzit-o pe ţărăncuţa aia din Savoia ? Joacă minunat. Domnul cutare avea cei mai frumoşi cai vineţi-rotaţi care se pot imagina. Frumoasa doamnă cutare a început să se ofilească ; oare la patruzeci şi cinci de ani se mai poate purta o asemenea coafură ? Tînără cutare e plină de diamante care n-o costă nimic...

— Vrei să spui: care o costă... scump ?

— Ba de loc.

— Unde-ai văzut-o ?

— *La Copilul Arlechinului pierdut şi regăsit *.*

— Scena desperării a fost jucată ca niciodată. Paiaţa din bîlci o fi avînd ea voce, nu zic, dar n-are pic de fineţe;, nu *pune pic de suflet. Doamna cutare a născut doi copii odată ; fiecare tată îşi avea copilul lui..." Şi crezi că vorbele astea, spuse, repetate şi auzite întruna, înflăcărează şi duc la lucruri mari ?

EU : Nu ; e mai bine să te închizi în podul dumitale, să bei apă, să mănînci pîine uscată şi să

te cauţi pe tine însuţi.

EL : Se prea poate ; numai că n-am curaj. Şi, la urma urmei, de ce să-mi jertfesc fericirea pentru un succes îndoielnic ? Şi numele pe care îl port ? Rameau !... e supărător să te cheme Rameau. Cu talentul e altfel decît cu nobleţea, oare se moşteneşte şi a cărei glorie creşte trecînd de la bunic la tată, de la tată la fiu, şi de la fiu la nepot, fără ca strămoşul să-i ceară urmaşului său vreun merit; buturuga bătrînă dă lăstari noi, un şir nesfîrşit de proşti, dar ce-are a face ? Cu talentul. însă, nu e acelaşi lucru. Numai ca să ajungi la faima tatălui, eşti nevoit să fii mai priceput decît el; trebuie să fi moştenit din plămada lui... Eu n-am avut parte de ea, dar încheietura mîinii mi s-a dezmorţit, arcuşul merge, Şi-mi scot mincarea : dacă n-am parte de glorie, măcar îmi scot o bucată de pîine.

EU : In locul dumitale, nu m-aş mulţumi numai s-o spun, aş pune-o la încercare.

EL : Şi crezi că n-am încercat ? N-aveam nici cincisprezece ani, cînd mi-am spus pentru prima oară : Ce-i cu tine, Rameau ? visezi ; şi la ce visezi ? Ce mult ai vrea să faci ceva care să stîmească admiraţia întregii lumi... Ei bine, n-ai decît să fluieri şi să-ţi mişti degetele, n-ai decît să-ţi tai o crenguţă şi gata flautul! Mai tîrziu am repetat cuvintele spuse în copilărie, astăzi le mai repet o dată, şi rămîn în preajma statuii lui Memnon *.

EU : Ce Vrei să spui cu statuia lui Memnon ?

EL : Mi se pare că nu-i greu de înţeles. In jurul statuii lui Memnon se mai găseau nenumărate alte statui, şi soarele bătea în toate ; dar statuia lui Memnon era singura care răsuna la atingerea razelor lui. Voltaire e un poet; şi al doilea ? Voltaire ; şi al treilea ? Voltaire ; şi al patrulea ? Voltaire. Un muzician e Rinaldo de Capua ; şi mai e Hasse, şi mai e Pergolese, şi Alberti, şi Tartini, şi Locatelli, şi Terradeglias, şi unchiul-meu, şi micuţul Duni, pe care nu dai două parale cînd îl vezi, dar a cărui

muzică, pe legea mea, e plină de sentiment, de armonie şi de expresie. Ceilalţi, pe lîngă puţinii Mem- noni pe care ţi i-am numit, n.u sînt decît nişte perechi de urechi înfipte la capătul unui ciomag ; şi sîntem atît de prăpădiţi, atît de prăpădiţi, încît lucrul ăsta e o adevărată binecuvintare. Ah, domnule filozof, mizeria e ceva groaznic. O văd ghemuită pe vine, cu gura larg căscată, ca să prindă cîteva picături din apa îngheţată care scapă din butoiul Danaidelor[1]. Habar n-am dacă ea ascute mintea filozofului, dar ştiu că răceşte al naibii capul poetului; sub un asemenea butoi nu se poate cînta bine. Dar e prea fericit cel care poate măcar să stea acolo. Am stat şi eu, dar n-am putut rezista. Mai făcusem o dată Prostia asta. Am călătorit în Boemia, în Germania, Elveţia, Olanda, Flanidra, la mama dracului.

EU : Sub butoiul ciuruit ?

EL : Da, sub butoiul ciuruit. Unui evreu bogat şi risipitor îi plăcea muzica şi nebuniile mele. Cîntam cum dădea Dumnezeu, făceam pe nebunul şi aveam de toate. Evreul despre care îţi vorbesc cunoştea opreliştile religiei lui şi le păzea cu sfinţenie, uneori chiar fată de prieteni şi totdeauna faţă de străini. Odată a avut o păţanie Pe care trebuie să ţi-o povestesc, fiindcă e hazlie.

La Utrecht, trăia o curtezană încîntătoare. Omul nostru se simţi ademenit de farmecele creştinei şi trimise un mijlocitor cu o poliţa destul de ispititoare. Dar fiinţa aceea neobişnuită îi respinse oferta. Evreul se simţi deznădăjduit. Mijlocitorul îi spuse: „De ce te mîhneşti atîta ? Vrei să te culci cu o femeie frumoasă ? Nimic mai lesne ; poţi să te culci chiar cu una şi mai frumoasă decît aceea după care te ţii ; ţi-o cedez, la acelaşi preţ, pe nevastă-mea". Zis şi făcut. Mijlocitorul păstră poliţa, iar evreul meu se culcă cu nevasta acestuia. Sosi apoi ziua de scadenţă ; evreul. lăsă poliţa să fie protestată şi

1pe jumătate dârinnată, avea însuşirea ca, la răsăritul soarelui, să emită un sunet tremurător, datorită trecerii aerului prin crăpă

o declară falsă. Proces. Evreul îşi zicea : „Omul n-o să îndrăznească niciodată să spună cu ce preţ a căpătat poliţa, şi în felul ăsta eu nu voi plăti". La interogatoriu, îl întrebă pe soţ :

— De la cine ai poliţa ?

— De la dumneata.

— Ţi-am dat-o cumva pentru mărfuri trimise ?

— Nu.

— Atunci poate că ţi-am dat-o pentru unele servidi Pe care mi le-ai adus ?

— Nu; dar nici nu-i vorba despre asta-; poliţa e a mea, ai semnat-o şi o vei plăti.

— N-am semnat-o eu.

— Cu alte cuvinte, sînt un falsificator ?

— Nu ştiu, dumneata, ori altul, al cărui agent eşti.

— Eu sînt laş, dar dumneata eşti o secătură ; crede-mă, nu mă scoate din sărite, că spun tot; am să mă fac de rîs, dar te voi distruge...

Evreul nu luă în seamă ameninţarea, iar mijlocitorul

• dădu pe faţă, în şedinţa următoare. întreaga afacere. A- mîndoi au fost aspru dojeniţi ; evreul fu condamnat să plătească poliţa, iar suma obţinută fu destinată ajutorării săracilor. Atunci m-am despărţit de el şi m-am întors aici.

Ce era de făcut*1* Fiindcă mă vedeam silit ori să pitr din pricina mizeriei, ori să fac ceva. Mi-au trecut prin minte tot felul de planuri. Uneori mă gîndeam să pornesc razna chiar de-a doua zi cu vreo trupă din pro- vir.cie, la fel de bună sau de proastă, şi-n privinţa teatrului, şi-n privinţa orchestrei. A doua zi. însă, îmi trăsnea prin cap să picte2 vreun tablou din cele ce se agată pe prăjini la răspîntii să mă aşez.sub el şi să strig cît m-a ţine gura : „Priviţi, aici e pictat oraşul în care s-^a niscut ; priviţi-1 dincolo, luîndu-şi rămas bun de la taică- său, spiţerul; iatâ-1 sosind în capitală, căutînd locuinţa unchiului său... Scena de aici ni-1 arată îngenuncheat dinaintea unchiului care îl alungă... Iată-1 cu un evreu... etc.“ După o zi, mă trezeam pe deplin hotărît să mă întovărăşesc cu cîntăreţii ambulanţi. Mi-ar fi plăcut: am fi mers

împreună să concertăm sub ferestrele scumpului unchi, care ar fi plesnit de furie. Dar mi-am ales altă cale...

Aici se opri. şi trecu, pe rînd, de la poziţia unuia care ţine o vioară, strîngîndu-i coardele cu putere, la poziţia unui biet om zdrobit de oboseală, lipsit de puteri, abia ţinindu-se pe picioare, gata să-şi dea sufletul, dacă nu i se azvîrle o bucată de pîine ; arătă cît de îngrozitor îi era foame, îndreptîndu-şi un deget spre gura întredeschisă ; apoi adăugă :

,,Gestul se înţelege uşor. Ni se arunca bucata şi ne băteam pentru ea trei sau patru flămînzi, care ne găseam laolaltă... Şi mai gîndeşte-te, dacă poţi, la lucruri măreţe, mai fă lucruri frumoase cînd treci prin asemenea chin.“

EU : E greu.

EL : Din treaptă în treaptă, ajunsesem aici. Mă simţeam ca în vată. M-au dat afară. De-acum înainte va trebui să scîrţîi din nou la vioară şi să fac din nou gestul cu degetul îndreptat spre gura căscată. In lumea asta nimic nu-i statornic : astăzi eşti pe culme, mîine în no-
roi. Ne mînă împrejurări blestemate, şi ne mină al dracului de prost.

Apoi, dînd pe gît înghiţitura care mai rămăsese în fundul sticlei, se adresă vecinului său :

„Domnule, fie-vă milă şi daţi-mi puţin tabac. Văd că aveţi o cutie frumoasă. Sînteţi cumva muzician ?“

„Nu.“

„Cu atît mai bine, fiindcă muzicienii sînt nişte bieţi pîrliţi, să le plîngi de milă, nu alta. Soarta a vrut ca Şi eu să fiu muzician, pe cind la Montmartre poate, într-o moară, există un morar, sau o slugă de morar, care nu va auzi niciodată altceva decît zgomotul aripilor morii Şi va găsi în ele cele mai frumoase melodii. Rameau ! La moară, la moară, acolo ţi-e locul. “

EU : Cu orice s-ar îndeletnici omul, tot de natură e menit.

EL : Natura face nişte boroboaţe destul de ciudate. Eu, unul, nu privesc de la înălţimea de unde pare că • totul se scufundă : şi omul care curăţă cti foarfecele un pom, şi omida care roade frunzele ; nu privesc de la înălţimea de unde nu se văd decît două gîngănii diferite, fiecare cu munca ei. Cocoaţă-te dumneata pe epiciclul lui Mercur [1] şi de-acolo, dacă îţi convine, imită-1 pe Reau- mur[2], pe el, şi împarte clasa muştelor în muşte cusă-torese, muşte hotarnice şi muşte secerătoare ; împărţiţi-vă pe voi, specia omenească, în oameni tîmplari, dulgheri, trepăduşi, dansatori sau cîntăreţi, treaba voastră ; eu nu mă amestec. Sînt în lumea asta, şi aici rămîn. Dar dacă e în firea lucrurilor să ţi se facă foame, fiindcă la foame revin mereu, la senzaţia asta pe care o simt totdeauna, găsesc că nu e firesc să n-ai totdeauna ce mînca. A naibii

economie ! Unii sătui pînă în gît de toate bunătăţile, pe cînd alţii, cu un stomac sîcîitor ca şi ei, cu o foame nestinsă şi mereu vie .da şi ei, n-au nici ce să pună în gură. Şi cel mai afurisit lucru e ţinuta pe care nevoia ne sileşte s-o avem. Omul nevoiaş nu merge ca oricare altul, ci sare, se caţără, se încolăceşte, se tîrăşte, îşi dace viaţa luînd şi executînd poziţii.

EU : Ce înţelegi prin poziţii ?

EL : Du-te şi-1 întreabă pe Noverre [3]. Lumea arată mult mai multe decît poate să imite arta lui.

---

1 Referire la un pasaj din *Eseurile lui Montaigne* (II, 17). In vechea astronomie, prin epiciclu se înţelegea cercul pe care se Presupunea că-1 descrie un astru, pe cînd centrul acestui cerc descria el însuşi un alt cerc în jurul pămîntului. In pasajul a- mintit, Montaigne îşi arată dispreţul faţă de oamenii „cocoţaţi pe epiciclul lui Mercur“ şi care văd atît de departe, în cer.

2 Ren6-Antoine Ferchault de Reaumur (1683—1757) — naturalist, matematician şi fizician francez, remarcabil experimentator şi observator al fenomenelor, a adunat un număr important de date ştiinţifice, fără a ajunge însă la teoretizarea lor.

3 Jean-George Moverre (1727—1810) — faimos coregraf, r«formator al dansului, autor al *Scrisorilor despre dans şi balet,* apărute la Lyon în 1763.

EU : Aşadar, iatâ-te *cocoţat* pe *epiciclul lui Mercur*, ca să folosesc expresia dumitale sau a lui Montaigne, iată-te privind diferitele pantomirr.e ale speciei umane.

EL : Nu, îţi spun că nu, sînt prea greoi ca să mă pot ridica atît de sus. Mai bine las per.tru cocori sălaşul ce- ţurilor ; eu calc cu picioarele pe pămînt. Mă uit în iu- rul meu, îmi iau poziţiile mele sau mă distrez privind poziţiile pe care le iau alţii ; după cîte ţi-ai putut da seama, sînt un pantomim cum nu se poate mai bun.

Spunînd acestea, începe să zîmbească. să imite, rînd pe rînd, un om care admiră, unul care se roagă, unul binevoitor ; îşi întinde înainte piciorul drept, şi-l trage înapoi pe cel sting ; îşi încovoaie spinarea, ridică fruntea, priveşte ca şi cum s-ar uita tintă în ochii cuiva ; cască gura şi întinde braţul spre ceva, ascultă o poruncă ; o primeşte, porneşte ca o săgeată, se în toarce, a îndeplinit porunca, dâ socoteală; e atent la toate ; adună ce pică ; pune o pernă sau un taburet sub picioare ; ţine o farfurioară ; aduce un scaun ; deschide o uşă; închide o fereastră, trage perdelele; se uită la stăpîn şi stăpîna ; stă nemişcat, cj braţele atîrnîndu-i, cu picioarele ţepene ; asctiltă, caută să citească pe ieţe şi adaugă : „Iată pantomima mea, nu se deosebeşte a- proape de loc de pantomima linguşitorilor, a curtezanilor, a slugilor şi a puşlamalelor.“

Nebuniile omului ăstuia, povestirile abatelui Galiani[1] Si ciudăţeniile lui Rabelais mi-au dat uneori adine de gîn- dit. îi asemăn cu trei prăvălii de la care mi-am făcut rost de măşti ridicole ; iar măştile le pun peste feţele personajelor celor mai grave ; cu ajutorul lor îl văd pe Pantalone [2] într-un preot, văd un satir într-un preşedinte, văd un purcel într-un chinovit, un struţ într-un ministru Si o gîscă în primul său funcţionar.

EU : După socoteala pe care o faci, îi spusei lui

1 Abatele Ferdinand Galiani (1728—1787) — scriitor şi economist italian, prieten cu Diderot.

2 Personaj comic din vechile comedii italiene.

Ra- tneau, sînt nenumărate puşlamale în lumea asta ; nu cunosc nici un om care să nu ştie cîţiva paşi din dansul dumitale.

EL : Ai dreptate. în tot regatul nu umblă decît un singur om : suveranul ; toţi ceilalţi iau poziţii.

EU : Suveranul ? Şi despre el ar fi cîte ceva de spus : Oare crezi că regele nu găseşte, din cînd în cînd, prin preajmă, cîte un picioruş, cîte un coculeţ sau cîte un năsuc care să-l pună să facă puţină pantomimă ? Oricine, cînd are nevoie de altul, se află la strîmtoare şi ia
opoziţie. Regele ia poziţie în faţa amantei sale şi în faţa lui Dumnezeu ; îşi joacă şi el pantomima lui. Ministrul :ace pasul curtezanului, al linguşitorului, al slugii sau al puşlamalei, în faţa regelui. Ceata ambiţioşilor dansează pantomima într-o sută de feluri, care de care mai josnice, in faţa ministrului. Preotul cel elegant joacă cel puţin o dată pe sâptămlnă, îmbrăcat în patrafir şi în sutană lungă, în faţa păstrătorului catastifului cu parohii vacante. Pe legea mea, ceea ce dumneata numeşti panto-rnima puşlamalelor este marele dans al pămîntului ; fiecare îşi are micuţa lui Hus sau Bertinul său, în faţa căruia joacă.

EL : Asta mă consolează.

Şi, în timp ce-i vorbeam, el începu să imite atît de bine poziţiile persoanelor pe care le pomeneam, încît imi venea să mor de rîs. De pildă, ca să înfăţişeze un preoţel, îşi ţinea pălăria sub braţ şi ceaslovul în mîna stingă ; cu dreapta îşi sălta coada sutanei ; înainta cu capul puţin plecat spre umăr, cu ochii în jos, imitindu-1 atît de bine pe ipocrit. încît mi se părea că-1 văd cu ochii mei pe autorul *Combaterilor* [1] în faţa episcopului de Orleans. Cînd îi imita pe linguşitori şi pe ambiţioşi, se culca în ţărînă şi-ai fi putut jura că e Bouret, in faţa vistiernicului Franţei.

EU : I-ai imitat cum nu se poate mai bine, îi spusei eu ; dar să ştii că tot există un om scutit de pantomimă, E filozoful care nu are şi nu cere nimic.

1 E vorba despre abatele Gabrlel Gauchat, autor al *Analizei şi combaterii diferitelor scrieri moderne împotriva religiei,* lucrare în 19 volume, apărută tntre anii 1753—1763.

EL : Şi unde trăieşte o asemenea creatură ? Dacă n-are nimic, suferă ; dacă nu cere nimic, n-o să capete nimic... şi va suferi mereu.

EU : Nu ; Diogene îşi bătea joc de nevoi.

EL : Bine. bine, dai de îmbrăcat trebuia să se îmbrace.

EU : Nu, el umbla în pielea goală.

EL : Cîteodată era frig la Atena.

EU : Mai puţin frig decît aici.

EL : De mîncat, trebuia să mănînce.

EU : Fără îndoială.

EL : Pe cheltuiala cui ?

EU : Pe cheltuiala naturii. Sălbaticul cui îi cere ? Pă- mîntului, animalelor, peştilor, arborilor, ierburilor, rădăcinilor, pîraielor.

EL : Proastă masă.

EU : In schimb e mare.

EL : Dar prost servită.

EU : Cu toate astea, e golită ca să le umple pe-ale noastre.

EL : Dar trebuie să recunoşti că dibăcia bucătarilor, a plăcintarilor, a cîrnăţarilor, a birtaşilor, a cofetarilor mai adaugă şi ea ceva. Diogene al dumitale se mulţumea cu puţin.

EU : Te înşeli; pe vremuri veşmîntul cinicului avea aceleaşi virtuţi pe care le are astăzi veşmîntul nostru călugăresc. Cinicii erau carmeliţid şi cordelierii[1] Atenei.

EL : Te-ai dat de gol. Va să zică, şi Diogene a dansat pantomima, dacă nu în faţa lui Pericle. măcar în faţa Laîsei sau a Frineii.

EU : Iar te înşeli ; ceilalţi plăteau scump curtezana care cinicului i se dădea din plăcere.

EL : Dar dacă, cine ştie cfum, curtezana era ocupată, iar cinicul grăbit...

EU : Reintra în butoiul lui şi se lipsea de ea.

EL : Şi mă sfătuieşti să-l imit ?

EU : Să mor dacă n-ar fi de o mie de ori mai bine decît să te tîrăşti, să te înjoseşti şi să te prostituezi.

EL : Dar tot aşa avea nevolie de-un pat ca lumea, de-o masă bună, de-o haină călduroasă iarna, de-un costum răcoros vara, de odihnă, de bani şi de multe alte lucruri pe care îmi place mai mult să le datorez bunăvoinţei altora decît să le cîştig prin muncă.

EU : Asta fiindcă eşti un trîntor, un mîncău, un mişel,
o inimă de cîrpă.

EL : Mi se pare că ţi-am mai spus-o şi eu.

EU : Fără îndoială că plăcerile vieţii trebuiesc preţuite, dar nu-ţi dai de loc seama cu ce sacrificiu le obţii. Ai jucat, joci şi vei mai juca încă josnica pantomima.

EL : E adevărat, însă nici nu m-a costat, şi nici n-o să mă coste cine ştie cît; de asta aş face rău dacă mi-aş lua cine ştie ce altă înfăţişare, care nu numai că m-ar necăji, dar mi-ar fi cu neputinţă s-o păstrez : după cîte-mi spui. văd că biata mea nevestică era şi ea un fel de filozof ; avea un curaj de leoaică: cîteodată rămî- neam fără o para şi fără nici o bucăţică de pîine ; ne vînduserăm aproape toate zdrenţele. Eu mă trînteam pe pat, bătîndu-mi capul să găsesc vreun om care să-mi împrumute ceva gologani fără să-i mai dau înapod. Ea, veselă ca un cintezoi, se aşeza la clavecin, cînta şi se a-compania ; avea un glas de privighetoare; îmi pare rău că nu l-ai auzit. Cînd aveam vreun concert, o luam cu mine ; pe drum îi spuneam : „Hai, doamnă, fă-te admirată, desfăşoară-ţi talentul şi

farmecele, înflăcărează, scoate din minţi..." Ajungeam ; şi ea cînta, înflăcărată, scotea din minţi. Vai, mititica, am pierdut-o ! Şi, în afară de talent, avea o guriţă că de-abia îmi intra degetul cel mic în ea ; dinţii — un şirag de perle ; şi nişte odii, ei

nişte picioare, şi o piele, şi nişte obraji, şi nişte sîni ! A- vea gambe de căprioară, iar coapsele şi fesele îi erau ca de statuie. Mai curînd sau mai tîrziu l-ar fi dat gata cel puţin pe ministrul de finanţe. Avea un mers, şi nişte şolduri, ah ! Doamne, ce mai şolduri !“

Şi iată-1 începînd să imite mersul nevestei sale. Mergea cu paşi mărunţi, cu capul ridicat, îşi flutura evantaiul, se căznea să meargă legănîndu-şi şoldurile ! Făcea treaba cea mai hazlie şi mai ridicolă a mondenelor noastre.

Apoi, reluindu-şi cuvîntarea, adăugă :

„O plimbam pretutindeni, la Tuileries, la Palais-Rs- yal, pe bulevarde. Era cu neputinţă s-o păstrez. Cînd trecea strada, fără pălărie şi îmbrăcată într-o hăinuţă scurtă, de casă, te-ai fi oprit s-o priveşti şi-ai fi avut chef s-o ciupeşti uşurel, fără să strîngi degetele. Cei ce se luau după ea o priveau cun tropăie din picioruşe, îi măsurau din ochi şoldurile pline, cărora fastele subţiri le desenau formele, şi grăbeau paşii ; ea îi lăsa s-o ajungă din urmă, apei întorcea repede spre ei doi ochi mari. nesri şi strălucitori, care îi ţintuiau; fiindcă faţa medaliei nu era cu nimic mai prejos decît dosul. Dar, vai ! Am pierdu t-o, şi nădejdile mele de bogăţie s-au spulberat o dată cu pierderea ei. Nu o luasem decît pentru asta, îi împărtăşisem planurile mele, şi ea era prea ageră la minte ca să nu priceapă că sînt sigure, şi avea prea multă judecată ca să nu le aprobe."

Şi iată-1 suspinînd, plîngînd şi spunîndu-mi:

„Nu, nu, voi rămîne în vec: nemîngîiat. De atunci mi-am pus, ca popii, guleraşul şi tichia."

SU : De durere ?

EL : Dacă vrei... De fapt, ca să-mi am blidul pe

cap. Dar ia vezi cît e ceasul, fiindcă trebuie să mă duc la Operă.

EU : Ce se joacă ?

EL: Ceva de Dauvergne[1]. Are destule lucruri frumoaşe in muzică, păcat numai că le-au mai spus şi alţii înaintea lui. Printre morţii ăştia sînt totdeauna vreo cîţiva care îi mîhnesc pe cei vii. Ce vrei ? *Quisque suos (non)* p*atimiir manee* [2]. Ei. dar s-a făcut ora cinci şi jumătate ; aud clopotul sunînd vecerniile abatelui de Canaye [3] şi ale mele. Adio, domnule filozof. Aşa-i că sînt mereu acelaşi ?

EU : Vai, din nenorocire, da.

EL : Să mă ţină nenorocirea asta numai vreo patruzeci de ani; şi-o să rîdă mai bine cine-o să rîdă la urmă.

JACQUES FATALISTUL

STĂPÎNUL SĂU

^um se întîlniseră? Din întîmplare, ca toată lumea. Cum se numeau ? Ce-ţi pasă ? De unde veneau ? De undeva, de-aproape. Unde se duceau ? Parcă poti să ştii încotro te duci ? Ce spuneau ? Stăpînul nu spunea nimic ; iar Jacques spunea că-i spusese căpitanul său că tot ce ni se întîmplă, fie bine, fie rău, stă scris în ceruri. .

STĂPlNUL : Asta-i o vorbă mare.

JACQUES : Ba căpitanul meu mai şi adăuga că fie-

---

1 **Antoine Dauvergne (1713—1797) — de patru ori director al Operei din Paris, avea In reprezentaţie pe atunci *Hercule nurind* (1761) sau *Pelixenia* (1763).**

2 **Pătimim cu toţii de pe urma morţilor noştri (Vergiliu, E- neida, cartea a IV-a, v. 743).**

3 **Abatele de Canaye — academician, prieten cu D'Alembert şi mare amator de teatru. A murit în 1782, în vîrstă de optzeci şi opt de ani. La pasiunea lui pentru teatru se referă Rameau cînd vorbeşte de „vecerniile abatelui de Canaye", adică reprezentaţiile teatrale.**

(scrisă în 1773 ? — publicată în 1796)

care glonte pornit dintr-o puşcă îşi are destinaţia lui.

STĂPÎNUL: Şi avea dreptate...

După o clipă de răgaz, Jacques exclamă : „Să-l ia naiba de crîşmar, cu crîşma lui cu tot".

STĂPÎNUL: De ce să-ţi trimiţi aproapele la naiba ? Nu-i creştineşte.

JACQUES : Păi fiindcă în timp ce mă îmbătăm cu îinul lui păcătos am uitat să duc caii la adăpat. Tata vede şi se face foc. Eu dau din cap, nemulţumit; el ia un ciomag şi-mi freacă spinarea cu el, cam tărişor. Tocmai trecea pe-acolo un regiment mergînd spre cîmpul de bătălie de la Fontenoy ; de ciudă, m-am înrolat. Ajun- ţem ; se dă lupta...

STĂPÎNUL: Şi primeşti un glonte trimis pe adresa ta.

JACQUES : Ai ghicit : o împuşcătură în genunchi. Şi numai Dumnezeu ştie cîte întîmplări şi bune şi rele, ni s-au tras de la împuşdătura asta. Ele se leagă una de alta întocmai ca verigile într-o strună de cal. Fără împuşcătura asta, de pildă, cred că în viaţa mea n-aş fi fost îndrăgostit, şi nici şchiop.

STĂPÎNUL : Va să zică ai fost îndrăgostit ?

JACQUES : Ba bine că nu.

STĂPÎNUL : Şi ţi s-a tras de la o împuşcătură ?

JACQUES : De la o împuşcătură.

STAPÎNUL : Mie nu mi-ai povestit niciodată nimic.

JACQUES : Cred şi eu.

STAPÎNUL : De ce ?

JACQUES : Fiindcă un asemenea lucru nu poate fi spus nici prea devreme, nici prea tîrziu.

STAPÎNUL : Şi acum a venit timpul să-ti aflu dragostea ?

JACQUES : Cine ştie ?

STAPÎNUL : Fie ce-o fi, dă-i drumul...

Jacques începu să-şi povestească dragostea. Era după- amiază ; şi un zăduf ! Stăpînul adormi. îi prinse noaptea în mijlocul cîmpului ; iată-i rătăciţi. Iată-1 pe stăpîn, mîr.ios nevoie mare, tăbărînd cu lovituri de bici asupra slugii, iată-1 pe bietul om răcnind la fiecare lovitură : „După dte se pare, şi asta mi-era scris..."

Iti dai seama, cititorule, că sînt pe calea cea bună, şi că n-ar depinde decît de mine sâ ţe "fac sâ aştepţi un an, doi sau chiar trei povestea dragostei lui Jacques, despărţindu-1 de stâpînu-său şi făcînd

ca fiecare dintre ei să treacă prin tot felul de aventuri după bunul meu plac. Ce m-ar împiedica, la o adică, să-l însor pe stăpîn şi să-l fac încornorat ? Ce m-ar împiedica să-l îmbarc pe Jacques şi să-l trimit în insule, să-şi însoţească stăpînul acolo ? Ce m-ar împiedica să-i aduc pe amîndoi înapoi, în Franţa, pe aceeaşi corabie ? Ce uşor e să scorneşti poveşti ! Dar şi unul şi celălalt vor scăpa doar cu o noapte afurisită, iar dumneata numai cu zăbava asta.

Se iviră zorile. Iată-i cocoţaţi pe dobitoacele lor şi urmîndu-şi calea. — Dar încotro ? — Iată că-mi pui întrebarea «sta pentru a doua oară, şi pentru a doua oară îţi răspund : Ce-ţi pasă ? Dacă m-apuc să-ţi povestesc călătoria lor, atunci poţi să-ţi iei rămas bun de la dragostea luî Jacques... Cîtva timp merseră tăcuţi. Iar cînd fiecare îşi mai reveni cîte puţin din mîhnirea lui, stăpînul îi spuse slugii : „Ia ascultă, Jacques, unde rămăsesem cu dragostea ta ?“

JACQUES : Mi se pare c' la punerea pe goană & armiei duşmane. Unii fug, alţii ii urmăresc, fiecare se gîn- deşte la sine. Eu, unul, am rămas pe cîmpul de luptă, îngropat sub un maldăr nemaipomenit de morţi şi de răniţi. Şi a doua zi m-au zvîrlit, împreună cu încă vreo zece, într-o droagă, ca să mă ducă la spital. Ah ! domnule, nu-mi pot închipui că ar exista rană mai cumplită ca aceea de la genunchi.

STĂPÎNL'L : Ei, lasă Jacques, pesemne glumeşti.
JACQUES : Ba nu, domnule, al naibii să fiu dacă glumesc ! In genunchi sînt nu ştiu cîte oase, tendoane şi altele, numite nu mai ştiu cum...

Un soi de ţăran dare se ţinea după ei, avînd o fată alături, pe crupa calului, şi care-i ascultase, luă cuvîntul şi zise : „Domnul are dreptate..."

Nu se ştie cui îi era adresat acest *domnul,* dar el nu fu nici pe placul lui Jacques, şi nici pe al stăpînului său ; iar Jacques îi spuse celui ce se amestecase în vorbă : „Tu ce te bagi ?“

— Păi mă bag fiindcă asta mi-e meseria : sînt felcer, nu vă fie cu supărare, şi vreau să vă dovedesc...

Femeia care călărea alături, pe crupa calului, îi

spuse : „Domnule doctor, să ne vedem de drumul nostru şi să-i lăsăm în pace pe domnii ăştia cărora nu le place să li se dovedească".

— Nu, îi răspunse felcerul, vreau să le dovedesc, şi le voi dovedi...

Şi tot sucindu-se ca să dovedească, îşi împinge tovarăşa, o face să-şi piardă echilibrul şi-o trînteşte la pă- mînt, cu un picior prins în pulpana hainei lui şi cu fustele date peste cap. Jacques descalecă, desprinde piciorul sărmanei fiinţe şi-i lăsă fustele în jos. Nu ştiu dacă a început cu lăsarea fustelor sau cu desprinderea piciorului ; dar, judecind starea femeii după strigătele pe care le scotea, se vede scă era grav rănită. Iar stăpînul lui Jacques îi spuse felcerului : „Iată ce înseamnă să dovedeşti".

Şi felcerul de colo •: „Iată ce înseamnă să nu viei să ţi se dovedească".

Iar Jacques, către femeia căzută sau culeasă de pe jos : „Lasă, dragă, nu-i nici vina ta, nici vina domnului doctor, nici vina mea şi nici a stăpînului meu : stătea scris ca astăzi, pe drumul ăsta, la ora asta, domnul doctor să fie un flecar, stăpînu-meu şi eu să fim doi ursuzi, dumneata să ai o vînătaie la cap şi să ţi se vadă curul..."

Ce n-ar deveni întâmplarea asta în mîinile mele, dacă m-ar apuca cheful să vă scot din răbdări ! I-aş da importantă femeii; aş face din ea nepoata unui popă din satul învecinat ; aş asmuţi ţăranii din sat ; m-aş pregăti de lupte şi de dragoste ; fiindcă, orice s-ar spune, ţi- ranca arăta bine pe sub fuste. Jacques şi stăpînu-său băgaseră de seamă lucrul acesta ; dragostea n-a aşteptat nicicînd un prilej mai ademenitor. De ce atunci nu s-ar îndrăgosti Jacques pentru a doua oară ? De ce n-ar fi pentru a doua oară rivalul, şi încă rivalul preferat, al stăpînului său ? — Nu cumva i s-a mai întîmplat vreodată ceva asemănător ? — Iar mă Întrebi ! Nu vrei, cfeci, ca Jacques să povestească mai departe despre dragostea lui ? Lămureşte-mă. odată pentru totdeauna : ţi-ar place sau nu ţi-ar place să-ţi povestească ? Dacă ţi-ar plao», să ridicăm ţăranca

pe crupa calului^ dinapoia felcerului, să-i lăsăm să plece împreună şi să ne întoarcem la călătorii noştri. De data asta, Jacques fu cel care luă cuvîntul şi-i spuse stăpînului său :

— Iac-aşa e lumea ; dumneata, care n-ai fost rănit niciodată şi nu ştii ce înseamnă o împuşcătură în ge_ nuneii, îmi susţii mie, care am genunchiul făcut zoi ţi şchiopătez de douăzeci de ani...

SlAPÎNUL : S-ar putea să ai dreptate. Dar numai felcerul ăsta neobrăzat e de vină că încă te mai găseşti într-o droagă, alături de camarazii tăi, departe de spital, departe de lecuire şi departe de-a te îndrăgosti.

JACQUES : Oricum ai gîndi, durerea de la genunchi era de nesuportat; o mai sporeau încă şi tăria căruţei şi gropile drumului, iar la fiecare zdruncinătură ţipam, cit puteam.

STAPlNUL : Ţipai oare fiindcă aşa stătea scris ?

JACQUES : Negreşit că da ! Mi-aş fi pierdut tot âr.- gele şi aş fi dat ortul popii, dacă droaga noastră, ultima din convoi, nu s-ar fi oprit dinaintea unei cocioabe. A- colo am cerut' să fiu dat jos ; m-au întins pe pămînt. 0 femeie tînără, care stătea în picioare la uşa cocioabei intră înăuntru şi ieşi îndată cu un pahar şi o sticlă de •vin. Am dat pe gît o duşcă sau două. Droagele care ven-iserl înaintea noastră o luară din loc. Tocmai se pregăteau al mă arunce iar printre camarazi, cdnd eu, apucîndu-mă cu tărie de veşmintele femeii aceleia şi de tot ce se găsea prin preajmă, am spus hotărît că nu mă mai urc nici în ruptul capului şi că, dacă mi-era dat să mor, 05 fi preferat să mi se întîmple asta acolo unde mă găseam decît cu două leghe mai departe. Terminînd de rostit a- ceste ultime cuvinte, am leşinat. Iar cînd m-am trezit, m-am pomenit dezbrăcat şi culcat într-un pat care oicupa unul din ungherele cocioabei ; în jurul meu se găseau un ţăran, stăpînul casei, nevastă-sa, aceeaşi care mă a- jutase, şi cîţiva copilaşi. Femeia îşi muiase

colţul şortului în oţet şi-mi freca nasul şi tîmplele cu el.

STAPÎNUL : Ah ! nefericitule ! pungaşule !.. Văd unde vrei să ajungi, nemernicule.

JACQUES : Stăpine, cred că nu vezi nimic.

STAPÎNUL : Adică vrei să spui că n-ai să te îndrăgosteşti de femeia asta ?

JACQUES : Şi ce-ar fi de zis dacă m-aş îndrăgosti de ea ? Parcă eşti stăpîn pe tine cînd e vorba să te îndrăgosteşti sau să nu te îndrăgosteşti ? Şi, cînd eşti îndrăgostit, parcă poţi să te porţi ca şi cum n-ai fi ? Dacă aşa a fost scris, orice te-ai pregăti acum să-mi spui, mi-aş fi spus şi eu ; m-aş fi pălmuit, mi-aş fi izbit că- pâţîna de pereţi : ; mi-aş fi smuls părul: toate s-ar fi petrecut aidoma cum îţi spun, iar binefăcătorul meu ar fi fost încornorat.

STAPÎNUL : Păi, dacă judeci ca tine, nu există crimă care să nu fie săvîrşită fără remuşcări.

JACQUES : Dojenile auzite acum mi-au trecut prin cap de mai multe ori ; şi cu toate astea, în ciuda lor, mă-ntorc mereu la vorba căpitanului meu : Tot răul $i tot binele care ni se întîmplă pe lumea asta stă scris sus. în ceruri. Nu cumva ştii dumneata, domnule, vreun mijloc ca să ştergi scrisul ăsta ? Oare aş putea eu să nu fiu eu ? Şi, fiind eu, aş putea să fac altfel decît mine ? Aş putea fi şi eu şi un altul ? Şi, de cînd mă aflu pe lume, a existat măcar o singură clipă cînd asta n-a fost adevărat ? Dăscăleşte-mă cît îţi place, poate că ideile dumitale or fi bune; dar dacă stă scris în mine sau în ceruri să le găsesc rele, ce vrei să fac ?

STĂPÎNUL ; Mă gîndesc la un lUcru: dacă binefăcătorul tău ar fi fost încornorat fiindcă aşa stătea scris în ceiuri, sau stătea scris aşa în cieruri fiindcă tu i-ai fi pus coîrne binefăcătorului tău ?

JACQUES : Stăteau scrise amîndouă, una lîngă alta. Totul a fost scris în acelaşi timp. în ceruri e un fel. de sul mare, care se desfăşoară încetul cu încetul...

Dă-ţi seama, cititorule, pînă unde aş putea duce convorbirea asta, asupra unui lucru despre care s-au vorbit şi s-au scris atîtea, de două mii de ani încoace, fără sâ se facă măcar un pas înainte. Dacă îmi eşti cît de cît recunoscător pentru ce ţi-am spus, apăi poţi să-mi fii şi mai recunoscător pentru ce nu ţi-am spus.

Pe cînd cei doi teologi ai noştri discutau fără să se înţeleagă, aşa cum se poate întîmpla în teologie, se lăsă noaptea. Străbăteau un ţinut primejdios din totdeauna, dai mai cu seamă acum, cînd reaua administraţie şi sărăcia înmulţiseră la nesfîrşit numărul tîlharilor. Traseră airundoi la hanul cel mai năpăstuit. Li se aşternură două paturi de campanie într-o odaae cu pereţi subţiri şi crăpaţi peste tot. Cer ură de mîncare. Li se aduse apă stătuta, pîine neagră şi vin oţetit. Hangiul, hangiţa, copiii şi argaţii aveau cu toţii nişte mutre înfiorătoare. Cei doi drumeţi auzeau din odaia de alături rîsete necumpătate şi voioşia gălăgioasă a vreo doisprezece tîlhari care sosiseră înaintea lor şi puseseră mîna pe toate merindele. Jacques era destul de liniştit ; dar nu acelaşi lucru s-ar fi putut spune despre stăpînul său, care se plimba îngrijorat de colo-colo, în timp ce sluga mistuia cîteva coltuce de pîine neagră şi înghiţea, strîmbîndu-se, cîteva stacane de vin prost. Cam aşa stăteau lucrurile, cînd auziră nişte bâtăi în uşă: era un argat pe care neobrăzaţii şi primejdioşii vecini îl siliseră să le aducă celor doi călători, pe un taler de-al lor, oscioarele unei păsări din cele înfulecate de ei. Mînios, Jacques apucă pistoalele stăpînului.

— Unde te duci ?

— Las' pe mine.

— Te întreb unde te duci !

— Să-i învăţ minte pe ticăloşii ăştia.

— Dar ştii că sînt vreo doisprezece ?

— Pot să fie şi o sută, numărul nu înseamnă nimic, dacă în ceruri stă scris că nu sînt destui.

— Să te ia naiba, cu zicala ta idioată cu tot !...

Jacques scăpă din mîinile stăpînului şi dădu buzna în odaia ttlharilor, cu cîte un pistol încărcat în fiecare mînă. „La culcare, repede, le strigă el; dacă mişcă vreunul, îi zbor creierii...[11] înfăţişarea şi glasul lui Jacques erau atît de crunte, încît haimanalele acelea, care îşi preţuiau viaţa tot aiît cît şi-o preţuiesc şi oamenii cumsecade, se ridicară de la masă fără să sufle o vorbă, se dezbrăcară şi se culcară. Stăpînul, neştiind sigur cum se Va sfîrşi a- ventura, îl aştepta tremurînd. Jacques se întoarse încărcat cu veşmintele de care-i despuiase pe fîrtaţi ; pusese mîna pe ele ca nu cumva să le dea 'prin gînd să se scoale ; stinse lumina şi răsuci de două ori cheia pe care o ţinea atîrnată de unul din pistoale. „Acum, domnule, îi spuse el stăpînului, nu mai avem altceva de făcut decît să ne baricadăm proptindu-ne paturile în uşă şi să dormim liniştiţi...[1]* Şi se apucă să împingă paturile, poves- tindu-i stăpînului, cu sînge reçe şi pe scurt, amănuntele expediţiei.

STĂPÎNUL : Jacques, ce dihanie de om mai eşti şi tu ! Va să zică, tu crezi...

JACQUES : Nici nu cred, nici nu tăgăduiesc.

STĂPÎNUL : Şi dacă nu voiau să se culce ?

JACQUES : Ar fi fost cu neputinţă.

STĂPÎNUL : De ce ?

JACQUES : Fiindcă s-au culcat.

STĂPÎNUL : Dar dacă se-mbăţoşau ?

JACQUES : Cu atît mai rău ori cu atît mai bine.

STAPÎNUL : Dacă... dacă... dacă... şi...

JACQUES : Dacă, dac-ar fierbe marea, s-ar găsi, după cum se zice, o sumedenie de peşti fierţi. Ce dracu, domnule, adineauri credeai că mă paşte o primejdie grozavă şi te înşelai

amarnic ; acum te crezi pe dumneata în măre primejdie şi poate că iar te înşeli amarnic. Toţi cîţi ne găsim în casa asta ne temem unii de alţii ; ceea ce dovedeşte că nu sîntem, toţi, decît nişte nătărăi...

Şi, tot flecărind aşa, iată-1 dezbrăcat, culcat şi adormit. Iar stăpînul, înfulecînd la rîndul lui o bucată de

pîine neagră şi bînd o înghiţitură de vin prost, ciulea urechile, asculta cum sforăie Jacques şi spunea: „Al naibii om rr.ai e şi ăsta !"... Urmînd pilda slugii, stăpînul se lungi în culcuşul păcătos pe care-1 avea, dar nu fu chip să doarmă ca el. Cînd mijeau zorii, Jacques simţi

o mînă împingîndu-1; era mîna stăpînului. Iar stăpînul îl striga încetişor: „Jacques ! Jacques !"

JACQUES : Ce-i ?

STĂPÎN TJL : Se luminează de ziuă.

JACQUES : Se poate.

STĂPÎNUL : Păi, atunci, scoală-te.

JACQUES : De ce ?

STAPlNL'L : Ca s-o ştergem cit mai repede de-aici. JACQUES : De. ce ?

STĂPÎNUL : Fiindcă nu prea stăm bine.

JACQUES : Cine ştie ? Crezi că în altă parte o să ne fie mai bine ?

STĂPÎNUL : Jacques !

JACQUES : Ei. Jacques ! Jacques ! Ce dihanie de om mai eşti şi tu ?

STĂPÎNL'L : Ce dihanie de om mai eşti şi tu ? ! Jacques, prietene, te rog.

b-

Jacques îşi frecă ochii, căscă de mai multe ori, se întinse, se sculă, se îmbrăcă fără grabă, împinse paturile, ieşi din odaie, coborî, merse la grajd, puse şeile şi căpestrele la cai, îl trezi pe hangiul care mai dormea încă; plăti ce era de plată, păstră cheile celor două odăi şi iată-1 pornind la drum împreună cu stăpînu-său.

Stăpînul voia să se depărteze la trap întins ; Jacques voia să meargă la pas, ţinînd-o mereu pe-a lui. Cînd a- j unseră la o depărtare destul de mare de amărîtul lor culcuş, stăpînul, auzind cum zăngăne ceva în buzunarul lui Jacques, îl

întrebă ce are acolo. Jacques îi răspunse că are cheile celor două odăi.

STĂPÎNUL : Şi de ce nu le-ai dat înapoi ?

JACQUES : Fiindcă vor trebui să spargă două uşi : a vecinilor ca să-i scoată din închisoare, a noastră ca să li se dea hainele ; şi fiindcă aşa o să cîştigăm timp.

STĂPÎNUL : Foarte bine, Jacques ! Dar de ce să cîştigăm timp ?

JACQUES : De ce ? Pe cinstea mea că habar n-am.

STAPÎNUL : Şi dacă ai de gînd să cîştigi timp, de ce ţii morţiş să mergi la pas ?

JACQUES : Asta din pricină că, neştiind ce-i scris în ceruri, nu ştii nici ce vrei, nici ce faci, şi te iei după vreo toană căreia i se spune judecată, sau după judecata care nu e adeseori decît o toană primejdioasă, şi te duce cînd la bine, cînd la rău.

STĂPÎNUL : Ai putea să-mi spui şi mie ce-i un nebun şi ce-i un înţelept ?

JACQUES : De ce nu ?... un nebun... stai puţin... e un om nefericit ; şi, prin urmare, un om fericit e înţelept.

STĂPlNUL : Dar ce e un om fericit sau nefericit ?

JACQUES : La asta e lesne să-ţi răspund. Un om fe-

*** ricit e acela a cărui fericire stă scrisă în ceruri ; şi, prin urmare, unul a cărui nefericire stă scrisă în ceruri va fi nefericit.**

STAPÎNUL : Şi cine a scris în ceruri fericirea sau nefericirea ?

JACQUES : Şi cine a făcut cîtamai zapisul pe care sînt scrise toate ? Am cunoscut un căpitan, prieten de-al căpitanului meu, care ar fi dat cu dragă inimă un pol ca să afle ; dar căpitanul meu n-ar fi dat nici o lăscaie, şi nici ,eu ; fiindcă, la ce mi-ar folosi dacă aş şti ? M-ar ajuta cumva să mă feresc de groapa în care oricum va trebui să-mi frîng gîtul ?

STAPÎNUL : Cred că da.

JACQUES : Eu cred că nu ; fiindcă asta ar

însemna că există un rînd neadevărat pe marele zapis care cuprinde adevărul, care nu cuprinde decît adevărul şi care cuprinde tot adevărul. Adică să stea scris în marele zapis : „în cutare zi, Jacques îşi va frînge gîtul", iar Jacques să nu-şi frîngă gîtul ? îţi închipui că se poate una ca asta, oricine ar fi autorul marelui zapis ?

STĂPÎNUL : De, aici ar fi mai multe de spus...

JACQUES : Căpitanul meu credea că prevederea e o presupunere, făcută atunci cînd experienţa ne îngăduie să privim împrejurările în care ne aflăm ca pe ni$te cauze ale unor urmări de nădăjduit sau de temut pentru viitor.

STAPlNUL : Şi tu înţelegeai ceva din toate astea ?

JACQTJES : Păi sigur, încetul cu încetul începusem să-i pricep limba. Dar, spunea el, cine s-ar putea lăuda că are i destulă experienţă ? Cel care se crede cum nu se pDate mai bine înzestrat n-a fost oare înşelat niciodată ? Şi, apoi, există vreun om în stare să-şi dea seama, fără greş, de împrejurările în care se află? Socoteala făcută în capetele noastre şi cea hotărîtă pe catastiful de sus sint două socoteli cu totul deosebite. Ne mînăm noi soarta, sau soarta re mînă pe noi? Qte planuri, chibzuite cu înţelepciune, n-au dat greş, şi cîte încă nu vor rnai da ! Cîte planuri nesăbuite n-au fost duse la capăt, şi cîte încă nu vor mai fi duse ! Asta îmi spunea în-ti-una căpitanul meu, după luarea Bergop-zoom-ului şi a Fort-Mahon-ului; şi adăuga apoi că prevederea nu ne asigură un sfîrşit bun, ci numai ne mîngîie cînd sfîrşim rău un lucru; de aceea, în ajunul vreunei bătăK, el dormea în cort cum ar fi dormit acasă şi se ducea la luptă ca la bal. Despre el, nici vorbă c-ai fi strigat : „Al naibii om!“

Pe cînd vorbeau astfel, auziră ceva mai în urma lor zjomote şi strigăte ; se uitară înapoi şi văzură o ceată da oameni înarmaţi cu prăjini şi cu furci, care înaintau în goană spre ei. O $ă credeţi că erau hangiii, argaţii lor şi tîlharii mai sus-Tomeniţi. O să credeţi că dimineaţa spărseseră uşile, din lipsă de chei, şi tîlharii îşi închi- puiseră că drumeţii noştri o şterseseră cu ţoalele lor. Jacques aşa crezu, şi.-şi şopti printre dinţi : „Blestemate fie cheile şi toana sai judecata care m-a făcut să le iau ca mine. Blestamată. fde prudenţa ! etc., etc.“ O să credeţi cl armata asta mici tăbărî pe Jacques şi pe stăpînul sau, că s-a petrecut o faptă sîngeroasă, că a plouat cu c.omege şi că s-au tras focuri de pistol; şi, într-adevâr, ar fi de ajuns să vreau eu, ca toate astea chiar să se întîmple ; dar atunci s-a zis cu adevărul povestirii, s-a zis cu istorisirea dragostei lui Jacques. Nu, drumeţii noştri nu erau urmăriţi ; habar n-am ce s-a mai petrecut li han după plecarea lor. Ei îşi urmară drumul, mergînd tot fără să ştie încotro,

deşi cam aveau idee pe unde ar fi vrut să meargă ; îşi urmară deci drumul, înşelîndu-şi urîtul şi osteneala prin tăcere şi flecăreală, aşa cum fac cei ce umblă şi uneori chiar cei ce stau locului, pe vreun scaun.

Se vede cît de colo că nu fac un roman, fiindcă nu ţin seama îndeajuns tocmai de ceea ce un romancier ar folosi din plin. Iar cel care îmi ia scrisele drept adevăr curat greşeşte poate mai puţin decît cel care mi le-ar lua drept basme.

De data asta, stăpînul deschise vorba şi începu cu refrenul lui obişnuit : „Ia ascultă, Jacques, ce s-aude cu povestea dragostei tale ?“

JACQUES : Nu mai ştiu unde am rămas. Am fost întrerupt de-atîtea ori, încît ar fi tot aşa de bine dacă aş lua-o de la capăt.

STAPÎNUL : Nu, nu. Să ne întoarcem la leşinul tău din uşa cocioabei. Te găseai în pat, cu gazdele la căpătîi.

JACQUES : Foarte bine ! Mai întîi de toate trebuia chemat un felcer, şi nu se găsea nici unul pe-acolo, cale de-o poştă. Gazda îşi sui unul din copii pe cal şi-l trimise la felcerul cel mai apropiat. Intre timp, nevasta încălzise nişte poşircă de vin, rupsese în fişii o zdreanţă de cămaşă de-a bărbatului ei şi mă pomenii cu genunchiul dezinfectat, acoperit cu prişniţe şi oblojit în cîrpe. O parte din vinul care-mi folosise pentru leac fu îndulcit cu vreo cîteva fărîmiţe de zahăr, şi eu îl dădui pe gît; apoi gazdele mă îndemnară să am răbdare. Se făcuse tîrziu ; oamenii se aşezară la masă şi cinară. Iată şi cina sfir- şită. Dar copilul nu mai venea şi nici pomeneală de felcer. Tatăl se înciudă. Era un om supărăcios din fire ; îşi bombănea nevasta şi nimeni nu-i intra în voie. tşi trimise ceilalţi copii la culcare, răstindu-se la ei. Nevasta se aşezase pe o laviţă şi începuse să toarcă. Bărbatul umbla de colo-colo şi, tot umblînd, îi căuta nod în papură : „Dacă te-ai fi dus la moară, cum ţi-am spus eu...“ şi-şi sfîrşea vorbele arătînd cu capul spre patul meu.

— O să mă duc mîine.

— Astăzi trebuia să te duci, cum ţi-am spus eu...

Şi ce mai aştepţi caisă stringi paiele care au mai rămas pe şură ?

— O să le strîng mîine.

— Păi, vezi că nu mai avem multe ; şi tare-ai fi făcut bine să le strângi astăzi, cum ţi-am spus eu... Şi maldărul de orz, care se strică in hambar, mă prind că nici nu te-ai gîndit să-l clinteşti măcar.

— L-au întors copiii.

— Trebuia să-l întorci tu. **Dacă** ai fi **fost** în **hambar,** nu te-ai fi aflat la poartă...

. Şi numai ce sosește un felcer, apoi încă urul, şi în;ă unul, aduşi de băieţaşul gazdei.

STĂPÎNUL : Iată-te bogat în felceri, ca sfintul **Roeh în** pălării[J].

JACQUES : Primul nu fusese acasă cînd îl căutase băieţaşul; dar nevastă-sa îl vestise pe cel de-al doilea; iar cel de-al treilea îl întovărăşise pe băieţaş. ,Ei ! noroc, cumetrilor ; aţi venit ?“ îi întrebă primul sosit pe ceilalţi doi... Aceştia veniseră în mare grabă, erau înfierbântaţi, arătau rău. Şi iată-i,stînd laolaltă în jurul mesei încă nestrînse. Nevasta coborî în beci şi urcă aducînd o sticlă. Bărbatul bombănea printre dinţi : „Ei, ce naiba căuta la poartă ?“ Se bea, se vorbeşte despre bolile din ţinut; începe fiecare să-şi înşire cazurile. Eu mă vaiet; mi se spune : „Peste o clipi o să vedem de dumneata*. După prima sticlă, au mai cerut una, tot pe socoteala lecuirii mele, apoi încă una, şi încă una, toate pe socoteala lecuirii; şi la fiecare sticlă soţul îşi spunea i£r vorba lui „Ei, ce naiba căuta la poartă ?“

Ce-ar mai fi putut face un altul cu felcerii ăştia trei, cu discuţia lor cînd au ajuns la a patra sticlă, cu toptanul lor de lecuiri miraculoase, cu nerăbdarea lui Jacques, cu necazul gazdei, cu vorbele Esculapilor[1] noştri de ţară despre genunchiul lui Jacques, cu părerile loi felurit*, unul susţinind morţiş că Jacques va da ortul popii daci nu se grăbesc să-i taie pidorul, altul că trebuie scos

1 Esculap sau Asclepios, personaj mitologic; zeu al medicinei.

glontele şi bucăţica de veşmint care pătrunsese o dată cu el, şi cruţat piciorul bietului om ! Şi, în răstimp, l-am fi văzut pe Jacques stînd în pit, privindu-şi cu jale piciorul, luîndu-şi adio pentru totdeauna de la el, aşa cum l-am văzut pe unul dintre generalii noştri între Dufouart şi Louis [4]. Al treilea felcer ar fi bătut apa în piuă pînă cînd s-ar fi iscat cearta, iar ocările ar fi adus după ele încăierarea cuvenită.

O să vă scutesc de toate lucrurile astea, pe care le veţi găsi în romane, în comedia veche şi în lume. Cînd l-am auzit pe bărbat strigînd despre nevastăsa : „Ce naiba căuta la poartă ?“, mi l-am amintit pe Harpagonul lui Moliere, spunîndu-i fiului său : *Ce-o să facă* pe *galera asta*[1] ? Am priceput atunci că nu-i de ajuns numai să spui adevărul, ci mai e nevoie să fii şi glumeţ ; şi că, de aceea, se va spune în vecii vecilor Ce-o *să facă pe galera aste,* iar vorba ţăranului meu *Ce căuta ea la poartă ?* n-o să ajungă niciodată proverb.

Dar Jacques nu se purta cu stăpînul său la fel de grijuliu cum mă port eu cu dumneata ; nu lăsa la o parte nici cel mai mic amănunt, chiar de-ar fi fost să-l mai adoarmă o dată. Iar dacă la căpătîiul rănitului n-a rămas cel mai dibaci dintre felceri, în schimb a rămas cel mai vînjos.

Acum, o Bă mă întrebi; nu cumva ai de gînd să scoţi bisturie în faţa mea, să tai cărnuri, să verşi sînge şi să-mi înfăţişezi o operaţie chirurgicală ? După a ta părere, asta n-ar fi tocmai o dovadă de bun-gust... Ei, hai să trecem peste operaţie, dar cred că o să-i dai voie măcar lui Jacques să-i spună stăpînului său, aşa cum de altfel i-a şi spus : „Vai ! domnule, dumplit mai e să ţi se pună la loc un genunchi sfărîmat !...“ Iar stăpînul său să răspundă aşa cum mai răspunsese o dată : „Fugi de-aici, Jacques, pesemne glumeşti..Dar ceea ce nici tot aurul din lume n-o să mă oprească să-ţi spun e că

1 De fapt. replica aceasta nu e a lui Harpagon, ci a lui Geronte din *Vicleniile lui Scapin.*

stăpînul lui Jacques abia dăduse răspunsul acesta potrivit, cînd calul i se poticni şi căzu, iar el îşi lovi genunchiul de-o pia

tră ascuţită şi începu să ţipe cît îl ţinea gura : „M-am. dus pe copcă ! Mi-am fărimat genunchiul!...“

Deşi Jacques avea cea mai caldă inimă omenească din cîte se pot închipui şi ţinea mult la stăpînul său, zău c-aş vrea să ştiu ce s-a petrecut în fundul inimii lui, dacă nu în prima clipă, măcar atunci cînd a fost sigur că din căderea aceea n-o să iasă nimic grav ; şi aş mai vrea să ştiu dacă a putut să nu se bucure cît de cit, în taină, de-o întîmplare din care stăpînul său avea si ir._ veţe ce înseamnă o rană la genunchi.

Şi tare aş mai ţine să-mi spui tu, cititorule, dacâ stâ- pînului nu i-ar fi plăcut cumva să fie rănit, chiar mai grav, oriunde, numai la genunchi nu, şi dacă nu l-a năpădit mai mult ruşinea decît durerea.

Cînd stăpînul îşi mai veni puţin în fire de pe urma căderii şi din tullmrare, încăleca iar şi dădu vreo cinci sau şase lovituri de pinteni calului, care porni ca fulgerul ; şi tot aşa făcu şi bidiviul lui Jacques, căci între cele două animale exista aceeaşi prietenie strinsă care ii lega pe călăreţii lor ; laolaltă formau două perechi d? prieteni.

Cînd cei doi cai, care gîfiiau de-ti rupeau inima, îţi reluară mersul obişnuit, Jacques îi spuse stăpînului : „E., ce părere ai, domnule ?“

STAPlNUL : Despre ce anume ?

JACQUES : Despre rana la genunchi.

STĂPÎNUL : Cred, ca şi tine, că e una dintre cele mai cumplite.

JACQUES : Cea de la genunchiul dumitale ?

STĂPÎNUL : Nu, nu ; de la al meu, de la al tău, de la toţi genunchii din lume.

JACQUES : Stăpîne, stăpîne, n-ai înţeles cum trebuie ; crede-mă că niciodată nu ne căim decît de durerile noastre.

STĂPÎNUL : Baţi cîmpii!

JACQUES : Ah ! Dacă aş şti să vorbesc aşa cum ştiu să gîndesc ! Dar stătea scris în Ceruri să am lucrurile în cap şi să nu găsesc cuvintele.

Spunînd acestea, Jacques se încuTcă într-o metafizică foarte subtilă şi poate foarte adevărată. încerca să-şi faci stăpînul să priceapă că vorba

durere e lipsită de sens şi că nu începe să aibă un înţeles oarecare decît în clipa cînd ne aduce în minte un simţămînt pe care l-am mai încercat cîndva. Stăpînul său îl întrebă dacă a născut vreodată.

— Nu, îi răspunse Jacques.

— Dar crezi că atunci cînd naşti ai dureri groaznice, nu-i aşa ?

— Păi sigur !

— Şi ţi-e milă de femeile care sînt în durerile facerii ?

— Grozav.

— Va să zică, îi căinezi cîteodată şi pe alţii, nu numai pe tine.

— Ii căinez pe aceia sau pe acelea care îşi frîng mîinile, care îşi smulg părul, care strigă, fiindcă ştiu din experienţă că nu faci astfel de lucruri decît atunci cînd suferi ; cît priveşte însă durerile facerii, hărăzite numai femeilor, nu le căinez de loc ; nu le-am încercat, slavă Domnului ! Dar să ne întoarcem la o durere cunoscută de amîndoi, la povestea genunchiului meu, care a devenit al dumitale, după ce ai căzut.

STĂPÎNUL : Nu, Jacques ; să ne întoarcem la povestea dragostei tale, care a devenit a mea, după mîhni- rile îndurate.

JACQUES : Iată-mă oblojit şi ceva mai uşurat. Felcerul pleacă, gazdele se retrag şi se culcă. Odaia lor nu era despărţită de a mea decît printr-un perete de şipci peste care fusese lipită hîrtie albastră, iar pe hîrtia asta se aflau nişte poze colorate. Cum nu dormeam, am au- zit-o pe femeie spunîndu-i omului ei : „Dă-mi pace, n-am chef de joacă. Un biet nenorocit îşi dă sufletul la uşa noastră, şi tu...“

— Măi femeie, o să-mi spui toate astea, după...

— Nu, n-am să te las. Dacă nu sfîrşeşti odată, să ştii că mă dau jos din pat. Crezi că mi-ar face vreo plăcere, acum, cînd mi-e inima grea ?

— Oho, dacă-ţi place să mă rog atîta de tine, tot tu ii să păgubeşti....

— Păi nu vreau isă mă rogi, dar cîteodată eşti atît de rău !... fiindcă... fiindcă...

După un răgaz atît de scurt, bărbatul luă din nou

cu- vîntul şi spvse : ,,Acum, femele, dă-ti şi tu seama că dintr-o milostenie nelalocul e. ne-ai vîrît într-o încurcătură din care e cu neputinţă să scăpăm. Recolta e proastă ; abia dacă putem face faţă nevoilor noastre şi ale copiilor. Grînele sînt scumpe foc ! Vinul s-a dus ! Măcar dacă am putea găsi de lucru ; dar bogătanii vcr să cheltuiască tot mai puţin ; calicii stau cu mîinile în sin ; pentru o zi tie muncă pierd alte patru zile ; creditorii se poartă cîineşte ; şi tocmai acum te-ai găsit să aduci Sn casă un necunoscut, un străin care o sâ rămînă aici cît o vreai Dumnezeu şi cît o vrea felcerul ăsta, nezorit de loc, să-l lecuiască ; fiindcă felcerii lungesc bolile cît pot mai mult. Ai cules un străin fără o lăscaie, si o să ne dubleze, o să ne întreiască cheltuielile, la spune-mi, nevastă, cum o să scapi de omul ăsta ? Vorbeşte, femeie, judecă şi tu şi spune-mi ceva...

— Parcă se poate vorbi cu tine ?

— Zici că sînt ursuz, că te bDmbănesc ; ei ! Care n-ar fi aşa, în locul meu ? Care n-ar bombăni ? Mai aveam şi noi, acolo, un strop de vin în beci. Dumnezeu ştie cum o să-i meargă ! Felcerii au dat pe gît într-o seară mai mult decît am fi băut noi şi copiii într-o săptâmînă. Iar felcerului, care îti închipui şi tu că nu vine de pomană, cine o să-i plătească ?

— Păi da. aşa e, cum spui ; şi tocmai fiindcă trăim în lipsuri îmi mai torni cîte-un copil, ca şi cum n-am avea destui.

— Da' de unde !

— Ba da; sînt sigură c-o să-mi ajungă iar burta la gură.

— Aşa spui tu de fiecare dată.

— Şi s-a întîmplat aşa de dte ori m-a mincat urechea, după aia... Iar acum mă mănîncă mai rău ca ori- cînd.

— Urechea ta nu ştie ce spune.

— Ia mîna de pe mine ! Lasă-mi urechea în pace ! Lasă-mă dracului, omule ; ce, eşti nebun ? Iar o să-ţi fie rău pe urmă...

— Aşa ! N-am mai făcut asta de-atunci, din seara sfîntului Ioan.

— Faci tu ce fad, şi p-ormă, peste o lună, iar o să mîrîi, ca şi cum ar fi vina mea.
— Nu, nu.
— Iar peste nouă luni o să fie şi mai rău.
— Nu, nu.
— Va să zică tu ai vrut.
— Da, da.
— N-o să uiţi ? N-ai să-mi spui cum mi-ai mai spus de fiecare dată ?
— Nu, nu...
Şi-apoi, iată cum, din nu în nu şi din da în da, omul ăsta înverşunat împotriva nevesti-si, fiindcă se lăsase cuprinsă de-un simţământ omenesc...
STAPÎNUL : Tocmai la asta mă gîndeam şi eu.
JACQUES : Bineînţeles că soţul nu prea-şi ţinea făgăduiala ; dar era tînăr şi avea nevastă frumoasă. Niciodată nu se nasc atîţia copii ca în vremurile de sărăcie.

STĂPÎNUL : Nimic nu-i întrece pe calici cînd e vorba să se înmulţească.

JACQUES : Păi un copil mai mult nu înseamnă nimic pentru ei; îi hrăneşte mila altora. Şi-apoi e singura plăcere care nu costă bani ; se mîngîie şi ei noaptea, pe gratis, de năpastele îndurate ziua... Totuşi, trebuie să recunoaştem că gazda avea dreptate. Şi pe cînd tocmai îmi spuneam asta în gînd, m-a apucat o durere cumplită la genunchi şi-am început să strig : „Ah, genunchiul !" Şi bărbatul strigă : „Oh, femeie !..." Iar femeia strigă : „Ah ! bărbate !.păi... păi... omul de dincolo !"

— Ei, ce-i cu el ?
— Ne-o fi auzit !
— N-are decît să ne-audă.
— Mîine o să-mi fie ruşine să-l privesc în ochi.
— Păi de ce ? Nu eşti tu nevastă-mea ? Şi r.u nu sînt bărbatu-tău ? Oare un bărbat are o nevastă, şi o nevastă are un bărbat, aşa, de florile mărului ?
— Ah ! Ah !
— Ei, ce ţi s-a mai întîmplat ?
— Urechea !...
— Ce-i cu urechea ?
— Mă doare mai rău ca oricînd.
— Dormi, şi o să-ţi treacă..

— Nu pot. Ah, urechea ! Ah, urechea!

— Urechea, urechea, uşor de zis...

N-am sâ spun ce s-a mal petrecut intre ei ; dar femeia, după ce repetă de mai multe ori cu voce înceată şi repezită : „urechea, urechea", sfîrşi piin a bîlbîi în si- lalte întrerupte „u...re...chea...'' şi după această „u...re... che...“ a mai bîlbîit nu ştiu ce, care, împreună cu tăcerea ce urmă, mă făcu să-mi închipui ci tnîncărimea urechii i se potolise într-un fel sau altul, n-are a face ; $i asta mie mi-a făcut plăcere. Dar şi ei !

STĂPÎNUL : Jacques, pune-ti mîna pe inima şi jură-mi că nu de femeia asta te vei îndrăgosti.

JACQUES : Jur.

STĂPÎNUL : Cu atît mai rău pentru tine.

JACQUES : Cu atît mai rău, sau cu atît mai bine. Nu cumva crezi că femeile cu asemenea urechi te ascultă bucuroase !

STĂPÎNUL : Cred că aşa stă scris in ceruri.

JACQUES : Eu cred că mai departe slă scris ca ele să nu asculte multă vreme de unul şi acelaşi bărbat, şi că sînt întrucîtva pornite să-şi plece urechea şi la ce spune un altul.

STĂPÎNUL : Aşa o fi.

Şi iată-i încurcaţi într-o gîlceavă nesfîrşită cu privire la femei; unul susţinea că femeile sînt bune, celă- lall că sînt rele : şi aveau amîndoi dreptate ; unul că sînt toante, altul că sînt deştepte: şi aveau amîndoi drep- ' tate ; unul că sînt mincinoase, altul că nu mint : şi aveau amîndoi dreptate ; unul că sînt zgîrcite, altul că BÎnt darnice : şi aveau amîndoi dreptate ; unul ca sînt frumoase, altul că sînt slute ; şi aveau amîndoi dreptate ; unul că sînt guralive, altul că au măsură la vorbă, unul că sînt sincere, altul că sînt prefăcute ; urni că n-au habar de nimic, altul că sînt atotştiutoare ; unul că sînt cuminţi, altul că sînt desfrmate ; unul ţicnite, altul chibzuite ; unul mari, altul mici: şi aveau amîndoi dreptate.

Tot ţinînd-o întruna cu sfada asta, caie le-ar ii ajuns şi daeă ar fi avut de gînd să facă înconjurul pămîntu- lui fără să tacă nici o clipă şi fără să cadă la învoială, îi întîmpină o furtună şi-i sili să se îndreţte spre... — încotro ? — încotro ? Ei, cititorule,

tare mă supără curiozitatea ta ! Ce dracu îţi pasă ? Dacă am să-ti spun că se îndreptau spre Pontoise sau spre Saint-Germain, spre Notre Dame de Lorette sau spre Saint-Jacques de Com- postelle, ce-ai să cîştigi cu asta ? Dacă stărui, îţi voi spune că se îndreptau spre... da ; de ce nu ?... spre un castel uriaş, pe frontispiciul căruia stătea scris : „Nu sînt al nimănui şi aparţin tuturor. Eraţi aici înainte de a intra şi veţi mai fi încă şi după ce veţi ieşi.“ — Au intrat în castel ? — Nu, fiindcă sau era inscripţia falsă, sau fuseseră înăuntru înainte de a intra. — Dar cel puţin au ieşit de acolo ? — Nu, fiindcă sau inscripţia era falsă, sau tot au mai rămas şi după ce au ieşit. — Şi ce-au făcut acolo ? — Jacques spunea ce era scris pe frontispiciu ; stăpînul spunea ce poftea ; şi aveau amîndoi dreptate. — Ce fel de oameni au întîlnit acolo ? — Şi buni şi răi. — Şi ce spuneau ? — Cîteva adevăruri şi o grămadă de minciuni. — Oameni deştepţi erau ? — Păi se putea să nu dai de ei ? Şi să nu dai de afurisiţii care îţi pun mereu întrebări ? De ăştia fuge lumea ca de ciumă. Ceea ce i-a micat mai mult, pe Jacques şi pe stăpînu-său, a fost faptul că au dat peste vreo douăzeci de îndrăzneţi care puseseră mîna pe locuinţele cele mai grozave şi se mai plîngeau că n-au loc destul; îndrăzneţii ăştia susţineau, împotriva dreptului comun şi împotriva adevăratului sens al inscripţiei, că moşteniseră, ca stăpînitori deplini, castelul; îndrăzneţii ăştia, împreună cu vreo cîţiva derbedei plătiţi de ei, convinseseră despre dreptatea lor numeroşi alţi derbedei, plătiţi tot de ei şi gata oricînd să spînzure sau să ucidă pentru un gologan pe oricine ar fi cutezat să-i contrazică : căci. pe vremea lui Jacques şi a stăpînului său, se mai întîmpla uneori ca unii să cuteze asemenea lucru. — Şi scăpau nepedep- siţi ? — Depinde.

Osă zici că mă joc şi că, neştiind ce să fac cu drumeţii mei, mă vîr în alegorie, scăparea obişnuită a minţilor sterpe. Ţi-aş jertfi alegoria şi toate bogăţiile pe care le-aş putea scoate din ea ; aş recunoaşte tot ce-ai pofti, dar cu o condiţie : să nu mai îmi baţi capul cu ultimul culcuş al lui Jacques şi al stăpînului său : să zicem că au ajuns într-un oraş mare şi că s-au culcat la nişte fetişcane ; sau că şi-

au petrecut noaptea la un vechi prie

3
8
2

ten, care i-a primit cît a putut mai bine ; Bau cî au cerut adăpost la călugării cerşetori, unde au fost prost găzduiţi şi prost hrăniţi, din dragoste pentru Dumnezeu ; că au fost primiţi în casa vreunui om de seamă ţi au dus lipsă de tot ce ie era trebuitor, în timp ce în preajma lor se găseau nenumărate lucruri de prisos ; că au plecat în zori dintr-un han mare, unde au fost nevoiţi să plătească foarte scump o cină proastă, servită pe talere de argint, şi o noapte petrecută între perdele de damasc şi cearşafuri umede şi boţite ; că i-a găzduit un popă de ţară neîndestulat, care s-a grăbit să folosească păsările enoriaşilor săi ca să facă rost de nişte jurnări şi o tocană de pui; sau că şi-au înecat minţile în vinuri din cele mai bune, s-au îndopat cu mîncăruri alese ?i au căpătat o indigestie straşnică în vreo mănăstire bogată de-a Bernardinilor ; căci, deşi toate acestea ţi s-ar fi putut părea cu neputinţă, Jacques era de altă părere . n-ar fi fost intr-adevăr cu putinţă decît ceea ce stătea scris în ceruri. Adevărul e că, oriîncotro ţi-ar place să-i porneşti, ei n-ar fi apucat să facă nici douăzeci de paşi, căci stăpînul, după ce-şi luă mai întîi, ca de obicei, priza de tabac, îl şi întrebă pe Jacques : ,.Ia ascultă, Jacques, ce s-aude cu povestea dragostei tale ?“

In loc să-i răspundă, Jacques strigă: „La naiba cu povestea dragostei mele ! Parcă n-ai vedea că am. uitat..."

STĂPÎNUL : Ce-ai uitat ?

în loc să-i răspundă, Jacques îşi întorcea buzunarele pe dos şi se scotocea, de pomană, pretutindeni. îşi uitase sacul de drum la căpătîiul patului şi de-abia apucă să-i mărturisească asta stăpînului său, că el şi strigă : „La naiba cu povestea dragostei tale ! Parcă n-ai vedea că mi-a rămas ceasornicul agăţat de vatră !“

Jacques nu se lăsă rugat; o luă la goană de îndată, şi, fiindcă nu se grăbea niciodată, ajunse încetişor la... — La castelul uriaş ? — Nu, nu. Alege dintre culcuşurile posibile pe care le-am înşirat mai sus pe cel mai potrivit în împrejurarea de faţă.

între timp, stăpînu-său ţinea mereu calea înainte ; dar iată-i, stăpîn şi slugă, despărţiţi, şi nu ştiu pe

care sâ-1 aleg. Dacă vrei să-l urmezi pe Jacques, bagă bine de seamă : căutarea pungii şi a ceasului poate deveni atît de îndelungată şi de încurcată, încît el nu-şi va mai întîlni multă vreme stăpînul, singurul căruia îi povesteşte dragostea, şi atunci s-a zis cu dragostea lui Jacques. Iar dacă lăsîndu-1 singur în căutarea sacului şi a ceasornicului, te-ai hotărî să-i însoţeşti stăpînul, atunci ai fi politicos, dar te-ai plictisi foarte ; nu cunoşti încă soiul ăsta de oameni. Are idei puţine în căpăţînă şi, dacă se întîmplă să spună şi el un lucru mai ca lumea, atunci îl scoate din ce n-a uitat încă de tot sau din inspiraţie. Are şi el ochi, ca dumneata sau ca mine ; dar nu se ştie dacă, de obicei, priveşte cu ei. Nici nu doarme, nici nu e treaz ; îşi duce viaţa: asta e funcţia lui obişnuită. Automatul ăsta merge drept înainte, întorcîndu-se din cînd în cînd să vadă dacă nu se zărea Jacques ; descăleca şi mergea pe jos ; îşi încăleca iar gloaba, mai făcea un sfert de leghe ; descăleca din nou şi se aşeza jos, cu frîul trecut pe după braţ şi cu capul sprijinit în palme. Cînd se sătura să tot stea aşa, se ridica şi privea depărtările, ca să vadă de nu se zăreşte cumva Jacques. Dar nu se vedea nici urmă de Jacques. Atunci îşi ieşea din sările şi$_{T}$ **fără să-şi dea seama dacă vorbeşte sau nu, spunea : „Călăul ! cîinele ! ticălosul! unde-o fi ? ce-o fi făcînd ? Oare îi trebuia atîta vreme ca să ia înapoi o pungă şi un ceasornic ? Am să-l stîlcesc în bătaie ; o ! asta e sigur ; am să-l stîlcesc în bătaie.[1]' Apoi îşi căuta ceasornicul în bu- zunăraşul de la cingătoare, unde bine-înţeles că nu-I găsea, şi se prăpădea de mîhnire, fiindcă nu ştia ce să se facă fără ceasornic, fără tabacheră şi fără Jacques : astea îi erau cele trei pivoturi ale vieţii, petrecută pri- zînd tabac, uitîndu-se cît e ceasul, punîndu-i întrebări lui Jacques şi combinîndu-le în toate felurile cu putinţă. Lipsit de ceasornic, nu-i mai rămînea, aşadar, decît tabacherea, pe care o deschidea şi o închidea la fiecare minut, aşa cum fac şi eu cînd mă plictisesc. Tabacul care-mi mai rămîne seara în tabacheră e în raport direct cu distracţia, sau în raport invers cu plictiseala din cursul zilei. Te rog să te obişnuieşti, cititorule, cu felul acesta de-a**

vorbi luat din geometrie, fiindcă îl găsesc scurt şi cuprinzător şi de aceea mă voi folosi adesea de el.

Ce zici, te-ai săturat de stăpîn ? Şi fiindcă sluga nu mai vine odată, vrei să ne ducem noi la ea ? Bietul Jacques ! chiar în clipa cînd îi pomeneam numele, el striga îndurerat: „Stătea scris, va să zică, în.ceruri, să fiu înhăţat în aceeaşi zi ca tîlhar de drumul mare, gata să fiu dus la temniţă şi învinuit că aş fi ademenit o fată !“

Pe cînd se apropia agale de castel, adică nu... de locul unde dormiseră în ajun, trece pe lîngă el unul din neguţătorii ambulanţi cărora li se zice boccegii şi-i strigă: „Domnule cavaler, ia jartiere, cingătoare, şnururi de ceas, tabachere la modă. jabackuri[1] veritabile, inele, brelocuri de ceas. Ia un ceasornic, domnule, un ceasornic frumos, de aur, dăltuit cu capac dublu, aproape nou...“ Jacques îi răspunde : „Păi şi eu caut unul, dar nu pe al tău...“ şi-şi vede mai departe de drum, mereu la pas. Şi tot mergînd aşa i se năzare că stă scris, în ceruri, că tocmai ceasornicul pe care voise să i-1 vîndă omul acela era ceasornicul stăpînului său. Jacques se întoarce şi-i zice boccegiului : „Prietene, ia arată ceasul ăla cu capac de aur ; parcă mi-ar spune ceva c-ar putea să-mi fie pe plac“.

— Pe cinstea mea că nu m-ar mira de loc 6ă fie chiar aşa, zise boccegiul; ceasul e frumos, cum nu se poate mai frumos, ieşit din mîinile lui Julien Le Roi[2]. Abia am făcut rost de el, mai adineauri; l-am căpătat pe-un codru de pîine şi-o să-l dau ieftin. îmi plac câştigurile mici şi dese ; dar pe vremurile astea îmi merge al naibii de prost; nici peste trei luni nu mai .dau eu peste un chilipir ca ăsta. îmi pari om de treabă şi mi-ar place să te bucuri dumneata de el şi nu altul...

Tot vorbind, marchitanul îşi pusese bocceaua jos, o deschisese şi scoase ceasornicul pe care Jacques îl recunoscu îndată, fără să se mire de loc ; Căci nu se grăbea niciodată şi nu se mira decît arareori. Se uită bine la ceas : Da, îşi spuse în sinea lui, ăsta e... Apoi, către boc- cegiu : „Bine zici, e frumos, cum nu

1 Faimos ceasornicar (1686—1759).

se poate mai frumos, şi eu ştiu că e şi bun...“ Apoi, punîndu-1 în buzu- năraş, îi zise boccegiului : „Mulţumesc frumos, prietene !“

— Cum, mulţumesc frumos ?

— Păi da, e ceasornicul stăpînului meu.

— Habar n-am cine ţi-e stăpîn ; eu una ştiu : că e ceasornicul meu şi că l-am cumpărat şi l-am plătit...

Şi, apucîndu-1 pe Jacques de guler, se strădui să-şi ia ceasornicul înapoi. Jacques se trage lîngă cal, apucă unul din pistoale şi, sprijinindu-1 în pieptul boccegiului : ,,Dă-te înapoi, îi zice, sau te ucid“. Înspăimîntat, boc- cegiul îi dă drumul. Jacques încalecă şi porneşte agale la drum, spre oraş, zicîndu-şi în sine : „lată ceasornicul re- dobîndit, acum să vedem ce-i cu punga..Boccegiul se grăbeşte să-şi închidă lădiţa, şi-o pune pe umăr şi se ia după Jacques, strigînd : „Hoţii ! Hoţii ! Ucigaşii ! Ajutor ! Săriţi ! Ajutor !...“ Era pe vremea secerişului : lanurile gemeau de ţărani. îşi lăsară toţi secerile şi se strînseră gloată în jurul omului aceluia, întrebîndu-1 unde e hoţul, unde e ucigaşul.

— Uite-L, uite-1 colo.

— Cum ! Ala care se îndreaptă fără grabă spre poarta oraşului ?

— Ala.

— Fugi de-aici că eşti nebun nu seamănă de loc a hoţ.

— E un hoţ, e un tîlhar, v-o spun eu ; mi-a luat cu japca un ceasornic de aur...

Oamenii nu mai ştiau în ce să se încreadă : în ţi-petele boccegiului sau în umbletul liniştit al lui Jacques. „Măi copii, adăugă boccegiul, zău că sînt ruinat dacă nu-mi daţi o mînă de ajutor ; ceasornicul face treizeci de ludovici, cu cuchii închişi. Ajutaţi-mă, se cară cu ceasornicul meu şi, dacă apucă să dea pinteni calului, se duce de rîpă ceasornicul...“

Dacă Jacques se afla olecuţă cam depărtişor ca să poată auzi strigătele, putea să vadă, totuşi, destul de lesne gloata, dar tot încet mergea. Făgăduind ţăranilor

o răsplată, boccegiul îi hotărî să alerge după Jacques. Şi iată o mulţime de bărbaţi, de femei şi

de copii alergînd şi strigînd : „Puneţi mîna pe hoţ ! Prindeţi ucigaşul !“, iar pe urma lor boccegiul, ţinîndu-se cît de aproape îi

îngăduia povara din spate şi strigînd : „Puneţi mîna pe hot ! Prindeţi ucigaşul !...“

Au intrat în oraş, fiindcă într-un oraş poposiseră Jacques şi stăpînu-său în ajun ; abia acum mi-am adus aminte. Localnicii ies din case, se alătură ţăranilor şi boccegiului, încep să strige toţi într-un glas : „Hoţul ! Hoţul ! Ucigaşul !... îl ajung pe Jacques, toţi odată. Boccegiul se repede la el, Jacques îi arde o lovitură de cizmă, trîntindu-1 la pămînt. dar boccegiul strigă îrtr-una : „Ticăloşiile, pungaşule, ucigaşule, dă-mi înapoi ceasornicul; o să rri-1 dai tu, şi-or să te. spînzure..."

Jacques, păstrîndu-şi cumpătul, vorbeşte mulţimii, care creşte clipă de clipă, şi zice: „Aveţi un magistrat; să fiu dus în faţa lui; acolo am să arăt că nu sînt de loc ticălos şi că s-ar putea ca tocmai omul ăsta să fie aşa. E drept că i-am luat ceasornicul, dar ceasornicul e al stăpînului meu. Nu sînt de loc necunoscut în oraş ; alaltăieri seara am sosit aici, împreună cu stăpînu-meu, şi am poposit la domnul locotenent-general, vechiul lui prieten." Dacă nu v-am spus încă pînă acum că Jacques şi stăpînu-său trecuseră prin Conches şi că fuseseră găzduiţi la locotenentul-general din părţile acelea, e pentru că nu mi-am amintit mai din vreme. „Să fiu dus înaintea locote nentului-general'[1], spunea Jacques, care între timp descălecase. Iată-1 în mijlocul alaiului, pe el, împreună cu calul şi cu boccegiul. Merg, ajung la poara locotenen- tului-general. Jacques, calul şi boccegiul intră. Jacques şi boccegiul nu slăbesc de fel. Mulţimea râmîne afară.

Dar ce făcea tocmai atunci stăpînul lui Jacques ? Aţipise pe marginea drumului mare. cu dîrlogii trecuţi peste braţ, iar calul păştea iarba în jurul lui, • atîta cît îl lăsa lungimea dîrlogilor.

De cum îl zări pe Jacques, locotenentul-general strigă :

— Ei, tu eşti, dragă Jacques *1* Ce vînt te-aduce, singur, pe-aici ?

— Ceasornicul stăpînului meu. îl lăsase agăţat de colţul vetrei, şi l-am găsit în bocceaua omului ăstuia ; apoi m-a mai adus punga, pe care am uitat-o sub

pernă şi care se va găsi şi ea, dacă veţi porunci.

— Şi dacă'va fi fost scris in ceruri... adăugă magistratul.

Apoi îşi chemă de îndată slugile : şi, numaidecît, boccegiul, arătînd spre un vlăjgan cu mutră de tîlhar, adus de curind în casă, zice : „Iată cine mi-a vîndut ceasornicul".

Magistratul ia o înfăţişare aspră şi zice boccegiului şi slugii : „Aţi merita amîndoi să fiţi trimişi la galere : tu fiindcă ai vîndut ceasornicul, iar tu fiindcă l-ai cumpărat..." Slugii sale : „Dă-i omului banii şi scoate-ţi livreaua numaidecît..." Boccegiului : „Grăbeşte-te s-o ştergi din locurile astea, dacă nu vrei să rămîi agăţat aici pentru totdeauna. Amîndoi vă îndeletniciţi cu o meserie care aduce ghinion... Şi-acum, Jacques, să vedem ce-i cu punga ta." Cea care şi-o însuşise ieşi la iveală singură : ero o fetişcană bine făcută. „Punga e la mine, domnule, îi spuse ea stăpînului, dar n-am furat-o ; mi-a dăruit-o el.“

— Ţi-am dăruit eu punga ?

— Da.

— Se poate, dar să mă ia naiba dacă mi-aduc aminte...

Magistratul îi zise lui Jacques : „Haide, Jacques. mai
bine s-o lăsăm încurcată".

— Domnule...

— E drăguţă şi binevoitoare, după cîte văd.

— Domnule, vă jur...

— Cît aveai în pungă ?

— Vreo nouă sute şaptesprezece livre.

— Ah ! Javette ! nouă sute şaptesprezece livre pentru o noapte e mult prea mult pentru tine, cît şi pentru el. Dă punga încoace.

Fetişcana dădu punga stăpînului ei, care scoase un scud de şase franci : „Ţine, îi spuse el aruncîndu-i scudul ; iată preţul serviciilor tale; preţuiesc ele mai mult, nu-i vorbă, dar nu pentru Jacques. îţi doresc de două ori pe-atît, în fiecare zi, dar nu în casa mea, auzi ? Iar tu, Jacques, grăbeşte-te să încaleci şi întoarce-te la stă- pinu-tău."

Jacques îl salută pe magistrat şi plecă fără să răspundă, dar îşi zicea în gînd : „Neruşinata ! Ticăloasa !
Va să zică stătea scris în ceruri să se culce cu altul şi să-i plătească Jacques ! ...Haide, Jacques, mîngîie-ţi inima ; nu eşti îndeajuns de fericit că ai recăpătat şi purga şi ceasornicul stăpînului tău ?“

Jacques încălecă şi despică gloata strînsă la poarta casei magistratului ; dar, fiindcă îi venea greu ca atîta mulţime de oameni să-l ia drept o secătură, se prefăcu că-şi scoate ceasornicul din buzunar ca să vadă cît a- rată : apoi dădu pinteni calului, care, nefiind obişnuit cu asemenea lucruri; porni şi mai repede. De obicei, îl lăsa să meargă în voie ; căci îi venea la fel de greu t şi să-l oprească din galop, şi să-l îmboldească atunci cînd mergea cu-ncetul. Noi credem că ne mînăm soarta ; dar, de fapt, ea ne mînă întotdeauna ; şi soarta, pentru Jacques, era tot ce-1 atingea sau îi ieşea înainte : calul, stăoînul, un călugăr, un cîine, o femeie, un catîr, o cioară. Calul îl ducea, deci, în goană spre stăpînul său, care aţipise la marginea drumului, cu dîrlogii petrecuţi peste brat, după cum am spus. Pe atunci, calul întindea de dn-logi; dar cînd sosi Jacques, dîrlogii rămăseseră locului, iar calul ia-1 de unde nu-i. Un pungaş, după cît se pare, se apropiase de cel adormit, tăiase binişor căpăstrul şi luase dobitocul. La tropotul calului lui Jacques, stăpînul se deşteptă, şi primele cuvinte pe care le rosti fură : „Te-ai întors, te-ai întors marţafoiule ! Am să te...“ Zicînd asta, începu să caşte de-i trosneau fălcile.

— Cască, domnule, cască oricît vrei, îi zise Jacques, dar unde ţi-e calul ?

— Calul meu ?

— Da, calul dumitale...

Stăpînul, dîndu-şi seama pe dată că i se furase calul, era cît pe-aci să se repeadă la Jacques şi să-i ardă vreo cîteva cu dîrlogii, cînd Jacques îi spuse : „încetişor, domnule. astăzi nu prea am chef să mă las cotonogit; am să primesc cea dintîi lovitură, dar la a doua jur că dau pinteni calului şi că te las aici...“

Ameninţarea asta a lui Jacques muie pe loc furia stă- pînului, care îi spuse cu glas potolit : „Şi ceasornicul meu ?“

— Iată-1.

— Şi punga ta ?

— Iat-o.

— Mult ai mai zăbovit !

— Nu prea mult. pentru cîte am făcut. Ascultă aici. M-am dus, m-am bătut, s-au ţinut după mine toţi ţăranii de pe cîmp, s-au ţinut după mine toţi locuitorii oraşului, am fost luat drept tîlhar de drumul mare, am fost dus înaintea judelui, mi s-au luat două interogatorii, aproape că am făcut să fie duşi la spînzurătoare doi oameni ; am făcut să fie dat afară un servitor, am făcut să fie alungată o slujnică, mi s-a dovedit că m-am culcat cu o femeie pe care n-o văzusem în viaţa mea şi căreia totuşi i-am plătit; şi m-am şi întors.

— Iar eu, aşteptîndu-te...

—Aşteptîndu-mă. stătea scris sus, în ceruri, să ţi se fure calul. Ştii ce, domnule ? Să nu ne mai gîndim la el!

E un cal pierdut, şi poate că stă scris să-l regăsim.

— Calul meu ! Bietul meu cal!

—Chiar dacă o să-l jeleşti pînă mîine, tot n-o să iasă nimic...

— Ce ne facem ?

—Ori te iau pe crupă, ori, dacă îţi place mai mult, ne descălţăm amândoi, ne legăm cizmele de şaua calului meu şi pornim mai departe pe jos.

— Calul meu ! Bietul meu cal!

Se hotărîră să pornească pe jos, stăpînul strigînd din cînd în cînd : „Calul meu, bietul meu cal“, iar Jacques făcîndu-i, totuşi destul de pe larg, rezumatul aventurilor sale. Cînd ajunse la învinovăţirea că s-a culcat cu o femeie, stăpînul îi zise ;

— E-adevărat, Jacques, că nu te-ai culcat cu ea ?

JACQUES : Nu, nu m-am culcat, stăpîne.

STĂPÎNUL : Şi i-ai plătit ?

JACQUES : Negreşit !

STĂPÎNUL : Eu am păţit-o odată şi mai rău decît tine.

JACQUES : Ai plătit după ce te-ai culcat ?

STĂPÎNUL : Ai ghicit.

JACQUES : Şi n-o să-mi povesteşti şi mie cum s-a întîmplat ?

STĂPÎNUL : Mai înainte de-a începe povestea dragostei mele, trebuie s-o sfîrşim pe-a dragostei tale. Ia as-

cultă, Jacques, n-ai de gînd si continui povestea aceea, pe care aş lua-o drept prima şi singura dragoste din viaţa ta, în ciuda aventurii ca slujnica locotenentului- general din Conches ? Căci, chiar de 1e-ai fi culcat cu ea, nu te-ai fi îndrăgostit pentru atîta lucru. Că doar oamenii se culcă zilnic cu femei pe care nu le iubesc şi nu se culcă cu femei care le sînt dragi. Dar...

JACQUES : Ei ! Dar !... ce mai e ?

STĂPÎNTJL : Calul meu!... Jacques dragă, nu te supăra ; pune-te şi tu în locul calului meu, închipuie-ti că te-am pierdut şi spune-mi de nu m-ai preţui mai mult dacă m-ai auzi strigînd : Jacques al meu ! Bietul meu Jacques !

Jacques zîmbi şi zise : „Mi se pare că rămăsesem la discuţia ţăranului care mă găzduise cu nevastă-sa, în timpul nopţii de după primul meu pansament. M-am odihnit un pic. Gazda şi nevastă-sa se sculară mai tîr— ziu decît de obicei."

STĂPÎNUL : Cred şi eu.

JACQUES : La deşteptare, dau uşurel perdelele la o parte şi-l văd pe ţăran discutând în mare taină, lîngă uşă, cu nevastă-sa şi cu felcerul. După cele auzite în timpul nopţii, nu mi-a fost greu să ghicesc despre ce discutau acolo. Am tuşit. Felcerul îi spuse soţului : „S-a trezit: cumetre, coboară-te in beci; o să trag mai întîi o duşcă, să nu-mi tremure mîna ; pe urmă o să-i scot bandajul, şi-apoi o să ne mai gîndim la ce mai e de făcut".

După ce sosi * sticla şi o goli, căci pentru cei din breasla asta a trage o duşcă înseamnă a goli cel puţin

o sticlă, felcerul se apropie de patul meu şi-mi zise :

— Cum te-ai simţit azi-noapte ?

— Binişor.

— Ia dă braţul... Bun, bun, pulsul nu-i rău de loc, a- proape că nu mai ai călduri. Acum să vedem genunchiul... Haide, cumătră, îi spuse el nevestei care stătea în picioare, lingă pat, dinapoia perdelelor, ajută-mă... Nevasta chemă unul dintre copii... N-a\em nevoie aici de copii, ci de dumneata ; o mişcare greşită ne-ar da de lucru încă pe-o lună. Vino-ncoace. Nevasta se apropie, cu ochii plecaţi...

Ţine-i piciorul ăsta, pe cel sănătos, că de celălalt am eu grijă. încetişor, încetişor... Mai spre mine un pic mai spre mine... Prietene, întoarce-te numai Puţintel spre dreapta... Spre dreapta ti-am spus : ei, acum e Rata...

Stringeam salteaua cu amindouă mîinile, scrîşnind din dinţi; năduşeala îmi curgea şiroaie pe faţă.

— Nu-i prea plăout, prietene.

— Vă şi eu.

— Acu eşti gata. Cumătră, lasă piciorul, ia perna, apropie scaunul şi pune perna deasupra. Prea aproape... Ceva mai încolo... Ia dă-mi mîna, prietene, strînge-mă tare. Cumătră, treci lingă perete şi ţine omul de subsuori. Minunat... Cumetre, n-a mai rămas nimic din sticlă ?

— Nu.

— Treci de ia locul nevestei, ca să coboare ea, să ne mai aducă una... Bun, bun. Toarnă pînă sus... Femeie, lasă-ţi bârbatul unde e şi vino lîngă mine... Nevasta mai chemă încă o dată un copil. Ei, fir-ar să fie, ti-am mai spus o dată că n-avem nevoie de copii. Aşază-te în genunchi şi trece-i mîna pe sub pulpă... Ce tremuri, cumătră, de parc-ai fi făcut vreun păcat ? Hai, curaj... Strînge în josul coapselor, acolo, deasupra bandajului... Foarte bine !...

Iată cusătura tăiată, fesele desfăcute, bandajul ridicat şi rana mea descoperită. Felcerul pipăie pe deasupra. Pe dedesubt, pe margini, şi de cîte ori mă atinge zice :

— Nepriceputu ! Măgaru ! Vita ! Şi se mai crede chirurg ! Cum adică, piciorul ăsta e de tăiat ? O să tină tot atîta cît şi celălalt: vă garantez eu.

— Am să mă vindec ?

— Am mai vindecat eu şi pe alţii.

— Şi am să pot umbla ?

— Ai să umbli.

— Fără să şchiopătez ?

— Asta e altă chestie ; ia-o mai binişor, dragul meu, ce naiba! Nu-ţi ajunge că ţi-am salvat piciorul ? Altminteri, dacă o să şchiopătezi, parcă-i mare lucru ? îţi place să joci ?

— Grozav îmi place...

— Dacă o să mergi ceva mai rău, în schimb o să ţopăi mai bine... Cumătră, dă nişte vin cald... Nu. mai

întîi dă-1 pe ălălalt. Iacă un păhărel, şi pansamentul o să iasă mai bine. •

Felcerul bea ; se aduce vin cald, mi se clăteşte rana, mi se pune oblojeala la loc, mă întind în pat, sînt îndemnat să dorm daică pot, se trag perdelele, se sfîrşeşte sticla începută, se mai aduce una şi se începe din nou discuţia dintre felcer, gazdă şi nevastă-sa.

GAZDA : Cumetre, o să ţină mult ?

FELCERUL : Foarte mult... Hai noroc,

cumetre. GAZDA : Cam cît ? O lună ?

FELCERUL : Care o lună : Vreo două, trei, patru, cine ştie ? Rotula e atinsă, femurul, tibia... Hai noroc, cumetre.

GAZDA : Patru luni ! Vai de capul nostru ! De ce l-am primit aici ? Ce nsiba o fi căutat nevasta la poartă ?

FELCERUL : în sănătatea mea ; fiindcă am lucrat bine.

NEVASTA GAZDEI : Iar începi, bărbate ! Şi doar mi-ai făgăduit azi-noapte. Dar lasă, te mai prind eu o dată...

GAZDA : Păi, spune-mi ce-i de făcut cu omul ăsta ? Măcar dacă am fi avut o recoltă mai bună.

NEVASTA GAZDEI : Dacă ai vrea, m-aş duce la popi.

GAZDA : Numai să te prind că pui piciorul pe-acolo şi te snopesc în bătaie.

FELCERUL : De ce. cumetre ? Pe-a mea o las să se ducă.

GAZDA : Te priveşte.

FELCERUL : în sănătatea finei! Cum o mai duce ? NEVASTA GAZDEI: Cît se poate de bine.

FELCERUL : Hai, cumetre, în sănătatea nevesti-ti şi a aevesti-mi ; sînt două femei cumsecade.

GAZDA : A dumitale e mai dibace ; ea n-ar fi făcut prostia...

NEVASTA GAZDEI: Păi, cumetre, mai sînt şi mai-cile...

FELCERUL : Vai, cumătră : Un bărbat, un bărbat la maici! Şi mai e o. stavilă, niţeluş cam mare... Să bem în sănătatea maicilor, că sînt fete cumsecade !

NEVASTA GAZDEI: Ce stavilă ?

FELCERUL : Bărbatu-tău nu vrea să te duci la popă, Şi nevastă-mea nu vrea să mă duc la maici... Dar hai să mai tragem o duşcă, poate că ne vine vreo idee. L-ati - întrebat pe omul ăsta ? Poate că nu-i calic de tot.

GAZDA : Ce poate să aibă un soldat !

FELCERUL : Un soldat are tată, mamă, fraţi, surori, neamuri, prieteni, nu-i singur pe lume... Să mai tragem o duşcă, şi duceţi-vă de-aici ; lăsati-l în grija mea.

Cam asta a fost, vorbă cu vorbă, discuţia dintre felcer, gazdă şi nevastă ; dar cum aş mai fi putut s-o zugrăvesc de frumos, vîrînd un ticălos printre oamenii a- ceştia de treabă ! Jacques s-ar fi văzut, sau l-ai fi văzut dumneata, gata-gata să fie tras din pat, zvîrlit în drum sau în vreo băltoacă. — Şi de ce nu ucis ? — Ucis nu. M-aş fi priceput eu să chem pe cineva în iajutorul lui; iar cineva ăsta ar fi fost un soldat, din aceeaşi companie cu el ; dar atunci toată povestea ar fi puţit a Cle- veland[1] cale de-o poştă. Adevărul, mai întîi de. toate adevărul ! — Adevărul, o să zici, e adeseori rece, obişnuit şi plictisitor ; de pildă, tărăşenia asta din urmă cu spălatul rănii lui Jacques e adevărată, dar ce-i interesant în ea ? Nimic. — Sînt de-aceeeaşi părere. — Dacă e vorba să spui adevărul,, apăi atunci trebuie s-o faci la fel ca

1 Adică ar fi semănat cu lucrarea abatelui Prevost ***Povestea*** lui ***Cleveland, copilul din flori al lui Cromwell,*** apărută In 1732.

Moliere, Regnard[1], Richardson[2], Sedaine[3]; adevărul îşi are ascuţişurile lui, pe care le prinzi cînd ai geniu. — Da, cînd ai geniu ; dar dacă n-ai ? — Dacă n-ai, nu trebuie să scrii. — Şi dacă din nefericire te a- semeni cu un oarecare poet pe care l-am trimis în Pondichery [4] ? — Cine mai e şi poetul ăsta ? — Poetul ăsta... Dar dacă mă tot întrerupi, cititorule, şi dacă mă întrerup

şi eu la tot pasul, ce-o să se alegă din dragostea lui Jac. ques ? Crede-măj să-l dăm încolo de poet... Gazda şi nevastă-sa se depărtară... — Nu, nu, zi ce-i cu poetul din Pondichery. — Felcerul vend lîngă patul lui Jacques...

— Zi ce-i cu poetul din Pondichery, zi ce-i cu poetul din Pondichery. — î/itr-o bună zi a venit la mine u® poet tînăr, aşa cum vine in fiecare zi... Dar ia ascultă, cititorule, ce legătură are asta cu Jacques Fatalistul, cu stăpinu-său şi cu călătoria lor ?... — Spune ce-i cu poetul din Pondichery. — După ce mi-a spus obişnuitele laude despre inteligenţa, despre geniul, despre gustul şi despre inima mea bună, cit şi alte cuvinte din care nu cred o iotă, deşi mi se spun întruna de peste douăzeci de ani, şi poate cu bună-credinţă, tînărul poet scoate o hîrtie din buzunar : Sînt versuri, zice el. — Versuri ? !

— Da, domniile, versuri, despre care cred că veti bine» voi să vă daţi părerea. — Iţi place adevărul ? — Da, dom. nule, şi vi-1 cer. — O să-l afli. — Cum, eşti atît de do- bitoc, îndt îţi' închipui că un poet poate veni să afle adevărul de la tine ? — Da. — Şi o să i-1

---

1 Jean Franţois Regnard (1655—1709) — poet comic francez, autor a numeroase piese de teatru, dintre care cea mai cunoscută e ***Le legataire universel,*** şi a unor poezii mediocre.

2 Samuel Richardson (1689—1761) — scriitor englez, socotit ca întemeietorul romanului englez modern.

3 Michel-Jean Sedaine (1719—1797) — autor dramatic francez, a cărui lucrare mai însemnată este ***Le pfiilosophe sans le savoir*** (1795).

4 Veche colonie franceză în India.

spui ? — Nici vorbă ! — Fără ocolişuri ? — Cred şi eu : ocolişurile cel mai bine ticluite n-ar fi altceva decît insulte grosolane; înţelese aşa cum trebuie, el ar vădi că eşti un poet prost; şi cum nu te cred destul de călit ca să poţi asculta adevărul, nu eşti decît tot un nătărău. — Şi ai scos-o totdeauna la capăt cu sinceritatea ? — Aproape totdeauna... Citesc versurile tânărului poet, şi-i spun : Nu numai că versurile dumitale sînt proaste, dar ele m-au lămurit p* deplin că n-o să faci niciodată altele mai bune. — Va să zică, o să trebuiască să fac versuri proaste ; fiindcă de făcut n-o să mă pot opri să le fac. — Asta-i o adevărată nenorocire ! îţi dai seama, domnule, în ce hal eşti ? Nici zeii, nici oamenii şi nici columnele n-au iertat mediocritatea poeţilor : asta a spus-o Horatiu. — Ştiu. — Ai avere ? — N-am. — Eşti sărac ? — Foarte, — Şi o mai adaugi la sărăcie ocara poetului prost; ai să-ţi prăpădeşti viaţa de pomană, ai să îmbătrîneşti. Bătrîn, sărac şi poet prost. Ah ! domnule, ce soartă ! — îmi dau seama, dar mă trage aţa, fără voia mea... (Aici Jacques ar fi spus : dar aşa stă scris.) — Ai părinţi ? — Am. — Cu ce

se ocupă ? — Sînt giuvaergii. — Ar fi în stare să facă ceva pentru dumneata ? — Poate. —. Ei bine., caută-ti părinţii şi spune-le să-ţi dea cîteva giuvaeruri false. îm- bracă-te şi porneşte spre Pondichery ; pe drum ai să faci versuri proaste, dar, ajuns acolo, ai să te îmbogăţeşti. Odată îmbogăţit, poti să te întorci aici şi să faci cîte versuri pofteşti, numai să ai grijă să nu le tipăreşti, fiindcă nu trebuie să ruinezi pe nimeni...

Trecuseră vreo doisprezece ani de cînd îi dădusem sfatul ăsta tânărului, cînd mă întîlnesc iar cu el; nu-1 mai recunoşteam. — Eu pînt, domnule, îmi spuse el, a- cela pe care l-aţi trimis în Pondichery.. Am fost acolo şi am agonisit vreo sută de mii de franci. Apoi m-am întors ; am început iar să fac versuri, şi iată că vi' le-am adus... Tot proaste sînt ? — Tot proaste ; dar acum, cînd ţi-ai asigurat traiul, n-am nimic împotrivă să faci mai departe versuri proaste. — Aşa gîndesc. .şi. eu...

Cînd felcerul se apropie de pat, Jacques nu-i dădu răgaz ■ să deschidă gura. „Au auzit totul", îi spuse... Apoi, adresîndu-se stăpînului său, adăugă... Ar fi adăugat el ceva, dar stăpînu-său îl opri. I se făcuse lehamite de atîta umblet; se aşează pe marginea drumului, întorcînd capul spre un călător; care venea spre ei* pe jos, ducînd după el un cal şi ţinînd dîrlogii în mînă.

Calul ăsta o să crezi, cititorule, că e tocmai calul care i se furase stăpînului lui Jacques ; şi ai să te înşeli. Cam aşa s-ar întîmpla într-un roman, ceva mai devreme sau mai tîrziu ; aşa sau altfel; dar acesta nu e un roman, ţi-am mai spus, cred, şi ţi-o repet. Stăpînul îi spuse lui Jacques : îl vezi pe omul care vine spre noi ?

JACQUES : îl văd.

STÂPÎNUL : Calul lui mi se pare bun.

JACQUES : Am slujit la infanterie şi nu mă pricep.

STÂPÎNUL : Eu am comandat la cavalerie şi mă pricep.

JACQUES : Ei şi ?

STÂPÎNUL : Ei şi ! Aş vrea să te duci şi să-i

propui să ne lase nouă calul, pe bani, se-nţelege.

JACQUES : E o ţicneală curată, dar mă duc. Pînă la cît dai ?

STĂPÎNUL : Pînă la o sută de scuzi...

După ce-şi sfătuieşte stăpînul să nu adoarmă, Jacques iese în întîmpinarea călătorului, îi propune cumpărarea calului, plăteşte şi-l aduce. „Ascultă, Jacques, zice stăpînul, dacă tu ai presimţirile tale, apăi vezi că şi eu le am pe ale mele. Calul ăsta e frumos ; negustorul ti-o fi jurat că n-are nici un beteşug ; dar cînd e vorba de cai, toţi oamenii sînt geambaşi.“

JACQUES : Parcă numai cînd e vorba de cai sînt ei geambaşi ?

STĂPÎNUL : Ai să-l încaleci tu şi-ai să mi-1 dai mie pe-al tău.

JACQUES : N-am nimic împotrivă.

Şi iată-i pe amîndoi călare, iar pe Jacques urmîndu-şi vorba

— Cînd am plecat din casa părintească, tata, mama, naşul meu mi-au dat toti cîte ceva, după cît a avut fie- care ; şi aveam şi eu puşi deoparte cinci ludovici pe care Jean, frate-meu mai mare, mi-i dăruise cînd a plecat în nenorocita lui de călătorie spre Lisabona... (Aici Jacques se pomi pe plîns, iar stăpînu-său îi arătă că aşa fusese scris.) Aşa e, domnule, mi-am spus-o şi eu de-o sută de ori ; şi cu toate astea n-aş putea să nu plîng...

Şi numai ce începe Jacques să suspine şi să plîngă din ce în ce mai amarnic, iar stăpînu-său trage o priză de tabac şi se uită cît e ceasul. După ce ia dîrlogii între dinţi şi-şi şterge ochii cu amîndouă mîinile, Jacques spune mai departe :

— Din cei cinci ludovici de la Jean, din ce luasem pentru înrolarea în armată şi din darurile rudelor şi ale prietenilor, îmi garnisisem o pungă din care nu scosesem încă nici o lăscaie. Mi-am adus aminte de comoara asta tocmai la tanc ; ce părere ai, stăpîne ?

STĂPÎNUL : Nu se putea să mai rămîi multă vreme în cocioaba aia.

JACQUES : Nici chiar plătind.

STĂPÎNUL : Dar ce căutase frate-tău la Lisabona ?

JACQUES : Mi se pare că-ti dai toată osteneala să

mă abaţi din drum. Cu întrebările dumitale, o să facem ocolul pămîntului şi tot n-o să ajung la sfîrşitul dragostei mele.

STĂPÎNUL: Ce-are a face, din moment ce tu vorbeşti, iar eu ascult ? Nu sînt astea cele două lucruri care te interesează mai mult decît orice ? Şi mai şi bombăni, cînd ar trebui să-mi mulţumeşti.

JACQUES : Frate-meu plecase la Lisabona să caute odihnă. Jean, frate-meu, era un băiat deştept; asta l-a nenorocit; mai bine ar fi fost un nătărău ca mine ; dar aşa stătea scris în ceruri. Stătea scris ca un călugăr car- melit care venea în satul nostru la cerşit ouă, lină, cî- nepă, fructe şi vin, în fiecare anotimp, să tragă la tata şi să-l scoată din minţi pe Jean, frate-meu, ca să îmbrace veşmîntul călugăresc.

STĂPÎNUL : Frate-tău, Jean, a fost carmelit ?

JACQUES : Da, domnule, şi încă a fost carmelit din ăi desculţi[1]. Era sîrguitor, deştept şi priceput la chichiţe ; era avocatul sfătuitor al satului, ştia să citească şi să scrie şi, încă din tinereţe, îşi bătuse capul cu desluşitul şi copiatul pergamentelor vechi. La mănăstire a făcut de toate : a fost, pe rînd, portar, chelar, grădinar, paracliser, ajutor de iconom şi arhondar ; aşa cum o pornise, ne-ar fi pricopsit pe toţi. Le-a măritat, şi încă bine, pe două dintre surorile noastre şi pe încă vreo cîteva fete din sat. Nu se întîmpla să treacă pe drum fără ca taţii, mamele şi copiii să nu-i iasă fuga înainte şi să nu-i strige : „Bună ziua, frate Jean ; cum o mai duci, frate Jean ?“ Iar cînd intra în vreo casă, binecuvîntarea cerului intra o dată cu el; şi dacă se afla vreo fată pe-acolo, la două luni după vizita lui o şi vedeai măritată. Săracu fratele Jean ! Ambiţia l-a dus de rîpă. Iconomul mănăstirii, căruia îi fusese dat ca ajutor, era bătrîn. Călugării au zis că-şi băgase în cap să-i ia locul, după moarte, că din pricina asta scotocise toate hrisoavele, că arsese

1 Desculţi li se spunea unor călugări carmeliţi care acceptaseră reforma austeră instituită de sfînta Teresa şi de sfintul Juan de la Cruz.

registrele vechi şi că întocmise altele noi, în aşa fel ca la moartea bătrînului iconom nici dracu să nu mai poată descurca hîrţoagele tagmei. Dacă aveau trebuinţă de-o hîrtie, trebuiau să piardă o lună căutînd-o ; şi cel mai adesea nu dădeau de ea. Cuvioşii dibuiră şiretlicul fratelui Jean şi rostul lui ; ei luară lucrurile în serios şi

fratele Jean, în loc să ajungă iconom, după cum îşi închipuise, fu pus la canon de pîine şi apă şi biciuit bine, pînă ce-i destănui altuia cum să se descurce în registre. Călugării sînt neînduplecaţi. Cînd scoaseră de la fratele Jean toate desluşirile de care aveau nevoie, îl puseră să care cărbuni pentru laboratorul unde se distilează *apa Carmeliţilor*[1]. Fratele Jean, care fusese arhondar al mănăstirii şi ajutor al iconomului, ajuns cărbunar ! Fratele Jean era simţitor ; el nu putea să îndure înjosirea asta a rangului şi a măreţiei şi pîndi prilejul să scape de umilinţă.

Tocmai atunci sosi în mănăstire un părinte tînăr, socotit la tribunal şi în amvon drept minunea tagmei ; îl chema părintele Ange. Avea ochi frumoşi, chip minunat, braţe şi palme să le zugrăveşti, nu alta ! Iată-1 pre- dicînd şi iar predicînd, spovedind şi iar spovedind; iată-i pe bătrînii duhovnici lăsaţi în plata Domnului de preacucernicele lor enoriaşe ; iată-le pe preacucerni- cele enoriaşe legate de părintele Ange ; iată că în ajunul duminicilor şi al marilor sărbători la dugheana părintelui Ange e îngrămădeală de păcătoşi şi de păcătoase, şi că bătrînii părinţi fluieră a pagubă în dughenele lor pustii : şi asta îi mîhnea nespus... Dar ia ascultă, domnule, dacă am să las baltă povestea fratelui Jean şi am să mă întorc iar la aceea a dragostei mele, poate că o să fie ceva mai vesel.

STAPlNUL : Nu, nu ; să luăm o priză de tabac, să ne uităm cSt e ceasul şi să-i zici mai departe.

JACQUES : Fie, dacă aşa vrei...

Daj- calul lui Jacques fu de altă părere ; numai ce-şi ia odată vînt şi se repede într-o surpătură. Degeaba îl strînge Jacques cu genunchii şi-i struneşte dîrlogii. Din josul surpăturii, dobitocul

1Băutură alcoolică.

încăpăţînat se repede înainte şi începe să se cocoaţe pe-un dîmb, unde se opreşte brusc şi unde Jacques, uitîndu-se de jur împrejur, se pomeneşte între nişte stîlpi de spînzurători.

Un altul în locul meu, cititorule, nu s-ar da înapoi să agaţe de spînzurătorile astea o pradă vrednică de ele, dindu-i astfel lui Jacques prilejul să cerceteze o tristă

privelişte. Dacă aş face-o, m-ai crede poate, fiindcă se întîmpla cîteodată lucruri şi mai ciudate, dar spusele mele n-ar mai fi adevărate ; spînzurătorile erau goale.

Jacques îşi lăsă calul să răsufle ; dobitocul coborî apoi de pe dîmb fără să fie nevoie să i se dea ghes, urcă iar surpătura şi-l aduse pe Jacques lîngă stăpînul său, care îi zise : „Ah, prietene, cît m-ai speriat! Credeam că ai murit... Dar văd că ai căzut pe gînduri ; la ce te fiin- deşti ?“

JACQUES : La ce-am găsit sus, pe dîmb.

STĂPÎNUL : Şi ce-ai găsit acolo ?

JACQUES : Nişte spînzurători, cu laţul pregătit. STĂPÎNUL : Drace ! E semn rău ; dar aminteşte-ţi vorba ta de totdeauna : dară aşa stă scris, orice-ai face, tot spînzurat vei fi, prietene dragă ; iar dacă nu e scris, atunci calul a minţit. Şi dacă dobitocul nu e inspirat, atunci înseamnă că are năravuri ; trebuie să fii cu luare- aminte...

După o clipă de tăcere, Jacques îşi frecă fruntea şi-şi scutură urechile, aşa cum faci cînd încerci să alungi un gînd supărător. Apoi spuse pe neaşteptate :

— Bătrînii călugări se sfătuiră între ei şi hotărîră, cu orice preţ şi pe orice cale, să scape de ageamiul care-i umilea. Şi ştii ce-au făcut ?... Stăpîne, văd că nu mă asculţi.

STĂPÎNUL : Te ascult, te ascult : zi mai departe. JACQUES : îl atraseră de partea lor pe portar, care era o secătură ca şi ei. Seoătura asta bătrînă îl învinovăţi pe tînărul părinte că' şi-ar fi făcut mendrele cu o credincioasă, în vorbitor, şi întări, prin jurămînt, că îl văzuse cu ochii lui. Poate spunea adevărul, dar poate mintea : cine ştie ? Mai nostim e că, a doua zi după învinovăţirea asta, stareţul mănăstirii primi plîngerea unui felcer, care oerea să i se plătească leacurile folosite şi îngrijirile date ticălosului de portar pentru o boală lumească... Stăpîne, văd că nu mă asculţi şi ştiu la ce te gîndeşti ; pun rămăşag că la spînzurători.

STĂPÎNUL : N-aş putea să tăgăduiesc.

JACQUES : Văd că nu-ţi mai iei ochii de pe chipul meu ; nu cumva găseşti că semăn a cobe ?

STĂPÎNUL ; Nu, nu.

JACQUES : Adică da, da. Ştii ce ? Dacă te înfricoşez, n-avem decît să ne despărţim.

STĂPÎNUL : Ce naiba, Jacques, ai început să-ţi pierzi minţile ; te îndoieşti de tine însuţi ?

JACQUES : Nu, domnule ; dar parcă cine e sisur de sine ?

STĂPÎNUL : Orice om de treabă. Oare Jacques, cinstitul Jacques, nu se îngrozeşte în faţa crimei Haide, Jacques, să isprăvim sfada şi să povesteşti mai departe..

JACQUES : In urma defăimării sau a clevetirii portarului, călugării se crezură îndreptăţiţi să-i facă mii de şotii şi de răutăţi bietului părinte Ange, iar el păru că începe să dea semne de ţicneală. Atunci fu chemat un medic, pe care îl cumpăraseră ca să depună mărturie că sărmanul călugăr e capiu şi că are nevoie să respire aerul meleagurilor natale. Dacă n-ar fi fost vorba decît să-l îndepărteze sau să-l închidă pe părintele Ange, treaba s-ar fi isprăvit repede ; dar printre preacucernicele al căror odor era, se găseau cîteva doamne din lumea mare, şi ele trebuiau luate cu binişorul. Acestora li se vorbea despre duhovnicul lor cu făţarnică milă: „Vai! bietul părinte Ange, păcat de el! era fala mănăstirii noastre". „Dar ce i s-a întîmplat ?“ La această întrebare nu răspundeau decît gemînd din adîncul inimii şi înălţînd ochii spre cer ; dacă doamnele stăruiau, atunci plecau frunţile şi tăceau. La maimuţăreala asta, se mai adăuga cîteodată : „O, Doamne ! vai de capul nostru !... Mai are din cînd in cînd sclipiri uimitoare... licăriri de geniu... Poate că o să-şi revină, dar slabă nădejde... Ce pierdere pentru biserică !...“ In vremea asta, sporeau canoanele ; nu se dădură în lături de la nimic ca să-l aducă pe părintele Ange în starea unde se spunea că este ; şi ar fi izbutit, dacă nu i se făcea fratelui Jean milă de el... Ce să-ţi jnai spun ? Intr-o seară, pe cînd dormeau cu toţii, am auzit bătăi în poartă ; ne-am sculat şi am deschis uşa fratelui meu şi părintelui Ange, deghizaţi. A doua zi şi-o petrecură în casă, iar ziuă următoare o luară din loc, de cum se iviră zorile. Plecară amîndoi cu mîinile pline ; căci Jean, îmbrăţişîndu-mă, îmi spuse : „Ţi-am măritat

surioarele ; dacă aş fi rămas ce eram în mănăstire, măcar încă doi ani, tu ai fi fost unul dintre fermierii cei mai înstăriţi din partea locului; dar acum s-au schimbat toate, şi asta-i tot ce mai pot să fac pentru tine. Rămîi cu bine, Jacques ; dacă părintele şi cu mine o să dăm de noroc, atunci o să-l simţi şi tu, dar...“ Apoi îmi turnă în palme cei cinci ludovici despre care ţi-am vorbit şi încă cinci pentru ultima fată din sat pe care o măritase şi care tocmai născuse un plod zdravăn, aidoma la chip cu fratele Jean.

STAPÎNUL (cu tabachera deschisă şi cu ceasul pus la loc) : Şi ce aveau de gînd să facă la Lisabona ?

JACQUES : Să caute un cutremur de pămînt care nu se putea isca fără ei[1]; să fie striviţi, înghiţiţi, arşi ; precum stătea scris în ceruri.

STAPÎNUL : Ah ! Călugării ! Călugării !

JACQUES : Cel mai bun dintre ei nu face nici două parale.

STAPÎNUL : Asta o ştiu şi eu, chiar mai bine decît tine.

JÂCQUES : Şi dumneata le-ai trecut prin mîini ?

STĂPÎNUL : Am să-ţi povestesc altădată.

JACQUES : Dar de ce or fi oare atit de răi ?

STĂPÎNUL Poate fiindcă sînt călugări... Dar hai să ne întoarcem la dragostea ta.

JACQUES : Ba nu, domnule, sâ nu ne mai întoarcem la ea.

STĂPÎNUL : Adică nu mai vrei s-o aflu.

JACQUES : Ba eu tot mai vreau : numai că soarta nu vrea de loc. Nu vezi că de îndată ce deschid gura îşi vîră dracu coada şi se întîmplă ceva care-mi taie vorba ? N-am să isprăvesc în vecii vecilor, îţi spun eu, fiindcă aşa stă scris în ceruri.

STĂPÎNUL : încearcă, dragul meu.

JACQUES : Dacă o să începi dumneata să mi-o povesteşti pe a dumitale, poate că s-o rupe vraja şi are să meargă mai bine şi cu a mea. Mi-a intrat în cap că aşa trebuie să fie ; zău, domnule, cîteodată mi se pare că aud glasul ursitei vorbindu-mi.

STAPÎNUL : Şi-ţi merge bine totdeauna cînd îl as-

---

1 **In 1755 a avut loc la Lisabona un mare cutremur.**

culţi ?

'JACQUES : Păi sigur, dovadă ziua cînd mi-a spus c| ceasornicul dumitale se afla pe spinarea boccegiului.

Stăpînul începu să caşte ; şi tot căscînd bătea cu plina în tabacheră, şi tot bătînd în tabachetă se uita în zare, şi tot uitîndu-se în zare îi spuse lui Jacques : „Nu vezi oare ceva venind dinspre stînga ta ?“

JACQUES : Ba văd, şi pun rămăşag că e ceva care n-o să binevoiască să ne lase nici pe mine să-mi spun povestea mai departe, şi nici pe dumneata s-o începi pe-a dumitale,..

Jacques avea dreptate. Şi c\im lucrul pe care-1 ve-deau venea spre ei, şl ei se îndreptau spre el, mersurile astea în sens contrar scurtară depărtarea ; şi curînd zăriră un car învelit în pînze negre, tras de patru cai negri, acoperiţi cu valtrapuri negre, care le înfăşurau capetele şi se coborau pînă la copite ; în urmă veneau doi servitori înveşmîntaţi în negru ; iar după ei, alţi doi, tot în negru, călărind fiecare pe cîte un cal negru, învelit în negru ; pe capră stătea un vizitiu negru, cu pălăria pleoştită şi legată cu un zăbranic lung, care-i atîrna de-a lungul umărului stîng ; vizitiul îşi ţinea capul plecat, lăsase în voie hăţurile, astfel încît mai muB îl mînau caii pe el decît îi mîna el pe ei. Iată-i pe cei doi călători ai noştri ajunşi lîngă dricul acela. Deodată, Jacques scoase un ţipăt şi într-o clipă se află jos, de nu ştiai bine dacă a căzut sau a descălecat ; îşi smulge părul, se zvîrcoleşte în ţarină şi strigă : „Căpitanul, bietul meu căpitan ! El e, sînt sigur de asta, uite-i armele...“ Şi, într-adevăr, în dric se găsea un coşciug cît toate zilele, sub giulgiu, iar pe giulgiu o spadă cu centura ei, şi lîngă coşciug un popă, ţinîndu-şi cărticica de rugăciuni în mînă şi psalmo- diind. Dricul mergea tot înainte. Jacques se ţinea după el bocind, stăpînul se ţinea după Jacques înjurînd, iar servitorii îi adevereau lui Jacques că alaiul e al căpitanului său, mort în oraşul din apropiere, de unde îl duceau la mormîntul strămoşilor. De cînd militarul acesta fusese lipsit, prin moartea unui alt

militar, prieten cu el şi căpitan în acelaşi regiment, de plăcerea de a se bate în duel măcar o dată pe săptămînă, căzuse într-o stenahorie care îi luase zilele în cîteva luni. După ce-i aduse căpitanului său prinosul de laude, păreri de rău şi lacrimi pe

care i-1 datora, Jacques îi ceru iertare stăpînului, încalecă şi porniră amîndoi tăcuţi mai departe.

Dar pentru numele lui Dumnezeu, o să mă întrebi, unde se duceau, autorule ?... Dar pentru numele lui Dumnezeu, am să-ţi răspund eu, parcă poţi să ştii unde te duci, cititorule ? Tu încotro mergi ? E nevoie să-ti amintesc oare păţania lui Esop ? Stăpînu-său, Xantip, îi spuse într-o seară de vară sau des iarnă, fiindcă grecii fac baie in toate anotimpurile : „Esop, ia du-te tu pînă la baie ; dacă nu e multă lume, o să ne scăldăm...“ Esop porni. Pe drum, întâlneşte patrula din Atena. „Unde te duci ? — Unde mă duc ? răspunde Esop. Habar n-am. — Habar n-ai ? Atunci marş la închisoare. — Păi vezi ! le vorbi Esop, nu spuneam eu bine că habar n-am unde mă duc ? Voiam să merg la baie, şi iată că mă duc la închisoare...[1]' -acques îşi urma stăpînul, aşa cum vi-1 urmaţi şi voi Pe-al vostru; stăpînul şi-l urma pe-al lui, aşa cum îi urma Jacques pe el. — Car cine era stăpînul stâpî- nului lui Jacques ? — Ei, parcă-i lipsă de stăpîni pe lumea asta ? Stăpînul lui Jacques avea, ca şi voi toţi, o sută şi mai bkie. Dar printre atîţia stăpîni ai stăpînului lui Jacques, mai mult ca sigur că nu se găsea nici unul cumsecade ; fiindcă şi-i schimba de la o zi la alta. — Era un om adevărat. — Om înflăcărat ca şi tine, cititorule ; om curios ca şi tine, cititorule ; om plictisitor ca şi tine, cititorule ; om întrebăreţ ca şi tine, cititorule. — Şi de ce tot întreba ? — Frumoasă întrebare ! întreba ca să afle şi să zică apoi mai departe, ca şi tine, cititorule...

Stăpînul îi zice lui Jacques : „Mi se pare că nu prea ai chef să-mi povesteşti urmarea dragostei tale."

JACQUES: Sărmanul meu căpitan ! Se duce acolo unde o să mergem cu toţii şi unde e foarte de mirare că n-a ajuns mai devreme. Ihî !... Ihî !...

STAPÎNUL : Ia ascultă, Jacques, nu cumva plîngi ?... „Lasă-ţi lacrimile să curgă în voie, fiindcă poţi plînge fără să roşeşti ; moartea lui te scapă de buna-cuviinţă scrupuloasă care te stingherea pe cînd era în viaţă. A- cuma nu mai ai, ca să-ţi ascunzi chinurile inimii, aceleaşi motive pe

care le aveai ca să-ţi ascunzi fericirea ; nimănui n-o să-i dea prin gînd să scoată din lacrimile tale ceea ce ar fi scos din bucuria ta. .Nenorocirii i se iartă. Şi-apoi, în clipa asta trebuie să te arăţi fie simţitor, fie nerecunoscător şi, dacă stăm să cumpănim omeneşte, e mai bine să-ţi dai pe faţă o slăbiciune decît să te laşi bănuit de o patimă. Vreau să plîngi în voie, ca să poţi îndura mai lesne durerea ; jalea ta va dăinui mai puţin, dacă va izbucni mai cu putere. Adu-ţi aminte cum era el, ba chiar sporeşte-i virtuţile : adu-ţi aminte pătrunderea lui în cercetarea lucrurilor celor mai adinei; ascuţimea lui în discutarea problemelor celor mai anevoioase ; gustul trainic care-1 lega de lucrurile cele mai însemnate ; rodnicia pe care o aducea în cele, mai sterpe ; cu cît talent îi apăra pe cei învinovăţiţi; bunătatea lui îngăduitoare îi dădea de o mie de ori mai mult spirit decît i-£r fi putut da celui vinovat interesul sau amorul propriu ; el nu era aspru decît cu sine însuşi. Departe de a încerca să găsească sduze măruntelor greşeli care-i scăpau, el căuta, dimpotrivă, cu toată răutatea unui vrăjmaş, să şi le exagereze şi, mai mult chiar, stăpînit parcă de simţămintele unui gelos, făcea tot ce putea ca să-şi scadă preţul virtuţilor printr-o cercetare severă a motivelor care l-ar fi putut împinge spre ele, fără voia lui. Nu pune alt soroc părerilor tale de rău decît pe acela pe care ţi-1 va pune timpul. Să ne supunem ordinii universale atunci cînd ne pierdejn prietenii, tot aşa cum ne vom supune atunci cînd ea va hotărî că ne-a venit şi nouă rîndul; să primim hotărîrea ursitei care îi osîndeşte, fără deznădejde, aşa cum o vom primi, fără împotrivire, atunci cînd ea se va rosti împotrivă-ne. îndatoririle mormîntului nu sînt ultimele îndatoriri ale sufletelor noastre. Ţărînă scormonită în clipa de faţă se va întări pe mormîntul iubitului tău ; dar sufletul tău să nu se împietrească."

JACQUES : Stăpîne, cea ce-mi citeşti e foarte frumos ; dar la ce naiba foloseşte ? Mi-am pierdut căpitanul, sînt necăjit foc ; iar dumneata îmi repeţi, ca un papagal, o părticică din consolarea unui

bărbat sau a unei femei către o altă femeie care şi-a pierdut iubitul.

STĂPÎNUL : Cred că e a unei femei.

JACQUES : Eu cred că e a unui bărbat. Dar fie că e a unui bărbat, fie că e a unei femei, te întreb încă o dată la ce naiba foloseşte ? Nu cumva mă iei drept amanta căpitanului meu ? Căpitanul, domnule, era un om de treabă ; iar eu am fost totdeauna un băiat cinstit. STĂPÎNUL : Dar, Jacques, cine spune altfel ? JACQUES : La ce naiba foloseşte deci consolarea dumitale din partea unui bărbat sau a unei femei către o altă femeie. Tot întrebîndu-te mereu, poate că pînă la urmă ai să-mi spui.

STĂPÎNUL : Nu, Jacques ; asta trebuie s-o ghiceşti singur.

JACQUES : Dacă m-aş gîndi toată viata, şi tot n-a$ ghici ; şi nici pînă la judecata de apoi n-aş mai sfîrşi !

STĂPÎNUL : Jacques, mi se pare că ascultai cu atenţie în timp ce eu citeam.

JACQUES : Parcă poţi asculta altfel caraghioslâcurile ? STĂPÎNUL : Foarte frumos, Jacques !

JACQUES-: Puţin mi-a lipsit să nu-mi ies din fire cind citeai despre bună-cuviinţa scrupuloasă care mă stingherea în timpul vieţii dăpitanului şi de care am fost slobozit prin moartea lui.

STĂPÎNUL : Foarte frumos, Jacques ! Va să zică, am reuşit să fac ce aveam de gînd. Spune-mi dacă ar fi fost cu putinţă să fac ceva mai bun ca să te consolez. Tu plîn- geai; dacă ţi-aş fi vorbit despre motivul mîhnirii tale, ce s-ar fi întâmplat ? Ai fi plîns şi mai cu foc, căci eu ţi-aş fi sporit deznădejdea. Te-am tras şi eu pe sfoară atit prin caraghioslâcul cuvîntării mele funebre, cît şi prin mica ceartă care a urmat după ea. Recunoaşte acum că amintirea căpitanului tău ţi-a fost tot atît de străină cît şi dricul ce-l duce la lăcaşul de pe urmă. Deci, socot că poţi începe iar să povesteşti despre dragostea ta.

JACQUES : Aşa soaot şi eu. „Doctore, îi spun felcerului, locuieşti departe de-aici ?“ „La cel puţin

un sfert de leghe." „Şi ai o căsuţă ceva mai acătării ?" „Stau destul de bine." „Ai putea avea un pat liber ?“ „Nu." „Cum ! Chiar dacă ţi se plăteşte, dacă ţi se plăteşte bine ?“ „O, dacă mi se plăteşte, şi mi se plăteşte bine, atunci se schimbă lucrurile. Dar tu, dragul meu, nu prea semeni a om care să aibă cu ce plăti, iar a om care să plătească bine semeni şi mai puţin.“ „Treaba mea. Şi aş găsi puţintică îngrijire la tine ?“ „Cum să nu ? Şi încă ce îngrijire ! O am şi pe nevastă-mea, care toată viaţa ei a în-
grijit bolnavi; şi o mai am şi pe fiică-mea cea mare, care bărbiereşte orice muşteriu şi care se pricepe să facă un bandaj la fel de bine ca şi mine." „Cît mi-ai lua pentru locuinţă, hrană şi îngrijire ?“ Scărpinîndu-şi urechea, felcerul răspunse : „Pentru locuinţă... hrană... îngrijire... Da’ cine garantează pentru plată ?“ „Am să-ţi plătesc în fiecare zi.“ „Ei, aşa mai putem sta de vorbă..." Dar mi se pare că nu mă asculţi, domnule.

STAPÎNUL : Nu, Jacques ; stătea scris, ca tu să vorbeşti de data asta, care poate nu va fi şi ultima, fără să te asculte nimeni.

JACQUES : Cînd nu-1 asculţi pe cel ce vorbeşte, atunci sau nu te gîndeşti la nimic, sau te gîndeşti la altceva decît la trăncănelile lui; pe care din două o făceai ?

STĂPÎNUL : Pe cea din urmă. Mă gindeam la ce-ţi spunea unul dintre servitorii în negru care mergeau după dric. Zicea că vrednidul tău căpitan fusese lipsit, prin moartea prietenului său, de plăcerea de a se bate măcar o dată pe săptămînă. Ai înţeles ceva din vorbele astea ?

JACQUES : Sigur că da.

STAPÎNUL : Pentru mine ele sînt o enigmă, pe care ţi-aş rămîne îndatorat să mi-o dezlegi.

JACQUES : Şi la ce naiba o să-ţi folosească ?

STĂPÎNUL : La nimica toată ; dar cînd ai să vorbeşti, mi se pare că ai să vrei să fii ascultat.

JACQUES : Se-nţelege de la sine.

STAPÎNUL : Ei bine, pe cinstea mea că n-am şă mai fiu în stare s-o fac atîta timp cît vorbele astea de

neînţeles nu-mi vor da pace. Scapă-mă, te rog.

JACQUES : S-a făcut ! Dar cel puţin jură-mi că n-ai să mă mai întrerupi.

STAPÎNUL : Fie ce-o fi, îţi jur.

JACQUES : Află că bietul meu căpitan, om cumsecade, om de onoare, plin de merite, unul dintre cei mai buni ofiţeri ai armatei, dar puţin cam într-o ureche, se întîlnise şi legase prietenie cu un alt ofiţer, din acelaşi corp, la fel de cumsecade, om de onoare, la fel de merituos, la fel de bun ofiţer, dar la fel de alături cu drumul ca şi el...

Jacques tocmai începuse povestea căpitanului său, cînd auziră venind din urmă o ceată numeroasă de oameni şi de cai. Era acelaşi car funebru, care acum se întorcea. Şi era înconjurat de... De gărzile fiscale ? Nu.
De jandarmi călări ? Poate. Oricum, înaintea alaiului mergeau popa în sutană şi în stihar, cu mîinile legate la spate, vizitiul cernit, şi el cu mîinile legate la spate, şi doi argaţi cerniţi, tot cu mîinile legate la spate. Cine se miră cel mai tare ? Jacques, care strigă : „Căpitanul, bietul meu căpitan, n-a murit! Domnul fie lăudat!“ A- poi acelaşi Jacques porni în goană, dădu pinteni calului, ieşi cît putu mai repede în întâmpinarea aşa-zisului convoi. N-ajunsese însă nici la treizeci de paşi, cînd paznicii fiscului sau jandarmii călări, ce-or fi fost ei, îl ochiră şi-i strigară : „Stai pe loc ! Intoarce-te său eşti nsort...“ Jacques se opri deodată şi-şi întrebă în minte ursita ; iar ursita i se păru că-i spune : întoarce-te. Şi chiar aşa şi făcu. Stăpînul îi zise : „Ei, Jacques, ce s-a întîmplat ?“

JACQUES : Habar n-am, pe cinstea mea.

STĂPÎNUL : Şi de ce ?

JACQUES : Nici asta nu ştiu.

STĂPÎNUL : Ai să vezi că sînt niscai contrabandişti, care au umplut coşciugul cu mărfuri oprite şi-au fost Vinduţi gărzilor fiscale chiar de către pungaşii de la care le-au cumpărat.

JACQUES : Dar ce rost o fi avînd careta asta, cu armele căpitanului meu pe ea ?

STĂPÎNUL : Sau poate că e vreo răpire. Cine ştie, or fi ascuns în sicriu vreo femeie, vreo fată, vreo călugăriţă ; doar nu giulgiul îl face pe mort.

JACQUES : Dar ce rost o fi avînd careta asta cu armele căpitanului meu ?

STĂPÎNUL : Sau or fi ce vrei tu ; dar termină-mi odată povestea căpitanului.

JACQUES : Tot mai vrei s-o asculţi ? Dar poate căpitanul meu e încă în viaţă.

STĂPÎNUL : Ce-are a face ?

JACQUES : Nu-mi place să vorbesc de cei vii, fiindcă din cînd în cînd te vezi nevoit să roşeşti

pentru binele
sau răul pe care l-ai spus despre ei, pentru binele pe care îl terfelesc, pentru răul pe care îl îndreaptă.

STĂPÎNUL : Nu fi nici panegirisl nerod, nici critic înverşunat ; spune lucrurile aşa cum sînt.

JACQUES : Păi nu-i tocmai lesne. Nu îţi ai oare firea ta, interesul, gustul, patimile tale, potrivit cărora exagerezi sau o laşi mai moale ? Spune lucrurile aşa cum sînt!... Asta poate că nu se întîmpla nici măcar de două ori pe zi într-un oraş întreg. Şi cel care 'ascultă e oare mai breaz deicît cel ce vorbeşte ? Nu. Din pricina asta, chiar şi într-un oraş mare, lucrurile sînt înţelese abia de două ori pe zi aşa cum sînt spuse.

STĂPÎNUL : Ce naiba, Jacques, zicalele tale sînt în stare să desfiinţeze folosirea limbii şi a urechilor, să te silească să taci, să nu asculţi şi să nu crezi nimic ! Vorbeşte, totuşi, în felul tău ; eu am să te-ascult în felul meu şi am să te cred cum oi putea.

JACQUES : Stăpîne dragă, viaţa e plină de încurcături din astea. în care un lucru e luat drept altul. Există asemenea încurcături în dragoste, în prietenie, în politică, în finanţe, în treburile bisericeşti, în magistratură, în negoţ, încurcături cu nevestele, încurcături cu soţii...

STĂPÎNUL : Ei, lasă-le-ncolo de încurcături şi încearcă să-ţi dai seama că urzeşti una cum nu se poate mai grosolană, dacă te vîri într-o lecţie de morală cînd e vorba de un fapt istoric. Spui povestea căpitanului tău ?

JACQUES : Dacă nu se spune aproape nici o vorbă pe lumea asta care să fie înţeleasă aşa cum e spusă, apoi e şi mai rău că nu se face aproape nimic care să fie judecat aşa cum e făcut.

STĂPÎNUL : Cred că nu există sub bolta cerului cap care să cuprindă mai multe paradoxuri decît al tău.

JACQUES : Şi ce-i rău în asta ? Un paradox nu-i totdeauna un neadevăr.

STĂPÎNUL : Adevărat.

JACQUES : Căpitanul meu şi cu mine ne aflam la Orleans. Pe atunci nu se vorbea în tot oraşul decît despre o întîmplare petrecută de curînd : un cetăţean

numit domnul Le Pelletier, om pătruns de o milostenie adîncă pentru năpăstuiţi, după ce cheltuise prin pomeni peste măsură de mari o avere însemnată şi nu-i mai rămăsese âecît atît cît să nu moară de foame, umbla din poartă in poartă ca să caute în pungile altora pomenile pe care nu mai era în stare să le facă din punga lui.

STĂPÎNUL : Şi crezi că existau două păreri despre purtarea omului acestuia ?

JACQUES : Printre cei săraci nu; dar aproape toţi bogătaşii, fără excepţie, îl priveau ca pe un ţicnit ; şi era cît pe-aci ca rudele să-l pună sub interdicţie, învino- 'ăţindu-1 că e mînă spartă. Pe cînd noi ne răcoream la crlşmă, o mulţime de trîntori se strînseseră în jurul unui soi de orator, bărbierul străzii, şi-i spuneau :

— Tu ai fost acolo ; povesteşte-ne şi nouă cum s-au Petrecut lucrurile.

— Cu mare plăcere, răspunse oratorul de doi bani, care nici că dorea altceva decît să trăncănească. Domnul A.ubertot, unul dintre muşteriii mei, a cărui locuinţă se află în faţa bisericii Capucinilor, stătea la poartă. Domnul Le Pelletier vine la el şi-i zice : „Domnule Aubertot, nu-mi dai oare nimic pentru prietenii mei ?“, fiindcă, după oum ştiţi, aşa le spune el săracilor. „Astăzi nu-ţi dau nimic, domnule Le Pelletier." Domnul Le Pelletier stăruie. „Dacă ai şti pentru cine îţi cer milostenie ! O biată femeie care abia a născut şi n-are măcar o zdren- ţişoară ca să-şi înfaşe pruncul." „Nu pot să-ţi dau." „Mai « o fată frumoasă şi tînără, care n-are nici de lucru şi ᵣ-ici pîine, şi pe care mila dumitale o va scăpa, poate, de destrăbălare." ,.Nu pot să-ţi dau." „Şi mai e un salahor care n-are altceva decît braţele ca să-şi ţină zilele ?i acum şi-a frînt un picior, căzînd de. pe schelă." „Ţi-am spus că nu pot să-ţi dau." „Haide, domnule Aubertot, Ue-ţi milă, şi crede-mă că niciodată nu vei avea prilejul si faci o faptă mai bună." „Nu pot, nu pot.“ „Bunule, Riilostivule domn Aubertot !...“ „Domnule Le

Pelletier, lisă-mă in pace ; cind am chef să dau, nu mă las rugat..." Şi spunînd acestea domnul Aubertot îi întoarse spatele, trecînd din uşă în prăvălie, unde domnul Le Pelletier îl urmă ; se ţinu după el prin prăvălie pînă în odaia din dos, iar de-acolo în casă ; aici domnul Aubertot, scos din sărite de stăruinţele domnului Le Pelletier, îi arse o palmă...

Atunci căpitanul meu sare în picioare şi-l întreabă pe orator :

— Şi nu l-a ucis ?

— Nu, domnule ; parcă se ucide aşa, cu una cu două ?

— O palmă, pe toţi dracii! O palmă ! Şi ce-a făcut atunci ?

— Ce-a făcut după ce a căpătat palma ? A luat o mutră voioasă, apoi' i-a spus domnului Aubertot : „Asta a fost pentru mine ; dar pentru săracii mei, ce dai

La vorbele astea, toţi cei de faţă scoaseră strigăte de admiraţie, în afară de căpitanul meu, care le zicea :

— Domnule Le Pelletier al vostru, domnilor, e un golan, un nenorocit, un laş, un ticălos, căruia, totuşi, spada asta i-ar fă făcut dreptate, dacă m-aş fi nimerit eu pe-acolo ; iar Aubertot al vostru s-ar fi putut socoti fericit, dacă toată chestia nu l-ar fi costat decît nasul şi urechile.

Oratorul îi răspunse :

— După cît văd, domnule, nu i-ai fi dat răgaz neobrăzatului să-şi recunoască vina, să se arunce la picioarele domnului Le Pelletier şi să-i întindă punga.

— Sigur că nu.

— Păi asta din pricină că dumneata eşti militar, iar domnul Le Pelletier e creştin ; n-aveţi amîndoi aceleaşi păreri despre palme.

— Obrajii tuturor oamenilor de onoare sînt la fel.

— Evanghelia nu e tocmai de părerea asta.

— Evanghelia e în inima şi în teaca mea, iar alta nu cunosc...

Evanghelia dumitale, stăpîne, nu ştiu pe unde o fi; a mea e scrisă în ceruri ; fiecare preţuieşte ocara

$i binefacerea în felul său ; şi poate că nu judecăm la fel nici măcar în două clipe ale vieţii noastre.

STĂPlNUL : Spune mai departe ce s-a mai întîmplat, flecar afurisit...

Cînd stăpînul lui Jacques îşi ieşea din sărite, Jacques tăcea, cădea pe gînduri şi, adeseori, rupea într-un târziu tăcerea aruncînd doar cîte o vorbă, care în mintea lui avea desigur legătură cu cele spuse mai înainte, dar care pentru ceilalţi era la fel de lipsită de legătură cu discu

ţia ca şi lectura unei cărţi căreia i-ai fi sărit cîteva file. Aşa făcu şi acum, cind zise : „Stăpîne dragă...“

STĂPÎNUL : Aha In sfîrşit. ţi-a revenit glasul. îmi pare bine 'pentru amîndoi, fiindcă eu începusem să mă plictisesc nemaiauzindu-te, iar tu începuseşi să te plictiseşti tăcînd. Dă-i drumu...

Jacques se pregătea să reînceapă povestea căpitanului, cind, pentru a doua oară, calul său, sărind pe neaşteptate în afara drumului mare, spre dreapta, îl duse de-a lungul unei cîmpii întinse, tocmai la un sfert de leghe de-acolo, şi se opri deodată sub nişte spînzurători... Sub nişte spînzurători! Ciudată purtare pentru un cal:
îşi tot ducea călăreţul la spînzurătoare ! Ce-o fi însemnînd asta ? se întrebă Jacques. O fi un semn al ursitei ?“

STĂPÎNUL : Sigur că da, prietene. Calul tău e inspirat, şi e tare supărător că toate prevederile, inspiraţiile, semnele de sus, prin vise. prin năluciri, nu folosesc la nimic; nu scapi de ce trebuie să ţi se înlîmple. Dragă prietene, te sfătuiesc să-ţi pui la punct conştiinţa, să-ţi duci la capăt miidile tale afaceri şi să-i dai zor, pe cît poţi, cu povestea căpitanului şi cu aceea a dragostei tale, îiinacă mi-ar părea rău să te pierd fără să te fi ascultat. Şi dacă o să te îngrijorezi mai tare decît acum, la ce-o să folosească ? La nimic. Hotărîrea ursitei, de două ori rostită de calul tău, se va împlini. Ia ,gîndeşte-te: n-ai ceva de înapoiat vreunui om ? Incredinţează-mi mie ultimele tale dorinţe şi fii sigur că vor fi îndeplinite întocmai. Dacă mi-ai luat vreun lucru, ţi-1 dăruiesc ; numai cere-i lui Dumnezeu iertare pentru asta, şi, în răgazul mai mult sau mai puţin scurt pe care îl mai avem încă de trăit împreună, nu mă mai fura.

JACQUES : Degeaba mă uit în trecut, că nu văd nimic care ar trebui descurcat de către justiţia omenească. Nici n-am ucis, nici n-am furat, nici n-am violat.

STÂPÎNUL : Cu atît mai rău ; la urma urmei, mi-ar fi plăcut mai mult. şi nu degeaba, ca păcatul să fi fost săvîrşit, în loc să rămînă a fi săvîrşit.

JACQUES : Dar poate că n-am să fiu spînzurat pentru faptele mele, domnule, ci pentru faptele altuia.

STĂPÎNUL : Se poate.

JACQUES : Şi poate că nu voi fi spînzurat decît după moartea mea.

STAPÎNUL : Şi asta se poate.

JACQUES : Ba poate chiar că nu voi ii de loc spinzurăt

STĂPÎNUL : Mă îndoiesc.

JACQUES : Poate că în ceruri stă scris numai să fiu de fată la spînzurarea altuia ; şi altul ăsta, cine ştie cine o fi ? O fi lîngă mine ? O fi departe ?

STĂPÎNUL : Ascultă, Jacques, fii spînzurat cît pofteşti, fiindcă aşa vrea ursita şi aşa spune calul tău; dar nu fi neobrăzat; sfîrşeşte cu presupunerile nelalocul lor şi sDune-mi la repezeală povestea căpitanului.

JACQUES : Nu te supăra, domnule, au fost spînzurati cîteodată şi oameni cumsecade : iată una din încurcăturile despre care vorbeam ; de data asta e făcută de justiţie.

STĂPÎNUL : Soiul ăsta de încurcături e supărător; să vorbim despre altceva.

Jacques, ceva mai liniştit după tălmăcirile diferite pe care le găsise pentru prevestirile calului, zise : „Cînd am venit la regiment, se aflau acolo doi ofiţeri aproape de aceeaşi virstă, avînd aceeaşi obîrşie, grad şi merite. Unul dintre ei era căpitanul meu. Singura deosebire era că unul avea avere, iar celălalt era sărac. Cel cu avere era căpitanul meu. Asemenea povestire trebuia să işte sau prietenia, sau sila cea mai puternică ; le-a iscat şi pe una şi pe alta.“

Aici Jacques se opri, şi lucrul acesta i se întîmplă de mai multe ori în decursul povestirii, de fiecare dată cînd calul îşi bălăbănea capul spre dreapta sau spre stînga. Şi atunci, ca să poată povesti mai departe, spunea încă o dată ultima frază, ca şi cum ar fi sughiţat, „...le-a iscat şi pe una şi pe alta. în unele zile erau cei mai buni prieteni din lume, iar. în altele se duşmăneau de moarte. în zilele de prietenie se căutau, se prăznuiau, se îmbrăţişau, îşi împărtăşeau necazurile, plăcerile, nevoile ; se sfă-

tuiau asupra treburilor celor mai tainice, asupra chestiunilor familiale, asupra nădejdilor, temerilor, planurilor de avansare. Se întîlneau cumva a doua zi ? Atunci treceau unul pe lîngă altul fără să se privească, sau se priveau cu trufie, se adresau unul altuia cu domnule, îşi spuneau vorbe tari, puneau mina pe spadă şi se băteau. Dacă se întîmpla fia unul din ei să se fi rănit, celălalt se prăbuşea peste camaradul său, p lingea, cădea în prada deznădejdii, îl însoţea acasă ;i rămînea la căpătiiul lui pînă la lecuire. Peste opt, peste cincisprezece zile, peste o lună, o luau de la capăt, şi vedeai, dintr-o clipă în alta. doi oameni de treabă... doi prieteni sinceri în primejdia de a pieri unul de mîna altuia, şi fără îndoială că nu mortul ar fi fost cel mai de plîns dintre amîndoi. Li se vorbise de multe ori despre ciudăţenia purtării lor ; eu însumi, căruia căpitanul meu îmi îngăduise să vorbesc, îi spuneam : „Domnule, dar dacă se întîmplă să-l ucizi ?“ La vorbele astea el izbucnea în plîns şi îşi acoperea ochii cu palmele ; apoi alerga prin casă ca un nebun. Iar peste două ore, fie că îl aducea acasă rănit camaradul lui, fie că el îi făcea camaradului acelaşi serviciu. Nici mustrările mele... Nici mustrările mele, nici ale altora nu foloseau la nimic : nu le-au găsit alt leac decît să-i despartă. Ministrul de război află despre stăruinţa asta atît de ciudată în izbucniri potrivnice şi-l numi pe căpitanul meu comandantul unui fort, dîndu-i totodată şi porunca specială de a se duce de îndată la post, şi ordinul de a nu plcca de-acolo ; un alt ordin îl stabili pe camaradul său la regiment... Cred că afurisitul ăsta de cal o să mă scoată din minţi !... Abia sosiseră ordinele ministrului, cînd căpitanul meu, sub cuvînt că se duce să mulţumească pentru hatîrul ce i se făcuse, plecă la curte, arătă că el era bogat, iar camaradul său, care era sărac, avea aceleaşi drepturi să se bucure de bunăvoinţa regelui; că postul care i se dăduse putea fi o justă răsplată a serviciilor aduse de prietenul său, adăugind ceva la puţina lui a- vere, şi că atunci el ar fi în culmea bucuriei. Cum ministrul nu dorea altceva decît să-i despartă pe aceşti doi oameni ciudaţi şi cum purtările generoase mişcă tot-

deauna inimile, dădu ordin... Dobitoc afurisit, ai să ţii odată capul drept ?... Dădu ordin să rămînă căpitanul meu la regiment, iar camaradul său să plece să ia comanda fortului.

Abia se despărţi, că şi simţiră nevoia pe, care o aveau unul de altul; căzură amîndoi într-o adîncă melancolie.

Căpitanul meu ceru un concediu de şase luni, ca să meargă acasă ; dar la două leghe de garnizoană îşi vinde calul, se deghizează în ţăran şi-o porneşte spre fortul comandat de prietenul său. Se pare că ar fi existat >o înţelegere între ei în privinţa asta. Iată-1 sosit... Du-te unde vrei ! Mai e şi acolo vreo spînzurătoare pe care ai chef s-o vizitezi ?... Rîzi, domnule ; adevărat, ai şi de ce rîde... Iată-1 sosit ; dar stătea scris în ceruri ca, oricîte măsuri de prevedere vor lua ascunzîndu-şi plăcerea revederii şi nevorbindu-şi decît sub masca supunerii unui ţăran faţă de un comandant de fort, riţiva soldaţi şi cîţiva ofiţeri, care se întâmplase să-i vadă cînd se intîlniseră şi care aflaseră despre aventura lor, să cadă la bănuieli şi să meargă să-i dea de veste maiorului, comandantul garnizoanei.

Acesta, om prevăzător, zîmbi cînd află vestea, dar îi dădu toată însemnătatea pe care o merita. Puse spioni în preajma comandantului fortului. Primul raport al spionilor arătă că, în timp ce comandantul abia dacă ieşea din casă, ţăranul nu ieşea de loc. Dar să trăiască laolaltă amîndoi timp de opt zile la rînd, fără să-i apuce ciudata lor manie, ar fi fost cu neputinţă; şi chiar aşa s-a întîmplat.

Vezi, cititorule, cît sînt de binevoitor ; n-aş fi avut decît să dau bice cailor care trăgeau dricul cu valtrapuri negre, să-i adun la uşa celui mai apropiat han pe Jacques, pe stăpînul său, gărzile fiscale sau jandarmii călări împreună cu restul alaiului, să întrerup povestea căpitanului lui Jacques şi să te necăjesc în voie ; dar ar fi însemnat să mint, şi mie nu-mi place minciuna, cel puţin cînd nu e folositoare şi silită. Vorba e, însă, că Jacques şi stă- pînu^său nu mai văzură careta cernită şi că Jacques, mereu cu neliniştea în suflet din pricina calului, îşi continuă

povestirea :

— Intr-o bună zi, spionii îi raportară maiorului că avusese loc o ceartă foarte aprinsă între comandantul fortului şi ţăran, că apoi ieşiseră, ţăranul mergînd înainte, iar comandantul urmîndu-1 cu părere de rău, şi că intraseră la un bancher din oraş, unde încă se mai găseau. Se află mai apoi că, pierzîndu-şi nădejdea de a se

mai revedea vreodată, ei hotărîseră să se bată cu -toată înverşunarea, şi că simţind imboldul celei mai duioase Prietenii, chiar în clipele celei mai cumplite ferocităţi, căpitanul meu, care era bogat, după cum spuneam... căpitanul meu care era bogat îi ceruse camaradului său să Primească o poliţă de douăzeci şi patru de mii de livre, care să-i asigure traiul în străinătate în cazul cînd l-ar fi Ucis, spunîndu-i că nu se bate dacă nu primeşte condiţia asta, iar celălalt îi răspunsese : „Oare îţi închipui, prietene, că, 'dacă te ucid, eu am să mai pot trăi după aceea ?“... Nădăjduiesc, domnule, că n-ai să mă osîndeşti să merg pînă la capătul călătoriei noastre .călare pe animalul ăsta ciudat... Ieşeau de la bancher şi se îndreptau amîndoi spre porţile oraşului, cînd se pomeniră înconjuraţi de maior şi de cîţiva ofiţeri. Deşi întîlnirea părea cu totul întîmplătoare, cei doi prieteni sau cei doi duşmani, cum îţi place să-i numeşti, nu se lăsară înşelaţi. Ţăranul dădu pe faţă adevărata lui stare. Se duseră să-şi petreacă noaptea într-o casă depărtată. Iar a doua zi, cînd se iveau zorile, după ce-şi îmbrăţişa de mai multe ori camaradul, se despărţi de el pentru totdeauna. Abia se întoarse în ţinutul natal, că îşi dădu sufletul.

STÂPÎNUL : Dar cine ţi-a spus că a murit ?

JACQUES : Dar cosciugul ? Dar dricul cu armele lui ? Bietul meu căpitan a murit, sînt sigur.

STÂPÎNUL : Dar popa cu mîinile legate la spate ; dar oamenii cu mîinile legate la spate ; şi cei din garda îi scală sau jandarmii călări; şi întoarcerea convoiului spre oraş ? Căpitanul tău e în viaţă, sînt sigur ; dar despre camaradul lui nu mai ştii nimic ?

JACQUES : Povestea camaradului său e un rînd, frumos ticluit, din marele hrisov, adică din ce stă scris sus, în ceruri.

STÂPÎNUL : Nădăjduiesc...

Calul lui Jacques nu-i dădu însă răgaz stăpînului să-şi sfîrşească vorba şi porni ca fulgerul de-a lungul drumului mare, fără să se abată nici la dreapta, nici la stingă. Jacques pieri ; iar stăpînu-său, încredinţat că drumul Qucea spre niscai

spînzurători, rîdea de-1 dureau coastele şi, fiindcă Jacques şi stăpînul său n-au haz decît împreună, iar despărţiţi nu preţuiesc doi bani, ca şi don Quijote fără Sancho şi Richardet fără Ferragus, lucru pe care nici continuatorul lui Cervantes, nici imitatorul lui Ariosto, monseniorul Forti-Querra [4], nu l-au priceput îndeajuns, hai, cititorule, să stmă de vorbă, împreună, pînă ce s-or întîlni iar.

O să iei povestea căpitanului lui Jacques drept o născocire, dar o să te înşeli. Te asigur că aşa cum i-a povestit-o el stăpînului său a fost şi povestirea pe care am auzit-o la Invalizi, în numai ştiu ce an, de ziua sfîntu- lui Ludovic, la masa unui domn de Saint-Etienne, ma- ior-invalid ; iar povestitorul, care vorbea dinaintea multor alţi ofiţeri de-ai casei, cunoscători ai faptelor, era un om serios şi n-avea de loc aerul unui glumeţ. îţi mai spun deci o dată, şi pentru clipa de acum, şi pentru cele ce vor urma : fii cu luare-aminte, dacă nu vrei să iei adevărul drept neadevăr şi neadevărul drept adevăr în discuţia asta dintre Jacques şi stăpînu-său. Acum, dacă te-am avertizat, îmi spăl mîinile. — Păi ăştia sînt doi oa- meni nemaipomeniţi ! o să-mi spui. — Şi atîta lucru te face neîncrezător ? în primul rînd, natura e atît de felurită, mai cu seamă în privinţa instinctelor şi a caracterelor, încît nu există lucru, oricît de ciudat, plăsmuit de imaginaţia vreunui poet, al cărui model experienţa $i observaţia să nu-1 găsească în natură. Eu, care îţi vorbesc, am întîlnit semenul *Doctorului fără voie,* pe care îl privisem pînă atunci ca pe cea mai nebunească şi mai hazlie dintre născociri. — Cum ? Ai întîlnit semenul soţului căruia nevasta îi spune : „Am trei copii în braţe“ ; şi care îi răspunde : „Pune-i jos...“ „îmi cer pîine.“ „Dă-le o mamă de bătaie !“ — Exact. Şi iată discuţia lui cu nevastă-mea :

— Dumneata eşti, domnule Gousse [1] ?

— Da, doamnă, nu sint altul.

— De unde vii ?

---

1 Ca şi Prtmontval (Pierre Le Guay de) şi ţinind împreună cu acesta o şcoală prin anul 1740, Gousse a fost un cunoscut din tinereţe de-al lui Diderot.

— De unde m-am dus.
— Ce-ai făcut acolo ?
— Am reparat o moară care mergea prost.
— A cui era moara ?
— Habar n-am, că nu m-am dus să-l repar pe morar.
— Te-ai îmbrăcat foarte îngrijit, cum nu te îmbraci *ie* obicei; dar de ce sub haina asta foarte curată ţi-ai Pus o cămaşă murdară ?
— Fiindcă n-am decît una.
— Şi de ce n-ai decît una ?
— Fiindcă n-am decît un singur trup, de fiecare iată.
— Bărbatul meu nu-i acasă, dar asta n-o să te împiedice să iei masa aici.
— Nu, fiindcă nu i-am încredinţat nici stomacul, şi nici pofta mea de mîncare.
— Cum o mai duce nevasta dumitale ?
— Cum ii place ; treaba ei.
— Dar copiii ?
— Minunat.
— Şi acela cu ochi atît de frumoşi, dolofanul cu pie- •ea rumenă ?
— O duce mult mai bine decît ceilalţi ; a murit.
— îi înveţi ceva ?
— Nu, doamnă.
— Cum aşa ! Nici cititul, nici scrisul, nici catehismul ?
— Nici cititul, nici scrisul, nici catehismul.
— Şi. de ce, mă rog ?
— Fiindcă nici pe mine nu m-au învăţat, şi nu sînt 5iai neştiutor din pricina asta. Dacă sînt deştepţi, au îâ facă aşa cum am făcut şi eu ; dacă sînt nerozi, ce-o ti-i învăţ o să-i facă şi mai nerozi.
Dacă dai vreodată peste originalul ăsta, nu-i nevoie să-l cunoşti ca să-i poţi vorbi. Du-1 într-o circiumă, spune-i ce doreşti, propune-i să te urmeze de la o distanţă de douăzeci de leghe, şi te va urma ; după ce faci cu el tot ce vrei, dă-i drumul, fără să-i plăteşti un gologan ; şi o să se întoarcă mulţumit.
Ai auzit vorbindu-se despre un oarecare Premontval, car3 dădea la Paris lecţii publice de matematici ? Era prietenul lui... Dar poate că Jacques şi stăpînu-său s-or fi întîlnit; vrei să

mergem la ei sau să rămîi cu mine ?... Gousse şi Premontval aveau împreună o şcoală. Printre numeroşii lor elevi se găsea şi o fată, domnişoara Pi- geon [1], fiica iscusitului artist care a construit cele două frumoase planisfere transportate din Grădina Regelui în sălile Academiei de Ştiinţe. Domnişoara Pigeon venea la şcoală în fiecare dimineaţă ţinîndu-şi geanta la subsuoară şi cutia cu compasuri în manşon. Unul din profesori, Premontval, se îndrăgosti de elevă şi, printre atîtea e- cuaţii ale volumelor înscrise în sferă, se zămisli şi un copilaş. Pigeon-tatăl nu era omul care să asculte cu răbdare adevărul acestui corolar. Situaţia amanţilor deveni supărătoare; atunci chibzuiră ce e de făcut; neavînd însă nici o para chioară, dar absolut nici una, care putea fi rezultatul chibzuinţei lor ? îl chemară în ajutor pe amicul Gousse. Acesta, fără să spună o vorbă, vinde tot ce are : rufărie, haine, scule, mobile, cărţi; adună o sumă, îi zvîrle pe cei doi îndrăgostiţi într-o diligenţă, îi însoţeşte in goană pînă la Alpi ; acolo îşi goleşte punga de puţinii, gologani care îi mai rămăseseră, le dă îndrăgostiţilor banii, îi sărută, le urează călătorie bună şi se . reîntoarce pe jos, cerşind, pînă la Lyon, unde, pictînd biserica unei mănăstiri de călugări, face rost de banii care îi trebuiau ca să ajungă la Paris fără să mai cerşească, — Foarte frumos din partea lui. — Păi sigur ! Judecind dupa fapta asta eroică, ai putea să crezi că Gousse era moral pînă în măduva oaselor. Da de unde ! Nu te amăgi de pomană ; n-avea nici măcar atîta moralitate cîtă se găseşte în căpăţîna unei ştiuci. — Nu se poate ! — Ba aşa e. I-am dat şi eu ceva de lucru. I-am dat un mandat de optzeCi de livre, pe care trebuia să le ridice de la păstrătorii banilor mei; suma era scrisă în cifre ;. ce crezi c-a făcut ? A mai adăugat un zero şi a încasat opt sute de livre. — Ah, dar e îngrozitor ! — Necinstea lui în clipa cînd mă fură nu-i depăşeşte cinstea in clipa cînd se despoaie pentru vreun prieten ; e un original, fără principii. Cele optzeci de

1 Domnişoara Pigeon, mai apoi soţia lui Premontval, a scris o lucrare despre tatăl ei, tehnicianul filozof Jean Pigeon, constructorul planisferelor pomenite In text.

livre nu-i ajung, şi cu o trăsătură de condei îşi face rost de opt sute de livre, cîte îi trebuiesc. Şi cărţile preţioase pe care mi le dăruia ? — Despre ce cărţi e vorba ?... — Dar ce facem cu Jacques şi cu stăpînu-său ? Dar cum rămîne cu dragostea lui Jacques ? Ah ! cititorule, răbdarea cu care mă asculţi îmi dovedeşte că nu prea te interesează cele două personaje ale mele, şi mă simt ispitit să le las acolo unde sînt... Aveam nevoie de-o carte rară, el mi-o aduce ; peste cîtăva vreme am avut nevoie de-o altă carte rară, el mi-o aduce şi pe asta ; vreau să-i plătesc, nu vrea să primească banii. Am nevoie de-o a treia carte rară. „Asta n-o s-o mai ai, zice el ; mi-o ceri prea tîrziu ; doctorul tneu de la Sorbona a murit."

— Păi ce-are a face moartea doctorului dumitale de la Sorbona cu cartea pe care o vreau ? Nu cumva pe celelalte două le-ai luat din biblioteca lui ?

— Sigur că de-acolo !

— Fără să-i ceri voie ?

— Ei, ce nevoie aveam să-i cer, ca să fac o împăr-ţeală după dreptate ? N-am făcut altceva decît să mut cărţile cît mai bine, ducîndu-le dintr-un loc unde erau nefolositoare într-un altul unde sînt de folos... Ei, după asta să te aud rostindu-te asupra purtării oamenilor ! Dar mai cu seamă povestea lui Gousse cu nevastă-sa e grozavă... Te înţeleg ; te-ai săturat şi ai fi de, părere să ne întîlnim iar cu cei doi călători. Cititorule, te porţi cu mine de parcă aş fi un automat, şi zău că asta nu-i de loc cuviincios : povesteşte dragostea lui Jacques ; nu povesti dragostea lui Jacques... Vreau să-mi spui povestea lui Gousse ; m-am. săturat de ea... Nici vorbă că uneori trebuie să ţin seama de toanele tal$, dar trebuie să mă mai ţin cîteodată şi după fantezia mea, fără să mai pun la socoteală că oricdne îmi îngăduie să încep o povestire se angajează totodată să-i asculte şi sfirşitul.

Ţi-am spus : în primul rînd ; şi a zice în primul rînd înseamnă a anunţa cel puţin un al doilea rînd. în al doilea rînd, deci... Mă asculţi, nu mă asculţi, eu tot am să vorbesc... Căpitanul lui Jacques şi

camaradul său erau pesemne roşi de-o invidie puternică & tainică : ăsta e un simţământ pe care prietenia nu-1 stinge totdeauna. Nimic nu-i mai greu de iertat decît meritul altuia. Nu se aşteptau oare la un hatîr, care i-ar fi jignit deopetrivă pe amîndoi ? Fără să-şi dea seama, căutau, fiecare dintre ei, să scape dinainte de-un concurent primejdios şi se încercau în vederea prilejului care avea să vină. Dar cum să-ţi închipui un asemenea lucru despre acela care şi-a cedat cu atîta mărinimie comandamentul în folosul prietenului sărac ? L-a cedat, e drept ; dar, dacă i-ar fi fost luat, poate că l-ar fi cerut înapoi cu tăişul spadei. Intre militari, un hatîr, dacă nu-1 onorează pe cel căruia
i se face, îi necinsteşte rivalul. Dar să vorbim despre altceva şi să spunem că ăsta era gărgăunele lor. Parcă nu şi-l are fiecare pe-al lui? Gărgăunele celor doi ofiţeri ai noştri a fost, timp de secole, gărgăunele întregii Europe ;
i se spunea cavalerism. Toată mulţimea asta strălucitoare, înarmată pînă-n dinţi, împodobită cu felurile embleme ale dragostei, jurîndu-şi pe loc bidiviii de paradă, cu lancea în mînă, cu viziera ridicată sau coborîtă, privindu-se cu trufie, măsurîndu-se din ochi, ameninţîndu-se, răsturnîndu-se în praf, acoperind întinderea unei uriaşe arene cu fărîmele armelor frînte, nu erau altceva decît o mulţime de prieteni geloşi pentru faimă. în clipa cînd se aflau cîte unul la fiecare capăt al arenei, cu lăncile gata să împungă, şi cînd îşi apăsau vîrfurile pintenilor în coapsele bidiviilor, prietenii aceştia deveneau cei mai înspăi- mîntători duşmani; se năpusteau unul asupra altuia cu aceeaşi turbare care i-ar fi cuprins pe cîmpul de luptă. Ce să mai lungim vorba ! cei doi ofiţeri nu erau decît nişte cavaleri de modă veche, născuţi în zilele noastre, dar cu apucături de pe vremuri. Fiecare virtute şi fiecare viciu îşi are timpul său, apoi nu mai e la modă. Puterea trupească şi-a avut vremea ei, iar dibăcia în lupta cu armele de asemenea. îndrăzneala, cînd e, cînd nu e luată în seamă ; cu cît e mai obişnuită, cu atît e mai puţin trufaşă şi mai puţin luădată. Uită-te cu luare-aminte la patimile oamenilor şi vei băga de

seama că unii par a fi venit prea tîrziu pe lume; sînt din alte veacuri. Şi ce ne împiedică oare să credem că şi cei doi militari ai noştri se încurcaseră în bătăliile lor zilnice şi primejdioase numai ca să găsească partea slabă a rivalului şi să ajungă mai cineva decît el ? Duelurile de toate soiurile se ţin lanţ în societate, între popi, între magistraţi, între scriitori, între filozofi; fiecare meserie îşi are lancea şi cavalerii ei, iar adunările noastre cele mai respectabile, cele mai plăcute, nu sînt decît nişte mici întreceri între cavaleri, unde cîteodată se poartă emblemele dragostei în inimă, dacă nu cumva se poartă pe spinare. Şi cu cît sînt mai mulţi oameni de faţă, cu atît lupta e mai aprigă. Prezenţa femeilor aţîţă înflăcărarea şi îndîrîirea fără margini, iar ruşinea de-a fi doborît în faţa lor nu poate fi niciodată uitată.

Şi Jacques ?... Jacques trecuse de porţile oraşului, străbătuse străzile în uralele copiilor şi ajunsese la capătul mahalalei din partea cealaltă a tîrgului, unde, năpus- tindu-i-se calul printr-o portiţă joasă, între pragul de sus al portiţei aceleia şi căpăţîna lui Jacques avu loc o ciocnire grozavă, in urma căreia sau grinda ar fi trebuit să se mute din loc, sau Jacques să cadă pe spate; şi, cum e lesne de închipuit, se petrecu tocmai ce-am spus mai pe urmă. Jacques se prăbuşi, cu ţeasta spartă şi fără cunoştinţă. A fost cules de pe jos şi readus la viaţă cu felurite rachiuri : ba chiar cred că stăpînul casei i-a luat Şi sînge. Va să zică, omul acela era felcer ? Nu. Intre timp soseşte şi stăpînul lui Jacques cerînd veşti de la toţi cei întîlniti în cale :

— N-aţi văzut cumva un lungan slăbănog, călare Pe-un cal bălţat ?

— A trecut mai adineauri ; gonea de parcă ar fi intrat dracu în el; trebuie să fi ajuns acum la stăpînu-său.

— Cine e stăpînu-său ?

— Călăul.

— Călăul ?

— Da, fiindcă al lui e calul.

— Unde stă călăul ?

— Destul de departe, dar nu te osteni pînă acolo,

fiindcă uite-i argaţii aducîndu-1, după cît se pare, pe slăbănogul despre care întrebai şi care nu poate fi decît vreo slugă de-a lui...

Dar cine vorbea astfel cu stăpînul lui Jacques ? Omul la poarta căruia se oprise, un hangiu, fără îndoială :

scurt şi gros ca o butie, cu mînecile cămăşii suflecate pînă-n coate, cu o scufă de bumbac pe cap, încins peste şale cu un şorţ de bucătărie şi cu citămai cuţitul la şold.

— Repede, repede, un pat pentru nefericitul ăsta, u spuse stăpînul, cheamă un felcer, un medic, un spiţer...

între timp, i-1 puseseră pe Jacques la picioare, ca fruntea acoperită de-o prişniţă udă, groasă şi mare, şi cu ochii închişi.

— Jacques ! Jacques !

— Dumneata eşti, stăpîne ?

— Da, eu sînt ; hai, uită-te la mine.

— Nu pot.

— Dar ce-ai păţit ?

— Ah. calul ! Afurisitul de cal ! Dacă nu crăp la noapte, îţi povestesc eu mîine tot.

în timp ce-1 duceau şi-l urcau în odaia lui, stăpînul conducea alaiul, strigînd : „Băgaţi de seamă, duceţi-1 încetişor, ce naiba, o să-l vătămaţi. Tu, care îl ţii de picioare, întoarce-te la dreapta; tu, care-i ţii capul, fă-o la stînga. Iar Jacques şoptea cu glasul stins : „Va să zică, stătea scris în ceruri...!“

De-abia îl culcară pe Jacques, că el şi adormi tun. Stăpînul îşi petrecu noaptea la căpătîiul lui, pipăindu-i pulsul şi udîndu-i neîncetat prişniţă cu apă de leac. La deşteptare, Jacques dădu cu ochii de el tocmai cînd se îndeletnicea cu treburile astea şi-i zise : „Ce faci aici ?“

STĂPÎNUL : Veghez la căpătiiul tău. Tu eşti sluga mea fie că sînt bolnav, fie că sînt sănătos ; dar eu sînt sluga ta cînd ţie nu ţi-e bine.

JACQUES : îmi face plăcere să văd că eşti omenos ; însuşirea asta nu prea o au stăpînii faţă de slugile lor.

STĂPÎNUL : Cum se mai simte capul ?

JACQUES : La fel de bine ca şi grinda împotriva căruia a luptat.

STĂPÎNUL : Ia cearşaful ăsta între dinţi şi scutură-1 tare... Ce-ai simţit ?

JACQUES : Nimic ; urciorul nu mi se pare crăpat.

STĂPÎNUL : Cu atît mai bine. Nu cumva ai de gînd să te scoli ?

JACQUES : Păi ce vrei să fac aici ?

STĂPÎNUL : Să te odihneşti.

JACQUES : Ba eu, unul, aş fi de părere să mîncăm şi s-o luăm din loc.

STĂPlNUL : Şi calul ?

JACQUES : L-am lăsat la stăpînu-său, un om cinstit, un om de treabă, care l-a luat înapoi cu cit ni-1 vînduse.

STĂPlNUL : Şi omul ăsta cinstit, omul ăsta de treabă, ştii cine e ?

JACQUES : Nu.

STĂPÎNUL : Am să-ti spun cînd om fi pe drum.

JACQUES : De ce nu acum ? Ce taină se mai ascunde şi aici ?

STĂPÎNUL : Taină sau nu, ce nevoie e să afli acum şi nu altădată ?

JACQUES : Nici una.

STĂPÎNUL : Dar un cal îti trebuie, oricum.

JACQUES : Poate că stăpînul hanului acestuia abia aşteaptă să ne lase unul din caii lui.

STĂPÎNUL : Mai dormi o clipă, şi-am să mă duc să vorbesc cu el.

Stăpînul lui Jaqcues coboară, porunceşte să li se ser- veascii masa, cumpără un cal; apoi urcă iarăşi sus şi-l găseşte pe Jacques îmbrăcat. Au mîncat şi iată-i pornind ; Jacques tot dînd zor că nu-i frumos să plece fără să-i facă o vizită de politeţe cetăţeanului la a cărui poartă aproape că dăduse ortul popii şi care-1 ajutase cu atita bunăvoinţă, iar stăpînul liniştindu-1 asupra bu- ne-i cuviinţe, prin încredinţarea că-i răsplătise bine pe ciracii lui care-1 căraseră la han; Jacques susţinînd sus şi tare că banii daţi slugilor nu-1 achitau faţă de stăpinul lor ; că o asemenea purtare îi face pe oameni să regrete şi să le fie silă de faptele bune pe care le-au săvîrşit, şi că în felul ăsta el însuşi ar părea nerecunoscător. „Stăpîne, îmi dau seama de tot ce ar putea să spună omul ăsta despre mine, gîndindu-mă la ce-aş spune eu despre el, dacă el ar fi în locul meu şi eu într-al lui...“ Tocmai ieşeau din oraş, cînd întîlniră un bărbat înalt şi zdravăn, cu o pălărie galonată pe cap şi cu veşmîntul de asemenea plin de galoane pe la toate încheieturile. Bărbatul acela mergea singur, dacă nu ţinem seama de doi dini care alergau înaintea lui. Jacques

de-abia îl zări, că descalecă într-o clipită şi, strivind : „El e !“, îi
sări de gît. Bărbatul cu cei doi cîini păru foarte stinjenit de îmbrăţişările lui Jacques, îl împinse înapoi binişor şi-i zise.

— Domnule, îmi faci o prea mare cinste.

— Da’ de unde ! Iţi datorez viaţa şi nu ştiu cum să-ti mulţumesc mai mult.

— Văd că nu ştii cine sînt.

— Nu eşti dumneata cetăţeanul îndatoritor care mi-a sărit în ajutor, mi-a luat sînge, m-a oblojit, atunci cînd calul meu... ?

— Da, eu.

— Nu eşti dumneata cinstitul cetăţean care şi-a luat înapoi oalul pentru acelaşi preţ cu care mi-1 vînduse ?

— Eu sînt.

Şi Jacques dă-i şi pupă-1 pe amîndoi obrajii, iar stăpînul zîmbeşte, şi cei doi cîini stau în două labe, cu nasul în vînt, fermecaţi parcă de priveliştea asta, pe caro *o* vedeau pentru prima dată. După ce adăugă la dovezile lui de mulţumire numeroase plecăciuni, pe care însă binefăcătorul nu i le înapoie, şi numeroase urări, care fură primite cu răceală, Jacques încălecă pe calul său şi-i spuse stăpînului : „Am cel mai adînc respect pentru omul ăsta, pe care ar fi trebuit să mi-1 prezinţi".

STAPÎNUL : Şi de ce, Jacques, se bucură el dc-atîta respect în ochii tăi ? '

JACQUES : Fiindcă, nedînd nici o însemnătate binelui pe care îl face, trebuie să fie prin firea lui îndatoritor şi deprins de multă vreme cu binefacerile.

STAPÎNUL : Ce te îndeamnă să crezi asta ?

JACQUES : Aerul nepăsător şi rece cu care mi-a primit mulţumirile ; nu mă salută, nu-mi spune o vorbă, pare că nici nu mă cunoaşte măcar, şi poate ca acum îşi zice in sine, cu un simţămînt de dispreţ : „Probabil că binefacerea îi este cu totul străină călătorului ăstuia, şi tare nedeprins trebuie să mai fie el cu dreptatea, dacă fapta mea l-a mişcat atîta..Ce ţi se pare nesăbuit în vorbele mele, de rîzi cu atîta poftă ?... Oricine-ar fi. spune-mi numele

omului ăstuia, ca să mi-1 scriu în carneţel.
STAPÎNUL : Cu multă plăcere ; scrie.
JACQUES : Spune.

STÂPlNUL : Scrie : Omul căruia îi port cel mai adine respect...

JACQUES : Cel mai adînc respect...

STĂPÎNUL : Este...

JACQUES : Este...

STĂPÎNUL : Călăul din...

JACQUES : Călăul ? '.

STĂPÎNUL : Da, da, călăul.

JACQUES: Ai putea să-mi spui care e hazul glumei âsteia ?

STÂPlNUL : Nu glumesc de loc. Ia aminteşte-ţi din tir în păr întîmplările tale. Mai întîi ai nevoie de un cal; Ursita te trimite la un trecător, şi trecătorul e un călău. Apoi calul te mînă de două ori între furci de spînzu- râtoare ; a treia oară te lasă la un călău ; acolo te prăbuşeşti în nesimţire ; de-acolo te aduce, unde ? la un han, la un culcuş la un adăpost comun. Jacques, ştii povestea morţii lui Socrate ?

JACQUES: Nu.

STÂPÎNUL : Socrate era un înţelept din Atena. Printre nebuni, rolul de înţelept e primejdios încă de multă vreme. Concetăţenii lui îl condamnară să bea cucută. Ei bine ! Socrate a făcut întocmai cum ai făcut tu ; s-a purtat faţă de călăul care i-a adus cucuta la fel de cuviincios cum te-ai purtat tu. Recunoaşte, Jacques, că eşti un fel de filozof. Ştiu bine că filozofii sînt un soi de oameni odioşi celor mari, dinaintea cărora nu-şi pleacă genunchii ; magistraţilor, care prin însăşi meseria lor apără prejudecăţile împotriva cărora luptă filozofii ; popilor, care-i văd rareori la picioarele altarelor ; poeţilor, oameni fără principii şi care privesc din prostie filozofia ca pe pierzania artelor, fără să ţină socoteală că pînă şi aceia dintre ei care au folosit genul odios al satirei n-au fost decît nişte linguşitori ; popoarelor, sclave de totdeauna ale tiraniLor care le asupresc, ale pungaşilor care le înşală, ale caraghioşilor care le distrează. Aşa că, după cum îţi dai seama, cunosc toată primejdia meseriei tale şi toată însemnătatea mărturisirii pe care ţi-o cer ; dar n-am să abuzez de taina ta. Jacques, prietene, eşti un filozof şi-mi pare rău de tine ; iar dacă ne e îngăduit să citim în lucrurile de faţă pe cele ce vor trebui să se intîmple într-o

bună zi şi dacă din cele scrise în ceruri cîte unele se inai vădesc oamenilor cu mult înainte de-a se îndeplini, atunci îmi închipui că moartea ta va li o moarte filosofică şi că vei primi ştreangul la fel de binevoitor cum a primit Socrate paharul cu otravă.

JACQUES: Stăpîne, nici un profet n-ar vorbi mai bine ; noroc însă că...

STĂPÎNUL : Nu prea crezi în toate astea ; aşa îmi întăreşti şi mai mult presimţirea.

JACQUES: Dar dumneata, stăpîne, crezi în ele ?

STĂPÎNUL ■ Eu cred ; dar, chiar dacă n-aş crede, asta n-ar avea importanţă.

JACQUES De ce ?

STĂPÎNUL Fiindcă numai cei ce vorbesc sînt în primejdie , iar eu tac.

JACQUES • Dar în presimţiri crezi ?

STĂPÎNUL : Rîd de ele. însă îţi mărturisesc că rid înfiorîndu-mă. Unele sînt atît de izbitoare ! Ni s-au îm- puiat urechile de la o vîrstă prea fragedă cu tcate basmele astea ! Dacă ţi s-ar împlini visele de cinci sau de şase ori, cînd s-ar întîmpla să visezi că ţi-a murit un prieten, ai da fuga dimineaţa să vezi ce-i cu el. Dar presimţirile de care e cu neputinţă să scapi sînt mai ales cele iscate în clipa cînd lucrurile se petrec departe de noi, cele care au un aer simbolic.

JACQUES : Cîteodată eşti atît de profund şi de sublim, încît nu te mai înţeleg de loc. N-ai putea să mă luminezi prin vreo pildă ?

STĂPÎNUL : Nimic mai lesne. O femeie trăia la ţară împreună cu soţul ei, octogenar şi bolnav de piatră la rinichi. Soţul îşi lasă nevasta şi vine la oraş să se opereze. în ajunul operaţiei, el îi scrie nevestei : „La ora cînd vei primi scrisoarea, eu voi fi sub bisturiul fratelui Cosma...“ Cunoşti verighetele care se desfac în două şi au săpat pe fiecare parte numele soţului şi al soţiei. Ei bine, femeia despre care-ţi vorbesc avea o verighetă de astea în deget cînd a deschis scrisoarea soţului. Şi, cît ai clipi, cele două jumătăţi ale verighetei se despart; cea cu numele ei îi rămîne pe deget ; iar cealaltă, cu nu- mele soţului, cade, spartă, peste scrisoarea primită... Ia

spune, Jacques, îţi închipui cumva că există o minte atît de chibzuită, un suflet atît de puternic, încît nidi măcar să nu-1 zguduie o astfel de întîmplare, într-o asemenea împrejurare ? Biata femeie simţi că i-a venit sfîrşitul. Spaimele ei ţinură pînă în ziua poştei următoare, cînd soţul îi scrise că operaţia s-a sfîrşit cu bine, că el e în afară de orice primejdie şi că nădăjduia s-o îmbrăţişeze înainte de sfîrşitul lunii.

JACQUES : Şi chiar a îmbrăţişat-o ?

STĂPÎNUL : Da.

JACQUES : Ţi-am pus întrebarea asta, fiindcă am băgat de seamă de mai multe ori că ursita e vicleană. Îţi spui în prima clipă că te-a minţit şi, cînd colo, te pomeneşti că ţi-a spus adevărul. Aşadar, domnule dumneata crezi că am o presimţire simbolică ; şi, fără voia dumitale, mă vezi ameninţat de moartea filozofului ?

STĂPÎNUL : N-aş putea să-ţi ascund ; dar ca să îndepărtăm gîndul ăsta, trist, n-ai vrea... ?

JACQUES : Să spun mai departe povestea dragostei mele... ?

JACQUES începu să spună mai departe povestea dragostei lui. Mi se pare că l-am lăsat vorbind cu felcerul.

^ FELCERUL : Mă tem că genunchiul dumitale o să-mi dea cam multişor de lucru.

JACQUES : Ce-are a face ? O să fie tocmai cît stă scris să fie.

FELCERUL : Atîta pe zi pentru locuinţă, hrană şi îngrijire o să facă o sumă frumuşică.

J ACQUES : Doctore, nu-i vorba despre suma pentru tot timpul, ci despre cât îmi ceri pe zi.

FELCERUL : Douăzeci şi cinci de gologani. Ţi se pare mult ?

JACQUES : Prea mult ; vezi dumneata, doctore, eu sînt om sărac ; hai să scădem preţul la jumătate, şi mută-mă cît poţi mai curînd la dumneata acasă.

FELCERUL: Cu doisprezece gologani şi jumătate nu merge ; dai treisprezece ?

JACQUES : Doisprezece gologani şi jumătate, treisprezece... Bate laba !

FELCERUL : Şi-o să plăteşti zilnic ?

JACQUES : Aşa ne-am învoit.

FELCERUL : Te-ntreb fiindcă, vezi, am o muiere

afurisită, care nu ştie de glumă.

JACQUES : Zău, doctore, pune să mă ducă mai repede lingă muierea dumitale afurisită.

FELCERUL : Tresprezeee gologani pe zi fac nouăsprezece livre şi zece gologani pe lună. Dai douăzeci de franci ?

JACQUES : Fie şi douăzeci de franci.

FELCERUL : Vrei să fii bine hrănit, bine îngrijit şi vindecat repede. Şi-n afară de hrană, locuinţă şi îngrijiri. au să mai fie poate medicamente, o să mai fie rufe, o să mai fie...

JACQUES : Ei şi ?

FELCERUL : Pe cinstea mea, o să se ridice toate cam la douăzeci şi patru de franci.

JACQUES : Fie şi două zeci şi patru de franci; dar fără codiţă.

FELCERUL : Prin urmare, douăzeci şi patru de franci pe lună ; în două luni fac patruzeci şi opt de livre ; iar în trei luni fac şaptezeci şi doi. Ah ! ce mulţumită ar fi doctoreasa, dacă ai putea să-i plăteşti dinainte, cum intri în casă, jumătate din cele şaptezeci şi două de livre. JACQUES : Mă învaiesc.

FELCERUL : Ar fi şi mai mulţumită dacă...

JACQUES : Dacă aş plăti pe-un trimestru ? Am să-i plătesc.

Apoi Jacques urmă : „Felcerul plecă să-mi caute gazdele, le vesti despre învoiala noastră şi, peste un minut bărbatul; femeia şi copiii se strînseră înseninaţi în jurul patului meu ; începură nesfîrşite întrebări despre sănătatea şi genunchiul meu, laude la adresa cumătr'Ului lor, felcerul, şi a nevestei sale, urări cu nemiluita, cea mai grozavă bunăvoinţă, şi o grijă ! o grabă să mă servească ! Şi totuşi, felcerul nu le spusese că aveam ceva parale, dar ei ştiau cu cine au de-a face ; mă lua la el, şi ei îl ştiau cum este. Le-am plătit oamenilor ce le datoram; le-am dat copiilor cîţiva gologani pe care tatăl şi mama nu-i lăsară multă vreme în mîinile lor. Se făcu ziuă. Bărbatul plecă la cîmp, femeia îşi luă paporniţa pş ymerj, şi

P°-ni şi ea ; copiii, mîhniţi şi nemulţumiţi că fuseseră)ejuiţi, dispărură ; iar cînd veni vremea să mâ scoată din Păcătosul de pat, să mă îmbrace şi să mă încarce pe targă, doctorul se pomeni singur şi degeaba strigă cît îl ţinu Sura, fiindcă nu-1 auzi nimeni."

STAPÎNUL : Iar Jacques, căruia îi place să-şi vorbească lui însuşi, se dojenea : „Dacă vrei să fii bine servit, nu plăti înainte".

JACQUES : Nu, stăpîne ; nu era momentul să faci H^orală, ci să-ţi ieşi din răbdări şi să ocărăşti. Mi-am ieşit din răbdări, am ocărit şi abia apoi am făcut morală ;

pe cînd eu făceam morală, doctorul, care mă lăsase sin- SUr, se întoarse cu doi ţărani tocmiţi să mă transporte pe chetuiala mea, lucru pe care mi-1 şi aduse îndată la cunoştinţă. Oamenii ăştia îmi dădură toate îngrijirile care trebuiau date înainte de-a mă pune pe targa făcută din- tr~o saltea întinsă pe nişte prăjini.

STAPÎNUL : Slavă Domnului ! Iată-te în casa felcerului, îndrăgostit de nevasta sau de fiica lui.

JACQUES : Mi se pare că te înşeli, stăpîne.

STĂPÎNUL : Şi-ţi închipui cumva că am să petrec trei luni în casa doctorului pînă ce-o s-aud prima vorbă des- Pre dragostea ta ? Asta, Jacques, nu se poate. Scuteşte -mă, te rog, şi nu-mi mai descrie nici casa, nici firea doctorului; nici cum se simţea doctoreasa, şi nici cum te-ai lecuit; sări, sări peste toate astea. La subiect ! Să Ajungem la subiect ! Iată-ţi genunchiul aproape lecuit,]atâ-te destul de binişor cu sănătatea, şi iubeşti.

JACQUES : Păi, dacă eşti aşa de grăbit, hai să iubesc.

STĂPÎNUL : Pe cine iubeşti ?

JACQUES : Iubesc o fată oacheşă şi înaltă, de vreo °ptsprezece ani, făcută cum nu se poate mai bine, cu Ochii m&ri, negri, cu guriţa rumenă, cu braţe frumoase şi °u nişte mîini... Ah, stăpîne, ce mai mîini! Mîinile astea...

STĂPÎNUL : Ţi se pare că le mai ţii şi acum într-ale tale.

JACQUES : Păi le-ai luat şi dumneata şi le-ai ţinut de mai multe ori, pe furiş ; n-a depins decît de

ele că nu le-ai putut folosi cum ţi-ar fi plăcut.

STĂPÎNUL : Pe cinstea mea, Jacques, la una ca asta nu m-aş fi aşteptat de loc.

JACQUES : Eu nici pe-atît.

STĂPÎNUL : Degeaba, mă tot gîndesc, nu-mi aduc aminte de vreo oacheşă înaltă, nici de mîini frumoase : ia fii maL lămurit !

JACQUES : Primesc ; dar cu o condiţie : să ne întoarcem înapoi şi ap intrăm iar în casa felcerului.

STĂPÎNUL : Crezi că aşa stă scris in ceruri ?

JACQUES : Asta am s-o aflu de la dumneata ; dar stă scris aici, jos : chi *va piano va sano* [1].

STĂPÎNUL : Şi *chi va sano va lontano* [2] ; iar eu zău că aş vrea să ajung.

JACQUES : Atunci ce-ai hotărît ?

STĂPÎNUL : Ce-i vrea tu.

JACQUES : în cazul ăsta. iată-ne din nou la felcer; şi stătea scris în ceruri să ne întoarcem aoolo. Doctorul, nevastă-sa şi copiii lor se înţeleseră atît de bine să-mi golească punga prin toate soiurile de furtişaguri, încît n-a lipsit mult să-şi atingă ţelul. Lecuirea genunchiului meu părea, fără să fie, destul de înaintată, rana aproape că se închisese, puteam să ies la aer sprijinindu-mă într-o cîrjă, şi îmi mai rămăseseră vreo optsprezece franci. Nu există pe lume oameni cărora să le placă să vorbească mai mult decît le place bîlbîitilor, şi să le placă să umble mai mult decît le place şchiopilor. într-o frumoasă după- amiază de toamnă mi-am pus în gînd să fac un drum destul de lung; din satul unde locuiam şi pînă în satul vecin erau vreo două leghe.

STĂPÎNUL : Şi cum se numea satul ăsta ?

JACQUES : Dacă ţi-aş spune numele, ai şti tot. Ajuns acolo, am intrat într-o circiumă, m-am odihnit, m-am răcorit. Se lăsa amurgul şi tocmai mă găteam să pornesc înapoi, spre culcuşul meu, cînd. de la masa unde mă aflam, auzii o femeie ţipînd deţi lua auzul. Am ieşit îndată. Lumea se şi îngrămădise în jurul ei. Ea se trîntise în ţărînă, îşi

---

1 *în Limba italiană : Cine merge incet merge bene.*

2 *In limba italiană: Cine merge bine ajunge departe.*

smulgea părul şi spunea, arătînd cioburile unui urcior mare : „S-au dus bănişorii mei, s-au dus bânişorii mei pe-o lună de zile ; şi cine o să-mi hrănească

[ls]ţii copilaşi în vremea asta ? Intendenţul, cu inima lui ^i tare decît un bolovan, n-o să-mi ierte nici un bă- Vai, nefericita de mine ! S-au dus bănişorii mei ! . ~au dus bănişorii mei !...“ O plingeau toţi, n-auzeam în ^t-ul ei decît : „Biata femeie !“, dar nu-şi băga nimeni în buzunar. M-am apropiat repede de ea şi am ^trebat-o : „Ce ţi s-a întîmplat, leliţă ? „Ce mi s-a in- [tl:]Hplat ? Parcă nu vezi. M-au trimis să cumpăr un urcior ^ ulei ; am călcat strîmb, am căzut, urciorul s-a spart, şi [u].eiul dinăuntru uite-1 pe jos...“ In clipa aceea veniră şi tîticii femeii; erau aproape goi, iar veşmintele hărtânite mamei vădeau întreaga sărăcie a familiei; şi ţincii, mama se porniră pe bocit. Aşa cum sînt eu făcut, ar fi [f]ost de -ajuns de zece ori mai puţin ca să-mi moaie inima ; ^ s-au mişcat măruntaiele de milă, şi lacrimile mi-au Năpădit ochii. Abia putînd să vorbesc, am întrebat-o pe ^ttieie cîte parale făcea tot uleiul pe care îl avusese în [1J]rcior. „Cîte parale ? îmi răspunse ea. înălţîndu-şi braţele [s]?re cer. Nouă franci; mai mult decît aş putea eu să ^Ştig într-o lună întreagă..Şi pe loc, dezlegîndu-mi bă- ^rile pungii şi aruncîndu-i doi scuzi mari, i-am spus : ”tine, leliţă, iată doisprezece franci...'[1] şi, fără să mai [a]Stept să-mi mulţumească, am pornit-o la drum, spre sat. STĂPÎNUL : Ai făcut o faptă bună, Jacques. JACQUES : Ba am făcut o prostie, nu-ţi fie cu supărare. Şi cînd m-am depărtat la nici o sută de paşi de [s]*t, mi-am şi spus-o ; cînd am ajuns la jumătatea drugului, mi-am spus-o şi mai hotărît; iar cînd am ajuns k felcerul meu, cu buzunăraşul gol, am simţit-o pe ^eplin.

STĂPÎNUL : S-ar putea să ai dreptate, şi lauda mea *■* fie la fel de nelalocul ei ca şi mila ta... Nu, nu. Jac- ^Ues, rămîn tot la prima mea părere ; mai ales uitarea Propriilor nevoi îi dau faptei tale meritul ei deplin. Acum [v]ăd cum au să se desfăşoare lucrurile ; ai să ai parte de Neomenia

felcerului şi a neveţste-si; au să te aluntţe din ᶜasă ; dar chiar dacă ar fi să mori la uşa lor, pe-o grămadă de bălegar, pe grămada asta de bălegar ni să-ţi ˢimţi inima împăcată.

JACQXJES : Stăpîne, nu sînt chiar atît de grozav. Umblam tîrîş-grăpiş ; şi, ca să-ţi spun tot adevărul, îmi părea rău după cei doi scuzi ai mei, care tot dăruiţi rămî- neau, şi-mi stricam fapta bună prin regretele care mi năpădeau. Ajunsesem tocmai la mijlocul distanţei dintre cele două sate, şi se înnoptase de-a binelea, cînd se năpustiră asupra mea trei tîlhari ieşiţi din mărăcinişul de pe marginea drumului ; mă trîntiră la pămînt, mă scotociră şi se mirară că aveam atît de puţini bani la mine. Se bizuiseră pe-o pradă mai bogată ; fuseseră martori ai pomenii făcute în sat şi îşi închipuiseră că unul care poate să se lepede cu atîta uşurinţă de-o jumătate de ludovic, trebuie să mai aibă încă vreo douăzeci. Furioşi că îşi vedeau nădejdile înşelate şi că înfruntaseră primejdia de-a se pomeni cu oasele zdrobite de călău pentru o mină de mărunţiş, dacă aveam să-i denunţ şi dacă aveau să fie prinşi cumva, iar eu i-aş fi recunoscut, şovăiră o clipă, cu gînd să mă ucidă. Norocul meu însă că se 'auziră nişte zgomote ; tîlharii o luară la goană, iar eu mă alesei doar cu cîteva vînătăi, fie făcute cînd căzusem, fie primite cîrid mă scotociseră. După ce tîlharii s-au depărtat, am pornit şi eu ; m-am tîrît cum am putut pînă în sat ; am ajuns pe la două noaptea, palid, desfigurat, cu o durere groaznică la genunchiul bolnav, şi suferind, în diferite locuri, de loviturile pe care le încasasem. Doctorul... Dar ce ai, stăpîne ? Strîngi din dinţi şi te frămînţi de p;:rcă ai fi în faţa unui duşman.

STAPÎNUL : Păi chiar sînt; am spada în mînă ; mă năpustesc asupra tîlharilor tăi şi te răzbun. Dar ia spune-mi, cum naiba de-a putut cel ce-a scris marele hrisov să treacă acolo că o faptă mărinimoasă va avea parte de o asemenea răsplată ? De ce eu, care nu sînt decît un nemernic, plin de păcate, îţi iau apărarea, pe cînd el s-a uitat liniştit cum te atacau, cum te doborau în ţărînă, cum te schingiuiau, cum te călcau în picioare, tocmai el, despre care se spune că este întru totul desăvîrşit !...

JACQUES : Taci, taci, stăpîne ; vorbele tale miros al naibii a erezie.

STAPÎNUL : La ce te uiţi ?

JACQUES : Mă uit dacă nu e cineva prin preajmă, care să te fi auzit... Doctorul îmi pipăi pulsul şi găsi că

⁰m călduri. M-am culcat fără să suflu o vorbă despre petrecute, gîndindu-mă, în culcuşul meu păcătos, voi avea de furcă şi cu două suflete... şi, Doamne, ce Biai suflete ! Nemaiavînd nici un gologan şi fiind sigur a doua zi, la deşteptare, au să-mi ceară plata pe care fte invoisem să le-o dau zilnic.

La vorbele acestea' stăpînul se aruncă de gîtul slugii, $>igind : „Bietul meu Jacques. ce-ai să te faci ? Ce-o ţi se întâmple? Situaţia ta mă înspăimîntă." JACQUES : Linişte-te, stăpîne, sînt aici.

STÂPÎNUL: Uitasem- asta ; mă aflam a doua zi ungă tine, la doctor, în clipa deşteptării, cînd au venit ˢâ-ţi ceară banii.

JACQUES : Stăpîne, în viaţă nu poţi şti nici de ce să 'e bucuri, nici de el să te mîhneşti. Binele aduce rău, răul aduce binele. Orbecăim în beznă, sub cele scrise în ceruri,
'a fel de nesăbuiţi şi în dorinţe, şi în bucurie, şi în mîh- nire. Cînd plîng, îmi dau adeseori seama că sînt un nerod. STÂPÎNUL: Dar cînd rîzi ?

JACQUES : Şi atunci găsesc că sînt un nerod ; totuşi, tu mă pot împiedica nici să plîng, nici să rîd ; şi asta ttiă face să turbez. Am încercat de o sută de ori... N-ara închis ochii toată noaptea...

STÂPlNUL : Haide, haide, spune-mi ce ai încercat. JACQUES : Am încercat să-mi rîd de toate. Ah ! dacă aş fi izbutit !

STÂPÎNUL : La ce ţi-ar fi folosit ?

JACQUES : Să scap de grijă, să nu mai am nevoie de nimic, să mă stăpînesc pe deplin, să mă simt la fel de bine cu capul pe-o piatră la colţul străzii, cum m-aş simţi pe-o pernă moale. Cîteodată aşa- şi sînt ; dar porcăria e că nu ţine mult, şi că, deşi sînt tare şi neclintit ca o stîncă atunci cînd e vorba de încercări serioase, se itîtîmplă adesea ca o contrazicere cît de mică, o nimica toată, să mă scoată din tîţîni ; şi îmi vine să mă păl- tauiesc, nu alta. Aşa că m-am lăsat păgubaş ; m-am ho- târît să fiu aşa cum mi-e felul ; şi, chibzuind un pic, Hii-am dat seamă că e totuna şi-am adăugat : Ce-are a face cum eşti ? E şi asta un fel de resemnare mai,

Uşoară şi mai plăcută.

STAPÎNUL : Că-i mai plăcută, e sigur.

JACQUES : în zori, felcerul trase perdelele şi-mi zise : „Ia să-ţi văd genunchiul, prietene ; fiindcă trebuie să plec la un drum lung.“

— Doctore, zic eu cu un glas îndurerat, mi-e somn.

— Cu-atît mai bine ! E semn bun.

— Lasă-mă să dorm, n-am chef de pansamente.

— Nu-i nici o pagubă, dormi...

După ce spune asta, trage perdelele la loc ; dar eu nu dorm. Peste un ceas, doctoreasa trage şi ea perdelele şi-mi zice :

— Hai, dragul meu, ia-ţi cornuleţul cu zahăr.

— Cucoană doctoreasă, îi răspund eu cu glas îndurerat. n-am de loc poftă de mîncare.

— Mănîncă, mănîncă ; tot atîta o să plăteşti.

— Nu vreu să mănînc.

— Cu atît mai bine ; o să rămînă pentru copii şi pentru mine.

Acestea zise, femeia trage perdelele la loc, îşi cheamă plozii, şi iată-i că se apucă să dea gata cornuleţul meu cu zahăr.

Cititorule, dacă aş face aici o pauză şi aş începe iar povestea omului care n-avea decît o singură cămaşă, fiindcă n-avea decît un trup, tare aş vrea să ştiu ce-ai gîndi despre asta ? Că m-am vîrît într-un *impas*, cum îi zice Voltaire, sau, mai popular, într-o fundătură, de unde nu mai ştiu cum să ies, şi că mă arunc într-un basm născocit. ca să cîştig timp şi să caut vreun mijloc de ieşire din basmul pe care l-am început ? Ei bine, cititorule, te înşeli pe de-a-ntregul. Eu ştiu cum a scăpat Jacques de la ananghie, iar ceea ce îţi voi spune despre Gousse, oiţul care purta o singură cămaşă, fiindcă n-avea decît un trup, nu e de loc basm.

Era în ziua de Rusalii, dimineaţa, cînd am primit de la Gousse un răvaş prin care mă ruga să vin să-l văd într-o închisoare, unde fusese surghiunit. Pe cînd mă îmbrăcam, mă gîndeam la ce i s-o fi întâmplat; şi-mi ziceam că pesemne croitorul,, sau brutarul, sau cîrciumarul, sau proprietarul căpătaseră un mandat de arestare împotriva lui şi-l duseseră la îndeplinire. Ajung şi-l găsesc în temniţă laolaltă cu

alţi rîţiva, toţi cu nişte mutre de piază- rea. îl întreb cine erau oamenii aceia.

— Bătrînul pe care-1 vezi ţinîndu-şi ochelarii pe nas e un om iscusit: ştie grozav de bine să socotească şi caută să-şi potrivească registrele pe care le copiază cu socotelile lui. E o muncă afurisit de grea; am discutat amîndoi despre ea, dar nu mă îndoiesc că are s-o scoată la capăt.

— Şi celălalt ?

— E un nătărău.

— Şi mai ce încă ?

— Un nătăru care a născocit o maşină de fabricat bani, o maşină proastă, o maşină păcătoasă, greşită în vreo douăzeci de locuri.

— Dar cel de-al treilea, cel înveşmîntat în livrea şi care cîntă la tubă ?

— E în treacăt pe-aici ; poate chiar diseară sau mline dimineaţă o să fie mutat la Bicâtre, fiindcă învinuirea care i se aduce e o nimica toată.

— Dar dumneata ?

— Eu ? învinuirea mea e şi mai neînsemnată.

După vorbele astea, se ridică, îşi pune scufa pe pat,

şi intr-o clipită cei trei camarazi de temniţă dispar. Cînd intrasem, îl găsisem pe Gousse în halat, stînd la o măsuţă, desenînd figuri geometrice şi lucrînd, la fel de liniştit ca şi cum ar fi fost la el acasă. Iată-ne singuri.

— Şi dumneata, ce faci aici ?

— După cum vezi, lucrez.

— Dar cine te-a vîrit în temniţă ?

— Eu.

— Cum, dumneata ?

— Da, eu, domnule.

— Şi cum ai făcut ?

— Aşa cum aş fi făcut pentru altuL Mi-am făout un proces mie însumi; l-am cîştigat, şi, ca urmare a hotă- rîrii obţinute împotriva mea şi a decretului dat după aceea, am fost înhăţat şi adus aici.

— Eşti nebun ?

— Nu, domnule, îţi povestesc lucrurile aşa cum s-au Petrecut.

— Nu poti să mai faci încă un proces împotriva dumitale, să-l cîştigi, şi, ca urmare a unei alte hotărîri şi a unui alt decret, să te liberezi ?

— Nu, domnule.

Gousse avusese o slujnicută frumuşică şi o folosise drept jumătate mai adeseori decât pe jumătatea lui. împărţeala asta neegală tulburase liniştea casnică. Deşi nimic n-ar fi fost mai greu decît să-l tulburi pe omul a- cejsta, căruia puţin îi păsa de gura lumii, el se hotărî să-şi lase nevasta şi să-şi ducă traiul mai departe, cu slujnica. Dar toată averea lui era formată din mobile, maşinării, desene, scule şi alte lucruri casnice ; şi i-ar fi plăcui mai mult să-şi lase nevasta despuiată decît să plece cu mîinile goale ; prin urmare, iată ce plan îşi făuri : să scrie poliţe către slujnicuţă, care va urmări plata lor şi va căpăta învoirea de a-i ridica şi de a-i vinde lucrurile, iar acestea vor fi duse de-a dreptul de la podul Saint-Michel[1] în locuinţa linde avea de gînd să se mute cu ea. Încîntat de plan, face poliţe, se dă în judecată, tocmeşte doi a- vocaţi. Iată-1 alergînd de la unul la altul, urmărindu-se singur cu toată străşnicia, învinuindu-se bine, apărîn- du-se prost; iată-1 osîndit să plătească sub ameninţarea legii; iată-1 punînd stăpînire, în gînd, pe tot ce se găsea în casă : dar n-a fost să fie tocmai aşa. Avea de-a face cu o pungăşoaică foarte şireată, care, în loc să ceară plata prin mobile, se năpusti asupra lui, făcu să fie arestat şi vîrît în temniţă ; aşa că, oricit de ciudate ar fi părut răspunsurile greu de tălmăcit pe care Gousse mi le dăduse, ele nu erau, totuşi, mai puţin adevărate.

Pe cînd eu îţi alcătuiam istorisirea asta, pe care o iei drept un basm... — Dar povestea omului în livrea, care zgîria urechile cu tuba lui ? — Cititorule, ţi-o făgăduiesc ; pe cinstea mea că n-ai s-o pierzi ; dar îngă- duie-mi să mă reîntorc la Jacques şi'la stăpînu-său. Jacques şi stăpînu-său tocmai ajunseseră la culcuşul unde aveau să-şi petreacă noaptea. Era tîrziu ; poarta oraşului fusese închisă, şi din pricina

1 Podul Saint-Michel era locul unde, pe atunci, se vindeau la licitaţie lucrurile datornicilor.

asta se văzură i siliţi să ră- mînă în mahalalele de dincolo de ziduri. Acolo, am auzit un tărăboi... — Al auzit dumneata ? ! Doar nu te aflai la fata locului ; nici pomeneală de dumneata pe-acolo. — A- devărat. Ei bine, atunci Jacques... Stăpînu-său... Se aude un tărăboi înfricoşător. Văd doi oameni... — Ba nu vezi nimic ; nu-i vorba de dumneata, că doar nu erai a- colo. — Adevărat. Doi bărbaţi stăteau la masă, discutînd destul de potoliţi dinaintea uşii de la odaia pe care o ocupau ; o femeie, cu amîndoi pumnii înfipţi in şolduri, vărsa asupră-le un potop de ocări, iar Jacques încerca s-o îmbuneze, dar ea nu-i asculta dojenile paşnice, după cum nici bărbaţii către care striga nu luau de loc în seamă ocările ei. „Haide, cumătră, îi zicea Jacques, ai răbdare, revino-ţi în fire ; ia să vedem, despre ce-i vorba ? Domnii aceştia îmi par oameni cumsecade. “

— Ei, cumsecade ? Sînt nişte brute, fără pic de milă, fără omenie, fără nici un simţămînt în inimă. De ! Ce rău le-a făcut biata Nicole ca s-o schingiuiască aşa ? S-ar _ putea să rămină schiloadă pe viaţă.

— Poate că răul nu-i chiar atît de mare pe cît îti închipui.

— Iţi spun eu că i-au dat o lovitură groaznică ; o să rămină schiloadă.

— Trebuie să vedem ; să trimitem după un felcer.

— Sau dus să-l cheme.

— S-o culcăm în pat.

— E în pat şi ţipă de-ţi frînge inima. Biata mea Nicole !...

în mijlocul acestor bocete, cîte unul striga : „Hei, han- giţo ! adu nişte vin...“ Ea răspundea : „îndată". Un altul, din altă parte, striga : „Hei, hangiţo ! Adu rufărie de pat“. Ea răspundea : „îndată ! — Gata, fripturile şi raţa ? — îndată. — O cană cu apă şi un ţucal ! — îndată, îndată. “ Iar din alt ungher al hanului un glas furios striga : „Flecar afurisit ! Flecar înrăit ! Ce-ţi bagi * nasul unde nu-ţi fierbe oala ? Ai de gînd să mă laşi să te aştept pînă mîine ? Jacques ! Jacques N-auzi ?“

Hangiţa, mai potolindu-şi puţin durerea sufletului

şi mînia, îi spuse lui Jacques : Eşti prea bun, domnule, dar lasă-mă !

— Jacques ! Jacques !

— Dă fuga. Zău ! Dacă ai cunoaşte toate suferinţele fiinţei ăsteia nefericite !...

— Jacques ! Jacques !

— Zău, du-te ; mi se pare că te cheamă stăpînul dumitale.

— Jacques ! Jacques !

Era într-adevăr stăpînul lui Jacques, care se dezbră- case singur şi crăpa de foame şi de ciudă că nu e servit. Jacques urcă la el, iar după o clipă veni şi hangiţa, care părea cu adevărat mâhnită. ,,Vă cer de-o mie de ori iertare, domnule, glăsui ea către stăpînul lui Jacques ; dar, ştiţi, se-ntîmplă cîteodată în viaţă lucruri peste care nu se poate trece uşor. Ce doriţi ? Am pui, porumbei, o spinare de iepure grozavă, iepuri de casă ; aici e ţinutul iepurilor gustoşi. Sau v-ar place mai mult o pasăre de baltă ?“ Jacques porunci, după obicei, cina stăpînului său, ca şi cum ar fi fost cina lui. Li se aduseră cele cerute şi, înfulecînd de zor, stăpînul îl întrebă pe Jacques : ,,Ia spune, ce dracu făceai tu, acolo jos ?“

JACQUES : Poate că făceam bine, poate că făceam rău ; cine ştie ?

STAPÎNUL : Şi ce bine sau ce rău făceai tu acolo ?

JACQUES : O împiedicam pe femeia asta să se lase cotonogită de dod inşi care sînt acolo şi care i-au frînt cel puţin un braţ slujnicei.

STAPÎNUL : Şi te pomeneşti că pentru ea ar fi fost un bine să fie cotonogită !

JACQUES : Sigur, din zece motive, care de care mai bun. Una dintre cele mai mari fericiri care mi s-au întîmplat vreodată în viaţă mie, ăstuia care vorbesc...

STĂPÎNUL : E că ai fost cotonogit ?... Dă-mi să beau.

JACQUES : Da, domnule, cotonogit, stîlcit în bătaie, la drumul mare, noaptea ; atunci cînd mă întorceam în sat, cum vă spuneam, după ce făcusem prostia, după părerea mea, sau fapta bună, după a dumitale, de a-mi dărui gologanii.

STAPÎNUL : Mi-aduc aminte... Mai toarnă-mi... Şi cum s-a iscat cearta pe care ai potolit-o ? Şi de ce se

purtau atît de rău cu fiica sau slujnica hangiţei ?

JACQUES : Pe cinstea mea că habar n-am.

STĂPlNUL : Habar n-ai despre ce e vorba şi te mai ţi amesteci ! Jacques, asta nu-i de loc prevăzător şi nu-i nici după dreptate, nici după principiile... Hai, toarnă-mi de băut...

JACQUES : Nu ştiu ce-s alea principii, dacă n-or fi cumva niscai reguli pe care le prescrii altora să le păstreze faţă de tine. Eu gîndesc într-un anumit fel, dar nu m-aş putea împiedica să nu fac altfel decît gîndesc. Toate predicile se aseamănă cu precuvîntările edictelor regale ; toţi predicatorii ar vrea să li se pună în aplicare lecţiile, fiindcă ne-ar fi mai bine, poate, atunci; dar clnd e vorba de ei, sigur... virtutea...

STĂPlNUL : Virtutea, Jacques, e un lucru bun ; şi cei răi şi cei buni o vorbesc de bine... Toarnă-mi de băut...

JACQUES : Fiindcă şi unii şi alţii cîştigă ceva de pe urma ei.

STĂPlNUL : Şi cum de ţi s-a părut o fericire atît de mare să fii cotonogit ?

JACQUES : E tîrziu, dumneata ai mîncat din belşug, şi eu la fel ; sîntem obosiţi amîndoi ; crede-mă, hai să ne culcăm.

STĂPÎNUL : Asta nu se poate, iar hangiţa ne mai datorează încă ceva. Pînă vine, spune mai departe povestea dragostei tale.

JACQUES : Unde rămăsesem ? Te rog, stăpîne, şi a- cum şi altă dată, să-mi reaminteşti.

STĂPÎNUL : Primesc, dar ca să-mi încep slujba de su- fleur, iată : erai în pat, fără o lescaie, şi nu te simţeai de ioc în largul tău, în timp ce : doctoreasa şi copiii ei îţi îmbucau cornuleţul cu zahăr.

JACQUES : Atunci se auzi o caretă oprindu-se dinaintea porţii. Un argat intră şi întrebă : „Nu-i aşa că aici locuieşte un biet om, un soldat care umblă în cîrji şi care s-a întors ieri seară din satul celălalt ?“

— Da, îi răspunse doctoreasa ; ce-i cu el ?

— Vreau să-l iau în caretă şi să-l duc la noi.

— E in patul ăsta ; trage perdelele şi stai de vorbă cu el.

Aici ajunsese Jacques, cînd hangiţa intră şi îi întrebă :

— Ce doriţi să vă dau ca desert ?

STĂPlNUL : Ce ai.

Hangiţa, fără să-şi dea osteneală să coboare, strigă din odaie :

— Nanon, adu fructe, pesmeti, dulciuri...

La cuvîntul Nanon, Jacques zise, ca pentru sine : „Ah ! pe fiică-sa au schingiuit-o ; îţi poţi ieşi din sărite şi pentru mai puţin..."

Iar stăpînul îi zise hangiţei :

— Te-ai necăjit rău mai adineauri ?

HANGIŢA : Parcă cine nu s-ar necăji ? Biata fiinţă nu le făcuse nici un rău ; abia intrase în odaie clnd o aud ţipînd, dar ţipînd nu glumă... Mulţumesc lui Dumnezeu, acum m-am mai linişti; felcerul zice că n-o să se întîmple nimic ; şi totuşi are două vînătăi cît toate zilele, una la cap şi alta la umăr.

STÂPÎNUL : O ai de multă vreme ?

HANGIŢA : De vreo două săptămîni, cel mult. Fusese părăsită la staţia de poştă din apropiere.

STĂPÎNUL : Cum, părăsită ?

HANGIŢA : Ei, Doamne, da ! Fiindcă există oameni cu inima mai tare ca piatra. Credeam că o ,să se înece, cînd a trecut gîrla care curge pe-alături ; a ajuns aici ca prin minune, si am primit-o din milă.

STÂPÎNUL : Cîţi ani are ?

HANGIŢA : Cred că mai mult de un an şi jumătate...

La vorba asta, Jacques izbucni într-un hohot de rîs şi strigă :

— E o căţea !

HANGIŢA : Şi încă cea mai drăguţă căţea din lume ; n-aş da-o pe Nicole a mea nici pentru zece ludovici. Biata mea Nicole !

STÂPÎNUL : Ai inimă bună.

HANGIŢA : Aşa e, ţin la dobitoacele şi la oamenii mei.

STÂPlNUL : Foarte bine faci. Şi cine a schingiuit-o în halul ăsta pe Nicole a dumitale ?

HANGIŢA : Doi cetăţeni din oraşul vecin. Îşi şuşotesc într-una la ureche, amîndoi; şi-or fi închipuit că nu se ştie ce-şi spun şi că nu le cunoaşte nimeni păţania. Au sosit aici abia de trei ceasuri, şi le ştiu toată povestea, de la un capăt Ia altul. E hazlie ; şi dacă nu v-aţi grăbi mai mult

decît mine să vă culcaţi, v-aş povesti-o aşa cum a povestit-o servitorul lor slujnicei mele, care s-a nimerit să fia dintr-un sat cu el şi care şi ea a povestit-o soţului meu, care mi-a povestit-o mie. Soacra celui mai tînăr dintre ei doi a trecut şi ea pe-aici, nu sînt nici trei luni de-atunci; se ducea, cam fără voia ei, într-o mănăstire de provincie, unde n-a făcut mulţi purici; a murit repede acolo ; de-asta cei doi tineri sînt în doliu... Ei, dar uite că, fără să-mi dau seama, vă-nşir povestea lor. Bună seara, domnilor, şi noapte bună ; cum vi s-a părut vinul ?

STĂPÎNUL : Foarte bun.

HANGIŢA : Aţi fost mulţumiţi de cină ?

STĂPÎNUL : Foarte mulţumiţi. Numai că spanacul a fost cam sărat.

HANGIŢA : Cîteodată o mai scrîntesc şi eu. Dar aveţi paturi bune şi cearşafuri curate ; nu le aştern niciodată de două ori.

Acestea zise, hangiţa plecă, iar Jacquesc şi stăpînu- său se urcară în pat rîzînd de neînţelegerea care îi făcuse să ia o căţea drept fiica sau slujnica hangiţei şi de patima acesteia din urmă pentru o căţea rătăcită, pe care o avea de cincisprezece zile. Legîndu-şi scufa de noapte cu o panglică, Jacques îi spuse stăpînului său :

— Aş pune rămăşag că, dintre toate vietăţile trăitoare în han, femeia asta n-o iubeşte decît pe Nicole a ei.

Iar stăpînu-său îi răspunse :

— Tot ce se poate, Jacques, dar hai să dormim.

Cît timp Jacques şi stăpînu-său se odihnesc, vreau să-mi ţin făgăduiala dată in legătură cu povestea omului din temniţă, care împuia urechile celorlalţi suflînd din tubă, sau mai degrabă în legătură cu povestea camaradului său, domnul Gousse.

— Cel de-al treilea, îmi spuse el, e intendentul unei case mari. Se îndrăgostise de o plăcintăreasă de pe strada Universităţii. Plăcintarul era un om de treabă, care îşi vedea mai mult de cuptorul lui decît de felul cum i se purta nevasta. Şi dacă pe cei doi ibovnici nu-i stînjenea gelozia plăcintarului, îi sîcîia în schimb veşnica lui prezenţă. Ce credeţi c-au

făcut ca să înlăture piedica asta ? Intendentul îi aduse stăpînului său o jalbă în care plăcin- . tarul era înfăţişat ca un om cu purtări neruşinate, ca un beţiv care nu mai ieşea din circiumă, ca o brută care-şi bătea nevasta, ea fiind cea mai cinstită şi mai nefericită dintre femei. Pe temeiul jalbei aceleia căpătă un ordin de arestare, iar ordinul de arestare, care-i răpea libertatea soţului, îl dădu în mîinile unui poliţai, ca să-l ducă. fără zăbavă, la îndeplinire. S-a întîmplat însă că poliţaiul acela să fie prieten cu plăcintarul : se ducea din cînd în cînd amîndoi la circiumă ; plăcintarul aducea brînzoaice, poliţaiul plătea băutura. Acesta, avînd ordinul de arestare la el, trece pe dinaintea uşii plăcintarului şi-i face semnul cunoscut. Iată-i pe amîndoi mîncind şi udînd din plin brînzoaicele ; şi iată că poliţaiul îşi întreabă prietenul cum îi mai mergeau treburile ? Foarte bine. Nu-i mergea nimic rău ? Nimic. Dar nu cumva avea duşmani ? Nu-şi cunoştea nici unul. Cum o ducea cu neamurile, cu vecinii, cu nevasta ? în prietenie şi în pace.

— Atunci, întrebă mirat poliţaiul, de la cine să fi pornit ordinul pe care îl am de-a te aresta ? Dacă ar fi să-mi fac datoria, ţi-aş înfige mîna în guler s-ar găsi o trăsură la îndemînă, şi te-aş duce la locul arătat de ordinul ăsta. Iată, citeşte-1...

Plăcintarul citi şi păli. Atunci poliţaiul îi zise : f

— Vino-ţi în fire, omule, şi să chibzuim împreună care-i cel mai bun lucru de făcut pentru siguranţa ta şi a mea. Cine vine pe la tine mai des ?

— Nimeni.

— Nu uita că nevastă-ta e cochetă şi drăguţă.

— O las în voia ei.

— Nu şi-a pus nimeni ochii pe ea ?

— Nimeni, pe cinstea mea, în afară doar de-un intendent, care-i strînge mîinile cîteodată şi-i toarnă la braşoave ; dar asta în dugheana mea, de faţă cu mine, de faţă cu ucenicii, şi cred că nu se petrece nimic necurat sau necinstit într ei.

— Eşti un mare nătăfleţ.

— Tot ce se poate ; dar cel mai bun lucru e să-ţi

crezi nevasta cinstită, şi eu asta fac.

— Şi-al cui e intendentul ăsta ?

— Al domnului de Saint-Florentin *.

— Şi de unde crezi tu că vine ordinul de arestare ?

— Nu cumva din birourile domnului de Saint-Florentin ?

— Ba chiar de-acolo.

— O ! Să-mi mănînce plăcintele, să se culce cu ne- vastă-mea şi să vrea să mă vîre şi în temniţă ar fi prea de tot şi nu-mi vine să cred.

— Mare naiv mai eşti ! Cum ţi se pare nevastă-ta de vreo cîteva zile încoace ?

— Mai mult tristă decît veselă.

— Şi intendentul, e mult de cînd nu l-ai mai văzut ?

— Cred că de ieri ; da, ieri l-am văzut.

— Şi n-ai băgat de seamă nimic ?

— Nu prea mă pricep să bag de seamă ; dar mi s-a părut că la plecare îşi făcea nişte semne din cap cu ne- vastă-mea, ca, şi cum unul ar fi zis da, iar celălalt nu.

— Al cui cap zicea da ?

— Al intendentului.

— Ori sînt nevinovaţi, ori sînt complici. Ascultă, prietene, nu te întoarce acasă ; ascunde-te pe undeva, în vreyn loc sigur la Temple, în Abbaye[2], unde vrei tu. şi lasă-mă să duc eu treaba la capăt. Dar mai cu seamă nu uita...

— Să nu mă arăt şi să tac.

— întocmai.

îndată după aceea, casa plăcintarului e înconjurată de spionii poliţiei. Copoii, înveşmintaţi în fel şi chip, intră în vorbă cu plăcintăreasa şi o întreabă despre băr- batu-său : ea îi răspunde unuia că e bolnav, altuia că a plecat la un chef, altuia că s-a dus la o nuntă. Cînd o să se întoarcă ? Habar n-are. A treia zi, cam pe la ceasurile două din noapte, i se aduse poliţaiului vestea că a foşt văzut un om, cu faţa ascunsă în gulerul hainei, deschizînd binişor uşa de la drum şi strecurîndu-se încetişor în casa plăcintarului. Poliţaiul, însoţit de un comisar, de un lăcătuş, de un bir

jar şi de cîţiva arcaşi, pornqsc la fata locului. Lăcătuşul descuie uşa, iar poliţaiul şi comisarul intră fără să facă zgomot. Bat la uşa odăii plăcintarului: nici un răspuns ; mai bat o dată : nici un răspuns ; a treia oară, un glas dinăuntru întrebă :

— Cine e ?

— Deschideţi !

— Cine e ?

— In numele regelui, deschideţi !

— Bun ! îi spune intendentul plăcintăresei, cu care se afla în pat ; nu-i nici o primejdie : e poliţaiul care vine să-şi îndeplinească ordinul. Deschide-i : am să-i spun cine sînt ; o să plece, şi gata.

Plăcintăreasa, în cămaşă, deschide, apoi dă fuga în pat.

POLIŢAIUL : Unde-ţi e bărbatul ?

PLĂCINTĂREASA : Nu-i aici.

POLIŢAIUL (dînd la o parte perdelele) : Atunci cine e aici ?

INTENDENTUL : Sînt eu ; intendentul domnului de Sainl-Florentin.

POLIŢAIUL : Minţi, eşti plăcintarul, fiindcă el se culcă cu plăcintăreasa. Scoală-te, îmbracă-te şi urmează-mă.

Intendentul a trebuit să se supună; l-au adus aici. Min iotrul, încunoştinţat de ticăloşia intedentului său, a aprobat purtarea poliţaiului, care trebuie să vină astă- seară, cind o amurgi, să-l ia din temniţa asta şi să-l mute la Bicetre unde, mulţumită economiilor administratori- lor, o să-şi îmbuce sfertul lui de pîine proastă, dramul lui de carne şi o să împuie urechile celorlalţi cu tuba lui, de dimineaţă pînă seara... Iar dacă pînă la deşteptarea lui Jacques şi a stăpînului său mi-aş pune şi eu capul pe o pernă, ce-ai zice ?

A doua zi, Jacques se trezi tare devreme, se uită pe geam ca să vadă cum e vremea, văzu că e cum nu se poate mai păcătoasă, se culcă iar şi ne lăsă în pace să dormim cît am vrut, pe stăpînu-său şi pe mine.

Jacques, stăpînu-său şi ceilalţi călători care înnoptaseră sub aceeaşi streaşină crezură pe la prînz că Cerul se însenineză ; dar n-a fost să fie aşa ; iar ploaia adusă de furtună umflînd într-atît pîrîiaşul care despăxţea mahalaua de oraş, încît era

primejdios să-l treci, toti cei care aveau drum într-acolo hotărîră să piardă o zi şi să aştepte. Unii se puseră la taifas ; alţii începură să umble de cclo-colo, să-şi scoată nasul pe uşă, să se uite la cer Şi să se întoarcă ocărind şi bătînd din picior ; mai mulţi începură să facă politică şi să bea ; alţi rîţiva se aşezară la joc, ceilalţi fumară, dormiră sau nu făcură nimic. Stăpînul îi zise lui Jacques : „Trag nădejde că vei relua Povestea dragostei tale, iar cerul, care vrea ca eu să am Uiulţumirea de-a auzi sfîrşitul, ne va opri aici prin vreo furtună[1]'.

JA.CQUES : Cerul care vrea ! Nu se ştie niciodată ce vrea sau ce nu vrea cerul, ba poate că nici el însuşi habar n-are de nimic. Bietul meu căpitan, care acum nu nai este, mi-a spus-o de-o sută de ori ; şi cu cît am trăit mai mult, cu atît mi-am dat seama mai bine cîtă dreptate avea... In sănătatea dumitale, stăpîne !

STĂPÎNUL : Aştept. Rămăseseşi la caretă şi la valetul cruia doctoreasa i-a spus să ridice perdeaua şi să-ţi Vorbească.

JACQUES : Valetul ăsta se apropie de patul meu şi-mi zice :

— Hai, prietene, scoală-te, îmbracă-te, şi să mergem.

I-am răspuns dintre perdele şi de sub pătura cu care
îmi înfăşurasem capul, fără să-l văd şi fără să mă vadă :

— Prietene, lasă-mă să dorm şi şterge-o.

Valetul îmi răspunse că are poruncă de la stăpînu-său şi că trebuie s-o ducă la îndeplinire.

— Stăpînu-tău, ăsta, care porunceşte unui om pe care tiu-1 cunoaşte, n-a poruncit cumva şi să-mi plăteşti ce datorez aici ?

— S-a şi făcut. Dă-i zor, te aşteaptă toată lumea la castel, unde îţi garantez că ai s-o duci mai bine decît aici, dacă au să fie la fel de mulţumiţi văzîndu-te pe cît sînt de curioşi să te vadă.

Mă las înduplecat; mă scol, mă îmbrac, sînt dus de subsuori. îmi luasem rămas-bun de la doctoreasă şi eram gata să mă urc în trăsură, cînd ea, apropiindu-se de mine, mă trage de mînă, mă roagă să trec într-

un colţ al camerei, zicînd că are să-mi spună o vorbuliţă.

— Ia ascultă, dragă, cred că n-ai de ce să te plin fii de noi ; doctorul ţi-a salvat un picior, eu te-am îngrijit pe cinste, şi nădăjduiesc că n-o să ne uiţi, la castel.

— Ce-aş putea să fac pentru voi *1*

— Cere să vină tot bărbatu-meu să te panseze ; e o mulţime de lume acolo. Sînt cei mai buni muşterii din partea locului ; seniorul e om darnic şi plăteşte gras ; norocul nostru e acum în mîna dumitale. Bărbatu-meu a încercat de mai multe ori să se vîre pe-acolo, dar degeaba.

— Păi, doamnă doctorească, nu există un felcer al castelului ?

— Ba sigur că există.

— Şi dacă celălalt ar fi bărbatul dumitale, ţi-ar place să-i facă cineva rău şi să-l dea afară ?

— Felcerul castelului e un om căruia nu-i datorezi nimic, pe cîtă vreme bărbatului meu mi se pare că-i datorezi ceva ; dacă umbli iar în două picioare, e numai datorită ostenelii lui.

— Şi cum adică, fiindcă soţul dumitale mi-a făcut bine, trebuie ca eu să-i fac altuia rău ? Măcar de-ar fi liber locul de felcer...

Jacques ar fi povestit mai departe, dacă n-ar fi intrat hangiţa ducînd-o în braţe pe Nicole îmbrobodită, pupînd-o, bocind-o, alintînd-o, vorbindu-i ca şi cum ar fi fost copilul ei: „Biata mea Nicole, numai într-un ţipăt a dus-o toată noaptea. Dar dumneavoastră, domnilor, aţi dormit bine ?“

STAPÎNUL : Foarte bine.

HANGIŢA : Vremea s-a zbîrlit de tot.

JACQUES : Sîntem destul de necăjiţi din pricina ei.

HANGIŢA : Domnii merg departe ?

JACQUES : Habar n-am.

HANGIŢA : Domnii urmăresc pe cineva ?

JACQUES : Nu urmărim pe nimeni.

HANGIŢA : Domnii merg sau se opresc după treburile pe care le au în drum ?

JACQUES : Păi n-aveam nici o treabă.

HANGIŢA : Domnii călătoresc de plăcere ?

JACQUES : Sau de neplăcere.

HANGIŢA : V-aş dori s-aveţi parte de cea dintîi.

JACQUES : Dorinţa dumitale nu face nici cît o ceapă degerată, o s-avem parte de ce-o fi stînd scris în ceruri. HANGIŢA : O ! E vorba de-o nuntă ?

JACQUES : Poate că da, poate că nu.

HANGIŢA : Domnilor, băgaţi de seamă. Omul de jos, care s-a purtat atît de urit cu biata mea Nicole, a făcut una, halal să-i fie... Hai, bietul meu animal, vino să te pup ; iţi făgăduiesc că n-o să ţi se mai întimple niciodată. Ia uitaţi-vă cum mai tremură din toate mădularele !

STÂPÎNUL : Şi de ce e atît de neobişnuită căsătoria omului aceluia ?

La întrebarea asta a stăpînului lui Jacques, hangiţa zise : „Aud gălăgie jos, mă duc să dau nişte porunci şi mă întorc îndată, să vă povestesc...“ Hangiul, plictisit să tot strige : „Nevastă, nevastă", se urcă sus, şi în urma lui vine şi cumătru-său, pe care el nu-l vede. Hangiul îi zise nevestei : „Ce dracu tot faci aici ?...“ Apoi, întor- cîndu-se şi zărindu-şi cumătrul : „Mi-ai adus gologanii ?“

CUMÂTRUL : Nu, cumetre, doar ştii bine că n-am de unde.

HANGIUL : N-ai de unde ? Eu aş şti să fac rost de ei, cu boii, carul, caii şi aşternul tău. Cum, ticălosule !...

CUMATRUL : Ba nu sînt ticălos.

HANGIUL : Păi ce eşti atunci ? N-ai după ce bea apă, nici nu ştii măcar de unde-ai să iei sămînţă pentru ogor ; proprietarul, sătul să-ţi tot dea mereu, nu mai vrea să-ţi împrumute nimic. Atunci vii la mine ; nevastă-mea pune o vorbă bună ; gură-spartă asta, din pricina căreia am făcut toate neghiobiile de cînd sînt pe lume, mă înduplecă să-ţi dau cu împrumut ; şi-ţi dau ; iar tu făgăduieşti să-mi plăteşti şi-mi tragi de zece ori chiulul. Dar îţi făgăduiesc că n-am să te las aşa, cu una, cu două. Ieşi afară...

Jacques şi stăpînul său erau gata-gata să pună şi ei o vorbă bună pentru bietul om; dar hangiţa, ducîndu-şi un deget la buze, le făcu semn să tacă.

HANGIUL : Ieşi afară !

CUMATRUL : Cumetre, tot ce-ai spus e adevărat; şi tot aşa de adevărat e că portăreii sînt la mine acasă,

şi că peste o clipă o să ajungem cerşetori şi fiică-mea, •şi fiu-nneu, şi eu.

HANGIUL : Asta-i soarta pe care o meriţi. Ce-ai făcut azi-dimineaţă aici ? îmi las baltă trasul vinului, ies afară din pivniţă şi, cînd colo, nu mai dau de tine. Ieşi afară, cînd îţi zic.

CUMATRUL : Cumetre, venisem ; mă temeam însă de felul cum ai să mă primeşti ; acum m-am întors : şi mă duc.

HANGIUL : Bine faci !

CUMATRUL : Şi iată că biata mea Marguerite, care e atît de cuminte şi de drăguţă, o să plece să intre slugă la Paris !

HANGIUL : Slugă la Paris ! Va să zică, vrei s-o nenoroceşti ?

CUMATRUL : Nu eu vreau, ci omul lipsit de inimă căruia ii vorbesc.

HANGIUL : Eu, lipsit de inimă ! Nu sînt de loc aşa ; şi ştii foarte bine că nici n-am fost vreodată.

CUMATRUL : Mie nu-mi dă mîna să-mi hrănesc nici fata, nici băiatul; fata o să slugărească, băiatul o să se facă soldat.

HANGIUL : Şi asta din pricina mea ! Nu. asta n-o să se întâmple. Crud mai eşti: o să mă chinuieşti ctt oi trăi. Hai, spune, ce$_r$ti trebuie ?

CUMATRUL : N-am nevoie de nimic. Mă doare-n suflet că-ţi sînt dator, şi n-o să mai împrumut în viaţa mea de la tine. Cu ocările tale faci mai mult rău decît binele pe care-1 faci cînd ajuţi pe cineva. Daci aş avea parale, ţi le-aş azvîrli în obraz ; dar n-am nici de leac. Eiică-mea n-are decît să ajungă ce-o vrea Dumnezeu ; băiatul n-are decît să moară, dacă aşa trebuie ; eu o să cerşesc, dar nu la uşa ta. Nu, nu mai vreau să-i fiu dator unui om rău, ca tine. Umple-ţi buzunarele cu banii luaţi pe boi, pe cai şi pe uneltele mele : halal să-ţi fie ! Eşti ursit să zămisleşti nerecunoscători, iar eu nu vreau să fiu aşa. Ramîi cu bine.

HANGIUL : Nevastă, uite-1 că pleacă : opreşte-1 !

HANGIŢA : Hai, cumetre, să chibzuim cum te-am putea ajuta.

CUMÂTRUL: N-am nevoie de ajutorul vostru, prea costă scump.

Hangiul îi şopteşte într-una neveste-şi : ,,Nu-l lăsa să plece, opreşter-1. Fiică-sa la Paris, băiatul în armată, el la uşa bisericii ! Asta nu pot s-o îndur.“

Degeaba se căznea însă nevastă-sa ; ţăranul, dîrz, nu voia să primească nimic, şi abia dacă-1 puteau ţine locului. Hangiul, cu lacrimi în ochi, se ruga de Jacques şi de stăpînu-său, zicindu-le : „Domnilor, încercaţi să-l înduplecaţi..." Jacques şi stăpînul său se amestecară şi ei ; îl rugau pe ţărani, toţi într-un glas. Dacă am văzut vreodată... — Dacă ai văzut vreodată ? ! Păi nu erai de faţă.

Zi: dacă s-a văzut vreodată. — Ei bine, fie ! Dacă s-a văzut vreodată un om mort de ruşine la gîndul că ar putea fi refuzat, fericit că altul binevoieşte să-i primească banii, apoi să ştii că ăsta era hangiul : îşi pupa nevasta, îşi pupa cumătrul, îl pupa pe Jacques şi pe stăpînă-său, şi striga :

— Să dea cineva fuga acasă la cumătru şi să-i ia la goană pe scîrboşii de portărei !

CUMATRUL : Recunoaşte că...

HANGIUL: Recunosc că stric tot; dar ce 6ă-i faci, cumetre ? Cum mă vezi, aşa sînt. Natura m-a făcut să fiu omul cel mai aspru şi cel mai bun la inimă ; nu ştiu nici să dăruiesc, nici să refuz.

CUMATRUL : N-ai putea să fii şi tu mai altfel ?

HANGIUL: La vîrsta mea nu se mai îndreaptă nimeni ; dar dacă primii care ar fi avut de-a face cu mine m-ar fi muştruluit aşa, ca tine. poate că m-aş fi făcut mai bun. Cumetre, îţi mulţumesc pentru lecţia dată, poate că o să-mi fie de folos... Nevastă, dă fuga, coboară şi dă-i ce-i trebuie. Ce dracu, mişcă-te odată, mişcă-te, n-auzi ?...Nevastă, rogu-te, dă-i zor un pic şi nu-1 face să aştepte ; o să te întorci pe urmă la domnii ăştia, care mi se pare că-ţi sînt pe plac...

Hangiţa şi cumătrul coborîră ; hangiul mai rămase puţin, iar cînd se duse şi el, Jacques îi spuse stăpînului său :

— Uite ce om ciudat ! Ce-o mai fi vrînd acum

cerul care ne-a trimis vremea asta urită, ca să ne opreasc㠊
aici ? Vrea oare să-mi asculţi dumneata povestea dragostei ?

Stăpînul. toionindu-se In fotoliu, căscă, bătu în tabacheră şi îi răspunse :

— Jacques, mai avem multe zile de trăit împreună, dacă nu cumva...

JACQUES : Adică, pentru ziua de astăzi cerul vrea ca eu să tac, sau să vorbească hangiţa ; e o guralivă care atît aşteaptă ; n-are decît să vorbească.

STÂPÎNUL : îţi pare rău ?

JACQUES : Păi doar şi mie îmi place să vorbesc.

STÂPÎNUL : O să-ţi vină şi ţie rîndul.

JACQUES : Sau n-o să-mi vină de loc.

Parcă te-aud, cititorule : Iată, zici, adevăratul deznodămînt al *Ursuzului binefăcător. La el mă gîndesc. în piesa' asta, dacă eu i-aş fi fost autorul, aş fi introdus un personaj despre care să se creadă că este episodic, şi care, de fapt, să nu fie aşa. Personajul s-ar fi ivit din cînd îri cînd, iar prezenţa lui ar fi fost motivată. Prima oară ar fi venit să ceară iertare, dar de teama unei proaste primiri ar fi plecat înainte de sosirea lui Geronte. îmboldit de năvala portăreilor în casă, a doua oară ar fi avut curajul să-l aştepte pe Geronte, dar acesta nu l-ar fi primit. în sfîrşit, l-aş mai fi adus o dată la deznodămînt, cînd ar fi jucat exact rolul ţăranului faţă de hangiu ; ar fi avut, ca şi ţăranul, o fiică pe care ar fi fost gata-gata s-o ducă să lucreze la o modistă, un băiat pe care l-ar fi retras de la şcoală ca să-l trimită slugă ; iar el, unul, s-ar fi hotărît să cerşească pînă ce i s-ar fi făcut lehamite de viaţă. L-am fi putut vedea pe Ursuzul binefăcător la picioarele omului acestuia, l-am fi auzit pe Ursuzul binefăcător dojenit după cum i se cuvenea ; ar fi fost nevoit să se adreseze întregii familii, care s-ar fi adunat în jurul lui, pentru a-1 îndupleca pe cel ce-i era dator şi a-1 sili să primească noi ajutoare. Ursuzul binefăcător ar :'i fost pedepsit ; el ar fi făgăduit să se îndrepte ; dar în e- ceeaşi clipă, revenindu-şi la vechile lui apucături şi ne_ căjindu-se pe cei din preajmă, care s-ar fi**

poftit de

4
6
4

[2]or, politicoşi, să intre In casă, ar fi izbucnit deodată : »Dracii *să le ia de* sluj..." Dar s-ar fi oprit pe neaşteptate la mijlocul cuvîntului şi, cu glasul îndulcit, le-ar fi spus nepoatelor lui: „Haideţi, nepoţelelor ; daţi-mi mîna Şi să trecem". Iar pentru ca personajul acesta să fie legat de cuprins, ai fi făcut din el un ocrotit al nepotului lui Geronte ? — Desigur ! Bine gîndit! — Iar unchiul şi-ar fi împrumutat banii la rugămintea nepotului său ? — Minunat ! — Şi împrumutul ăsta ar fi fost o pagubă adusă de unchi, nepotului ? — întocmai. — Şi dez-nodământul piesei n-ar fi fost o repetiţie generală, cu toată familia în păr, a ceea ce el a făcut pînă atunci cu fiecare dintre ei în parte ? — Ai dreptate. — Iar dacă îl întîlnesc vreodată pe domnul Goldoni, îi voi povesti '^cena de la han. — Foarte bine ai să faci; e destul de isteţ ca să ştie să-şi tragă spuza pe turta lui.

Hangiţa urcă iar, ţinînd-o mereu pe Nicole în braţe,

Si zise :

— Mi se pare că o să aveţi o masă pe cinste ; toc-eai a sosit braconierul; şi n-o să treacă mult ţi-o să Pice şi paznicul...

Şi tot vorbind aşa, luă un scaun. Iat-o stînd jos şi în- cepîndu-şi istorisirea.

HANGIŢA : Nu trebuie să te încrezi în slugi; stă-Pînii n-au duşmani mai răi pe lume decît...

JACQUES : Nu ştii ce vorbeşti, doamnă ; sînt şi slugi tune şi slugi rele, ba poate că sînt mai multe slugi bune decît stăpîni buni.

STĂPÎNUL : Jacques, nu prea te gîndeşti la ce spui; Şi faci aceeaşi greşeală care te-a jignit pe tine.

JACQUES-/Păi stăpînii...

STĂPÎNUL : Păi slugile...

EL bine, cititorule, ce mă ţine să nu isc o ceartă frumoasă între aceste trei personaje ? De ce să nu fie hangiţa luată de umeri şi zvîrlită pe uşă. afară, de către ^acques ; de ce să nu iie Jacques luat de umeri şi alungat de stăpînu-său ; de ce să n-o pornească unul hăis şi altul cea, iar dumneata să nu mai auzi nici istorisirea hangiţei, nici sfîrşitul dragostei lui Jacques ? LinLşteşte-te. n-o să fac aşa. Deci, hangiţa

începu :

— Trebuie să recunoaştem că, dacă există bărbaţi al dracului de răi, apoi există şi femei al dracului de rele.

JACQUES : Şi că nu e nevoie să umbli cine ştie cit, ca să dai de ele.

HANGIŢA : Ce te amesteci ? Eu sînt femeie şi pot să spun ce poftesc despre femei. N-am nevoie de aprobarea dumitale.

JACQUES : Aprobarea mea preţuieşte şi ea cît oricare alta.

HANGIŢA : Aveţi o slugă, domnule, care face pe grozavul şi nu e cuviincios. Ara şi eu slugi, dar aş vrea numai să-i văd că îndrăznesc !...

STĂPÎNUL : Jacques, tacă-ţi gura şi las-o pe doamna să vorbească.

Hangiţa, încurajată de cuvintele stăpînului, se ridică, îl ia la zor pe Jacques, îşi pune mîinile în şolduri, uită că o are pe Nicole în braţe, o scapă, şi iat-o pe Nicole jos, zbătîndu-se în scutecul ei, lătrînd cît o ţine gura, iat-o pe hangiţă amestecîndu-şi ţipetele cu lătrăturile lui Nicole, pe Jacques amestecîndu-şi hohotele de rîs cu lătrăturile lui Nicole. şi cu ţipetele hangiţei, şi pe stăpînul lui Jacques deschizîndu-şi tabechera, trăgînd pe nas o priză de tabac şi neputîndu-şi stăpîni risul. Şi iată întregul han cuprins de zarvă.

— Nanon, Nanon, repede, repede, adu o sticlă de rachiu... Biata mea Nicole a murit... Scoate-i scutecele... Nepricepută mai eşti!

— îmi dau toată silinţa.

— Cum mai ţipă ! Şterge-o de-aici, lasă-mă pe mine... A murit!... Rîzi cît poţi, prostălăule ! Chiar că ai de ce rîde... Biata mea Nicole a murit!...

— Nu, cucoană, nu ; cred că o să-şi vină în fire. Uite-o că mişcă.

Nanon freacă nasul căţelei cu rachiu şi-i dă să bea ; stăpîna boceşte şi se înfurie pe slugile neobrăzate ; iar Nanon zice :

— Uite-o, cucoană, c-a deschis ochii; uite-o că te priveşte.

— Bietul animal, parcă-ar vorbi! Cui nu i-ar rupe inima de milă ?

— Mîngîi-o, cucoană, un pic ; răspunde-i ceva.^

4
6
6

— Hai, biata mea Nicole; strigă, copilaşule, strigă, dacă asta te uşurează. Şi animalele au o soartă, ca şi oamenii ; ea trimite fericirea unor trîntori negri în cerul gurii, gălăgioşi şi lacomi, iar nenorocirea pe capul celei mai bune fiinţe din lume.

— Cucoana spune adevărul curat; nu există dreptate în lumea asta.

— Lasă gura, înfaş-o iar, du-o pe perna mea şi gîndeşte-te că la cel mai mic ţipăt pe care-1 va scoate, o să ai de-a face cu mine. Vino, biet animal, să te mai pup o dată, înainte de-a te duce. Apropi-o, n-auzi ? toantă ce eşti... Cîinii, şi mai ales ea, sînt atît de buni; preţuiesc mai mult decît...

JACQUES : Decît tata, mama, fraţii, surorile, copiii, argaţii, soţul...

HANGIŢA : Păi da, degeaba rîzi, ea e nevinovată, e credincioasă, nu face niciodată rău, pe cînd ceilalţi...

JACQUES : Trăiască javrele ! Nu există pe lume nimic mai desăvîrşit decît eie.

HANGIŢA : Şi chiar dacă ar exista ceva mai desăvîrşit, în nici un caz n-ar fi omul. Tare aş vrea să-l cunoaşteţi pe cîinele morarului, amorezul Nicolei mele ; nu există nici unul printre voi, oricît aţi fi de mulţi, pe care să nu-1 dea de ruşine. îl vezi venind de cum se crapă de ziuă, de la o distanţă de peste o leghe ; se a- şază sub fereastră şi suspină, suspină de ţi se face milă. Oricum ar fi vremea, el rămîne acolo ; ploaia îl bate pe spinare ; trupul i se înfundă în nisip ; abia dacă i se mai zăresc urechile şi vîrful botului. Dumneata tot aşa ai face pentru feneja pe care ai iubi-o mai mult decît orice pe lume ?

STÂPÎNUL : Frumos din partea lui.

JACQUES : Păi unde mai găseşti o femeie vrednică de toate atenţiile astea, ca Nicole a dumitale ?

Şi totuşi nu patima pentru animale era cea mai de seamă dintre patimile hangiţei, după cum s-ar putea crede, ci patima de-a vorbi. Cu cît avea cineva mai multă răbdare şi-i făcea plăcerea s-o asculte, cu atît era el mai merituos ; de aceea, nu se lăsă rugată de două ori ca să-i dea drumul istorisirii despre căsătoria neobişnuită ; puse doar

o condiţie : să tacă Jacques. Stăpînul îi făgădui tăcere din partea lui Jacques. Jacques se tolăni alene într-un ungher, cu ochii închişi, cu scufa îndesată peste urechi şi cu spatele pe jumătate întors spre hangiţă. Stăpînul tuşi, scuipă, îşi suflă nasul, îşi scoase ceasul şi se uită cît arată, îşi scoase apoi tabachera, ciocăni uşurel în capac, trase o priză de tabac, iar hangiţa se pregăti să guste plăcerea nespusă de a-şi asculta glasul.

Şi era cît pe-aci să înceapă, cînd îşi auzi căţeaua ţipînd.

— Nanon, vezi ce are bietul animal... îmi face rău, nu mai ştiu unde am rămas.

JACQUES : Pînă acum n-ai spus încă nimic.
HANGIŢA : Cei doi bărbaţi cu care mă certam pentru biata mea Nicole, atunci cînd aţi sosit, domnule... JACQUES : Spune : domnilor.

HANGIŢA : De ce ?

JACQUES : Fiindcă pînă acum aşa ni s-a spus şi m-am obişnuit aşa. Stăpînu-meu îmi spune Jacques, ceilalţi — domnule.

HANGIŢA : Eu nu-ţi zic nici Jacques şi nici domnule Jacques ; ba nici nu-ţi vorbesc măcar... (— *Cucoană !*
— Ce e? — *Lista de la numărul cinci l — Caut-o* pe *colţul vetrei.)* Cei doi bărbaţi sînt de neam mare ; vin amîndoi de la Paris şi se duc la moşia celui mai vîrstnic dintre ei.

JACQUES : Cine ştie asta ?

HANGIŢA : Ăi care-o spun.

JACQUES : Şi ăsta-i un motiv să-i crezi ?

Stăpînul îi făcu hangiţei un semn, din care ea înţelese că Jacques nu e în toate minţile. La semnul stăpînului, hangiţa răspunse printr-o mişcare compătimitoare din umeri şi adăugă :

— La vîrsta lui ! E tare neplăcut.

JACQUES : E tare neplăcut să nu ştii niciodată încotro mergi.

HANGIŢA : Cel mai vîrstnic dintre ei se numeşte marchizul des Arcis. A fost un om al plăcerilor, foarte curtenitor şi neîncrezător în virtutea femeilor.

JACQUES : Avea dreptate.

HANGIŢA : Domnule Jacques, mă întrerupi.

JACQUES : Doamnă hangiţă de la *Cerbul Mare,* nici au-ţi vorbesc măcar.

HANGIŢA : Domnul marchiz dădu totuşi peste una destul de fistichie ca să nu se lase înduplecată. O chema doamna de La Pommeraye. Era o văduvă cuminte, de familie bună, cu avere şi cu titlu nobil. Domnul des Ar- cis rupse toate legăturile de pînă atunci şi se tinu scai numai după doamna de La Pommeraye, făcîndu-i curte cu cea mai mare stăruinţă, încercind prin toate jertfele cu putinţă să-i dovedească dragostea lui, ba cerînd-o chiar de nevastă ; dar femeia aceasta fusese atît de nefericită cu primul ei bărbat, încît... (— *Cucoană ! —* Ce e ? *— Cheia de la lada cu ovăz ! — Caut-o în cui şi, dacă nu-i acolo, vezi în broasca lăzii.)* încît ar fi preferat să îndure orice soi de nenorocire decît să mai dea piept cu primejdia unei a doua căsătorii.

JACQUES : De ! Dacă aşa ar fi stat scris în ceruri !

HANGIŢA : Femeia asta trăia foarte retrasă. Marchizul era un fost prieten de-al soţului ei ; ea îl primise în casă şi continua să-l primească. Dacă i se ierta gustul muieratic pentru curtenie, atunci se putea spune că era ceea ce se numeşte un om de onoare. Curtea stăruitoare a marchizului, ajutată de însuşirile lui personale, de tinereţea, de înfăţişarea lui, de aparenţele unei patimi dintre cele mai adevărate, de singurătate, de înclinarea lui spre duioşie, intr-un cuvînt de tot ce ne dă pradă ademenirii bărbaţilor... (— *Cucoană! — Ce el — Curierul ! — Dă-i camera verde şi serveşte-l ca de obicei*.) îşi făcu efectul, şi doamna de La Pommeraye, după ce luptă timp de mai multe luni împotriva marchizului, împotriva ei înseşi, după ce îi ceru. după obicei, jurămintele cele mai solemne, îl făcu fericit pe marchiz, şi el s-ar fi putut bucura de cea mai dulce viaţă, dacă ar fi ştiut să-i păstreze ibovnicei sentimentele pe care i le jurase şi pe care ea le avea faţă de el. Vezi, domnule, numai femeile ştiu să iubească : bărbaţii nu se pricep de loc... (—*Cucoană ! — Ce e ? — Un călugăr cerşetor. — Dă-i doisprezece gologani din partea domnilor de- aici, şase din partea mea, şi să se ducă prin celelalte odăi.)* După ce se scurseră cîţiva ani, marchizului începu să i

se pară că viaţa doamnei de La Pommeraye e prea liniştită. El ii propuse să iasă în lume ; şi ea îi primi propunerea ; să primească în casă vreo cîteva femei şi vreo cîţiva bărbaţi ; şi ea consimţi ; să primească oaspeţi la cină, o dată pe săptămînă, într-o anumită zi ; şi ea primi, încetul cu încetul, el petrecu o zi, apoi două, fără s-o vadă ; încetul cu încetul, începu să lipsească de la serile cu oaspeţi pe care singur le pusese la cale ; încetul cu încetul, îşi scurtă vizitele ; începu să aibă afaceri care îl chemau în alte părţi; de cum sosea, abia dacă arunca o vorbă, se tolănea într-un fotoliu, răsfoia o carte, o a- runca cît colo, stătea de vorbă cu cîinele sau moţăia. Pe înserate, sănătatea lui, oare se cam şubrezise, îi cerea să plece devreme la culcare : aşa îi spusese Tronchin *. „Mare om e Tronchin ăsta ! Pe cinstea mea ! Sînt sigur că o s-o scoată din bucluc pe prietena noastră, despre care ceilalţi spun că nu mai e nici o nădejde.“ Şi tot vorbind aşa, îşi lua bastonul şi pălăria şi pleca, uitînd uneori s-o sărute. Doamna de La Pommeraye... *(— Cucoană ! — Ce e ? Dogarul. — Să meargă în pivniţă* şi *să vadă cele două butii.)* doamna de La Pommeraye presimţea că el n-o mai iubeşte ; dar trebuia să fie sigură, şi iată ce a făcut... *(— Cucoană ! — Vin acuşi, vin acuşi.)*

Hangiţa, plictisită de atîtea întreruperi, coborî, şi, după cîte se pare, luă măsuri ca să le pună capăt.

HANGIŢA : într-o bună zi, după ce luaseră masa, ea îi spuse marchizului :

— Dragul meu, te văd căzut pe gînduri.

— Şi tu pari bătută de gînduri, draga mea.

— E adevărat, şi chiar de gînduri destul de triste.

— Ce ai ?

— Nimic.

— Nu-i adevărat. Haide, marchiză, spuse el căscind, povesteşte-mi şi mie; aşa o să ne treacă de urît la amîndoi.

— Oare te plictiseşti ?

— Nu ; dar, vezi, sînt unele zile...

— Plictisitoare.

— Te înşeli, draga mea ; îţi jur că te înşeli ; într-ade- văr sînt unele zile... Nu se ştie din ce pricină.

— Dragul meu, de multă vreme mă simt ispitită să-ţi destăinuiesc ceva ; dar mă tem să nu te mîhnesc.

—■ Cum îţi închipui că ai putea să mă mîhneşti, tocmai tu?

— Poate ; dar cerul e martor al nevinovăţiei mele... *(— Cucoană ! Cucoană ! — Ţi-am spus că n-ai voie să mă mai chemi, oricine ?i oricare ar fi; cheamă-l pe bărbatu-meu. — Nu-i aici.) Vă cer iertare, domnilor. Mă întorc într-o clipă.*

Iată că hangiţa a coborît, a venit înapoi şi îşi continuă povestirea :

— ,..S-a întîmplat fără consimţămîntul meu, fără voia mea, printr-un blestem căruia, după cîte se pare, îi e supus tot neamul omenesc, fiindcă eu, eu însămi n-am putut scăpa de el.

— Ah ! ţi s-a întîmplat dumitale... Şi ţi-e teamă !... Despre ce-i vorba ?

— Marchize, e vorba de... Sînt deznădăjduită ; am să te mîhnesc, şi, dacă mă gîndesc mai adînc, îmi dau seama că ar fi mai bine să tac.

— Nu, draga mea, vorbeşte ; îmi tăinuieşti ceva în fundul sufletului tău ? Nu ne-am înţeles noi oare ca mai întîi de toate să ne deschidem pe deplin sufletele, unul faţă de altul ?

— E adevărat, şi tocmai asta mă roade ; remuşcarea mea pune vîrf unui lucru şi mai important, care şi aşa îmi umple inima. Oare nu ţi-ai dat seama că nu mai am voioşia de mai înainte ? Mi-am pierdut pofta de toate; nu mai beau şi nu mai mănînc decît fiindcă îmi spun că trebuie s-o fac; nu mai pot să dorm. Prietenii cei mai apropiaţi mă plictisesc. Noaptea, stau şi mă întreb : „Oare e el mai puţin drăguţ ? Nu. îl bănuieşti că are vreo legătură amoroasă ? Nu. Se poartă mai puţin drăgăstos ? Nu. De ce atunci, dacă iubitul ţi-a rămas acelaşi, ţi s-a schimbat inima ? Fiindcă ţi s-a schimbat ! Nu poţi să n-o reaunoşti. Nu-1 mai aştepţi cu aceeaşi nerăbdare ; nu te bucuri la fel de mult cînd îl vezi; neliniştea din clipele cînd întîrzia, dukea emoţie care te cupriadea cînd auzeai huruitul roţilor trăsurii, sau cînd ţi se anunţa sosirea lui, sau cînd se ivea, nu te mai încearcă acuma.

— Cum, doamnă !

Atunci marchiza de La Pommeraye îşi acoperi cchii cu palmele, îşi plecă fruntea şi tăcu o clipă, după care urmă :

**— Marchize, mă aşteptam la uimirea dumitale, mă aşteptam la toate cuvintele amare pe care ai să mi le spui. Marchize, cruţă-mă... Ba nu, nu mă cruţa, spu~ ne-mi-le; le voi asculta resemnată, fiindcă le merit, Da, dragă marchize, e adevărat... Da, sînt... Dar nu-i oare o nenorocire destul de mare că s-a întîmplat aşa, ca să nu mai adaug şi ruşinea, sila de-a fi prefăcută, de a-ţi ascunde adevărul ? Tu eşti acelaşi, dar prietena ta s-a schimbat ; ea te cinsteşte, te stimează mai mult decît oricînd ; dar... dar o femeie ca ea, obişnuită să cerceteze îndeaproape tot ce se petrece în cutele cele mai tainice ale sufletului ei şi să nu se înşele cu una, cu două, nu poate să-şi ascundă că i-a pierit dragostea. Descoperirea e groaznică, dar e totuşi reală. Eu, eu, marchiza de La Pomaneraye, nestatornică ! Uşuratică !... Mî- nie-te, marchize, găseşte-mi numele cele mai îngrozitoare ; eu mi le-am dat dainainte ; dă-mi-le şi tu : sînt gata să le primesc pe toate... pe toate în afară de acela de femeie falsă, pe care nădăjduiesc că nu mi-1 vei spune, fiindcă, intr-adevăr, nu sînt aşa... (— *Nevastă !*

— Ce el — Nimic. — N-are omul pic de linişte in casa asta, chiar in zilele în care aproape că nu sînt muşterii şi cînd s-ar crede că nu-i nici o treabă de făcut. Of, e de plîns o femeie în situaţia mea, mai ales cînd are un nerod de bărbat!) Acestea zise, doamna de La Pommeraye se trînti într-un fotoliu şi începu să plîngă. Marchizul îi căzu la picioare şi-i spuse :

— Eşti o femeie îndntătoare, o femeie adorabilă, o femeie cum nu mai e alta pe lume. Sinceritatea şi cinstea ta mă uluiesc şi ar trebui să mă facă să mor de ruşine. Ah ! cît te înalţă clipa aceasta deasupra mea ! Cît de mare te văd pe tine şi cît de mărunt mă găsesc pe mine ! Tu ai vorbit prima, iar eu am păcătuit cel dintîi. Draga mea, sinceritatea ta îmi dezleagă inima, aş fi un monstru dacă nu mi-ar dez! ega-o, şi-ti voi mărturisi că povestea inimii tale este, vorbă cu vorbă, povestea inimii mele. Tot ce mi-ai

spus mi-am spus şi eu ; dar eu tăceam, sufeream şi nu ştiu cînd aş fi avut curajul să-ti vorbesc.

— Adevărat, prietene ?

— Nimic mai adevărat ; şi nu ne rămîne altceva de făcut decît să ne felicităm amîndoi că am scăpat în acelaşi timp de simtămîntul firav şi înşelător care ne unea.

— într-adovăr, ce nenorocire ar fi fost dacă dragostea mea ar îi durat şi după ce ar fi pierit dragostea ta !

— Sau dacă dragostea ta se stingea mai întîi !

— Simt că ai dreptate.

— Niciodată nu mi-ai părut atît de bună, atît de frumoasă, ca în clipa asta ; şi dacă experienţa trecutului nu m-ar fi făcut prevăzător, aş crede că te iubesc mai mult ca oricînd.

Şi vorbindu-i astfel, ii luă mîinile şi i le sărută...
***(— Nevastă ! — Ce e? — A venit ăla care vinde paie. — Vezi în catastif. — Dar unde-i catastiful ?... Stai, stai că-i la mine.)* Doamna de La Pommeraye, stăpînindu-şi ciuda aprigă care o sfîşia, vorbi din nou şi-i spuse marchizului :**

— Şi ce-o să ne facem de-acum, marchize ?

— Nu ne-am înşelat unul pe altul ; ai dreptul la toată stima mea ; şi nici eu nu cred că mi-am pierdut cu totul dreptul pe care-1 aveam la stima ta : o să ne vedem şi de-acum înainte, o să fim legaţi prin încrederea celei mai duioase prietenii. Nu vom mai avea de îndurat toate plictiselile, toate micile perfidii, toate mustrările, toată sila care; însoţesc de obicei patimile ce se sting ; vom fi unici în felul nostru. îţi vei redobindi întreaga libertate şi mi-o vei reda pe a mea ; vom călători prin lume ; îmi vei destăinui cuceririle tale ; eu nu-ţi voi tăinui nimic din ale mele, dacă am să fac vreuna, lucru de care mă cam îndoiesc, fiindcă m-ai deprins să fiu năzuros. Va fi cum nu se poate mai plăcut ! Ai să m-ajuţi cu sfaturile tale, şi nici eu nu mă voi da înapoi să te sfătuiesc cînd te vei găsi în primejdie sau cînd vei crede că ai nevoie de mine. Cine ştie ce se mai poate întîmpla ?

JACQUES : Nimeni.

HANGIŢA : S-ar putea foarte bine să cîştigi. cînd te vei compara cu altele, pe măsură ce voi merge mai

departe, şi să mă reîntorc la tine mai pătimaş, mai duios, mai convins ca niciodată că doamna de La Pommeraye era singura femeie făcută să mă fericească ; iar după reîntoarcerea asta aş putea pune rămăşag pe orice că voi rămîne al tău pînă la capătul vieţii.

— Dar dacă se va întîmpla ca la reîntoarcere să nu mă mai găseşti ? Căci, la urma urmelor, marchize, nu poţi fi totdeauna dreaptă ; şi n-ar fi cu neputinţă să mă leg din vreo toană, din vreo plăcere, sau chiar din patimă de un altul, care n-ar preţui cît preţuieşti tu.

— Atunci sigur că aş fi deznădăjduit; dar n-aş avea de ce să mă plîng ; aş face răspunzătoare doar soarta care ne-a despărţit cînd mai eram încă uniţi, şi care ne-a apropiat cînd nu mai puteam fi...

După discuţia asta, începură amîndoi să scoată învăţăminte morale din nestatornicia inimii omeneşti, din deşertăciunea jurămintelor, din legăturile căsătoriei...

(— *Cucoană !* — Ce e ? *A sosit diligenţa.)* Domnilor, spuse hangiţa, sînt nevoită să vă părăsesc. Mai tîrziu, cînd îmi voi termina toate treburile, am să mă întorc şi vă voi povesti sfîrşitul aventurii, dacă sinteţi curioşi să-l aflaţi... (— *Cucoană! — Nevastă ! — Hangiţă !* — Iaca *vin,* iaca *vin.)*

Hangiţa plecă, iar stăpînul îi spuse slugii sale :

— Jacques, ai băgat de seamă un lucru ?

JACQUES : Care anume ?

STAPlNUL : Că femeia asta povesteşte mult mai bine decît s-ar cuveni s-o facă o hangiţă.

JACQUES : Aşa e. Dar întreruperile ălor de jos m-au scos de cîteva ori din sărite.

STĂPÎNUL : Şi pe mine la fel.

Şi pe tine, cititorule, mărturiseşte, fără să te prefaci ; vezi doar că sîntem porniţi de-a binelea pe calea sincerităţii ; vrei s-o lăsăm aici pe eleganta şi mult prea guraliva hangiţă şi să reluăm povestea dragostei lui Jacques ? Mie mi-e indiferent. Cînd hangiţa se va urca din nou la ei, Jacques guralivul nici nu-şi va dori altceva decît să-şi reia rolul şi să-i închidă uşa in nas ; şi o să se mulţumească doar să-i spună prin gaura cheii :

„Noapte bună, cucoană ; stăpînul meu doarme, iar eu mă culc acuşica ; lasă restul pentru cînd om mai trece pe-aici".

„Cel dintîi jurămînt pe care şi l-au făcut vreodată două fiinţe omeneşti s-a săvîrşit la poalele unei stînci ce se prăbuşea ; şi-au luat drept martori ai statorniciei lor cerul, care nu-i măcar o clipă acelaşi ; totul trecea, şi în ei, şi în preajma lor, dar ei credeau că inimile le vor rămîne pururi neschimbate. O, copii ! veşnic copii !..." Nu ştiu dacă gîndurile acestea sînt ale lui Jacques, ale stăpinului său sau ale mele ; sigur însă că sînt ale unuia dintre noi trei.şi că au fost precedate şi urmate de multe altele, care ne-ar fi dus, pe Jacques, pe stăpînu-său şi pe mine, pînă la cină, pînă la reîntoarcerea hangiţei, dacă Jacques nu i-ar fi spus stăpînului său : „Ştii, domnule, toate vorbele mari pe care le-ai rostit într-o doară nu preţuiesc cît o fabuiă veche, auzită la o clacă, în satul meu."

STĂPÎNUL : Şi ce fabulă e aia ?

JACQUES: E fabula Tecii şi a Cuţitaşului. Intr-o bună zi, Teaca şi Cuţitaşul s-au luat la ceartă ; Cuţitaşul îi spuse Tecii: „Teacă, draga mea, eşti o dezmăţată, fiindcă primeşti în fiecare zi alte cuţitaşe..." Teacă ii răspunse cuţitaşului: „Dragul meu Cuţitaş, tu eşti o secătură, fiindcă îţi schimbi teaca în fiecare zi..." „Teacă, alta ţi-a fost făgăduiala..." „Cuţitaşule, tu m-ai înşelat cel dintîi..." Discuţia asta începuse la masă, iar acela care şedea între Cuţitaş şi Teacă luă cuvîntul şi le grăi lor: „Tu, Teacă, şi tu, Cuţitaş, bine faceţi că schimbaţi, fiindcă schimbarea plăcută vă este ; dar greşit-aţi făgă- duindu-vă să nu schimbaţi. Au nu vezi, Cuţitaşule, că Domnul te-a făcut să umbli la mai multe teci ; iar pe tine, Teacă, nu vezi oare că te-a făcut ca să primeşti mai multe cuţitaşe ? Smintite vi se par acele cuţitaşe care se leagă prin jurăminte să se lipsească pe nedrept de teci, şi la fel de smintite vi se par acele teci care se leagă cu jurămînt să se închidă dinaintea oricărui cuţi- taş ; şi nu vă daţi seama că şi voi eraţi aproape la fel de smintiţi cînd v-aţi jurat tu, Teacă, să fii doar a unui singur cuţitaş, iar tu, Cuţitaşule, să fii al unei singure teci."

La acestea, stăpînul îi răspunse lui Jacques :

— Fabula ta nu prea e morală ; dar în schimb e veselă. Habar n-ai ce idee năstruşnică îmi trece prin minte.
Te însor cu hangiţa noastră ; şi vreau să văd cum o s-o scoată la capăt un sot căruia îi place să vorbească şi are o nevastă căreia îi turuie gura cît e ziulica de lungă.

JACQUES : Aşa cum am scos-o la capăt în primii doisprezece ani ai vieţii mele, petrecuţi lîngă bunicul şi bunica.

STÂPÎNUL : Cum îi chema ? Şi ce meserie aveau ?

JACQUES : Erau negustori de vechituri. Bunicul mej, Jason, a avut mai mulţi copii. Toţi din familia noastră erau serioşi ; se sculau, se îmbrăcau, plecau la treburi, se întorceau, mîncau, plecau iar, fără să scoată o vorbă. Seara, se aruncau pe scaune ; mama şi fiicele torceau, •coseau, împleteau, tot fără să scoată o vorbă ; băieţii şţ odihneau ; tatăl citea Vechiul Testament.

STAPÎNUL : Şi tu ce făceai ?

JACQUES : Eu alergam prin odaie, cu un căluş în gură.

STAPlNUL : Cu un căluş ?

JACQUES : Da, cu un căluş ; şi numai blestematului aceluia de căluş îi datorez furia mea de-a vorbi. Uneori se scurgea o săptămînă întreagă fără sâ deschidă cineva gura în casa Jasonilor. Toată viaţa ei, care a fost destul de lungă, bunica n-a spus altceva decît : *pălărie de vîn- zare ;* iar bunicul, pe care-1 vedeai printre listele de mărfuri, ţeapăn, cu mîinile sub surtuc, n-a spus decît. *un gologan.* Existau zile în care era ispitit să nu creadă în Biblie.

STĂPÎNUL : De ce ?

JACQUES : Din pricina repetărilor de prisos, pe care le privea ca pe nişte flecăreli nevrednice de Sfîntul Duh. Spunea că numai nerozii se repetă întruna şi-i socotesc nerozi pe cei care îi ascultă.

STĂPÎNUL : Jacques, dacă pentru a te despăgubi de lunga tăcere păstrată vreme de doisprezece ani, cît ai purtat căluş la bunicul tău, şi în timpul cît a vorbit hangiţa...

JACQUES : Mi-aş spune mai departe povestea dra-fEstei mele ?
STÂPÎNUL : Nu ; ci o alta, pe care nu mi-ai sfîrşit-o : Pe a camaradului căpitanului tău.
JACQUES : Zău, stăpîne, cumplită tinere de minte nai ai !
STÂPÎNUL : Jacqueş, dragul meu Jacques...
JACQUES : De ce rîzi ?
STÂPÎNUL : De ceva care o să mă mai facă să rid S altă dată ; rîd fiindcă te văd copil, la bunicu-tău, cu «ăluşul în gură.
JACQUES : Cind nu mai era nimeni pe-acasâ, butica mi-1 scotea ; şi cînd băga bunicul de seamă, se făcea foc ; atunci îi spunea : „Fă mereu aşa, şi copilul ăsta o să ajungă cel mai neînfrînat flecar din cîţi au trăit deodată pe lume“. Precizarea lui s-a adeverit.

STÂPÎNUL : Haide, Jacques, dragul meu Jacques, dă-i drumul poveştii camaradului căpitanului tău.

JACQUES : N-aş zice ba, dar n-ai să-i dai crezare.

STÂPlMUL : Oare atît de năstruşnică să fie ?

JACQUES : Nu, fiindcă i s-a mai întîmplat şi altuia, 'inui militar francez, pe care mi se pare că-i chema domnul de Guerchy

STÂPÎNUL : Atunci am să spun şi eu ce i-a spus un ?oet francez, care făcuse o epigramă destul de bună, iltuia care, de faţă cu el, se dădea drept autorul epigramei : „De ce n-ai fi făcut-o şi dumneata ? Eu cum am îicut-o ?...“ De ce atunci povestea pe care vrei s-o spui nu i s-ar fi întîmplat şi camaradului căpitanului tău, Iacă i s-a întîmplat şi militarului francez de Guerchy ? 'ar povestindu-mi-o ai omorî două muşte dintr-o lovi- .ură, mi-ai spune aventura intîmplată amîndurora, fiindcă eu habar n-am de ea.

JACQUES : Cu atît mai bine ! Dar jură-mi !

STÂPÎNUL : Îţi jur.

Tare m-aş simţi ispitit, cititorule, să-ţi cer şi eu acelaşi jurămînt; dar o să te rog numai să bagi de seamă

i Claude-Louis de Regnier Guerchy, ofiţer la curtea lui Ludovic al XV-lea, cunoscut prin certurile sale cu cavalerul

d'Eon. A. murit în 1768.

că în firea lui Jacques exista o ciudăţenie care, după cîte s-ar părea, i se trăgea de la bunicu-său, Jason, tela- lul cel tăcut; vreau să spun că, deşi îi plăcea grozav să trăncănească, Jacques nu putea suferi să repete a- celeaşi lucruri, osebindu-se astfel de flecarii de rînd.

De aceea îi spunea uneori stăpînului său :

— îmi pregăteşti cel mai trist viitor ; ce-o să mă fac atunci cînd n-oi mai avea nimic de spus ?

— Ai s-o iei de la capăt.

— Jacques s-o ia de la capăt ! In ceruri stă scris tocmai dimpotrivă ; iar de mi s-ar întîmpla să repet cele spuse, nu m-aş putea împiedica să strig : Ah ! dacă te-ar auzi bunicul-tău !... Şi mi-ar părea rău după căluş.

JACQUES : Pe vremea cînd se jucau jocuri de noroc la bîlciurile din Saint-Germain şi Saint-Laurent...

STĂPÎNUL : Păi astea sînt la Paris, iar camaradul căpitanului era comandantul unui post de pe graniţă.

JACQUES : Pentru numele lui Dumnezeu, domnule, lasă-mă să vorbesc... Mai mulţi ofiţeri intrară într-o du, gheană şi dădură acolo peste un alt ofiţer, care stătea la taifas cu stăpîna dughenei. Unul dintre ei îi propuse a- cestuia să joace zaruri ; căci trebuie să ştiţi că după moartea căpitanului meu, camaradul său, îmbogăţindu-se, devenise jucător. Aşadar el, sau domnul de Guerchy, primi. Soarta puse zarurile în mîna adversarului său, care dă, dă, dă şi nu mai sfîrşeşte. Jocul se încălzise, şi jucaseră a treia partidă, după revanşă, a patra partidă, o luaseră de la capăt cu miza pe jumătate, încă o dată şi încă o dată, scăzînd sau dublînd mizele după regulă, cînd unul dintre cei de faţă se apucă să-i spună domnului de Guerchy, sau camaradului căpitanului meu, că ar face bine dacă s-ar opri şi ar înceta jocul, fiindcă ştiu ei ce ştiu. La vorbele astea, care nu erau decît o glumă, camaradul căpitanului meu, sau domnul de Guerchy, crezînd că are de-a face cu un măsluitor, îşi vîrî de îndată mîna în buzunar, scoase un cuţit bine ascuţit, iar cînd

adversarul său duse mîna spre zaruri, ca să le pună în cornet, îi înfipse cuţitul în palmă şi i-o ţintui pe masă, zicîndu-i : „Dacă zarurile sînt măsluite, eşti un pungaş ; dacă sînt bune, înseamnă că am greşit..." Zarurile s-au găsit a fi bune, iar domnul de Guerchy a zis : ,.lmi pare foarte rău şi-ţi dau ca despăgubire tot ce vrei...“ Dar nu tot aşa spuse camaradul căpitanului meu ; cuvintele lui fură : „Mi-am pierdut banii; am găurit palma unui om de treabă ; în schimb, însă, mi-am recăpătat plăcerea de a mă bate cît oi pofti..." Ofiţerul ţintuit pleacă şi îşi îngrijeşte rana. Cînd se lecuieşte, vine la ofiţerul ţintuitor şi-i cere socoteală ; acesta, a- dică domnul de Guerchy, găseşte cererea întemeiată. Celălalt, sau camaradul căpitanului meu, i se aruncă de gît şi îi spune : „Te aşteptam cu-o nerăbdare de nespus..." Ies amîndoi în cîmp ; ţintuitorul, domnul de Guerchy, sau camaradul căpitanului meu, primeşte o lovitură zdravănă de spadă, care îi spintecă trupul; ţintuitul îl ridică, îl duce acasă şi-i zice : „Domnule, o să ne mai vedem noi..." Domnul de Guerchy nu răspunde nimic ; camaradul căpitanului meu îi răspunde : „Aşa nă-dăjduiesc şi eu, domnule". Se mai bat încă o dată, de două ori, de opt sau de zece ori, şi totdeauna ţintuito-rul e doborît la pămînt. Amîndoi erau ofiţeri de soi, a-mîndoi erau oameni merituoşi; aventura lor stîrni mare vîlvă ; ministrul găsi cu cale să se amestece. Unul fu oprit la Paris, iar celălalt obligat să rămînă la postul său. Domnul de Guerchy se supuse ordinelor Curţii; camaradul căpitanului meu fu peste măsură de mîhnit; în- tr-atît de mare e deosebirea între doi oameni viteji din fire, dintre care însă unul e înţelept, iar celălalt e cam într-o ureche.

Pînă aici aventurile domnului de Guerchy şi ale camaradului căpitanului meu se asemănau întocmai ; erau la fel. Iată de ce i-am pomenit pe amîndoi; înţelegi, stăpîne ? De-aci încolo am să-i despart şi n-am să-ţi mai vorbesc decît despre camaradul căpitanului meu, fiindcă restul nu-i aparţine decît lui. Zău, domnule, acum ai să vezi cît de puţin sîntem stăpîni pe soarta noastră şi cîte ciudăţenii sînt scrise în marele hrisov din ceruri.

Camaradul căpitanului meu, sau ţintuitorul,

cere învoire să dea o raită prin provincia lui : şi i se dă. Drumul trece prin Paris. îşi ia un loc în diligenţa publică. La ceasurile trei dimineaţa, diligenta trece pe dinaintea Operei; oamenii ieşeau de la un bal. Vreo trei sau patru tineri bezmetici, costumaţi şi mascaţi, plănuiesc să ia masa împreună cu drumeţii ; in zori ajung să se aşeze la masă. Se privesc unii pe alţii. Şi cine rămîne uimit ? Ţintuitul, recunoscîndu-şi ţintuitorul. Acesta din urmă îi întinde mîna, îl îmbrăţişează şi-i mărturiseşte cîtă plăcere îi face o întîlnire atît de fericită ; şi trec de îndată amîndoi dinapoia unei şuri. îşi iau spadele în mîini, aşa cum se găseau, unul în redingotă, celălalt în domino ; ţintuitorul, sau camaradul căpitanului meu, e lungit pe lespezi. Adversarul trimite după ajutor, apoi se aşază la masă cu prietenii lui şi cu restul celor din diligentă, bea şi mănîncă voios. Unii se găteau să-şi urmeze drumul, ceilalţi să se întoarcă în capitală, aşa, mascaţi cum erau şi călare pe caii de poştă, cînd hangiţa reapăru şi puse capăt povestirii lui Jacques.

Iat-o din nou sus şi te previn, cititorule, că n-am puterea s-o alung. — De ce nu ? — Fiindcă vine cu două sticle cu vin de Champagne, cîte una în fiecare mînă, şi fiindcă stă scris în ceruri ca orice orator care i se va adresa lui Jacques cu o asemenea introducere să fie ascultat.

Ea intră, pune sticlele pe masă şi zice : „Hai să ne împăcăm, domnule Jacques...“ Hangiţa nu era tocmai tînără ; înaltă şi dolofană, sprinteioară, plăcută la chip, plină de nuri, cu o guriţă cam mărişoară, dar cu dinţi frumoşi, cu obrajii lătăreţi, cu ochii bulbucaţi, cu fruntea pătrată, cu pielea catifelată, cu înfăţişare deschisă, vioaie şi voioasă, cu braţele puţin cam prea groase, avea nişte mîini superbe, nişte mîini de pictat sau de modelat. Jacques o prinse de după mijloc şi o strînse cu putere ; ciuda lui nu rezistase niciodată în faţa unui vin bun şi a unei femei frumoase ; aşa stătea scris în ceruri despre el, despre tine, cititorule, despre mine şi despre mulţi alţii. „Domnule, îi spuse ea stăpînului, aveţi de gînd oare să ne lăsaţi numai pe noi singuri ? Iacă, dacă aţi mai avea încă o sută de leghe de călătorit, n-o să beţi vin mai bun ca ăsta cît o

ţine drumuL" Astfel vorbind, ea îşi pusese una din cele două sticle între genunchi şi îi scotea dopul; şi dovedi o pricepere neobişnuită în felul cum acoperi gîtul sticlei cu degetul mare, nelăsînd să scape nici o picătură de vin. „Haide, îi spuse ea lui Jacques ; dă paharul, repede, repede." Jacques îşi apropie paharul; hangiţa, dîndu-şi niţel la o parte degetul mare, lăsă puţin liber gîtul sticlei, şi iată obrajii lui Jacques umpluţi cu totul de spumă. Jacques primi cu voie bună gluma asta, şi hangiţa rise, iar Jacques şi stăpînu- său rîseră şi ei. Băură pe nerăsuflate cîteva pahare pline ochi, ca să domolească sticla, pe urmă hangiţa zise : „Mulţumesc lui Dumnezeu ! s-au culcat toţi, n-o să mă mai întrerupă de loc şi pot să vă istorisesc mai departe". Privind-o cu nişte ochi cărora vinul de Cham- pagne le sporise vioiciunea obişnuită, Jacques îi spuse ei sau lui stăpînu-său : „Hangiţa noastră trebuie să fi fost frumoasă ca un îngeraş la vremea ei; ce părere ai, domnule ?“

STAPINUL : De ce „trebuie să fi fost" ? ! Pe naiba, J acques, mai este încă !

JACQUES : Ai dreptate, domnule ; dar vezi că eu n-o asemăn cu altă femeie, ci cu ea însăşi cînd era tînără.

HANGIŢA : Acuma nu-d cine ştie ce de capul mau ; dar să mă fi văzut cînd m-aţi fi putut cuprinde între primele degete de la fiecare mînă ! Făceau oamenii un ocol de patru leghe ca să poposească aici. Dar să lăsăm încolo capetele bune sau rele pe care le-am sucit eu şi să ne întoarcem la doamna de La Pommeraye.

JACQUES : Ce-ar fi dacă am bea mai Sntli pentru capetele rele pe care le-ai sucit, sau în sănătatea mea ?

HANGIŢA : Cu plăcere; erau unele care meritau atîta lucru, socotindu-1 sau nesocotindu-1 şi pe al dumitale printre ele. Ştiţi oare că eu, vreme de zece ani, am fost providenţa militarilor ? Şi vă rog să nu-mi răstălmăciţi cuvintele... I-am îndatorat pe mulţi, care cu greu Şi-ar fi putut face campaniile fără mine. Erau flăcăi de treabă, nu pot să mă plîng de nici unul. şi nici ei de mine. Nu ceream niciodată

chitanţă; cîteodată m-au făcut să aştept; dar peste doi, trei sau patru ani mi-au trimis banii înapoi...

Şi iat-o începînd să înşire ofiţerii care i-au făcut cinstea să-i golească punga, şi domnul cutare, colonel din regimentul *, şi domnul cutare, căpitan din regimentul ***, şi iată-1 pe Jacques că începe să strige „Căpitanul meu ! Bietul meu căpitan ! L-ai cunoscut ?"**

HANGIŢA : Cum să nu-1 cunosc ? Un bărbat înalt, bine făcut, cam uscăţiv, cu înfăţişare nobilă şi severă, cu picioare zdravene, cu două aluniţe roşii pe tîmpla dreaptă. Va să zică, şi dumneata ai fost în armată ?

JACQUES : Păi cum să nu fiu ?

HANGIŢA : Să ştii că-mi placi şi mai mult pentru asta ; pesemne că mai ai încă unele însuşiri bune, rămase din prima meserie. Să bem în sănătatea căpitanului dumitale.

JACQUES : Dacă o mai fi trăind.

HANGIŢA : Mort sau viu, ce-are a face ? Parcă militarul e făcut pentru altceva decît ca să fie ucis ? Trebuie să-i fie tare ciudă cînd, după zece asedii şi cinci sau şase bătălii, e silit să moară înconjurat de toţi cioclii şi de popimea asta păcătoasă !... Dar să ne întoarcem la povestea noastră şi să mai tragem o duşcă.

STĂPÎNUL : Pe cinstea mea, hangiţo, ai dreptate.

HANGIŢA : îmi face plăcere că gîndiţi aşa.

STĂPÎNUL : Fiindcă ai un vin cum nu se poate mai bun.

HANGIŢA : Ah ! despre vinul meu e vorba ? Păi şi în cazul ăsta aveţi dreptate. Mai ţineţi minte unde rămăsesem ?

STĂPÎNUL : Da, la concluzia celei mai perfide mărturisiri.

HANGIŢA : Domnul marchiz des Arcis şi doamna de la Pommeraye se îmbrăţişară, încîntaţi unul de altul, şi se despărţiră. Pe cît se abţinuse doamna faţă de el, pe atît de cumplită i-a fost durerea după ce a plecat. „Va să zică, e pe deplin adevărat, strigă ea ; el nu mă mai iubeşte !..." N-o să vă spun cu de-amănuntul ce nebunii facem noi cînd sîntem părăsite, fiindcă v-aţi lua nasul la purtare. V-am spus că femeia asta avea mîndrie în ea ; dar era şi tare

răzbunătoare. Cînd i se potoliră primele furii şi cînd se bucură în toată tihna de mînia ei, se gîndi să se răzbune, dar să se răzbune cumplit, într-un fel care să-i bage în sperieţi pe toţi cei care, pe viitor, se vor simţi ispitiţi să sucească minţile şi să înşele o femeie cinstită. Şi s-a răzbunat, s-a răzbunat crunt ; răzbunarea ei s-a dezlănţuit, dar n-a îndreptat pe nimeni ; de-atunci încoace am fost la fel de josnic seduse şi înşelate.

JACQUES : Altele, hai, mai treacă, meargă ; dar dumneata !...

HANGIŢA : Vai de mine ! Eu înaintea tuturor celorlalte. O, ce neroade sîntem ! Şi măcar dacă bărbaţii ăştia josnici ar cîştiga ceva în schimb ! Dar să lăsăm asta. Ce va face ? Ea nu ştie încă ; se va gîndi, şi se gîndeşte.

JACQUES : Ce-ar fi dacă, în timp ce ea se gîndeşte...

HANGIŢA : Bine zici. Dar uite că ni s-au golit amîndouă sticlele... (— Jean. — Da, *cucoană. — Adă două sticle, din cele care-s în fund de tot, cu vinul cel mai bun. — Am înţeles.)* Şi tot gîndindu-se, iată ce idee îi vine : Doamna de La Pommeraye cunoscuse pe vremuri o femeie din provincie pe care un proces o adusese la Paris, împreună cu fiică-sa, tînără, frumoasă şi binecrescută. Mai aflase că femeia, ruinată prin pierderea procesului, ajunsese să ţină o speluncă. La ea se adunau bărbaţii, jucau, chefuiau, şi de obicei unul sau doi dintre oaspeţii rămaşi îşi petrecea noaptea cu doamna sau cu domnişoara, după alegere. Doamna de La Pommeraye trimise un servitor să le caute. Omul le găsi şi le,pofti să-i facă o vizită doamnei de La Pommeraye, despre care ele abia dacă-şi mai aminteau. Femeile, care-şi ziceau doamna şi domnişoara d'Aisnon, nu se lăsară aşteptate ; chiar a doua zi, mama se duse la doamna de La Pommeraye. După ce se salutară, doamna de La Pommeraye o întrebă pe doamna d'Aisnon cum o duce şi ce mai făcuse de la pierderea procesului.

— Ca să vă spun sincer, îi răspunse doamna d'Aisnon, fie o treabă primejdioasă, murdară, puţin bănoasă şi care-mi face silă, dar la ananghie n-ai de ales. Eram aproape hotărîtă să-mi dau fiica la Operă, dar avea voce slabă, de cameră, şi- n-a fost niciodată

cine ştie ce dansatoare bună. Am plimbat-o, în timpul procesului *i*şi după aceea, pe la magistraţi, pe la mărimi, pe la feţe bisericeşti, oe la bancheri, cărora le-a fost o vreme pe plac, după care au lăsat-o baltă. Şi asta nu că n-ar fi frumoasă ca un înger, că n-ar fi graţioasă şi isteaţă ; dar nu simte nici un fel de imbold spre viaţa uşuratică, n-are nici unul din darurile menite să stîrnească poftele bărbaţilor plictisiţi de prea multe plăceri. Şi ce ne-a făcut mai rău a fost faptul că şi-a pierdut minţile după un preoţel nobil, nelegiuit, neîncrezător, dezmăţat, făţarnic, antifilozof, al cărui nume n-am să vi-1 spun ; este ultimul dintre cei care, spre a ajunge la episcopat, a apucat pe calea cea mai sigură şi mai lesnicioasă, întrucît cere cele mai puţine însuşiri. Nu ştiu ce-i tot îndruga fetei mele, în fiecare dimineaţă cînd venea să-i citească pamfletele, scrise ca să-şi cîştige prînzul sau cina, mă rog, pagini din ghiveciul lui literar. O să ajungă episcop ? N-o să ajungă ? Din fericire, s-au certat. Fiică-mea, în- trebîndu-1 într-o zi dacă-i cunoaşte pe cei împotriva cărora scria, iar abatele răspunzîndu-i că nu, fiică-mea în- trebîndu-1 dacă are cumva şi alte simţăminte în afara celor de care-şi bătea joc, iar abatele răzpunzîndu-i că nu, ea nu s-a mai putut stăpîni şi i-a spus în faţă că, după faptele lui, îl socoteşte cel mai rău şi mai prefăcut dintre oameni.

Doamna de La Pommeraye o întrebă dacă erau foarte cunoscute.

— Din nefericire, mult prea cunoscute.

— După cîte văd, nu prea ţii la situaţia dumitale ?

— De loc, iar fiică-mea spune sus şi tare în fiecare zi că i-ar place să aibă cea mai nefericită situaţie în locul celei de-acum ; şi e de-o tristeţe care pînă la urmă îi alungă pe oameni din preajma ei...

— Va să zică, dacă mi-aş pune în gînd să vă făuresc şi uneia şi alteia cea mai strălucită soartă cu putinţă, n-aţi avea nimic împotrivă ?

— V-am fi recunoscătoare şi pentru mai puţin.

— Dar mai întîi e vorba să ştiu dacă mi-aţi putea făgădui să vă supuneţi întocmai îndrumărilor pe care vi le-aş da.

— Puteţi fi sigură, oricare ar fi ele.

4
8
4

— Şi-o să fiţi la poruncile mele, oricînd mi-ar plăcea ?

— Le-am aştepta cu nerăbdare.

— Mi-e de-ajuns atîta ; întoarce-te acasă ; poruncile le ved primi curînd. Pînă atunci, scapă-te de mobile,

vinde tot, nu opri nici măcar rochiile, dacă le aveţi prea bătătoare la ochi ; asta nu s-ar potrivi vederilor mele.

Jacques, începind să fie atras de povestire, îi spuse hangiţei :

— Ce-ar fi să bem în sănătatea doamnei de La Pom- meraye ?

HANGIŢA r Cu plăcere.

JACQUES : Şi în sănătatea doamnei d'Aisnon.

HANGIŢA : Fie !

JACQUES : Şi cred că n-o să ai nimic împotrivă să bem şi în sănătatea domnişoarei d'Aisnon, care are o voce de cameră frumuşică, puţin talent la dans şi o melancolie ce-o împinge la trista nevoie de-a primi un nou ibovnic în fiecare seară.

HANGIŢA : Nu rîde, fiindcă asta e cel mai cumplit lucru. Dacă ai şti ce chin e cînd nu iubeşti !...

JACQUES : în sănătatea domnişoarei d'Aisnon, care s-a chinuit atît.

HANGIŢA : Haide !

JACQUES : Dragă hangiţă. îţi iubeşti bărbatul ?

HANGIŢA : Nu prea...

JACQUES : Atunci eşti cu totul de plîns ; fiindcă mi se pare sănătos tun.

HANGIŢA : Nu tot ce luceşte e aur.

JACQUES : În sănătatea hangiului nostru !

HANGIŢA : Beţi singuri.

STĂPÎNUL : Jacques, Jacques, dragul meu, prea te pripeşti.

HANGIŢA : Nu vă temeţi, domnule, e sincer ; mîine o să-i treacă.

JACQUES : Fiindcă mîine o să-mi treacă şi fiindcă astă-seară nu pun mare temei pe judecata mea, frumoasă hangiţă, hai să mai bem în sănătatea cuiva, în sănătatea, unuia care mi-e tare drag, în sănătatea abatelui domnişoarei d'Aisnon !

HANGIŢA : Fugi de-aici, domnule Jacques ! Un făţarnic, un ambiţios, un nepriceput, un bîrfitor, un intolerant ; căci aşa sînt numiţi, mi se pare, cei ce sugrumă bucuroşi pe oricine nu gîndeşte la fel ca ei.

STĂPÎNUL : Ce nu ştii dumneata, hangiţă dragă, e că Jacques al nostru e un soi de filozof şi că pune preţ nemaipomenit pe dobitocii ăştia care se necinstesc singuri şi necinstesc şi cauza apărată de ei atît de prost.

EI spune despre căpitanul său că-i numea contraotrava Hueţilor, a Nicolilor, a Bossueţilor[1]. Vezi că nu înţelegea nimic din toate astea, aşa cum nici dumneata nu înţelegi... Ţi s-o fi culcat bărbatul ?

HANGIŢA : Păi e şi timpul.

STÂPINUL :Şi te lasă aşa, la taifas ?

HANGIŢA : Soţii noştri sînt deprinşi... Doamna de La Pommeraye se urcă în caleaşca, dă fuga în cartierul cel mai depărtat de locuinţa doamnei d'Aisnon, închiriază un mic apartament într-o casă cumsecade, pe lîngă locuinţa parohului, o mobilează numai cu strictul necesar. le pofteşte pe doamna d'Aisnon şi pe fiică-sa la masă şi le mută, chiar în ziua aceea, sau peste cîteva zils, lâ- sîndu-le o listă cu regulile de purtare pe care trebuiau să le respecte.

JACQUES : Hangiţă dragă, am uitat să bem în sănătatea doamnei de La Pommeraye şi a marchizului des Arcis ; zău ! asta nu-i cinstit din partea noastră.

HANGIŢA : Haide, haide, domnule Jacques, doar nu s-a golit pivniţa... Iată regulile de purtare sau ce mai ţin eu minte din ele :

„Veţi ocoli locurile pe unde se plimbă lumea, căci nu trebuie să fiţi recunoscute.

Nu veţi primi vizita nimănui, nici chiar pe a vecinilor şi a vecinelor voastre, trebuind să daţi impresia că trăiţi cît mai retrase de lume.

De mîine încolo vă veţi lua înfăţişarea unor femei cucernice, fiindcă aşa trebuie să se creadă că sînteţi.

Nu veţi ţine în casă decît cărţi pioase, fiindcă nu

---

1 Huet (1630—1721), Nicole (1625 sau 1628—1695) şi Bossuct (1627—1704) — prelaţi şi apologeţi de seamă ai catolicismului.

trebuie să aveţi pe lîngă voi nici un lucru care să vă poată trăda.

Vă veţi duce cu cel mai mare sîrg la slujbele bisericeşti, şi în zilele de sărbătoare, şi în zilele de lucru.

Vă veţi da toată silinţa să intraţi in vorbitorul vreunei mănăstiri de maici; flecăreala femeilor ăstora care trăiesc închise o să ne fie folositoare.

Veţi lega o cît mai strînsă prietenie cu parohul şi cu preoţii din parohie, fiindcă s-ar putea să am nevoie de mărturia lor.

Acasă, însă, nu veţi primi pe nici unul din ei.

Vă veţi duce la spovedanie şi vă veţi împărtăşi cel puţin de două ori pe lună.

Vă veţi relua numele de familie, fiindcă e cinstit, şi fiindcă mai curînd sau mai tîrziu se vor căuta informaţii despre voi în provincie, unde aţi locuit.

Din cînd în cînd veţi face mici pomeni, dar nu veţi primi nici una, sub orice pretext ar veni. Trebuie să se creadă că nu sînteţi nici sărace, nici bogate.

Veţi toarce, veţi coase, veţi tricota, veţi broda şi vă veţi da lucrurile spre vînzare celor ce se ocupă cu milostenia.

Veţi trăi în cea mai deplină cumpătare ; două porţii de la han şi atît.

Fiica dumitale nu va ieşi niciodată fără să o însoţeşti, şi nici dumneata fără ca ea să te însoţească. Pentru a vă arăta pioşenia, veţi folosi în acest scop toate căile uşor de urmat.

Mai ales, vă repet, nu primiţi niciodată în casă nici popi, nici călugări, nici mironosiţe.

Pe străzi veţi umbla cu ochii plecaţi ; la biserică nu-1 veţi vedea decît pe Dumnezeu.

O asemenea viaţă e aspră, recunosc, dar n-o să ţină mult, şi vâ făgăduiesc pentru ea cea mai însemnată răsplată. Staţi şi cumpăniţi bine : dacă asprimea unui astfel de trai vi se pare mai presus de puterile voastre, spu- neţi-mi deschis ; n-am să mă simt nici jignită, nici mirată. Uitasem să vă spun că ar fi bine să vă alcătuiţi o poliloghie mistică şi că va trebui să învăţaţi bine povestea Vechiului şi a Noului Testament, ca să nu puteţi fi luate drept nişte cucernice de azi, de ieri. Făceţi-vă janseniste

sau moliniste. cum v-o plăcea ; cel mai bine însă ar fi să aveţi aceleaşi păreri cu popa din parohia voastră. Nu uitaţi niciodată să tunaţi şi să fulgeraţi, orbeşte, la orice prilej, împotriva filozofilor ; strigaţi că Voltaire e Anticrist, învăţaţi pe dinafară lucrarea micuţului vostru a- bate şi, dacă e nevoie, răspîndiţi-o...“

La care doamna de La Pommeraye adăugă : „Eu n-am să vă vizitez acasă ; nu sînt vrednică de prietenia unor femei atît de sfinte ; dar să n-aveţi nici o grijă ; o să veniţi aici cîteodată, pe ascuns, şi o să ne despăgubim, între noi, de traiul vostru pocăit. Băgaţi de seamă, însă, tot făcînd pe cuvioasele, să nu vă prindeţi în joc şi să nu deveniţi cumva într-adevăr cuvioase. Cheltuielile gospodăriei voastre mă privesc pe mine. Dacă îmi izbuteşte planul, n-o să mai aveţi de loc nevoie de ajutorul meu ; dacă dă greş, şi nu din vina voastră, sînt destul de bogată ca să vă asigur o viaţă mai cinstită şi mai bună decît aceea pe care aţi jertfit-o pentru mine. Şi mai cu seamă vă cer supunere, supunere oarbă, nemărginită faţă de voinţa mea ; fără asta nu răspund de nimic pentru clipa de faţă şi nu mă oblig la nimic pentru viitor."

STĂPÎNUL (ciocănindu-şi tabachera cu degetele şi uitîndu-se cît e ceasul) : Afurist cap de femeie ! Fereascâ Dumnezeu să întîlnesc unul asemănător.

HANGIŢA : Răbdare, răbdare, încă nu-1 cunoaşteţi.

JACQUES : Pînă atunci, draga şi frumoasa mea hangiţă, ce-ar fi dacă i-am mai spune un cuvinţel sticlei ?

HANGIŢA : Domnule Jacques, vinul meu de Champagne mă înfrumuseţează în ochii dumitale.

STÂPÎNUL : îmi dă ghes de-atîta vreme o întrebare, poate nelalocul ei, pe care vreau să ţi-o pun, încît n-aş mai putea să mă abţin.

HANGIŢA : Puneţi-o.

STÂPlNUL : Sînt sigur că dumneata nu eşti născută într-un han.

HANGIŢA : Aşa e.

STĂPÎNUL : Că ai ajuns aici datorită uncr întîmplări neobişnuite, şi că te-ai bucurat altădată de-o si-

tuaţie mult mai bună.

HANGIŢA : Recunosc.

STĂPÎNUL : Şi dacă am întrerupe un pic povestea doamnei de La Pommeraye...

HANGIŢA : Asta nu se poate. Povestesc bucuroasă întîmplările altora, dar nu pe ale mele. Aflaţi doar că am fost crescută la Saint-Cyr*, unde am putut citi prea puţin din Evanghelie, însă am citit o mulţime de romane. De la stăreţia regală şi pînă la hanul meu e cale lungă.

STĂPÎNUL : îmi e de-ajuns ; închipuie-ţi că nu te-am întrebat nimic.

HANGIŢA : Pe cînd cele două mironosiţe îşi dovedeau pioşenia, şi pe cînd începuse să se răspîndească în preajmă mireasma smereniei şi a cucerniciei lor, doamna de La Pommeraye îi dădea marchizului dovezi de stimă, prietenie şi încredere cît se poate mai depline. Marchizul era totdeauna binevenit, nu-1 bombănea, nu-i făcea mutre, chiar după ce lipsea vreme îndelungată ; el îi povestea toate cuceririle lui, şi ea părea că se distrează din toată inima. Ba îi şi dădea sfaturi pentru cazurile mai anevoioase ; aducea uneori vorba despre căsătorie, dar o făcea cu un ton atît de dezinteresat, încît nu putea fi bănuită că vorbeşte pentru ea. Iar dacă marchizul îi spunea vreuna din vorbele acelea duioase şi măgulitoare de care nu te poţi lipsi niciodată faţă de femeile cu care te-ai iubit, ea ori zîmbea, ori se prefăcea că n-aude. Dacă ar fi fost să te iei după ea, inima i se potolise ; şi, lucru pe care nu şi l-ar fi închipuit niciodată, îşi dădea seama că un prieten ca el îi era de-ajuns ca s-o facă fericită pe tot restul vieţii; şi-apoi nu mai era în prima tinereţe, nu mai avea înflăcărarea de odinioară.

— Cum ! N-ai să-mi destăinuieşti nimic ?

— Nu.

— Dar contele acela tinerel, draga mea, care îţi tot dădea tîrcoale pe vremea cînd eu eram domn şi stăpîn ?

— I-am închis uşa şi nu-1 mai văd.

— Asta nu-i firesc ! De ce l-ai alungat ?

— Fiindcă nu-mi place.

— Ah, draga mea, mi se pare că te ghicesc : tot mă

mai iubeşti.

— Se poate.

— Te bizui că am să te iubesc iar ?

— De ce nu ?

— Şi-ţi asiguri toate avantajele pe care le-ar putea aduce o purtare neprihănită ?

— Aşa cred.

— Iar dacă aş avea norocul sau nenorocul să ne reîncepem dragostea, vei crede de datoria dumitale să treci sub tăcere greşelile mele.

— Prea mă crezi delicată şi mărinimoasă.

— După cele ce-ai făcut, draga mea, nu există nici un fel de eroism de care să nu fii în stare.

— Nu-mi pare rău că gîndeşti aşa.

— Pe cinstea mea, sînt sigur că mă pîndeşte cea mai mare primejdie din partea ta.

JACQUES : Şi eu sînt sigur.

HANGIŢA : Trecuseră vreo trei luni de cînd se găseau cam în aceeaşi situaţie, şi doamna de La Pomme- raye socoti că a sosit clipa să pună totul în joc. Intr-o zi senină de vară, pe cînd îl aştepta pe marchiz la masă, îi trimise vorbă doamnei d'Aisnon şi fetei ei să vină în *Jar din du Roi.* Marchizul sosi, prînziră devreme ; şi prîn- ziră cu voioşie. După masă, doamna de La Pommeraye îi spuse marchizului că ar vrea să iasă la plimbare împreună, dacă n-are altceva mai bun de făcut. în ziua aceea nu erau spectacole nici la operă, nici la teatru ; marchizul făcu observaţia asta ; şi ca să se despăgubească de- un spectacol plăcut printr-un spectacol folositor, întîmplarea vru ca tot el s-o invite pe marchiză să meargă să vadă *Cabinetul Regelui.* După cum vă închipuiţi, ea n-a spus nu. Iată caii înhămaţi; iată-i porniţi ; iată-i ajunşi la *Jardin du Roi;* şi iată-i amestecaţi în mulţime, uitîndu-se la toate şi nevăzînd nimic, ca şi ceilalţi.

Cititorule, uitasem să-ţi zugrăvesc poziţia celor trei personaje despre care e vorba aici : a lui Jacques, a lui stăpînu-său şi a hangiţei; dacă n-aş fi băgat de seamă, i-ai fi auzit mai departe vorbind, dar nu i-ai fi văzut de loc ; mai bine mai tîrziu decît niciodată. Stăpînul, la stînga, cu scufa de noapte pe cap, cu halatul pe el, se tolănise în voie într-un uriaş fotoliu tapisat, cu batista zvîrlită pe braţul fotoliului şi cu

tabachera în mină. Hangiţa, mai spre fund, în faţa uşii, aproape de masă, cu paharul dinainte. Jacques, in capul gol, la dreapta ei, cu amîndouă coatele sprijinite de masă şi cu nasul vîrit între două sticle ; alte două sticle zăceau pe jos, lîngă el.

După ce ieşiră din *Cabinet,* marchizul şi buna lui prietenă se plimbară prin grădină. O luară amîndoi pe prima alee la dreapta, aproape de intrare, pe lîngă pepinieră, cînd doamna de la Pommeraye scoase un strigăt de uimire, spunînd :

— Nu mă înşel, cred că ele sînt ; da, sînt chiar ele.

Şi. părăsindu-1 de îndată pe marchiz, se repezi în întîmpinarea celor două cuvioase. D'Aisnon-fiica era minunată în veşmîntul ei simplu, care, neatrăgînd de loc privirile, aţintea întreaga atenţie asupra ei.

— A, dumneata eşti ?

— Da, eu sînt.

— Şi cum o mai duci, ce-ai mai făcut, de-o veşnicie de cînd nu ne-am văzut ?

— Ne cunoaşteţi nenorocirile, a trebuit să ne resemnăm şi să trăim retrase, după cum se cuvine cînd nu eşti prea bogată ; e mai bine să te retragi din lumea mare, cînd nu mai poţi să te arăţi aşa cum trebuie.

— Dar să mă părăsiţi pe mine, pe mine care nu sînt din lumea mare şi care am avut totdeauna bunul-simţ s-o consider atît de plicticoasă pe cît este !

— Unul dintre neajunsurile nenorocirii e neîncrederea pe care ţi-o sădeşte în suflet ; săracii se tem să nu pară nepoftiţi.

— Voi, nepoftite în casa mea ? ! Bănuiala asta e o a- devărată ocară.

— Doamnă, eu n-am. nici o vină, de zece ori i-am amintit mamei de dumneavoastră, dar ea îmi spunea : Doamna de la Pommeraye... Nimeni nu se mai gîndeşte la noi, fiica mea.

— Ce nedreptate ! Ia să stăm puţin jos şi să vorbim. Iată-1 pe domnul marchiz des Arcis ; e prietenul meu ; şi prezenţa lui n-o să ne stînjenească de loc. Cît a crescut domnişoara ! Şi ce frumoasă s-a făcut de cînd nu ne-am mai văzut !

— Situaţia noastră are măcar o parte bună : ne lipseşte de tot ceea ce poate dăuna sănătăţii ; priviţi-i o- brajii, priviţi-i braţele ; iată la ce te duce o viaţă cumpătată şi ordonată, somnul, lucrul, conştiinţa împăcată ; şi asta nu-i puţin...“

Se aşezară şi stătură de vorbă prieteneşte. D’Aisnon- mama vorbi cum trebuie, d’Aisnon-fiica vorbi puţin. Şi una şi alta folosiră tonul cucerniciei, dar firesc şi fără să facă pe mironosiţele. Cu mult înainte de-a se însera, cele două cuvioase se ridicară. Li se arătă că e încă devreme ; d’Aisnon-mama spuse destul de tare, la urechea doamnei de La Pommeraye, că mai aveau încă o îndatorire pioasă de săvîrşit şi că le era cu neputinţă să mai rămînă. Mama şi fiica ajunseseră destul de departe, cînd doamna de La Pommeraye se mustră că nu le-a întrebat unde locuiesc şi că nu le-a dat adresa ei : „E o greşeală, adăugă ea, pe care altădată n-aş fi făcut-o. “ Marchizul dădu fuga s-o îndrepte ; ele primiră adresa doamnei de La Pommeraye dar, oricît stărui marchizul, nu putu s-o afle pe-a lor ; nu îndrăzni să le dea trăsura lui, dar îi mărturisi doamnei de La Pommeraye că fusese ispitit s-o facă.

Marchizul nu uită s-o întrebe pe doamna de La Pommeraye cine erau cele două femei.

— Sînt două fiinţe mai fericite decît noi... Ai văzut cît sînt de sănătoase ! Ce senin le e chipul! Ce nevinovăţie, ce bună-cuviinţă au în vorbire ! în lumea noastră nu se văd şi nu se aud asemenea lucruri. Noi îi deplîngein pe cuvioşi ; cuvioşii ne plîng pe noi ; şi, dacă stau să mă gîndesc, înclin să cred că ei au dreptate.

— Nu cumva, marchiză, te simţi şi dumneata ispitită să devii cuvioasă ?

— De ce nu ?

— Ia seama, n-aş vrea ca despărţirea noastră, dacă e într-adevăr despărţire, să te împingă pînă acolo.

— Ţi-ar place mai mult să-i redeschid uşa tînărului conte ?

— Mult mai mult.

— Şi mă sfătuieşti s-o fac ?

— Fără pic de şovăire...

Doamna de La Pommeraye îi spuse marchizului ce

ştia despre numele, despre locul de baştină şi despre starea de mai-nainte a celor două cuvioase, punînd tot interesul şi toată simţirea cu putinţă, apoi adăugă :

— Sînt două femei de o cuminţenie rară, mai cu seamă fiica. îţi dai seama că o fată cu un chip ca al ei n-ar duce lipsă de nimic, dacă ar vrea să-l folosească pentru asta ; dar ele preferă un trai sărac şi cinstit unui belşug care să te facă să roşeşti ; le-a mai rămas atît de puţină avere, încît, într-adevăr, nu ştiu cum or fi putînd să-şi ţină zilele. Un astfel de lucru te frămîntă zi şi noapte. Să înduri sărăcia, cînd te-ai născut calic, o mulţime de oameni se pricep s-o facă ; dar să treci de la îm- belşugare la strictul necesar, să te mulţumeşti cu el. să găseşti fericirea în el, nu pot să înţeleg. Iată la ce foloseşte religia. Orice-ar zice filozofii noştri, religia e un lucru bun.

— Mai ales pentru nefericiţi.

— Cine nu e oare mai mult sau mai puţin nefericit ?

— Pe cinstea mea că ai să devii cuvioasă.

— Mare nenorocire ! Viaţa asta e o nimica toată, cînd o compari cu veşnicia ce va să vină !

— Ai şi început să vorbeşti ca o misionară.

— Vorbesc ca o femeie convinsă. Ascultă, marchize, răspunde-mi cinstit : toate bogăţiile noastre nu ni s-ar părea oare nişte biete zdrenţe, dacă am cugeta mai adînc la răsplata sau la caznele care ne aşteaptă în viaţa de apoi ? Să corupi o fată tînără sau o femeie care-şi iubeşte bărbatul, cu ideea că ai putea să mori în braţele ei şi să cazi dintr-o dată în chinuri fără sfîrşit, recunoaşte că asta ar fi nebunia cea mai de necrezut.

— Şi totuşi, aşa se întîmplă zilnic.

— Fiindcă nu există credinţă, fiindcă oamenii trăiesc ca nişte bezmetici.

— Ba fiindcă părerile religioase n-au cine ştie ce influenţă asupra moravurilor. Dar îţi jur, draga mea, că ai pornit-o de-a binelea spre schimnicie.

— Nici n-aş putea face altceva mai bun.

— Haide, eşti nebună ; mai ai înainte încă vreo douăzeci de ani de săvîrşit păcate plăcute : nu te lipsi de ele ; la urmă ai să te pocăieşti şi ai să te duci să te lauzi cu asta la picioarele preotului, dacă ai să vrei... Ei, dar serios mai discutăm ! Imaginaţia ţi se

întunecă peste măsură, din pricina ticăloasei de singurătăţi în care te-ai adîncit. Crede-mă, cheamă-1 cît mai repede pe tînărul conte, n-o să-l mai vezi nici pe diavol şi nici iadul, şi-ai să fii încîntătoare, ca mai înainte. Ţi-e teamă că am să te dojenesc atunci cînd ne vom împăca ? Dar, mai întîi de toate, s-ar putea să nu ne mai împăcăm niciodată ; iar pentru o temere, întemeiată sau nu, te lipseşti de cea mai dulce plăcere ; şi, zău, cinstea de a preţui mai mult decît mine nu merită o asemenea jertfă.

— Ai întru totul dreptate ; de aceea, nu asta mă opreşte...

Şi îşi mai spuseră unul altuia încă o mulţime de lucruri pe care nu mi le amintesc.

JACQUES : Hangiţo dragă, hai să mai tragem o duşcă ; asta împrospătează memoria.

HANGIŢA : Să mai bem un pahar... După ce se plimbară puţin, doamna de La Pommeraye şi marchizul se urcară în trăsură. Doamna de La Pommeraye zise :

— Cum mă mai îmbătrîneşte! Cînd a venit la Paris nu era mai înaltă de-o şchioapă.

—Vorbeşti de fiica doamnei pe care am întîlnit-o la plimbare ?

— Da. E ca într-o grădină unde trandafirii ofiliţi lasă locul celor proaspăt îmbobociţi. Te-ai uitat la ea ?

— Cred şi eu.

— Cum o găseşti ?

— Are capul unei fecioare de Rafael, pe corpul *Galateei* [1] ; şi are o dulceaţă în glas !

— Şi o modestie în privire !

— O bună-cuviinţă în ţinută !

— O cuminţenie în cuvinte cîre nu m-a izbit la nici o altă fată cît m-a izbit la ea. Iată ce aduce creşterea aleasă.

— Cînd sămînţa cade pe un pămînt bun.

Marchizul o lăsă pe doamna de La Pommeraye la poartă ; şi doamna de La Pommeraye nu găsi nimic

1 In mitologie, nimfă iubită de ciclopul Polifem şi de păstorul Acis; subiect al unui tablou de Rafael, la care sc referă aici marchizul.

mai grabnic de făcut decît să le arate celor două cuvioase că era mulţumită de felul cum îşi jucaseră rolurile.

JACQUES : Dacă au s-o ţină şi mai departe cum au •nceput, atunci, domnule marchiz des Arcis, chiar dacă ai fi dracu, şi tot n-o să scapi.

STAPÎNUL : Tare aş vrea să ştiu ce plan au.

JACQUES : Ba mie nu mi-ar place să-l aflu ; asta ar strica tot.

HANGIŢA : Din ziua aceea marchizul începu să vină tot mai des pe la doamna de La Pommeraye, care băgă ie seamă, dar nu-1 întrebă din ce pricină. Ea nu aducea vorba niciodată prima despre cele două cuvioase ; aştepta să înceapă el : şi marchizul o făcea totdeauna, cu o nerăbdare prost ascunsă şi cu o prefăcută nepăsare. MARCHIZUL : Ţi-ai mai întîlnit prietenele ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu.

MARCHIZUL : Ştii că nu-i prea frumos ce faci ? Eşti bogată ; ele sînt strîmtorate ; şi nu le chemi măcar la masă, aşa, din cînd în cînd ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Credeam că domnul marchiz mă cunoaşte ceva mai bine. Pe vremuri, dragostea ce-mi purta făcea să-i par plină de calităţi ; astăzi, prietenia mă arată plină de lipsuri. Le-am invitat de zece ori, fără să le înduplec să vină vreodată. Nu vor să vină la mine din pricina unor idei ciudate ; şi cînd mă duc eu la ele, trebuie să-mi las caleaşca la colţul străzii şi să fiu negătită, fără fard şi fără diamante. Nu trebuie să te mire prudenţa lor ; ar fi de ajuns cîteva vorbe rele, aruncate fără nici un temei, ca să întunece mintea cîtorva persoane milostive şi să le lipsească de ajutorul lor. Marchize, după cît se pare, e greu să faci un bine.

MARCHIZUL : Mai ales cuvioşilor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Fiindcă cel mai neînsemnat motiv îi poate lipsi de el. Dacă s-ar afla că eu le port de grijă, s-ar spune de-ndată : „Doamna de La Pommeraye le ocroteşte ; nu mai au nevoie de nimic..." Şi iată milosteniile secătuite.

MARCHIZUL : : Milosteniile !

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Da, domnule, mi-

losteniile.

MARCHIZUL : Dumneata le cunoşti, şi ele mai au nevoie de milostenii ? !

DOAMNA DE LA POMMERAYE : încă o dată, marchize, văd bine că nu mă mai iubeşti şi că o parte din stima dumitale s-a dus odată cu dragostea. Cine ţi-a spus oare că, dacă femeile astea primesc milosteniile parohiei, e vina mea ?

MARCHIZUL : Iţi cer de, o mie de ori iertare, doamnă ; am greşit. Dar de ce nu primesc ajutorul unei prietene ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Vai, marchize, mult ne mai trebuie, nouă ăstora, oamenilor de lume, ca să ne dăm seama de cîte scrupule sînt frămîntate sufletele celor ce trăiesc cu frica de Dumnezeu. Fiindcă a- cestea nu cred că se cade să primească ajutoare de la oricine.

MARCHIZUL : Asta înseamnă că ne răpesc cel mai bun mijloc de-a ispăşi pentru cheltuielile noastre nebuneşti.

DOAMNA DE LA POMMERAYE ; Ba de loc. Să ne închipuim, de pildă, că pe domnul marchiz des Arcis l-ar înduioşa soarta lor ; de ce n-ar face ca ajutorul lui să treacă prin mîini mai vrednice ?

MARCHIZUL : Şi mai puţin sigure.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Tot ce se poate.
MARCHIZUL : Ia spune-mi, dacă le-aş trimite vreo douăzeci de ludovici, crezi că nu i-ar primi ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Sînt sigură că te-ar refuza ; şi refuzul n-ar trebui să ţi se pară de loc nelalocul lui din partea unei mame care are o copilă încîn- tătoare.

MARCHIZUL : Ştii că m-am simţit ispitit să mă duc să le văd ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Te cred, Marchize. Marchize, ia seama ; imboldul acesta de milă e prea neaşteptat şi dă de bănuit.

MARCHIZUL : Oricum ar fi. crezi că m-ar fi primit ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Sînt sigură că nu. Luxul trăsurii dumitale, al veşmintelor pe care le porţi, slugile pe care le ai şi farmecul tinereţii

dumitale ar fi prea de-ajuns ca să dea prilej de bîrfit vecinilor şi să ducă de rîpă bunul nume al bietelor femei.

. MARCHIZUL : Mă mîhneşti; căci, fii sigură, nu ăsta îmi e scopul. Aşadar, trebuie să renunţ la gîndul de-a ajuta şi de-a le vedea ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Cred şi eu.

MARCHIZUL : Dar dacă le-aş trimite ajutoare prin dumneata ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu cred că ajutoarele ar fi destul de curate ca să le duc eu.

MARCHIZUL : Crudă mai eşti !

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Da, crudă ; bine ai zis.

MARCHIZUL : Ce nălucire ! Marchiză, îţi rizi de mine.

O fată pe care n-am văzut-o decît o dată în viaţă...

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Dar făcînd parte dintre puţinele fete pe care nu le mai uiţi, cînd le-ai văzut o dată.

MARCHIZUL : Adevărat, chipuri ca al ei nu se uită uşor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Marchize, ia seama, îţi pregăteşti singur chinurile, şi aş fi mai dispusă să te feresc de ele decît să ţi le alin. Nu confunda fata asta cu cele pe care le-ai cunoscut: nu e de loc asemenea lor ; nu le poţi ispiti, nu le poţi suci minţile, nu te poţi apropia de ele, fiindcă nu-ţi dau ascultare şi n-ai s-o scoţi la capăt.

După discuţia asta, marchizul îşi aminti pe neaşteptate că are nişte treburi urgente. Se ridică brusc şi plecă îngrijorat.

Şi, mult timp după aceea, nu trecu zi în care marchizul să nu se abată pe la doamna de La Pommeraye ; dar cum venea, se aşeza şi tăcea ; vorbea numai doamna de La Pommeraye ; după ce trecea un sfert de oră, marchizul se ridica şi pleca.

Lipsi apoi cu desăvîrşire timp de aproape o lună, după care reapăru ; dar era trist, melancolic, infrînt. Vă- zîndu-1 astfel, marchiza îi spuse :

— In ce hal eşti ! De unde ai ieşit ? Oare ţi-ai petrecut toată vremea în case de întîlniri ?

MARCHIZUL : Pe cinstea mea, aproape că da. Din

deznădejde m-am aruncat într-o desfrînare groaznică.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Cum ! Din deznădejde ?

MARCHIZUL : Da, din deznădejde...

După ce rosti vorbele acestea, el începu să se plimbe in lung şi în larg, fără să spună o vorbă ; se ducea la ferestre, privea cerul, se oprea dinaintea doamnei de La Pommeraye ; se ducea la uşă, îşi chema slugile cărora n-avea să le spună nimic ; le trimitea înapoi; se reîn- torcea ; revenea la doamna de La Pommeraye, care lucra fără să-l ia în seamă, voia să vorbească, nu îndrăznea ; în sfîrşit. doamnei de La Pommeraye i se făcu milă de el şi-i zise:

— Ce ai ? E o lună de cînd nu te-am mai văzut; te-ai întors cu o înfăţişare de parcă ai fi' ieşit din mor- mînt şi te zvîrcoleşti ca,un suflet chinuit.

MARCHIZUL : Nu mai pot să îndur, trebuie să-ti spun totul. M-a tulburat adînc fata prietenei dumitale; am încercat tot, absolut tot, ca s-o uit; şi cu cît am încercat mai mult, cu atît mi-am amintit-o mai tare. Fiinţa asta îngerească nu-mi iese o clipă din minte ; fă-mi un serviciu important.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Care ?

MARCHIZUL : Trebuie neapărat s-o revăd şi am să-ţi rămîn îndatorat pentru asta. Mi-am .trimis oamenii de încredere să le urmărească. Toate venirile şi toate plecările lor sînt de acasă la biserică şi de la biserică acasă. De zece ori le-am ieşit în cale, pe jos ; nici nu m-au zărit măcar ; am aşteptat.ore întregi zadarnic la poarta lor. La început m-au făcut să fiu desfrînat , ca un maimuţoi[4], apoi pios ca un înger ; îri ultimele cincisprezece zile n-am scăpat o liturghie măcar. Ah ! prietenă, ce chip are! Cît e de frumoasă!...

Doamna de La Pommeraye ştia toate acestea.

— Adică, îi răspunse ea marchizului, după ce ai încercat totul ca să te lecuieşti, n-ai lăsat nimic la o parte ca să înnebuneşti, şi asta ai izbutit.

* In text: *comme un sapajou.* Sapajou — un soi de maimuţă mică din America de Sud.

MARCHIZUL : Nici nu ţi-aş putea spune cît de bine am izbutit. N-o să ai oare milă de mine, şi n-am să-ţi datorez fericirea de a o revedea ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu-i de loc uşor ; am să încerc, dar cu o condiţie ; să le laşi în pace pe bietele nefericite şi să nu le mai tulburi. N-am să-ţi ascund că mi-au scris cu amărăciune despre felul cum le-ai urmărit pas cu pas, şi iată scrisoarea...

Scrisoarea pe care i-o dădu marchizului s-o citească fusese întocmită în urma înţelegerii dintre £ie. D'Aisrym- fiica părea că o scrisese din porunca mamei sale ; pusese în ea atîta cinste, cuvinte atît de duioase şi ele mişcătoare, atîta eleganţă şi iscusinţă. încît nu mai era nevoie de altceva ca să-i sucească minţile marchizului. De aceea, el însoţi fiecare cuvînt cu o exclamaţie ; nu lăsă ■ nici o frază necitită de mai multe ori; plînse de bucurie ; şi îi spuse doamnei de La Pommeraye :

— Recunoaşte, doamnă, că mai frumos decît aşa nu se poate scrie.

DOAMNA DE LA POMMERAYE: Recunosc.

MARCHIZUL : Şi că la fiecare rînd te simţi pătruns de admiraţie şi de respect pentru femei cu asemenea caractere.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nici nu se poate altfel.

MARCHIZUL : tmi voi ţine făgăduiala ; dar, te' rog, gîndeşte-te şi n-o uita pe-a dumitale.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Intr-adevăr, marchize', sînt la fel de nebună ca şi dumneata. Pesemne că mai ai încă o grozavă putere asupra mea ; asta mă în- spăimîntă.

MARCHIZUL : Cînd le vei revedea ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu ştiu încă. Mai întîi trebuie să am grijă să potrivesc lucrurile în aşa fel, încît să înlătur orice bănuială. Ele nu se poate să nu ştie ce urmăreşti; dă-ţi seama cum li s-ar părea bunăvoinţa mea, dacă şi-ar închipui că sîntem înţeleşi amîndoi... Dar, la urma urmei, marchize, ce nevoie am eu de toată încurcătura asta ? Ce-mi pasă mie că iubeşti, că nu iubeşti, sau că vorbeşti alandala ? Descurcă-ţi singur iţele ţncîlcite. Vrei sâ

mă faci să joc un rol din cale afară de neobişnuit.

MARCHIZUL : Prietenă, dacă mă părăseşti, sînt pierdut. Nu-ţi voi vorbi despre mine, fiindcă te-aş jigni ; dar te-aş ruga fierbinte, pentru fiinţele acestea demne, care îţi sînt atit de dragi; mă cunoşti ; apără-le de toate nebuniile pe care aş fi în stare să le fac. Am să mă duc la ele, da, am să mă duc, ţi-0 spun dinainte ; am să le sparg uşa, am să intru cu de-a sila, am să mă aşez pe un scaun ; nu ştiu încă ce-am să le spun şi ce-am să fac ; nu ţi-e teamă oare de ce-ar putea să mi se întîmple în halul în care mă găsesc ?...

Băgaţi de seamă, domnilor, urmă hangiţa, că de la începutul întîmplării acesteia şi pînă în clipa de faţă marchizul des Arcis n-a rostit nici un cuvînt car^_să nu fie un pumnal 'înfipt în inima doamnei de Lā Pommeraye. Ea se înăbuşea de indignare şi de furie ; de aceea, îi răspunse marchizului cu o voce tremurătoare şi întretăiată :

— Ai dreptate. Ah ! dacă aş fi fost eu iubită astfel, poate că... Dar să lăsăm asta... Dacă voi face ceva, nu de batirul dumitale am s-o fac, şi îngăduie-mi să cred măcar, domnule marchiz, că-mi vei lăsa timp.

MARCHIZUL : Cît mai puţin, cît mai puţin voi putea.

JACQUES : Ah. dragă hangiţă, ce diavol de femeie ! Nici iadul n-o întrece. Mă bagă în sperieţi; şi trebuie să mai dau o duşcă pe gît, ca să mă mai liniştesc... O să mă laşi să beau de unul singur ?

HANGIŢA : Mie nu mi-e teamă... Doamna de La Pommeraye zicea : „Sufăr, dar nu sufăr numai eu. Bărbat fără inimă ! Nu ştiu cît va ţine chinul meu, dar pe al tău îl voi. face să dureze veşnic..." Şi îl ţinu pe marchiz aproape o lună încheiată pe jeratic în aşteptarea întrevederii făgăduite, adică îl lăsă tot timpul să pătimească, să se năucească de tot, şi, sub cuvîntul că-i îndulceşte lungimea răgazului, îi îngădui să vorbească despre dragostea lui. înflăcărată.

STĂPÎNUL : Şi s-o întărească, vorbindu-i despre ea.

JACQUES ; Ce mai femeie ! Ce diavol de femiee !

Hangiţo, mi-a sporit teama de două ori pe cît era.

HANGIŢA : Aşadar, marchizul venea în fiecare zi să stea de vorbă cu doamna de La Pommeraye, care îl aţîţa, îl întărea în hotărirea lui' şi-l ducea la pierzanie prin cuvintele cele mai prefăcute. El o întreba despre locul naşterii, despre neamurile, despre educaţia, despre averea şi despre nenorocirea femeilor acestora ; revenea într-una la ele şi tot i se părea că nu ştie destul şi că nu-i de ajuns de mişcat. Marchiza îl făcea să-şi dea seaţna cum îi sporeşte dragostea, obişnuindu-1 cu deznodămîntul ei. sub cuvînt că ar înspăimînta-o. „Marchize, îi spunea ea, . bagă de seamă, toate. astea au să te ducă departe ; s-ar putea ca într-o bună zi prietenia mea, de care abuzezi în mod ciudat, să nu mă mai dezvinovăţească nici în ochii mei şi nici în ai dumitale. Marile nebunii nu se fac în fiecare zi. Marchize, tare mă tem că n-o s-o ai pe fata asta decît cu unele condiţii, care, pînă acum, nu ţi-au fost de loc pe plac.“

Cînd doamna de La Pommeraye socoti că marchizul era bine pregătit pentru succesul planului ei, se înţelese cu cele două femei să vină la ea, la masă ; iar cu marchizul să vină pe neaşteptate, îmbrăcat ca şi cum atunci ar fi sosit de la ţară, ca să le poată înşela ; zis şi făcut.

Tocmai li se adusese la masă felul al doilea, cînd. fu anunţat marchizul. Acesta, cît şi doamna de La Pommeraye şi cele două d’Aisnon se prefăcură grozav de bine că sînt în încurcătură. „Doamnă, îi spuse el doamnei de La Pommeraye, sosesc de la moşie ; e prea tîrziu să mă mai duc acasă unde nu sînt aşteptat decît diseară, şi m-am gîndit că n-o să mă alungaţi de la masă..." Şi tot vorbind aşa, îşi luase un scaun şi se aşezase la masă. Ta- cîmul fu astfel pus, încît des Arcis se găsi alături de mama şi în faţa fetei, lucru pentru care îi mulţumi cu un semn din ochi doamnei de La Pommeraye pentru delicata ei atenţie. După tulburarea primei clipe, cuvioasele noastre se liniştiră. Vorbiră _ şi chiar se înveseliră. Marchizul îi dădu cea mai mare atenţie mamei şi se purtă cît se poate mai rezervat cu fata. Străduania lui de a nu spune nimic, de a nu-şi îngădui nici un lucru care le-ar fi putut jigni, prilejui celor trei femei o

distracţie tainică, dar dintre cele mai plăcute. Ele avură neomenia de a-1 face să vorbească despre lucruri pioase timp de

trei ceasuri în şir, iar doamna de La Pommeraye chiar îi spuse :

— Cuvintele pe care le rosteşti sînt o adevărată laudă pentru părinţii dumitale ; ce-ai învăţat în copilărie nu uiţi niciodată. înţelegi toate subtilităţile dragostei divine, ca şi cum n-ai fi avut altă hrană in afară de a sfîntului Francisc de Sales. Nu cumva ai fcst puţin quie- tist[1] ?

— Am uitat...

N-are nici un rost să mai spun că amîndouă cuvioasele puseră în convorbire toate graţiile, toată deşteptăciunea, toată puterea de ademenire $i finețea pe care le aveau. Atinseră în treacăt capitolul pasiunilor, iar domnişoara Duquenoi (acesta îi era numele de familie) susţinu că numai una dintre ele e primeidioasă. Marchizul fu de aceeaşi părere. Intre orele şase şi şapte cele două femei se retraseră, şi fu cu neoutinţă să le mai oprească, doamna de La Pommeraye susţinînd împreună cu doamna Duquenoi că trebuie să dai întîietâle îndatoririlor, fără de care aproape că n-ar exista zi a cărei bucurie să nu fie stricată de remuşcări. Iată-le plecate, spre marea, părere de rău a marchizului, şi iată-1 pe marchiz între patru ochi cu doamna de La Pommeraye.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Ei, ce zici, marchize, aşa-i că sînt cum nu se poate mai bună ? Mai găseşte-mi în Paris încă o femeie care să facă ce-am făcut eu.

MARCHIZUL (căzindu-i la picioare) : Recunosc, nu mai există alta'să ţi se asemene. Bunătatea dumitale mă uluieşte ; eşti singura prietenă adevărată din lume.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Eşti sigur că vei aprecia mereu aşa felul cum m-am purtat ?

MARCHIZUL : Aş fi un monstru, dacă n-aş recunoaşte că e de nepreţuit.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Să vorbim despre altceva. Cuin stai cu dragostea ?

*Sfintul Franţois de Sales, episcop genovez, a trăit între anii 1567—1622. Quietiştii sînt adepţii unei septe catolice, foarte la modă în secolul al XVIII-lea.

MARCHIZUL : Ca să-ţi vorbesc deschis, trebuie s-o am neapărat pe fata asta ; altfel îmi dau sufletul.

DOAMNA DE LA POMMERAYE. Ai s-o ai, nici vorbă, dar trebuie să ştii cum.

MARCHIZUL : O să vedem noi.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Marchize, marchize, te cunosc eu şi le cunosc şi pe ele : pentru mine n-aveţi taine.

Trecură vreo două luni fără ca marchizul să mai dea ochi cu doamna de La Pommeraye ; şi iată ce făcu m răgazul acesta : mai întîi legă cunoştinţă cu duhovnicul mamei şi al fetei. Duhovnicul era un prieten de-al tînă- rului preot despre care v-am vorbit. După ce se împotrivi cu toată făţărnicia unei intrigi atît de mîrşa,ve şi după ce-i vîndu cît putu mai scump sfinţenia menirii sale, el deveni o unealtă oarbă a marchizului.

Prima ticăloşie a omului lui Dumnezeu fu să înstrăineze bunăvoirtţa parohului, convingîndu-1 că cele două ocrotite ale doamnei# de La Pommeraye primeau din partea parohiei o pomană de care îi lipseau pe săracii mai de plîns decît ele. Scopul lui era să le aducă unde voia, prin sărăcie.

Apoi folosi jilţul duhovnicesc ca să vîre zîzanie între fiică şi mamă. Cînd o auzea pe mamă plîngîndu-se de fată, întărea pe cît. putea vinile acesteia şi aţîţa astfel supărarea celeilalte. Dacă se plîngea fiica de mamă, îi dădea să înţeleagă, cu dibăcie, că puterea taţilor şi a mamelor asupra copiilor e mărginită şi că dacă persecuţia mamei avea să ajungă pînă Ia un anumit punct, poate că n-ar fi cu neputinţă s-o scape de sub stăpînirea ei tiranică. Apoi, drept canon, îi spunea să vină iar la spovedanie.

Altă dată duhovnicul îi vorbea despre farmecele ei, dar cu multă îndemînare : îi spunea că ele sînt cele mai primejdioase daruri pe care Dumnezeu i le poate hărăzi unei femei ; şi-i povestea despre puternica impresie pe care o încercase • din pricina farmecelor ei un bărbat, pe care nu-1 numea, dar era uşor de ghicit cine e. Apoi duhovnicul trecea la

îndurarea nemărginită a cerului şi la îngăduinţa lui faţă de greşelile în care unele împrejurări te fac să cafi, vorbea despre slăbiciunea firii omeneşti, pentru care fiece muritor îşi găseşte scuza în sine însuşi, vorbea despre puterea şi generalitatea unor im-bolduri care nu-i cruţaseră nici pe oamenii cei mai cucernici. Pe jirmă o întreba dacă ea riu are cumva dorinţe, dacă nevoile firii nu-i vorbesc în vise, dacă prezenţa bărbaţilor nu o tulbură. Mai apoi punea întrebarea daca o femeie trebuie să cedeze sau să reziste unui bărbat pătimaş, dacă trebuie să-l lase să moară şi să-l trimită în ujd pe acela pentru care fusese vărsat sîngele lui Isus Cristos, dar nu cuteza s-o îndemne deschis. După aceea, gemea din adîncul inimii, îşi înălţa ochii spre cer, se ruga pentru liniştea sufletelor tulburate... Tînăra îl lăsa în voie. Maică-sa şi doamna de La Pommeraye, că-rora ea le repeta întocmai vorbele duhovnicului, o învăţau să facă unele mărturisiri menite să-l încurajeze.

JACQUES : Doamna de La Pommeraye a dumitale e
o femeie rea.

STAPÎNUL : Jacques, vorbeşti pripit. De unde i se trage răutatea ? De la marchizul des Arcis. Să se fi purtat el aşa cum jurase şi cum trebuia să se poarte, şi a- tunci să te văd dacă-i mai găseai vreo lipsă doamnei de La Pommeraye. Cînd vom porni la drum, tu ai s-o învinovăţeşti, iar eu am s-o apăr. Iar pe preotul josnic şi a- demenitor ţi-1 las ţie, de tot.

JACQUES : E un om atît de ticălos. încît cred că de-acum înainte n-am să mai calc pe la spovedanie. Dar dumneata, hangiţă dragă ?

HANGIŢA: Eu, una, o să mă duc mereu la bătrînul meu preot, care nu-i curios de loc şi n-aude decît ce i se spune.

JACQUES : Ce-ar fi să bem în sănătatea preotului dumitale.

HANGIŢA : De data asta nu mă dau în lături ; căci e un om de treabă, care, duminicile şi în zilele de sărbătoare, lasă fetele şi băieţii să danseze şi le dă voie bărbaţilor şi femeilor să vină la mine, spunîndu-le doar să nu plece beţi. în sănătatea preotului meu !

JACQUES : în sănătatea preotului dumitale !

HANGIŢA : Femeile noastre nu se îndoiră nici o clipă că în curînd emul lui Dumnezeu se va încumeta £ă-i dea o scrişoare pocăitei lui ; şi el chiar aşa făcu ; dar cu cîtă precauţie ! Zicea că habar n-are de la cine este dar că trebuie s-o fi trimis vreun om cu inimă bună şi milostivă, care le descoperise mizeria şi vroi^ să le ajute : lui i se întîmpla adeseori să înmîneze asemenea scrisori. „La urma urmei, dumneata eşti cuminte, iar mama dumitale e o persoană prudentă, şi-ţi cer să n-o deschizi decît în faţa ei.“ Domnişoara Duquenoi primi scrisoarea şi o duse mamei sale, care o trimise de îndată doamnei de La Pommeraye. Aceasta, înarmată cu scrisoarea, chemă preotul, îl copleşi cu mustrări după cum se cuvenea şi-l ameninţă că-1 va da pe mîna mai-marilor săi, dacă avea să mai audă vorbindu-se despre el.

în scrisoare, marchizul nu mai contenea, lăudîndu-se atît pe sine. cît şi pe domnişoara Duquenoi ; îşi zugrăvea patima cu toată violenţa ei, şi propunea soluţii tari, la nevoie chiar o răpire.

După ce-1 luă bine la rost pe preot, doamna de La Pommeraye îl chemă pe marchiz la ea ; îi arătă cit de puţin vrednică de un cavaler îi era purtarea ; în ce măsură putea s-o facă de ocară ; îi arătă scrisoarea şi-i spuse că, oricît de caldă ar fi prietenia care îi lega, ea o va înmîna negreşit curţii judecătoreşti sau o va trimite doamnei Duquenoi, dacă se va întîmpla vreun scandal cu fiică-sa.

— Ah ! marchize, îi spuse ea. dragostea te strică ; ai inima unui om de rînd, de vreme ce făcătorul tuturor lucrurilor nu te îmboldeşte decît la josnicii ! Ce ţi-au făcut bietele femei ca să le mai faci şi de ocară, după ce trag atîta sărăcie ? Trebuie oare, pentru că fata e frumoasă şi pentru că vrea să-şi păstreze cinstea nepătată, s-o prigoneşti ? Iţi e sortit dumitale s-o faci să-i fie siiâ de unul dintre qele mai frumoase haruri ale cerului ? Şi prin ce am meritat eu să-ţi fiu complice ? Haide, marchize, aruncă-te la picioarele mele, cere-mi iertare şi jură-mi că ai să le dai pace prietenelor mele, care şi aşa sînt destul de

amărîte.

Marchizul îi făgădui să nu facă nimic fără încuviinţarea ei ; dar îi mai spuse că fata trebuia cu orice preţ să fie a lui.

Marchizul nu-şi ţinu cuvîntul dat. Mama ştia totul; el nu şovăi să i se adreseze. îi mărturisi planul său criminal : îi oferi o sumă foarte mare de bini şi o făcu să nutrească nădejdi care cu timpul s-ar fi putut îndeplini ; scrisoarea lui fu însoţită de-o cutiuţă cu giuvaeruri scumpe.

-Cele trei femei ţinură sfat. Mama şi fiica ar fi vrut să primească ; dar doamna de La Pommeraye avea alte socoteli. Ea le reaminti cuvîntul dat ; le ameninţă că va da totul în vileag ; şi, spre marea părere de rău a celor două cuvioase, dintre care cea mai tînără trebuie să-şi scoată de la urechi nişte cercei care o prindeau minunat, cutiuţa şi scrisşarea fură trimise înapoi cu un răspuns plin de mîndrie şi de indignare.

Doamna de La Pommeraye i se plînse marchizului a- rătîndu-i cît de puţin temei se putea pune pe făgăduielile lui. Marchizul se scuză spunîndu-i că nu putuse să-i propună tocmai ei să-l ajute într-o treabă atît de necuviincioasă. „Marchize, marchize, îi spuse doamna de La Pommeraye, te-am prevenit o dată, şi-ţi repet şi acum : nu eşti pe calea cea bună ; dar n-are nici un rost să-ţi ţin o predică ; mi-aş risipi vorbele în vînt : nu văd ce s-ar mai putea face.“

Marchizul mărturisi că şi el crede la iei şi-i ceru îngăduinţa de-a face o ultimă încercare ; voia să le asigure celor două femei nişte venituri foarte însemnate, să-şi împartă averea cu ele şi să le dea în stăpînire, pe viaţa, una dintre casele lui de la oraş şi o casă la ţară. „Te ' priveşte, îi spuse marchiza ; eu nu te opresc decît dacă ai de gînd să foloseşti forţa ; dar crede-mă, prietene, că onoarea şi virtutea, atunci cînd sînt adevărate, sînt nepreţuite în ochii celor ce au fericirea să le aibă. Noile dumitale oferte au să fie primite întocmai ca şi cele vechi ; le cunosc pe femeile astea şi aş paria că am dreptate.“ Noile propuneri* fură făcute. Altă consfătuire a celor trei femei. Mama şi fiica aşteptau tăcute hotărîrea doamnei de La Pommeraye. Aceasta se plimbă cîteva

clipe fără să scoată o vorbă. „Nu, nu, spunea ea, inimii mele rănite nu-i e de ajuns numai atît.“ Şi rosti de îndată refuzul; şi de îndată cele două femei izbucniră în lacrimi,
i se aruncară la picioare şi-i arătară cît de groaznic era
pentru ele să dea cu piciorul unei averi atît de uriaşe, pe care ar fi putut-o primi fără urmări supărătoare. Doamna de La Pommeraye le răspunse scurt şi cu asprime : „Vă închipuiţi oare că pentru voi fac ceea ce fac ? Cine sînteţi voi ? Şi cu ce vă sînt datoare ? Aş putea foarte bine să vă trimit pe amîndouă înapoi în spelunca din care aţi plecat. Dacă ceea ce vi se oferă e prea mult pentru voi, în schimb e prea puţin pentru mine. Scrie, doamnă, răspunsul pe care ţi-1 voi dicta eu şi trimite-1 de îndată.“ Cele două femei plecară acasă mult mai înfricoşate decît mîhnite.

JACQUES : Femeia asta are pe dracu în ea : ce tot vrea ? Cum ! Cineva care n-o mai iubeşte nu-i îndeajuns de pedepsit dacă pierde jumătate dintr-o mare avere ?

STÂPlNUL : Jacques, tu n-ai fost niciodată femeie, cu atît mai puţin femeie cinstită, şi judeci după firea ta. care nu se potriveşte cu a doamnei de La Pommeraye ! Vrei să-ţi spun tot ce cred ? Tare mă tem să nu fie scrisă în ceruri căsătoria marchizului des Arcis cu o tîrfă.

JACQUES : Dacă stă scrisă în ceruri, se va face.

HANGIŢA : Peste puţină vreme marchizul se ivi din nou la doamna de La Pommeraye. „Ia spune, îl întrebă ea, ce se aude cu noile propuneri ?“

MARCHIZUL : Le-am făcut şi au fost respinse. Sînt deznădăjduit. Aş vrea să-mi smulg din inimă patima asta nenorocită şi nu pot. Marchiză, uită-te la mine : nu găseşti oare că semăn puţin cu fata aceea ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu ţi-am spus-o pînă acum, dar băgasem şi eu de seamă. Insă nu despre asta **e** vorba. **Ce** ai **de** gînd să faci **?**

MARCHIZUL : Nu mă pot hotărî la nimic. îmi vine să mă arunc într-o diligenţă şi să alerg unde oi vedea cu ochii ; dar după o clipă mă părăsesc

puterile ; mă simt prăpădit, mi se îngreunează capul: mă tîmţ>esc şi nu ştiu ce să fac.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu te sfătuiesc să călătoreşti ; n-are nici un fost să te duci pînă la Ville- juif [1] numai ca să te reîntorci.

A doua zi, marchizul îi scrise marchizei că pleacă la moşie ; ci va rămîne atît cît va putea şi că o roagă din tot sufletul să-l ajute pe lîngă prietenele ei, dacă i se va ivi prilejul ; lipsa lui fu însă de scurtă durată ; reveni cu hotărîrea de a se însura.

JACQUES : Bietul marchiz, mi-e milă

de eh STĂPÎNUL : Mie nu prea.

HANGIŢA: Marchizul opri trăsura la poarta doamnei de La Pommeraye. Ea era plecată. Cînd se întoarse acasă, îl găsi tolănit într-un fotoliu, cu ochii închişi, pierdut în cea mai adîncă visare.

— Ah ! marchize, te-ai şi reîntors ? Se pare că mo, şia n-a avut cine ştie ce farmec pentru dumneata.

— Nu, îi răspunse el ; nu mă simt bine nicăieri şi am venit hotărît să fac cea mai mare neghiobie pe care un bărbat la vîrsta mea, cu situaţia şi cu firea mea, o poate face. Dar e mai bine să te însori decît să te chi- iiuieşti. De aceea mă însor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Marchize, căsătoria e un pas serios şi cere chibzuinţă.

MARCHIZUL : N-am chibzuit, decît o dată, dar adînc ; şi mi-am spus că mai nefericit decît sînt acum n-aş putea să fiu.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : S-ar putea să te înşeli.

JACQUES : Ce perfidă !

MARCHIZUL : Iată, în sfîrşit, dragă prietenă, o solie pe care cred c-o poţi îndeplini cu inima curată. Du-te la mamă şi la fiică, cercetează sufletul fetei şi spune-le ce am de gînd să fac.

DOAMNA DE LA POMMERAYE -. Binişor, marchize. Credeam că le cunosc destul de bine pentru ceea ce am de făcut ; dar acum, cînd e vorba de fericirea prietenului meu, dă-mi voie să le

---

1 Localitate in apropierea Parisului (azi suburbie a Parisului).

privesc mai îndeaproape. Am să mă informez în orăşelul de unde au venit şi-ţi făgă- duiesc să le urmăresc pas cu pas tot timpul cît vor ră, mine la Paris.

MARCHIZUL : Toate acestea mi se par de prisos. Nişte femei care trăiesc în mizerie şi rezistă capcanelor întinse de mine, nu pot fi d£cît fiinţele cele mai alese.

Cu propunerile mele aş fi venit de hac şi unei ducese. De altfel, nu mi-ai spus chiar dumneata...

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Da, ţi-am spus tot ce vrei, dar, cu toate astea, dă-mi voie să fac ce cred de cuviinţă.

JACQUES : Căţeaua ! Ticăloasa ! Turbata ! De ce să se lege atîta de-o asemenea femeie ?

STĂPÎNUL : Păi de ce s-o seducă şi apoi să se lepede de ea ?

HANGIŢA : De ce să n-o mai iubească, aşa, din senin ?

JACQUES (arătînd cu degetul cerul) : Ah. - stăpîne !

MARCHIZUL : De ce nu te măriţi şi dumneata, marchiză ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Cu cine, mă rog ?

MARCHIZUL : Cu tînărul conte ; e deştept, e de familie bună, are avere.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Şi cine-mi garantează că-mi va fi credincios ? Poate dumneata !

MARCHIZUL : Eu nu ; dar cred că de fidelitatea unui soţ te poţi lipsi uşor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Şi eu cred la fel; dar poate că sînt destul de ciudată ca să mă simt jignită ; şi sînt răzbunătoare.

MARCHIZUL : Ei bine, ai să te răzbuni, asta senţe- lege de la sine. O să luăm o locuinţă comună şi o să formăm toţi patru cea mai plăcută societate.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Toate astea sînt foarte frumoase ; atîta doar că eu nu mă mărit. Singurul om pe care poate că aş fi fost ispitită să-l iau...

MARCHIZUL : Sînt eu...

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Da. Acum pot mărturisi, fără să mă tem de urmări.

MARCHIZUL : De ce nu mi-ai spus-o ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Cu totul întîmplă- tor, şi văd că n-am făcut rău de loc. Aceea pe care o vei avea ţi se potriveşte în toate privinţele mai bine decît mine.

HANGIŢA : Doamna de La Pommeraye culese informaţiile cu toată grija şi cu toată graba cuvenită. Ii aduse marchizului dovezile cele mai măgulitoare ; printre ele erau informaţii şi din Paris, şi din provincie. îi ceru încă un răgaz de cincisprezece zile, ca el să le poată cerceta din nou. Cele cincisprezece zile i se părură marchizului că nu se mai sfîrşesc în vecii vecilor ; în fine, marchiza fu silită să cedeze în faţa nerăbdării şi,a rugăminţilor lui. Prima vedere avu loc în casa prietenelor ei ; se înţeleseră în toate, fură publicate strigările ; se încheie contractul'; marchizul îi dărui doamnei de La Pomme-ʻ raye un diamant neasemuit de frumos şi nunta se făcu.

J ACQUES : Ce complot şi ce răzbunare !

STĂPÎNUL : E de neînţeles.

JACQUES : Dacă mă scapi de grija pentru noaptea nunţii, eu pînă acum nu văd cine ştie ce nenorocire.

STĂPÎNUL : Taci din gură, nătîngule.

HANGIŢA : Noaptea nunţii trecu foarte bine.

JACQUES : Credeam că...

HANGIŢA : Crede ce ţi-a spus stăpînul dumitale...

Şi, tot vorbind aşa, hangiţa zîmbea şi, tot zîmbind. îşi trecea palma peste obrajii lui Jacques şi-l strîngea de nas...

HANGIŢA : Dar abia a doua zi...

JACQUES : A doua zi n-a mai fost la fel. A doua zi doamna de La Pommeraye îi scrise marchizului un bilet prin care îl poftea să vină la ea cît de curînd, pentru o chestiune foarte importantă. Marchizul nu 'se lăsă aşteptat.

Doamna de La Pommeraye îl primi cu o înfăţişare pe care indigrftrea se zugrăvea din plin ; îi ţinu un mic discurs ; iată-1 : „Marchize, îi spuse ea, învaţă să mă cunoşti. Dacă celelalte femei s-ar preţui îndeajuns ca să simtă ura mea, n-ar mai exista atîţia oameni de teapa dumitale. Căpătaseşi o femeie cinstită, pe care nu te-ai priceput s-o păstrezi ; femeia aceea sînt eu ; ea s-a răzbunat făcîndu-te să te însori cu una vrednică de dumneata. Pleacă de-

aici şi du-te pe strada Traversiere, la hotelul Hamburg, unde o să ţi se spună cu ce meserie murdară ţi s-au îndeletnicit soţia şi soacra, timp de zece ani, sub numele de d'Aisnon."

Nu pot să spun cît de uimit şi de încremenit a rămas bietul marchiz. Nu ştia ce să mai creadă ; dar îndoielile n-au ţinut decît atîta cît i-a trebuit ca să străbată oraşul de la un capăt la altul. N-a mai dat pe-acasă toată ziua ; a rătăcit pe străzi. Soacra şi soţia bănuiră întrucîtva ce se petrecuse. Iar la prima bătaie în uşă, soacra fugi în apartamentul ei şi se încuie cu cheia ; îl aşteptă numai soţia, singură. Cînd soţul se apropie, ea îi citi pe chip furia care-1 stăpînea. Femeia i se aruncă la picioare, cu faţa lipită de duşumea, fără să rostească o vorbă.

— Pleacă de-aici, ticăloaso ! îi spuse el; pleacă departe de mine.

Ea vru să se ridice ; dar se prăbuşi din nou, cu obrazul pe duşumea, cu braţele întinse, la picioarele marchizului.

— Calcă-mă în picioare şi striveşte-mă, îi spuse ea, căci o merit ; fă din mine ce vrei, dar cruţ-o pe mama...

— Pleacă, îi spuse din nou marchizul ; pleacă ! Destul m-ai tirît în noroi ; nu mă împinge şi la crimă acum...

Biata fiinţă rămase aşa cam se afla, fără să-i răspundă nimic. Marchizul se prăbuşise într-un fotoliu, cu faţa în palme, cu trupul pe jumătate plecat spre picioarele patului şi din cînd în cînd striga fără s-o privească : „Du-te !"... Mirat de tăcerea şi neclintirea bietei nenorocite, îi strigă şi mai tare : ,.Du-te odată ; n-auzi ce-ţi spun ?..." Apoi se plecă, o îmbrînci fără milă, dar, dîn- du-şi seama că ea zăcea fără simţire şi aproape moartă,

0 luă de mijloc, o culcă pe caaapea şi o privi o clipă, cu nişte ochi în care se zugrăvea, rînd pe rînd, mila şi furia. După aceea sună : veniră servitorii ; fură chemate slujnicele, cărora marchizul le spuse : „Stăpînei voastre îi e rău ; luaţi-o şi duceţi-o în apartamentul ei şi aveţi grijă de ea..." Peste cîteva clipe trimise în taină după veşti. I se spuse că ea îşi revenise din primul leşin, dar că îşi pierdea cunoştinţa atît de des, atît de repede şi de îndelung,

încît se putea aştepta la orice. Peste o oră sau două, trimise din nou, în taină, să afle cum se mai simte. 1se spuse că biata femeie se înăbuşea şi că o apucase un fel de sughiţ care se auzea pînă în curte. A treia oară, spre dimineaţă, i se aduse vestea că plînsese multă vreme, că sughiţul i se potolise şi că părea aţipită.

A doua zi. marchizul porunci să i şe înhame caii la caleaşcă şi dispăru timp de două săptămîni, fără să se
poată afla ce se întîmplase cu el. Totuşi. înainte de-a porni la drum, avusese grijă să lase tot ce le-ar fi trebuit mamei şi fiicei, dînd porunci tuturor să i se dea ascultare doamnei aşa cum i s-ar fi dat lui însuşi.

In lipsa lui, cele două ffemei rămaseră una lîngă alta, aproape fără să-şi vorbească, fiica suspinînd, ţipînd uneori, smulgîndu-şi părul din cap, frîngîndu-şi mîinile, fără ca mama să îndrăznească să se apropie de ea şi să-i aline durerea. Una înfăţişa chipul deznădejdii, cealaltă pe al împietririi. De douăzeci de ori fiica îi spuse mamei : „Să plecăm de-aici, mamă, să fugim". Şi tot de-atîtea ori mama se împotrivea, răspunzîndu-i : „Nu, fata mea, trebuie să rămînem ; trebuie să vedem ce-o să se întîmple ; omul ăsta nu ne va ucide..." „De-ar fi dat Domnul s-c fi făcut..." spunea fiica. Iar maică-sa : „Ai face mai bine să taci decît să vorbeşti ca o neroadă".

Cînd se întoarse, marchizul se închise în odaia lui de lucru şi scrise două scrisori, una către soţie, alta către soacră. Aceasta din urmă plecă în aceeaşi zi şi se duse la mănăstirea Carmelitelor, unde a răposat acum cîteva zile. Fiica se îmbrăcă şi se tîrî în apartamentul soţului, unde se pare că el o poftise să vină. De cum intră pe uşă, i se aruncă la picioare. „Ridică-te", îi spuse marchizul...

în loc să se ridice, ea înaintă spre el în genunchi; tremura toată ; era despletită ; stătea puţin încovoiată, cu braţele întinse în lături, cu fruntea ridicată, cu privirea aţintită în ochii lui, cu obrajii plini de lacrimi. „Mi se pare, îi spuse ea — şi suspinele îi întretăiau fiecare cuvînt — mi se pare

că inima dumitale, mîniată pe drept, s-a îmblînzit, şi că poate, cu timpul, voi căpăta îndurare. Te rog, domnule, nu te grăbi să mă ierţi. Atîtea fete cinstite au devenit soţii necinstite, încît cu mine poate se va întîmpla tocmai dimpotrivă... Dar nu sînt încă vrednică să te apropii de mine ; aşteaptă şi lasă-mi numai nădejdea iertării. Ţine-mă departe de dumneata ; ai să-mi vezi purtarea ; ai s-o poţi judeca ; voi fi prea fericită, de-o mie de ori prea fericită, dacă vei binevoi să mă chemi vreodată ! Arată-mi ungherul întunecos al casei dumitale unde îmi îngădui să trăiesc ; voi sta acolo fără să crîcnesc. Ah ! dac-aş putea să-mi smulg titlul şi numele pe care m-au făcut să-l iau pe nedrept şi după aceea să mor, într-o clipă totul s-ar sfîrşi după placul du- mitale ! Slabă cum sînt, m-am lăsat minată, prin ademe- r.ire, prin hotărîrea altora, prin ameninţări, la o faptă mîrşavă ; dar nu mă crede ticăloasă : să ştii că nu sînt aşa, altfel aş fi şovăit să vin în faţa dumitale cînd m-ai chemat şi n-aş fi cutezat acum să te privesc în ochi şi să-ţi vorbesc. Ah ! Dacă mi-ai citi pînă-n fundul inimii şi dacă ai putea vedea cît de străine îmi sînt păcatele de xnai- nainte ; dacă ai putea vedea cît de străine îmi sînt purtările semenelor mele ! Destrăbălarea m-a atins cu a- ripa ei, dar nu m-a pătruns. Eu mă cunosc şi nu mă înşel j:înd spun că prin gusturi, prin simţăminte, prin fire mă născusem vrednică de cinstea de a fi a dumitale. Ah ! dacă mi-ar fi fost îngăduit să te văd, ar.fi fost de-ajuns un cuvînt şi cred că aş fi avut curajul să-l spun. Domnule, fă ce vrei din mine ; cheamă-ţi slugile să mă despoaie şi să mă zvîrle în drum ; nu mă împotrivesc la nimic. Orice soartă mi-ai pregăti, mă supun ei : fundul unui sat, bezna unei mănăstiri mă pot înlătura pentru totdeauna din faţa ochilor dumitale; spune-mi să mă duc acolo. Fericirea dumitale nu-i pierdută fără scă- pare, şi mă mai poţi uita..."

— Ridică-te, ii spuse marchizul cu blîndete ; te- am iertat; chiar cînd te-am insultat îmi respectam. în dumneata soţia ; nu mi-a scăpat din gură nici o vorbă care s-o înjosească, sau cel puţin mă căiesc şi spun că nu va mai auzi nici un cuvînt înjositor, dacă

va ţine minte că nu-ţi poţi face soţul nefericit fără să devii tu însăţi nefericită. Fii cinstită, fii fericită şi fă-mă şi pe mine fericit. Te rog, ridică-te,. soţie dragă, şi îmbrăţişează-mă ; ridică-te, doamnă marchiză, locul dumitale nu-i acolo; doamna des Arcis, ridică-te...

Pe cînd el îi vorbea astfel, ea rămăsese cu faţa ascunsă în palme şi cu capul sprijinit de genunchii marchizului; dar la cuvintele : soţia mea, la cuvintele : doamnă des Arcis, ea se ridică dintr-o dată, se aruncă în braţele.marchizului şi îl îmbrăţişa strîns, pe jumătate sufocată de suferinţă şi de bucurie ; apoi se desprinse de la pieptul lui, se aruncă la pămînt şi îi sărută picioarele.

— Ah ! îi spunea marchizul, doar te-am iertat ; ţi-am spus-o şi văd că nu mă crezi.

— Trebuia să fie aşa, iar eu să n-o cred niciodată... îi răspuse ea.

Marchizul adăugă :

— Zău, cred *cS* nu-mi pare rău de nimic ; şi că Pommeraye asta, în loc să se răzbune, mi-a făcut un mare bine. Soţie dragă, du-te şi te îmbracă, pînă cînd ţi se vor pregăti cuferele. Plecăm la moşie şi vom rămîne acolo pînă cînd ne vom putea arăta iarăşi aici, fără să ne pese nici mie şi nici ţie...

JACQUES: Aş pune rămăşag că anii ăştia trei s-au scurs ca o zi, că marchizul des Arcis a fost unul dintre cei mai buni soţi şi că a avut una dintre cele mai bune soţii din cîte se află pe lume.

STAPÎNUL: Eu aş crede-o numai pe jumătate ; şi zău că nu ştiu de ce ; dar n-am fost mulţumit de fată în tot timpul uneltirilor doamnei de La Pommeraye şi ale mamei sale. Nici o clipă de teamă, nici cel mai slab semn de şovăială, nici o remuşcare ; am văzut-o lăsîndu-se tî- rîtă fără pic de împotrivire în toată ticăloşia asta. N-a pregetat să facă tot ce i s-a cerut ; s-a spovedit, s-a împărtăşit, s-a prefăcut cucernică şi şi-a bătut joc de preoţi. Mi s-a părut la fel de făţarnică, la fel de josnică, la fel de ticăloasă ca şi celelalte două... Hangiţă dragă, te pricepi la povestit ; dar nu eşti destul de meşteră în arta

dramatică. Dacă vrei ca fata asta să ne stîrnească interesul, trebuie s-o arăţi sinceră, victimă nevinovată, silită să se poarte astfel de maică-sa şi de La Pommeraye ; trebuie să ne arăţi că numai fiindcă a fost supusă la cele mai cumplite chinuri, şi fără voia ei, s-a făcut părtaşă timp de un an întreg la atîtea ticăloşii ; aşa trebuia să pregăteşti împăcarea femeii acesteia cu soţul ei. Cînd introduci un personaj în scenă, trebuie ca rolul lui să fie unitar ; şi atunci, te-aş întreba, preafrumoasă hangiţă, dacă fata care unelteşte împreună cu cele două ticăloase e femeia -pe care am văzut-o cerînd îndurare la picioarele soţului ei. Ai păcătuit împotriva regulilor lui Aris- totel, Horaţiu, Vida şi Le Bossu [1].

HANGIŢA : Habar n-am nici de ghebos, nici de neghebos; v-am povestit lucrurile aşa cum s-au întîmplat, iară să scot nimic şi fără să adaug nimic de la mine. Cine poate şti ce se petrecea în fundul inimii fetei ăsteia, ţi dacă nu cumva, atunci cînd purtarea ei ni ss părea peste măsură de uşuratecă, n-o rodea vreo mîhnire tainică ?

JACQUES : Hangiţă ,dragă, de data asta n-am încotro şi sînt de aceeaşi părere cu stăpînul meu, care mi-o va ierta, fiindcă mi se întîmplă destul de rar ; nici eu n-am habar de ghebosul lui ; şi nici de ceilalţi domni, despre care a pomeniţ, nu ştiu mai mult. Dacă însă domnişoara Duquenoi, fostă d'Aisnon, ar fi fost o copilă cuminţică, s-ar fi văzut asta din ce fâcea.

HANGIŢA : Dacă a fost o copilă cuminţică sau nu, puţin îmi pasă ; ca soţie, însă, e neîntrecută ; iar soţul
o duce împărăteşte cu ea şi n-ar schimba-o nici în ruptul capului.

STĂPÎNUL : îl felicit: a fost mai mult norocos decît chibzuit.

HANGIŢA : Iar eu vă doresc noapte bună. Acum e tîrziu şi trebuie să fiu ultima care se culcă şi prima care se scoală dimineaţa. Ce meserie afurisită ! Noapte bună, domnilor, noapte bună. Vă făgăduisem, în legătură cu nu mai ştiu ce, povestea unei căsătorii ciudate : cred că mi-am ţinut făgăduiala. Domnule

Jacques, îmi închipui că n-o să-ţi fie greu să adormi, fiindcă ţi s-au închis ochii mai mult de jumătate. Noapte bună, domnule Jacques.

STĂPÎNUL : Ascultă, hangiţă dragă, n-am putea cumva să auzim şi aventurile dumitale ?

HANGIŢA : Nu.

JACQUES : Te dai în vînt după po.veşti.

STAPÎNUL : E adevărat; ele mă: învaţă multe -şi mă distrează. Un povestitor bun nu-1 găseşti pe toate drumurile.

JACQUES : Iacă de ce nu-mi plac mie poveştile, cel puţin atunci cînd Au le spun eu.

STĂPÎNUL : Tu eşti de părere că e mai bine să vorbeşti prost decît să taci.

JACQUES : Aşa e.

STĂPÎNUL : Iar mie îmi place mai mult să ascult povestindu-se prost decît să nu ascult nimic.,

JACQUES : Din pricina asta ne simţim minunat împreună.

Nu ştiu pe unde or fi fost minţile hangiţei, ale lui Jacques şi ale stăpînului său, de n-au găsit singurul lucru care trebuia spus în apărarea domnişoarei Duquenoi. Oare a înţeles fata asta ceva din vicleşugurile doamnei de La Pommeraye, înainte de a ajunge la deznodămînt ? Nu i-ar fi plăcut mai mult să primească propunerile decît mîna marchizului, şi să-l aibă ca amant în loc să-l aibă ca soţ ? Nu era ea oare într-una sub ameninţarea şi tirania marchizei ? Poate fi defăimată fiindcă a simţit o silă de neînvins faţă de o.situaţie înjositoare ? Şi dacă, dimpotrivă, hotărîm s-o privim cu ochi buni, îi putem cere să fi folosit mijloace mai alese, să fi avut mai multe scrupule în încercarea ei de a scăpa ?

Şi crezi cumva, cititorule, că e mai greu să iei apărarea doamnei de La Pommeraye ? Poate că ţi-ar fi plăcut mai mult să auzi ce spun despre ea Jacques şi stăpînu- său ; dar ei aveau de vorbit amîndoi despre alte lucruri, mult mai interesante şi se pare că nu le-a păsat de asta. îngăduie-mi dedi mie, o clipă, să-ţi spun cîteva cuvinte.

Te apucă ftiriile numai cînd auzi numele doamnei de La Pommeraye şi-ncepi să strigi : „Ce femeie îngrozitoare ! Ce făţarnică ! Ce ticăloasăLasă strigătele, lasă mînia, lasă părtinirea ; să chibzuim.

Se săvîrşesc zilnic mîrşăvii şi mai mari, ticluite fără pic de isteţime. Pe doamna de La Pommeraye o poţi urî, te poţi teme de ea, dar n-o poţi dispretui. Răzbunarea ei e fioroasă ; dar n-o murdăreşte nici o urmă de interes. Nu ţi s-a spus că ea îi aruncase în nas marchizului frumosul diamant pe ' care aqesta i-1 dăruise ; şi a făcut-o ; o ştiu de la oameni de care nu te poţi îndoi. N-a urmărit nici să-şi sporească averea şi nici să capete vreun titlu de cinste. Cum ! Dacă femeia aceasta s-ar fi purtat la fel, ca să capete pentru soţul ei răsplata serviciilor aduse ; dacă s-ar fi culcat cu vreun ministru sau chiar cu vreun înalt slujbaş, pentru o decoraţie sau pentru o comandă a vreunei companii de frunte ; dacă s-ar fi culcat cu administratorul Bunurilor Bisericeşti, pentru vreo stăreţie bogată, atunci totul ţi s-ar fi părut firesc, n-ai fi osindit-o, fiindcă aşa e obiceiul ; iar dacă se răzbună împotriva unei trădări, te ridici împotrivă-i; în loc să vezi că ura ei nu te mîniază decît pentru că nu eşti în stare să urăşti la fel de puternic sau pentrti că nu pui nici un preţ pe virtutea femeilor. Te-ai gîndit puţin la jertfele pe care doamna de La Pommeraye le făcuse pentru marchiz ? N-o să-ţi spun că punga ei fusese oricînd deschisă şi că ani de-a rîndul el n-avusese altă casă ; altă masă decît pe a ei; asta te-ar face să datini din cap ; dar ea îi îndurase toate toanele, toate gusturile ; ca să-i placă, îşi întorsese viaţa pe dos. Prin purtarea ei nepătată se bucura de un respect deosebit în lume ; şi s-a coborît la linia de purtare obişnuită. Despre ea, cînd a acceptat omagiile marchizului, s-a spus : „In sfîrşit, şi minunăţia asta de doamnă de La Pommeraye a devenit asemeni nouă...“ Observase zîmbetele bat-jocoritoare din jurul ei, auzise glumele şi roşise adeseori, plecindu-şi ochii.; băuse pînă în fund cupa amărăciunii hărăzită femeilor a căror cuminţenie a făcut prea multă vreme de ocară moravurile ruşinoase ale celor din preajma lor ; îndurase tot dispreţul ostentativ prin care lumea se răzbună împotriva falselor mironosiţe, cînd a- cestea comit vreo imprudenţă. Era trufaşă ; şi mai degrabă ar fi acceptat să moară de durere deCft să se arate în

lume, acum cînd pe lîngă ruşinea de a nu mai fi socotită o femeie virtuoasă, se mai adăuga şi batjocura de-a fi părăsită. Se apropia de vîrsta cînd o femeie nu-şi mai poate înlocui amantul pierdut. Iar firea ei era aşa fel făcută, încît cele întîmplate însemnau osîndirea la urît şi la singurătate. Un om îl înjunghie pe altul pentru un gest; pentru o vorbă de ocară ; şi nu-i poate fi oare îngăduit unei femei deznădăjduite, dezonorate, trădate să-l arunce pe trădător în braţele unei postituate ? Zău, cititorule, • tare mai eşti uşuratic în laude şi tare mai eşti aspru la dojeni. Dar, o să-mi spui, o dojenesc pe marchiză mai mult pentru felul cum s-a răzbunat decît pentru răzbunarea ei. Nu mă împac cu o ură care ţine atîta ; şi nici cu un păienjeniş de viclenii, de minciuni, care durează aproape un an. Nici eu, nici Jacquesc, nici stăpînu-său şi nici hangiţa. Dar tu eşti foarte îngăduitor faţă de prima izbucnire ; iar eu am să-ţi spun că dacă prima izbucnire ţine la alţii numai o clipă, ea ţine foarte multă vreme la doamna de La Pommeraye şi la femeile cu o fire ca a ei. Sufletul le rămîne uneori toată viata ca în prima clipă a ocării; şi ce neajuns, ce nedreptate găseşti în asta ? Nu văd altceva decît trădări mai puţin obiş-nuite ; şi tare mi-ar mai merge la inimă o lege care să-l dea pe mîna prostituatelor pe acel ce ademeneşte şi apoi lasă o femeie cinstită : bărbatul de rînd să fie al.fe- meilor de rînd.

în timp ce eu mă întind la vorbă, stăpînul lui Jacques sforăie ca şi cum m-ar fi ascultat; iar Jacques, pe care nu-l mai ţin picioarele, umblă de colo-colo prin odaie, numai în cămaşă şi desculţ, răstoarnă tot ce-i iese în cale şi îşi trezeşte stăpînul, care îi spune printre perdelele patului :

— Jacques, eşti beat !

— Dacă nu sînt încă, nici mult nu-mi mai trebuie.

— La ce oră te-ai hotărît să te culci ?

— Chiar acum. domnule ; dar vezi că mai e... vezi că mai e...

— Ce mai e ?

-r în sticla asta mai e niţel vin, care se strică. Nu pot să sufăr sticlele pe jumătate golite ; mi-ar

reveni în minte, cînd m-aş culca ; şi nu mi-ar trebui mai mult ca să nu pot închide ochii. Hangiţa asta, pe cinstea mea, e o femeie grozavă, şi vinul ei de Champagne e la fel de grozav ; ar fi păcat să-l lăsăm să se strice... Uite că l-am < pus la adăpost... şi acum n-o să se mai strice...

Şi, tot bolborosind, Jacques, desculţ şi numai în cămaşă, dădu pe gît vreo două-trei stacane, fără să pună punct între ele, după cum spunea, adică direct de la sticlă la pahar şi de la pahar la gură. Există două versiuni despre ceea ce s-a întîmplat după ce a stins lumina. Unii susţin că începuse să orbecăiască de-a lungul pereţilor, fără să-şi poată găsi patul, şi că zicea : „Pe cinstea mea, nu mai e aici, sau, dacă ihai este, atunci stă scris în ceruri să nu mai dau de el; şi într-un caz şi în altul, mai bine mă lipsesc" ; şi că s-a hotărît să se lungească pe nişte scaune. Alţii spun că stătea scris în ceruri să-şi încurce picioarele în scaune, să cadă pe duşumele şi să rămînă acolo. Dintre aceste două versiuni alege-ţi ihîine, sau poimîine, cu mintea limpede, pe aceea care-ţi va ” place mai mult.

Culcîndu-se tîrziu şi cu mintea puţin încălzită de vin, călătorii noştri dormiră pînă aproape de amiază ; Jacques, lungit pe jos sau pe scaune, după versiunea pe care ai ales-o, iar stăpînu-său, mai ca lumea, în pat. Hangiţa se urcă la ei şi-i vesti că vremea e tot urîtă ; chiar de s-ar însenina, spunea ea, şi ar putea să pornească la drum, tot şi-ar primejdui viaţa sau ar fi opriţi de apele revărsate ale rîului pe care trebuiau să-l treacă ; şi că mai mulţi călăreţi, nevrînd să-i dea crezare, fuseseră siliţi să se întoarcă din drum. Stăpînul îi zise lui Jacques : ..Ce facem, Jacques ?“ Jacques îi răspunse : „Mai întîi să ne ospătăm împreună cu hangiţa ; aşa, o să chibzuim mai bine ce-i de făcut". Hangiţa se jură că vorbise ca un înţelept. Li se aduse de mîncare. Hangiţa nici nu voia altceva decît să fie voioasă ; stăpînul lui Jacques nu s-ar fi dat nici el înapoi; dar Jacques începu să se simtă prost; mîncă în silă, abia gustă vinul şi tăcu. Mai ales semnul acesta din urmă dădea de gîndit; era urmarea nopţii rele pe care o petrecuse şi a patului

prost pe care dormise. Se văietă de dureri în mădulare ; după cum vorbea de' răguşit, era de aşteptat că o să-l doară în gît. Stăpînul îl sfătui să se culce : dar Jacques nici nu vru să audă. Hangiţa îi pomeni de nişte cirobă cu ceapă. El ceru să i se aprindă focul în odaie, fiindcă îl lua cu frig ; să i se facă nişte ceai de muşeţel şi să i se aducă o sticlă de vin alb ; şi toate dorinţele îi fură îndeplinite pe dată. După ce hangiţa s-a dus, Jacques a rămas între patru ochi cu stăpînu-său. Acesta se îndrepta spre fereastră şi ' zicea: „Afurisită vreme !“ ; se uita cît arată ceasul (fiindcă era singurul în care avea încredere), trăgea o priză de tabac şi iar o lua de la început, din oră în oră, strigînd de fiecare dată : „Afurisită vreme !“, întorcîn- du-se spre Jacques şi adăugind : „Ar fi un prilej minunat să spui mai departe şi să sfîrşeşti povestea dragostei tale ! Dar cînd eşti bolnav nu poţi vorbi ca lumea nici despre dragoste şi nici despre altele. Hai. pipă ie-te ; dacă poţi să povesteşti mai* departe, povesteşte : dacă nu, bea-ţi muşeţelul şi dormi."

Jacques susţinea că tăcerea nu-i prieşte ; că el e un animal trăncănitor ; şi că folosul cel mai de seamă al meseriei lui, acela care îl ungea cel mai mult la inimă, era libertatea de-a se despăgubi pentru cei doisprezece ani cît purtase căluşul, petrecuţi în casa bunicului, Dumnezeu să-l ierte»

STÂPlNUL : Atunci vorbeşte, fiindcă ne place la a- mîndoi. Ajunseseşi la nu mai ştiu ce propunere necinstită de-a nevestei felcerului; mi se pare că era vorba să-l alunge pe cel care slujea la castel şi să-l aducă acolo pe bărbatu-său.

JACQUES : Mi-aduc aminte ; dar stai puţin. Să-mi moi gîtlejul.

Jacques umplu cu ceai de muşeţel o stacană cît toate zilele, turnă în ea un pic de vin alb şi-l dădu pe gît. Era un leac ştiut de la căpitanul său şi pe care Tissot[1]. a- flîndu-1 de la Jacques, l-a recomandat în tratatul despre bolile cela mai răspîndite. Vinul alb, spun Jacques şi domnul Tissot,

1 Medic elveţian (1727—1797). Tratatul la care se referă Diderot a apSrut în 1761.

te face să te pişi, e diuretic, înlătură greţoşenia muşeţelului şi menţine tăria stomacului şi a intestinelor. După ce-şi bău stacana cu ceai de muşeţel vorbi mai departe :

— Iată-mă ieşit din casa felcerului, urcat într-o trăsură, ajuns la castel şi înconjurat de toţi cei' ce locuiau acolo.

STĂPÎNUL. : Te cunoşteau cumva ?

JACQUES : Sigur că da ! Iţi mai aduci aminte de femeia xu urciorul de ulei ?

STĂPÎNUL : Cum să nu !

JACQUES : Femeia asta făcea cumpărături pentru intendent şi pentru argaţi. Jeanne proslăvise în tot castelul milostenia pe care o făcusem faţă de ea ; fapta mea bună ajunse la urechile stăpînului ; ba aflase chiar şi despre picioarele şi pumnii cu care fusesem burduşit, drept răsplată, noaptea, la drumul mare. Atunci poruncise să fiu găsit şi adus la castel. Iată-mă acolo. Toti se uită la mine, îmi pun întrebări, mă admiră. Jeanne mă îmbrăţişează şi-mi mulţumeşte. „Să i se dea o locuinţă cumsecade, spuse stăpînul către argaţi, şi aveţi grijă să nu ducă lipsă de nimic“ ; iar către felcerul castelului : „Să-l vizitezi cît mai des...“ Poruncile îi fură îndeplinite punct cu punct. Ei bine, stăpîne, cine poate şti ce stă scris în ceruri ? Să mai zică cineva acum că e bine sau rău să-ţi dăruieşti banii ; că e o nenorocire să fii snopit în bătaie.... Fără întîmplările astea două, domnul Desglands n-ar fi auzit niciodată vorbindu-se despre Jacques...

STĂPÎNUL : Domnul Desglands, senior de Miremont ? Va să zică, la castelul de Miremont ai fost ? La vechiul meu prieten, tatăl domnului Desforges, intendentul provinciei ?

JACQUES : întocmai. Iar tînără oacheşă, cu mijlocul subţire şi cu ochii negri...

STĂPÎNUL : Să fie Denise, fata Jeannei ?

JACQUES : Ea însăşi.

STĂPÎNUL : Ai dreptate, e una dintre cele mai frumoase şi mai cinstite fiinţe din cîte se găsesc la douăzeci de leghe jur-împrejur. Şi eu, şi toţi ceilalţi care ne ducem mereu pe la castelul lui Desglands, am făcut pe dracu-n patru şi nici vorbă s-o ademenim ; şi nu-i nici unul dintre noi care să nu fi făcut

nebunii mari pentru ea, doar o face şi ea o nebunie cît de mică pentru vreunul dintre noi.

Şi cum Jacques, la vorbele astea, încetase de-a mai povesti, stăpînul îl întrebă : „La ce te gîndeşti ? Ce faci ?“

JACQUES : îmi fac rugăciunea.

STĂPÎNUL : Oare te rogi şi tu ?

JACQUES : Cîteodată.

STĂPÎNUL : Şi ce spui ?

JACQUES : Spun : „Tu, oricine ai fi, care ai alcătuit marele hrisov şi a cărui mină a însemnat tot ce e scris acolo sus, Tu ai ştiut dintotdeauna ce-mi trebuie mie; facă-se voia Ta. *Amen.“*

STĂPlNUL : Crezi că n-ai face la fel de bine dacă ai tăcea ? t

JACQUES : Poate că da, poate că nu. Mă rog şi eu, la întîmplare ; şi orice mi s-ar întîmpla. nici nu m-aş bucura, nici nu m-aş văita, dacă m-aş putea stăpîni; dar sînt nestatornic şi .furios, uit şi de principiile mele, şi de pildele căpitanului meu, şi rîd şi plîng ca un nerod.

STAPÎNUL : Oare căpitanul ăsta al .tău nu se văieta şi nu rîdea niciodată ?

JACQUES : Rar de tot... într-o dimineaţă, Jeanne mi-o aduce pe fiică-sa ; şi vorbindu-mi mai întîi mie, îmi spuse : „Domnule, iată-te într-un castel frumos, unde o să te simţi ceva mai bine decît, la felcerul dumitale. La început mai ales, nici vorbă că vei fi îngrijit dumnezeieşte ; dar eu ştiu cum sînt argaţii, că doar nu degeaba slujesc de cîţiva anişori; încetul cu încetul o să le scadă n'vna. Stăpînii n-au să se mai gîndească la dumneata ; şi dacâ boala o să ţină mult, ai să fii dat uitării, şi încă înlr-atîta, încît, dacă o să-ţi vină chef să crăpi de foame, ai să izbuteşti s-o faci..." Apoi, întorcîndu-se spre fiică-sa : „Ascultă, Denise, îi spuse ea, vreau să vii să-l vizitezi pe domnul acesta.de patru ori pe zi : dimineaţa, la prînz, pe la cinci şi pe la ora cînd se dă masa de seară. Să nu zici că nu ţi-am spus şi să nu-mi ieşi din vorbă." STĂPÎNUL : Ştii ce-a păţit bietul Desglands ! JACQU.ES : Nu, domnule ; dar dacă urările de fericire pe care i le-am făcut eu nu s-au îndeplinit, nu înseamnă că n-au fost făcute din toată inima. El m-a dat comandorului de La Boulaye, care a pierit trecînd la Malta ; iar comandorul de La Boulaye m-a dat fratelui său mai mare, căpitanul, care s-ar putea să fi murit de mult,

. din pricina fistulei pe care o avea ; iar căpitanul

m-a dat fratelui său mai mic. procurorul genera) din Toulouse, care a înnebunit şi pe care l-a închis familia ; iar domnul Pascal, procurorul general din Toulouse, m-a dat contelui de Tourville, care s-a hotărît să-şi lase barbă şi să îmbrace veşmînt călugăresc ; numai ca să ny fie nevoit să-şi primejduiască viata ; contele de Tourville m-a dat marchi7ei du Bclloy. care a fugit la Londra cu un venetic ; iar marchiza de Bellop m-a dat unuia dintre verii, ei, care şi-a prăpădit averea cu muierile şi-a plecat în insule ; vărul accla m-a recomandat unui oarecare domn Heris- sant, de meserie cămătar, care-i mînuia banii domnului de R.usai, doctor de la Sorbona, care mi-a găsit loc la domnişoara Isselin, pe care dumneata o întreţineai, şi care m-a trecut dumitale, căruia îi voi datora o bucăţică de; pîine la bătrîneţe, căci aşa mi-ai făgăduit dacă voi rămîne la dumneata ; şi mi se pare. cu neputinţă ca noi doi să ne despărţim. Jacques a fost făcut pentru dumneata, iar" dumneata ai fost făcut pentru Jacques.

STĂPÎNUL : Măi. Jacques, dar prin multe case ai mai trecut, şi într-un răstimp destul de scurt.

JACQUES : E-adevărat ; cîteodată m-au dat afară.

STĂPÎNUL : De ce ?

JACQUES : Fiindcă sînt flecar din născare şi toţi oamenii ăştia voiau să tac. Nu erşu ca dumneata, care m-ai da chiar miine afară; dacă aş tăcea. Aveam tocmai cusurul care îţi place dumitale. Dar ce i s-a întîmplat domnului Desglands ? Spune-mi şi mie, pînă ce-mi pregătesc o ceaşcă de muşeţel.

STÂPÎNUL : Ai stat la castel şi n-ai auzit vorbindu-se despre plasturele lui ?

JACQUES : Nu.

STĂPÎNUL : întîmplarea asta am să ţi-o povestesc pe drum ; cealaltă e scurtă. Cîştigase o avere la joc. S-a îndrăgostit de o femeie pe care trebuie s-o fi văzut prin castel : deşteaptă, dar

serioasă, tăcută, originală şi aspră. Femeia asta îi spuse într-o zi. „Sau îţi plac eu mai mult decît jocul de cărţi, şi-atunci dă-mi cuvîntul de o- noare că n-ai să mai joci niciodată, sau îţi place jocul de cărţi mai mult decît îţi plac eu, şi-atunci nu-mi mai vorbi de dragoste şi joacă pînă n-oi mai putea...“ Desglands îşi dădu cuvîntul că n-o să mai joace de loc

JACQUES : Ei zău, de loc, de loc ?

STĂPÎNUL : De loc, de loc. Trăiau de vreo 'zece ani împreună în castelul pe care-1 ştii, cînd Desglands, pornit la oraş după treburi, avu ghinionul să se întîlnească la notar cu unul dintre vechii lui prieteni de foiţe, care-1

pofti să ia masa într-un tripou, unde îşi pierdu dinţr-o dată tot ce avea. Amanta lui rămase neînduplecată; era' bogată ; îi făcu lui Desglands o pensioară şi se despărţi pentru totdeauna de el !

JACQUES : îmi pare rău, era un om cu purtări alese.

STĂPÎNUL : Cum merge gîtul ?

JACQUES : Rău.

STĂPÎNUL : Fiindcă vorbeşti prea mult şi nu bei destul.

JACQUES : Fiindcă nu-mi place muşeţelul şi-mi place să vorbesc.

STĂPÎNUL: Aşadar, Jacques, iată-te la Desglands, lîngă Denise, şi iat-o pe Denise avînd încuviinţarea maică-si să vină de cel puţin patru ori pe zi la tine. Ştrengăriţa ! Să-i placă mai mult Jacques decît alţi bărbaţi !

JACQUES : De ce nu ? Jacques, domnule, e şi el un bărbat ca oricare altul.

STĂPÎNUL : Te-nşeli, Jacques. Jacques nu-i un bărbat ca oricare altul;

JACQUES : Ba chiar mai mult, cîteodată.

STĂPÎNUL : Jacques, nu mai ştii ce vorbeşti. Mai bine spune povestea dragostei tale şi nu uita că nu eşti şi că nu vei fi niciodată altceva decît un simplu Jacques.

JACQUES : Dacă în dugheana unde am dat peste pungaşi, Jacques n-ar fi preţuit ceva mai mult decît stă- pînu-său...

STĂPÎNUL : Jacques, eşti un neobrăzat; profiţi de bunătatea mea. Dacă am făcut neghiobia să-ţi dau voie să nu mai fii la locul tău, am să întorc foaia. Jacques,. ia-ii sticla şi ibricul şi dă-te jos.

JACQUES : îţi dă mîna să spui asta, domnule ; dar eu mă simt bine aici şi nici prin gînd nu-mi trece să mă dau

jos.

STÂPÎNUL : îţi spun să te dai jos.

JACQUES : Sînt sigur că glumeşti. Cum, domnule, după ce vreme de zece ani m-ai deprins să trăim ca nişte fîrtaţi...

STĂPÎNUL : Acum nu mai vreau. *

JACQUES : După ce mi-ai îndurat toate obrăzniciile...

STĂPÎNUL : Acum nu mai vreau să le indur.

JACQUES : După ce m-ai aşezat la masă cu dumneata şi m-ai numit prieten...

STĂPÎNUL : Habar n-ai ce înseamnă cuvîntul prieten dat de un mai-mare subalternului său.

JACQUES : Cînd se ştie că toate poruncile dumitale nu fac două parale, dacă n-au primit aprobarea lui Jacques; după ce ţi-ai legat numele atît de strîns de numele meu, încît unul nu merge de loc fără celălalt, şi toată lumea zice Jacques şi stăpînu-său, dintr-o dată ai chef să le desparţi! Nu, domnule, asta n-o să se întîmple. Stă scris în ceruri că atîta timp cît va trăi Jacques, atîta . timp cît va trăi stăpînu-său, ba chiar după ce vor fi răposat amîndoi, se va spune Jacques şi stăpînu-său.

STĂPÎNUL: Iar eu spun. Jacques, că ai să te dai jos, şi încă degrabă, fiindcă aşa îţi poruncesc.

JACQUES: Porunceşte-mi orice altceva, domnule, dacă vrei să te ascult.

La vorbele astea, stăpînul lui Ja.cqueş se ridică, îl a- pucă de guler şi-i spuse grav:

— Dă-te jos.

Jacques îi răspunse cu nepăsare :

— Ba nu mă dau de loc.

Stăpînul, scuturîndu-1 zdravăn, îi spuse :'

— Dă-te jos, marţafoiule ! Ascultă-mi porunca.

Jacques îi răspunse cu şi mai multă nepăsare :

— Zi-mi marţafoi cît pofteşti; dar marţafoiul nu se dă jos. Ştii, domnule, unde nu-i cap vai de picioare, cum se spune, dar vezi că eu am cap. Degeaba te înfurii, Jacques o să rămînă unde e şi n-o să se dea jos de loc.

Apoi Jacques şi stăpînu-său, care pînă atunci se stă- pîniseră, îşi dădură drumul amîndoi

odată şi începură să zbiere cît îi ţinea gura :

— Ai să te dai jos !

— Ba n-am să mă dau !

— Ai să te dai jos !

— Ba n-am să mă dau !

Auzind gălăgie, hangiţa dădu fuga să-i întrebe ce s-a întîmplat; dar trebui să zăbovească puţin pînă i se răspunse, fiindcă ei zbierau de zor : „Ai să te dai jos !“

— „Ba n-am să mă .dau deloc !“ în sfîrşit, stăpînul, grozav de mîhnit, plimbîndu-se de colo-colo prin odaie, mormăi : „Cine a mai pomenit una ca asta ?“ Iar hangiţa, înmărmurită, şi rămasă în picioare : „Ia spune, domnule, despre ce-i vorba ?“

Jacques, ţinîndu-şi firea, către hangiţă: „Nu ştiu ce I-a apucat ps stăpînu-meu ; e nebun !“ .

STĂPÎNUL : Adică năród vrei să zici.

J ACQUES : Cum vrei.

STĂPÎNUL (către hangiţă) : L-ai auzit ?

HANGIŢA: Se înşală ; dar potoliţi-vă, potoliti-vă o- dată ; vorbiţi sau unul sau altul, ca să pot pricepe despre ce-i vorba.

STĂPÎNUL (către Jacques) : Vorbeşte, marţafoiule.

JACQUES (către stăpînu-său) : Ba vorbeşte dumneata.

HANGIŢA (către Jacques) : Hai, domnule Jacques, vorbeşte, îţi porunceşte stăpînul dumitale ; la urma urmei, stăpînul e .stăpîn...

Jacques îi spuse hangiţei cum stăteau lucrurile ; după ce-1 ascultă, hangiţa grăi : „Domnilor, vreţi să mă pri- rriţi ca jude ?“

JACQUES ŞI STĂPÎNU-SĂU (amîndoi odată) : Cu plăcere, cu plăcere, hangiţă dragă.

HANGIŢA: Şi vâ legaţi pe cuvînt de onoare să vă supuneţi hotărîrir mele ?

JACQUES ŞI STĂPÎNU-SĂU : Pe cuvînt de onoare, pe cuvînt de onoare...

Atunci hangiţa, aşezîndu-se ■pe masă şi luînd tonul şi ţinuta unui jude serios, glasui :

— Ascultînd declaraţia domnului .Jacques, şi ţinînd seama^de faptele care stau mărturie că stăpînu-său e un bun, foarte bun, un prea bun stăpîn şi că Jacques nu-i
o slugă rea, deşi e cam înclinat să confunde stăpînirea deplină şi inamovibilă cu unele concesii trecătoare şi fără urmări, anulez pentru o bucată de vreme egalitatea care s-a statornicit între ei şi o înfiinţez iar. pe loc. Jacques se va da jos, iar după ce se va da ios se va urca din nou : el va reintra în toate drepturile de care s-a bucurat pînă astăzi. Stăpînu-său îi va întinde mîn?. şi-i va spune prietenește : „Bună ziua, Jacquss, îmi pare bine că te revăd..." Jacques îi va răspunde : „Iar eu, domnule, sînt
încîntat că te regăsesc...“ Şi le interzic să mai pomenească vreodată despre cele întîmplate, sau să mai işte pe viitor zîzanie cu privire la întîietatea stăpînului sau a dreptului slugii. Dorim ca unul să poruncească şi celălalt să se supună, fiecare cît s-o pricepe mai bine, şi să fie lăsată, între ceea ce unul poate, iar celălalt datorează, aceeaşi nelirnpezime ca şi mai înainte."

Terminînd de rostit ho.tărîrea aceasta, pe care o şterpelise din v.reo lucrare a timpului, publicată cu prilejul vreunei certe asemănătoare şi în care se auzise, de la un capăt la altul al regatului, glasul stăpînului zbierînd către slugă: „Ai să te dai jos !“ şi glasul slugii răcnind la rîndul ei : „Ba n-am să mă dau de loc“, hangiţa îi zise ea lui Jacques : ..Haide, dă-mi braţul şi să nu mai lungim vorba...“

Jacques spuse îndurerat : „Aşadar, stătea scris că mă voi da jos...“

HANGIŢA (către Jacques) : Stătea scris ca în clipa cînd cineva îşi ia stăpîn. să coboare, să urce, să păşească înainte, să dea înapoi, sau să rămînă pe loc, şi asta fără. să îngăduie vreodată picioarelor neascultare faţă de poruncile capului. Să mi se dea braţul şi să mi se îndeplinească porunca...

Jacques îi dădu hangiţei braţul; dar abia păşiră peste pragul odăii, că stăpînul se şi repezi la Jacques şi-l îmbrăţişa ; apoi îl lăsă pe Jacques s-o îmbrăţişeze pe hangiţă, şi tot îmbrăţişîndu-i cînd pe . unul cînd pe altul, zicea : „Stătea scris că nu^nă voi descotorosi de zăpăcitul ăsta şi că toată viaţa el o să-mi fie stăpîn, iar eu slugă..." Hangiţa adăugă : ,,Şi că, de-aţi răscoli toată ţara,' n-aţi nimeri-o mai bine amîndoi...“

După ce potoli cearta, pe care o credea cea dintîi, şi care făcea parte dintre sutele de acelaşi fel, şi după ce-1 ajută pe Jacques să se urce în patul lui, hangiţa plecă la treburile ei. iar stăpînul îi zise lui Jacques : „Acum, cînd ne-am potolit şi cînd putem chibzui cu mintea întreagă, ai să recunoşti ?“

JACQUES : Am sâ recunosc că dacă ţi-ai dat cuvîntul de onoare trebuie să-l ţii ; şi fiindcă am făgăduit judelui nostru, pe cuvînt de onoare, să nu mai pomenim de chestia asta, trebuie să nu mai vorbim despre ea.

STÂPÎNUL : Ai dreptate.

JACQUES : Dar fără să mai pomenim de ea, n-ani putea oare să ne scutim dinainte de altele o sută asemănătoare, cumpănind lucrurile şi căzînd la învoială ?

STÂPÎNUL : N-am nimic împotrivă.

JACQUES : Să aşternem clauzele pe hîrtie : 1. dat fiind că stă scris în ceruri să-ti fiu neapărat trebuincios, şi pentru că simt şi ştiu că nu te poţi lipsi de mine, am să trag din asta cîte foloase voi piitea, de cîte ori şi oricui d mi se va ivi prilejul.

STÂPÎNUL : Ia ascultă, Jacques, asemenea clauze n-au mai fost statornicite niciodată.

JACQUES : Au fost, n-au fost, aşa s-a făcut de cînd lumea, aşa se face astăzi şi aşa se va face pînă în ziua de apoi. Crezi oare că n-au căutat şi ceilalţi, ca şi dumneata, să scape de hotărîrea asta şi că eşti mai şmecher decît ei ? Mută-ti gîndul şi supune-te unei legi de care nu-ţi stă in putere să scapi.

Să aşternem clauzele pe hîrtie : 2. dat fiind că-i e cu neputinţă lui Jacques să nu-şi cunoască autoritatea morală şi puterea pe care o are asupra stăpînului său şi dat fiind că îi este cu neputinţă stăpînului său să nu-şi recunoască slăbiciunea şi să se dezbare de îngăduinţa lui, trebuie ca Jacques să fie neobrăzat; iar ca să domnească pacea, trebuie ca stăpînul să nu-i ia în seamă neobrăzarea. Toate astea au fost rînduite fără ştirea noastră şi-au fost pecetluite în ceruri, din clipa cînd natura i-a zămislit pe Jacques şi pe stăpînul său. A fost hotărît ca dumneata să ai zapisul, iar eu — bunul despre care e vorba în el. Dacă vei voi să te împotriveşti voinţei naturii, n-o să faci nici o scofală. »

STÂPÎNUL : Păi, cu socoteala asta, partea ta ar preţui mai mult decît a mea.

JACQUES : Cine vrea să ţi-o ia ?

STÂPÎNUL : Păi, cu socoteala asta, n-am decît să iau eu locul tău şi să te pun pe tine în locul meu.

JACQUES : Ştii ce s-ar întîmpla atunci ? Dumneata ţi-ai pierde zapisul şi n-ai căpăta nici bunul despre care e scris în el. Să rămînem aşa cum sîntem, fiindcă ne e foarte bine la amîndoi ; iar ce ne-a mai rămas din viaţă să fie folosit pentru întocmirea unui proverb.

STĂPÎNUL : Jacques îşi conduce stăpînul. Noi vom fi primii despre care se va spune aşa ; dar proyerbul va fi repetat în legătură cu alte cîteva mii de oameni care preţuiesc mai mult decît dumneata şi decît mine.

STAPÎNUL : Mi se pare greu, foarte greu.

JACQUES-, Stăpîne, dragă stăpîne, te împotriveşti Unui ghimpe care din pricina asta te va înţepa şi mai tare. Aşadar, ne-am înţeles.

STAPÎNUL : La ce-i bun consimţămîntul nostru faţă de o lege necruţătoare ?

JACQUES : La multe. Crezi oare că-i nimica toată să ştii o dată pentru totdeauna, desluşit, limpede, la ce te poţi aştepta ? Toate certurile noastre de pînă acum nu s-au iscat decît din pricină că nu ne-am spus o dată lămurit, dumneata că te vei numi stăpînul meu, iar eu că voi fi al dumitale. Dar acum ne-am înţeles : şi nu ne ră- mîne decît să ne purtăm aşa cum ne-am învoit.

STĂPÎNUL : De unde dracu le-ai. mai învăţat şi pe astea ?

JACQUES : Din cartea cea mare. Zău. stăpîne, degeaba ai să chibzuieşti, să gîndeşti, să studiezi toate cărţile lumii ; dacă n-ai citit în cartea cea mare, rămîi toată viaţa un biet învăţăcel...

După-amiază vremea se limpezi. Cîţiva drumeţi spuseră că rîul se putea trece prin vad. Jacques coborî; stăpînu-său îi plăti cu dărnicie hangiţei. Şi iată în uşa hanului, pregătindu-se de drum, un număr destul de mare de muşterii, pe care îi ţinuse în loc vremea păcătoasă ; iar printre drumeţii ăştia iată-i pe Jacques şi pe stăpînu- său, pe omul care avusese parte de-o însurătoare neobişnuită şi pe însoţitorul lui. Cei ce călătoreau pe jos şi-au luat toiagele şi desagii ; alţii se rînduiesc în harabalele sau în trăsurile lor ; călăreţii încalecă pe cai şi sorb vinul de rămas-bun. Hangiţa, binevoitoare, ţine un clondir în - Tnînă, întinde pahare şi le umple, fără să-l uite pe-al ei ; i se spun vorbe binevoitoare ; ea răspunde cuviincioasă şi veselă. Călăreţii dau

pinteni cailor, salută şi pornesc la drum.'

S-a întîmplat ca Jacques şi stăpînu-său, marchizul des Arcis şi însoţitorul lui să aibă de făcut acelaşi drum.

Dintre toţi patru numai pe cel din urmă nu-1 cunoşti. E] abia dacă împlinea douăzeci şi doi sau douăzeci şi trei de ani. Şi era tare sfios, iar sfiala i se putea citi pe obraz ; îşi ţinea capul niţel aplecat spre umărul sting; era tăcut şi nu ştia mai de loc cum să se poarte în lume,

Dacă făcea o plecăciune, îşi înclina partea de sus a trupu- lui fără să-şi mişte picioarele ; cînd stătea jos, avea obi- ceiul să-şi apuce pulpanele veşmîntului şi să şi le strîngă în jurul şalelor, să-şi vîre mîinile sub haină şi să-i asculte pe cei ce vorbeau, cu ochii aproape închişi. Lui Jacques îi fu de-ajuns să-i vadă felul ciudat de a se purta, ca să-şi dea seama cu cine are de-a face ; şi apro- piindu-se de urechea stăpînului său, îi şopti :

— Pun rămăşag că tînărul ăsta a purtat veşminte călugăreşti.

— De ce crezi asta, Jacques ?

— Ai să vezi îndată.

Cei patru călători păşeau alături, vorbind despre ploaie, despre vreme bună, despre, hangiţă, despre hangiu, despre cearta marchizului des Arcis din pricina lui Nicole Căţeau asta flămîndă şi spurcată venea mereu să se frece de ciorapii marchizului ; după ce o alungase degeaba de mai multe ori cu un ştergar, îşi pierduse răbdarea şi-i arsese un picior destul de zdravăn... Şi iată cum, pe dată, discuţia se întoarse la ciudata dragoste pe cart femeile o poartă animalelor. Fiecare îşi spuse părerea.

Iar stăpînul, adresindu-i-se lui Jacques, îl întrebă: „Tu ce părere ai, Jacques?"

Jacques îşi întrebă stăpînul dacă nu băgase de seamă că, oricît de mare ar fi sărăcia calicilor, chiar dacă n-au pîine nici pentru ei, au

toţi cîini ; dacă nu băgase de seamă că aceşti cîini, fiind învăţaţi să facă giumbuşlucuri, să meargă în două labe, să joace, să aducă înapoi lucrurile zvîrlite, să facă o tumbă pentru rege, pentru regină, să facă pe mortul, ajunseseră, din pricina învăţă- • turii acesteia, cele mai nefericite dobitoace din lume. Şi de aici trase concluzia că orice om vrea să-i poruncească altuia ; şi că dobitocul, găsindu-se în societate imediat sub clasa celor mai de jos cetăţeni, cărora le poruncesc toate celelalte clase, cei mai de jos cetăţeni îşi iau şi ei cîte un dobitoc, ca să aibă cui porunci. „Zău, adăugă Jac.

ques, fiecare îşi are cîinele lui. Ministrul e cîinele regelui, slujbaşul cel mai înalt în grad e cîinele ministrului, levasta e cîinele bărbatului, sau bărbatul e cîinele nevestei ; pe cîinele doamnei de colo îl cheamă Favori, iar Thibaud e cîinele cutăruia de pe stradă. Cînd stăpînu- meu mă face să vorbesc tocmai în clipa în care eu aş vrea să tac ceea ce, vorbind cinstit, mi se întîmplă arareori, dnd mă face să tac tocmai în clipa în care aş vrea să vorbesc, ceea ce nu-i de loc uşor, cînd îmi cere să-i spun povestea dragostei mele tocmai în clipa în care mi-ar Place mai mult să vorbesc despre altceva, cînd mi-am început povestea dragostei şi el mă întrerupe, ce altceva sînt oare atunci decît cîinele lui ? Oamenii slabi sînt cîinii oamenilor dîrzi.“

STÂPÎNUL : Păi să vezi, Jacques, dragostea asta pentru dobitoace n-o găseşti numai la calicime ; cunosc doamne de neam mare înconjurate de haite de cîini, ca să nu mai pun la socoteală mitele, papagalii, păsările.

JACQUES : Asta e spre ocara lor şi a celor ce le înconjoară. Ele nu iubesc pe nimeni ; nimeni nu le iubeşte pe ele ; şi atunci aruncă la cîini un simţămint cu care tiu ştiu ce să facă.

MARCHIZUL DES ARCIS : A iubi animalele e totuna cu a-ţi arunca inima la cîini ? Ciudat fel de- a privi lucrurile.

STĂPÎNUL : Păi ceea ce li se dă animalelor ăstora ar fi de-ajuns pentru hrana a doi-trei nefericiţi-

JACQUES: Acum ţi se mai pare asta un lucru de mirare ?

STĂPÎNUL : Nu.

Marchizul des Arcis îşi întoarse privirile spre Jacques şi zîmbi auzindu-i părerile ; apoi, adresîndu-se stăpînului, îi spuse : Aveţi o slugă cum rar se găseşte.

STÂPÎNUL : Slugă ? Sînteţi prea bun, zău aşa : eu sînt sluga lui; şi puţin a lipsit azi-dimineaţă, nu mai demult, să mi-o dovedească din plin.

Tot tăifăsuind aşa, ajunseră la locul de popas şi luară
o odaie pentru toţi patru. Stăpînul lui Jacques şi marchizul des Arcis cinară împreună. Jacques şi tînărul mîn- cară deoparte. Stăpînul îi schiţă marchizului, în cîteva cuvinte, povestea lui Jacques şi sminteala lui fatalistă. Marchizul vorbi despre tînărul său însoţitor, care fusese călugăr. Ieşise din mănăstire printr-o întîmplare ciudată ; i-1 recomandaseră nişte prieteni; şi-l făcuse, pînă una- alta, secretarul său. Stăpînul lui Jacques zise : „Are haz“.

MARCHIZUL DES ARCIS : Nu înţeleg ce ar putea avea haz.

STAPlNUL : : Vorbesc de Jacques. Abia am intrat în casa pe care am părăsit-o, că Jacques mi-a şoptit : „Domnule, uită-te bine la tînărul ăla ; aş paria c-a fost călugăr".

MARCHIZUL DES ARCIS : Nu ştiu după ce, dar a ghicit bine. Vă culcaţi devreme ?

STĂPÎNUL : De obicei, nu ; iar în seara asta mă grăbesc cu atît mai puţin să mă culc, cu cît n-am călătorit decît o jumătate de zi.

MARCHIZUL DES ARCIS : Dacă n-aveţi nimic mai plăcut sau mai folositor ca să vă petreceţi timpul, v-aş spune povestea secretarului meu ; nu-i-de loc o poveste obişnuită.

STĂPÎNUL: O voi asculta cu plăcere.

. Te aud, cititorule. îmi spui : Şi dragostea lui Jacques ?... Crezi că eu nu sînt la fel de curios ca şi tine ? Ai auitat oare că lui Jacques îi plăcea să vorbească, şi mai cu seamă să vorbească despre el; boală generală a celor de teapa lui ; boală care îi face să-şi uite nimicnicia, îi urcă la tribună şi îi schimbă dintr-o dată în personaje interesante ? Care e, după părerea ta, pricina ce atrage norodul la execuţiile publice ? Neomenia ? Te înşeli ; poporul nu e neomenos ; dacă ar putea, l-ar smulge din mîinile justiţiei pe nefericitul lîngă al cărui eşafod se strînge grămadă. El se duce în Piaţa Greve [1] ca să afle o întîmplare pe care s-o poată povesti la întoarcerea in mahala ; asta sau alta, puţin îi pasă, numai să aibă un rol în ea, să-şi aduqe vecinii şi să se facă ascultat. Dă o serbare frumoasă mulţimii ce forfoteşte pe bulevard şi-ai să vezi că piaţa de execuţie rămîne pustie. Poporul e nesăţios de spectacole şi dă fuga să le vadă, fiindcă îi place să se bucure de ele şi îi mai place încă să şi povestească atunci cînd se întoarce acasă. Poporul e cumplit la mî- nie; dar ea nu ţine mult. Propria lui mizerie l-a făcut milos; el îşi întoarce privirile de la spectacolul groaznic pe care s-a dus să-l caute ; se înduioşează şi vine acasă plîngînd... Tot ce-ţi înşir aici, cititorule, mărturisesc că ştiu de la Jacques, fiindcă nu-mi place să mă laud cu deşteptăciunea altuia. Jacques nu ştia nici ce e năravul râu. nici ce e virtutea ; el o ţinea una şi bună că omul e nenorocit sau fericit" din născare. Cînd auzea rostin- du-se cuvintele răsplată sau osîndă, înălţa din umeri. După el, răsplata era imboldul celor buni ; iar osînda • spaima celor răi. Ce altceva ar putea fi, spunea el, dacă nu există nici pic de libertate şi dacă ursita ne e scrisă in ceruri ? El credea că un om se îndreaptă tot atît de neabătut spre slavă sau spre hulă, pe cît alunecă pe po- vîmişul unui munte un bulgăre care ar avea

1 Piaţă unde se făceau execuţii publice. .

conştiinţa de sine ; şi că, dacă înlănţuirea cauzelor şi a efectelor, care formează viaţa unui om de la prima clipă a naşterii lui şi pînă la ultimul suspin, ne-ar fi cunoscută, am rămîne cu părerea neclintită că el n-a făcut decît ceea ce trebuia neapărat să facă. L-am contrazis eu, de mai multe ori, dar fără nici un folos. Intr-adevăr, ce-i poţi răspunde cuiva care îţi zice : „Oricît de multe ar fi elementele din care sînt zămislit, eu sînt unul ; o cauză nu are decît un efect; iar eu am fost totdeauna o singură cauză ; aşa că n-am putut produce decît un singur efect; durata mea nu e, prin urmare, decît o înşiruire de efecte necesare[11]. Aşa judeca Jacques. după pilda căpitanului său. Deosebirea dintre o lume fizică şi o lume morală i se părea vorbă goală. Căpitanul îi băgase în cap toate ideile astea, scoase de el din Spinoza, pe care-1 ştia pe de rost. Judecind după o asemenea teorie, cineva şi-ar putea închipui că Jacques nici nu se veselea, nici nu se mîhnea de nimic ; şi totuşi nu-i adevărat. Se purta aproape la fel cum mă port eu sau dumne,ata. îi mulţumea binefăcătorului, ca să-i mai facă şi alt bine. Se mînia împotriva omului nedrept ; şi dacă i se spunea atunci că e asemenea ciinelui care muşcă piatra care l-a lovit : „Da* de unde răspundea el, piatra muşcată de cîine nu se îndreaptă ; dar ciomagul îl poate îndrepta pe cel nedrept". Adeseori era nestatornic, ca dumneata şi ca mine, şi înclinat să-şi

uite principiile, în afară de unele împrejurări cînd filozofia lui îl stăpînea vădit; şi atunci zicea : „Aşa a trebuit să fie, fiindcă aşa stă scris în ceruri încerca să ocolească răul; era prevăzător, avînd cel mai mare dispreţ pentru prevedere. Cînd i se întîmpla nenorocirea, se întorcea la refrenul lui ; şi se consola. Altminteri era bun, cu sufletul deschis, cinstit, vrednic, apropiat, credincios, foarte încăpăţînat, dar mai ales flecar, şi mîhnit, ca dumneata şi ca mine$_k$ că îşi începuse povestea dragostei fără nici o nădejde s-o sfîrşeaşcă. De acee te sfătuiesc, cititorule, să

te resemnezi ; şi în lipsa dragostei lui Jacques să te mulţumeşti cu aventurile secretarului marchizului des Arcis. De altfel, îl şi văd pe bietul Jacques, cu gîtul înfăşurat într-o cîtămai basma ; plosca lui pînă acum plină ochi cu vin de soi nu mai are în ea decît ceai de muşeţel ; îl văd tuşind, ocărînd-o pe hangiţa de la care au plecat şi vinul ei de Champagne, ceea ce n-ar face dacă şi-ar aminti că totul, pînă şi guturaiul lui, stătea scris în ceruri.

Şi apoi, cititorule, mereu numai poveşti de dragoste ; ţi-am spus pînă acum una, două, trei, patru poveşti de dragoste ; şi te mai aşteaptă încă vreo trei-patru poveşti de dragoste ; sînt multe poveşti de dragoste. Pe de altă parte e adevărat că. dacă scriu pentru dumneata, trebuie sau să mă lipsesc de laudele dumitale, sau să-ţi îndeplinesc gusturile, iar gusturile dumitale sînt, fără urmă de îndoială, înclinate către povestirile de dragoste. Toate nuvelele voastre, în versuri sau în proză, sînt povestiri de dragoste ; aproape toate poemele, elegiile, eglogele, idilele. cîntecele; epistolele, comediile, tragediile sînt poveşti de' dragoste. Aproape toate picturile şi sculpturile voastre nu sînt altceva decît povestiri de dragoste. Vă hrăniţi numai cu poveşti de dragoste, de cînd aţi venit pe lume, şi nu vă mai săturaţi. Sînteţi ţinuţi la regimul ăsta şi veţi mai fi ţinuţi încă multă vreme, bărbaţi şi femei, mari şi mici. fără să vă săturaţi, şi asta e într-adevăr minunat. Aş dori ca povestea secretarului marchizului des Arcis să fie tot o poveste de dragoste; dar mă tem că nu va fi aşa şi că te va plictisi. Cu atît mai rău pentru marchizul des Arcis, pentru stăpînul lui Jacques, pentru dumneata cititorule şi pentru mine.

„Bate uneori o clipă în care toate fetele tinere si toţi flăcăii cad pradă melancoliei; atunci sînt frămîntaţi de o nelinişte nedesluşită care învăluie totul, dar nu găseşte nimic în stare s-o potolească. Iar ei caută singurătatea; plîng; tăcerea sihăstriilor le mişcă inima ; imaginea păcii care pare că domneşte în mănăstiri îi ademeneşte. Şi ei iau primele manifestări ale unui temperament ce se dezvoltă drept vocea lui Dumnezeu care îi cheamă la el; şi tocmai în clipa cind natura îi cheamă cu stăruinţă, ei îmbrăţişează un soi de viaţă potrivnic dorinţelor naturii. Rătăcirea nu ţine însă mult; cerinţa naturii se face tot mai limpede ; e recunoscută ; iar cel ce trăieşte în sihăstrie cade pradă părerilor de rău, tînjelii, gărgăunilor, nebuniei sau deznădejdii[1].., Astfel îşi începe marchizul des Arcis povestirea. „Dezgustat de lume la numai şaptesprezece ani, Richard (aşa se numeşte secretarul meu) fugi din casa părintească şi îmbrăcă veşmîntul de premontrant [2].“

STÂPÎNUL: De premontrant ? îmi place alegerea lui. Călugării ăştia sînt albi ca lebedele, şi sfîntul Norbert, care le-a întemeiat tagma, n-a uitat decît un lucru în opreliştile lui...

MARCHIZUL DES ARCIS : Să pună cîte o lebădă lîngă fiecare credincios.

STÂPÎNUL: Dacă amoraşii n-ar avea obiceiul să umble despuiaţi, s-ar deghiza cu toţii în premontranţi. “în tagma asta domnesc nişte reguli ciudate. îţi e îngăduit să ai a face cu o ducesă, cu o marchiză, cu o contesă, cu soţia preşedintelui sau a consilierului, ba- chiar şi cu a bancherului, dar nu-ţi e îngăduit să ai legături cu nici o femeie din lumea burgheză ; oricît ar fi de frumuşică ne- gustoreasa, rareori ai să întîlneşti un premontrant într-o Prăvălie.

MARCHIZUL DES ARCIS: La fel mi-a spus şi Richard. El şi-ar fi făcut legămîntul după doi ani de noviciat, dacă părinţii lui nu s-ar fi împotrivit. Tatăl său i-a cerut să se întoarcă acasă, şi acolo să-i fie îngăduit să-şi

---

1de sfîntul Norbert. Premontranţii purtau veşmlnt **de** lină albă, îmbrăcat direct pe piele.

2 Adept al unei tagme de călugări catolici, înfiinţată în 1120

încerce chemarea, ţinînd toate opreliştile vieţii mănăstireşti timp de un an ; şi înţelegerea dintre ei fu îndeplinită întocmai, şi de către unul, şi de către celălalt. După ce.se scurse anul de încercare sub ochii familiei, Richard ceru îngăduinţa de-a se călugări. Tatăl îi răspunse: „Ţi-am dat un an de zile ca să iei o ultimă hotărîre şi nădăjduiesc că şi tu ai să-mi acorzi un an pentru acelaşi lucru; numai că n-am nimic împotrivă ca anul ăsta să te duci şi să ţi-1 petreci unde-ţi va place". Aşteptînd trecerea celui de al doilea răgaz, stareţul, maimarele ordinului, îl luă pe lîngă sine pe Richard. In răstimpul ăsta fu amestecat într-una din acele aventuri care nu se petrec decît în mănăstiri. în fruntea uneia dintre mănăstirile tagmei se afla pe atunci un om cu o fire nemaipomenită, numit părintele Hudson. Părintele Hudson avea un chip deosebit de interesant : o frunte înaltă, o faţă ovală, un nas ca de vultur, ochi mari, albaştri, obrajii rumeni şi largi, o gură frumoasă, dinţi frumoşi, un zîmbet foarte fin, un cap acoperit de-o claie de păr alb, care adăuga demnitate chipului său atrăgător ; era inteligent, cult, vesel, a- vea înfăţişare de om cumsecade şi folosea întotdeauna cuvintele cele mai cuviincioase cu putinţă, avea dragoste de tagmă şi de muncă ; dar totodată şi patimile cele mai aprige, gustul cel mai neînfrînat pentru plăceri şi pentru femei, ca şi geniul intrigii ajuns la culme, purtările cele mai dezmăţate şi tirania cea mai deplină în mănăstirea lui. Cînd i s-a încredinţat conducerea, mănăstirea era infectată de ideile unor jansenişti ignoranţi; se studia prost, treburile lumeşti se aflau în neorînduială, îndatoririle religioase nu mai interesau pe nimeni, slujbele divine se ţineau fără pic de bună-cuviinţă, locuinţele de prisos erau ocupate de către pensionari desfrînaţi. Părintele Hudson converti parte din jansenişti, iar pe ceilalţi îi alungă, conduse el însuşi studiile, puse ordine în treburile lumeşti, făcu să fie respectate rînduielile mănăstirii, izgoni pensionarii din cale-afară de nesăbuiţi, introduse rînduială şi bună-cuviinţă în ţinerea slujbelor şi făcu din lăcaşul său unul dintre cele mai vrednice de pildă. Dar de asprimea

la care îi supunea pe ceilalţi nu ţinea seama şi pen- . tru el; nu era atît de neghiob, încît să-şi pună pe după gît jugul de fier sub care îi ţinea pe cei aflaţi sub ordinele lui ; de aceea, călugării simţeau împotriva părintelui Hudson o furie înăbuşită şi cu atît mai aprigă şi mai primejdioasă. Fiecare dintre ei îi era duşman şi-l spiona ; fiecare se străduia, în taină, să înlăture întunericul care acoperea viaţa stareţului; fiecare ţinea o socoteală aparte a desfrînărilor lui ascunse ; fiecare îi hotărîse pieirea ; stareţul nu făcea un pas măcar fără să fie urmărit; uneltirile lui, de-abia le punea la cale, că erau de îndată cunoscute.

Stareţul avea o casă lîngă mănăstire. Casa aceasta avea două uşi, una dind spre stradă, iar cealaltă în mănăstire : Hudson îi stricase zăvoarele ; stăreţia devenise colţişorul petrecerilor nocturne, iar patul abatelui — patul plăcerilor. Tîrziu, în noapte, prin uşa dinspre stradă, Hudson dădea el însuşi drumul, în apartamentele stareţului, femeilor de toate soiurile : acolo se făceau ospeţe alese. Hudson era duhovnic şi le ticăloşise pe toate femeile atrăgătoare care veneau la spovedanie. Printre a- cestea se afla şi o tînără nevastă a unui cofetar, care făcuse vîlvă în cartier prin cochetăria şi farmecul ei ; Hudson, neputînd să se ducă la ea, şi-o închisese în serai. O astfel de răpire dădu de bănuit părinţilor şi soţului femeii, care veniră să-l vadă. Hudson îi primi părînd Peste măsură de mîhnit. Şi tocmai cînd oamenii aceia de treabă erau gata să-i împărtăşească necazul lor, sună clopotul; erau ceasurile şase seara : Hudson le porunci să tacă, îşi scoase pălăria, se ridică, făcu o cruce cît toate zilele şi spuse cu glas duios şi pătruns : *Angelus Domini fiuntiavit Mariae*[1]... Şi iată-i, pe tatăl cofetăriţei şi pe fraţii ei, ruşinaţi de bănuiala lor, spunîndu-i soţului, pe cînd coborau scara : „Fiule, eşti un neghiob... Frăţioare, nu-ţi crapă obrazul de ruşine ? Un om care spune *Angelus,* un sfînt 1“

într-o seară de iarnă, pe cînd Hudson se. întorcea la mănăstirea lui, fu oprit în drum de una

1 *In limba latină : îngerul Domnului a vestit Măriei.*

dintre fiinţele a- celea care opresc trecătorii; i se păru frumuşică ; o Urmă ; şi abia intrase, cînd pică peste ei straja de noapte. Aventura l-ar fi pierdut pe un altul; dar Hudson era om cu cap, şi întîmplarea asta îl făcu să capete bunăvoinţa şi ocrotirea magistratului poliţienesc. Dus în faţa lui, iată cum îi vorbi : „Mă cheamă Hudson şi sînt stareţul mănăstirii mele. Cînd am intrat în ea, domnea acolo cea mai mare harababură : nu găseai nici ştiinţă, nici rînduială, nici purtări bune ; grija de cele sufleteşti mai că nu exista ; iar în treburile lumeşti se dăduse într-atita iama, încît mănăstirea se ducea de rîpă. Am pus ordine în toate, dar sînt om şi ,eu, şi am crezut că fac mai bine să mă adresez unei femei stricate, decît uneia cinstite. Acum puteţi face cu mine ce vreţi..." Magistratul îl sfătui să fie mai prevăzător de-acum înainte, îi făgădui să păstreze taina asupra celor petrecute şi-i mărturisi dorinţa de-a-1 cunoaşte mai îndeaproape.

în acest timp, însă, duşmanii pe care îi avea în preajmă trimiseră, fiecare în parte, memorii către superiorul ordinului, înfăţişînd în ele cele ştiute despre nevrednica purtare a lui Hudson. Confruntarea memoriilor le spori şi mai mult puterea. Superiorul era jansenist şi, prin urmare, s-ar fi răzbunat cu dragă inimă pe Hudson din pricina prigoanei duse de acesta împotriva părtaşilor părerilor lui. Ar fi fost încîntat să extindă asupra întregii secte învinuirea privind purtările dezmăţate ale

***unui singur apărător al bulei[1]. Prin urmare, dădu memoriile primite despre faptele şi gesturile lui Hudson în mîinile a doi comisari pe care îi trimise în taină, cu porunca de a le verifica şi de a le constata temeinicia din punct de vedere juridic ; şi mai cu seamă;îi pofti cu tot dinadinsul să pună cît mai multă luare-aminte în cercetările lor, acesta fiind singurul mijloc de a-1 prinde fără de veste pe vinovat şi de a-1 scoate de sub ocrotirea curţii şi a lui Mirepoix[2], în ochii căruia jansenismul era cel**

1 E vorba tot de Bula papală numită *Unigenitus.*
2 Boyer, episcop de Mirepoix, fost preceptor al fiului lui

mai mare dintre păcate, iar supunerea faţă de bula Uni- genitus — prima dintre virtuţi. Richard, secretarul meu, fu unul dintre cei doi comisari.

Iată-i pe cei doi oameni ieşiţi din nqviciat, sălăşluind în lăcaşul lui Hudson şi luînd pe ascuns informaţii. AL cătuirâ în scurtă vreme o listă cuprinzînd mai multe, ticăloşii decît ar fi fost nevoie ca să vîre cincizeci de călugări în *in pace.* Deşi poposiră acolo vreme îndelungată, lucrară cu alîta dibăcie, incit nu se află nimic. Hudson, cît era el de iscusit, se apropia de clipa pierzaniei, fără să aibă o cît de mică bănuială. Totuşi, puţina strădanie pe care şi-o dăduseră noii-veniţi ca să se pună bine cu el, taina care învăluia venirea lor acolo, ieşirile lor cînd împreună, cînd despărţiţi, desele lor convorbiri cu ceilalţi călugări, soiul de oameni care veneau pe la ei şi la care se duceau îl neliniştiseră întrucîtva. Hudson îi spionă şi puse să fie spionaţi; în curînd îşi dădu limpede seama ce căutau ei acolo. Dar nu-şi pierdu cumpătul : chibzui adînc asupra mijloacelor nu de a scăpa de furtuna ce-1 ameninţa, ci de-a o abate asupra capetelor celor doi comisari; şi iată hotărîrea nemaipomenită la care se opri.

Ademenise o tinerică' pe care o ţinea ascunsă într-o căsuţă din mahalaua Saint-Medard. Dădu fuga la ea şi-i. vorbi precum urmează : „Copila mea, totul e descoperit, sîntem pierduţi; pînă în opt zile tu vei fi închisă, iar cu mine nu ştiu ce vor face. Nu deznădăjdui şi nu te văita ; revină-ţi în fire. Ascultă-mă, fă ce-ţi voi spune, nu ieşi din cuvîntul meu, şi de rest am eu grijă. Mîine plec la ţară. în lipsa mea, du-te şi caută-i pe cei doi călugări ale căror nume ţi le voi spune acum. (Şi îi spuse numele celor doi comisari.) Cere-le să le vorbeşti în taină. Cînd ai să rămîi singură cu ei, aruncă-te la picioarele lor, cere-le din toată inima ajutorul, cere-le să-ţi facă dreptate, roa- gă-i să-ţi fie mijlocitori pe lîngă superiorul ordinului, a- supra căruia ştii că ei pot multe ; plîngi, suspină, smul- ge-ţi părul : şi plîngînd, suspinînd, smulgîndu-ţi părul din cap,

---

Ludovic al XV-lea şi duşman înverşunat al janseniştilor.

povesteşte-le tot ce s-a petrecut între noi, dar povesteşte în aşa fel, încît să le trezeşti compătimire faţă de tine şi silă groaznică faţă de mine.

— Cum părinte, să le spun...

— Da, să le spui cine eşti, a cui eşti, că te-am ademenit cu prilejul spovedaniei, te-am răpit din braţele părinţilor tăi şi te-am părăsit în casa unde "te afli. Spune că după ce te-am necinstit şi te-am împins la ticăloşie, te-am lăsat în mizerie ; spune că nu ştii ce-ai să ajungi.

— Dar, părinte...

— Sau îndeplineşti întocmai ce ţi-am poruncit şi ce-mi mai rămîne să-ţi poruncesc, sau aduci pieirea ta şi a mea.

Călugării ăştia doi fără îndoială că au să te căineze, au să te asigure de sprijinul lor şi-au să-ţi ceară încă o în.» tîlnire, pe care le-o vei da. Au să se intereseze despre tine şi despre părinţii tăi şi, fiindcă nu le-ai spus nici un neadevăr, nu vor avea de ce să te bănuiască. După cea dintîi şi cea de a doua întîlnire, îţi voi spune ce vei avea de făcut pentru a treia. Gîndeşte-te numai să-ţi joci bine ' rolul."

Totul se petrecu după cum îşi închipuise Hudson. El mai făcu încă o călătorie. Cei doi comisari o vestiră pe tînără fată ; ea reveni în casa lor. Comisarii îi cerură din nou să-şi spună nefericita poveste. Pe cînd ea îi povestea unuia, celălalt lua note în carneţel. Gemură amîndoi de mila soartei ei vitrege, o înştiinţară despre dez-nădejdea părinţilor, care era pe deplin adevărată, şi îi făgăduiră s-o scape şi s-o răzbune curînd împotriva ademenitorului ; însă cu o condiţie : să iscălească o declaraţie. Propunerea aceasta păru mai întîi s-o revolte ; ei stârniră, şi, în cele din urmă, ea consimţi. Nu mai rămînea [1] de stabilit decît ziua, ora şi locul unde avea să fie întocmit actul acela, care cerea răgaz şi tihnă... „Aici unde ne aflăm nu e cu putinţă ; dacă se întoarce stareţul şi da cu ochii de mine ?... La mine acasă, n-aş îndrăzni să v| propun..." Fata şi comisarii se despărţiră, lăsîndu-şi răgazul să chibzuiască la felul cel mai potrivit de a înlătura greutăţile ivite.

Chiar in ziua aceea, Hudson fu informat despre cele petrecute. Iată-1 în culmea bucuriei; izbînda i se apropie ; în curînd o să-i înveţe pe cei doi papă-lapte cu cine au de-a face. „Ia pana, îi spune el fetei, şi dă-le întîlnire unde am să-ţi spun eu. Intîlnirea o să le fie pe plac, sînt sigur. Casa e onorabilă, iar femeia care locuieşte în ea se bucură de cea mai bună faimă printre vecini şi printre ceilalţi locatari."

Femeia aceea era, totuşi, una dintre intrigantele care lucrează în umbră şi care, prefecîndu-se că sînt cucernice, se insinuează în casele celor mai de seamă familii, una dintre cele care vorbesc blînd,

drăgăstos, măgulitor şi înşală încrederea mamelor şi a fiicelor, ca să le tîrască spre desfrînare. Pentru asta o folosea Hudson ; era co- loaşa lui. Nu ştiu, însă, dacă intrigantei i-a mărturisit '■au nu taina.

Şi, într-adevăr, cei doi trimişi ai superiorului ordinu- ui primiră să se întîlnească cu fata. Iată-i împreună cu îa. Intriganta pleacă. Tocmai începuseră să întocmească leclaraţia, cînd se auzi o mare gălăgie în casă.

— Pe cine căutaţi, domnilor ? — O căutăm pe doamna Simion. (Aşa se numea intriganta.) — Vă aflaţi la uşa ei.

Răsunară bătăi puternice în uşă.

— Domnilor, îi întrebă fata 'pe cei doi călugări, să 'âspund ?

— Răspunde.

— Să deschid ?

— Deschide...

Cel ce vorbea astfel era un comisar, bun prieten de-al lui Hudson, căci pe cine nu cunoştea el ! Ii arătase pericolul care îl pîndea şi-i dictase rolul. „Ia te uită ! spuse comisarul intrînd ; doi călugări, singuri-singurei cu o fată ! Da' ştii că-i drăguţă !“ Făta se îmbrăcase atît de necuviincios, încît era cu neputinţă să te înşeli în privinţa ei şi a ceea ce ar fi putut avea de lămurit cu doi călugări dintre care cel mai vîrstnic n-avea încă treizeci de ani. Aceştia îşi susţinură nevinovăţia. Comisarul rînjea mîngîind pe sub bărbie fata, care i se aruncase la picioare şi-i cerea iertare :

— Ne aflăm într-o casă cinstită, spuneau călugării.

— Da, da, într-o casă cinstită, spunea şi comisarul. Veniseră pentru o afacere importantă, susţineau.

— Afacerea importantă care vă aduce aici o cunoaştem noi. Vorbeşte, domnişoară.

— Domnule comisar, dumnealor spun adevărul curat. Intre timp, comisarul începuse şi el să întocmească

procesul-verbal, şi fiindcă nu scrisese decît faptele, aşa cum se petrecuseră, cei doi călugări fură nevoiţi să semneze. Cînd coborîră dădură peste toţi

locatarii strînşi dinaintea uşilor apartamentelor; la poarta casei se afla
o mulţime de lume, o trăsură şi doi arcaşi, care ii urcară în trăsura aceea, în zarva nedesluşită a ocărilor şi a huiduielilor. Amîndoi călugării îşi acoperiseră faţa cu poalele sutanelor şi erau în culmea deznădejdii. Făţarnicul comisar strigă : „Ce caută sfinţiile-voastre prin case de-astea şi cu fete de soiul ăsteia? Şi totuşi n-o să păţiţi nimic ; am crdin de la poliţie să vă depun in mîinile stareţului vostru, care e un om de treabă. îngăduitor şi n-o să dea faptului mai multă însemnătate decît merită. In lăcaşurile voastre cred că nu sînt obiceiuri ca la capucini[1]. Dacă. aţi avea de-a face cu capucinii, pe cinstea mea că v-aş plînge de milă.“

Pe cînd comisarul le vorbea, birja pornise spre mănăstire ; mulţimea privitorilor se îngroşa mereu, înconjura birja, i-o lua înainte şi o urma în goană. Ici se auzea : „Ce' s-a întîmplat ?...“ Dincolo : „Ia, nişte călugări..." „Ce-au făcut ?“ „Au fost prinşi cu fete...“ „Premontranţi la fete ? !“ „Ei da : calcă şi ei. pe urmele carmeliţilor şi ale cordilierilor...“ Iată-i ajunşi. Comisarul coboară, bate la poartă, mai bate o dată, bate pentru a treia oară ; în sfîrşit, poarta se deschide. E anunţat stareţul Hudson, care se lasă aşteptat cel puţin o jumătate de ceas, ca să dea timp scandalului să se desfăşoare în voie. In sfîrşit, iată-1 că se iveşte. Comisarul îi şopteşte ceva la ureche : pare că mijloceşte ceva ; Hudson îi respinge cu asprime rugămintea ; în sfîrşit ia o înfăţişare severă şi cu un glas hotărît îi spune : „Eu n-am călugări desfrînaţi în lăcaşul meu ; oamenii aceştia sînt doi străini pe care nu-i cunosc, poate doi pungaşi deghizaţi, şi n-aveţi decît să faceţi ce poftiţi cu ei“.

După ce Hudson vorbeşte astfel, poarta se închide ; comisarul se urcă iar în birjă şi le spune celor doi, care erau mai mult morţi decît vii, bieţii de ei : „Am făcut ce-am putut ; nu l-aş fi crezut însă atît de aspru pe părintele Hudson, zău aşa. Dar şi

1 Călugflri catolici aparţinlnd- ordinului capucinilor, cunoscut prin asprimea sa.

voi n-aveţi altă treabă decît să vă duceţi la fete ?

— Chiar dacă fata cu care ne-ai .găsit nu e o fată cinstită, să ştii că nu desfrînarea ne-a mînat la ea.

— Zău, cinstite feţe ; şi-i spuneţi asta unui comisar bătrîn ca mine ? ! Cine sînteţi ?

— Sîntein călugări; şi veşmîntul pe care îl purtăm e al nostru.

Gîndiţi-vă că mîine va trebui să limpezim afacerea voastră ; spuneţi adevărul; poate că vă pot ajuta cu ceva.

— Am spus adevărul... Dar încotro mergem ?

— La Petit Châtelet.

— La Petit Châtelet ? ! La închisoare !

Intr-adevăr, acolo fură cfuşi Richard şi celălalt ; dar
Hudson n-avea de gînd să-i lase aşa. Se urcă într-o diligentă şi sosi la Versailles ; prezentîndu-se ministrului, stareţul îi vorbi şi îi înfăţişă întîmplarea cum îi venea lui mai bine la socoteală. „Iată, monseniore, ce te aşteaptă cînd introduci buna rînduială într-un lăcaş desfrî- nat şi cînd îi alungi pe eretici. O clipă dacă mai întîrziam, aş fi fost pierdut, aş fi fost dezonorat. Prigoana n-o să se oprească aici ; veţi auzi toate mîrşăviile cu care sînt in stare să ponegrească un om de treabă; dar după cîte nădăjduiesc, monseniore, vă veti aminti că superiorul ordinului nostru...

— Ştiu, ştiu, şi te plîng. Serviciile pe care le-ai adus bisericii şi tagmei dumitale nu vor fi uitate. Aleşii Domnului au fost în toate timpurile expuşi urgiei; dar au ştiut să o îndure ; trebuie să ştii să le imiţi curajul. Bizuieşte-te pe binefacerile şi pe ocrotirea regelui. Călugării! Călugării ! Am fost şi eu călugăr şi ştiu din experienţă de ce sînt în stare !

— Dacă aş şti că, spre binele Bisericii şi al Statului, Eminenţa Voastră îmi va supravieţui, aş merge înainte fără să şovăi.

— Am să te scot eu curînd de-acolo. Acum du-te !

— Nu, monseniore, nu, n-am să plec de-aici fără un ordin special ca să-i eliberez pe cei doi călugări păcătoşi...

— Văd că ţii atîta la onoarea religiei şi a

veşmîntului dumitale. încît uiţi ocările ce ţi s-au adus ; e o faptă pe deplin creştinească şi sînt pătruns de ea. Nu mă mir că vine din partea unui om ca dumneata. Mă voi îngriji ca întîmplarea cu cei doi călugări să nu facă vîlvă.

— Ah ! monseniore, îmi umpleţi inima de bucurie ! In clipa de faţă, ăsta era singurul lucru de care mă temeam.

— Voi avea eu grijă.

în aceeaşi seară, Hudson căpătă ordinul de punere în libertate, iar a doua zi, în zori, Richard şi însoţitorul său se găseau la douăzeci de leghe de Paris, călăuziţi de un ofiţer de poliţie care îi lăsă la mănăstire. Şi ducea cu el o scrisoare prin care i se cerea superiorului ordinului să înceteze asemenea uneltiri şi să dea o pedeapsă canonică celor doi călugări.

întîmplarea asta semănă deznădejdea printre duşmanii lui Hudson : nu mai exista călugăr în comunitatea lui care să nu tremure cînd îi întîlnea privirea. Peste cîteva luni, Hudson fu înzestrat cu o stăreţie bogată. Superiorul ordinului prinse o ciudă de moarte din pricina asta. Era bătrîn şî avea de ce să se teamă ca Hudson să nu-i ia locul. Şi cum îl iubea cu duioşie pe •Richard, îi spuse într-o bună zi : „Bietul meu prieten, ce-ai să te faci dacă ai să ajungi sub porunca lui Hudson ? Gîndul acesta mă îngrozeşte. Tu nu ţi-ai depus încă jurămîntul ; dacă ai crede ce-ti spun, ai lăsa călugăria..." Richard îi urmă sfatul şi se întoarse în casa părinţilor săi, care nu era departe de stăreţia lui Hudson.

Hudson şi Richard vizitau aceleaşi familii ; ar fi fost cu neputinţă să nu se întîlnească ; şi într-adevâr se în- tîlniră. Intr-o zi, Richard se afla la stăpîna unui castel situat intre Châlons şi Saint-Dizier, dar mai aproape de Saint-Dizier decît de Châlons, la o bătaie de puşcă de stăreţia lui "Hudson. Gazda îi spuse :

— Se află printre noi şi fostul dumitale stareţ : face impresie bună. dar, de fapt, ce fel de om e ?

— E cel mai bun dintre prieteni şi cel mai primejdios dintre duşmani.

— Nu te-ai simţi ispitit să-l vezi ?

— De loc...

Abia dăduse răspunsul acesta, cînd se auzi huruitul unei trăsurici care pătrundea pe alei şi-l văzu pe Hudson coborîndu-se împreună cu una din ceie mai frumoase femei din împrejurimi. „îl vei vedea chiar dacă nu vrei, îi spuse lui Richard stăpîna castelului, căci iată-1. “

Şi dădu fuga în întîmpinarea doamnei din trăsurică şi a abatelui Hudson. Doamnele se îmbrăţişară ; Hudson, apropiindu-se de Richard şi recunoscîndu-1, îi spuse : .

— Ia te uită ! Dumneata erai, dragă Richard ? Mi-ai voit pieirea, dar te iertiartă-mi şi dumneata plimbarea făcută la Petit Châtelet şi să uităm toate.

— Recunoaşte, părinte, că ai fost o mare secătură.

— Se poate.

— Recunoaşte că, dacă s-ar fi făcut dreptate, plimbarea la Châtelet n-aş fi făcut-o eu, ci dumneata.

— Se poate... Cred că de la primejdia prin care am trecut atunci mi se trag noile mele purtări. Nici nu-ţi închipui, dragă Richard, cît mi-a dat de gîndit şi cît m-am schimbat !

— Femeia cu care ai venit împreună e încîntătoare.

— Nu mai am ochi pentru asemenea ispite.

— Ce talie are !

— Mă lasă rece.

— Cit e de nurlie !

— Mai curînd sau mai tîrziu nu te mai atrage o plăcere pe care n-o poţi lua decît pe muchia unui acoperiş, cu riscul de-aţi frînge gîtul la fiece mişcare.

— N-am văzut mîini mai frumoase ca ale ei 1

— Mi-am luat gîndul de la asemenea lucruri. Un «m Înţelept se reîntoarce la traiul potrivit stării lui, la singura fericire adevărată.

— Şi ochii ăştia care te privesc într-una pe furiş ; recunoaşte şi dumneata, ca un adevărat cunoscător ce eşti, că n-ai avut niciodată alături nişte ochi mai strălucitori şi mai duioşi. Ce graţie, ce uşurinţă şi ce nobleţe în mers, în ţinută !

— Nu-mi mai stă gîndul la deşertăciunile astea ; citesc Scriptura, cuget la sfinţii părinţi...

— Şi din cînd în cînd' la frumuseţile femeii

acesteia. Locuieşte oare departe de Moncetz ? Bărbatu-său e tînăr ?

Hudson, scos din sărite de întrebările lui şi încredinţat că Richard nu-1 lua drept un sfînt, îi spuse pe neaşteptate : ,.Dragă Richard, mă f... al naibii, şi ai dreptate s-o faci''.

Iubite cititorule, iartă-mi înţelesul firesc al acestei expresii ; şi recunoaşte că aici ca şi în nenumărate alte povestiri bune, ca de pildă aceea a convorbirii dintre Piron [1] şi răposatul abate- Vatri, cuvîntul cuviincios ar fi stricat totul. — Ce convorbire e asta dintre Piron şi abatele Vatri ? — Du-te de-1 întreabă pe editorul operelor

lui, care n-a cutezat s-o publice, dar n-o să se lase prea mult rugat să ti-o spună.

Cele patru personaje ale noastre se adunară la castel; se ospătară birie, se ospătară voioşi, iar spre seară se despărţiră, făgăduindu-şi că se vor mai revedea... Dar pe cînd marchizul des Arcis tăifăsuia cu stăpînul lui Jacques, nici Jacques, la rîndul lui nu stătea mut lîngă domnul secretar Richard, iar acesta îl găsea cu adevărat original, ceea ce s-ar întîmpla mult mai des printre oameni, dacă mai întîi educaţia şi apoi marea şcoală a lumii nu i-ar toci ca pe monezile de argint care, tot cir- culînd mereu, îşi pierd pecetea. Se făcuse tîrziu ; pendula le arătă stăpînilor şi slugilor că e ora de odihnă, şi ei ii urmară sfatul.

Dezbrăcîndu-şi stăpînul, Jacques îi zise : „Domnule, îli plac tablourile ?"

STĂPÎNUL : Da, dar în povestiri; căci la. cele în culori şi pe pînz'ă, deşi le judec la fel de convins ca orics amator, îţi mărturisesc că nu mă pricep de loc ; că mi-ar fi tare anevoie să deosebesc o şcoală de alta ; că mi s-ar putea da un Boucher drept un Rubens sau drept;un Re» fael ; că aş lua o copie proastă drept un original neîntre- cut ; că aş preţui la o mie de taleri o mîzgălitură de şas» franci ; şi la şase franci o bucată de o mie de taleri : şi că nu m-am îngrijit să le iau decît de pe podul Notre-Dam?, de la un oarecare Tremblin care. pe vremea mea, pricinuia mizeria sau desfrînarea, şi ruina talentul

1 Poet francez (1689—1733).

tinerilor elevi ai lui Van Loo.

JACQUES : Cum asta ?

STÂPÎNUL : Ce-ţi pasă ? Descrie-mi tabloul tău şi vorbeşte mai pe scurt, căci pic de somn.

JACQUES : Aşază-te în faţa fîntînei Inocenţilor saj lîngă poarta Saint-Denis ; sînt.două motive care vor îmbogăţi compoziţia.

STÂPÎNUL : Iată-mă acolo.

JACQUES : Vezi în mijlocul străzii o birjă, cu arcurile rupte şi prăvălită pe-o parte.

STÂPÎNUL : O văd.

JACQUES : Un călugăr şi două fete au coborît din ea,

• Călugărul fuge cît îl ţin picioarele. Birjarul se grăbeş* să coboare de pe capră. O javră cu părul creţ a sărit jos

din birjă, aleargă în urmărirea călugărului şi îl apucă de pulpană ; călugărul face toate sforţările ca să scape de cîine. Una dintre fete, o dezmăţată cu sinii goi, se ţirie de coaste de-atîta rîs. Cealaltă, care şi-a făcut un cucui în frunte, stă sprijinită de uşiţa birjei şi îşi apasă capul cu amîndouă mîinile. între timp s-a strîns lumea, haimanalele vin fuga şi strigă, negustorii şi negustoresele s-au înşirat pe pragurile dughenelor, iar alţi privitori s-au ivit pe la geamuri.

STAPÎNUL: Pe cinstea mea, Jacques, compoziţia ta e bine întocmită, bogată, hazlie, variată şi plină de mişcare. Cînd vom ajunge la Paris, să-i duci subiectul ăsta lui Fragonard; şi-ai să vezi ce-o să scoată din el!

JACQUES : După cele ce mi-ai destăinuit cu privire la priceperea dumitale în ale picturii; pot să-ţi primesc lauda fără să-mi plec ochii.

STĂPÎNUL : Pun rămăşag că mi-ai înfăţişat una din aventurile abatelui Hudson !

JACQUES : Aşa e.

Pe cînd oamenii ăştia cumsecade dorm, aş avea, cititorule. să-ţi pun o mică întrebare, ca să te gîndeşti la ea cît stai cu capul pe pernă ; ce ar fi ajuns copilul născut din abatele Hudson ţi din doamna de La Pommeraye ? „Poate că ar fi ajuns un om* de treabă." „Poate un pungaş

nemaipomenit.“ O să-mi spui mîine dimineaţă.

Uite că a venit şi dimineaţa, iar călătorii noştri.s-au despărţit ; căci marchizul des Arcis nu avea acelaşi drum cu Jacques şi cu stăpînu-său. „Va să zică, o să reluăm povestea dragostei lui Jacques ?“ Aşa nădăjduiesc şi eu ; dar sigur e că stăpînul ştie cît e ceasul, că şi-a luat priza de tabac şi i-a spus'lui Jacques :

— Ce se mai aude cu dragostea ta, Jacques ?

în loc să răspundă la întrebare, Jacques zice :

— A dracului treabă ! îi auzi din zori şi pînă-n noapte, ocărind viaţa, dar de îndurat nu se îndură s-o părăsească ! Oare din pricină ca viaţa de-acum nu este. la urma urmei, chiar atit de rea, sau fiindcă se tem de una şi mai afurisită, care va să vină ?

STAPÎNUL : Şi dintr-o pricină şi dintr-alta. Ia ascultă, Jacques, tu crezi în viaţa de apoi ?

JACQUES Nici nu cred, nici n-o tăgăduiesc ; nu mă gîndesc de loc la ea. Mă bucur pe cît pot de cea care ne-a fost dăruită dinainte, ca parte din moştenire.

STĂPÎNUL Eu, unul, mă socotesc ca şi cum aş fi într-o crisalidă ; şi-mi place să cred că fluturele, sau sufletul meu, spărgîndu-şi găoacea, îşi va lua zborul spre judecata divină.

JACQUES : Imaginea dumitale e tare frumoasă.

STĂPÎNUL : Nu e de mine : mi se pare că am citit-o într-un poet italian numit Dante, care a făcut o lucrare cu titlul : *Comedia Infernului, a Purgatoriului şi a Paradisului*

JACQUES : Ciudat subiect de comedie !

STĂPÎNUL Are lucruri frumoase în ea, pe cinstea mea, mai ales acolo unde e vorba de iad. Pe căpeteniile ereticilor le închide într-un mormînt de foc, a cărui vîl- vătaie se întinde pînă hăt departe şi pustieşte totul; pe nerecunoscători îi închide în firide, unde varsă lacrimi care le îngheaţă pe obraji; iar pe leneşi îi închide în alte firide ; şi despre aceştia din urmă zice că sîngele li se varsă din vine şi că îl culeg viermii dispreţuitori... Dar de unde pînă unde ai ajuns la izbucnirea asta împotriva dispreţului nostru faţă de-o viaţă pe care ne temem să n-o pierdem ?

JACQUES : Pornind de la ce mi-a povestit secretarul marchizului des Arcis despre soţul frumoasei doamne din trăsurică.

STĂPÎNUL : E văduvă !

JACQUES : Şi-a pierdut soţul într-o călătorie pe care a făcut-o la Paris ; şi afurisitul de bărbat nici nu voia să audă vorbindu-se despre Sfintele Taine. De împăcarea lui cu scufa s-a ocupat stăpîna castelului în care Richard l-a întîlnit pe abatele Hudson.

STĂPÎNUL : Ce înţelegi prin scufă ?

JACQUES : Scufa este găteala care se pune pe capul pruncilor nou-născuţi !

STAPlNUL : Te înţeleg. Şi cum a făcut ea ca să-l îmbrobodească ? ■

JACQUES : S-au strîns roată în jurul focului. Doctorul, după ce a pipăit pulsul bolnavului, pe care l-a găsit încetinit de tot, s-a aşezat lîngă ceilalţi. Doamna despre care e vorba s-a apropiat de pat şi i-a pus doctorului mai multe întrebări ; însă fără să

ridice glasul mai mult de- . cit era nevoie pentru ca omul să nu scape nici o vorbă din ce i se spunea ; apoi s-a încins o discuţie între doamnă, doctor şi cîţiva dintre cei de faţă, după cum am să-ţi arăt.

DOAMNA: Ia zi, doctore, ce mai e nou cu doamna de Parme ?

DOCTORUL : Vin dintr-o casă unde mi s-a spus că îi e atît de rău, încît toţi o cred pe ducă.

DOAMNA : Prinţesa asta a dat mereu dovezi de cucernicie. De cum s-a simţit în primejdie, a cerut să fie spovedită şi să i se dea împărtăşania.

DOCTORUL : Preotul din Saint-Roche îi duce astăzi nişte moaşte, la Versailles ; dar o să ajungă prea tîrziu.

DOAMNA : Doamna Infantă nu e singura care dă a- semenea pilde. Domnul duce de Chevreuse a fost bolnav rău şi n-a aşteptat să i se propună împărtăşania, ci a cerut-o singur ; şi asta a făcut mare plăcere familiei.

DOCTORUL : Acum se simte mult mai bine.

UNUL DINTRE CEI DE FAŢĂ : E sigur că Sfintele Taine nu aduc moartea ; dimpotrivă.

DOAMNA : Zău, îndatoririle astea ar trebui îndeplinite de cum se iveşte primejdia. Bolnavii, după cîte se pare, nu pricep cît de greu le vine celor din preajmă şi cît e de necesar, totuşi, să le facă propunerea asta !

DOCTORUL : Tocmai vin de la un bolnav care acum două zile mi-a spus :

— Doctore, cum mă mai găseşti ? .

— Domnule, febra e mare şi frigurile se înteţesc.

— Crezi c-o să mă apuce din nou curînd ?

— Nu ; mă tem însă c-au să te scuture diseară.

— Dacă-i aşa, am să dau de veste unui anumit om cu care am o mică treabă, ca - s-o ducem la capăt cît mi-e mintea încă limpede... Şi s-a spovedit, şi-a primit împărtăşania. Seara, cînd mă întorc, jiici urmă de friguri.

Ieri s-a simţit mai bine ; astăzi a scăpat de orice primejdie. De cînd îmi fac meseria, am putut vedea o mulţime de asemenea urmări ale împrătăşaniei.

BOLNAVUL (către servitorul său) : Adu-mi mîncarea de pui.'

JACQUES : I 6e aduce puiul, şi el vrea să-l taie,

dar n-are putere; i se taie bucăţele o aripă, el cere pîine, se înfige la ea, se căzneşte să mestece un dumicat pe care nu-l poate înghiţi şi-l scuipă în şervet; apoi cere vin curat; îşi moaie vîrful buzelor în el şi zice : „Mă simt bine..." Da, dar peste o jumătate de ceas dădu ortul popii.

STÂPÎNUL : Doamna se purtase, totuşi, cu cap... Dar dragostea ta ?

JACQUES : Păi cum rămîne cu învoiala noastră ?

. STÂPÎNUL : Pricep... Eşti instalat la castelul lui Desglands. iar bătrîna slujnică Jeanne i-a poruncit fiică-si, Denise, să te viziteze de patru ori pe zi şi să te îngrijească. Zău, spune-mi, pînă nu mergem mai departe, De- nise îşi păstrase fecioria ?

JACQUES (tuşind) : Aşa cred.

STÂPÎNUL : : Dar tu ?

JACQUES : A mea îşi luase de mult valea.

STÂPÎNUL : Va să zică, tu nu erai la prima dragoste ?

JACQUES : De ce, adică ?

STÂPÎNUL : Păi fiindcă o iubeşti pe aceea căreia i-o dai, după cum eşti iubit de aceea căreia i-o răpeşti.

JACQUES : Cîteodată da, cîteodată nu.

STÂPÎNUL : Dar tu cum ţi-ai pierdut-o ?

JACQUES : Eu n-am pierdut-o de loc ; am schimbat-o, pur şi simplu.

STÂPÎNUL : Ia spune-mi şi mie o vorbuliţă despre schimbul ăsta.

JACQUES : Ar fi ca primul capitol din evanghelistul Luca, un pomelnic nesfirşit de *genuit*[1] de la cea dintîi şi pînă la Denise, cea de pe urmă.

STÂPÎNUL : Care a crezut că o are şi n-a avut-c.

JACQUES : Iar înaintea Denisei, cele două vecine care locuiau lîngă cocioaba noastră.

1 în limba latină : *a* născut.

STAPÎNUL : Care au crezut că o au şi n-au avut-o.

JACQUES : Nu.

STĂPÎNUL : Să lipseşti două de-o feciorie, nu-i prea frumos.

JACQUES : Zău, stăpîne, ghicesc după cum ti se ridică colţul buzei drepte şi după cum ti se stîrceşte nara stingă, că-i mai bine s-o fac de bunăvoie decît să mă las rugat ; mai cu seamă fiindcă simt că mă apucă iar durerea de gît, că urmarea dragostei mele va fi lungă şi că n-am curai decît pentru o povestioară sau două.

STĂPÎNUL : Dacă Jacques ar vrea să-mi facă o mare plăcere...

JACQUES : Cum ar începe ?

STĂPÎNUL: Ar începe cu pierderea fecioriei lui. Vrei să-ţi spun adevărul ? Mi-a plăcut totdeauna la nebunie să ascult pQvestindu-se acest mare eveniment.

JACQUES : Şi de ce, mă rog ?

STĂPÎNUL : Fiindcă, dintre toate de acelaşi soi, ea e singura pipărată ; celelalte nu sînt decît nişte repetări serbede şi obişnuite. Sînt sigur că, din toate păcatele unei femei frumoase care se spovedeşte, duhovnicul nu ia a- minte decît la ăsta.

JACQUES : Stăpîne, stăpîne, văd că-ţi stă mintea numai la rele şi că, atunci cînd va fi să-ti dai duhul, diavolul va putea să ţi se arate sub aceeaşi formă de paranteză ca şi lui Ferragus *.

STĂPÎNUL : Tot ce se poate. Dar pun rămăşag că tie ti-a rupt aţa vreo babă neruşinată din sat...

JACQUES : Nu pune rămăşag, că pierzi.

STĂPÎNUL : Atunci slujnica popii ?

JACQUES : Nu pune rămăşag, că pierzi şi de data asta.

STĂPÎNUL : Atunci nepoată-sa ?

JACQUEIS : Nepoată-sa plesnea de acreală şi de pioşenie, două însuşiri care merg foarte bine una cu alta, dar mie nu-mi plac.

STĂPÎNUL : De data asta, cred c-am nimerit-o...

JACQUES : Eu nu cred nimic...

STÂPÎNUL : Intr-o zi de bîlci sau de tîrg...

JACQUES : N-a fost nici zi de bîlci, şi nici zi de tîrg. STÂPÎNUL : Te-ai dus la oraş.

JACQUES : Nu m-am dus de loc la oraş.

STĂPÎNUL : Şi stătea scris în ceruri că vei întîlni într-o crîşmă vreuna din fiinţele acelea bune la inimă; că te vei îmbăta...

JACQUES : Ba nu pusesem nici un strop în gură ; iar în ceruri stătea scris că la ora asta ţlumneata o vei lua razna cu presupuneri neadevărate şi că vei căpăta un cusur de care pe mine m-ai lecuit ; patima ghicitului totdeauna anapoda. Aşa cum mă vezi, domnule, am fost şi eu botezat.

STĂPÎNUL : Dacă ai de gînd să-ţi începi pierderea fecioriei de la ieşirea din cristelniţă, n-o să ajungem curînd la capăt.

JACQUES : Am avut, va să zică, un naş şi o naşă. Meşterul Bigre, cel mai vestit rotar din sat, avea un fiu. Bigre-tatăl mi-a fost naş, iar Bigre-fiul, prieten. La vîrsta de optsprezece-nouăsprezece ani ne-am îndrăgostit amîndoi o dată de-o fetişcană, o cusătoreasă, pe nume Jus- tine. Nu trecea ea drept prea crudă la inimă ; dar a crezut nimerit să se laude că există unul care să nu-i placă, şi m-a ales pe mine pentru treaba asta.

STĂPÎNUL : Iată una din ciudăţeniile de neînţeles ale femeilor.

JACQUES : Toată locuinţa meşterului rotar Bigre, naşu-meu, era făcută dintr-o dugheană şi o. chiţimie. Patul lui se afla în fundul dughenei. Bigre-fiul, prietenul meu, se culca în chiţimie, unde trebuia să te caţări pe o scăricică, pusă la depărtare egală de patul tatălui şi de uşa dughenei.

Cînd naşu-meu Bigre adormea buştean, prietenul meu Bigre deschidea binişor uşa, şi Justine se urca în chiţi- mie, pe scăricică. A doua zi, în revărsatul zorilor mai înainte ca Bigre-tatăl să se deştepte, Bigre-fiul se cobora din chiţimie, deschidea uşa, iar Justine o ştergea aşa cum intrase.

STĂPÎNUL : Ca să meargă să mai viziteze vreo chi- ţimie, pe-a ei sau alta.

JACQUES-: De ce nu ? Legătura dintre Bigre şi Jus- tine mergea destul de lin ; dar a trebuit să fie tulburată : aşa stătea scris în ceruri ; şi deci a fost.

STÂPlNUL : De către tată ?

JACQUES : Nu.

STĂPÎNUL : De către mamă ?

JACQUES : Nu, ea murise.

STĂPÎNUL : De către un rival ?

JÂCQUES : Ei ! Nu, nu, pe toţi dracii ! Nu ! Stăpîne, stă in scris în ceruri că ai păţit-o pentru toată viaţa ; cît vei trăi ai să ghiceşti, îţi mai spun o dată, şi-ai să ghiceşti mereu anapoda.

Într-o dimineaţă, pe cînd prietenul meu Bigre, mai ostenit decît de obicei, fie din pricina muncii din ajun, fie din pricina plăcerilor nopţii, se odihnea liniştit în bra- teie Justinei, iată că se auzi o voce grozavă la capătul scării :

— Bigre ! Bigre ! Leneş afurisit ! A bătut toaca la biserică, e aproape cinci jumătate, şi tu tot în pod ! Ai de gînd să rămîi acolo pînă la amiază ? Trebuie să mă urc eu şi să te dau jos mai repede decît ţi-ar plăcea ? Bigre ! Bigre !

— Ce-i, tată ?

— Păi ai uitat de osia pe care o aşteaptă morocănosul de arendaş ? Vrei să vină iar aici şi să înceapă cu gura ?

— I-am terminat osia şi pînă-ntr-un sfert de ceas o s-o aibă...

— Cred că-ţi dai seama ce spaimă au tras Justine şi bietul meu prieten, Bigre-fiul.

STĂPÎNUL : Sînt sigur că Justine s-a legat să nu mai calc? în chiţimie şi că s-a întors acolo .chiar în aceeaşi seară. Dar cum a ieşit atunci, dimineaţa ?

JACQUES : Dacă te apuci iar să ghiceşti, tac... Între timp, Bigre-fiul sare din pat, descuţ, cu nădragii în mînă şi cu vesta pe braţ. Pe cînd el se îmbracă, Bigre-tatăl bombăne printre dinţi: „De cînd l-a zăpăcit - haimanaua aia mică, toate merg pe do's. Trebuie să se sfîrşească odată ; nu mai poate să ţină aşa ; a început să-mi fie lehamite. Măcar dacă ar fi o fată să merite osteneala ;
dar una ca asta ! Dumnezeu ştie cum e ! Ah ! Dacă i-ar fi văzut biata răposata, care era cinstită pînă-n vîrful unghiilor, pe el l-ar fi ciomăgit de mult şi ei i-ar fi scos ochii în tinda bisericii, la ieşirea de la slujbă, în văzul întregii lumi ; că nimic n-o stăvilea : dar dacă eu am fost prea cumsecade pînă acum, iar

ei îşi închipuie că am să fiu tot aşa şi de-acum încolo, se înşală.“

STAPÎNUL : Şi Justine auzea vorbele astea ?

JACQUES : Nici vorbă că le auzea. între timp, Bigre- fiul o pornise la arendaş, cu osia pe umăr, iar Bigre-tatăl îşi începuse munca. După ce trage el de cîteva ori cu oblu,
i se face de-o priză de tabac ; îşi caută tabacherea prin buzunare, la căpătîiul patului ; dar n-o găseşte. „Mi-o fi luat-o pungaşul de băiat, ca de obicei : ia să văd dacă n-o fi lăsat-o sus, la el...“ Şi iată-1 urcîndu-se în chiţi- mie. Mai apoi observă că-i lipseşte pipa şi cuţitul ; şi hai, iarăşi sus...

STAPÎNUL : Dar Justine ?

‘ J ACQUES : îşi strinsese în grabă veşmintele şi se strecurase sub pat, unde stătea întinsă pe burtă, mai mult moartă decît vie.

STAPÎNUL : Şi prietenul tău, Bigre-fiul ?

JACQUES : După ce a dus osia, a pus-o la locul ei şi a luat banii, apoi a dat fuga la mine şi mi-a povestit cumplita încurcătură în care se afla. După ce m-am distrat puţin, i-am spus lui Bigre : „Ia ascultă, tu du-te de te plimbă prin sat, unde vrei, că te scap eu. Nu-ţi cer decît un lucru, şi anume să-mi laşi timp..." Zîmbeşti, domnule ? Ce s-a întîmplat ?

STĂPÎNUL : Nimic.

JACQUES : Prietenul Bigre pleacă. Eu mă îmbrac, fiindcă nu mă sculasem încă din pat. Apoi mă duc la taică-său, care nici n-apucă să dea bine ochii cu mine că-ml şi strigă plin de mirare şi de bucurie :

— Ei, finule, iată-te ! De unde-ai ieşit şi ce învîrteşti pe-aici, cu noaptea-n cap ?...

Naşu-meu Bigre ţinea cu adevărat la mine ; de-asta i-am răspuns cinstit :

— Nu-i vorba să afli de unde-am ieşit, ci cum am să mă întorc acasă.

— Ehei, finule, aL început să te strici ; tare mi-e teamă că te iei de mînă cu Bigre al meu. Zi, ţi-ai petrecut noaptea prin vecini ?

— Şi tata nu ştie de glumă cînd e vorba de asemenea lucruri.

— Titcă-tău are dreptate, finule, să nu ştie de glumă în chestii de-astea. Dar mai întîi să îmbucăm ceva ; clondirul o să ne sfătuiască ce-i de făcut.

STÂPÎNUL : Jacques, omul ăsta judeca sănătos.

JACQUES : I-am răspuns că n-aveam nici nevoie, nici poftă să beau sau să mănînc, şi că picam de osteneală şi de somn. Bătrînul Bigre, care la vremea lui nu fusese nici el mai uşă de biserică, adăugă rînjind :

— Finule, o fi fost fata frumoasă, şi n-ai stat nici tu cu mîinile în sîn. Ascultă : Bigre a plecat; urcă-te în chi- miţie şi lungeşte-te pe patul lui... Dar să-ţi spun o vorbă, pînă nu se întoarce. E prietenul tău ; cînd veţi fi între patru ochi spune-i că sînt nemulţunjit, foarte nemulţumit. E o puştancă, Justine, de bună seamă că o cunoşti, (ce flăcău din sat n-o cunoaşte ?), care mi l-a desfrînat. Mi-ai face un mare bine, dacă l-ai scăpa de fiinţa asta. Mai înainte era, cum s-ar zice, un băiat de treabă ; dar de cînd a făcut, cunoştinţa asta nenorocită... Nu m-asculţi ; văd că ţi se închid ochii ; urcă-te şi te odihneşte.

Mă urc, mă dezbrac, ridic pătura şi cearşafurile, pipăi peste tot ; nici urmă de Justine. In acest timp Bigre, naşu-meu, bodogănea : „Copiii ! Afurisiţii de copii ! N-o fi existînd oare nici unul care să nu-şi mîhnească părintele ?“ Negăsind-o pe Justine în pat, am bănuit că se află dedesubt. în odăiţă era întuneric beznă. Mă aplec, caut cu mîinile, dau de-un braţ, îl apuc. îl trag spre mine ; ea iese, ţremurînd, de sub culcuş. O iau în braţe, o liniştesc, îi fac semn să se culce. îşi împreună mîinile, mi se aruncă la picioare, îmi strînge genunchii. Poate că n-aş fi putut să mă ţin tare în faţa scenei acesteia mute, dacă aş fi văzut-o la lumina zilei; dar cînd întunericul nu te face sfios, atunci te face îndrăzneţ. De altfel, mai aveam la inimă, şi dispreţul ei de pînă atunci. Drept orice răspuns, am împins-o spre scara care ducea în dugheană. Ea ţipă de spaimă. Auzind ţipătul, Bigre zise: „Visează, flăcăul..." Justine leşină ; genunchii i se muiară ; în delirul ei. spunea cu glas înăbuşit : „O să vină... vine... îl aud cum urcă... sînt pierdută !“... „Nu, nu, i-am răspuns eu în şoaptă, linişteşte-te, taci

şi culcă-te...“ Ea se împotriveşte mereu ; dar nici eu nu mă las de loc ; în cele din urmă ea se împacă cu gîndul; *şi iată-ne unul lîngă altul.

STĂPÎNUL : Trădătorule ! Ticălosule ! Ştii ce crimă ai să săvîrşeşti ? Ai să violezi fata, dacă nu cu forţa, măcar prin teroare. Iar cînd te vor urmări legile tribunalului, ai să simţi toată asprimea hărăzită răpitorilor.

JACQUES : Habar n-am dacă am violat-o, dar ştiu bine că nu i-am făcut rău şi că nici ea nu mi-a făcut rău mie. La început, ferindu-şi gura de sărutările mele, mi-a apropiat-o de ureche şi mi^a şoptit încetişor de tot : „Nu, nu, Jacques, nu...“ Cînd am auzit aşa, m-a făcut că mă dau jos din pat şi că pornesc spre scară. Ea m-a reţinut şi mL-a spus, tot la ureche : „Nu te-aş fi crezut niciodată atît de rău ; văd că nu mă pot aştepta la nici o milă din partea ta ; dar, măcar făgăduieşte-mi, jură-mi Ce ?“

„Că Bigre n-o să afle nimic."

STĂPÎNUL: I-ai făgăduit,. i-ai jurat, şi totul a mers de minune.

JACQUES : Şi apoi şi mai bine încă.

STĂPÎNUL : Şi-apoi şi mai bine încă ?

JACQUES : Vorbeşti de parcă ai fi fost de iaţă. Intre timp, prietenul Bigre, nerăbdător, îngrijorat şi sătul să tot dea tîrcoale în preajma casei fără să mă întîlnească, intră la taică-său, care îl şi ia la rost:

— Ai prăpădit atîta vreme pentru nimica toată...

Bigre-fiul îi răspunde şi mai acru :

— Parcă n-ar fi trebuit să subţiez la amîndouă capetele afdrisita aia de osie, care s-a nimerit să fie prea groasă !

— Eu ţi-am spus de la început; dar tu nu vrei să faci niciodată decît după cum te taie capul.

— Păi fiindcă e mai uşor să scoţi decît să bagi la loc.

— Ia obada asta şi du-te de sfîrşeşte-o la poartă.

— De ce la poartă ?

— Fiindcă zgomotul uneltei l-ar trezi pe prietenul tău Jacques.

— Jacques !

— Da. Jacques, e colo sus, în chiţimie, şi se odihneşte. Ah ! Sînt de plîns bieţii părinţi ; cum se termină una, începe alta! Ei, n-ai de gînd să te mişti o dată ? Cît timp ai să rămîi aici ca un neghiob, cu capul plecat, cu gura căscată, cu braţele atîrnate, nu se face treaba...

Bigre, prietenul, se repede furios pe scară ; Bigre, naşu-meu, îl opreşte, zicîndu-i:

— Unde te duci ? Lasă-1 să doarmă pe bietul băiat, că e istovit. Dacă ai fi tu în locul lui, ţi-ar. place să-ţi tulbure cineva odihna ?

STÂPÎNUL : Şi Justine le auzea şi pe astea ?

JACQUES : Cum m-auzi şi dumneata.

STÂPÎNUL : Şi tu ce făceai ?

JACQUES : Rîdeam.

STÂPÎNUL : Şi Justine ?

JACQUES : Ea şi smulsese tulpanul; se trăgea de păr ; îşi ridica ochii la cer, aşa bănuiesc cel puţin ; îşi frîngea mîinile.

STAPÎNUL : Jacques, eşti un sălbatic ; ai o inimă de Piatră.

JACQUES : Nu, domnule, nu : sînt simţitor ; dar îmi păstrez simţirea pentru un prilej mai acătării. Risipitorii bogăţiei acesteia au cheltuit-o într-atîta cînd trebuiau să fie cumpătaţi, încît nu mai au nici pic atunci cînd trebuie s-o dăruiască... între timp mă îmbrac şi cobor. Bigre- tatăl îmi zice :

— Aveai nevoie de asta, ţi-a făcut bine ; cînd ai venit parcă erai scos din groapă, iar acum eşti rumen şi proaspăt ca un prunc abia luat de la sîn. Somnul e lucru bun '.... Bigre, du-te în pivniţă şi adu o sticlă, să îmbucăm ceva. Acum, fiule, ai să mănînci bucuros ?

— Foarte bucuros...

Sticla e adusă şi pusă pe tejgheaua*de lucru; noi stăm în picioare, de jur-împrejur. Bigre-tatăl umple pa-, harul lui şi pe al meu ; Bigre-fiul, dîndu-1 deoparte pe-al lur. zice cu un glas fioros :

— Mie, unul, nu mi-e sete aşa de dimineaţă.

— Nu vrei să bei ?

— Nu.

— Aha ! Ştiu din ce pricină : află, fiule, că aici e amestecată Justine ; o fi trecut pe la ea şi n-o fi găsit-o, sau o fi prins-o cu altul; supărarea asta pe sticlă

nu-i firească, ascultă ce-ţi spun eu.

EU : S-ar putea să fi ghicit.

BIGRE-FIUL : Jacques, lasă gluma, potrivită sau nepotrivită, că nu-mi place.

BIGRE-TATĂL : Dacă nu vrea să bea, asta nu trebuie să ne împiedice pe noi. în sănătatea ta, finule !

EU : în sănătatea dumitale, naşule ! Bigre,' prietene, bea cu noi. *Te necăjeşti degeaba.

BIGRE-FIUL : Ţi-am spus o dată că n-am să beau.

EU : Păi dacă taică-tău a nimerit, ce naiba, ăi s-o revezi, o să vă lămuriţi şi-ai să recunoşti că n-ai dreptate.

BIGRE-TATÂL : Ia|lasă-1 îhcolo ; nu-i drept oare să-l pedepsească matracuca aia pentru grijile pe care mi le face ? Hai, încă o duşcă şi să ne întoarcem la ce te priveşte pe tine. Mă bate gîndul că trebuie să mă duc la taică-tău ; dar ce vrei să-i spun ?

EU : Tot ce pofteşti ; tot ce l-ai şuzit spunînd de-o sută de ori cînd ţi l-a adus el I pe băiatul dumitale.

BIGRE-TATĂL : Haidem...

EL pleacă, eu după el, şi ajungem la poarta casei ; îl las să intre singur. Curios să aud discuţia dintre Bigre- tatăl şi tata, mă ascund într-un ungher, dinapoia unui perete subţire, de unde hu scap nici o vorbă.

*** — Hai, cumetre, trebuie să-l ierţi de data asta.**

— Să-l iert ? Pentru ce ?

— Te faci că nu ştii ?

— Nu mă fac, chiar nu ştiu.

— Eşti tu supărat, dar n-ai dreptate să fii.

— Nu sînt supărat.

— îţi" spun eu că eşti.

— Dacă vrei tu să fiu, nici nu cer altceva ; dar vreau să ştiu mai întîi ce năzbîtie a făcut.

— Eu nu sînt de loc împotrivă cînd se întîmplă de trei- patru ori; numai să nu fie obicei. Se adună o ceată de flăcăi şi fete ; beau, rîd. dansează ; vremea trece repede ; şi între timp se încuie uşa casei...

Şi, coborînd glasul, Bigre adăugă :

— El nu ne aude ; dar hai, să vorbim cinstit, am,;fost oare noi mai cuminţi decît ei, cînd aveam vîrsta lot- ? Ştii cine sînt părinţi răi ? Cei care şi-

au uitat păcatele din ti-
nereţe. Ia spune-mi, n-am lipsit noi oare nici o noapte de-acasă ?

— Şi tu, cumetre Bigre, ia spune-mi, n-am avut noi niciodată legături care nu erau pe placul părinţilor noştri ?

— Păi de-aia mai mult fac gură decît sufăr cu adevărat. Fă şi tu la fel.

— Dar Jacques n-a lipsit de-acasă, sînt sigur, cel puţin in noaptea asta.

— Ei, atunci dacă nu în noaptea asta, în altă noapte, ᵛorba e: nu eşti supărat pe băiat ?

— Nu.

— Şi cînd am să plec eu, n-ai să-l cotonogeşti ?

— De loc.

— îmi dai cuvîntul tău ?

— Ţi-l'dau.

— Pe cinstea ta ?

— Pe cinstea mea !

— Asta voiam să-ţi spun ; acum mă duc...

Pe cînd naşu-meu Bigre se afla în prag, tata îi spuse. bătîndu-1 uşurel pe umăr :

— Bigre, dragul meu, aici e ceva necurat; băiatul tău Şi-al meu sînt doi şmecheri afurisiţi; şi tare mă tem că ne-au tras pe sfoară astăzi ; dar cu timpul o să descoperim noi despre ce e vorba. Noroc, cumetre !

STĂPÎNUL : Şi cum s-a sfîrşit aventura dintre prietenul tău Bigre şi Justine ?

JACQUES : Aşa cum trebuia să se sfîrşească. El s-a îmbufnat, ea s-a îmbufnat şi mai tare ; ea a plîns, lui i s-a muiat inima ; ea i-a jurat că eu eram cel mai bun Prieten al lui; eu i-am jurat că ea era cea mai cinstită fată din sat. El ne-a crezut, ne-a cerut iertare, ne-a îndrăgit şi ne-a preţuit pe amîndoi mai mult ca înainte. Şi iată începutul, mijlocul şi sfîrşitul pierderii fecioriei mele. Acum, domnule, aş vrea să-mi arătaţi şi mie morala povestirii ăsteia deocheate.

STĂPÎNUL: Te învaţă să cunoşti mai bine femeile.

JACQUES : Şi la ce aveai nevoie de lecţia asta ?

STĂPÎNUL : Ca să-mi cunosc mai bine prietenii.

JACQUES : Nu cumva ţi-ai închipuit vreodată că există măcar unul care să-ţi ţină de rău nevasta sau fata, dacă ei i-a venit pofta să-şi dea poalele peste cap ?

' STÂPlNUL : Te învaţă să cunoşti mai bine părinţii şi
copiii.

JACQUES : Nu zău, domnule ; de cînd lumea s-au înşelat unii pe alţii şi-au să se mai înşele cît lumea.

STÂPÎNUL : Vorbele tale sînt adevăruri veşnice, dar nu s-ar putea stărui prea mult asupra lor. Oricare ar fi povestirea făgăduită de tine după asta, fii sigur că nu va fi lipsită de învăţăminte decît pentru un neghiob ; şi zi mai departe !

Cititorule, mă cuprindă remuşcarea că i-am făcut lui Jacques sau lui stăpinu-său cinstea de-ai pune să rostească vreo cîteva idei care sînt de drept ale tale ; dacă e aşa, poţi să ţi le iei înapoi, căci n-au să se supere. Am cam observat că numele de *Bigre* [1] nu prea îţi e pe plac. Aş vrea să ştiu şi eu de ce. E adevăratul nume de familie al rotarului meu ; actele de naştere, de moarte şi de căsătorie sînt iscălite Bigre. Urmaşii lui Bigre, care. stau şi astăzi în aceeaşi dugheană, se numesc tot Bigre. Cînd copiii lor, care sint drăguţi, trec pe stradă, lumea spune: „Uite-i pe Bigrişori". Cînd dumneata rosteşti numele *Boule* îţi aminteşti de cel mai mare meşter de mobile din abanos pe care l-ai pomenit. Şi nici în ţinutul lui Bigfe nu se rosteşte numele de Bigre fără ca oamenii să se gîn- deascâ la cel mai mare rotar de care îşi aduc aminte. Bigre, al cărui nume se citeşte la sfîrşitul tuturor cărţilor bisericeşti de la începutul veacului nostru, a fost o ruda de-a lor. Dacă vreodată vreun strănepot de-al lui Bigre va ajunge vestit prin vreo faptă măreaţă, numele pe care îl purta Bigre nu va fi mai puţin impunător decît al lui Cezar sau al lui Conde. Fiindcă există Bigre şi Bigre, după cum există Wilhelm şi Wilhelm. Dacă spun numai Wilhelm, simplu, n-o să însemne nici cuceritorul Marii

1 Joc de cuvinte intraductibil. *Bigre* însemnează *ticălos,* după cum numele de mai jos, Boule, însemnează, printre altele, şi că- păţînă, şi ghiulea, şi e şi numele meşterului pomenit în text, care a trăit între anii 1642-1732.

Britanii, nici negustorul de pînzeturi din *Jupîn Patelin*; numele de Wilhelm, singur nu va fi nici eroic, nici

burghez ; tot aşa şi cu Bigre. Bigre, simplu, nu e nici faimosul rotar, nici vreunul din neînsemnaţii lui strămoşi sau neînsemnaţii lui urmaşi. La drept vorbind, nu-, mele pe care îl porţi poate oare să fie de bun-gust sau de prost gust ? Uliţele mişună de dulăi care se numesc Pompeius. Leapădă-ţi deci falsa delicateţe, altfel mă voi purta cu dumneata cum s-a purtat lordul Chatham[1] cu membrii parlamentului; el le-a spus : „Zahăr, zahăr, zahăr ; ce-i caraghios în asta ?...“ Iar eu îţi voi spune : „Bigre, Bigre, Bigre ; de ce nu l-ar chema pe cineva Bigre ?“ Fiindcă, după cum îi spunea un ofiţer generalului sau, marelui Conde, există un Bigre mîndru, ca Bigre » rotarul ; există un Bigre cumsecade, ca dumneata şi ca mine ; şi mai există nişte Bigre oarecare, cum sînt nenumăraţi alţii.

JACQUES : Era într-o zi de nuntă ; fratele Jean o mărîtase pe fata unui vecin. Eu eram vornicel. Mă puseseră la masă între doi hîtri cunoscuţi în toată parohia ; păream un mare neghiob, deşi nu eram chiar atît de neghiob pe cît mă credeau ei. Cei doi hîtri mi-au pus cîteva întrebări despre noaptea nuntii ; eu am răspuns destul de prostește şi iată-i izbucnind în rîs, iar pe nevestele şolti- cilor ăstora întrebînd de la capătul celălalt al mesei : „Ce s-a întîmplat ? Veseli mai sînteţi voi acolo !“ „E din cale-afară de caraghios, răspunse unul din soţi către nevastă-sa ; am să-ţi povestesc diseară." Cealaltă nevastă, la fel de curioasă, îi puse aceeaşi întrebare omului ei, iar el îi dădu acelaşi răspuns. Ospăţul continuă, cu întrebările şi cu neghiobiile mele, cu hohotele de rîs şi cu uimirea nevestelor. După masă, joc ; după joc, culcarea soţilor, darul jartierei, eu în patul meu, şi cei doi hîtri în paturile lor, povestindu-îe nevestelor lucrul de neînţeles, de necrezut, că la douăzeci şi doi de ani, fiind vlăjgan zdravăn, destul de chipeş, ager şi isteţ, eram la fel de curat, dar la fel, ca atunci cînd ieşisem diri pîntecele mamei, iar cele două neveste se minunară, întocmai ca soţii lor. Dar, a doua zi, Suzanne îmi făcu semn şi-mi zise :

1 WHliatn Pitt, conte de Chatham (1708—1778).

— Jacques, n-ai nici o treabă de făcut ?

— N-am vecină ; cu ce. te pot ajuta ?

— Aş vrea... aş vrea... — şi spunînd „aş vrea" îmi strîngea mîna şi mă privea tare ciudat — aş vrea să iei cosorul şi să vii în crîng să-mi ajuţi să strîng vreo două- trei braţe de vreascuri, fiindcă e o muncă prea grea pentru mine singură.

— Cu plăcere, vecină Suzanne...

Iau cosorul şi pornim. Pe drum, Suzanne îşi lăsa capul să-i cadă pe umărul meu, mă lua de bărbie, mă trăgea de urechi, mă ciupea de coastei Ajungem. Locul era cam povîrnit. Suzanne se culcă pe jos cît era de lungă, în partea cea mai ridicată a locului, cu picioarele depărtate unul de altul şi cu braţele trecute pe deasupra capului. Eu mă aflam lîngă ea, mai jos. făcîndu-mi de lucru cu cosorul în huceag, şi Suzanne îşi strîngea picioarele apro- piindu-şi călcâiele de şezut; genunchii ei ridicaţi îi săl- taseră fustele ; şi eu îmi făceam de zor de lucru cu cosorul prin huceag, fără să mă uit unde dau şi lovind a-desea pe de lături. Suzanne îmi zice :

— Jacques, ai să isprăveşti oare curînd ?

— Cînd vrei tu, vecină.

— Dar nu vezi că eu vreau să sfîrşeşti ?... îmi spuse' eu cu jumătate glas. Aşa că am sfîrşit, am stat să răsuflu şi am sfîrşit din nou ; iar Suzanne...

STÂPINUL : Iţi lua fecioria pe care n-o aveai ?

JACQUES : întocmai; dar să nu crezi că s-a lăsat păcălită, ba mi-a zîmbit şi mi-a zis :

— I-ai tras clapa lui bărbatu-meu ; eşti un drăcos.

— Ce vrei să spui, vecină Suzanne ?

— Nimic, nimic ; lasă că mă-nţelegi tu. Mai păcă-leşte-mă încă de cîteva ori la fel, şi-am să te iert...

I-am legat vreascurile, le-am luat la spinare ; şi ne-am întors, ea la casa ei, eu la a mea.

STĂPÎNUL : Fără să poposiţi în drum ?

JACQUES ; Fără.

STĂPÎNUL : Va să zică, nu era departe din crîng şi pînă-n sat.

JACQUES: Cam tot cît era şi din sat pînă-n crîng.

STĂPÎNUL : Oare numai atîta preţuia Suzanne ?

JACQUES : Ba preţuia poate mai mult, pentru un altul, pentru o altă zi ; fiecare moment îşi are preţul

lui.

Peste cîtăva vreme, vecina Marguerite, nevasta celuilalt şoltic, avînd de măcinat nişte boabe şi neavînd timp să meargă la moară, veni să-i ceară tatei un băiat care să se ducă în locul ei. Fiind eu cel mai mare, ea era sigură că tata o să mă aleagă pe mine, şi chiar aşa s-a întîmplat. Vecina Marguerite pleacă; eu o urmez; îmi pun sacul pe măgar şi-l mîn singur la moară. Iată grăuntele măcinate, şi ne întoarcem, măgarul şi cu mine, destul de trişti, căci mă gîndeam că n-o să mă aleg cu nimic din corvoada asta. Mă înşelam însă. Intre sat şi moară trebuia să străbat o pădurice; acolo am găsit-o pe vecina Marguerite stînd la marginea drumului. începuse să a- murgească.

— Jacques, îmi zice ea, te-ai întors. în sfîrşit! Ştii că a trecut mai mult de-o oră, lungă şi plictisitoare, de cînd te aştept ?...

Cititorule, prea eşti şi dumneata cîrcotaş. Ai dreptate, orele lungi şi plictisitoare sînt ale doamnelor de la oraş ; iar ora întreagă de care-ti vorbeam e a vecinei Marguerite.

JACQUES : Păi era apa scăzută, moara abia măcina, morarul se îmbătase şi, oricît m-am zorit, n-am putut să mă întorc mai degrabă.

MARGUERITE : Aşază-te aici şi să pălăvrăgim puţin.

JACQUES : Cu dragă inimă, vecină Marguerite...

Iată-mă stînd lîngă ea ca să pălăvrăgim, însă tăceam amîndoi. Atunci îi zic :

— Păi, vecină Marguerite, nu scoţi o vorbuliţă şi văd că nu pălăvrăgim.

MARGUERITE : Tac, fiindcă mă gîndesc la ce mi-a spus bărbatu-meu despre tine.

JACQUES : Să nu crezi o iotă din ce ţi-a spus ; îi place să-şi rîdă de oameni.

MARGUERITE : Mi-a spus că n-ai fost niciodată îndrăgostit.

JACQUES : Da, cu asta n-a minţit.

MARGUERITE : Cum ! Niciodată ?

JACQUES : Niciodată.

MARGUERITE : Cum La vîrsta ta să nu ştii încă ce e o femeie ?

JACQUES : Ba să mă ierţi, vecină Marguerite.
MARGUERITE : Atunci ia spune, ce e o femeie ?
JACQUES : O femeie ?
MARGUERITE : Da, o femeie.
JACQUES : Păi stai... O femeie e un om cu fustă, cu tulpan şi cu ţîţe mari.
STĂPÎNUL : Mare ticălos mai eşti !
JACQUES : Cealaltă nu se înşelase ; şi asta voiam să se înşele. Cînd mi-a auzit răspunsul, vecina Marguerite a izbucnit în nişte hohote nesfîrşite de rîs ; iar eu, cu totul uluit, am întrebat-o de ce rîdea atîta. Vecina Marguerite mi-a spus că rîde de naivitatea mea.
— Cum ! un vlăjgan ca tine ! E adevărat că nu ştii mai mult ?
— Nu ştiu, vecină Marguerite.
După vorbele astea, vecina Marguerite tăcu şi eu făcui la fel.
— Zău, vecină Marguerite, i-am zis mai apoi, n£-am aşezat să pălăvrăgim şi iată că nu spui nimic şi nu pălăvrăgim de loc. Ce ai, vecină Marguerite ? Ai căzut pe gînduri.
MARGUERITE: Da, mă gîndesc... mă gîndesc... mă gîndesc...
Şi rostind „mă gîndesc" ăsta, pieptul i se umflă, glasul i se muia, mădularele -îi tremurau, ochii i se închiseră, gura i se căscase puţin ; gemu din adîncul inimii ; leşină şi eu m-am făcut că o cred moartă şi am început să strig cu spaimă în glas :
— Vecină Marguerite ! Vecină Marguerite ! Spune o vorbă ; vecină Marguerite, ţi-e rău ?
MARGUERITE : Nu, copilule, lasă-mi o clipă de răgaz... Nu ştiu ce m-a apucat... Mi-a venit aşa, pe neaşteptate.
STĂPÎNUL : Minţea.
JACQUES : Da, minţea.
MARGUERITE : Mă gîndeam...
JACQUES : Te gîndeşti aşa şi noaptea, lîngă bărbatul dumitale ?
MARGUERITE : Cîteodată.
JACQUES : Şi pesemne că-1 sperii.
MARGUERITE : S-a obişnuit...

Marguerite îşi revine încetul cu încetul din leşin şi zice :
— Mă gîndeam că la nuntă, acum opt zile, bărbatul meu şi cel al Suzannei şi-au rîs de tine ; şi mi s-a făcut milă, şi nu ştiu ce m-a apucat...
JACQUES : Eşti prea bună.
MARGUERITE : Mi-e nu-mi place să se rîdă de oameni. M-am gîndit că la cel dintîi prilej au să reînceapă şi mai vîrtos, şi-o să mă mîhnească şi mai mult.
JACQUES : Păi numai să vrei dumneata, şi nu s-ar mai întîmpla.
MARGUERITE : Cum ?
JACQUES : Învăţîndu-mă...
MARGUERITE : Ce ?
J ACQUES : Ce nu ştiu eu şi-i face să rîdă atîta pe bărbatul dumitale şi pe al Suzannei, care altfel n-ar mai rîde.
MARGUERITE : O ! Nu, nu. Ştiu bine că eşti băiat de treabă şi că n-ai spune nimănui ; dar n-aş îndrăzni.
JACQUES : De ce nu ?
MARGUERITE : Fiindcă n-aş îndrăzni.
JACQUES : Ah ! Vecină Marguerite, învăţă-mă, te rog, şi am să-ţi port cea mai mare recunoştinţă ; învaţă-mă...
Şi tot rugînd-o aşa, îi strîngeam mîinile, iar ea mi le strîngea pe ale mele ; îi sărutam ochii, iar ea îmi săruta gura. între timp, se înnoptase de tot. Atunci îi zic :
— Îmi dau seama, vecină Marguerite, că nu-mi vrei binele într-atîta, încît să mă înveţi; tare mai sînt mîh- nit. Hai să ne ridicăm şi să plecăm spre casă...
Vecina Marguerite tăcu ; îmi prinse iar o mînă şi nu ştiu unde mi-o puse, dar ştiu că am strigat:
— Ia te uită ! Uite că n-are ! Uite că n-are !
STĂPÎNUL : Ticălosule ! Mare ticălos mai eşti !
JACQUES : Adevărul e că ea era tare despuiată şi că eu, de asemenea, mă despuiasem. Şi mai e că-mi ţineam mereu mîna acolo unde ea n-avea nimic, şi ea îşi pusese mîna acolo unde la mine nu era tocmai ca la ea. Adevărul e că eu mă aflam sub ea, şi prin

urmare ea peste mine. Adevărul e că, neuşurînd-o de nici o osteneală, a trebuit s-o ducă ea singură pe toată. Adevărul e că punea atîta . inimă să mă înveţe, încît la un moment dat am crezut c-o să-şi dea sufletul. Adevărul e că, fiind la fel de tulburat ca şi ea şi nimeaiştiind ce spun, am oftat: „Ah ! vecină Suzanne, ce plăcere îmi faci !“

STAPÎNUL : Vrei să zici „vecină Marguerite" !

JACQUES : Nu, nu. Adevărul e că am luat un nume drept altul şi că, în loc să spun vecină Marguerite, am spus vecină Suzanne. Adevărul e că i-am mărturisit vecinei Marguerite că tot ce ea credea că mă învaţă atunci vecina Suzon mă învăţase, niţel mai altfel, e drept, cu trei sau patru zile înainte. Adevărul e că ea mi-a zis :

— Cum ! adică Suzon şi nu eu ?...

Adevărul e că i-am răspuns :

— Nici una şi nici cealaltă.

Adevărul e că tot rîzîndu-şi de ea însăşi, de Suzon, de cei doi soti, şi că tot ocărîndu-mă, m-am pomenit peste ea, şi prin urmare ea sub mine, şi că mărturisindu-mi că aşa îi place mai mult, dar nu atît cît îi plăcuse altminteri, ea s-a pomenit iar peste mine, şi prin urmare eu sub ea. Adevărul e că după cîteva clipe de odihnă şi de tăcere, ne-am pomenit nici ea dedesubt, nici eu deasupra, nici eu dedesubt, nici ea deasupra; căci ne aflam şi unul şi altul pe-o parte, iar ea ţinea capul plecat înainte şi şezutul lipit de coapsele mele. Adevărul e că, dacă aş fi fost mai puţin savant, buna vecină Marguerite m-ar fi învăţat tot ce se poate învăţa. Adevărul e că ne-a venit tare greu să mai ajungem în 'sat. Adevărul e că boala mea de gît s-a înrăutăţit şi mi se pare că n-am să mai pot vorbi cincisprezece zile.

STAPÎNUL : Şi nu le-ai mai văzut pe cele două femei ?

JACQUES : Ba să am iertare, le-am mai văzut de mai multe ori.

STAPÎNUL : Pe amindouă ?

JACQUES : Pe amîndouă.

STAPÎNUL : Şi nu s-au luat la hartă ?

JACQUES : S-au îndrăgit şi mai mult, fiindcă îşi

erau de folos una alteia.

STAPÎNUL : Cele din lumea mea ar fi făcut tot aşa, dar fiecare cu al ei... Rîzi ?

JACQUES : De fiecare dată cînd îmi aduc aminte de oiruleţul care tipa, înjura, dădea din cap şi din picioare, din mîini, din tot trupul, şi era gata să se zvîrle din podul cu lin, cu riscul de a-şi frînge gîtul, nu mă pot îm- PicdLca să rid de el.

STÂPÎNUL : Şi cine e omuleţul ăsta ? Soţul vecinei Suzon ?

JACQUES : Nu.

STAFiNUL : Soţul vecinei Marguerite ?

JACQUES : Nu... Nu te mai schimbi : aşa ai s-o ţii toată viaţa...

STÂPÎNUL : Atunci, cine ?

Jacques nu-i răspunse la întrebare, iar stăpînul adăugă : Spune-mi numai cine era omuleţul.

JACQUES : într-o bună zi, un ţînc, stînd lîngă tejgheaua unei lenjerese. ţipa cît îl ţinea gura. Negusto- reasa, plictisită de ţipetele lui, îi zise ■

— De ce ţipi, dragul meu ?

Fiindcă vor să mă facă să spun a.

— Şi de ce nu vrei să spui *a ?*

— Fiindcă nici n-o să apuc bine să zic *a,* c-au să 51 Vrea să mă facă să zic b...

Asta înseamnă că n-am s-apuc să spun bine numele omuleţului, că va şi trebui să povestesc restul.

STĂPÎNUL : S-ar putea...

JACQUES : Ba e sigur.

STĂPÎNUL : Haide, dragă Jacques, spune-mi numele PJ^uleţului. Te mănincă pe limbă să-l spui, nu-i aşa ? **ai. dă-i drumul !

JACQUES : Omuleţul ăsta era un soi de pitic, coco-şa*> strîmb, bîlbîit, chior, gelos, curvar, îndrăgostit şi Poate plăcut de Suzon. Era preotul satului.

Jacques semăna ca două picături de apă cu ţîncul ler>.ieresei, cu singura deosebire că, de cînd cu boala lui e gît, era greu să-l urneşti să zică *a* dar, odată urnit, merRea de la sine pînă la capătul alfabetului.

Mă aflam în şură la Suzon, numai eu şi ea.

STĂPÎNUL : Şi nu stăteai degeaba, aşa-i ?

JACQUES : Nu. Cînd soseşte popa, îl apucă

năbădăile, bombăne, îi porunceşte Suzonei să-i spună ce făcea [In]tre patru ochi cu cel mai desfrînat flăcău din sat, în [Ull]Sherul cel mai dosnic al cocioabei.

STĂPÎNUL : După cîte văd, îţi mersese buhul.

JACQUES : Şi pe merit. Popa era supărat foc ; la vorbele astea, mai adăugă cîteva şi mai puţin binevoitoare. Mă supăr şi eu. Din ocară în ocară, am ajuns la pumni. Eu înşfac o furcă, i-o trec printre picioare şi, hîţa-n sus, hîţa-n jos, îl arunc în podul de fîn, nici mai mult nici mai puţin, ca pe un maldăr de paie.

STAPÎNUL : Şi era înalt podul ?

JACQUES : De cel puţin zece picioare, iar omuleţul nu s-ar fi putut coborî fără să-şi frîngă gîtul.

STĂPÎNUL : Şi pe urmă ?

JACQUES : Pe urmă îi dau Suzonei basmaua la o parte, o iau de ţîţe, o giugiulesc ; ea abia dacă se împotriveşte. Era pe-aproape un samar de măgar căruia îi cunoşteam moliciunea ; o împing pe samar.

STĂPÎNUL : Şi-i ridici poalele ?

JACQUES : îi ridic poalele.

STĂPÎNUL : Şi popa vedea asta ?

JACQUES : Cum te văd.

STAPÎNUL : Şi tăcea ?

JACQUES : Da' de unde, zău aşa. Nemaiputîndu-şi stăpîni mînia, începe să strige :

— Să... să... săriţi! Uci... ci... gaşul! ...fo... fo... foc... ho... ho... hoţii !.,.

Şi iată că soţul, pe care îl credeam departe, dă fuga. STĂPÎNUL : Rău îmi pare ; nu prea-rxri plac popii... JACQUES : Şi ai fi fost încîntat ca sub ochii săluia... STĂPÎNUL : Recunosc.

JACQUES : Suzon avu vreme să se ridice ; eu îmi potrivesc hainele, şi-o iau din loc ; Suzon mi-a povestit ce s-a întîmplat pe urmă. Soţul, văzîndu-1 pe popă cocoţat în fîn, începu să rîdă. Popa îi zice : „Rî... rî... rîzi... pro... pro... prostule ce'eşti...“ Soţul îi dă ascultare, rîde şi mai cu poftă şi-l întreabă cine l-a cocoţat acolo. Popa : „Dă., dă... dă-mă jo... jo... jos.“ Soţul rîde şi mai tare şi întreabă cum să facă. Popa : „A... a... aşa... cu... cu... cum m-am ur... ur... cat... cu fu... fu... furca...“. „Al dracului să fiu dacă n-ai dreptate ; vezi ce-nseamnă să fii cărturar ?...“ Soţul ia furca, o întinde popii ; ăsta se aşază călare pe furcă, aşa cum îl pusesem eu ; soţul face de vreo două ori ocolul şurii cu popa proţăpit în furcă, înso-

ţindu-şi plimbarea cu un fel de cîntec bisericesc ; iar popa strigă : „Dă... dă... dă-mă jos pu... pu... puşlama, n-a... n-a... n-auzi să mă da... da... dai jos o dată ?“ Şi soţul îi zice : „Ce-ar fi părinte, să; te arăt aşa, pe toate uliţele satului ? Ar fi un alai cum nu s-a mai văzut de cînd lumea !..“ Totuşi, popa s-a ales numai cu spaima, şi soţul l-a lâsat jos. Nu mai ştiu ce i-a spus atunci omului, căci Suzon a şters-o ; dar am auzit : „Ne... ne... neno- rocitule ! Da... da... dai într-un pre... pre... preot! Te af-. af... afurisesc ; ai să... să... ai să fii... ble... ble... blestemat !...“ Omuleţul tot vorbea ; iar soţul îl ffonea din urmă cu lovituri de furcă. Am venit şi eu, laolaltă cu mulţi alţii; cînd dă cu ochii de mine, de departe, soţul, ţinîndu-şi furca în mînă ca o lance, îmi zice : „Apro-Piete, vino-ncoa !“

STĂPÎNUL : Şi Suzon ?

JACQUES : S-a descurcat.

STĂPÎNUL : A păţit ceva ?

JACQUES : Da de unde ; femeile ştiu s-o scoată totdeauna bine la'capăt, cînd n-au fost prinse asupra faptului... De ce rîzi ?

STĂPÎNUL : Fiindcă o să-mi vină şi mie să rîd, ca Şi ţie, de cîte ori o să-mi aduc aminte de popişorul ăla în vîrful furcii soţului.

JACQUES : Nu după multă vreme, întîmplarea a a-juns la urechile tatei, care a rîs şi el. apoi m-am dus la armată, precum ţi-am spus...

După cîteva clipe .în care Jacques fie că tăcu, fie că tuşi, după cum spun unii, sau după ce-a mai rîs, după cum spun alţii, stăpînul, adresindu-se lui Jacques, îi zise :

— Şi povestea dragostei tale ?

Jacques plecă fruntea fără să răspundă nimic.

Cum se poate oare ca un om cu bun-simţ, cu purtări cuviincioase, un om care se făleşte cu filozofia să se distreze înşirînd povestiri atît de deşănţate ? — Mai întîi, cititorule, aici nu sînt povestiri; *e*$_s$ o istorie, şi eu nu mă simt mai vinovat, ba poate mă simt mai puţin vinovat chiar, cînd scriu năzbîtiile lui Jacques, decît Suetonius, cînd ne transmite desfrînarea lui Tiberiu. Şi totuşi, îl citeşti pe Suetonius şi nu-i aduci nici o mustrare.

De ce nu-ţi încrunţi sprîncenele cind ii citeşti pe Catul, Marţial, Horaţiu, Juvenal, Petronius, La Fontaine şi atîţia alţii ? De ce nu-i spui stoicului Seneca : Ce nevoie avem de des- frînarea sclavului tău cu oglinzi concave ? De ce nu eşti îngăduitor decît cu morţii ? Dacă ai sta să te gîndeşti un pic la părtinirea asta, ai vedea că ea se naşte din vreun principiu vicios. Dacă eşti ca o floarea, nu mă citi; dacă eşti stricat, mă poţi citi fără teamă de urmări. Şi apoi, dacă ee-ţi spun eu aici nu te mulţumeşti, deschide prefaţa lui Jean-Baptiste Rousseau[1] şi ai să-mi găseşti acolo apologia. Care dintre voi ar cuteza să-l defăimeze pe Voltaire, fiindcă a compus *Fecioara ?* Nici unul. Aveţi, aşadar, două cumpene pentru faptele oamenilor ? Dar o să spui. *Fecioara* lui Voltaire e o capodoperă. — Cu atît mai rău, fiindcă astfel va fi şi mai mult citită. — Iar Jacques al dumitale nu e decît un ghiveci de fapte, unele adevărate, altele născocite, scrise fără artă şi împărţite fără rînduială. — Cu atît mai bine ; *Jacques* al meu va fi mai puţin citit. Oricum ai întoarce-o, n-ai dreptate. Dacă lucrarea mea e bună, o să-ţi placă ; dacă e rea, n-o să-ţi facă nici un rău. Nu există carte mai nevătămatoare decît cartea proastă. Fac haz scriind sub nume de împrumut neghiobiile pe care le săvîrşeşti tu neghiobiile tale mă fac să rid : iar scrierea mea te necăjeşte. Cititorule, dacă e să vorbim cinstit, apăi găsesc că dintre noi amîndoi nu eu sînt cel mai rău. Cît de mulţumit aş fi dacă m-aş putea pune la adăpost de ponegririle tale pe cît te poţi pune tu la adăpost faţă de plictisul sau faţă de primejdia lucrării mele ! Făţarnici josnici, lăsaţi-mă în pace. F...ţi-vă ca nişte măgari leneşi, care au chef să zburde ; dar îngăduiţi-mi să spun *a f...;* vă las vouă fapta, lă- saţi-mi mie cuvîntul. Voi rostiţi cutezători a ucide, a fura, a trăda, dar celălalt cuvînt n-aţi îndrăzni să-l spuneţi decît printre dinţi ! Nu e adevărat oare că cu cît laşi să-ţi scape din gură mai puţine din cuvintele astea deocheate, cu atît îţi rămîn mai multe în minte ? Oare ce v-a făcut actul genital, atît de firesc, de necesar şi de just, ca să-i înlăturaţi numele din discuţiile voastre şi să vă

1 Jean-Baptiste Rousseau (1671—1741) — poet liric francez.

închipuiţi că v-ar murdări gura, ochii şi urechile ? E bine ca spusele cel mai puţin folosite, cel mai puţin scrise,

cel xnai puţin rostite, să fie şi cele mai ştiute şi cele mai general cunoscute; şi asta aşa e ; iar cuvîntul /... nu e mai puţin familiar decît cuvîntul pîine ; îl cunosc toate vîrstele, îl cuprind toate dialectele : are o mie de sinonime în fiecare grai, se imprimă în fiecare fără să fie rostit, fără glas, fără chip, iar sexul care îl săvîrşeşte cel mai mult îl ţine sub tăcere cel mai mult. Parcă vă aud cum strigaţi : „Tii, ce mai cinic ! Ce mai neruşinat ! Ce mai sofist!...“ Curaj, ocăriţi din toată inima un autor respectabil pe care îl aveţi toată ziua în mîini şi căruia eu nu-i sînt aici decît tălmaci. Licenţa stilului său a- proape că-mi e o garanţie pentru curăţenia moravurilor lui; e Montaigne [1]. *Lasciva est nobis pagina, vita proba* Jacques şi stăpînu-său petrecură tot restul zilei fără să-şi descleşteze dinţii. Jacques tuşea, iar stăpînul zicea : «Cumplită tuse !“ Se uita la ceasornic fără să vadă cît e ora, îşi deschidea tabachera fără să ştie şi-şi lua priza de tabac fără să-şi dea seama; asta mi-o dovedeşte faptul că le făcea pe toate de cîte trei sau patru ori la rînd, în aceeaşi ordine. Peste o clipă, Jacques tuşea din nou, Şi stăpînul zicea ; „A dracului tuse ! Şi-ai mai şi băut pînă n-ai mai putut din vinul hangiţei. Şi nici ieri seara, cu secretarul, nu te-ai cruţat mai mult; cînd te-ai întors, te clătinai şi nu mai ştiai ce vorbeşti; iar astăzi ai făcut zece popasuri, şi pun rămăşag că nu ţi-a mai rămas nici strop de vin în ploscă !...“ Apoi mormăia printre dinţi, se uita la ceas şi-şi desfăta nările.

Am uitat să-ţi spun, cititorule, că Jacques nu pornea niciodată la drum fără o ploscă plină cu cel mai bun vin, atîrnată la oblîncul şeii. De fiecare dată cînd stăpînul îi întrerupea povestirea prin cîte o întrebare puţin mai lungă, el desprindea plosca, sorbea o înghiţitură turnată de sus şi o punea la-locul ei doar cînd stăpînu-său tăcea din gură. Şi am mai uitat să spun că de fiecare dată cînd avea nevoie să chibzuiască, prima lui mişcare era să-şi întrebe plosca. Dacă trebuia să ia o hotărîre într-o

1 Vezi *Eseurile* lui Montaigne, c. III, cap. V, după care este imitat întregul pasaj de mai sus.

chestiune de morală, să discute un fapt, să aleagă un drum în locul altuia, să înceapă, să urmeze sau să lase baltă o treabă, să cumpănească foloasele sau relele unei acţiuni politice, a unei speculaţii negustoreşti sau de finanţe, înţelepciunea sau nebunia unei legi, soarta unui război, alegerea unui han, şi în han alegerea odăilor de locuit, iai în odăi alegerea unui pat, prima lui vorbă era : „Să întrebăm plosca". Iar cea din urmă : „Asta e părerea ploştii şi a mea". Cînd ursita îi amuţea în cap, se lămurea prin ploscă ; plosca era un soi de Pythie portativă, tăcută de îndată ce se golea. La Delfi, Pythia, cu poalele suflecate, stînd cu curul gol pe trepiedul ei, primea inspiraţia de jos în sus ; Jacques, pe calul lui, cu capul dat pe spate, cu plosca destupată şi aplecată spre gură, primea inspiraţia de sus în jos. Cînd Pythia şi Jacques îşi rosteau oracolele, amîndoi erau beţi. El susţinea că Sfîntul Duh se pogorîse asupra apostolilor intr-o ploscă : Rusaliilor le spunea sărbătoarea ploştilor. A lăsat un mic tratat cu toate felurile de a ghici viitorul, tratat foarte serios în care dă întîietate ghicitului lui Bacbuc [1] sau prin ploscă .Declară, cu tot respectul adînc ce i-1 poartă, că sînt false spusele parohului din Meudon, care îi punea întrebări divinei Bacbuc prin lovirea pintecului. „Mi-e drag Ra. belais, spune Jacques, dar adevărul mi-e mai drag decît Rabelais." El îl numeşte eretic *Engastrimut*[1]; şi dove- deşte prin o sută de argumente, unele mai tari decît al- tele, că adevăratele oracole ale lui Bacbuc sau ale ploştii nu se fac auzite decît prin gîtlejul ei. Ii socoteşte în rîndul adepţilor de frunte ai lui Bacbuc. drept adevăraţi inspiraţi ai ploştii, din aceste ultime secole, pe Rabelais, -La Fare, Chapelle, Chaulieu, La Fontaine, Moliere, Pa- nard, Gallet, Vade[2]. Platon şi Jean-

1 *In limba latină : Scrierea noastră este lascivă, dar viaţa ne este curată.*

2 Cu privire la unii dintre cei enumeraţi mai sus, lăsîndu-i la o parte pe Rabelais, La Fontaine sau Moliere, anumiţi istorici literari ne informează că, de pildă, Gallet, un fost băcan, devenit autor de cîntece şi beţiv vestit, a murit la Le Temple, închisoare pentru datornicii urmăriţi de creditori. Prietenul său, Panard, ţ pllngea mai ales pentru că a fost

Jacques Rousseau, care au proslăvit vinul bun fără să-l bea, sînt, după părerea lui, falşi fraţi ai ploştii. Plosca a avut pe vremuri cîteva altare vestite ; La Pomme-de-pin. Le Temple [1] şi la Guinguette, altare a căror istorie o scrie aparte. Jacques zugrăveşte, în felul cel mai măreţ, avîntul, căldura, focul de care bacbucienii sau perigordienii[2] erau — şi mai sînt încă şi în zilele noastre — cuprinşi, cînd, spre sfîrşitul ospăţului, stînnd cu coatele rezemate de masă, Bacbuc sau plosca sfîntă li se arăta, era pusă în mijlocul lor, şuiera, îşi arunca departe de ea scufiţa şi-şi umplea a- doratorii cu spumă profetică. Manuscrisul lui e împodobit cu două chipuri, în josul cărora se citeşte : *Anacreon* şi Rab*elais, unul printre cei vechi, iar celălalt printre moderni, mari preoţi ai ploştii.*

Adică Jacques a folosit termenul E*ngastrimut* De ce nu, cititorule ? Căpitanul lui Jacques era bacbucian ; el a putut cunoaşte vorba asta, iar Jacques, care culegea tot ce spunea el, şi-a amintit-o ; adevărul e însă că *En- gastrimuí* îmi aparţine şi că în textul original se citeşte : *Ventriloc.*

Toate astea sînt foarte frumoase, ai să spui, dar cum rămîne cu dragostea lui Jacques ? — Dragostea lui Jacques numai Jacques şi-o cunoaşte ; şi iată-1 chinuit de-o boală de gît care-1 reduce pe stăpînu-său la ceasornic şi la tabacheră ; strîmtorarea asta îl mîhneşte tot atît cît şi pe dumneata. — Ce-o să ajungem ? — Pe cinstea mea că habar n-am. Aici ar fi potrivit s-o întrebăm pe sfînta Bacbuc sau plosca sfinţită ; dar cultul ei decade, templele îi sînt pustii. La fel au făcut şi- oracolele păgînis- mului la moartea sfîntului nostru Mîntuitor ; lă moartea lui Gallet, oracolele lui Bacbuc au amuţit ; de aceea nu mai există marile poeme, nu mai există bucăţile acelea de-o elocinţă neîntreruptă şi nici lucrările însemnate cu pecetea beţiei şi a geniului; tot e chibzuit, măsurat, a- cademic şi searbăd. O, sfîntă Bacbuc ! o, ploscă sacră ! o, divinitate a lui Jacques !

îngropat sub „un jgheab de apă“ tocmai el, care nu bea niciodată apă.

1 Pomme-de-pin era faimoasa tavernă a lui Villon.

2 Adică din Pôrigord, vechi ţinut francez, cu vii renumite.

Reîntoarce-te printre noi !... Aş avea chef, cititorule, să-ţi vorbesc despre naşterea sfintei Bacbuc, despre miracolele care au însoţit-o şi au urmat-o, despre minunile din timpul cît a fost puternică şi despre prăpădul care a urmat cind a început să fie dată uitării; şi dacă boala de gît a prietenului nostru Jacques mai ţine, dacă stăpînu-său se încăpăţînează să păstreze tăcerea, vei fi nevoit să te mulţumeşti cu episodul ăsta, pe care voi încerca să-l lungesc pînă ce Jacques se va lecui şi-şi va reîncepe povestea dragostei...

Aici există un gol cu adevărat regretabil în discuţia dintre Jacques şi stăpînu-său. într-o bună zi vreun urmaş de-al lui Nodot, de-al preşedintelui de Brosses, de-al lui Freinshemius sau de-al părintelui Brottier[1] poate că-1 va umple ; iar urmaşii lui Jacques şi ai stăpînului său, proprietari ai manuscrisului, vor rîde cu hohote.

S-ar părea că Jacques, silit să tacă din pricina bolii de gît, şi-a oprit povestea dragostei şi .că stăpînu-său a început povestea propriei lui iubiri. Asta nu e decît o presupunere pe care o vînd şi eu cum am cumpărat-o. După cîteva rînduri punctate, care arată golul, se citeşte : „Nimic nu-i mai trist în lumea asta decît să fii prost..Oare Jacques e cel ce rosteşte o zicală atît de aleasă ? Sau stăpînu-său ? Aici ar fi loc pentru o îndelungată şi spinoasă dizertaţie. Dacă Jacques era atît de neobrăzat, încît să-i spună stăpînului său asemenea vorbe, apăi şi acesta din urmă era destul de cinstit ca să şi le spună el însuşi. Oricum ar fi, e vădit, prea vădit chiar, că mai departe vorbeşte stăpînul.

STAPÎNUL : Era în ajunul zilei ei, şi n-aveam un ban. Cavalerul de Saint-Ouin, prietenul meu intim, nu ducea niciodată lipsă de nimic.

— N-ai bani ? îmi zise el.

— N-am !

— Atunci n-ai decît să-i faci.

— Ştii tu oare cum să-i fac ?

---

1 După anumiţi cercetători, Nodot a fost descoperitorul unor pretinse fragmente de Petronius, de Brosses a încercat să refacă textul lui Salustius, Freinshemius a adăugat suplimente la Quin- tus-Curtius, iar Brottier a tradus din Tacit.

— Fără îndoială.

Cavalerul se îmbracă, ieşim, şi mă conduce prin mai multe uliţe întortocheate, într-o căsuţă întunecoasă, unde

urcăm pe-o scăriţă murdară, pînă la etajul al treilea ; acolo intru într-un apartament destul de ;mare şi mobilat într-un fel ciudat. Printre altele, în apartamentul a- cela se aflau trei scrinuri puse la rînd, fiecare de altă formă ; înapoia scrinului din mijloc era o oglindă cu rama de sus prea înaltă pentru tavan, aşa că o bună parte din ea stătea ascunsă după scrin ; pe scrinuri se aflau tot soiul de mărfuri; două jocuri de table ; răspindite prin casă, se găseau scaune destul de arătoase, dar nici unul pereche cu altul; la piciorul unui pat fără perdele se vedea o minune de divan ; la una din ferestre — o colivie, fără păsări, dar nouă-nouţă ; la cealaltă fereastră — un policandru atîrnat de-o coadă de mătură, iar coada de mătură sprijinindu-sp cu amîndouă capetele de spătarele a două gioarse de scaune din paie ; la dreapta şi la stînga
— tablouri, unele atîrnate de pereţi, altele puse vraf.

JACQUES : Asta miroase de la o poştă a afacerist.

STĂPÎNUL : Ai ghicit. Şi iată că domnul cavaler şi domnul Le Brun (aşa îl chemă pe negustorul de vechituri şi pe cămătarul la care ne aflam) se aruncă unul în braţele altuia...

— Of ! Dumneavoastră eraţi, domnule cavaler ?

— Păi sigur că eu, dragă Le Brun.

— Dar ce vi s-a întîmplat ? Nu ne-am mai văzut de-o veşnicie. Triste vremuri, nu-i aşa ?

— Foarte triste, dragă Le Brun. Dar nu despre asta-i vorba ; ascultă-, aş vrea să-ţi spun ceva...

Eu mă aşez. Cavalerul şi Le Brun se retrag într-un ungher şi vorbesc. Nu pot să-ţi redau din convorbirea lor decît vreo cîteva frînturi prinse din zbor...

— E bun ?

— Grozav.

— Major ?

— Şi încă cum.

— E fiul ?

— Fiul.
— Ştii că ultimele noastre două afaceri... ?
— Vorbeşte mai încet.
— Şi tatăl ?
— Bogat.
— Bătrîn ?
— C-un picior în groapă.
Le Brun, cu glas tare :
— Ştiţi, domnule cavaler, eu nu mai vreau,să mă a- mestec nici cit negru sub unghie, fiindcă după aia am totdeauna necazuri. E el prietenul dumneavoastră, dar să fie sănătos ! Domnul are o înfăţişare pe deplin boierească, dar...
— Dragă Le Brun !
— N-am nici un ban.
— Dar ai cunoştinţe !
— Toti sînt nişte ticăloşi, nişte puşlamale fără pereche. Tot nu v-aţi săturat, domnule cavaler, să treceţi prin mîinile ăstora ?
— Nevoia nu cunoaşte lege.
— Nevoia care vă îmboldeşte e o nevoie plăcută; vreun joc de cărţi, vreo loterie, vreo fetişcană.
— Dragul meu !...
— Aşa sînt eu totdeauna, slab ca un copil; şi-apoi dumneavoastră, nu cred să existe om pe care să nu-1 puteţi face să-şi calce pînă şi jurămîntul. Hai, sunaţi, ca să aflu dacă Fourgeot e acasă... Adică nu, nu sunaţi, Four- geot o să vă ducă la Merval.
— De ce să nu ne duci dumneata ?
— Eu ? Am. jurat că lepădătura de Merval n-o să mai lucreze cît o trăi nici pentru mine, nici pentru prietenii mei. Va trebui să răspundeţi dumneavoastră pentru domnul, care poate că... vreau să zic care, fără îndoială, e un om cinstit ; eu o să răspund pentru dumneavoastră în,faţa lui Fourgeot, iar Fourgeot o să răspundă pentru mine în faţa lui Merval...
Intre timp a intrat o slujnică, spunînd :
— Dumnealor au venit la domnul Fourgeot ?
Le Brun. către slujnică :

— Nu, n-au venit la nimeni... Domnule cavaler, zău că mi-e cu neputinţă, mi-e cu neputinţă.

Cavalerul îl îmbrăţişează, îl mîngîie :

— Dragă Le Brun ! Prieten drag !...

Eu mă apropii, îmi unesc stăruinţele cu ale cavalerului :

— Domnule Le Brun ! Dragă domnule !...

Le Brun se lasă convins.

Servitoarea, care zîmbeşte la toată maimuţăreala asta, pleacă şi, cît ai clipi, se întoarce cu un omuleţ şontorog, înveşmîntat în negru, sprijinit în baston, bîlbîit, cu o- brajii uscaţi, şi scorojiţi, cu privirea ageră. Cavalerul se întoarce spre el şi zice :

— Hai, domnule Mathieu de Fourgeot, n-avem nici o clipă de pierdut, du-ne degrabă...

Fourget. fără să pară că-1 aude, îşi dezlega o pungu- liţă din piele fină.

Cavalerul, către Fourgeot :

— Nu vă sinchisiţi, asta ne priveşte...

Mă apropii, scot o părăluţă şi i-o strecor cavalerului, care i-o dă servitoarei, mîngîind-o pe sub bărbie. Intre timp. Le Brun îi spunea lui Fourgeot:

— Nu-ţi dau voie ; să nu-i duci acolo pe dumnealor.

FUORGEOT : De ce, domnule Le Brun ?

LE BRUN : Fiindcă e un pungaş, o puşlama.

FOURGEOT : Ştiu că domnul Merval... dar pentru orice păcat există îndurare; şi-apoi, nu mai ştiu pe altul care să aibă bani în clipa de faţă.

LE BRUN : Domnule Fourgeot, fă cum vrei; dom- nilor, eu îmi spăl mîinile.

FOURGEOT (către Le Brun) : Domnule Le Brun, nu vii şi dumneata cu noi ?

LE BRUN : Eu ? ! Ferească Dumnezeu ! E ian mişel cu care n-am să mai dau ochii cîte zile oi avea.

FOURGEOT: Dar fără dumneata n-o s-o scoatem la capăt.

CAVALERUL : Aşa e. Hai, dargă Le Brun, e vorba să mă serveşti, să-ţi cîştigi recunoştinţa unui om darnic, aflat la strîmtoare ; n-o să mă refuzi; ai să vii.
LE BRUN : Să merg la Merval ? ! Eu ? ! Tocmai eu ? !
CAVALERUL : Da, dumneata, dumneata ai să mergi, pentru mine...
După atîtea stăruinţe Le Brun se lăsă dus, şi iată-ne, eu, Le Brun, cavalerul şi Mathieu de Fourgeot porniţi, cavalerul luîndu-1 prieteneşte de mînă pe Le Brun şi zi- cîndu-mi :
— E cel mai cumsecade; cel mai binevoitor om din lume ; cea mai bună conştiinţă...

LE BRUN : Cred că domnul cavaler ar fi in stare sâ mă facă să falsific bani.

Iată-ne la Merval.

JACQUES : Mathieu de Fourgeot ăsta...

STÂPÎNUL : Ei, ce vrei să spui ?

JACQUES : Mathieu de Fourgeot... Vreau să spun că domnul cavaler de Saint-Ouin îi cunoaşte pe toti oamenii ăştia după nume şi pronume şi că e şi el o puşlama în. teleasă cu toate secăturile astea.

STÂPÎNUL : S-ar putea să ai dreptate... E cu neputinţă să găseşti om mai blajin şi mai binecrescut, mai cinstit, mai politicos, mai omenos, mai simţitor, mai dezin. teresat decît domnul de Merval. După ce se încredintă că sînt major ca vîrstă şi că sînt bun platnic, domnul Merval luă o înfăţişare pe deplin drăgăstoasă şi mîhnită şi ne spuse cu glasul cel mai pocăit cu putinţă că era deznădăjduit ; că fusese chiar în dimineaţa aceea silit să-şi a- jutoreze 'un prieten strîmtorat de nevoi dintre cele mai grabnice şi că era cu totul lefter. Apoi, adresîndu-mi-se mie, adăugă :

— Domnule, să nu vă pară rău că n-aţi venit mai devreme ; aş fi fost adînc mîhnit să vă refuz, dar aş fj făcut-o ; prietenia e mai presus de orice...

Iată-ne înmărmuriţi de-a binelea ; iată-1 pe cavaler, pe Le Brun însuşi şi pe Fourgeot la picioarele lui Merval, şi pe domnul Merval spunîndu-le :

— Domnilor, mă cunoaşteţi cu toţii ; îmi place să îndatorez şi încerc să nu stric serviciile pe care le fac. lăsîndu-mă rugat; dar, pe onoarea mea de om, n-am nici măcăr patru ludovici în casă...

In mijlocul oamenilor ăstora, eu păream un osîndit care tocmai şi-a auzit sentinţa. îi spuneam cavalerului

— Cavalere, hai să plecăm, dacă domnii nu pot să ne ajute...

Iar cavalerul, luîndu-mă deoparte :

— Nici să nu te gîndeşti, doar e ajunul zilei ei.

Te înştiinţez că am prevenit-o şi se aşteaptă la.un dar din partea ta. Tu o ştii cum e : nu că ar fi interesată, dar e la fel ca toate, celelalte şi nu-i place să-i fie înşelate aşteptările. S-o fi şi lăudat la taică-său, la maică-sa, la mătuşi, la prietene ; şi, după toate astea, să n-aibă nimic de arătat, e îngrozitor...

Şi iată-1 reîntors la Merval şi stăruind cu şi mai multă aprindere. Merval, după ce se lăsă hărţuit cum se cuvine, zice :

— Am sufletul cel mai neghiob din lume ; n-aş putea răbda să văd oameni la strîmtoare. Să mă mai gîndesc.

A ! mi-a venit o idee.

CAVALERUL : Ce idee ?

MERVAL : De ce nu luaţi mărfuri ?

CAVALERUL : Ai dumneata ?

MERVAL : Nu ; dar cunosc o femeie care vă poate face rost; o femeie de treabă, cinstită.

LE BRUN : Da, şi o să ne facă rost de nişte zdrenţe, pe care ni le va vinde la greutatea lor în aur şi dţn care n-o să scoatem nimic.

MERVAL : Ba de loc. Are pînzeturi frumoase, giu- vaeruri din aur şi argint, toate soiurile de mătăsuri, perle, cîteva nestemate ; n-o să pierdeţi prea mult la astfel Ide mărfuri. Femeia aceea e o fiinţă cumsecade şi se mulţumeşte cu puţin, numai să aibă garanţii; sînt mărfuri căutate şi care se cumpără la preţuri foarte convenabile. La urma urmei, duceţi-vă să le vedeţi, că doar văzutul n-o să vă coste nimic...

I-am arătat lui Merval şi cavalerului că poziţia mea nu-mi îngăduia să fac pe vînzătorul; şi că, chiar de nu mi-ar fi fost silă de-o asemenea învoială, situaţia în care mă aflam nu-mi dădea răgazul să trag foloase de pe urma ei. Binevoitori, Le Brun şi Mathieu de Fourgeot spuseră amîndoi odată :

— N-ai nici o grijă, o să vindem noi pentru dumneata ; o să ne pierdem numai o jumătate de zi...

Şi astfel şedinţa fu amînată pentru după-masă la domnul de Merval, care, bătîndu-mă uşurel pe umăr, îmi spuse cu glas mieros şi convins :

— Domnule, sînt încîntat să vă pot servi; dar. cre- deţi-mă, să. faceţi cît mai rar asemenea împrumuturi ; ele duc totdeauna la ruină. Ar fi o minune, în ţara asta, să mai puteţi trata încă o dată cu oameni atît de cinstiţi ca domnii Le Brun şi Mathieu de Fourgeot!

Le Brun şi Fourgeot de Mathieu, sau Mathieu de Fourgeot, îi mulţumiră înclinîndu-se şi spunîndu-i că e prea bun, că încercaseră, doar să-şi facă şi ei micul lor negoţ, după cum le cerea conştiinţa, şi că n-are de ce să-i laude.

MERVAL : Vă înşelaţi, domnilor, căci, la urma urmei, ce este conştiinţa în zilele nosatre ? lntrebaţi-1 pe domnul cavaler de Saint-Ouin, care trebuie să aibă o idee...

Iată-ne plecaţi de la Mervali care ne întrebă, din ca- pătul de sus al scării, dacă se poate bizui pe noi ca să-i dea de veste negustoresei. Noi îi răspundem că da ; şi ne ducem toţi patru să luăm masa într-o crîşmă din apropiere, în aşteptarea orei întîlnirii.

Masa a comandat-o Mathieu de Fourgeot şi s-a priceput s-o facă. La desert, două fetişcane din Savcia s-au apropiat de masa noastră cu diblele lor; Le B-un le-a poftit să ia loc . Le-a dat să bea, a intrat în vorbă cu ele şi le-a cerut să cinte. Pe cînd cei trei tovarăşi ai mei sa distrau mototolind-o pe una dintre ele, cealaltă, care stătea lîngă mine, mi-a şoptit :

— Domnule, te afli printre oameni deocheaţi; printre ei nu e măcar unul care să nu-şi aibă numele trecut în registrul roşu al poliţiei.

Am plecat de la crîşmă la ora făgăduită şi ne-am dus la Merval. Uitam să-ţi spun că masa golise atît punga cavalerului, cît şi pe a mea, şi că pe drum Le Brun i-$_a$ spus cavalerului, care mi-a spus apoi mie, că Mathieu de Fourgeot cerea zece ludovici pentru comisionul lui şi că era cea mai mică sumă ce i se putea da ; că dacă va {j

mulţumit de noi, vom avea mărfurile .la preţul cel mai bun şi că ne vom scoate lesne suma dată, vînzîndu-le.

Iată-ne la Merval, unde negustoreasa ne-o luase înainte cu mărfurile ei. Domnişoara Bridoie (aşa o chema) ne-a copleşit cu plecăciuni şi politeţi, ne-a întins dinainte stofe, pînzeturi, dantele, inele, diamante, cutiuţe de aur. Am luat de toate. Le Brun, Mathieu de Fourgeot şi cavalerul au făcut preţul mărfurilor, iar Merval ţinea pana. Totalul s-a ridicat la nouăsprezece mii şapte sute şaptezeci şi cinci de livre, pentru care era tocmai să fac chitanţa, cînd domnişoara Bridoie îmi zise, făcînd o plecăciune
(căci nu spunea' nimănui o vorbă pînă nu făcea o plecăciune) :

— Domnule, aveţi de gînd să vă plătiţi chitanţele la scadenţă ?

— Sigur că da, i-am răspuns eu.

— în cazul ăsta vă e totuna dacă îmi daţi chitanţe sau poliţe.

Cuvîntul poliţă mă făcu să pălesc. Cavalerul băgă de seamă şi-i spuse domnişoarei Bridoie :'

— Poliţe, domnişoară ? Păi poliţele au să umble din mină în nună şi nu se ştie în ce mîini pot să ajungă.

— Pesemne glumiţi, domnule cavaler ; ne pricepem şi noi oleacă la felul cum trebuie să ne purtăm cu oamenii de rangul dumneavoastră...

Şi apoi, după o plecăciune :

— Hîrtiile astea sînt păstrate în portofelul nostru ; nu sînt scoase decît la vremea lor. Poftim, priviţi...

Şi iarăşi o plecăciune, după care negustoreasa îşi scoate portofelul din buzunar ; citeşte o sumedenie de nume de toate stările şi condiţiile. Cavalerul se apropiase de mine şi-mi spunea :

— Poliţe ! E o chestie a naibii de serioasă ! Vezi ce faci. Femeia mi se pare cinstită, şi apoi, înainte de scadenţă, o să aibă unul din noi bani, ori tu, ori eu.

JACQUES : Şi ai semnat poliţele ?

STÂPÎNUL : Le-am semnat.

JACQUES • Cînd copiii pleacă în capitală, taţii au o- biceiul să le tină o mică predică : „Nu te înhăita cu des- frînaţi; caută să placi mai-marilor tăi prin corectitudine în îndeplinirea îndatoririlor ; nu-ţi lepăda credinţa în Dumnezeu ; fugi de fetele stricate, de escroci şi, mai cu seamă, nu semna niciodată polițe"

STĂPÎNUL : Ce vrei ? Am făcut şi eu cum fac ceilalţi ; primul lucru pe care l-am dat uitării a fost lecţia tatii. Iată-mă pricopsit cu mărfuri, dar nouă ne trebuiau bani. Se găseau acolo, printre altele, cîteva perechi de manşete cu dantelă, foarte frumoase ; cavalerul le luă la preţul de cost, spunîndu-mi : „Iată de pe .acum o parte din tîrguielile la care n-o să pierzi nimic". Mathieu de Fourgeot luă un ceas şi două cutiuţe de aur, plecînd să-mi aducă fără zăbavă banii pentru ele. Restul îl luă

în păstrare Le Brun, la el. Eu am vîrît în buzunar o garnitură minunată, cu manşete ; era una din florile buchetului pe care-1 aveam de dăruit. Mathieu de Fourgeot se reîntoarse cît ai clipi cu şaizeci de ludovici ; el îşi opri zece pentru sine, iar eu îi primii pe ceilalţi cincizeci. Şi îmi spuse că nu vînduse nici ceasul şi nici cele două cutii, dar că le pusese amanet.

JACQUES : Amanet ?

^ STAPlNUL : Da.

JACQUES : Ştiu la cine.

STĂPÎNUL : La cine ?

JACQUES : La domnişoara cu plecăciunile, la Bridoie.

STĂPÎNUL : Aşa e. împreună cu perechea de manşete şi cu garnitura ei, am luat un inel drăguţ, o cutie de benghiuri, din duble. Aveam cincizeci de ludovici în pungă ; şi eram şi eu şi cavalerul cum nu se poate mai voioşi.

JACQUES : Asta e foarte bine. în tot ce-mi spui un singur lucru mă nelinişteşte : dezinteresul domnului Le Brun ; oare ăsta nu s-a înfruptat de loc din pradă ?

STĂPÎNUL : Haida de, Jacques, se vede că glumeşti; nu-1 cunoşti pe domnul Le Brun. I-am propus să-i dau ceva pentru serviciul făcut; s-a supărat, mi-a răspuns că i se pare că-1 iau drept un Mathieu de Fourgeot; că el nu întinsese niciodată mîna.

— Vezi, exclamă cavalerul, dragul de Le Brun e mereu acelaşi ; o să roşim mereu că el a fost mai cinstit decît noi...

Şi luă pe dată din mărfuri două duzini de batiste şi o bucată de muselină pe care îl rugă să le primească pentru nevastă-sa şi pentru fiică-sa. Le Brun începu să privească batistele, care i se părură atît de frumoase, muselina, pe care o găsi atît de fină. şi totul îi fu dăruit cu atîta inimă bună, încît gîndindu-se că va avea curînd prilejul să-şi ia revanşa faţă de noi prin vînzarea lucrurilor rămase în mîinile lui, se dădu bătut : şi iată-ne plecaţi şi gonind nebuneşte birja spre locuinţa iubitei mele, căreia îi erau hărăzite garnitura, manşetele şi inelul. Darul i se păru minunat. A fost încîntătoare. Şi-a încercat pe loc garnitura şi manşetele ; inelul părea făcut pentru degetul ei. Am cinat, veseli, după cum îţi închipui.

JACQUES : Şi te-ai culcat acolo.

STÂPÎNUL : Nu.

JACQUES : Atunci s-a culcat cavalerul.

STÂPÎNUL : Cred că da.

JACQUES : Aşa cum te duceau, cred că n-au ţinut multă vreme cei cincizeci de ludovici.

STÂPÎNUL : Nu. Peste opt zile ne-am dus la Le Brun, ca să vedem ce bani s-au putut scoate pe restul mărfurilor.

JACQUES : Nimic, s-au aproape nimic. Le Brun s-a mîhnit, a tăbărît pe Merval şi pe domnişoara cu plecăciunile ; i-a făcut puşlamale, ticăloşi, pungaşi, s-a jurat să nu mai aibă niciodată de-a face cu ei şi ţi-a dat vreo şapte-opt sute de franci.

STÂPÎNUL : Cam atît; opt sute şaptezeci de livre. JACQUES : Aşa că, dacă ştiu să socotesc niţel, opt sute şaptezeci de livre de la Le Brun, cincizeci de ludovici de la Merval sau de la

Fourgeot. garnitura, manşetele şi inelul, hai, încă cincizeci de ludovici, şi iată ce ţi-a înapoiat din cele nouăsprezece mii şapte sute şaptezeci şi cinci de livre, în mărfuri. Drace ! cinstită treabă ; Merval avea dreptate ; n-ai oricînd prilejul să dai peste oameni atît de cumsecade.

STĂPlNUL : Uiţi manşetele luate la preţul de cost de către cavaler.

JACQUES : Păi domnul cavaler n-a mai pomenit niciodată de ele.

STĂPÎNUL : Aşa e. Dar cele două cutiuţe de aur şi ceasul pus amanet de către Mathieu, de ce le laşi la o parte?

JACQUES : Fiindcă nu ştiu ce să spun despre ele.

STĂPÎNUL : Totuşi, ziua scadenţei poliţelor veni.

JACQUES : Şi nici dumneata, nici cavalerul nu făcuseră̆ţi rost de bani.

STĂPÎNUL : Am fost silit să mă ascund. Mi-au fost încunoştinţate rudele. Unul din unchii mei veni la Paris şi înaintâ un memoriu la poliţie, împotriva tuturor acestor pungaşi. Memoriul fuse trimis unui funcţionar ; funcţionarul ăsta era un ocrotitor plătit de-al lui Merval. S-a răspuns că, afacerea fiind săvîrşită legal, poliţia nu putea face nimic. Cel care primise amaneturile de la Mathieu

pentru cutiuţe îl dădu în judecată. M-am amestecat şi eu în proces. Cheltuielile de judecată fură atît de nemaipomenite, încît după vînzarea ceasului şi a cutiuţelor tot ne mai lipseau vreo cinci sau şase sute de franci ca să le putem plăti pe toate.

Asta n-o crezi, cititorule. Şi dacă ţi-aş spune istoria cu limonagiul răposat nu demult în vecinătatea mea, şi care a lăsat doi bieţi orfani, mititei ? Comisarul a venit acasă la răposat, a pus sigiliul, s-a făcut un inventar, o vînzare ; din vînzare s-au obţinut opt-nouă sute de franci. Din aceşti nouă sute de franci, după scoaterea cheltuielilor justiţiei, au mai rămas doi gologani pentru fiecare orfan ; i s-au pus fiecărui copil cei doi gologani în palmă, şi au fost trimişi Iar azil.

STĂPÎNUL : E îngrozitor.

JACQUES : Şi mai sînt şi acum la azil.

STĂPÎNUL : In vremea asta a murit tata. Am achitat poliţele, am ieşit din ascunzătoare, unde, spre cinstea prietenului meu, cavalerul, şi a iubitei mele, trebuie spus că mi-au ţinut tovărăşie destul de statornică.

JACQUES : Şi iată-ne cu călcîiele mai aprinse decît înainte după cavaler şi după frumoasa dumitale ; iar frumoasa făcîndu-te să-i plăteşti mai scump decît oricînd favorurile.

STĂPÎNUL : De ce, Jacques ?

JACQUES : De ce ? Păi fiindcă aşa cum erai, fără nimeni pe cap şi avînd o avere frumuşică, trebuia să facă din dumneata un neghiob deplin, adică un soţ.

STĂPÎNUL : Pe cinstea mea, cred că aşa aveau de gînd, dar n-au izbutit.

JACQUES : Ori eşti dumneata norocos, ori au fost ei nepricepuţi.

STĂPÎNUL : Mi se pare că nu mai eşti răguşit şi că vorbeşti mai binişor.

JACQUES : Ţi se pare, dar nu-i aşa.

STĂPÎNUL : Va să zică, n-ai fi în stare să spui mai departe povestea dragostei tale ?

JACQUES : Nu.

STĂPÎNUL : Şi eşti de părere să continui eu cu a mea ?

JACQUES : Părerea mea e să facem o pauză şi să ridic piosca.

STĂPÎNUL : Cum ! Cu boala ta de gît, şi tot ţi-ai umplut plosca ?

JACQUES : Da ; dar, pe toţi dracii, e ceai de muşeţel ; de-asta n-am idei şi mă simt ca un dobitoc ; şi atîta vreme cît va fi ceai de muşeţel în ploscă, voi fi dobitoc.

STĂPÎNUL : Ce faci ?

JACQUES : Vărs muşeţelul pe jos ; mi-e teamă să nu ne poarte ghinion.

STĂPÎNUL : Eşti nebun.

JACQUES : înţelept sau nebun, n-o să rămînă nici cît o lacrimă în ploscă.

Pe cînd Jacques deşartă plosca, stăpînul se uită la ceas. îşi deschide tabachera şi se pregăteşte să-

şi spună mai departe povestea dragostei. Iar eu, cititorule, mă simt ispitit să-i închid gura arătîndu-i de, departe un militar bătrin, călare, cu spinarea încovoiată şi gonindu-şi calul; sau o ţărăncuţă cu o pălăriuţă de paie, cu fuste roşii, um- blind pe jos sau pe-un măgar. Şi-apoi, de ce militarul cel bătrin n-ar fi chiar căpitanul lui Jacques sau camaradul căpitanului lui Jacques ? — Păi ăsta a murit! — Crezi ?... Şi de ce ţărăncuţa n-ar fi vecina Suzon, sau vecina Marguerite, sau hangiţa de la Cerbul-Mare, sau maica Jeanne, sau fiică-sa Denise ? Un scriitor de romane nu s-ar da în lături s-o facă, dar mie nu-mi plac romanele, cel puţin nu-mi plac dacă nu sînt de Richardson. Eu povestesc o istorie, fie că istoria asta va interesa pe cineva, fie că nu va interesa : mie puţin îmi pasă. Am de gînd să spun adevărul, şi asta şi fac. De aceea, n-am să-l pun pe fratele Jean să se reîntoarcă de la Lisabona ; popa cel gras care vine spre noi într-o brişcă, lîngă o femeie tînără şi frumoasă, n-o să fie de loc abatele Hud- son. — Dar abatele Hudson a murit ! — Aşa crezi ? Ai fost dumneata la înmormîntarea lui ? — Nu. — L-ai văzut cînd îl îngropau ? — Nu. — Va să zică, e mort sau viu, după cum mi-o place mie. Nu depinde decît de mine să opresc brişcă şi să scot, în legătură cu popa şi cu soaţa lui de călătorie, un şir de întîmplări în urma cărora n-o să mai afli nici dragostea lui Jacques, nici pe cele ale lui stăpînu-său ; dar mi-e silă de toate procedeele astea ; văd doar că, dacă pui niţică imaginaţie şi un pic de stil, nimic nu-i mai uşor decît să torni un roman. Să rămînem la adevăr, şi pînă cînd i-o trece lui Jacques boala de gît, să-l lăsăm pe stăpînu-său să vorbească.

STĂPlNUL : într-o dimineaţă, cavalerul îmi iese în cale. tare mîhnit ; cu o zi înainte petrecuserăm la tară împreună, cavalerul, iubita lui sau a mea, sau poate, a amîndurora, tatăl ei, mama, mătuşile, verii şi eu. Cavalerul mă întrebă dacă n-am scăpat cumva vreo vorbă care să-i fi lămurit pe părinţii fetei despre patima mea. Apoi îmi aduce la

cunoştinţă că tatăl şi mama, îngrijoraţi de-stăruinţele mele, îşi întrebaseră fiica; aşa încît, dacă aveam gînduri cinstite, nu era nimic mai lesne decît să le mărturisesc ; că în condiţiile astea ar fi o cinste pentru ei să mă primească ; dar că de nu voi limpezi lucrurile pînă în două săptămîni, mă vor ruga să-mi încetez vizitele care băteau la ochi, despre care se vorbea şi care făceau ‘rău fetei lor, îndepărtînd partidele bune ce s-ar fi putut ivi, dacă n-ar fi existat teama de refuz,

JACQUES : Ehei, stăpîne, aşa-i că i-a mirosit Jacques ?

STÂPÎNUL : Cavalerul adăugă : „Două săptămîni ! răgazul e destul de scurt. Iubeşti şi eşti iubit ; spune, ce ai de gînd să faci ?“ I-am răspuns limpede cavalerului că mă voi retrage.

— Să te retragi ? Aşadar, n-o iubeşti ?

— Ba o iubesc, şi încă mult de tot; dar am rude, am un nume, o situaţie, pretenţii şi n-o să mă hotărăsc niciodată să îngrop toate avantajele astea în prăvălia unei mic-burgheze.

— Şi vrei să le-o spun ?

— Cum doreşti. Dar mă mir㠕 cavalere, neaşteptata şi scrupuloasa gingăşie a oamenilor ăstora. I-au îngăduit fetei să-mi primească darurile ; m-au lăsat de zeci de ori între patru ochi cu ea ; fata cutreieră balurile, petrecerile, spectacolele, face plimbări la ţară sau prin oraş cu primul venit care-i pune la îndemînă o trăsură frumoasă ; ei dorm buştean în timp ce la ea se face muzică sau se discută ; tu te duci pe-acolo cînd ai chef ; şi, fie vorba între noi, cavalere, dacă eşti tu primit în casă, ar mai putea fi primit şi un altul. Fata lor e rău văzută ? Nici n-am să dau crezare, nici n-am să neg tot ce se spune despre ea ; recunoaşte însă şi tu că părinţii ar fi trebuit să se gîn- dească mai de multişor să-şi păzească fata ca să rămînă cinstită. Vrei să-ţi vorbesc deschis ? M-au luat drept un soi de nătăfleaţă pe care şi-au pus în gînd să-l ducă de nas la picioarele popii din parohie. Dar s-au înşelat. Gă-

sesc că domnişoara Agathe e fermecătoare ; mi-a sucit capul; şi asta cred că se vede după cheltuielile nemaipomenite pe care le-am făcut pentru ea. Nu mă dau înapoi să le fac şi de-acum încolo, dar trebuie să fiu sigur că pe viitor o să fie ceva mai puţin neînduplecată.

Am de gînd să nu-mi pierd veşnic la picioarele ei averea, timpul şi suspinele pe care le-aş putea dărui mai cu folos în altă parte. Să-i spui vorbele astea din urmă domnişoarei Agathe, şi pe cele de mai înainte părinţilor... Trebuie fie ca legătura noastră să înceteze, fie ca eu să fiu primit altfel, iar domnişoara Agathe să facă pentru mine ceva mai mult decît a făcut pînă acum. Recunoaşte, cavalere, că atunci cînd m-ai dus prima dată la ea m-ai făcut să nădăjduiesc unele îngăduinţe pe care nu le-am aflat. Cavalere, m-ai cam înşelat.

CAVALERUL : Pe cinstea mea, m-am cam înşelat mai întîi pe mine însumi. Cui naiba i-ar fi trăsnit vreodată prin minte că sub înfăţişarea uşuratecă, sub tonul liber şi voios al nebunei ăsteia mici s-ar ascunde un balaur al virtuţii ?

JACQUES : Cum dracu, domnule ! E prea de tot ; va să zică, ai fost şi dumneata curajos o dată în viaţă ?

STĂPÎNUL : Se mai întîmplă. Aveam la inimă păţania cu cămătarii, fuga mea la Saint-Jean de Latran, din faţa domnişoarei Bridoie, şi, mai presus de toate, mofturile domnişoarei Agathe. Mă cam plictisisem să tot fiu amî- nat cu fleacuri.

JACQUES : Şi după discursul ăsta curajos către scumpul dumitale prieten, cavalerul de Saint-Ouin, ce-ai făcut ?

STĂPÎNUL : Mi-am ţinut cuvîntul; am încetat vizitele.

JACQUES : Bravo ! Bravo ! mio caro maestro !

STĂPÎNUL : Au trecut două săptămîni fără să mai primesc nici o veste, în afară de cele ale cavalerului, care mă informa întocmai despre urmările lipsei mele din familie şi mă încuraja să mă tin tare. îmi spunea:

— Au început să se mire, se privesc neliniştiţi, vorbesc ; se întreabă cu ce te-ar fi putut nemulţumi. Fetiţa se preface că e demnă ; spune, cu nepăsare silită, prin care se vede lesne că-i e ciudă : „Dumnealui nu se mai arată ; după cît se pare, nu mai vrea să fie văzut; să-i fie de bine ; treaba lui...“ Şi-apoi face o piruetă, începe să îngîne un cîntec, se duce la fereastră, se întoarce, dat cu ochii înroşiţi ; toată lumea îşi dă seama că a plîns.

— Că a plîns ?

— Apoi se aşază ; îşi ia lucrul; vrea să,lucreze, dar nu lucrează. Ceilalţi vorbesc, ea tace ; ceilalţi încearcă s-o înveselească, ea se supără ; i se propune un joc, o plimbare, un spectacol; ea primeşte şi, cînd totul e gata. o apucă altă toană, care peste o clipă nu-i mai e pe plac... O, dar te văd tulburat ! N-am să-ţi mai spun o vorbă.

— Cavalere, crezi aşadar că dacă aş reapare...

— Cred că ai fi un prost. Trebuie să te ţii tare, să ai curaj. Dacă te-ai întoarce la ea fără să fii chemat, ai fi pierdut. Trebuie să-i înveţi minte pe oamenii aceştia mă» runţi.

— Dar dacă nu mă cheamă înapoi ?

— Au să te cheme.

— Dar dacă or să zăbovească prea mult pînă atunci *]*

— Au să te cheme ei, curînd. Ce naiba ! Un om ca tine nu poate fi înlocuit cu una, cu două. Dacă te întorci singur, domnişoara o să-ţi facă mutre, o să te facă să-ţi plăteşti scump pozna, o să-ţi impună tot ce i-o trăsni e; prin cap ; şi va trebui să i te supui: va trebui să-i cazi în genunchi. Vrei să fii stăpîn sau să fii rob şi încă robu! cel mai chinuit ? Alege. Cinstit vorbind, te-ai purtat cam uşuratic ; n-ar putea cineva să te creadă îndrăgostit de-a

binelea ; dar ce-ai făcut e bun făcut; şi dacă e cu putinU să te alegi cu ceva, nu trebuie să dai înapoi.

Şi spui că ea a plîns ?

— Auzi vorbă. Sigur că a plîns. Dar mai bine să plîngj ea decît să plîngi tu.

— Dar dacă nu mă cheamă înapoi ?

— Iţi spun că o să te cheme. Cînd ajung acolo, nu pomenesc o vorbă despre tine, ca şi cînd n-ai exista. Ea mă tot suceşte cînd pe-o parte, cînd pe alta. şi eu mă las în voia ei; în sfîrşit, mă întreabă dacă te-am văzut; eu răspund cu nepăsare*, cîteodată da, cîteodată nu ; apoi se vorbeşte despre altceva ; dar nu trece mult şi iar se revine la dispariţia ta ; se-ntîmplă să aducă vorba despre asta fie tata, fie mama, fie mătuşa, fie Agathe, spunînd : „Şi cîte n-am făcut noi pentru el! Cît ne-am frămîntat pentru necazurile lui ! Şi dovezile de prietenie arătate de nepoată-mea 1 Eu nu ştiam cum să mă port mai bine cu el ! Şi el, cîte jurăminte de prietenie nu ne-a făcut ! Să te mai încrezi în bărbaţi !... Acum pas de mai deschide uşa celor care vin L. Şi să mai crezi în prieteni 4“

— Dar Agathe ?

— I-a cuprins deznădejdea, te asigur eu.

— Dar Agathe ?

— Agathe mă trage deoparte şi zice : „Cavalere, înţelegi ceva din purtarea prietenului dumitale ? M-ai încredinţat de-atîtea ori că sînt iubită ; îl credeai, nici vorbă, şi de ce nu l-ai fi *'crezut* ? Şi eu îl credeam..." Apoi se întrerupe, glasul i se tulbură, ochii i se umezesc... Ei, dar bag de seamă că şi tu faci la fel! N-am să-ţi mai spun nimic, hotărît lucru. Văd ce vrei, dar n-am să te las, nici în ruptul capului. Dacă ai făcut prostia să te retragi fără nici o noimă, nu vreau să mai faci încă una ducîndu-te şi aruncîndu-te de gîtul lor. Trebuie să foloseşti prilejul ăsta ca să faci un pas înainte în relaţiile tale cu domnişoara Agathe ; trebuie ca ea să vadă că nu te ţine atît de bine, încît să nu te poată pierde, cel puţin dacă nu-şi dă silinţa să te păstreze. După cîte ai făcut, să mai rămîi la pupatul mîinii ? ! Hai,

cavalere, spune-mi drept, pe conştiinţa ta, că doar sîntem prieteni şi poţi să-mi spui fără nici o grijă c-ai vorbi prea multe : e adevărat că n-ai avut nimic de la ea ?

— .Nu, nimic.

— Fugi de-aici că minţi; vrei să faci pe delicatul.

— Poate c-aş face, dac-aş avea de ce ; dar îţi jur că n-am fericirea să mint.

— E de necrezut, fiindcă, orice s-ar zice, eşti destul de isteţ. Cum se poate ? N-a avut nici măcar o clipă de slăbiciune ?

— Nu.

— O fi avut ea, dar n-ai băgat tu de seamă şi ti-o fi scăpat. Tare mă tem să nu fi fost un pic nătăfleaţă; bărbaţii cinstiţi, delicaţi şi duioşi ca tine se întîmplă să fie aşa.

— Dar tu, cavalere, ce învîrteşti pe-acolo ?

— Nimic.

— N-ai avut nici o pretenţie ?

— Ba să mă ierţi, am avut, şi încă i-am făcut curte destul de multă vreme ; dar tu ai venit, ai văzut şi ai învins. Mi-am dat seama că te privea într-una, iar la mine nu se mai~uita de loc ; şi am înţeles. Am rămas prieteni buni ; îmi încredinţează micile ei gînduri, cîteodată îmi urmează sfaturile ; şi, din lipsă de ceva mai bun, am primit rolul de subaltern la care m-ai silit.

JACQUES : Dă-mi voie să-ţi spun două lucruri, domnule : primul că eu unul n-am izbutit niciodată să-mi spun povestea fără ca un diavol sau* altul să mă întrerupă, pe cînd a dumitale merge ca la moară. Aşa-i viaţa ; unul aleargă printre mărăcini fără să se înţepe ; altul poate să se uite cît o vrea unde calcă, că tot dă peste mărăcini cînd îi e lumea mai dragă şi se întoarce acasă jupuit de viu.

STĂPÎNUL : Nu cumva ţi-ai uitat cîntecul: sulul cel mare şi ce stă scris în ceruri ?

JACQUES : Celălalt lucru pe care voiam să ţi-1 spun e că nu-mi iese din cap că domnul cavaler de Saint-Ouin era un mare pungaş ; şi că după ce a împărţit banii dumitale cu cămătarii Le Brun, Merval, Mathieu de Fourgeot, sau Fourgeot de

Mathieu, şi Bridoie, caută să te lege la gard cu ţiitoarea lui, cu binişorul şi în toată legea, bineînţeles, în faţa notarului şi-a popii, ca să-şi mai aibă partea şi la nevasta dumitale... Aoleu.! gîtul !...

STĂPlNUL : Ştii ce-ai făcut acum ? Un lucru tare obişnuit şi tare nelalocul lui.

JACQUES : Sînt în stare de aşa ceva.

STĂPÎNUL : Te plîngi că eşti întrerupt mereu şi în- trerupi şi tu.

JACQUES : Asta e urmarea pildei proaste pe care mi-ai dat-o. O mamă vrea să-şi facă de cap, dar îi cere fiică-si să fie cuminte ; un tată vrea să fie risipitor, dar îi cere lui fiu-său să fie econom ; un stăpîn vrea...

STĂPÎNUL : Să-şi întrerupă sluga, să-l întrerupă cînd are chef şi să nu fie întrerupt.

Oare nu ţi-e teamă, cititorule, că ai să vezi din nou aici scena de la han, cînd unul striga : „Ai să cobori*[1], iar celălalt: „Ba n-am să cobor !“ Ce mă opreşte să nu te fac s-o auzi : „Am să întrerup". „Ba n-ai să întrerupi" ? N-aş avea decît să-l aţîţ puţin pe Jacques sau pe stăpînu-său, şi cearta-i gata ; iar o dată începută, cine ştie cum se va isprăvi ? Adevărul e însă că Jacques i-a răspuns cu modestie stăpînului său : „Domnule, n-am să te mai întrerup; vorbesc şi eu cu dumneata, după cum mi-ai îngăduit."

STÂPÎNUL : Treacă de la mine ; dar asta nu-i tot.

JACQUES : Ce altă necuviinţă am mai putut săvărşi ? STÂPÎNUL : O iei înaintea povestitorului şi-i răpeşti plăcerea pe care nădăjduieşte s-o tragă din mirarea ta ; aşa că, fălindu-te cu o agerime nelalocul ei, ghicind ce voia să spună, lui nu-i mai rămînea decît să tacă, şi eu

taC **JACQUES : Ah ! stăpîne !**

STÂPÎNUL : Blestemaţi să fie oamenii deştepţi''! JACQUES : N-am nimic împotrivă ; dar n-o să fii atît de crud...

STĂPÎNUL : Recunoaşte cel puţin că aşa ai merita. JACQUES : Aşa e ; dar, cu toate astea, o să te uiţi cît e ceasul, o să-ţi iei priza de tabac, o să-ţi treacă supărarea şi-o să-mi spui povestea mai departe.

STĂPÎNUL : Păcătosul ăsta face din mine ce vrea...

La cîteva zile după discuţia cu Saint-Ouin, iată-1 că se iveşte iar pe la mine ; părea triumfător. „Ei, prietene, îmi zice, altă dată o să crezi în profeţiile mele ? Ţi-am spus eu că noi sîntem cei mai tari, şi iată o scrisoare de la mititica : da, o scrisoare, o scrisoare de la ea...“

Scrisoarea era foarte drăgăstoasă ; dojeni, plîngeri *et caetera ;* şi iată-mă din nou poftit la ea acasă.

Cititorule, aici te-ai oprit din citit; ce s-a întîmplat ? A ! Cred că-nţeleg, ai vrea să vezi scrisoarea. Negreşit că doamna Riccoboni[1] ţi-ar fi arătat-o. Şi sînt sigur că-ti pare rău că n-ai văzut scrisoarea pe care doamna de La Pommeraye a dictat-o celor două mironosiţe. Deşi mi-ar fi fost cu mult mai greu s-o fac decît pe a Agathei, şi nu-mi. închipui că aim talent cu carul, cred că aş fi scos-o la capăt, dar n-ar fi fost originală ; ar fi semănat cu una din sublimele cuvîntări scrise cu toptanul de Tit Liviu în *Istoria Romei,* sau de cardinalul Bentivoglio în *Războaiele Flandrei.* Asemenea lucruri citeşti cu plăcere, dar îti destramă iluziile. Un istoric, cînd pune pe seama personajelor lui cuvîntări pe care ele nu le-au ţinut, poate să pună pe seama lor şi fapte pe care nu le-au înfăptuit. Te rog, deci, să uiţi scrisorile astea două şi să citeşti mai departe.

STĂPÎNUL : M-au întrebat din ce pricină am lipsit atîta, şi le-am răspuns ce mi-a trecut atunci prin cap ; s-au mulţumit cu spusele mele, şi toate şi-au reluat mersul obişnuit.

JACQUES : Adică dumneata ţi-ai cheltuit banii mai departe, iar treburile amoroase n-au înaintat nici cu un pas măcar.

STĂPÎNUL : Cavalerul îmi cerea noutăţi şi părea îngrijorat.

JACQUES : Poate că era cu adevărat.

STĂPÎNUL : De ce crezi ?

JACQUES : De ce ? Fiindcă el...

STĂPÎNUL : Hai, spune tot.

JACQUES : Nici nu mă gîndesc ; trebuie să-i laşi povestitorului...

STAPÎNUL : îmi pare bine că lecţiile mele îţi sînt de folos... într-o bună zi cavalerul m-a poftit să facem o plimbare numai noi doi, singuri. Ne-am dus să ne petrecem ziua la ţară. Am piecat de cu zori. Am prînzit şi am cinat la han ; vinul era grozav, şi am băut pe rupte, vorbind despre stăpînire, despre biserică şi despre aventuri

1 Scrisoare pentru care Diderot are multe cuvinte de laudă, dar nu şl pentru actriţă, care era slabă.

amoroase. Niciodată nu-mi arătase cavalerul atîta încredere, atîta prietenie; mi-a povestit toate întîmplările vieţii lui, cu o sinceritate de necrezut, neascultîndu-mi nici binele, nici răul. El bea, mă pupa, plîngea de atîta dragoste ; beam îl pupam şi plîngeam şi eu, la rîndul meu. Dintre toate faptele lui din trecut nu se căia decît de una singură şi zicea c-o să aibă remuşcări pînă la mormînt.

— Cavalere, i-am spus, destăinuieşte-te unui prieten ; aşa o să-ţi uşurezi inima. Hai, spune, despre ce-i vorba ? Vreun păcat de nimic, căruia delicateţea ta îi sporeşte greutatea ?

— Nu, nu, oftă cavalerul plecîndu-şi capul pe braţe şi acoperindu-şi obrajii de ruşine ; e o mîrşăvie de neiertat. Mă crezi ? Eu, cavalerul de Saint-Ouin, mi-am înşelat odată, da, mi-am înşelat prietenul !

— Cum s-au petrecut lucrurile ?

— Vai ! Mergeam amîndoi în aceeaşi casă, aşa cum faci tu şi eu. Acolo era o fată ca domnişoara Agathe ; el era îndrăgostit, iar eu eram iubit ; el se ruina cheltuind pentru ea, iar eu mă bucuram de favorurile ei. Şi n-am avut niciodată curajul să i-o mărturisesc ; dar dacă am să-l mai întîlnesc vreodată, am să-i spun totul. Taina asta îngrozitoare pe care o port în fundul sufletului mă copleşeşte, e o povară de care trebuie neapărat să scap.

— N-ar fi rău, cavalere.

— Mă sfătuieşti şi tu s-o fac ?

— Sigur că te sfătuiesc.

— Şi cum crezi c-o să ia prietenul meu lucrurile ?

— Dacă ţi-e prieten, dacă e om drept, îţi va găsi iertarea în el însuşi : va fi mişcat de sinceritatea şi de căinţa ta ; te va lua în braţe ; ar face ce-aş face şi eu în locul lui.

— Aşa crezi ?

— Aşa cred.

— Şi aşa te-ai purta ?

— Fără îndoială...

Atunci cavalerul se ridică deodată, păşeşte spre mine, cu ochii în lacrimi, cu braţele deschise, şi zice :

— Prietene, îmbrăţişează-mă.

— Cum, cavalere ! zic eu, adică dumneata... ? Eu ? Ticăloasa de Agathe ?

— Da, prietene ; îţi dau cuvîntul înapoi, eşti stăpîn să faci cu mine ce vrei. Dacă gîndeşti, cum gîndesc şi eu.

că ocara adusă e de neiertat, nu mă ierta : ridică-te, pă- răseşte-mă, iar dac-ai să mă mai vezi vreodată nu te mai uita la mine decît cu silă şi lasă-mă cu durerea şi ruşinea mea. Ah, prietene, dacă ai şti cum îmi stăpineşte inima ticăloasa aia mică. M-am născut om de treabă ; dă-ţi seama cît m-a făcut să sufăr rolul ruşinos la care m-am coborît. De cîte ori nu mi-am întors ochii de la ea, ca să mă uit la tine, gemînd din pricina trădării ei şi a mea. E uluitor că n-ai blţgat niciodată de seamă...

Intre timp, ascultînd spusele cavalerului, eu stăteam nemişcat ca un Terme [1] pietrificat. Am exclamat:

— Ah ! nemernica ! Ah. cavalere, tu, tocmai tu, prietenul meu !

— Da, am fost, şi mai sînt încă:, fiindcă folosesc, ca să te scot din ghearele creaturii ăsteia, o taină care e mai mult a ei decît a mea. Sînt deznădăjduit că n-ai căpătat nimic care să te despăgubească de tot ce-ai făcut pentru ea. (Aici Jacques începu să rîdă şi să fluiere.)

Păi ăsta e *Adevărul în vin,* de Colle[2], vei spune. Nu ştii ce vorbeşti, cititorule ; tot căutînd să faci pe deşteptul, nu eşti decît un dobitoc. Intîlneşti atît de puţin a- devărul în vin. încît se poate spune, dimpotrivă : falsitatea e în vin. Ţi-am spus o grosolănie ; îmi pare rău şi-ţi cer iertare.

STÂPÎNUL : încetul cu încetul, mînia mi s-a potolit. L-am îmbrăţişat pe cavaler ; el s-a aşezat iar pe scaun, cu coatele rezemate de masă, acoperindu-şi ochii cu palmele ; nu cuteza să mă privească.

JACQUES : Cit de mîhnit trebuie să fi fost! Şi ai avut măcar bunătatea să-l mîngîi ?... (Şi Jacques începu iar să fluiere.)

---

1 După mitologia romană, zeitatea ocrotitoare a hotarelor şi Înfăţişată uneori sub forma unui stilp pe care era aşezat un bust.

2 Charles Colle (1709—1783) — autor dramatic francez.

STÂPÎNUL : Mi s-a părut cel mai nimerit să mă fac că iau lucrurile în glumă. La fiecare vorbă veselă, cavalerul îmi spunea uimit :

— Nu mai există om ca tine ; n-ai pereche ; preţuieşti de-o sută de ori cît mine. Eu nu cred să fi avut tăria sau mărinimia să-ti iert asemenea ocară, şi tu glumeşti; e nemaipomenit ! Prietene, ce-aş putea face ca să-ndrept răul ?... Ah ! Nu, nu, asta nu se poate îndrepta. Niciodată, niciodată n-am să uit nici crima mea şi nici bunătatea ta ; au săpat două urme adînci, pe care le port aici. Pe una am să mi-o amintesc ca să mă dispreţuiesc, pe cealaltă ca să te admir, ca să-mi sporesc prietenia faţă de tine.

— Hai, cavalere, nu te mai gîndi la asta ; faci prea mult caz şi de fapta ta, şi de a mea. Să bem mai bine în sănătatea ta. Sau, cavalere, hai să bem în sănătatea mea, dacă nu vrei în a ta...

încetul cu încetul, cavalerul prinse curaj. îmi povesti toate amănuntele trădării lui, acoperindu-se singur cu o- cările cele mai aspre ; îi făcu harcea-parcea şi pe fată, şi pe mamă, şi pe tată, şi pe mătuşă, şi întreaga familie, pe care mi-o înfăţişă ca pe o haită de ticăloşi nedemni de mine, dar cu totul demni de el ; astea sînt chiar vorbele lui.

JACQUES : Iată de ce le sfătuiesc eu pe femei să nu se culce cu oameni care se îmbată. Nu-1 dispreţuiesc mai puţin pe cavalerul dumitale pentru trăncăneala lui în dragoste decît pentru făţărnicia lui în prietenie. Ce naiba ! N-avea decît să fie om cinstit... şi să vorbească de la început... Dar să ştii, domnule, eu stărui să cred că e un golan, o puşlama fără pereche. Nu ştiu cum o să se sfîrşească întîmplarea ; dar tare mă tem că iar te înşală, chiar în clipa în care, chipurile, îţi deschide ochii. Scoate-mă şi pe mine, şi ieşi şi dumneata, cît mai repede, din hanul ăsta şi din tovărăşia unui astfel de om...

După ce vorbi aşa, Jacques îşi duse plosca la gură, uitînd că nu mai avea în ea nici ceai de muşeţel, nici vin. Stăpînul începu să rîdă. Jacques tuşi un sfert de ceas fără întrerupere. Stăpînul îşi scoase ceasul şi tabachera şi îşi continuă povestirea pe care aş întrerupe-o, dacă n-ai nimic împotrivă, măcar ca să-l

fac pe Jacques să turbeze, dovedindu-i că nu stătea scris în ceruri, după cum credea, că el va fi mereu întrerupt, iar stăpînu-său nu va fi niciodată.

STAPÎNUL (către cavaler) : — După toate cîte mi-ai spus, nădăjduiesc că n-ăi să-i mai vezi de-acum înainte.

— Eu să-i revăd ?... Mi se frînge inima doar că plec fără să mă răzbun. Au trădat, au tras pe sfoară, au batjocorit, au despuiat un om cumsecade ; s-au folosit de patima şi de slăbiciunea unui alt om cumsecade, căci îndrăznesc încă să mă socotesc astfel, ca să-l mîne într-un şir întreg de grozăvii ; au îmboldit doi prieteni să se urască şi poate chiar să se strîngă de gît unul pe altul, căci la urma urmei, dragul meu, recunoaşte că de mi-ai fi descoperit uneltirile ticăloase, brav cum eşti, te-ar fi apucat o asemenea furie...

— Nu, n-aş fi mers pînă acolo. De ce-aş fi făcut-o ?

Şi pentru cine ? Pentru un păcat pe care oricine l-ar fi putut săvîrşi ? Mi-e nevastă ? Şi chiar dacă mi-ar fi ? Mi-e fiică ? Nu ; e o mică destrăbălată ; şi-ţi închipui că pentru una ca ea... Hai, prietene, dă-o-ncolo şi să bem. Agathe e tînără, zglobie, albă, dolofană, durdulie ; stă carnea pe ea, piatră, nu-i aşa ? Şi are pielea neasemuit de dulce. Trebuie să fie grozav s-o ai, şi-mi închipui că ai fost destul de fericit în braţele ei. ca să-ţi uiţi de prieteni.

—Te asigur că dacă nurii cuiva şi plăcerea ar putea uşura un păcat, nimeni pe lume n-ar fi mai puţin vinovat decît, mine.

—Ia stai, cavalere, că dau înapoi; îmi retrag iertarea şi vreau să pun o condiţie, ca să-ţi uit trădarea.

—Vorbeşte, prietene, porunceşte, spune : să mă arunc pe fereastră, să mă spînzur, să mă înec, să-mi înfig un cuţit în piept ?...

Şi cît ai clipi, cavalerul ia un cuţit de pe masă, îşi desface gulerul, îşi deschide cămaşa şi, cu privirile rătăcite, îşi repede cu mîna dreaptă cuţitul la încheietura u- mărului sting, părînd că nu aşteaptă decît porunca mea ca să-şi ia viaţa, aşa cum făceau

cei vechi.

— Nu de asta e vorba, cavalere, lasă-ncolo rabla de cuţit.

— Nu-1 las, fiindcă merit; un semn de la tine, şi...

— Iţi spun să lepezi rabla de cuţit; nu-ţi cer atîta, ca să te iert...

Cu toate astea, vîrful cuţitului se afla tot deasupra claviculei stîngi; îi prind mîna, smulg cuţitul şi i-1 arunc

cît colo, apoi, apropiindu-i sticla de pahar şi umplîndu-i-1, ii zic :

— Hai să bem mai întîi; şi-o să afli pe urmă ce cumplită condiţie pun ca să te iert. Va să zică, Agathe e plină de nuri şi voluptuoasă ?

— Ah ! prietene, de ce n-o cunoşti şi tu cum o cunosc eu ?

— Aşteaptă să ni se aducă o sticlă de şampanie şi-apoi o să-mi povesteşti una din nopţile tale. Trădătorule drag. numai după aceea am să te iert. H^i, începe ; nu m-auzi ?

— Ba te-aud.

— Ţi se pare prea aspră condiţia mea ?

— Nu.

— Ai căzut pe gînduri ?

— Mă gîndesc !

— Ce ţi-am cerut ?

— Povestea uneia din nopţile mele petrecute cu Agathe.

— Aşa e.

Intre timp, cavalerul mă tot măsura din cap pînă-n picioare şi-şi spunea sieşi : „Are aceeaşi statură şi-i a- proape de aceeaşi vîrstă cu mine ; şi chiar dacă ar fi vreo deosebire oarecare, pe întuneric, închipuindu-şi că aş fi eu, ea n-ar bănui nimic..."

— La ce te gîndeşti, cavalere ? Doar paharul ţi-e plin ; de ce nu începi ?

— Mă mai gîndesc, prietene ; m-am gîndit, gata : îm- brăţişează-mă, o să fim răzbunaţi, da, o să fim. E o mîr- şăvie din partea mea ; şi dacă mie nu-mi face nici o cinste, apoi pungăşoaica aia mică o merită din plin. îmi ceri să-ţi povestesc una din nopţile petrecute cu ea ?

— Da ; îţi cer oare prea mult ?

— Nu ; dar dacă în locul unei poveşti, ţi-aş da chiar o noapte ?

— Ar fi ceva mai bine.

(Jacques începe să fluiere.)

Cavalerul scoate îndată două chei din buzunar, una mică şi alta mare.

— Cea mică, zice el, e de la uşa din stradă, cea mare e de la anticamera Agathei; iată-le, sînt amîndouă în slujba ta. Să-ţi spun cum am făcut eu zilnic, de vreo şase luni încoace ; să faci şi tu întocmai. După cum ştii, ferestrele ei dau spre drum. Cît timp le văd luminate, mă plimb pe afară. Un ghiveci cu busuioc pus la vedere e semnalul nostru de înţelegere ; atunci mă apropii de intrare, deschid uşa, intru, încui la loc, urc treptele cît pot mai încet, ocolesc prin coridorul cel mic din dreapta ; prima uşă la stînga în coridorul ăsta e uşa ei, după cum ştii. Deschid uşa cu cheia cea mare, trec în odăiţa din stînga, unde găsesc o mică lampă de noapte, la lumina căreia mă dezbrac în voie. Agathe lasă uşa camerei întredeschisă ; trec şi mă duc s-o întîlnesc în pat. înţelegi ?

—' Foarte bine !

—Fiindcă ceilalţi dorm în odăile din preajmă, noi tăcem.

—Şi-apoi cred că aveţi de făcut ceva mai plăcut decît să staţi la taifas.

—La caz de nevoie, pot să sar din pat şi să mă încui în odăiţă, dar asta nu mi s-a întîmplat încă niciodată. De obicei, ne despărţim cam pe la patru dimineaţa. Dacă plăcerea_ sau odihna ne face să întîrziem, ne sculăm amîndoi odată ; ea coboară, eu rămîn în odăiţă, mă îmbrac, citesc, mă odihnesc, aştept să se facă ora de vizită. Apoi cobor, salut, o îmbrăţişez, ca şi cum. abia atunci aş fi sosit.

— La noapte eşti aşteptat ?

— Sînt aşteptat în fiecare noapte.

— Şi-mi laşi mie locul ?

—Din toată inima. Nu-mi pare rău că alegi noaptea în locul povestirii; dar aş vrea tare mult

să...

— Hai, spune ; sînt puţine lucrurile pe care m-aş da înapoi să le fac pentru a te îndatora.

— Aş vrea să rămîi în braţele ei pînă la ziuă ; atunci am să vin eu să vă prind asupra faptului.

— A, nu, cavalere, ar fi o răutate prea mare.

—Răutate prea mare ? Nu sînt eu chiar atît de rău pe cît mă crezi. Mai întîi am să mă dezbrac în odăiţă.

—Zău, cavalere, năzdrăvan mai eşti ! Şi apoi nu se poate : dacă-mi dai cheile mie, tu n-o să le mai ai.

— Ce prost eşti!

— Ba mi se pare că nu prea.

— De ce n-am intra amîndoi odată ? Tu o sâ te duci la Agathe ; eu ani să rămîn în odăiţă pînă ce-o să-mi dai un semnal, asupra căruia ne vom înţelege.

— Pe cinstea mea, mi se pare atît de hazliu, atît de trăsnit, că abia mă abţin să nu primesc. Dar dacă stau să socotesc bine, mi-ar place mai mult să las farsa asta pentru una din nopţile următoare.

— A, înţeleg, ai de gînd să ne răzbunăm de mai multe
ori.

— Dacă n-ai nimic împotrivă.

— S-a făcut.

JACQUES : Cavalerul dumitale mă face să nu mai înţeleg nimic. îmi închipuiam că...

STAPÎNUL : îţi închipuiai ?

JACQUES : Nu, domnule, poţi continua.

STAPÎNUL : Am băut, am spus o sută de năzbîtii, şi despre noaptea care se apropia, şi despre cele ce aveau să urmeze, şi despre aceea cînd Agathe se va găsi între cavaler şi mine. Cavalerul redevenise încîntător de vesel, şi convorbirea noastră nu era de loc tristă. Mi-a dat şi nişte poveţe pentru purtarea în timpul nopţii, care nu erau toate la fel de uşor de urmat; dar după un lung şir de nopţi bine folosite eram în stare, chiar din prima noapte, să nu-1 fac de rîs pe cavaler, oricît de neasemuit s-ar fi pretins el,-şi de-aici începură amănuntele nesfîr- şite despre talentele, desăvîrşirile şi priceperea Agathei într-ale dragostei. Cavalerul adăugă, cu o artă de

necrezut, beţia patimii la beţia vinului. Clipa aventurii sau a răzbunării mi se părea că 'se lasă prea mult aşteptată ; ne-am ridicat, totuşi, de la masă. Cavalerul plăti; era pentru prima dată cînd se întîmpla asta. Ne-am urcat în trăsură ; eram beţi amîndoi; vizitul şi valeţii noştri erau şi mai beţi decît noi.

Ce m-ar împiedica, cititorule, să trîntesc vizitiul, caii, trăsura, stăpînii şi valeţii într-o rîpă 7 Dacă te sperie rîpa, atunci ce m-ar împiedica să-i duc vii şi nevătămaţi în oraş, unde aş face trăsura lor Bă şe lovească de o altă trăsură, în care aş pune alţi tineri beţi ? Ar fi rost de ocări, de o ceartă, de săbii trase din teacă, de o încăierare în toată regula. Şi ce m-ar împiedica, dacă nu-ţi plac încăierările, să pună în locul acestor tineri pe domnişoara

Agathe şi pe una din mătuşile ei ? Dar nu s-a întîmplat nimic din toate astea. Cavalerul şi stăpînul lui Jacques ajung la Paris. Stăpînul îmbracă veşmintele cavalerului.

E miezul nopţii; se găsesc sub ferestrele Agathei; lumina se stinge ; ghiveciul cu busuioc e la locul lui. Cei doi mai dau o raită de la un capăt la altul al străzii, cavalerul reamintindu-i prietenului său lecţia. Apoi se apropie de poartă ; cavalerul deschide, îl vîră pe stăpînul lui Jacques, păstrează cheia de la uşa de-afară, pleacă, şi a- cum, după amănuntele acestea date pe scurt, să-l lăsăm pe stăpînul lui Jacques să ia din nou cuvîntul:

— Casa îmi era cunoscută; urc în vîrful picioarelor, descui uşa de la coridor, o încui la loc, intru în odăiţă, unde găsesc mica lampă de noapte ; .mă dezbrac ; uşa camerei era întredeschisă ; trec ; mă îndrept înspre alcovul unde Agathe nu adormise încă. Dau perdelele la o parte şi pe dată simt două braţe goale cuprinzîndu-mă şi trăgîndu-mă spre pat ; mă las în voia lor, mă culc, sînt copleşit de mingîieri, le înapoiez şi eu. Iată-mă cel mai fericit muritor din lume ; şi mai sînt şi acum, cînd...

...cînd stăpînul lui Jacques observă că Jacques dormea sau se prefăcea că doarme :

— Dormi ! strigă el. Dormi, »marţafoiule, în momentul cel mai interesant al povestirii mele !...

Şi tocmai la momentul ăsta îl pîndea Jacques să a- jungă.

— Ai să te trezeşti ?

— Nu cred.

— De ce ?

— Păi, dacă mă trezesc eu, s-ar putea să mi se trezească şi boala de gît, şi cred că-i mai' bine să ne odihnim amîndoi...

Şi iată-1 pe Jacques lăsîndu-şi capul să-i pice in piept.

— O să-ţi frîngi gîtul.

— Nici vorbă că da, dacă aşa stă scris ; dumneata nu feşti în braţele domnişoarei Agathe ?

— Ba da.

— Şi te simţi bine acolo ?

— Foarte bine.

— Atunci rămîi unde eşti.

— Iţi convine să-mi spui să r&mîn.

— Rămîi măcar pînă aflu povestea plasturelui lui Desglands.

STAPÎNUL : Te răzbuni, trădătorule.

JACQUES : Şi chiar dac-ar fi aşa, stăpîne, după ce mi-ai tăiat povestea dragostei mele prin o mie de întrebări şi prin tot atîtea toane, fără să auzi măcar un murmur din partea mea, n-aş putea să te rog şi eu s-o în- trerupi pe-a dumitale, ca să-mi spui povestea plasturelui bunului Desglands, faţă de care sînt atît de îndatorat, fiindcă m-a scos de la felcer în clipa cînd, nemaiavînd bani, nu ştiam ce să mă fac, şi la el am cunoscut-o pe Denise. Denise fără de care nu ti-aş fi spus o vorbă în tot timpul călătoriei noastre ? Stăpîne, dragă stăpîne, spune-mi te rog povestea plasturelui lui Desglands ; poti s-o spui în cît de puţine cuvinte ţi-o plăcea, că aţipeala care m-a cuprins tot o să se-mprăştie, şi poti fi sigur că voi asculta cu toată luarea-aminte.

STAPÎNUL (înălţînd din umeri) : în vecinătatea lui Desglands trăia o văduvă încîntătoare, care se asemăna în multe privinţe cu o curtezană vestită din secolul trecut. Cuminte din chibzuinţă, desfrinată din fire, părîn- du-i rău a doua zi de prostia făcută în ajun, şi-a petrecut toată viaţa trecînd de la plăceri la remuşcări şi de la remuşcări la plăceri, fără ca deprinderea plăcerii să-i înăbuşe remuşcările, fără ca obişnuinţa remuşcărilor să-i înăbuşe pofta de plăceri. Eu am cunoscut-a în ultimele ei clipe ; spunea că scapă, în sfîrşit, de doi mari vrăjmaşi. .Soţul ei, îngăduitor faţă de singurul păcat pentru care ar fi putut-o mustra, a compătimit-o cît timp a trăit şi a regretat-o multă vreme după ce a murit. Susţinea că ar fi fost la fel de caraghios să-şi împiedice nevasta să iubească, pe cît ar fi fost dacă ar fi împiedicat-o să bea. Ii ierta sumedenia de cuceriri, pentru gustul delicat de care ea dădea dovadă în alegerea curtezanilor. Femeia asta n-ar fi primit nici în ruptul capului curtea unui neghiob sau a unui ticălos : favorurile ei au fost întotdeauna răsplata talentului sau a cinstei. A spune despre un bărbat că era sau că fusese ibovnicul ei însemna să depui mărturie asupra marilor lui merite. Fiindcă se ştia uşuratică, ea nu se lega să fie credincioasă. „In viaţa mea n-

am făcut decit un singur jurămînt fals, spunea ea : cel făcut prima dată." îi rămîneai prieten şi dacă pierdeai simţămîntul avut faţă de ea, şi dacă-şi pierdea ea sinu ţămîntul pe care i-1 inspiraseşi. Nicicînd n-a existat pildă mai grăitoare a contrastului dintre un suflet cinstit şi nişte moravuri desfrînate. Nu s-ar fi putut spune că femeia asta a avut moravuri ; şi trebuia să mărturiseşti, totuşi că greu s-ar fi putut găsi o fiinţă mai cinstită. Duhovnicul ei o vedea rareori la picioarele altarului; dar îi găsea oricînd punga deschisă pentru săraci. Despre religie şi despre legi spunea, în glumă, că sînt o pereche de cîrji care nu trebuiesc răpite celor cu picioarele slabe. Femeile, care se temeau s-o aibă prietenă din pricina soţilor, o doreau pentru copiii lor.

JACQUES *(după ce spuse printre dinţi) : O* să-mi plăteşti tu portretul ăsta blestemat, *(adăugă*): Ai fost îndrăgostit de femeia asta ?

STÂPÎNUL : Aş fi fost, fără îndoiala, dacă nu s-ar fi grăbit Desglands să mi-o ia înainte. Desglands îşi pierdu minţile...

JACQUES : Domnule, oare povestea plasturelui şi a- ceea a dragostei lui Desglands sînt atît de legate una de alta, încît nu pot fi despărţite ?

STĂPÎNUL: Ba pot fi despărţite ; plasturele este doar un incident, pe cînd povestea cuprinde tot ce s-a petrecut în vremea cînd se iubeau.

JACQUES : Şi s-au petrecut multe lucruri ?

STĂPÎNUL : Multe.

JACQUES : În cazul ăsta, dacă o să-l lungeşti pe fiecare aşa cum ai lungit portretul eroinei, n-o să mai terminăm nici pînă la paştile cailor, şi s-a zis cu povestea dragostei mele şi a dumitale.

STĂPÎNUL : Ascultă, Jacques, de ce mă zăpăceşti ? N-ai văzut la Desglands un copilaş ?

JACQUES : Unul răutăcios, neobrăzat şi bolnăvicios ? Ba da, l-am văzut.

STĂPÎNUL : E copilul din flori al lui Desglands şi al frumoasei văduve.

JACQUES : Ţîncul ăsta o să-i dea multă bătaie de cap. Şi cum e singurul lui copil, sînt motive serioase să nu iasă din el decît o secătură ; ştie că va fi bogat, deci încă un motiv serios să nu ajungă

decît o secătură.

STÂPlNUL : Şi, cum e bolnăvicios, nu-1 învaţă nimic ; nu-1 struneşte, nu i se împotriveşte la nimic ; iată al treilea motiv serios ca să nu ajungă decît o secătură.

JACQUES : într-o noapte, dracul de copil a început să zbiere ca din gură de şarpe. Se sperie toţi ai casei ; dau fuga. El vrea să se trezească taică-său.

— Tăticu doarme.

— N-are a face ; vreau eu să se scoale, aşa vreau, aşa vreau...

— E bolnav.

— N-are a face, trebuie să se scoale, aşa vreau, aşa vreau...

Desglands e trezit; îşi pune halatul pe umeri, soseşte.

— Iată-mă că am venit, micutule. Ce vrei ?

— Vreau să fie aduşi aici.

— Cine ?

— Toti cîţi sînt în castel.

Sînt aduşi toţi ; stăpîni, slugi, străini, cei care mîncau acolo ; Jeanne, Denise, eu cu genunchiul meu bolnav, toţi, în afară de-o bătrînă portăreasă neputincioasă, căreia i se dăduse un adăpost într-o cocioabă cam la un sfert de leghe de castel. Ţîncul vrea să se ducă cineva după ea.

— Copile, e miezul nopţii.

— Aşa vreau, aşa vreau.

— Ştii doar că locuieşte departe.

— Aşa vreau, aşa vreau.

— Ştii doar că e bătrînă şi că n-ar putea umbla.

— Aşa vreau, aşa vreau.

Trebuia ca biata portăreasă să vină ; mai bine zis fu adusă, căci decît să facă drumul singură, mai bine ar fi mîncat ţărînă. După ce ne-am adunat cu toţii, puştiul vru să fie dat jos din pat şi îmbrăcat. Iată-1 dat jos şi îml>răcat. Apoi vru să trecem toţi în salonul cel mare, iar el să fie pus în jilţul cel mare al lui tăticu. S-a făcut şi asta. Are chef să jucăm hora în jurul lui. şi noi începem să jucăm hora. Dar cu adevărat de necrezut e ce s-a întîmplat după asta...

STĂPÎNUL : Cred că de rest o să mă scuteşti.
JACQUES : Nu, nu, domnule, o să auzi şi restul...

Doar nu-ţi închipui că poate cineva să-mi facă un portret al mamei lung cît o zi de post şi să scape nepedepsit...

STAPÎNUL : Jacques, te fac praf.

JACQUES : Cu atît mai rău pentru dumneata.

STĂPÎNUL : Ţi-a rămas la inimă lungul şi plictisitorul portret al văduvei; dar cred că mi l-ai răsplătit îndeajuns cu lunga şi plictisitoarea povestire a toanei copilului.

JACQUES : Dacă aşa crezi, spune mai departe povestea tatălui; dar fără portrete, stăpîne ; urăsc de moarte portretele.

STĂPÎNUL : De ce le urăşti ?

JACQUES : Fiindcă sînt atît de puţin fidele, încît, dacă din întîmplare te întîlneşti cu originalele, nu le recunoşti de loc. Povesteşte-mi faptele, repetă-mi vorbă cu vorbă spusele, şi-am să-mi dau curînd seama cu ce fel de om am de-a face. O vorbă sau un gest mi-au dezvăluit uneori mai mult decît trăncăneala unui oraş întreg.

STĂPÎNUL : într-o zi, Desglands...

JACQUES : Cînd dumneata lipseşti de acasă, intru cîteodată în bibliotecă şi iau vreo carte ; de obicei aleg o carte de istorie.

STĂPlNUL': într-o zi, Desglands...

JACQUES : O răsfoiesc sărind peste toate portretele.

STĂPÎNUL : într-o zi, Desglands...

JACQUES : Iartă-mă, stăpîne, îmi dădusem drumul şi trebuia să merg pînă la capăt

STĂPÎNUL : Şi-ai ajuns ?

JACQUES : Am ajuns.

STĂPÎNUL : Într-o zi, Desglands o pofti la masă pe frumoasa văduvă. împreună cu alţi boieraşi de prin împrejurimi. Domnia lui Desglands se apropie de sfîrşit; şi printre oaspeţi se afla unul către care începuse să încline nestatornicia ei. Erau cu toţii la masă. Desglands şi rivalul lui stînd unul lîngă altul, în faţa frumoasei văduve. Desglands îşi folosi toată isteţimea ca să însufleţească discuţiile ; îi spunea văduvei vorbele cele mai curtenitoare ; dar ea, cu gîndul în altă parte, n-auzea nimic şi-şi ţinea privirea aţintită asupra rivalului. Desglands avea în

mînă un ou proaspăt; un tremur pricinuit de gelozie îl face să încleşteze pumnul, iar oul, ţîşnind din coajă.

se împrăştie pe obrajii vecinului. Acesta ridică mîna. Des- Slands li prinde pumnul, îl opreşte şi-i şopteşte la ureche : „Domnule, socotesc că l-am primit...“ Se lăsă o tăcere a- dîncă ; frumoasei văduve i se face rău. Ospăţul a fost scurt şi trist. Cînd s-au ridicat de la masă, ea i-a chemat pe Desglands şi pe rivalul lui într-o încăpere separată ; şi a făcut tot ce cuviinţa îngăduie unei femei să facă pentru a-i împăca ; i-a rugat, a plîns, a leşinat, dar serios ; îi strîngea mîinile lui Desglands, îşi întorcea ochii muiaţi în lacrimi spre celălalt. Unuia îi zicea : „Spui că mă iubeşti!...“. celuilalt : „Spui că m-ai iubit iar a- mîndurora : „Şi îmi vreţi pieirea, vreţi să mă faceţi de rîs, să mă faceţi urîtă şi dispreţuită în tot ţinutul ! Oricare dintre voi îi va lua viaţa rivalului, să ştie că eu n-am să-l mai revăd niciodată ; n-o să- mi mai poată fi nici prieten, nici iubit ; îi făgăduiesc o ură care nu mi se va stinge decît o dată cu moartea..." Apoi iar o apuca leşinul, şi leşinînd spunea : „Bărbaţi fără inimă, scoateţi-vă spadele şi împlîntaţi-le în sînul meu ; dacă în clipa morţii v-aş vedea îmbrăţişîndu-vă, mi-aş da sufletul fără părere de rău...“ Desglands şi rivalul său stăteau neclintiţi sau îi dădeau ajutor cînd o apuca leşinul şi cîteva lacrimi le picurau din ochi. In cele din urmă, aii trebuit să se despartă. Frumoasa văduvă a fost dusă acasă mai mult moartă decît vie.

JACQUES : Ia spune, domnule, ce nevoie aveam eu de portretul femeii ăsteia ? N-aş fi ştiut acum la fel de bine ce mi-ai spus ?

STĂPÎNUL : A doua zi, Desglands se duse în vizită la frumoasa lui necredincioasă ; acolo îşi întîlni rivalul. Şi care n-a fost mirarea rivalului şi a văduvei văzîndu-1 pe Desglands cu obrazul drept acoperit cu un cerc mare de mătase neagră.

— Ce-i asta ? întrebă văduva.

DESGLANDS : Nu-i nimic.

RIVALUL SAU : O mică inflamaţie ?

DESGLANDS : O să-mi treacă.

După ce mai stătură puţin de vorbă. Desglands plecă, şi, ieşind, îi făcu un semn rivalului, care îl înţelese pe deplin. Acesta coborî şi, ajunşi în stradă, apucară unul într-o parte, celălalt în cealaltă parte ; se reîntîlniră în dosul grădinilor frumoasei văduve, se bătură, şi rivalul lui Desglands rămase la pămînt, rănit grav, dar nu mortal, în timp ce rănitul e dus acasă, Desglands se întoarce la văduva lui, se aşază şi mai stă puţin de vorbă despre întîmplarea din ajun. Ea îl întrebă ce înseamnă ben- ghiul uriaş şi caraghios care îi acoperă obrazul. El se ridică, se uită în oglindă. „într-adevăr, îi răspunde, îl găsesc şi eu cam prea mare...“ Desglands ia foarfecele doamnei, îşi desprinde peticul de mătase, îl îngustează cu un deget sau două. îl pune la loc şi o întreabă pe văduvă :

— Cum îti par acum ?

— Cu un deget sau două mai puţin caraghios decît înainte.

— Tot e ceva.

Rivalul lui Desglands se vindecă. Urmează al doilea duel, din care tot Desglands iese învingător ; şi aşa, de vreo cinci sau şase ori la rînd ; şi de fiecare dată Desglands îşi îngustează peticul de mătase, cîte un pic, pu- nîndu-şi-1 apoi la loc, pe obraz.

JACQUES : Şi cum s-a terminat aventura ? Cînd m-au dus la castelul lui Desglands, mi se pare că el nu mai purta peticul negru.

STÂPÎNUL : Nu-1 mai purta. Sfîrşitul aventurii a fost moartea frumoasei văduve. Faptul că s-a chinuit atîta i-a distrus pînă la urmă sănătatea, şi aşa destul de şubredă.

JACQUES : Dar Desglands ?

STÂPÎNUL : într-o zi, pe cînd ne plimbam împreună, el a primit un bilet, l-a desfăcut şi a spus : „Era o fiinţă foarte de treabă, dar n-aş putea fi mîhnit că a >murit...“ Şi, pe loc, şi-a smuls de pe obraz ce-i mai rămăsese din peticul negru, ajuns după atîtea ajustări aproape de mărimea unui

benghi obişnuit. Iată povestea lui Desglands. Eşti mulţumit, Jacques ? Şi pot nădăjdui că vei asculta povestea dragostei mele sau măcar vei spune mai departe povestea dragostei tale ?

JACQUES : Nici una. nici alta.

STÂPÎNUL : Pentru care motiv ?

JACQUES : Păi fiindcă e prea cald, eu sînt ostenit, locşorul ăsta e foarte plăcut, sub copacii de colo vom avea umbră şi, răcorindu-ne pe malul gîrlei, ne-om odihni.

STAPlNUL: N-am nimic împotrivă; dar guturaiul

JACQUES : Mi se trage de la căldură ; şi, cum spun medicii, cui pe cui se scoate.

STĂPÎNUL : Ceea ce e adevărat pentru lucrurile sufleteşti, ca şi pentru cele trupeşti. Am băgat de seamă ceva destul de ciudat: că nu există nici o maximă morală din care să nu se facă un aforism pentru medicină ; şi că, tot aşa, puţine sînt aforismele medicinei din care să nu se poate face o maximă morală.

JACQUES : Aşa trebuie să fie.

Amîndoi descalecă şi se tolănesc pe iarbă ; Jacques îi zice stăpînului său :

— Veghezi sau dormi ? Dacă veghezi, dorm eu ; dacă dormi dumneata, veghez eu.

Stăpînul îi zice :

— Dormi, dormi liniştit.

— Va să zică, mă pot bizui că vei veghea ? Fiindcă de data asta am putea pierde doi cai.

Stăpînul îşi scoate ceasul şi tabachera. Jacques se porneşte pe somn ; dar se trezeşte mereu, tresărind şi plesnindu-şi palmele una de alta, în vînt. Stăpînu-său îi zice :

— Cu cine naiba te lupţi ?

JACQUES : Cu muştele şi cu ţînţarii. Tare-aş vrea să aflu la ce-or fi folosind lighioanele astea supărătoare.

STĂPÎNUL : Şi, fiindcă nu ştii, îţi închipui că nu sînt de nici un folos ? Natura n-a făcut nimic nefolositor şi de prisos.

JACQUES : Cred şi eu ; o dată ce un lucru este, înseamnă că trebuie să fie.

STĂPÎNUL : Cînd ai prea mult sînge sau ai sînge stricat, ce faci ? 11 chemi pe felcer şi el îţi scoate două sau trei lighenaşe. Ei bine, ţînţarii ăştia de care te plîngi sînt un stol de felceri înaripaţi care vin să te înţepe cu lanţetele lor şi să-ţi ia sînge, picătură cu picătură.

JACQUES : Da, numai că mi-1 ia anapoda, fără să ştie dacă am prea mult sau prea puţin. Ia cheamă

un ofticos aici şi-ai să vezi dacă micuţii felceri înaripaţi n-au să-l pişte şi pe el. Nu se gîndesc decît la ei, şi totul în natură se gîndeşte la sine şi numai la sine. Ce-are a face că le dăunează altora, dacă ţie ţi-e bine ?...

Apoi plesnea iar aerul cu palmele şi zicea ;

— Lua-i-ar dracu de felceri înaripaţi şi mititei !

STĂPÎNUL : Jacques, cunoşti fabula cu Garo[1] ?

JACQUES : Da.

STĂPÎNUL : Cum o găseşti ?

JACQUES : Proastă.

STĂPÎNUL : Uşor de zis.

JACQUES : Şi uşor de dovedit. Dacă în locul ghindelor, în stejar ar fi crescut dovleci, crezi că bietul Garo s-ar mai fi culcat, sub un stejar ? Şi de vreme ce nu s-ar fi culcat sub un stejar, i-ar mai fi păsat lui, pentru salvarea nasului, dacă din stejar cad dovleci sau ghinde ? Fabule din astea să citeşti copiilor dumitale.

STĂPÎNUL : Nu-mi dă voie un filozof cu un nume ca al tău [2].

JACQUES : Păi fiecare îşi are părerile lui, iar Jean-Jacques nu e Jacques.

STĂPÎNUL : Cu atît mai rău pentru Jacques.

JACQUES : Cine, poate şti de-i mai rău ori mai bine, pînă nu ajunge la ultimul cuvînt al ultimului rînd de pe fila pe care o ocupă în marele hrisov ?

STĂPÎNUL : La ce te gîndeşti ?

JACQUES : Mă gîndesc că. în timp ce dumneata îmi vorbeai, iar eu îţi răspundeam, dumneata îmi vorbeai fără să vrei, iar eu îţi răspundeam tot fără să vreau.

STĂPÎNUL : Şi apoi ?

JACQUES : Apoi ? Că eram amîndoi nişte maşini vii, care gîndesc.

STĂPÎNUL : Şi acum ce vrei ?

JACQUES : Pe cinstea mea ; acum e tot la fel. Şi în amîndouă maşinile se mişcă o rotiţă în plus.

STĂPÎNUL : Şi rotiţa asta... ?

JACQUES : Să mă ia naiba dacă pot să cred că se mişcă fără să aibă o cauză. Căpitanul meu zicea : „Găseşte o cauză şi o să urmeze îndată un efect; dintr-o

2
3
4

cauză slabă — un efect slab; dintr-o cauză vremelnică
— un efect vremelnic; dintr-o cauză care se întrerupe şi reîncepe — un efect aşijderea ; dintr-o cauză stăvilită
— un efect domolit; dintr-o cauză oprită — un efect nul".

STÂPÎNUL : Eu însă parcă simt inlăuntrul meu că sînt liber, aşa cum simt că gîndesc.

JACQUES : Căpitanul meu zicea : „Asta simţi acum, cînd nu vrei nimic ; dar dacă ai vrea să te arunci din şa, în goana calului ?"

STĂPÎNUL : Află că m-aş arunca.

JACQUES : Şi ai face-o cu dragă inimă, fără să stai de loc pe gînduri, cu aceeaşi plăcere cu care ai descăleca la uşa unui han ?

STAPÎNUL : Nu tocmai aşa ; dar ce-are a face, din moment ce mă arunc şi dovedesc că sînt liber.

JACQUES : Căpitanul meu zicea : „Cum ! nu-ţi dai seama că, dacă nu te contraziceam eu. nu ţi-ar fi trăsnit niciodată prin minte să-ţi frîngi gîtul ? Deci eu sînt acela care te apuc de picioare şi te arunc jos din şa. Iar prin căderea dumitale, dacă dovedeşti ceva, apoi nu dovedeşti că eşti liber, ci că eşti ţicnit." Şi mai zicea căpitanul meu că cine foloseşte, libertatea fără rost nu dovedeşte altceva decît că e un adevărat maniac.

STAPÎNUL : Asta e prea tare pentru mine ; dar, în ciuda căpitanului tău şi în ciuda ta, eu tot am să cred că vreau cînd vreau.

JACQUES : Păi dacă eşti şi ai fost totdeauna stăpîn pe voinţa ta, de ce n-ai chef acum să iubeşti o maimu- ţică ? Şi de ce n-ai încetat s-o mai iubeşti pe Agathe de cîte ori ai vrut ? Trei sferturi din viaţă, stăpîne, ni le petrecem voind, dar nesăvîrşind.

STĂPÎNUL : Ai dreptate.

JACQUES : Şi săvirşind fără să vrem.

STĂPÎNUL : Poţi să mi-o dovedeşti ?

JACQUES : Dacă mi-o ceri.

STĂPÎNUL : Ţi-o cer.

JACQUES : Atunci am s-o fac şi hai să vorbim despre altceva...

După rostirea balivernelor ăstora şi a altora cam de acelaşi soi, tăcură şi unul Şi celălalt ; Jacques, săltîndu-si

uriaşa lui pălărie, adevărată umbrelă pentru vreme ploioasă, umbrar pe timp de arşiţă, obroc pe orice fel de vreme, altar întunecos sub care unul dintre cele mai mi. nunate minţi din cîte au existat vreodată consulta destinul atunci cînd se ivea prilejuri cu totul deosebite; ...dacă marginile. pălăriei acesteia erau ridicate, mutra lui Jacques părea pînă cam pe la mijlocul trupului; cînd erau pleoştite, abia-1 lăsau să vadă la cîţiva paşi înaintea lui ; şi de-aici căpătase deprinderea de-a umbla cu nasul în vînt; şi de-aceea se putea spune despre pălăria lui :

Os illi sublime dedit, coelumque
tueri Jussit, et erectos ad sidera
tollere vultus. [1]

Ovidiu, *Metarn.,* lib. I, v. 85.

Săltîndu-şi deci uriaşa pălărie şi plimbîndu-şi privirile în zare, Jacques zări un plugar care îşi stîlcea în bătaie, de pomană, unul din cei doi cai înhămaţi la plug. Calul tînăr şi viguros, se trîntise pe brazdă, iar plugarul îl scutura degeaba de hăţuri, îl ruga, îl amenința, SI în- jura. îl lovea ; dobitocul rămînea neclintit, refuzînd cu încăpăţînare să se scoale.

După ce se gîndi puţin la priveliştea asta, Jacques îi spuse stăpînului său, care privise de asemenea cu luare- aminte :

— Ştii ce se petrece acolo, domnule ?

STĂPÎNUL : Ce altceva vrei să se petreacă decît cţ văd ?

JACQUES : Nu bănuieşti nimic ?

STĂPÎNUL : Nu. Dar tu ce bănuieşti ?

JACQUES : Bănuiesc că netotul, trufaşul, trîndavul dobitoc e un orăşean, care, mîndru că mai înainte a fost cal de şa, dispreţuieşte plugul; şi ca să spun tot, într-un cuvînt, bănuiesc că e calul dumitale, simbolul lui Jacques aici de faţă, şi a altor laşe, secături de teapa lui, care au plecat de la ţară ca să vină să poarte veşminte de slugă în Capitală şi cărora le-ar place mai mult să-şj

* Omului chip înălţat dărui ca să cate spre ceruri.

Faţa în sus îndreptînd, să-şi ridice privirea la aştri.

(Ovidiu, *Metamorfoze,* în româneşte de Maria Valeria Pe. trescu, E.S.P.L.A., 1957).

cerşească pîinea pe străzi, sau să crape de foame, decît să se întoarcă la plugărie, cea mai folositoare şi mai vrednică de cinstire dintre meserii.

Stăpînul începu să rîdă ; iar Jacques, adresîndu-se plugarului care nu-1 auzea, zise :

— Biet om, dă-i, dă-i pînă n-oi mai putea ; s-a nărăvit, şi multe şfichiuri ai să-ţi mai rupi la bici pînă ce-o să-l deprinzi pe ticălosul ăsta cu adevărata demnitate a muncii şi cu un pic de poftă pentru trudă... !

Stăpînul rîdea mereu. Jacques, mai din milă, mai din silă, înaintă spre plugar, dar nu făcu nici două sute de paşi cînd, întorcîndu-se către stăpînu-său, începu să strige :

— Domnule, vino repede încoa ; e calul dumitale, e calul dumitale !

Şi chiar era, într-adevăr. Abia îl recunoscu animalul pe Jacques şi pe stăpînul lui. că se şi ridică deodată, îşi scutură coama, nechează, se săltă în două picioare şi îşi apropie cu duioşie botul de al tovarăşului său. In acest timp, Jacques, mîniat mormăia printre dinţi :

— Nemernicule, derbedeule, trîndavule. ce dracu m-o fi oprind să nu-ţi trag vreo cîteva cotonoage ?...

Stăpînu-său, dimpotrivă, îl pupa, îl mîngîia cu o mînă pe spate, iar cu cealaltă îl bătea uşurel pe crupă şi, a- proape plîngînd de bucurie, spunea :

— Căluţul meu, bietul meu căluţ, iată că te-am regăsit !

Plugarul nu ştia ce să mai creadă.

— După cîte văd, boierule, calul ăsta a fost al dum- nevoastră ; dar după lege e şi al meu ; l-am cumpărat la ultimul tîrg care s-a ţinut pe aici. Dacă vreţi să-l luaţi înapoi pentru două treimi din cît m-a costat, mi-aţi face un mare bine, fiindcă nu-mi foloseşte la nimic. Cînd e vorba să-l scoţi din grajd îl apucă năbădăile ; iar cînd trebuie să-l înhami e şi mai şi; dacă ajunge pe cîmp, se culcă şi mai bine s-ar lăsa ucis decît să dea o mînă de ajutor sau să

rabde un sac pe spinare. Boierilor, fiţi vă rog atît de milostivi şi scăpaţi-mă de dobitocul ăsta afurisit. E el frumos, dar nu-i bun decît să tropăie sub călăreţ, şi asta mie nu-mi vine de loc la socoteală... Jac- ques şi stâpinu-său îi propuseră un schimb cu oricare din. caii lor care i-ar fi fost mai pe plac ; plugarul primi, şi călătorii noştri se întoarseră la pas spre locşorul unde se odihniseră, de unde văzură mulţumiţi cum calul cedat plugarului îşi începea fără silă noua lui muncă.

JACQUES : Ei, ce mai ai de zis, domnule ?

STÂPlNUL : Ce să mai zic ? Fără îndoială că eşti inspirat ; de te-o fi inspirat Dumnezeu sau Diavolul, habar n-am. Jacques, dragul meu, tare mă tem să nu-1 ai pe dracu în tine.

JACQUES : De ce pe dracu ?

STĂPÎNUL : Fiindcă faci minuni, iar dogmele tale sînt foarte suspecte.

JACQUES : Şi ce-au a face dogmele pe care le mărturiseşti cu minunile pe care le faci ?

STĂPÎNUL : Văd că nu l-ai citit pe Dom la Taste

JACQUES : Şi ce spune Dom la Taste ăsta, pe care nu l-am citit ?

STĂPÎNUL : Spune că şi Diavolul face minuni, la fel ca şi Dumnezeu.

JACQUES : Şi atunci cum deosebeşte el minunile Diavolului de minunile lui Dumnezeu ?

STĂPÎNUL : După dogmă. Dacă dogma e bună, minunile sînt ale lui Dumnezeu ; dacă e rea, minunile sînt ale Diavolului.

JACQUES *(aici Jacques mai întîi începe să fluiere, apoi spune*): Şi cine o să mă înveţe pe mine, un biet neştiutor, dacă dogma unui făcător de minuni e bună sau rea ? Hai, domnule, să încălecăm pe dobitoacele noastre. Ce-ţi pasă dacă ţi-ai regăsit calul cu ajutorul lui Dumnezeu sau cu al lui Belzebut ? Crezi că n-o să meargă la fel de bine ?

STĂPÎNUL : Nu. Totuşi, Jacques, dacă ai fi bîntuit de Diavol...

JACQUES: Ce leac s-ar găsi ?

STĂPÎNUL : Leacul ? Pînă la slujba de alungare

a Diavolului, leacul ar fi să nu mai bei decît agheasmă.

JACQUES : Eu, domnule, să fiu silit să beau apă J Jacques silit să bea agheasmă ! Prefer să-mi fie trupul bîn- tuit de o mie de legiuni diavoleşti decât să ,beau un singur strop de apă, sfinţită sau nu. N-ai băgat de seamă pînă acum că sînt hidrofob ?...

Cum ! *hidrofob ?* A zis Jacques hidrofob ?... Nu, cititorule, nu ; mărturisesc că vorba nu e a lui. îmi aparţine. Dar te poftesc să citeşti cu aceeaşi asprime critică o scenă de comedie sau de tragedie, un singur dialog, ori- cît de bine făcut ar fi şi mă îndoiesc că n-ai să găseşti vorbe de-ale autorului puse în gura personajelor sale. Jacques o fi zis : „N-ai băgat încă de seamă, domnule, că la vederea apei mă apucă năbădăile ?...“ Ei şi ? Spu- nînd altfel decît el, eu am vorbit mai puţin adevărat, dar mai pe scurt.

încălecară pe cai ; şi Jacques îi zise stăpînului său :

— Ajunseseşi cu amorurile dumitale la clipa cînd, după ce-ai fost de două ori fericit, te pregăteai pesemne să mai fii şi a treia oară.

STAPÎNUL : Cînd, deodată, uşa coridorului se deschide. Şi camera se umple de o gloată de oameni care încep să umble de colo-colo, gălăgioşi ; zăresc luminile, aud glasurile bărbaţilor şi ale femeilor care vorbesc toţi odată. Perdelele patului sînt trase cu putere în lături şi-i zăresc pe tată, mamă, mătuşi, veri, verişoare, şi un comisar care începe să vorbească cu gravitate :

— Domnilor şi doamnelor, lăsaţi gălăgia ; e prins a- supra faptului ; domnul e un om de onoare : n-are decît
o singură cale ca să îndrepte răul; şi sînt sigur c-o să prefere s-o urmeze de bunăvoie decît să se vadă silit de legi...

La fiecare vorbă rostită, comisarul era întrerupt de tată şi de mamă, care mă copleşeau cu mustrări ; de mătuşă şi verişoare, care-i dădeau Agathei cele

mai necruţătoare denumiri. Agathe îşi trăsese velinţele peste cap. Eu rămăsesem înmărmurit şi nu mai ştiam ce să zic. Comisarul îmi spuse batjocoritor : „Domnule, văd că vă simţiţi foarte bine, totuşi trebuie să ne faceţi plăcerea de-a vă scula şi de-a vă îmbrăca..." Ceea ce am şi făcut, dar cu hainele mele, puse pe ascuns în locul veşmintelor cavalerului. Fu adusă o masă ; comisarul începu să întocmească procesul-verbal. în acest timp, mama abia putea fi oprită să nu-şi stîlcească fiica în bătaie, iar tatăl îi spunea : „Binişor, nevastă, binişor ; dacă o să-ti omori fata in bătaie, n-o să fie nici mai bine, nici mai rău. O să se facă totul cum e mai bine...“ Ceilalţi se aşezaseră pe scaune şi pe feţele lor se citea fie îndurare, fie indignare, fie mînie. Tatăl, dojenindu-şi din cînd în cînd nevasta, îi spunea : „Uite ce înseamnă să nu,veghezi la purtarea fiică-ti...“ Iar ea îi răspundea : „Cu înfăţişarea lui atît de cuminte şi cinstită, cine ar fi crezut...“ Ceilalţi păstrau tăcere. După ce procesul-verbal fu întocmit, mi-1 citiră ; şi cum nu cuprindea decît adevărul, l-am semnat şi am plecat împreună cu comisarul, care m-a rugat, foarte binevoitor, să mă urc într-o trăsură aflată la poartă, de unde m-a condus, cu un alai destul de numeros, de-a dreptul la For-l'Eveque...

JACQUES : La For-l'Eveque ! în puşcărie !

STÂPÎNUL : în puşcărie ; şi pe urmă să te ţii ce mai proces dezgustător ! Mi se cerea nici mai mult nici mai puţin decît să mă însor £U domnişoara Agathe ; părinţii ei nici nu voiau să audă despre o altfel de împăcare. De cu zori, cavalerul se ivi în celula mea. Ştia tot. Agathe era deznădăjduită ; părinţii ei turbaseră ; el îndurase cele mai cumplite mustrări pentru făţarnicul prieten adus în casă ; în primul rînd el era vinovat de nenorocirea lor şi de necinstirea fetei; bieţii oameni îţi făceau milă. Cavalerul ceruse să-i vorbească Agathei între patru ochi ; şi abia dacă i se îngăduise s-o facă. Agathe voise să-i scoată ochii, îi spusese cele mai groaznice cuvinte. El se aşteptase la toate astea; o lăsase să-şi

potolească mînia, după care încercase s-o împingă la ceva mai chibzuit.

— Dar fata, adăugă cavalerul, spunea un lucru la care nu ştiam ce să, răspund : „Tata şi mama m-au prins cu prietenul tău ; să le spun că, culcîndu-mă cu el, credeam că mă culc cu tine ?...

El i-a răspuns :

— Cinstit vorbind, îţi închipui că prietenul meu s-ar putea însura cu tine ?...

— Nu, răspunse ea, ci tu, mîrşavule, tu, ticălosule, ar trebui să primeşti osînda asta.

— Dar ştii că n-ar depinde decît de dumneata ca să mă scapi, i-am spus eu cavalerului.

— Cum ?

— Cum ? Arătînd cum s-au petrecut lucrurile ; spu- nînd adevărul.

— Am amenintat-o pe Agathe să-l spun ; dar nici vorbă că n-am să fac una ca asta. E o cale care nu sînt sigur dacă ne-ar folosi la ceva, dar sînt sigur că ne-ar acoperi de ruşine. Şi apoi e vina dumitale.

— Vina mea ?

— Da, vina dumitale. Dacă nu te-ai fi împotrivit năzbîtiei propuse de mine. Agathe ar fi fost prinsă între doi bărbaţi, şi totul s-ar fi sfîrşit printr-o ocară. Dar n-a fost aşa, şi trebuie să scăpăm din încurcătură.

— Dar ia ascultă, cavalere, ai putea să-mi lămureşti ceva ? Hainele mele au fost puse, iar ale dumitale au fost luate din odăiţă ; zău, degeaba m-am tot gîndit : e un mister care mă uluieşte. Din pricina asta, Agathe mi se pare cam suspectă ; mi-a dat prin minte că a prins şiretlicul şi că a existat o înţelegere între ea şi părinţi.

— Poate că te-au văzut cînd urcai ; e sigur însă că de-abia te dezbrăcaseşi cdnd mi-a şi trimis hainele şi mi le-a cerut pe ale dumitale.

— Cu timpul au să se lămurească toate...

Tocmai eram pe cale, cavalerul şi cu mine. să ne mîhnim, să ne consolăm şi să ne învinovăţim, să ne ocă- rîm şi să ne cerem iertare, cînd intră comisarul ; cavalerul păli şi ieşi pe neaşteptate. Comisarul era un om de treabă, cum se mai

nimereşte cîte. unul ; recitind acasă procesul-verbal, îşi adusese aminte că pe vremuri învăţase la şcoală cu unul care purta numele meu ; îi dădu prin gînd că puteam să fiu vreo rudă sau chiar fiul fostului său coleg ; şi chiar aşa era. Mai întîi de toate, mă întrebă cine era omul care o ştersese cînd intrase el.

— N-a şters-o, zic eu, a ieşit ; e prietenul meu bun, cavalerul de Saint-Ouin !

— Prietenul dumitale ? Pesemne glumeşti. Ştii, domnule, că el a venit să mă anunţe ? Era însoţit de tatăl fetei şi de încă o rudă.

— El ?

Chiar el.

— Sînteţi sigur de ce spuneţi ?

— Foarte sigur; dar cum ai spus că-1 cheamă ?

— Cavalerul de Saint-Ouin.

— O ! Cavalerul de Saint-Ouin, aşa e. Şi ştii ce e prietenul dumitale, bunul dumitale prieten, cavalerul de Saint-Ouin ? Un escroc, un om cunoscut de poliţie pentru nenumărate pungăşii. Poliţia nu-i bagă la gros pe derbedeii ăştia doar fiindcă îi mai sînt de folos cîteodată. Sînt pungaşi şi denunţători de pungaşi; se pare că sînt socotiţi mai folositori prin răul pe care-1 previn sau îl destăinuiesc, decît sînt dăunători prin răul pe care-1 fac...

I-am povestit comisarului trista mea aventură, întocmai cum se întîmplase. El însă n-o privi mai cu îngăduinţă, căci tot ce-ar fi putut să mă scape nu se putea nici cita şi nici înfăţişa în faţa judecăţii. Totuşi, îmi făgădui să-i cheme pe tată şi pe mamă, s-o strîngă cu uşa pe fată, să-l lămurească pe magistrat şi să nu uite nimic din ce mi-ar fi de ajutor ; dar mă preveni totodată că, dacă oamenii aceştia erau bine sfătuiţi, autorităţile nu puteau face mare lucru.

— Cum, domnule comisar, să fiu silit să mă însor ca ea ?

— Să te însori ? Ar fi cam albastru, aşa că nu la asta mă gîndeam ; vor trebui însă plătite despăgubiri, şi în astfel de cazuri sînt grozav de

mari...

Dar mi se pare că vrei să spui ceva, Jacques.

JACQUES : Da ; vreau să spun că dumneata ai fost cu adevărat mai nefericit decît mine» care am plătit şi nu m-am culcat. Altminteri, dacă Agathe ar fi fost însărcinată, as fi înţeles mai lesne povestea dumitale.

STÂPlNUL: Nu înlătura presupunerea asta; peste cîtăva vreme de cînd mă aflam închis, comisarul îmi a- duse vestea că Agathe venise la el să-şi facă declaraţia de sarcină.

JACQUES : Şi iată-te tatăl unui copil...

STÂPlNUL : Căruia nu i-am dăunat cu nimic.

JACQUES : Dar pe care nici nu l-ai făcut.

STÂPÎNUL : Nici protecţia magistratului, nici toate demersurile comisarului n-au putut împiedica afacerea să urmeze calea justiţiei ; dar fiindcă fata şi părinţii aveau faimă proastă, nu m-au însurat cu de-a sila. M-au osîn- dit doar la o amendă cît toate zilele, la plata cheltuielilor de lăuzie şi la hrănirea şi creşterea unui copil, rod al faptelor prietenului meu, cavalerul de Saint-Ouin, al cărui chip în miniatură este. A fost un prunc dolofan, pe care domnişoara Agathe l-a născut, cu bine, între luna a şaptea şi a opta, şi căruia i s-a dat o doică bună ; doica am plătit-o pînă în ziua de azi.

JACQUES : Cam ce vârstă are domnişorul dumitale ?

STÂPÎNUL : în curînd o să împlinească zece ani. L-am lăsat tot timpul la ţară, unde un dascăl l-a deprins cu cititul, cu scrisul şi cu socotitul. Nu e departe de locul unde mergem ; şi-am să folosesc prilejul ăsta ca să plătesc oamenilor ce li se cuvine, să-l iau şi să-l dau la meserie.

Jacques şi stăpînu-său mai dormiră încă o noapte pe drum. Se găseau prea aproape de capătul călătoriei pentru ca Jacques să înceapă să spună mai departea povestea dragostei lui; de altfel, mai avea mult pînă să i se lecuiască boala de gît. A doua zi ajunseră... — Unde ?

— Pe cinstea mea că habar n-am. — Şi ce treabă

aveau acolo unde se duceau ? — Orice treabă doreşti. Parcă stăpînul lui Jacques spunea la toată lumea ce treburi are ? Oricum, însă, ele nu-i cereau mai mult de două săptă- mini. — S-au sfîrşit cu bine, s-au sfîrşit cu rău ? — Nici asta nu ştiu. Boala de gît a lui Jacques s-a vindecat prin două leacuri care îi erau nesuferite ; dieta şi odihna.

Intr-o dimineaţă, stăpînul îi zise slugii :

— Jacques, pune friiele şi şeile pe cai şi umple-ţi plosca ; trebuie să mergem ştii tu unde.

Zis şi făcut. Iată-i porniţi la drum spre locul unde de zece ani era hrănit, pe socoteala stăpînului lui Jacques, copilul cavalerului de Saint-Ouin. La o depărtare oarecare de hanul unde trăseseră peste noapte, stăpînul îi spuse lui Jacques următoarele cuvinte :

— Jacques, ce părere ai despre dragostele mele ?

JACQUES : Că sus, în ceruri, stau scrise lucruri ciudate. Te văzuşi cu un copil. Dumnezeu ştie cum ! Cine poate şti ce rol va juca ţîncul ăsta în lume ? Cine ştie dacă nu e născut pentru fericirea sau pentru năruirea vreunui imperiu ?

STAPÎNUL : îţi garantez eu că nu. Am să fac din el un strungar în lemn sau un ceasornicar de ispravă. O să se însoare şi-o să aibă copii care vor strunii la nesfîrşit, pe lumea asta, picioare de scaune.

JACQUES : Da, dacă aşa stă scris în ceruri. Dar de ce n-ar ieşi un Cromwell[1] din dugheana unui strungar > Cel care i-a tăiat capul regelui său n-a ieşit oare din dugheana unui berar, şi nu se spune astăzi că...

STĂPÎNUL : Să lăsăm asta. Acum eşti sănătos, cunoşti povestea dragostei mele ; poti deci să reiei cu sufletul înpăcat povestea dragostei tale.

---

1 *Olivier Cromwell* (1599—1658), om de stat, mai întîi conducător al revoluţiei burgheze din Anglia, apoi „lord-protector" al republicii create cu acest prilej. In timpul revoluţiei conduse de Cromwell, a fost decapitat regele Carol 1 al Angliei.

JACQUES : Toate îmi stau împotrivă. Mai întîi, puţi. nul drum pe care îl mai avem de făcut; în al doilea rînd, uitarea locului unde am rămas ; în al treilea rînd, o afurisită de presimţire pe care o am aici... îmi spune că povestea nu trebuie să se sfîrşească ; îmi spune că ea ne va aduce ghinion şi că, de-abia reluată, va fi întreruptă îndată de o catastrofă fericită sau nefericită.

STAPÎNUL : Dacă e fericită, cu atît mai bine !

JACQUES : Aşa gîndesc şi eu ; dar presimt... că va fi nefericită.

STĂPÎNUL : Nefericită ! fie ; parcă nu tot o să se în- tîmple, fie că vorbeşti, fie că taci ?

JACQUES : Cine poate şti ?

STAPÎNUL : Te-ai născut cu două sau trei veacuri prea tîrziu.

JACQUES : Da' de unde. domnule. M-am născut la timp, ca toată lumea.

STĂPlNUL : Ai fi fost un mare prevestitor.

JACQUES : Nu prea ştiu bine ce e aia un prevestitor, dar nici nu mă sinchisesc să ştiu.

STĂPÎNUL : E unul dintre capitolele importante din tratul tău despre ghicitorie.

JACQUES : Adevărat; dar e atîta vreme de cînd e scris, încît nu-mi mai amintesc nici o iotă din el. Zău, domnule, iată cine ştie mai mult decît toţi prevestitorii, decît toate gîştele prorocite şi găinile sfinţie ale republicii : plosca. Să întrebăm, deci, plosca,

Jacques îşi ia plosca şi se sfătuieşte îndelung cu ea. Stăpînu-său îşi scoate ceasul şi tabachera, se uită cît e ora, îşi ia priza de tabac, şi Jacques zice :

— Acum mi se pare că văd ursita mai puţin neagră. Spune-mi unde rămăsesem.

STĂPÎNUL : La castelul lui Desglands, cu genunchiul ceva mai bine şi cu Denise pusă de maică-sa să te îngrijească.

JACQUES : Denise .fu ascultătoare. Rana de la genunchi aproape că mi se închisese ; ba chiar putusem să joc hora din noaptea aceea, cînd cu

copilul; totuşi, din cînd în cînd, înduram dureri nemaipomenite. Felcerului! castelului îi trăsni prin cap să ştie mai mult decît confratele lui, şi anume că suferinţele astea, a căror reîntoarcere era atît de înverşunată, nu puteau să aibă altă pricină decît rămînerea vreunui corp străin în carne, după scoaterea glontelui. Prin urmare, veni în odaia mea cu noaptea în cap ; trase o măsuţă lîngă pat; şi cînd perdelele fură date la o parte, văzui o masă încărcată cu unelte tăioase ; o văzui pe Denise stînd la căpătîiul meu şi plîn- gînd cu lacrimi fierbinţi ; pe maică-sa, în picioare, cu braţele puse cruciş şi destul de tristă ; pe felcer fără surtuc, cu mînecile vestei suflecate şi cu un bisturiu în mîna dreaptă.

STĂPÎNUL : Mă îngrozeşti.

JACQUES : Şi eu m-am îngrozit. „Prietene, îmi zice felcerul, te-ai săturat să tot suferi ?

— Pînă peste cap.

— Vrei să se sfîrşeascl odată şi să-ti păstrezi piciorul ?

— Sigur.

— Atunci scoate-1 din pat, ca să pot lucra în voie.“

îi întind piciorul. Felcerul ia minerul bisturiului între
dinţi, îmi trece piciorul sub braţul stîng şi-l ţine zdravăn acolo, îşi ia din nou bisturiul, îi vîră vîrful în gura rănii mele şi-mi face o tăietură largă şi adîncă. Eu nici nu clipeam măcar, dar Jeanne întoarse capul. Denise scăpă un ţipăt şi simţi că-i vine rău...

Aici Jacques îşi opri povestirea şi dădu un nou asalt ploştii. Asalturile erau cu atît mai dese, cu cît distanţele erau mai scurte, sau, cum spun geometrii, erau invers proporţionale cu distanţele. Jacques se pricepea să măsoare cu atîta dibăcie, încît plosca, plină la plecare, era golită exact la sosire. Domnii de la poduri şi şosele ar fi putut face din el un odometru [1] grozav, şi fiecare asalt îşi avea îndeobşte motivul lui. Cel de-acum avea drept scop s-o trezească pe Denise din leşin şi să-l facă pe

1 Unealtă servind la măsurarea drumului.

Jacques însuşi să-şi vină în fire după durerea tăieturii, făcute de felcer la genunchi. Denise trezită, el re- găsindu-şi cumpătul, Jacques continuă.

JACQUES : Tăietura uriaşă dădu la iveală fundul rănii, de unde felcerul scoase, cu cleştişorii lui, o bucăţică mică de tot din nădragii mei, care rămăsese acolo şi a cărei şedere îmi pricinuia durerile şi împiedica lecuirea deplină a rănii. După operaţia asta, starea mea se îmbunătăţi din ce în ce, datorită îngrijirilor Denisei ; nici tu fierbinţeli, nici tu dureri; aveam poftă de mîncare, somn, puteri. Denise mă pansa cu pricepere şi cu o delicateţe nemărginită. Făcea să vezi cu cîtă grijă şi cu ce mînă uşoară îmi scotea bandajul, teama de a numi pri- cinui nici cea mai mică durere, felul cum îmi spăla rana. Eu stăteam pe marginea patului; ea ţinea un genunchi în pămînt şi-mi proptea piciorul rănit pe coapsa ei, iar eu, cîteodată, mai şi apăsam un pic ; îi ţineam o mînă pe umăr ; şi o priveam lucrînd, cu o duioşie pe care cred că mi-o împărtăşea şi ea. Cînd îmi termina pansamentul, îi luam amîndouă mîinile. îi mulţumeam, nu ştiam ce să-i mai spun, nu ştiam cum să-i mai mărturisesc recunoştinţa mea ; ea stătea în picioare, cu privirea plecată şi mă asculta fără să scoată o vorbă. Nu se întîmpla să treacă pe la castel nici un boccegiu fără să-i cumpăr şi ei cîte ceva : o dată o băsmăluţă, altă dată cîţiva coţi de indian sau de muselină, o cruciuliţă de aur, ciorapi de bumbac, un ineL, un şirag de mărgele. După ce-mi făceam mica tîrguială, eu mă simţeam stînjenit să i-o dăruiesc, ea s-o primească. Mai întîi îi arătam ce cumpărasem; dacă-i plăcea, îi spuneam : „Denise, pentru tine, l-am cumpărat..." Dacă îl primea, îmi tremura mîna întinzîndu-i-1, şi ei îi tremura mina primindu-1. într-o ?i, nemaiştiind ce să-i mal dăruiesc, am cumpărat nişte jartiere ; erau făcute din mătase, înzorzonate cu alb, roşu şi albastru şi cu un pompon. Dimineaţa, înainte de venirea Denisei, le-am . pus pe spătarul scaunului de lîngă pat. De cum le-a zărit, Denise a şi zis :

— Vai ! ce jartiere frumoase !

— Sînt pentru drăguţa mea, îi răspund, eu.

— Va să zică, ai o drăguţă, domnule Jacques ?

— Sigur că da ; oare nu ţi-am spus pînă acum ?

— Nu ; fără îndoială că e frumuşică, nu-i aşa ?

— Ba e chiar frumoasă.

— Şi o iubeşti mult ?

— Din toată inima.

— Şi ea te iubeşte la fel ?

— Nu ştiu. Jartierele sînt pentru ea, şi ea mi-a făgăduit o favoare, pe care, dacă mi-ar face-o, cred că m-ar înnebuni.

— Ce favoare ?

— Mi-a făgăduit să mă lase să-i prind eu, cu mîna mea, una din jartierele astea două...

Denise se roşi, se înşelă asupra înţelesului vorbelor mele, crezu că jartierele erau pentru alta, se întristă, făcu o stîngăcie după alta, căută peste tot cele trebuitoare ca să mă panseze, deşi se aflau sub ochii ei, şi nu le găsi ; vărsă vinul pe care îl încălzise, se apropie de pat ca să mă panseze, îmi prinse piciorul cu o mînă tremurătoare, îmi dezlegă feşele pe dos şi, cînd trebui să-mi spele, uşurel, rana, uitase tot ce-i trebuie ; se porni să caute, mă pansă, şi pe cînd mă pansa, am văzut-o că plînge.

— Denise, mi se pare că plîngi ; ce ai ?

— N-am nimic.

— Te-a necăjit cineva ?

— Da.

— Cine e răutăciosul care te-a putut necăji ?

— Dumneata.

— Eu ?

— Da.

— Cum am putut să fac una ca asta ?...

în loc să-mi răspundă, ea întoarse privirea spre jartiere.

— Nu zău. făcui eu, astea te-au făcut să plîngi ?

— Da.

— Hai, Denise, nu mai plînge,'că pentru tine le-am cumpărat.

— Nu mă minţi, domnule Jacques ?

— Dimpotrivă, e-atît de adevărat, încît poftim. Şi în aceeaşi clipă i le-am întins pe amîndouă, dar am oprit una ; dt ai clipi i-a înflorit un zîmbet printre lacrimi. Am luat-o de mînă, am apropiat-o de pat, i-am apucat un picior şi i l-am pus pe margine ; i-am ridicat fustele pînă la genunchi, unde ea le ţinea strînse cu amîndouă mîinile ; i-am sărutat piciorul, i-am prins jartiera pe care o oprisem ; şi de-abia i-o prinsesem, că a şi intrat Jeanne, maică-sa.

STĂPÎNUL : Supărător oaspete.

JACQUES : Poate că da, poate că nu. în loc 6ă-şi dea seama de tulburarea noastră, ea nu văzu decît jartiera din mîna fiică-si.

— Frumoasă jartieră, zise ea, dar unde e cealaltă ?

— La piciorul meu, îi răspunse Denise. Mi-a spus că le-a cumpărat pentru drăguţa lui, şi m-am gînddt atunci că erau pentru mine. Nu-i aşa, mamă, că, dacă mi-am pus una, trebuie s-o păstrez şi pe cealaltă ?

— Ah ! domnule Jacques, Denise are dreptate ; o jartieră fără cealaltă nu merge, şi doar cred că nu vrei să-i iei înapoi ce are.

— De ce nu ?

— Fiindcă nici Denise n-ar vrea, şi nici eu.

— Atunci să facem altceva,; am să i-o pun şi pe cealaltă, de faţă cu dumneata.

— Nu, nu, asta nu se poate.

— Atunci să mi le dea înapoi pe amindouă.

— Nici asta nu se poate.

Dar iată că Jacques şi stăpînu-său au ajuns la intrarea în satul unde mergeau să vadă copilul şi pe gazdele copilului cavalerului de Saint-Ouin. Jacques tăcu ; stăpînu-său zise:

— Să descălecăm şi să poposim aici.

— De ce ?

— Fiindcă, după cîte se pare, ai să ajungi la încheierea dragostei tale.

— Nu prea.

— Cînd ai ajuns la genunchi, nu mai ai mult.

— Stăpîne, Denise avea coapsa mai lungă decît

celelalte.

— Să descălecăm, totuşi.

Şi descălecară. Mai întîi Jacques. grăbindu-se spre cizma stăpînului său ; dar acesta nu apucă să-şi proptească bine piciorul în scară, că se şi desfăcură chingile, iar călăreţul meu, răsturnat pe spate, era cît pe-aci să se prăvălească la pămînt, dacă nu l-ar fi primit sluga în braţe.

STAPÎNUL :' Aşa, Jacques, noroc că ai tu grijă de nune ! N-ar fi lipsit mult ca să-mi frîng o coastă, să-mi rup o mînă, să-mi sparg capul, sau poate să fiu ucis.

JACQUES : Mare pagubă !

STĂPÎNUL : Ce-ai spus, marţafoiule ? Ia stai, că te-nvăţ eu să vorbeşti...

Şi stăpînul, după ce-şi învîrti de două ori şfichiul biciului peste pumn, dădu fuga după Jacques, iar Jacques porni să dea roată, în goană, pe după cal. pufnind în rîs ; stăpînul se porni să înjure, să blesteme, să facă spume la gură de mînie şi să dea şi el ocol calului, revărsînd. spre

Jacques un potop de ocări ; şi goana asta ţinu pînă ce amîndoi, lac de sudoare şi istoviţi de oboseală, se opriră unul de-o parte a calului, celălalt de partea cealaltă, Jacques răsuflînd din greu şi rîzîndu-i într-una, stăpînu-său răsuflînd şi el din greu şi zvîrlindu-i priviri furioase. Tocmai începuseră să-şi recapate răsuflarea, cînd Jacques îi zise stăpînului :

— Domnul stăpîn o să recunoască acum ?

STĂPÎNUL : Ce vrei să recunosc, pungaşule, cîine, ticălosule, dacă nu că eşti cel mai ticălos dintre toate slugile şi eu cel mai nefericit dintre toţi stăpînii ?

JACQUES : Nu s-a vădit limpede că facem lucrurile fără să vrem, cea mai mare parte a timpului ? Hai, spune cu mîna pe inimă : ai vrut ceva din tot ce-ai spus sau ai făcut de-o jumătate de ceas încoace ? N-ai fost un păpuşoi tras pe sfori şi n-ai fi fost m^i departe, timp de o lună, o paiaţă, dacă mi-aş fi pus eu de gînd ?

STĂPÎNUL : Cum ! Era o joacă ?

JACQUES : O joacă.

STÂPÎNUL : Şi te-aşteptai să se rupă chingile ?

JACQUES : Păi eu le pregătisem.

STĂPÎNUL : Şi asta era sîrma pe care o prinseseşi deasupra capului meu, ca să mă faci să dau din mîini şi din picioare, după cum ai fi avut tu chef ?

JACQUES : Întocmai !

STĂPÎNUL : Şi răspunsul tău neobrăzat era gîndit dinainte ?

JACQUES : Gîndit dinainte.

STĂPÎNUL : Eşti o secătură primejdioasă.

JACQUES : Numai datorită căpitanului meu, care s-a distrat la fel, într-o bună zi, pe seama mea, am putut căpăta o minte atît de ageră.

STĂPÎNUL : Dar dacă mă răneam ?

JACQUES : Stătea scris în ceruri şi în prevederea mea că n-o să se întîmple una ca asta.

STĂPÎNUL : Atunci hai să stăm jos ; avem nevoie de odihnă.

Şi după ce se aşezară, Jacques zise :

— Să-l ia ciuma de neghiob !

STĂPÎNUL : Mi se pare că vorbeşti de tine.

JACQUES : Da, de mine, care n-am mai păstrat măcar o înghiţitură în ploscă.

STĂPÎNUL : Să nu-ţi pară rău ; aş Ei băut-o eu, căci mor de sete.

JACQUES : Atunci să-l ia ciuma şi pe neghiobul care n-a oprit două.

Stăpînul îl roagă să-şi spună mai departe povestea, ca să-şi înşele osteneala şi setea, Jacques nu vrea nici în ruptul capului ; stăpînul bombăne, Jacques se lasă bombănit ; în sfîrşit, Jacques, după ce pomeneşte de nenorocirea care i-ar ajunge dacă şi-ar spune mai departe povestea dragostei, zice :

— într-o zi de sărbătoare, pe cînd stăpînul castelului era plecat la vînătoare...

După ce rosteşte vorbele astea,.se opreşte deodată şi zice :

— Nu pot ; mi-e cu neputinţă să fac un singur pas mai departe ; mi se pare că am iarăşi mîna ursitei în beregată şi că o simt cum mă strînge ; pentru Dumnezeu, domnule, îngăduie-mi să tac.

— Atunci taci şi du-te de întreabă la prima colibă despre locuinţa doicii...

Locuinţa doicii era o poartă mai devale ; ajung acolo, fiecare dintre ei ţinindu-şi calul de dîrlogi. Cît ai clipi, uşa de la casa doicii se deschise, şi in prag se iveşte un bărbat; stăpînul lui Jacques scoate un strigăt şi-şi duce mîna la sabie ; bărbatul celălalt face la fel. Caii se sperie de zăngănitul săbiilor, cel al lui Jacques îşi rupe hăţul şi scapă ; în aceeaşi clipă cavalerul cu care se bate stăpînul se prăbuşeşte mort în ţărînă. Sătenii dau fuga. Stăpînul lui Jacques încalecă degrabă şi se depărtează în goană. Oamenii îl înhaţă pe Jacques, îl leagă cu mîinile la spate şi-l duc în faţa judelui din partea locului, care îl trimite la puşcărie. Bărbatul ucis era cavalerul de Saint-Ouin, pe care întîmplarea îl adusese, împreună cu Agathe, în aceeaşi zi la doica fiului lor. Agathe îşi smulge părul, lungită peste cadavrul ibovnicului ei. Dar stăpînul lui Jacques e atît de departe, încît nici nu se mai vede. Jac- ques, pe cînd era dus de la casa judecătorului spre temniţă, zicea :

— Trebuia să se întîmple aşa : stătea scris în ceruri...

Iar eu mă opresc, fiindcă am spus tot ce ştiam despre aceste două personaje. — Şi dragostea lui Jacques ?

— Jacques singur a spus de-o sută de ori că stătea scris în ceruri să nu-şi termine povestea, şi văd că avea dreptate. Şi mai văd, cititorule, că asta te supără ; ei bine, ia povestea de unde a lăsat-o şi du-o singur mai departe, sau .mai bine fă-i o vizită domnişoarei Agathe, află numele satului unde e întemniţat Jacques şi întreabă-1 pe el; n-o să se lase rugat ca să te mulţumească ; asta o să facă să-i mai treacă de urît. Luîndu-mă după nişte memorii pe care am motive serioase să le socotesc suspecte, aş putea să înlocuiesc ce lipseşte aici ; dar la ce bun ? Numai ce e socotit drept adevăr poate interesa. Totuşi, fiindcă ar fi o îndrăzneală să te rosteşti, fără adîncâ chibzuinţă, asupra

convorbirilor dintre Jacques Fatalistul şi stăpînul său, opera cea mai importantă din cîte au a- părut de la *Pantagruel* al maestrului Frangois Rabelais şi de la viaţa şi aventurile *Cumătrului Matei* *, am să recitesc memoriile astea cu toată silinţa şi cu toată nepărti- nirea de care sînt în stare ; şi pînă în opt zile am să-ţi spun părerea mea definitivă, :fără să dau înapoi dacă vreunul mai deştept decît mine va dovedi că m-am înşelat.

Editorul adaugă : Cele opt zile au trecut. Am citit memoriile în chestiune ; din cele trei paragrafe pe care le-am găsit în plus faţă de manuscrisul al cărui posesor sînt, primul şi ultimul mi se par originale, iar cel de la mijloc vădit pus de-o mînă străină. Iată-1 pe cel dintîi, care presupune o lacună în convorbirea dintre Jacques şi stăpînu-său.

într-o zi de sărbătoare, pe cînd stăpînul castelului era plecat la vînătoare, iar ceilalţi ai casei se duseseră să asculte slujba la biserica aflată cam hăt la o leghe depăr-

[1] Lucrare atribuită multă vreme lui Voltaire şl lui Diderot, In realitate însă datorată abatelui Delaurens, născut în 1719 şi mort in temniţă în anul 1797.

tare, Jacques se sculase. Denise stătea lîngă el. Tăceau amîndoi, părînd că-şi fac mutre, şi chiar îşi făceau. Jacques folosise toate mijloacele ca s-o hotărască pe Denise să-l facă fericit, iar Denise se ţinuse tare. După o tăcere îndelungată, Jacques, plîngînd cu lacrimi fierbinţi, îi zise cu glas aspru şi amar :

— Păi vezi că nu mă iubeşti...

Denise, plină de obidă, se ridică, îl ia de braţ, îl duce pe neaşteptate spre marginea patului, se aşază acolo şi zice :

— Ei, bine, domnule Jacques, spui că nu te iubesc ? Hai, fă din biata Denise tot ce pofteşti...

Şi rostind cuvintele astea, iat-o izbucnind în lacrimi şi înăbuşindu-se în suspine.

Ia spune-mi, cititorule, ce-ai fi făcut în locul lui Jacques? Nimic. Tocmai asta a făcut şi el. A dus-o

înapoi pe Denise la scaunul ei, i s-a aruncat la picioare, i-a şters lacrimile care îi curgeau şiroaie din ochi, i-a sărutat mîinile, a mîngîiat-o, a liniştit-o, a crezut că era iubit din inimă şi a lăsat la voia dragostei ei clipa cînd i-o plăcea să i-o răsplătească pe-a lui. Purtarea aceasta o mişcă adînc pe Denise.

Poate o să mi se spună că Jacques, fiind la picioarele Denisei, nu-i putea şterge lacrimile... cel puţin dacă scaunul nu era foarte jos. Manuscrisul nu dă lămuriri, dar se poate bănui că aşa era.

Iată al doilea paragraf, copiat din viaţa lui T*ristram Shandy,* dacă nu cumva convorbirea dintre Jacques Fatalistul şi stăpînu-său nu e mai veche decît lucrarea a- ceasta şi dacă preotul Steme n-a fost plagiator, ceea ce nu cred, şi asta numai dintr-un respect cu totul deosebit faţă de domnul Steme, pe care îl socotesc altfel decît pe cei mai mulţi dintre literaţii din ţara lui, obişnuiţi să ne fure şi să ne ocărască atît de des.

Altă dată, într-o dimineaţă, Denise vine să-l panseze pe Jacques. La castel toată lumea doarme încă ; Denise se apropie, tremurînd. Ajunsă la uşa lui Jacques, ea se opreşte, şovăind dacă să intre sau nu. Apoi intră, tremurînd ; rămîne vreme îndelungată lîngă patul lui Jacques, fără a îndrăzni să ridice perdelele. După aceea, le dă în lături încetişor, îi spune, tremurînd, bună ziua lui Jacques ; îl întreabă, tot tremurînd, cum şi-a petrecut noaptea şi cum o duce cu sănătatea. Jacques îi răspunde că n-a putut închide ochii, că a suferit şi că mai suferă încă de o mîncărime grozavă Ia genunchi. Denise se oferă să-i aline mîncărimea; ia un peticei de flaneluţă; Jacques îşi scoate piciorul din pat, şi Denise începe să i-1 frece cu flaneluţa pe deasupra rănii, mai întîi cu un deget, apoi cu două, cu trei, cu patru, cu toată mîna. Jacques se uită la ea şi,se îmbată de dragoste. Apoi Denise începu să-l frece cu flaneluţa chiar pe rană, a cărei cicatrice mai era încă roşie, mai întîi, cu un deget, pe urmă cu două, cu trei, cu patru, cu toată mîna. Dar n-a fost de-ajuns să-i aline mîncărimea sub genunchi şi

pe genunchi, a trebuit s-o mai potolească şi deasupra, unde se simţea şi mai tare. Denise îi puse flaneluţa deasupra genunchiului şi începu să frece acolo destul de tărişor, mai întîi cu un deget, apoi cu două, cu trei, cu patru, cu toată mîna. Patima lui Jacques, fiindcă el n-o slăbea din ochi, crescu, pînă-ntr-atîta, încît; nemaiputînd să se abţină, se repezi la mîna Denisei... şi o avu.

Dar ce nu lasă într-adevăr nici o urmă de îndoială a- supra plagiatului sînt cele ce urmează. Căci plagiatorul adaugă : „Dacă nu te mulţumeşti, cititorule, cu cele ce ţi-am destăinuit din dragostea lui Jacques, fă tu mai bine, n-am nimic împotrivă. Oricum ai pomi-o, sînt sigur că vei sfîrşi la fel ca mine. — Te înşeli, bîrfitor fără pereche, n-am să sfîrşesc ca tine. Denise a fost cuminte.

— Păi cine te contrazice ? Jacques se repezi la mîna ei şi îi avu mîna. Numai firea ta stricată te face să auzi ce nu ţi s-a spus. — Cum! Numai mîna ? — Sigur : Jacques avea prea mult bun-simţ ca să abuzeze de aceea pe care voia s-o ia de nevastă şi să-şi pregătească astfel o neîncredere care i-ar fi otrăvit tot restul zilelor. — Dar în paragraful de mai înainte se spune că Jacques făcuse totul ca s-o hotărască pe Denise să-l facă fericit. — Asta fiindcă, după cîte se pare, pe-atunci nu voia încă s-o ia de nevastă."

Al treilea paragraf ni-1 arată pe Jacques, pe bietul nostru Fatalist, cu fiare la mîini şi la picioare, culcat pe paie, în fundul unei temniţe întunecoase, reamintindu-şi tot ce mai păstrase din principiile de filozofie ale căpitanului său şi nemaiavînd mult pînă să creadă că într-o bună zi îi va părea rău, poate, după locuinţa asta jilavă, împuţită, înecată în bezne, unde era hrănit cu pîine şi apă şi-şi folosea picioarele şi mîinile ca să se apere împotriva atacurilor şobolanilor şi şoarecilor. Mai aflăm că, pe cînd sta adîncit în gînduri, porţile temniţei şi ale celulei lui sînt sfărîmate ; că el este pus în libertate împreună cu o duzină de tîlhari $i că se înhăitează

cu banda lui Mandrin *. Intre timp jandarmii îi urmăriseră stăpînul, îl prinseseră şi-l închiseseră în altă temniţă. Stăpînul ieşise de acolo numai datorită ajutorului dat de comisarul care-i fusese de atîta folos în prima lui aventură. De vreo două-trei luni trăia retras, în castelul lui Desglands, cînd întîmplarea îi înapoie sluga aproape la fel de esenţială pentru fericirea lui ca şi ceasornicul şi tabachera. Căci nu trăgea o priză de tabac măcar, nu se uita o dată cît e ceasul, fără să spună oftînd : „Pe unde-oi fi fiind, bietul meu Jacques... ?" într-o noapte, castelul lui Desglands e atacat de oamenii lui Mandrin ; Jacques recunoaşte locuinţa binefăcătorului şi a iubitei; face pe mijlocitorul şi scapă casteluli de jaf. Se poate citi apoi amănuntul mişcător al întîlnirii cu totul negîndite dintre Jacques, stăpînu-său, Desglandes, Denise şi Jeanne.

-— Tu eşti, dragul meu ? !

— Dumneata eşti, dragă stăpîne ? !

— Cum de-ai ajuns printre oamenii ăştia ?

— Şi dumneata, cum se face că te întîlnesc aici ?

— Tu eşti, Denise ?

— Dumneata eşti, dragă Jacques ? Cît m-ai făcut să plîng...

între timp, Desglands strigă :

— Să se aducă pahare şi vin ; repede, repede ; el ne-a salvat viaţa la toţi...

[1] Tîlhar faimos, ale cărui isprăvi se situează intre 1750 şi 1755, în Franţa.

Peste cîteva zile, bătrînul portar al castelului îşi dădu sufletul; Jacques ocupă locul rămas liber şi se însura cu Denise, lucrând împreună cu'ea întru naşterea discipolilor lui Zenon şi ai lui Spinoza, iubit de Desglands, îndrăgit de stăpinu-său şi adorat de nevastă-sa ; căci aşa stătea scris în ceruri.

Au vrut unii să mă convingă că stăpînul şi Desglands se îndrăgostiseră de nevastă-sa. Nu ştiu dac-a fost aşa, dar sînt sigur că seara el îşi spunea sie însuşi : „Dacă stă scris în ceruri să fii încornorat, 'Jacques, orice-ai face, tot vei fi; dacă, dimpotrivă, stă scris să nu fii, orice-ar face ei, nu vei fi; dormi deci, dragul meu...“

C u p r i n s u l

Pag.

CĂLUGĂRITĂ..... . 5

NEPOTUL LUI RAMEAU..... 197

JACQUES FATALISTUL ŞI STAPÎNUL SAU . 295

[1] E vorba de *exhortarea* (îndemnul, încurajarea) obişnuită la asemenea ceremonii.

[1] Renumit maestru de dans.

[1] Membrii congregaţiei catolice *Sfinţui Sulpiciu,* fondată în secolul al XVIII-lea de către Orlier. Congregaţia se ocupa îndeosebi cu organizarea şi conducerea seminariilor catolice. In timpul revoluţiei franceze, sulpicienii s-au opus cu îndlrjire supunerii preoţilor faţă de legile laice. Au avut o deosebită influenţă mistică asupra învăţămintului Jn Franţa.

* Sectă catolicA întemeiată pc baza lucrărilor lui

Jansenius, episcop de Ypres (1585—1638). Janseniştii credeau în predestinare şi erau critici înfocaţi ai moralei făţarnice a iezuiţilor.

[1] E vorba de spitalul Salpâtriere.

[1] Marchizul de Croismare avea un vâr, Jacques-Ren6 de Croismare, guvernator al Şcolii militare regale. „Greşeala" de ortografie a fost făcută dinadins, pe baza faptului cS locul de ordine al familiei Croismare era Croixmare, lîngă Rouen.

[1] „Născut sub semnul neprielnicilor zei Vertumni, cîţi vor fi fiind“ (!n limba latină în original.)

[3] Patronul faimoasei cafenele a „Regenţei"-, fondată în 1718, frecventată şi de Diderot, unde, pînă aproape în zilele noastre, s-au întllnit amatorii de şah din întreaga lume.

[1] Dintre şahiştii enumera^ mai sus cel mai cunoscut o compozitorul *Philidor*.

[1] Ca şi Lals, Frineea a fost o faimoasă curtezanS greacă, tip al trufiei 51 lăcomiei.

[4] E vorba de anumite sisteme pentru a crea un fel de armonie din sunetele mai multor clopote.

[1] Diderot se referă aici la personajul numit Jean des Entom- meures *(Pantagruel,* cartea I, cap. XXXIX şi XL).

[1] Briasson —.librar parizian, asociat la *Enciclopedie,* mort în 1775. Cît despre Bărbier, se presupune că ar fi fost un negustor de mătăsuri din Paris.

[1] Charles-Pinot Duclos (1704—1772) — scriitor şi istoric francez, autor de romane şi nuvele.

[4] Jean-Baptiste Greuze (1725—1807) — pictor francez. Tablourile sale sînt mai cu seamă portrete sau scene de familie. A fost prieten cu Diderot, căruia i-a făcut portretul.

[1] Mahomet şi *Elogiul lui Maupeou* — două lucrări ale lui Vol- taire, j$_n$ care scriitorul se situează pe poziţii cu totul diferite, ceea ce relevă şi Rameau-nepotul. Tragedia *Mahomet* biciuieşte fanatismul religios ; Maupeou, pe care Voltaire l-a elogiat, a fost prim-ministru al Franţei, cunoscut ca zbir.

- Balet eroic in trei acte şi un prolog, cu muzică de Rameau- unchiul, reprezentat pentru prima dată în 1735.

[3] La Marck (ducesa de) — una dintre doamnele care

s-au străduit cel mai mult să asigure reprezentarea piesei lui Palissot, *Filozofii.* Se înţelege lesne de ce Diderot îi pomeneşte numele in atare condiţii... Cît despre Bergier, se presupune că ar fi vorba

[1] O, excrement preţios ! (In limba latină in original.)

Arclais de Montamy (mort în 1765), de ale cărui cercetări asupra culorilor pentru pictura de porţelan Diderot s-a interesat îndeaproape. Contele de Lauraguais a publicat şi el, în 1766, o lucrare privind porţelanurile.

[5] *Mercur galant* sau *Comedia fără titlu* de Bourdault, deşi scrisă în secolBl al XVII-lea (1683), a fost reluată în 1753. Actorul Preville (Pierre-Louis-Dubus, 1721—1799) juca in ea cinci roluri diferite'.

[1] Pietro Aretino (1491—1566) — -Umanist italian din epoca Renaşterii, scriitor, autor de tragedii şi comedii, vestit prin satirele sale necruţătoare împotriva papilor şi a monarhilor, pentrj care a fost supranumit „biciul regilor*. Adeseori, însă, şi-a folosit talentul pentru a şantaja pe bogătaşi." Diderot se referă aici la o lucrare imorală a lui Aretino.

[2] Bombă de asediu, numită astfel după numele inventatorului ei, de Comminjes.

[1] **în** timpul unei vizite pe domeniile lui Bouret. regele Franţei primi un in-folio, intitulat: *Adevărata fericire*. Deschizindu-1, văzu scris pe fiecare filă : „Regele a venit la Bouret[11]. Cît despre isprava cu făcliile, se spunea că in timpul unei călătorii a regelui, pentru a-1 linguşi, Bouret îi aşează în cale, din douăzeci în

douăzeci de paşi, cîte un om purtînd o. torţă aprinsă.

[1] Henri de la Tour d'Auvergne Turenne (1611—1675) — ma

[3] Sebastien le Prestre de Vauban (1633—1707) — inginer şi economist îrancez ; a deschis căi noi în arta militară a timpului său, in special în ceea ce priveşte construirea fortăreţelor. In anul 1703 a primit titlul de mareşal, dar, criticind sistemul de impozite al Franţei, a căzut în dizgraţie, iar lucrările economice i-au fost arse şi distruse.

[1] E vorba de *Zara* (1751), tragedie pe care, deşi publicul a primit-o cu bunăvoinţă, Palissot a retras-o după a treia reprezentaţie, pretinzînd, mai tirziu, că

actorii au jucat altă piesă decît aceea pe care le-o dăduse.

[2] D. Ph. Thiroux de Monsauge, care în unele copii ale manuscrisului lui Diderot e numit Mesenge, a fost ginerele lui Bouret, ca ţi Villemorien, şi afacerist, amator de muzică şi spectacole, ca şi socrul şi cumnatul său.

[1] E vorba de Corbie (sau Corby), mort pe la 1815, care a editat Teatrul *Bulevardier* (3 voi., 1756) şi a fost antreprenor al O- perei Comice, cit .şi de asociatul său Moette (Jean-Pierre), mort
manuscris, urmind pesemne să adauge numele unui asociat al a-
cestora.

[5] Publicaţii ale timpului, la care scriau numai duşmanii enciclop'ediştilor.

[2] Pasajul se referă la faptul că Palissot l-a Înfăţişat pe Hei- v6tius în *Filozofii,* incercînd să-l denigreze, ca şi pe ceilalţi en- ciclopedişti, de altfel.

[1] Bluză de culoare galbenă, în care inchizitorii îi înveşmin- tau pe cei osîndiţi să fie arşi pe rug.

[2] Arderea pe ruy, poruncită de Inchiziţie.

[1] Arie ctntatS de avarul Sordide din Insula *nebunilor* (1760), *mater* renumit *La serva padrona, Servitoarea stăpină* (I7.tl), *intermezzo* in două acte de Pergolese, reprezentată la Paris In 1746 şi 1752, a jucat un mare rol în „cearta muzicală-[1] în care iluminiştii, şi în special Diderot, au fost de partea muzicii italiene.

*Operă şi balet de Rameau, ca şi *Indiile* paiante — balet în trei acte.

[2] *Armida* — operă de Lulli, in cinci acte şi un prolog (l')86).

[3] Ambii au fost directori ai operei.

[4] Pină la incendiul din 6 aprilie 1736, Opera se afla intr-o fundătură, la Palais-Royal.

[1] Să aştepţi şi sâ nu vină... Te vei gîndi la Zerbina... Eşti totdeauna în dezacord cu tine... (ital.) — arie din *La serva* pa- drora de Pergolese.

[1] După mitologia greacă, Memnon era regele etiopienilor şi a iost ucis dc Ahilt. In Egipt erau numite *Coloşii* lui *Memnon* două statui ale-regelui Amenhotep al III-lea. Una dintre aceste statui,
turile construcţiei. De aici mitul după care Memnon, al

cărui su
flet ar trăi In piatră, işi salută mama, pe Eos (zorile).

[5] In mitologia greacă. Danaidele au fost cele cincizeci de fiice ale lui Danaus, fiul regelui egiptean Bela. Tatii lor, fiind persecutat de fratele său. Egipt, a fugit la Argos, împreună cu fiicele sale. Acolo e ajuns de fiii lui Egipt, care îl silesc să le dea fetele în căsătorie. Danaus, împins de frică, acceptă, dar le cerc fiicelor -să-şi ucidă soţii, ceea ce ele şi fac, cu excepţia uneia singure. Pentru crima lor. zeii le-au pedepsit să umple veşnic cu apă un butoi fără fund. Butoiul Danaidelor simbolizează munca zadarnică şi fără sfîrşit.

[2] Ordine călugăreşti catolice.

[1] E vorba de cele trei pălării cu care este înfăţişat adeseori sfintul Roeh. Proverbul se foloseşte atunci cînd deţii mai mult* lucruri de acelaşi fel, dintre care unele sînt nefolositoare.

[1] Doi faimoşi chirurgi ai epocii: *Dufouart Pierre* (1735—1813) — autor al unui tratat de analiză a rănilor produse de armele de ioc, jar celălalt, *Louis Antoine* (1723—1792) — colaborator al *Enciclopedici* şi secretar

al Academiei din Paris.

* JabacRuri se numeau mărunţişurile şi gluvaerurile vîndute pe atunci la casa Jaback din Paris.

[1] E vorba de Alonso Fernândez, de Avellaneda, autor al unei urmări a lui *Don Quijote,* tipărită în 1614, şi de Niccold Forte- guerri (1674—1735), imitator al lui Ariosto şi autor al poemului *Ricciardetto,* scris între 1716—1725) şi tipărit la 1738.

[1] Lotlis PWlipeaux de Saint-Florentin era ministru de stat pe la 1778.

- în epoca aceea, locuri de refugiu, unde cel adăpostit scăpa de urmărirea justiţiei.

[1] Piesă de Goldoni, jucată pentru prima oară In 1771.

[1] Thcodore Tronchin (1709—1781), faimos medic genovez, prieten al encic'lopediţtilor.

[1] *Saint-Cyr-l'Ecole,* comună în apropiere de Versailles, unde se află o şcoală pentru fetele din familiile scăpătate.

[1] Cu alte cuvinte, împotriva regulilor artei poetice. Ca şi A- ristotel şi Horaţiu, ca şi Vida şi alţii, călugărul , Le Bossu (1631— 1680) — al cărui nume înseamnă „ghebosul[1]* — s-â ocupat de regulile artei poetice, dînd

un *Tratat despre poemul' epic,* lăudat de Bolleau, dar uitat cu desăvîrşire în zilele noastre.

[1] *Divina Comedie, Purgatoriul,* cîntul X, v. 124 şi urm. :

Voi nu vedeţi că numai viermi
sîntem născuţi spre-a deveni
cereştii fluturi, ce zboară slabi
la Judele Suprem ?

(în traducerea lui George Coşbuc)

[1] E vorba de personajul din *Ricciardetto* de Forteguerri că- i'uia, pe patul de moarte, diavolul i-a înfăţişat unealta cu care fusese scopit. *

•Bacbuc sau *bahbuh* (în ebraică) — ploscă, butelie. Pomeniţi de Rabelais în *Pantagruel.*

- Cuvînt de origine elină, însemnînd cel ce vorbeşte din stomac.

[1] E vorba de fabula lui La Fontaine *Ghinda şi dovleacul.*

[3] E Torba de Jean-Jacques Rousseau.

[1] Dom Louis la Taste (mort în 1754), benedictin, autor al *Scrisorilor teologice.*